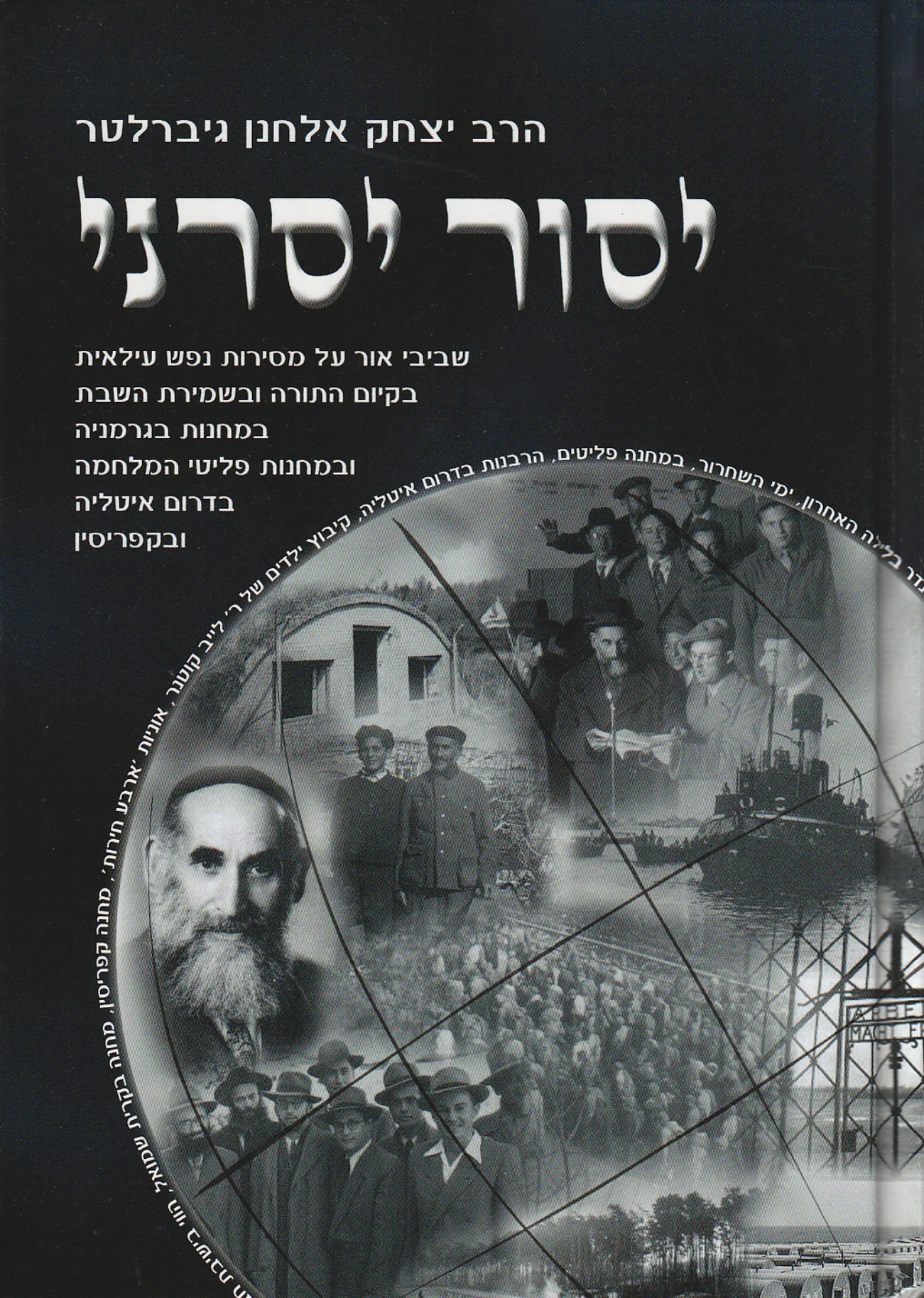
הרב יצחק אלחנן גיברלטר

יסור יסרני

שביבי אור על מסירות נפש עילאית
בקיום התורה ובשמירת השבת
במחנות בגרמניה
ובמחנות פליטי המלחמה
בדרום איטליה
ובקפריסין

ספר

"יסור יסרני..."

ולמות לא נתנני"

חלק ג'

שביבי אור על מסירות נפש עילאית
בקיום התורה ובשמירת השבת
במחנות בגרמניה
ובמחנות השחרור בדרום איטליה ובקפריסין

מפי אוד מוצל מאש

הרב יצחק אלחנן גיברלטר שליט"א

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

בני ברק תשע"ז

יסור יסרני

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

© כל הזכויות שמורות

יצחק אלחנן גיברלטר
רח' ראב"ד 5, בני ברק
טל': 03-6188360

עיצוב ועימוד:
ספרינט, נ. שאר-ישוב
054-2285331

עריכה לשונית:
מ. כהן 0548472298

תוכן העניינים

מחנה ההסגר האיום שטוטהוף 11

נס ההצלה | קבלת הפנים למחנה שטוטהוף | משטר אנשי הקאפו במחנה שטוטהוף | אילוף ע"י מכות | הרעב במחנה | המגפיים של אבא | העינוים הקשים | משלוח ראשון למחנות | לחם למען אחרים | הנס הגדול במחנה שטוטהוף | תפילין במחנה | אכילת הפרוסה הקטנטונת | החימום במחנה | חברי ממשלת ליטא - אסירים במחנה שטוטהוף | הפרידה מאמא | סטודנטים מדנמרק במחנה שטוטהוף | הכמרים במחנה | ההפרדה בין נערים למבוגרים בשטוטהוף | הפרידה מאבא | נס ההצלה מהמשלוח לאושוויץ | היציאה מהמחנה | תפילת 'מודים' ברכבת

מחנה אוטינג לאגר 10 43

בשערי המחנה | עבודתו של אבא במטבח | מחנות קאופרינג | מינוי ראש המחנה | כריתת העצים | מפעל יציקות הבטון | עבודתו של אחי רפאל | אכילת עשבים | עבודות היציקה במפעל | שנים שעשו | הכנת רשתות הברזל ליציקות | פריקת שקי מלט מרכבת משא | הנפילה עם שקי המלט | חפירת תעלה סביב בניין המפעל | הוצאת שורשי העצים מהאדמה | עשיית הפחמים | הקשר עם הגרמנים | האקציה לחלשים, חולים וזקנים | ימי ראשון במחנה | תפילה בציבור בשבת | ראש המחנה החדש | העבודה במטבח המחנה | העבודה במסעדה הצרפתית | המחלבה הקטנה באוטינג | המטבח במחנה | חלוקת המרק במחנה | המרק מקליפות תפוחי אדמה | חלוקה המרק לחלשים וזקנים | תפילת ראש השנה תש"ה במחנה | יום הכיפורים תש"ה | חג הסוכות במחנה | העבודה עם הנערים במטבח | הבישול במטבח בשבת | ניקוי דוודי הבישול ושטיפתם | חבילות המזון בדרכים | בישול החלב בסולת | בית החולים הקטן במחנה | ד"ר פסחוביץ | הפצעים הקשים ברגלים | קבורת המתים הקדושים במחנה | הצלתו של ד"ר פסחוביץ | מרפאת השיניים במחנה | ההתמודדות עם הקור הנורא | השימוש בשקי הנייר של המלט | קבוצת שרידי גטו לודז' מגיעים למחנה | חינוך למאקס הגדול | העברת הבשר לראש המחנה הפולני | סיום העבודה במטבח המחנה | במפעל הבטון | המייסטר הגרמני - 'העין' | עישון סיגריות במחנה | הוצאת היציקות מהמודלים | תפוחי

אדמה קפואים | פטירתו של הסבל הצדיק משאוולי | חבילות המזון מארגון 'הצלב האדום' | הפצצות | הנשים הגרמניות במטבח המחנה | מגפת טיפוס הבהרות במחנה | עבודתי החדשה במטבח הגרמני | המטבח הגרמני | עבודת הרוסים והאוקראינים במחנה | הנסיעה למחנה 2 בלאנדצברג | מחנה מספר 2 בלאנדצברג | העבודה הקשה במחנה | הצלתו של אחי על ידי ראש המחנה | סופו של מחנה 2 | הלחם המעופש | סיום העבודה במטבח הגרמני | הכנה לימי הפסח | סיום עבודתו של אבא במטבח במחנה | רמאותם של הגרמנים | החלום של אבא | התוכנית להרוג את כל יהודי המחנה

מחנה דכאו 198

התוכנית להרעלת היהודים | בכניסה למחנה | קורות מחנה דכאו | הצלתו של חברי | היחס אלינו במחנה | תוכניתם הזדונית של הגרמנים | יש קונה עולמו בשעה אחת | ההחלטה להצטרף למצעד להרי טירול | יוצאים למצעד המוות | עד הרגע האחרון

ביקור בחודש אייר תשנ"ה במחנות קאופירנג 216

בבונקר של מאל | קושי העבודה בבונקר | גילוי המחנות | מחנה מס' 1 | מחנה מס' 2 | מחנה מס' 3 | מחנה מס' 4 | נס ההצלה של חבר | כמות הנפטרים במחנה | חיסול מחנה 4 ושריפת האנשים בעודם חיים | שריפת המחנה | מחנה מס' 5 | מחנה מס' 6 | הצלתם של אנשי המחנה | המריבה בכפר | מחנה מס' 7 | מחנה מס' 8 ומחנה מס' 9 | מחנה מס' 10 | מחנה מס' 11 | הצלתו של ה'שען' | תחנת הרכבת של העיר קאופרינג | שבת קודש במינכן | יום ראשון בבוקר, 30/4/1995 למניינם | מחנה דכאו | יום שני, 1/5/1995 למניינם | הביקור בלאנדצברג | בייי-קירכען

מצעד המוות 272

כמות ההולכים למצעד | השמירה בדרך | ההליכה הקשה | הפסקת המצעד | שתיית מים בדרך | נס החלב החמוץ | התנפלותם של האסירים הרוסים | גניבת פיסת הלחם האחרונה | אכילת בשר אדם | השומרים הפולנים | שחרור אסירי האומות | הליכה באפיסת כוחות | הנופלים בדרך | הקושי הגדול ביותר | סומך נופלים ורופא חולים | אקורדיון תמורת לחם | היער ליד בייי-קירכען | הסוס שהתפגר | הפרידה מאבא | הנדר בלילה האחרון | השחרור בבוקר

השחרור 310

הגרמני שצעד שלוב זרוע עם יהודי המחנות | ההמתנה לטנקים האמריקאים | במחנה האמריקאי | ב-יונקר שולע | החזרה לחיים | אנשים מתים מאכילת יתר | ברכוש גדול |

מסיבת ההודיה | פינוי מהבנין | הבנין כיום | המעבר לפרימן מינכן | חיפוש אוכל | חזרה ללימוד | הדרך לכפרים | מצבם של הגרמנים | חלוקת כרטיסי המזון | המסחר במזון | מציאת האח דוב | החיים במחנה הרוסים בפריימן-מינכן | מרתף הבירה של היטלר ימ"ש | הרצון לחזור לרוסיה | החוזרים לרוסיה

מחנה הפליטים באיטליה 361

המשלחת מהבריגדה היהודית | יוצאים לאיטליה | סנטי מריה | המפלגות במחנה | הרבנות של אבא | תפילות הימים הנוראים באיטליה | חג הסוכות | בעיית העגונות | בעיות הגירות | הצלת הנערים מקובנה | עליתם לארץ ישראל | אחי דוב חוזר לגרמניה | הרבנות של אבא | הלימוד בבית המדרש | מאה פעמים מסכת חולין | בדיקת המקווה | עם הגאון רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי | אפיית המצות בסנטי-מריה | משלוח של מצות | חג הפסח | בשר בקר כשר | העלייה הראשונה | עריכת גיטין | חכמתו של אבא | המצב הרפואי | משטרה פנימית | השמועות על התנפלות האיטלקים | לקיבוץ של ר' ליבל קוטנר | המחנה בסנטי-צ'זריה | רבי יוסף קנובליך | קיבוץ הנוער בסנטי-צ'זריה | ימי הפסח בקיבוץ | אחי רפאל בסנטי קרוץ | פעולותיו של אבא במילאנו | הנסיעה לרומא | בעיר ליוורנו | הלימוד אצל ר' יוסף קנובליך | מתכוננים ליציאה

העלייה לארץ ישראל 431

אניית 'ארבע חרויות' | ארץ ישראל נקנית בייסורים | מחוסר המים | תיעוד האוניה | גילוי האוניה ע"י האנגלים | תפיסת האוניה | לעבר המחנה בקפריסין | השחיטה הכשרה במחנה

המחנה בקפריסין 447

החיים במחנה בקפריסין | סדרי המחנה | הטבילה בים | העירוב | עליית חברי הקיבוץ

העלייה לארץ הקודש 460

במחנה עתלית | קרית שמואל | חג הפסח במחנה | עריכת הסדר הכללי

לישיבת חברון 468

יום השחרור ממחנה קרית שמואל | חברי הקבוצה לישיבת פונביז' | הנסיעה לתל אביב | בישיבת חברון | בישיבת חברון | רוחות מלחמה | ביקורו של מו"ר הגה"צ רבי יוסף קנובליך בישיבה | ההצבעה באו"ם | המצור על ירושלים בשנת תש"ח | הפיצוץ ברחוב בן יהודה בירושלים | פסח תש"ח בישיבה | לקראת ההכרזה על הקמת המדינה | חלוקת

המים בימי המצור | מצב המגורים בישיבה | נפילת העיר העתיקה | חג השבועות בזמן ההפוגה הראשונה | גדוד טוביה | עליית האח רפאל | הנסיעה לתל-אביב | ראש השנה תש"ח בעיר תל-אביב | המעבר לחיפה | חזרה לירושלים | התנפלותן של מפלגות השמאל על ישיבת חברון | סיפורו של הבחור מהונגריה | אפייערדיקר ייד

קורותיו של אבא 516

הרבנות במילאנו | הצלת בת ישראל | על קוצו של יוד | סיבת עזיבתו את הרבנות | הפגישה עם אבא | הנסיעה למיאמי

חתימה 526

ברית ראשונים | הקטן יהיה לאלף | נקמת ה' | אסור ליהנות ממעשי נסים | היום המאושר ביותר

בני הרה"ג ר' שרגא פייבל גיברלטר זצ"ל 530

דברים שכתבתי במלאות שנה לפטירתו

בהוקרה וברכה

לאחי יקר היקרים
אציל המידות ופאר המעשים

ר' דוב הי"ו

אשר פתח את ידו הרחבה בעין יפה
בהשתתפותו בהוצאת גם חלק זה לאור עולם

והציל את כל המשפחה בימי הזעם מספר פעמים
תוך מסירות נפש וסיכון חייו

יתן ה' שעוד ינובון בשיבה
באריכות ימים ושנים
בבריאות, אושר ושמחה כל הימים

נר זכרון

לעילוי נשמת בני היקר האהוב והבלתי נשכח

כביר המעש, איש חי ורב פעלים

לשמו ולזכרו תאוות נפש

הרה"ג ר' שרגא פייבל גיברלטר זצ"ל

שכולו היה שלהבת אש ולב למען התורה ולומדיה

מלא וגדוש בשמחת חיים אין סופית

יושב אהלים משחר נעוריו

גריס באורייתא תדירא

ומנשמת אפו החיה לרבים

לדמותה של שלהבת קודש

נלב"ע ו' תמוז תשס"ח

מאמר לזכרו נכתב בסוף הספר

הקדמה

בסיום כתיבת ספרי תולדות חיי ותיאור ימי ליטא בימי הזעם והתקומה.

כאשר כתבתי בתחילת הספרים שלכתבתי הייתה לשלש מטרות.

מטרה ראשונה להראות את פאר יהדות ליטא בתפארתה קודם ימי הזעם ואח"כ בכל ימי השואה בגיטו ובמחנות ובמצעד המות את בני התורה שלא איבדו צלם אנוש ועלו לדרגות של אמונה בטחון ומידות טובות. את מסכת המסירות נפש לשמירת שבת וקיום מצוות, ובזה להעביר את המסר לדורות הבאים איך נראה יראת שמים ואהבת תורה באמת.

מטרה שניה לראות יד ה' ההשגחה שגם בשעת ההסתר פנים הנורא ראינו את בורא העולם מציץ מן החרקים בניסים ונפלאות יום יום כאשר יראה הקורא איך נער קטן כמוני נשאר מאלפי אלפים שלא זכו לחיים, איך שהקב"ה ברחמיו ברגע האחרון במצעד המות כאשר כולו כל הקצין האיר וריחם על עמו להציל את שארית הפליטה.

המטרה השלישית והעיקרית שיהיה בספר כקרבן תודה לה' על ששמר עלי ושלח מלאכים בתוך הגהנום הנורא להציל אותי עשרות פעמים בנסי נסים 'יסור יסרני י-ה ולמות לא נתתי' אבל כעת אני בהמשך הפסוק 'פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה ה".

להודות לבורא עולם על רב חסדיו, מה אשיב לה' כל תגמלי עלי, על אלפי אלפים של נסים. יודע אני שכמה שאודה עדיין לא קיימתי מעט שבמעט מחובתי, אבל הרגשה אחת לי בהוצאת ספרי שכמו שכתבו אברבנאל והנצי"ב שיש דין מיוחד בקרבן תודה והודיה לספר נפלאות וטובות ה' ברבים, וכן שמח אני שזכיתי בעזהי"ת שספרי נשאו פרי, שמאות ואלפים קראו בהם וסיפרו שהרגישו תועלת עצומה באמונה וחיזוק בתורה ויראת שמים. ויתן ה' שגם ספרי שלישי המתאר את התקופה הקשה ביותר ימי מחנות העבדה ומצעד המוות, יפרסמו בקהל אוהבי התורה להנחיל לדור הבא את האמונה ובטחון בה' ולהתחזק בתורה ויראת שמים.

מודה אני לה' יתברך שזכיני להודות לו ולפרסם חסדיו, כמו שאנו אומרים במודים דרבנן שמודים אנחנו לך של שאנחנו מודים לך. יתן ה' שאזכה לפרסם בעולם את רבונו של עולם ואת התורה שהנחיל לנו שמגדלת ומחנכת אותנו.

ובצאתי הביע תודה מיוחדת לחתני כבני הגאון רבי ניסן גולדברג שליט"א, ונכדי הרב ישראל גולדברג שליט"א, שלא חסכו טירחה ויגיעה כדי שיראו הספרים למכבש הדפוס, ישלם להם ה' כגמולם הטוב.

ואני תפילה שיתן לי ה' יתברך עוד אריכות ימים ושנים לעבדו באמת בתורה ביראת שמים ולהיטב עם בריותיו.

יחד עם רעיתי היקרה לרפו"ש בתשח"י מרת רוחמה רחל מינקה תחי' שנזכה לרוב נחת מילדינו ומנכדינו ונינינו.

ונזכה בקרוב לראות בנחמת ציון וירושלים.

יצחק אלחנן גיברלטר

התודה והברכה לאותם אלו שפתחו בפנינו את אוצרותיהם ושבחו את ספרי בתמונות ומסמכים מיוחדים.

ה"ה הרבנים החשובים: רבי דוד קמנצקי שליט"א. רבי דוב אליאך שליט"א.

ולהרב אריאל צסטר שליט"א שהמציא לידינו תמונות עדכניות מעיר קובנה.

ולגב' ש' פירסט תחי' בת אחי ר' רפאל ע"ה שסייעה רבות.

למשפחת הרב אהרן בראון ז"ל. להר"ר ראובן ארי' למפרט שליט"א. להר"ר מיכאל ליס שליט"א, ולמשפחת וועבר תחי'.

למשפחת בניש שליט"א על תמונות שפורסמו בספרם 'אש להבה' על חיי אביהם הרה"ח ר' שמעון בניש ז"ל.

לארכיון יד ושם, וארכיון גנזך קידוש ה'.

הודאה מיוחדת להרה"ג הנעלה ר' אהרן אילן שליט"א על עזרתו הגדולה ומסירותו העצומה להוצאת הספר.

מחנה ההסגר האיום שטוטהוף

נס ההצלה

בעת חיסול גטו קובנה נשלחו שלושה משלוחים מהגטו לגרמניה. שני המשלוחים הראשונים מהגטו עברו ליד המחנה האיום שטוטהוף ושם הורדו חלק מהנשים ומהילדים עד גיל שתים עשרה, ואילו שאר אלפי האנשים נשלחו ברכבת למחנות העבודה של קאופרינג - שם הוקמו אחד עשר מחנות עבודה. אנשי גטו קובנה נשלחו בעיקר למחנה מספר 1 שניצב סמוך לעיר לנדצברג.

קרונות הרכבות שנשארו במחנה שטוטהוף כיום

המשלוח השלישי מהגטו, בו היינו אנו, הגיע כולו למחנה הריכוז שטוטהוף. הובאנו כולנו למגרש גדול, ליד שער הכניסה למחנה, ושם נמסרנו מאנשי השמירה של הגטו ומפקדיו אל איש הס.ס. מפקד מחנה שטוטהוף.

בעומדנו במגרש, פקדו הגרמנים שנשים וילדים עד גיל שתים עשרה יעברו לצד אחר של המגרש, ואילו הגברים יישארו במגרש ליד המחנה. כולם התחילו להיפרד ממשפחותיהם, וגם אני ניגשתי לאימי היקרה לקבל את ברכתה ולנשק אותה. חששתי שמא זו הפעם האחרונה בחיי שאני זוכה לראות אותה. כאשר רציתי לחזור לקבוצת הגברים שעמדו במגרש, תפס אותי איש הס.ס. בידו, הצמיד את אקדחו לצווארי והשאיר אותי בקבוצה של הנשים והילדים. מחמת הרעב הנורא, ובעיקר בשל המחסור החמור בחלבונים, לא התפתחתי כשאר בני גילי. הייתי נמוך מאד ונראיתי כמו ילד מגודל. ידעתי שאם חלילה אשאר בקבוצה של הנשים והילדים - אגיע בסופו של דבר לקרמטוריום באושוויץ. הרגשתי שאלו הם הרגעים האחרונים של חיי חס ושלום.

סביב הקבוצה של הנשים והילדים הקטנים נצבה שמירה הדוקה כדי למנוע כל ניסיון בריחה. ראיתי את המוות לנגד עיני. הייתי חלוש ביותר, שכן כפי שכתבתי בספרי הקודם, שהינו כשישה ימים בבונקר בגטו ללא מזון, ללא שתיה וללא טיפת אויר צח.

מטבעי אינני בעל אומץ, אך מן השמים ניתנו לי כוחות על אנושיים. אימצתי את כל כוחותי, והוצאתי את ידי מידו של איש הס.ס. שתפס אותי כמו בצבת עם אקדח צמוד לראשי. ניצלתי את ההלם שאחז בו, שהרי הוא בוודאי לא נתקל בנער יהודי שיעז להשתחרר מידו של איש הס.ס., וברחתי במהירות לקבוצת הגברים שעמדו בצד השני של המגרש. איש הס.ס. התאושש, תפס את האקדח בידו ורץ לתפוס אותי כמו שרצים הציידים לתפוס טרף שנשמט מידם. מן השמים נתנו לי עצה מה לעשות: הגרמני חשב שלא הספקתי להתחבא ואני עומד בין הראשונים בשורה, לכן מיהרתי להתחבא בין מאות האנשים עמוק פנימה. נעמדתי על קצות אצבעות הרגליים והתרוממתי לגובה ככל יכולתי, הורדתי את הכובע עד האוזניים כדי שלא יבחין בפניי, וכך עמדתי רועד כולי כאילו חס ושלום אלו הרגעים האחרונים לפני מותי. ידעתי שאסור לי להסתכל לצדדים ולהסגיר בכך שאני מתחבא ממישהו שרודף אחרי לתופסני, ולכן הסתכלתי מולי מבלי להניע את ראשי. ראיתי את הרוצח איש הס.ס. רץ כמו חיה טורפת שהוציאו את הטרף מבין שיניה. הוא זעם עד מאד וצווח עם האקדח השלוף בידו שאצא אליו.

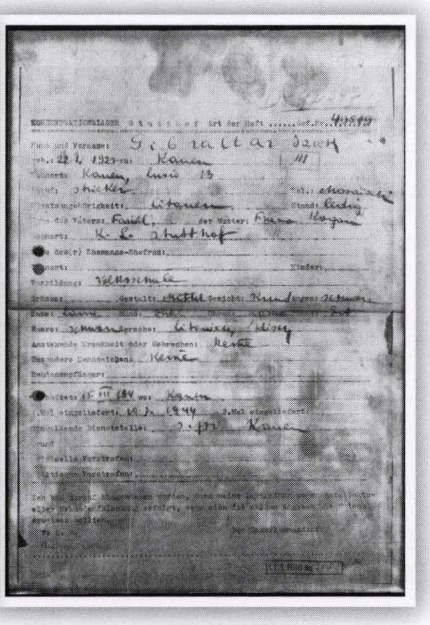
ברגע שהבחנתי שהוא ממשיך לחפש ומתרחק ממני, התכופפתי לארץ ויצרתי גבשושית מהחול שעליו ניצבתי. נעמדתי על תלולית החול וקומתי גבהה מעט יותר. המשכתי עדיין לעמוד על קצות האצבעות וכך הייתי בטוח שהוא לא יעלה בדעתו שאני הוא הנער שהשתחרר מידיו.

עמדתי באמצע הקבוצה ולא זזתי מהמקום שלי. ראיתי שהחיה הנאצית עוד ממשיכה לחפש אותי, אך בחסדי שמים הגדולים ניצלתי ממוות לחיים. כיום, כשאני נזכר בנס הגדול, איני מבין מאין היה לי העוז והכוח להשתחרר מידיו של הרוצח האכזרי, וזה מלמד אותנו שמשמים נותנים לאדם בשעת צרה כוחות מיוחדים. וכפי שהתבטא הגאון הצדיק רבי מרדכי פוגרומנסקי: כשם שהיתה גזירת מוות - כך היתה גזירת חיים.

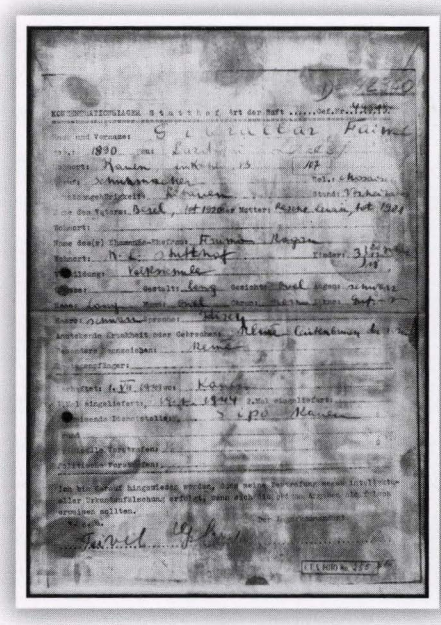
מאז למדתי, שעלי להיזהר ביותר לא להתבלט, לא להימצא בחברת נערים, ותמיד לעמוד ליד אנשים מבוגרים. מי יודע אם איש הס.ס. שתפס אותי לא ימשיך לחפש אחרי.

האמת, שלכל נאצי היה תפקיד משלו. תפקידו של הנאצי הזה היה כנראה לקבל משלוחים ולערוך סלקציות בקבלה, ולתוך המחנה הוא לא נכנס.

לאחר הסלקציה הכניסו אותנו למחנה הגברים האיום "שטוטהוף".

תעודת הכניסה של המחבר למחנה

תעודת הכניסה של אבי המחבר למחנה

קבלת הפנים למחנה שטוטהוף

כל מחנות ההסגר בגרמניה נבנו באותה שיטה. מספר צריפים הוקמו על שטח קטן, הוכנסו לשם אלפי אנשים, וסביב כל כמה צריפים סגרה גדר חשמלית גבוהה. מלבד זאת, המחנה כולו הוקף בגדר תיל חשמלית גבוהה. הגרמנים בנו מחנה בתוך מחנה, כדי שגם אלה שיצליחו לברוח ממחנה אחד - עדיין ייתקלו בכל המחנות האחרים. לא היתה שום אפשרות לברוח מהמחנה, כיוון שכל מגע עם הגדר גרם למוות כתוצאה מהתחשמלות. בפינות למעלה הוצבה שמירה של אנשי ס.ס. עם מכונות ירייה, ובלילה הכל היה מואר. בכל צריף וביתן היו אנשי קאפו רוצחים איומים, שבאכזריותם היו גרועים יותר מהגרמנים הנאצים. ידענו שעלינו להיות ממושמעים, משום שכאן זה לא גטו עם משטר יהודי.

לאחר הפרדת הנשים והילדים מנה המשלוח שלנו יותר מאלף איש. הכניסו אותנו להתרחץ, ולאחר שעמדנו כמה שעות במגרש הסמוך למחנה והספקנו לראות את הארובות מהקרמטוריום, רעדנו מפחד שמא מכניסים אותנו לתאי הגזים. העובדה שלא הרגשנו בשמירה מיוחדת של אנשי הס.ס. סביבנו הרגיעה אותנו מעט. הגרמנים הביאו אותנו לאולם המקלחות ופקדו עלינו להתפשט ולהשאיר את הבגדים והנעליים בחוץ.

נכנסנו קבוצות קבוצות לתוך הביתן של המקלחת, וכשראינו שמהברז זורמים מים צלולים ולא גז, נרגענו במקצת. לאחר שהתרחצנו במים הקרים, נדרשנו להיכנס לחבית גדולה עם מים, כנראה בתוספת כלור, כדי להתנקות ממכת הכינמת, זאת למרות שהגענו מהגטו נקיים. פחדנו מאד לטבול בחבית הגדולה שהגיעה כמעט עד התקרה, וחששנו שחס ושלום נמות כתוצאה מהחומרים הכימיים שיש בה. לאחר שראינו אנשים שיצאו משם בחיים, נכנסנו גם אנו בעזרת סולם. אני כבר לא מזכיר שהמים היו קרים כקרח, אף אחד לא חשב על זה. פחדנו רק מגזי וממוות.

לפני שנכנסנו לביתן בית המרחץ, עמדנו במגרש הקטן לפני הביתן. הגרמנים לא נתנו לאלו שהתרחצו לחזור למגרש שלנו, וזאת על מנת להכניס בלבנו פחד שמא רצחו אותם. הם העבירו אותם מהצד השני של הביתן, ואנו חשבנו שכל אלה שנכנסו נרצחו בגזים. לפני שנכנסנו, הבחנתי פתאום ברוצח הנאצי שחטף אותי ורץ אחרי להעביר אותי לקבוצת הילדים. כאן הוא כבר התנהג אחרת, כביכול הוא בא לעזרתנו. הוא הסביר לכולם שתיכף יכניסו אותם ויעשו להם בדיקה בכל הגוף, ואם ימצאו כסף או זהב שלא נמסר לגרמנים - מיד ירצחו אותם. הוא הציע למסור לו את הכסף, וכאשר נעבור לצד השני - הוא יחזיר את הכסף או יתחלק בו עם הבעלים. לא יכולתי להבין אותו - לפני זמן קצר הרוצח הנאצי רץ אחרי עם אקדח שלוף לירות בי, ואילו כעת הוא כאילו רוצה לעשות טובה ליהודים ולהציל את כספם. האנשים נתנו אמון ברוצח הזה וחשבו שהוא באמת מתכנן להחזיר את הכסף, ובטפשות רבה הפקידו בידו דולרים וזהב. הם החלו לספור כמה מסרו לו כדי לדעת בדיוק כמה הוא חייב להחזיר, אך הוא כנראה פחד לעמוד שם וידע שאם יתפסו אותו ירצחו אותו, שהרי הגרמני הנאצי רצה כמובן לשדוד את הכסף לעצמו ולא למוסרו לגרמנים, ולכן אמר לכולם שאין צורך לספור וממילא כל אחד יכיר את חבילת הדולרים שלו. האנשים השוטים האמינו לו, ולמען האמת לא היתה ברירה. ראיתי שגם האגרונום אלייסקי, שהיה ממנהיגי הגטו והגיע במשלוח שלנו, מסר כמה מאות דולרים לגרמני איש הס.ס. והתחיל לספור את הדולרים כדי לדעת כמה הוא אמור לקבל בחזרה. כאשר הבחין הרוצח איש הס.ס. בדולרים, העיניים שלו יצאו מחוריהן. הוא חטף את החבילה ואמר לאלייסקי: אין צורך בספירה, אני אחזיר לך את הכל בחזרה. ראיתי שהגרמני איש הס.ס. הגנב והרוצח פוחד מאוד, ולאחר ששדד את הכסף הוא ברח מהמקום ויותר לא ראינו אותו במחנה. הוא כמובן לא החזיר לאף אחד כלום, אך פחדו להלשין עליו למפקדי המחנה. ניתן להבין מי היו הפושעים אנשי הס.ס. - מצד אחד רוצחים וגסי רוח, ומצד שני, כשאפשר לשדוד מיהודי, מתנהגים בשיא האדיבות הגרמנית.

הגיע תורנו להכנס להתרחץ. השארנו את הבגדים במגרש על יד הצריף ונכנסנו פנימה. לאחר השטיפה במים הקרים טבלנו בחבית במי כלור, ואז החלו הגרמנים לבדוק בכל אבר בגופנו אם לא החבאנו איזה מטבע של זהב או דולרים. הם לא מצאו כלום. בטרם נכנסנו הבחנתי בכמה אנשים שהחביאו את זהבם באדמת המגרש, וכעת סכנו את חייהם והתגנבו באומץ גדול להוציא את מטבעות הזהב שהחביאו באדמה.

קיבלנו בגדי מחנה נקיים, ואת הנעליים היינו אמורים לחפש בערימת הנעליים שהשארנו לפני שנכנסנו להתרחץ. כל אחד לקח את הנעליים שלו או נעליים אחרות לפי מידתו. כפי שתיארתי, נכנסנו להתרחץ בקבוצות קטנות וכל אחד היה יכול למצוא

מחנה שטוטהוף כיום

בקלות את הנעליים שלו. אני מצאתי את מגפי העור שלי, אבל אבא לא מצא את המגפיים הטובים שלו שהכין בסוף ימי הגטו. נעליים היו שאלה של חיים ומוות, שכן הן חיממו את הרגל בכפור הנורא ששרר במחנות. כנראה שמישהו אחר הבחין במגפי העור הטובים של אבא וחטף אותם לעצמו. לבסוף מצאנו את הנעליים הפשוטות של האיש שנטל את מגפיו של אבא והשאיר את שלו.

ידענו שכעת אין מה לעשות. בהמשך נחפש את מי שלקח את המגפיים של אבא ונחליף בחזרה. היה זה חלום באספמיה למצוא במחנה הריכוז אדם מוסרי שיחזיר את מה שאינו שלו. בינתיים לקח אבא את הנעליים שמצא וכך יצאנו החוצה ערומים בקור האיום באמצע הלילה. עד שקיבלנו את הבגדים - המים שעל גופנו קפאו. לאט לאט התחממנו בבגדי המחנה, ואז הובלנו לצריף בביתן גדול - שם נבנו משטחים עם אצטבאות בגובה שלוש קומות, ובכל משטח שמו שלושה או ארבעה אנשים. כל אחד קיבל גם שמיכה. אנשי הקאפו קבלו את פנינו במכות ובצעקות.

משטר אנשי הקאפו במחנה שטוטהוף

כפי שנכתב, מחנה ההסגר האיום שטוטהוף נבנה עבור האסירים הפולניים. במקום להכניס לבתי סוהר את אלפי הפולנים הרוצחים והפושעים בכל פשעי האנושות, הגרמנים הכניסו אותם למחנות הסגר כמו מחנה שטוטהוף, שמו בראשם קאפו מאחיהם הפולניים ונצלו אותם לעבודה קשה. אנשי הקאפו רצחו אותם במכות, מתוך מחשבה שעל ידי כך הם ישארו בחיים. אנשי הקאפו הפולניים הפכו לחיות טרף סדיסטיות והיו גרועים יותר מהגרמנים הנאציים. הם ממש נהנו לרצוח את אחיהם הפולנים. בשיחות אינטימיות סיפרו לנו אנשי הקאפו הפולניים שהם נמנו על מפלגה אנטי נאצית ובשל הפשע הזה שלחו אותם למחנות ההסגר, אך אנו ידענו שבאמת הם היו רוצחים ופושעים בכל פשע אנושי אנטי מוסרי, הם היו חלאת המין האנושי, ואותם ניצלו הגרמנים הנאצים לטרור ולהשמדה. הם לא ריחמו על אחיהם הפולנים כלל, ובכל ביתן שהיה מיועד למאה איש הכניסו אלף איש. מי בכלל חשב על שינה במיטה? ידענו שהמצב קשה ביותר וחיכינו כל יום ליום המחרת כדי לדעת מה יהיה איתנו.

אמרו אז שכחמישים אלף פולנים נרצחו במחנה האיום שטוטהוף. כשאנו הגענו, באוגוסט 1944, כבר לא פגשנו באסירים פולניים רבים, מלבד אנשי הקאפו האכזריים שנשארו והמשיכו במלאכתם. הנאצים נתנו להם כנראה אוכל טוב, והם היו נראים שבעים וגיבורים. כדי לתאר את אכזריותם של אנשי הקאפו אפילו כלפי אחיהם הפולניים, אתאר מקרה שהזכיר לי אחי רפאל: פעם עמדנו באפל והבחנו בדין ודברים בין קאפו פולני לאסיר פולני. האסיר הפולני אמר מילה כלשהי לקאפו, והקאפו אפילו לא ענה לו. הוא רק לקח מקל בידו והתחיל להכותו לאט לאט במשך שעתיים, עד שהאסיר מת בייסורים נוראיים. במשך כל הזמן הזה לא יכול היה האסיר להתגונן ורק המשיך לקלל את הקאפו בפולנית, והקאפו כל הזמן היכה אותו במכות מדודות כדי שימשיך לחיות ויוציא את נשמתו בייסורים. היתה זו דוגמא לאכזריותם של אנשי הקאפו שאפילו על אחיהם הפולניים אינם מרחמים. כולנו היינו מזועזעים ולא הסתכלנו על הנרצח כדי שלא יהנה הקאפו הרוצח. מדוגמא זו אפשר להבין איך התנהגו אנשי הקאפו עם הפולנים וקל וחומר עם היהודים כדי למצוא חן בעיני הרוצחים הגרמנים אנשי הס.ס. מנהלי המחנה.

אילוף ע"י מכות

בכניסה לצריפי המגורים עמדו אנשי הקאפו עם מקלות בידיהם והיכו על הראשים של כולם כדי שיכנסו במהירות. הם רצו לחנך אותנו שהפקודות תקויימנה באופן מיידי,

והתחילו ללמד אותנו איך לעמוד באפלים (מסדרים). הם ציוו עלינו שתוך שניות ספורות מהפקודה לאפל, כבר יעמדו כולם בשלישיות במרחק שווה ובצורה ישרה, ושום דבר לא יבלוט - לא יד ולא רגל. כך, הגרמני הנאצי שיבוא לספור יוכל לעמוד בתחילת השורה, יראה את כולם לאורך כל השורות ויהיה לו מקום לעבור גם בין השורות. נדרשנו לעמוד כמו אנשי הצבא הגרמני, ועד שלמדנו לעמוד בצורה כזאת קיבלנו מכות רצח. אנו, האחים, תמיד עמדנו משני הצדדים של אבא כדי לשמור עליו מהמכות של הקאפו. פעם, באחד המסדרים, עבר הרוצח איש הס.ס. בין השורות, והעמידה של אבא לא מצאה חן בעיניו. הנאצי הגרמני ניגש מאחור לאבא ונתן לו מכה איומה עם המקל בעמוד השדרה. אבא כמעט התמוטט מעוצמת המכה, וחודשים לאחר מכן עוד סבל מכאבים בגב.

הצריפים במחנה שטוטהוף

אנשי הקאפו לימדו אותנו להוריד במהירות את הכובע מהראש כאשר מגיע הנאצי לספור, והכל תוך כדי מכות רצח. הם ידעו שבאנו מגטו שלא היה בו כזה משטר תקיף כמו במחנות האיומים בגרמניה, ורצו להרגיל אותנו לצורת המשטר בשטוטהוף.

כאשר היו תולים אדם במחנה, בעיקר בעוון בריחה, היו הגרמנים נותנים פקודה - למען ישמעו וייראו - לעמוד שעות ארוכות באפל בזמן ההוצאה להורג. אנשי הקאפו הפולניים היו צריכים לחנך אותנו לכך, והיו מעמידים אותנו שעות על גבי שעות באפל. אסור היה להתיישב על הרצפה, ומי שישב נגזר עליו פסק דין מוות. בבוקר השכם, כשעוד היה חשוך, הם היו נותנים פקודה לצאת לאפל. הנעליים היו למטה על הרצפה ליד המיטות העץ, והבגדים היו מונחים על משטחי העץ. בתוך שניות היינו צריכים לתפוס את הבגדים בידיים, לנעול את הנעליים, לרוץ למקלחת ולשפוך מי קרח על הראש, על הידיים ועל הכתפיים, וכך לרוץ החוצה רטובים בכפור האיום של הלילה. בחוץ המשכנו להתלבש ונעמדנו מיד באפלים. אנשי הקאפו עמדו עם מקלות בידיהם, ומי שלא פעל במהירות קיבל מכות רצח. בפקודת הגרמנים, הם רצו לאלף אותנו לקבל כל פקודה, לאבד את האישיות העצמית ולנהוג כרובוטים. המכות של הקאפו היו נוראות והגרמנים הנאציים נהנו מזה.

הרעב במחנה

בינתיים, עד המשלוח למחנות העבודה, קבלנו בבוקר ובערב פיסת לחם קטנטנה עם תה, ובצהריים מרק. כדי לחתוך את הלחם, לקחו יהודי שהיה לו בית הארחה בקורורט בקלטובה והוא היה צריך לחתוך בדייקנות את הלחם לפי מנות. הכרתי אותו עוד מקובנה. לאנשים היה נראה שחתיכת הלחם היתה יותר גדולה מחמת השיפועים, וכולם רצו לקבל את הפרוסה של הסוף שנקראה באידיש "נקרי-צ'יק". האיש הזה קיבל גם הוא את הכינוי "נקרי-צ'יק". לאחר שעות ארוכות של אפל, הכניסו את כולם לצריף, חילקו את פרוסת הלחם הקטנטונת ואת התה, וכל אחד אכל על המיטה שלו. כולם סיימו לאכול במהירות ויצאו למגרש שליד הצריף, במרחק מטר אחד מהגדר החשמלית. בארוחת הצהריים קבלנו מרק. בפעם הראשונה שטעמנו את המרק הדליל, מיד ירקנו אותו מהפה - הוא היה מר וחשבנו שזה רעל. אמרו שהמרק היה עשוי מעשב הסרפד, ורק ממגע עימו קבלו גרדת איומה. את המרק קבלנו בצריף ואכלנו בישיבה. על המגרש לפני הצריף ישבה קבוצה שנשארה מהמשלוח הקודם למחנות העבודה. הם ראו שאנו שופכים את המרק לאדמה ומכסים בעפר, והתחננו אלינו: תנו לנו את המרק! בעוד יום או יומיים אתם תנסו להוציא את המרק מהאדמה ואז הוא כבר יהיה מלא חול! בהתחלה אכן מסרנו להם והם אכלו בתאוות רעב את הכל, אך לאחר כמה ימים כבר אכלנו הכל לאור הרעב האיום שהיה במחנה. גם אנו, כשראינו יהודים ששופכים את המרק המר לאדמה, אמרנו להם: תנו לנו ואל תשפכו! כאן, במחנה האיום שטוטהוף, אם אפשר היה לאכול אבנים - גם כן היו אוכלים. כאן נגזר מוות של רעב.

המגפיים של אבא

הנעליים שאבא לקח מהמגרש של בית המרחץ לא התאימו לרגליו, ואחי דוב שעוד היה איתנו החל לחפש עבורו את מגפיו. כפי שכתבתי, לפני השינה היינו צריכים לשים את הנעליים על הארץ, ובשעות השינה היה אסור לטייל באולם הצריף. מותר היה ללכת לשירותים, אך היינו מסתכנים במכות של הקאפו. אחי דוב קם באמצע הלילה לבדוק את הנעליים שהונחו על הארץ, והוא אכן מצא את המגפיים של אבא. בבוקר, ניגש אחי דוב לדבר עם האיש שחטף את מגפי העור של אבא ואבא לקח את הנעליים שלו, וניסה להשפיע עליו שיחליף בחזרה משום שאבא לא יכול ללכת עם הנעליים הללו. המחליף אפילו לא רצה לשמוע, ואמר: "חטפתי את המגפיים והם מתאימים לי, וכעת הם שלי". בלילה הבא הסתכן אחי דוב, וכאשר הבחין שכולם ישנים - ירד בשקט ממיטתו כאילו

הוא הולך לשירותים, לקח את הנעליים של אותו אדם והחליף בחזרה עם המגפיים של אבא. בחורף הקשה היו המגפיים עבור אבא בגדר הצלת חיים, הם חיממו לו את הרגליים והוא לא סבל מרטיבות. האיש ההוא לא חיפש יותר את אחי והשלים עם מצבו, ומאז בכל הלילות שמרנו היטב על הנעליים שלא יסחבו לנו אותם.

לאחר כמה ימים הגיע משלוח יהודים מגטו שאוולי, והם עברו אותו תהליך כמונו. ערכו להם סלקציה, והילדים עד גיל שתים עשרה הועברו עם האמהות למחנה הנשים שהיה צמוד לצריף שלנו. גדר תיל חשמלית בגובה של ארבעה מטרים הפרידה בינינו, ואסור היה להתקרב אליה. למרות זאת, יכולנו לדבר עם הנשים ממרחק, ואני הייתי מתקרב ומדבר עם אמא. השגתי חתיכת נייר והייתי כותב לה בקיצור מה נשמע איתנו. שמחנו לראות אותה והיא שמחה לראות אותנו, וכל פעם נפרדנו בנשיקות מהאויר. במשלוח מגטו שאוולי הגיע ילד בלונדיני יפה תואר, ואביו היה איתנו. גם הוא היה מדבר איתו דרך הגדר. אנשי הקאפו שאלו את האיש מי הילד היפה הזה, והוא ענה להם שזהו בנו הקטן. ראיתי על פניהם שתוך זמן קצר יוציאו אותו לתאי הגזים.

המשרפה במחנה שטוטהוף

לאחר כשלושה ימים לקחו את כל הנשים והילדים לתאי הגזים באושוויץ. נשארו במחנה הנשים רק נשים הראויות לעבודה, וגם אמא היתה בתוכן. לנו נתנו בגדי מחנה - פיז'מות - ובכל זאת, משהו חימם אותנו. לנשים, לעומת זאת, נתנו סמרטוטים ממש. אמא קיבלה חולצה דקה ופשוט קפאה מקור, אך לא היה בידינו לעזור לה.

העינוים הקשים

אנשי הקאפו הפולניים המשיכו להשתולל כדי לחנך אותנו לחיי מחנה ריכוז. קאפו רוצח אחד 'התלבש' על יהודי מגטו שאוולי והתחיל לענות אותו עינויי מוות. הוא לקח חבל, קשר אותו סביב צווארו, ובכוחו הרב הרים אותו באויר עם החבל עד שהיהודי הוציא את הלשון וכמעט איבד את ההכרה. הוא החזיר אותו בחזרה לארץ עד שהתאושש, ושוב המשיך לענותו ולהביאו לאיבוד הכרה. כל יום המשיך הקאפו את העינויים האלו כדי ללמד אותנו שלא צריך מקל כדי לרצוח, הוא יכול לרצוח גם בשתי

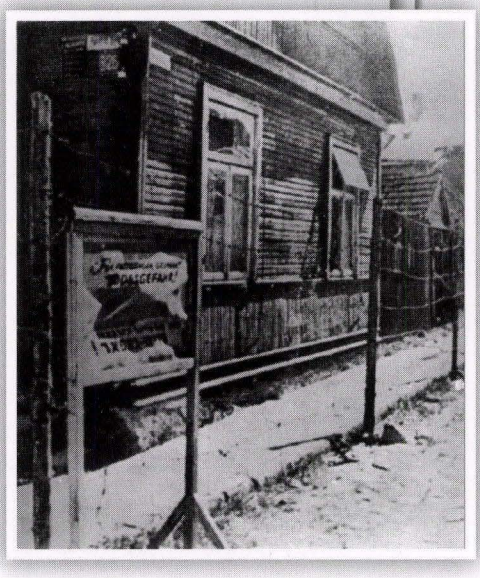
ידיו. לא יכולנו לעזור מאומה, אך מן השמים יצא לאחר כמה ימים טרנספורט למחנה העבודה לאנדצברג ולקחו את האיש במשלוח.

אנשי הקאפו לקחו בחור מגטו קובנה והביאו אותו לחדר המקלחות. הם השכיבו אותו על הארץ, לקחו צינור מים והכניסו אותו לפיו של הבחור, פתחו את הזרם והחזיקו את הצינור בתוך הפה עד שכל הגוף והריאות התמלאו במים. אנו שמענו את הכל מבחוץ, ואני בדיוק הייתי מוכרח ללכת לשירותים. עברתי על ידם, והנה אני רואה את הבחור המסכן כשהוא כבר על סף איבוד הכרה וכל גופו רועד בעוויתות איומות. כשהם ראו שהוא רגע לפני המוות, הפסיקו את פעולת צינור המים. במשך כחצי שעה הוא הקיא את המים והחל להתאושש, ואז הם התחילו שוב את כל התהליך שנמשך שעות ארוכות. עינויי מוות אלו נועדו ללמד אותנו מה זה משטר מחנה שטוטהוף.

מכות הרצח של אנשי הקאפו והעונג הגדול שנגרם להם מרציחה בעינויים איטיים היו זוועה של ממש. מלבד זאת, אנשי הקאפו היו מושחתים ביותר במוסר אנושי והכל היה מותר להם. אלו דברים שלא ניתן לכתוב אותם בספר.

שהינו במחנה שטוטהוף במשך חודש, אך לא ניתן היה להתרגל למחנה האיום הזה. אנשי הקאפו לא התעייפו וכל הזמן הכריחו אותנו לקום באמצע הלילה ולעמוד בקור האיום במגרש בחוץ שעות ארוכות בשעת האפל וגם לפניו, וכן המשיכו לתת את מנת הרעב היומית. כך נמשך הסבל יום יום.

במשך היום אנשי הקאפו היו מדברים איתנו בנחת, כאילו אינם רוצחים שפלים, ושאלו אותנו על הגטאות בהם היינו. הם התעניינו באיזה גובה היתה גדר התיל, והאם היתה חשמלית. אמרנו להם שגדר התיל היתה בגובה מטר ושמונים ולא היתה חשמלית, והם הגיבו: אם כך, מגיע לכם לקבל את כל המכות כאן, למה לא ברחתם מהגטו? צריך לתלות כל אחד מכם על העמודים החשמליים במחנה. אמרנו להם שלא היה לנו לאן לברוח, והם ענו: במקום לבוא למחנות האיומים בגרמניה, הייתם צריכים לברוח לכל רוח.

הגדר בגטו קובנה

זו היתה דמותו של קאפו רוצח שם במחנה: מצד אחד הוא רוצח סאדיסט שנותן מכות איומות כדי

מגדלי השמירה במחנה שטוטהוף

לשמור על מעמדו, ומצד שני הוא מטיף לנו מוסר למה הגענו למחנות בגרמניה, ואם הגענו - מגיע לנו לסבול את הכל.

משלוח ראשון למחנות

לאחר כמה ימים התארגן משלוח למחנות העבודה בלאַנדצֶבֶּרג ונערכה סלקציה. היוצאים שמחו לברוח מהמוות של שטוטהוף. אחי הגדול ודודי אח אמי ר' מרדכי כגן נלקחו במשלוח, אך אנו - אבא, אחי רפאל ואני - נותרנו במחנה שטוטהוף משום שלא היינו כשירים לעבודה. אבא היה כבר מבוגר מדי, ואילו אנו היינו צעירים מדי ולא מתאימים לעבודה הקשה.

לאחר כל הסלקציות נשארו במחנה כאלף נערים מגיל ארבע עשרה עד גיל שמונה עשרה וחלק מיהודי גטו שאוולי.

מיד הודעתי לאמא באמצעות הגדר שאחי דוב נלקח לעבודה. היא החלה לבכות וחשבה, כמו כולם, שכל משלוח שיוצא מהמחנה מיועד חס ושלום למוות. אף אחד לא נתן אמון בגרמנים מפקדי המחנה.

לחם למען אחרים

רצוני לספר איך אנו לא הפכנו להיות חיות במחנה האיום. יום אחד נלקחו כמה מאות אנשים מאיתנו לסחוב אבנים סביב המחנה, וביניהם נלקח גם אבא. אני ואחי קיבלנו את מנת הלחם הזעומה והיינו רעבים עד מוות, אך אמרנו זה לזה: מאחר ואבא עובד היום קשה, נאכל שנינו רק מנה אחת של לחם ונשאיר את המנה השניה לאבא כדי שיתחזק קצת לאחר העבודה הקשה. אבא חזר מהעבודה וסיפר לנו שהוא קיבל מנת לחם מיוחדת עבור העבודה הקשה, אך לא אכל אותה משום שרצה להתחלק איתנו. הוצאנו אנו את מנת הלחם ששמרנו עבור אבא, וכך ישבנו שלושתנו ואכלנו ביחד שתי מנות לחם. מי יכול לתאר לעצמו שאדם מסוגל בכוחות על אנושיים לחסוך מפיו את חתיכת הלחם הקטנה שקיבל כדי לכבד את אביו, ומצד שני - קשה להבין איך אבא החזיק מעמד כל היום והרעיב את עצמו תוך כדי עבודה קשה, הכל כדי לחלוק איתנו את פרוסת הלחם שקיבל. לא היתה זו פרוסת לחם, היתה זו חתיכת חיים! אך אצלנו זה היה כל כך פשוט עד שכלל לא חשבנו אחרת. למחרת פגשתי במחנה את אחד מידידי

והוא אמר לי: הסתכלתי עליכם ולא יכולתי להאמין למראה עיני, ברעב האיום הייתם מסוגלים לחסוך מפיכם את מנת הלחם כדי להשאיר לאביכם שעבד קשה באותו היום.

כל אחד מאיתנו מסר את נפשו עבור השני, ובפרט עבור אבינו היקר והצדיק. לעומת זאת, כשהיינו במחנה העבודה בלאגר 10 באוטינג, באחד הערבים נשמעו צעקות איומות במחנה. אנשים קפצו החוצה לראות מה קרה והבחינו באב ובן מתקוטטים - האבא אכל את מנת הלחם היומית שלו והבן חטף את הלחם מפיו של אביו וצעק לו: אתה חיית כבר מספיק, אני עדיין נער צעיר ואני רוצה לחיות! אביו תפס בחזרה את הלחם שלו וצעק לו: אתה רוצח! הם הכו אחד את השני מכות רצח עד שאנשים ראו אותם וכמובן הפרידו ביניהם.

הנס הגדול במחנה שטוטהוף

כפי שכתבתי, בבלוק שלנו גרו גם אנשי קאפו שליוו אנשים לעבודה יום יומית ולא התערבו בניהול הבלוק הפנימי. אחד מהם הבחין שלאבא יש מגפי עור מצויינים, והוא ניגש לאבא ואמר לו שהוא רוצה את המגפיים לעצמו ובתמורה הוא יביא לו נעליים טובות ממחסן המחנה. הוא הוסיף והבטיח שאם אבא יסכים הוא יתן לנו כל יום את מנת המרק שלו.

מראה מחנה שטוטהוף כיום

אבא הבין שאם לא יסכים לתת ברצון את מגפי העור שלו, הקאפו יקח אותם בכוח ואז אבא ישאר ללא נעליים כלל. אבא הסכים מיד ורק ביקש שיביא לו נעליים טובות לפי מידתו. הקאפו נתן פקודה לקאפו של הצריף שיוסיף לנו כל יום בצהריים את מנת המרק שלו. היתה זו השגחה פרטית מיוחדת, וכך זכינו מן השמים לקבל במחנה הרעב האיום עוד מנת מרק יום יום במשך כמעט חודש. בשטוטהוף לאף אחד לא היתה זכות לקבל אפילו עוד כפית אחת של מרק. הקאפו הבטיח שמחר הוא יביא נעליים לאבא. אנו יצאנו מוקדם בבוקר, עוד לפני שהוא הביא את הנעליים, ואבא נשאר עם מגפי עור החמים לרגליו. אבא עמד בתוקף על כך שכל אחד מאיתנו יאכל בתורו כפית אחת ממנת המרק הנוספת שקיבל מהקאפו. כל אחד אכל כפית ואח"כ העביר לשני ולשלישי וחוזר

חלילה. מזון במחנה היה בגדר דיני נפשות, ולא ניתן היה לוותר אפילו על כפית מרק אחת. אבא ראה שמן השמים זיכו אותנו להיות היחידים בכל המחנה שמקבלים עוד מנת אוכל. כך לוותה אותנו כל העת השגחה מיוחדת והצילה את חיינו.

תפילין במחנה

היהודים שהגיעו מגטו קובנה ושאוולי הביאו עימם תפילין, אך היו מוכרחים להשאיר הכל בבית המרחץ, שם עבדו אנשי המחנה במיון החפצים. הכרתי בבלוק שלנו יהודי מגרמניה שהיה מיודד עם אחד האסירים הגרמניים. הוא עבד במיון הבגדים שהגיעו למחנה, והיהודי ביקש ממנו להביא לו זוג תפילין וסידור. ביקשתי מהיהודי הזה שישיג עוד כמה זוגות תפילין עבורנו, והמכר הגרמני שלו הביא לו עוד שני זוגות תפילין. זוג אחד הוא מסר לאבא, ואת השני קבלתי אני. שמרנו על התפילין כמו על אוצר של יהלומים. במשך היום, כאשר שהינו במשך שעות במגרש ליד הצריף, היינו עושים מחיצה של עשרות אנשים שהסתירו אותנו וכך היינו מניחים תפילין כל יום. היינו אומרים ברכה על התפילין וקוראים קריאת שמע.

כמובן הזכות הראשונה להניח תפילין היתה לי ולאבא, ואח"כ היינו נותנים לכל מי שרצה להניח תפילין. כך היו באים עשרות אנשים להניח תפילין במחנה שטוטהוף. הייתי מוכרח להחביא את התפילין על גופי משום שכל הזמן אנשי הקאפו היו נכנסים לצריף ובודקים אם יש לנו דברי ערך.

שמחתי שזכיתי להשיג תפילין ולקיים את המצווה, אך סידור לא השגתי והתפללתי כפי שזכרתי בעל פה. היו יחידי סגולה שהשיגו גם סידור לתפילה.

אכילת הפרוסה הקטנטונת

היתה לנו בעיה עם נטילת ידיים לאכילת מעט הלחם שקיבלנו. במקלחת היה ברז למים, אך הכניסה לשם היתה עלולה להביא עלינו מכות רצח מאנשי הקאפו. בנוסף, לא היה לנו שום כלי לנטילת ידיים. הציעו שם לעטוף את הלחם בנייר או סמרטוט, אך לא היה לנו מאומה. החלטנו לאכול את הלחם עם הבגד שלבשנו. כשיצאנו מהמקלחת בהגיענו לשטוטהוף, קבלנו כל אחד בגדי מחנה - מכנסיים וחולצה ארוכה כמו מעיל קצר. היראים לקיום מצוות לקחו את פרוסת הלחם הקטנטונת, שמו על בד החולצה ואכלו את הלחם מכוסה על ידי הבד של החולצה. כך דקדקו במצוות עד קצה גבול

היכולת למרות שאם הקאפו היה מבחין בזה היינו מקבלים מכות רצח. בתוך ים הצרות ולמרות שמדובר בסכנת הנפשות, היה מי שדאג לקיים מצווה במסירות נפש. ידענו שרק על ידי קיום המצוות במסירות נפש אולי נזכה לרחמי שמים מרובים.

מראה מחנה שטוטהוף

החימום במחנה

הקור בלילה במחנה שטוטהוף היה קשה ביותר, ולשם כך המציאו פטנט: שורת אנשים היתה נעמדת ליד קיר הצריף שלנו, בסמוך אליה נעמדה שורה נוספת, ותיכף התמלאה שורה שלישית ורביעית וכך עמדו כמאה איש ביחד והתחממו אחד מהגוף של השני. הם עמדו כך כעשרה רגעים, אנשי השורה החיצונית קפאו מקור, ואז החיצוניים עשו קבוצה חדשה ונעמדו ליד הקיר השני של הביתן. סביבם נעמדו מאות אנשים, התחממו ושוב עשו קבוצה חדשה. כך כל הזמן, לאחר התחממות מועטה התפרקה הקבוצה ונעמדה קבוצה חדשה עד שכל אחד התחמם מעט.

אסור היה לנו לעזוב את מגרש הצריף וללכת במחנה. בסמוך אלינו, בצריף השלישי, היה ממוקם מטבח המחנה. לפתע הבחנו שליד המטבח, על הארץ, מונחת ערימת ראשי כרוב. נאסר עלינו להסתובב באזור, וכל העת היתה שמירה של אנשי הס.ס. בביתן השמירה למעלה. החלטנו לסכן את חיינו ורצנו לשם כדי לתפוס ראש כרוב ולהחביאו תחת הבגדים. גם אני הייתי בין המסתכנים והצלחתי להביא ראש כרוב גדול, וכך ישבנו שלושתנו - אבא, אני ואחי - והתחלנו לאכול את הכרוב. היינו צריכים לגמור הכל לפני שמישהו נכנס לצריף המגורים, משום שאם הקאפו היה מוצא את הכרוב אצלנו - היה נותן לנו מכות רצח על הגניבה. כך ישבנו על החול וגמרנו את ראש הכרוב. כל יום היה נס חדש.

אף פעם לא ידענו איזו המצאה שטנית חדשה ימצאו הרוצחים. אנשי הקאפו נרגעו מעט כשראו שכולם נשמעים להם, אך כאשר הגיעו המפקדים הנאציים, ובפרט באפלים, הפכו אנשי הקאפו לחיות טרף כדי להראות לגרמנים את כוחם האכזרי.

היה בינינו נער מגטו קובנה בשם קושניר, והיה לו קול חזני נפלא ביותר. למדנו ביחד באותו כיתה ביבנה. הוא היה שר במקהלה של המנצח גרבר ב"כור-שול" בקובנה עם החזן העולמי מישה אלכסנדרוביץ. מעניין, שאביו היה אילם. הוא היה סנדלר שהתפרנס בכבוד מעבודתו, ולבנו היה קול חזני נפלא. הם גרו סמוך אלינו בקובנה ברחוב לוקשיה על יד בית המדרש של החסידים. לאנשי הקאפו נודע על כח שירתו, והם בקשו ממנו להשמיע להם קטעי חזנות ושירים באידיש. הוא אכן עשה זאת ושר להם מתוך רגש וגעגועים. הם ממש השתגעו ממנו, וגם הוא זכה בתמורה לשירה בעוד מנת מרק.

בית הכנסת החסידי בקובנה כיום מבחוץ
צולם ע"י א' צ' קיץ תשע"ג

אנו היינו עדיין נקיים ממכת הכינמת. אחי רפאל הזכיר לי שיום אחד הביאו לפנינו אסירי מחנה רוסיים שהיו לבושים בבגדי המחנה ואמרו להם להתפשט ולהחליף עם הבגדים שלנו. במחנה שטוטהוף כל מילה היא פקודה, ובאופן מיידי הוצאנו את הבגדים הנקיים וקבלנו את בגדיהם שהיו מלאי כינים.

פנים בית הכנסת החסידי בקובנה כיום
צולם ע"י א' צ' קיץ תשע"ג

כך התחלנו לסבול ממכת הכינמת ולא יכולנו להתפטר ממנה. כל יום היה יותר גרוע מקודמו. הכינים מצצו את דמנו ולא היתה אפשרות לרחוץ את הבגדים. זו היתה אחת השיטות הסדיסטיות במחנה שטוטהוף.

שטוטהוף היה אחד המחנות הכי קשים וידועים בעינויים בגרמניה. כל יום הגיעו אנשי הקאפו עם המצאה חדשה כדי לענות אותנו. איני יודע אם זו היתה פקודת הגרמנים אנשי הס.ס., או שזה היה מצד אנשי הקאפו שהיו ממונים עלינו. דבר אחד יש

לציין: במחנה שטוטהוף לא היו תאי גזים, רק קרמטוריום. מי שמת שרפו את גופו לאפר, ואת הילדים, הזקנים והחולים שלחו לאושוויץ לתאי הגזים. לאחר המלחמה העידו הניצולים שהגרמנים היו זורקים נשים מוזלמניות לתוך אש הקרמטוריום בעודן בחיים.

יום אחד הבחנו בבנות ובנשים צעירות מהונגריה שנשלחו מאושוויץ לשטוטהוף כדי לחלק אותן במחנות עבודה בסביבה. הן היו שרידים שנותרו בחיים ומראן היה נורא ואיום. שיער ראשן היה מגולח והן היו רזות, מוכות רעב ונפחדות. הנשים שהגיעו מגטאות ליטא, ריגה ואסטוניה לא גילחו את שערן, אך כאן ראינו אלפי נשים ובנות מהונגריה מגולחות שער ובעלות מראה זוועתי. העיקר הוא שהן נשארו בחיים לאחר שעברו את המחנה הנוראי אושוויץ. במשך החודש ששהינו במחנה שטוטהוף ראינו שאכן מוציאים משלוחים של הנשים למחנות עבודה בסביבה.

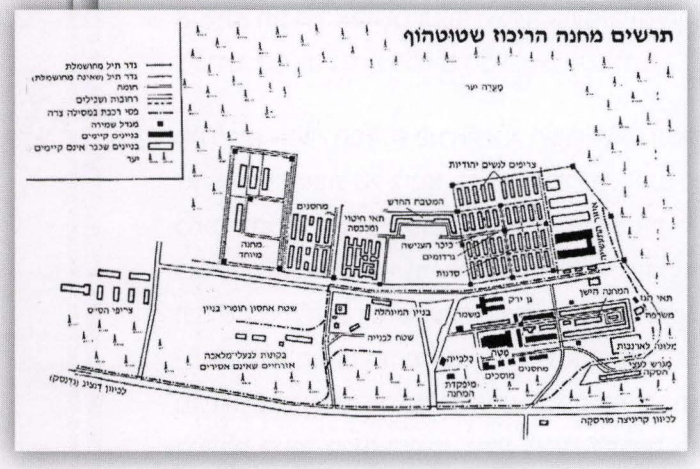
חברי ממשלת ליטא - אסירים במחנה שטוטהוף

יום אחד, כשישבנו על הארץ ליד הבלוק שלנו, אנו מבחינים בקבוצת אסירים הלבושים בבגדים אזרחיים ומטיילים טיול בוקר. מלבד העובדה שהם היו סגורים בשטח המחנה - הם היו חופשיים: לא היו ממונים עליהם אנשי קאפו והם לא עמדו באפלים, לבושם היה אזרחי והם לא נראו מזי רעב אלא שבעים ומדושנים. הם טיילו סביב הצריף כדי להתרענן, ואנו - אף שהיינו במצב קשה ביותר - רצינו להבין את הפלא הגדול: מי הם האנשים האלה? בתחילה הם כנראה התבוישו מאיתנו ולא יצאו לטיול בוקר סביב הצריף, אך לאחר שהיינו כבר כמעט חודש במחנה - הם לא החזיקו מעמד להשאר סגורים כל הזמן בצריף הצמוד אלינו והתחילו לעשות צעדת בוקר מסביב לביתן שלהם. השמועה שעברה מפה לאוזן ספרה שהם חברי ממשלת ליטא - הגנרל בובליס וחבריו.

נודע לנו שלאחר שהגרמנים כבשו את ליטא והתחילו לשלוט גם במינהל האזרחי, הם כמעט לא התחשבו בממשלה הליטאית. בעת רצח העם היהודי הם נתנו לליטאים יד חופשית, אך לאחר מכן רצו הגרמנים לנהל את הממשל האזרחי ולא נתנו לליטאים שום זכויות. הכל נעשה תחת עינו הפקוחה של הממשל הצבאי - הגסטפו הגרמני. הם אמנם העניקו לליטאים תואר רשמי של ממשלה, אך למעשה כל חוק היה צריך לעבור אישור של אנשי הגסטפו. הכל היה תחת פיקוח ישיר של הגרמנים, מלבד ניהול העיריה - נקיון העיר קובנה והוצאת האשפה. המשטרה והצבא הליטאי הועמדו תחת פיקוח צמוד של הגסטפו, והם דאגו לשלוח אנשי צבא להוציא להורג את יהודי הגטאות

ולשמור על המחנות והגטאות, וכן לתפוס פרטיזנים רוסיים ביערות. כאשר כבשו הגרמנים את ליטא מידי הרוסים, חשו הליטאים שהגיע זמן הגאולה שלהם - שהרי העם הליטאי אוהד את הנאציזם הגרמני. הם החלו לדרוש יותר עצמאות, ובתחילה קמה ממשלה פשיסטית של הליטאים הלאומיים. הם ראו שהם לא מקבלים זכויות ולכן התפטרו ועשו את הגנרל הליטאי המפורסם בובליס לראש הממשלה.

הגנרל בובליס היה אחד מן הגנרלים הליטאים שהקימו את המחתרת הליטאית הפרטיזנית נגד הרוסים, ולמעשה בעזרתם כבשו הגרמנים את כל ליטא במשך יומיים - שלושה. בעת הכיבוש הגרמני הוא היה המפקד הצבאי הליטאי בקובנה, ועשרות אלפי אנשי המחתרת והצבא היו תחת פיקודו.

מפת מחנה שטוטהוף

בעת הכיבוש הרוסי היה הגנרל בובליס מפקד צבאי בכיר, והרוסים רצו להשאיר בצבא את הגנרלים הליטאים, אפילו הלאומיים שביניהם, תחת פיקוח קומיסר גנרל רוסי, כדי להראות לליטאים שהם כאילו שולטים בצבא, במשטרה ובממשלה.

הגנרלים הליטאים הקימו מחתרת שמנתה שלושים אלף חיילים שכונו 'פרטיזנים'. היו להם מחסני ענק של נשק מוסתר, ובפרוץ המלחמה העולמית בין גרמניה ורוסיה חילקו הפרטיזנים את הנשק ויצאו מהמחתרת. הם כבשו את כל ליטא תוך יומיים, ולצבא הגרמני היה כיבוש ליטא שקול כמו טיול בוקר. ביום שני בשעה שתים עשרה בצהריים, יום לאחר פרוץ המלחמה, הודיע ברדיו המפקד הצבאי של אזור קובנה - הגנרל בובליס - שעבור כל חייל גרמני שימצא הרוג, יוציאו תיכף מאה יהודים להורג. כל הזמן הודיעו בשמו כל מיני הודעות וגזירות נגד היהודים, וחיילים חברי המחתרת הפרטיזנים החלו לערוך פוגרומים ביהודי קובנה והסביבה. הם אספו במשך שבועיים כל יהודי שמצאו ברחובות קובנה, חטפו אנשים מהבתים, ואלפי הבורחים שחזרו לקובנה נחטפו גם הם ע"י אנשיו של הגנרל בובליס. הם הובלו לפורט השביעי ושם נרצחו כולם - כעשרת אלפים איש. כל זאת תחת פיקוחו הישיר של הרוצח הגנרל בובליס.

כשהוקם הועד היהודי בו היה גם ד"ר יעקב גולדברג - שהיה קצין גבוה בצבא ליטא והיה בדרגה גבוהה יותר מבובליס - הם החלו לדבר עימו והתחננו שאנשיו יפסיקו את ההרג והפוגרומים. זה אכן עזר מעט, הרציחות הפומביות נפסקו, וכולם הוכנסו לגטו. לאחר מכן המשיכו הגרמנים יחד עם הליטאים את ההרג בגטו קובנה. במשך הזמן נעשה הגנרל בובליס ראש הממשלה הליטאי, אך תפקיד זה היה ייצוגי בלבד. הליטאים, שאהדו את הנאציזם וראו את עצמם שותפים מלאים לגרמנים, ביקשו אוטונומיה גדולה יותר מהגרמנים האהובים, ובתגובה החליטו הגרמנים לחסל את הקריירה שלהם. הם לקחו את כל חברי הממשלה שבקשו עצמאות והכניסו אותם בכבוד גדול למחנה האיום שטוטהוף. הם קיבלו יחס מיוחד, הלכו בבגדים אזרחיים, קבלו אוכל טוב וכנראה גם חבילות מהבית, ובעיקר - לא היו להם אנשי קאפו ולא אפלים. הם היו אסורים בתוך הצריף ופעם ביום הותר להם לעשות טיול סביב הצריף שלידנו. הם גם גידלו פרחים סביב הצריף שלהם.

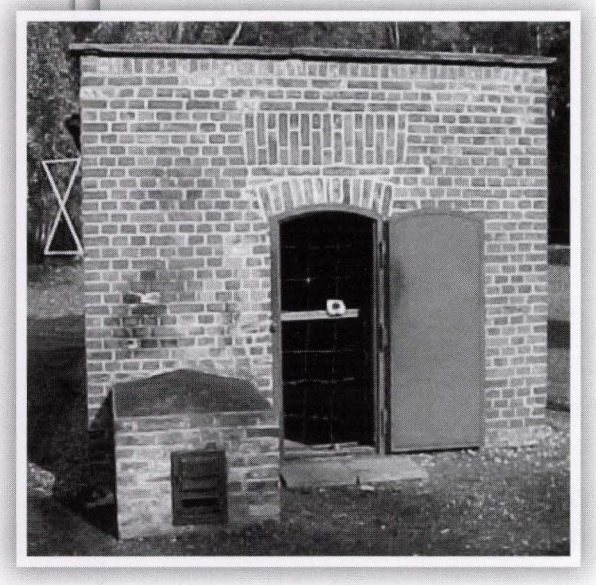
הגרמנים אנשי המחנה כנראה לא חשבו שאנו נכיר אותם. כשהתחלנו לצעוק להם: "איפה העצמאות של ליטא החפשית שלכם? אתם רצחתם אותנו ועכשיו אתם יושבים כמונו במחנה האיום שטוטהוף!" ראינו בחוש את הכעס האיום שלהם. הם היו נראים כמו כלב זאב אכזרי ששמו לו רסן על הפה וכעת הוא אינו יכול לטרוף. הם הלכו בכעס ובבושה גדולה ונבוכו מהעובדה שהם - חברי הממשלה הליטאית רוצחי העם היהודי - יושבים עימנו באותו מחנה, ומי יודע אם היטלר ימ"ש לא יוציא אותם להורג מחמת מרידה. עבורנו היה זה סיפוק ועונג לראות במפלתם. לאחר פגישה זו הם מיעטו לצאת לטיולם היומי סביב הצריף. נודע לי, כי לקראת סוף המלחמה העבירו אותם עמוק לתוך שטח גרמניה כדי שלא יפלו בכיבוש הרוסי, משום שהרוסים היו מוציאים אותם מיד להורג. בסיום המלחמה הם השתחררו על ידי האמריקאים. כמו את שאר הנאצים, גם אותם היו האמריקאים צריכים בתחילת המלחמה הקרה עם רוסיה הקומוניסטית, והם ניצלו את המנהיגים הפשיסטים כדי שישפיעו על העם הליטאי וימרידו אותם נגד הקומוניסטים. האמריקאים כנראה לא ידעו שהם אלה שעשו את כל הרציחות בליטא, ואולי ידעו מכך ובכל זאת ניצלו אותם נגד רוסיה.

בובליס נותר חקוק בזכרונם של ניצולי ליטא כרוצח איום שהקים עם חבריו את המחתרת הפרטיזנית בליטא על מנת לרצוח את העם היהודי בליטא בתחילת המלחמה. בנו של הרוצח בובליס נמצא כיום בליטא והוא ממשיך בדרכי אביו כאנטישמי גדול. הוא מעונין להיות אחד המנהיגים של מדינת ליטא.

הפרידה מאמא

במשך השבוע הראשון בשטוטהוף היינו מתראים כל יום עם אמא דרך הגדר המפרידה בין מחנה הגברים ובין מחנה הנשים. היינו מדברים מרחוק בקול, ואח"כ השגנו חתיכות נייר והיינו כותבים לה כמה מילים, עוטפים את הנייר באבן קטנה וזורקים את האבן העטופה במכתב דרך גדר התיל המפרידה.

לאחר שבוע הוציאו את הנשים למחנה עבודה. לאחר המלחמה נפגש אחי דוב עם שכנה שלנו מהגטו, והיא סיפרה שאמא עבדה בגידול ירק אצל איכר בכפר. באותו זמן היא הסתדרה עם מזון והיה לה מה לאכול, אך אח"כ בחורף הקשה נגמרה העבודה והגרמנים העבירו אותם בחזרה למחנה המרכזי שטוטהוף. מאוחר יותר, הוציאו את כל הגברים ממחנה שטוטהוף והמחנה הפך להיות רק מחנה לנשים. השכנה סיפרה לאחי שבדרך, ברכבת, קיבלה אמא התקפה קשה של אבנים במרה, היא סבלה קשות ושום תרופה לא היתה לה כדי להקל על יסוריה, והיא נפטרה בתוך הקרון של הרכבת. כך היא מסרה את נפשה הטהורה בייסורים לגנזי מרומים בדרך לשטוטהוף. יום זכרונה נקבע לט' כסלו. כשהחזירו את הנשים למחנה האיום שטוטהוף, הובאו כל המתים ברכבת לקרמטוריום ושרפו את גופותיהם. במחנה שטוטהוף לא היה בית קברות. לא זכיתי להגיד קדיש על קברה, ואנו אפילו לא יודעים היכן נשפך אפרה הקדוש.

המשרפה במחנה שטוטהוף כיום

לאחר השחרור, כשהיינו באיטליה, קבלנו את הידיעה על פטירתה של אמא וישבנו כשעה על הארץ כדין שמועה רחוקה. כשהייתי במחנה, חלמתי ביום פטירתה שהיא מביאה לי טס עם אוכל של אש. אז לא ידעתי שזהו יום פטירתה של אמא, וכמובן שאי אפשר לומר 'קדיש' על סמך חלום כזה, אך מפליא הדבר שהחלום היה בדיוק ביום הפטירה. הייתי הילד הכי קטן במשפחה והייתי מאד קשור אליה, לקחו לי שנים ארוכות עד שהתאוששתי משיברון

ליבי על פטירת אמא. במשך הרבה שנים לא הייתי מסוגל ללכת לחתונה ולא יכולתי לשמוע קול זמרה או להשתתף בריקודים מרוב אבילות על אמא.

אמא זכתה להקים דור מפואר, ונכדיה וניניה ממלאים ומפארים את עולם הישיבות בארצנו הקדושה. את אהבת התורה ומעשי החסד הגדולים שעשתה בחייה הורישה למשפחתנו המפוארת וזכותה תגן עליהם, ה"ד הטהור.

סטודנטים מדנמרק במחנה שטוטהוף

יום אחד הגיעו למחנה שטוטהוף סטודנטים מדנמרק ואמרו שהם אסירים. כמו כל מי שיושב במחנה, גם הם סיפרו שהם מתנגדים לנאצים ולכן הושיבו אותם במחנה במאסר. הם נראו חסרי דאגות וכנראה לא עבדו, ואנו תהינו: מי הם ומה הם רוצים מאיתנו, למה באו אלינו ובמבט ראשון נראו כאילו הם מרחמים עלינו? לא חקרנו אותם, וכל מי שהראה לנו פנים שוחקות במחנה האיום התקבל באהדה. אח"כ סיפרו לנו שהם מקבלים חבילות מהבית, ופעם אחת אף הביאו לנערים חבילת שוקולד וחילקו לטבליות כדי שכל אחד יקבל משהו.

לא הבנו למה הם באים אלינו והאם הם אוהבים אותנו. ראש הבלוק ואנשי הקאפו האיומים היו ממונים עלינו והם לא נזקקו לשום עזרה, הם הסתדרו איתנו מצוין בעזרת מכות הרצח שלהם. בעיניי זה היה חשוד, ואח"כ, כשכבר היה מאוחר מדי, נודע לנו מה היתה כוונתם הזדונית.

בסך הכל, מכל המשלוחים שעברו דרך שטוטהוף, התאספו למעלה מאלף נערים מגיל ארבע עשרה עד גיל שמונה עשרה, מעט זקנים ועוד כשבע מאות איש מגטו שאוולי. כל העת יצאו מהמחנה משלוחים למחנות העבודה בגרמניה, וכעת היה צריך לצאת משלוח שימנה כשמונה מאות איש. הגרמנים רצו להפריד את הנערים מהמשלוח. הם השחילו ידיעות לאנשי הקאפו של הצריף שלנו שהם אוספים את הנערים לעבודה יותר קלה - לעבוד בכפרים בגני ירק, ושם יהיה אפשר לאכול מגידולי הירק. נערים רבים הסכימו ברצון להשאר במחנה כדי להצטרף למשלוח של הנערים לעבודה בכפרים, משום שידעו שבמחנות העבודה יש עבודה קשה מאד. אנשי הקאפו השפיעו על הנערים להשאר ולהצטרף לפלוגות הנוער בשדות, והנערים האמינו להם מכיוון שגם בגטו קובנה היתה פלוגת נוער שיצאה לעבוד בכפרים בעבודת ירק. פיתו את הנערים ואמרו להם שכולם נשלחו לחזית וכעת אין מי שיעבוד בכפרים הגרמניים מלבדם.

בונים את מחנה שטוטהוף

גם הסטודנטים הצטרפו לשכנועים כאילו מתוך אהבה אלינו, ואמרו שזה באמת משלוח לעבודה קלה של עבודת אדמה.

היינו שם כחודש ימים, ודבר לא השתנה. תמיד קבלנו מכות איומות בדלת הכניסה בזמן הארוחות. פעם אחת החלטנו לקפוץ מהצד השני דרך החלון וכך לחסוך את מכות הרצח של אנשי הקאפו על יד דלת הכניסה הראשית. גם אני הייתי בין הקופצים, וכשהגיע תורי לקפוץ דרך החלון, גברתן אחד שעמד לידי נתן לי דחיפה והכניס לי מכה מתחת לבטן עד שכמעט התעלפתי. שבועיים סבלתי מהמכה הזו, אך לא היה לי כוח להחזיר לו מכות. יותר לא העזתי לקפוץ דרך החלון והייתי מוכרח להמשיך ולקבל את המכות בכניסה וביציאה.

הכמרים במחנה

ליתר האסירים במחנה היה מותר להסתובב בכל שטח המחנה, אך לנו היה אסור לזוז אפילו מטר מחוץ לצריף שלנו. יום אחד הופיע כומר במחנה, והוא סיפר לנו שישנה כאן קבוצת כמרים, כנראה קתולים, שהיטלר ימ"ש הכניס אותם למחנה משום שהם מתנגדים לנאציזם. הם באו כביכול כדי להרגיע אותנו שהמלחמה תגמר ואנו נזכה להשתחרר מהמוות. אני ממש מתבייש לספר שהלב נפתח, ופתאום התפתחו שיחות בין היהודים ובין אנשי הדת הגרמנים שישבו כמונו במחנה, אף שלא סבלו עינויים כמונו. הם כנראה לא היו מיסיונרים, ורצו להראות שלא לכל הגרמנים יש יד בהשמדת העם היהודי. באחת השיחות בין הכומר ליהודי כלשהו, אמר הכומר הגרמני שכל הנהרגים והנרצחים יזכו לקום לתחיית המתים. אמר היהודי לכומר: לא נשאר שום זכר מהגוף חוץ מאפר בקרמטוריום! נענה הכומר ואמר: גם מהאפר יקים השם תחיית המתים, הוא הרי כל יכול! התביישתי שכומר גרמני צריך להגיד ליהודי דברי נחמה כאלה, והצטערתי לראות עד היכן ירדו היהודים לשפל המדרגה בתוך היסורים והעינויים. הכומר המשיך לבוא ואח"כ הפסיק - כנראה הבחין שאין לדבריו השפעה.

ההפרדה בין נערים למבוגרים בשטוטהוף

במשך כשבועיים פעלו הגרמנים אנשי הס.ס. יחד עם אנשי הקאפו של הצריף שלנו להפריד בין הנערים עד גיל שמונה עשרה לבין המבוגרים, באומרם שהם עושים משלוח של נערים לעבודות שדה לעזור לכפרים הגרמניים. כולם חשבו שזה באמת משלוח של נערים לעבודת שדה. כל אחד ידע כמה קשה עבור הנערים לעבוד בעבודות בטון, ומאות נערים מבוגרים ממני נשארו שם ברצון עם שאר הנערים במחשבה שבאמת יש חסר בעובדים בעבודות השדה. גירתה אותם גם האפשרות לאכול בשדות גזר, תפוחי אדמה ושאר ירקות.

כלל הברזל במחנות היה - לא להצטרף לילדים ונערים משום שזוהי סכנת חיים, אך כאן הם בלבלו את הדעת וגרמו שהנערים יסכימו מרצון לעבודה יותר קלה. במחנה היו כמה נערים בגיל שש עשרה מגטו אושמנה. הם שהו במשך שנים במחנות עבודה וידעו שכדי לשרוד צריך לנסות תמיד להיות רק עם הגדולים בעבודות הכי קשות, והם הלכו למשלוח עם המבוגרים.

אחי הגדול ממני בשנתיים הצטרף תיכף למשלוח עם אבא. גם אני רציתי ללכת עם אבא כדי שנוכל לדאוג אחד לשני, והעיקר - לא להיפרד מאבא שהיה אדם מבוגר וחולה לב ולא היה מסוגל לעבודות קשות. לא עלתה אצלי המחשבה שאולי כדאי להשאר עם הנערים בעבודה יותר קלה. עד עכשיו כמעט לא עבדתי עבודה פיזית והייתי חלש ביותר בעקבות הרעב האיום והמכות במחנה שטוטהוף. חברי בני גילי בחרו באופן חופשי להשאר עם הנערים ובפרט כאשר אנשי הקאפו ברשעותם ובזדון ליבם הציעו להם להשאר במחנה הנערים וכך יהיה להם יותר טוב. לפתע, אנשי הקאפו נעשו יותר אנושיים כלפי הנערים, כנראה בציווי הגרמנים אנשי הס.ס., כדי להרדים את חושיהם של הנערים ולגרום להם להסכים להשאר במחנה.

עובדים במחנה שטוטהוף

אצלי התחילו הימים הקשים. צרות הגטו מתגמדות לעומת מה שעברתי בשבועות אלו כדי שאוכל להצטרף למשלוח עם אבא. אז לא ידעתי שאני נלחם גם על חיי. האמנתי כמו כולם שהנערים שנשארו במחנה יילקחו לעבודה קלה יותר בכפרים ויהיה להם יותר אוכל, אך לא רציתי בשום אופן להפרד מאבא. מן השמים נתנו לי את הכוח ואת העצה להמלט מהמחנה האיום שטוטהוף ולהשאר בחיים.

במשך שבועיים עשו סלקציות והוציאו את הנערים מקבוצת האנשים שעמדו למשלוח למחנות העבודה.

בתחילה החל הכל מתוך רצון טוב. כל מי שהיה עד גיל שמונה עשרה יעמוד בספירת אפל בקבוצה מיוחדת, ואכן חלק גדול מהנערים עמדו לבד בקבוצה מיוחדת מתוך מחשבה שאין זו אקציה אלא פלוגה שנשלחת לעבודה יותר קלה. כיוון שכבר עשו בתחילה אקציה לזקנים ולילדים עד גיל שתים עשרה, חשבו כולם שאלה שנשארו באמת יישלחו לעבודה. המספרים שהיו רשומים על בגדיהם של הנערים נרשמו תיכף ומיד, ואותם היו אמורים לשלוח למחנה עבודה של נערים ולכן הם לא צורפו למשלוח שעמד לצאת למחנה העבודה בקאופרינג.

בזמן המשלוח נודע שהם נדרשו לשלוח שמונה מאות אנשים למחנה עבודה, ואת מספר זה היה להם בלי הנערים שהיו בצריף. יום יום נערכו סלקציות כדי להוציא מקבוצת האנשים את הנערים, ומיד נרשמו המספרים. מכאן ואילך נאסר עליהם להתייצב באפלים עם האנשים שעומדים לצאת למחנות העבודה בקאופרינג. בשלב זה החלה מלחמת החיים שלי מבלי שהייתי מודע לה. היו שם עוד כמה נערים בגילי שגם הם לא רצו להפרד מאביהם כמוני והם עשו את כל המאמצים להשאר בקבוצת האנשים היוצאים למשלוח.

בזמן האפלים, כשעבר איש הס.ס. הנאצי עם אנשי הקאפו וחיפש את הנערים, היינו עומדים באמצע הקבוצה - לא בשורה הראשונה ולא בשורה האחורית. איש הס.ס. היה עובר, מסתכל היטב ומחפש נערים ע"מ להוציאם מקבוצת האנשים. הייתי עומד בשורה האמצעית ותחת רגליי גבשושית חול כדי שגובהי לא יבלוט לאיש הס.ס. והוא לא יבחין בי. עמדתי על קצות האצבעות וכיסיתי את פניי בעזרת הכובע שחבשתי. כשהנאצי היה מגיע אלי הלם ליבי כמו טרקטור והכרחתי את עצמי להחזיק מעמד ולא להתעלף. למעשה, כל הנערים שרצו להשאר בקבוצה עשו כמוני, ובכל זאת - לאט לאט בכל אפל הוצאו נערים מהקבוצה ותיכף נרשמו המספרים שלהם. כפי שכתבתי, יותר היה אסור להם לעמוד עם אנשי הקבוצה היוצאת, והם נאלצו לעמוד באפלים עם הנערים בצד.

הנערים שעמדו בצד עדיין לא ידעו את גורלם. הם היו שקטים ואולי גם שמחים שלא שולחים אותם לעבודה הקשה, וכפי שכתבתי, היחס של אנשי הקאפו כלפי הנערים השתנה לטובה. אנשי הקאפו הרוצחים ידעו שאת כל הנערים מוציאים להשמדה והם רצו להרדים אותם הנערים כדי שלא יתנגדו ויתמרדו.

בשיטה שלי הצלחתי בינתיים להישאר עם המבוגרים. הממונים לא נרגעו וניסו גם מחוץ לאפלים להוציא את הנערים מקבוצת האנשים של המשלוח העתידי. היינו יושבים במשך היום על החול ואנשי הקאפו היו עוברים לחפש את הנערים שעדיין לא נרשמו. גם שם הייתי מניח גבשושית חול ויושב עליה כדי להיראות יותר גבוה. כשהייתי צריך לצאת לשירותים היתה זו סכנה שמא בכניסה לצריף יבחין בי ראש הבלוק ויחליט שאני לא ראוי למשלוח, ואז ירשמו את מספרי וכך יתפסו אותי. התאפקתי במשך היום לא לשתות כלום כדי שלא אצטרך לצאת לשירותים. כמו כן למדתי לשבת ישר על גבשושית החול ולא להתכופף וכך להיראות גבוה יותר, אך זה היה קשה מאד לשבת שעות ארוכות מבלי להתכופף.

כמות הנערים בין המבוגרים כבר היתה דלה מאד. מתוך הקבוצה של 1,000 נערים נותרו אולי כמה עשרות נערים, ולמרות כל הדברים שעשינו יכלו בקלות לתפוס אותנו. יום אחד עשה האיש הס.ס. עם חבריו סלקציה חדשה, וציווה שכל הנשארים יעברו לפניו אחד אחד והוא יבחן אותם בנפרד. חשבתי שכל המאמצים שלי הסתיימו וכעת יתפסו אותי, אך מן השמים נתנו לי עצה לעשות קפיצות באויר תוך כדי הליכה, כאילו אני הולך מהר לפני הנאצי למלאות רצונו, וכך אראה יותר גבוה. הוא הוציא יחידים, ואני נשארתי בין האחרונים שנותרו עדיין בקבוצה. על ידי עמד נער מגטו שאוולי, ממשפחה מאד מיוחדת, והוא היה מבוגר ממני בשנה. הוא היה יותר גבוה ממני ואני קינאתי בגובה שלו מאד (מענין שכיום הוא נמוך ממני בכעשרים ס"מ). גם הוא רצה ללכת עם אביו שהיה עמו ולא רצה להפרד ממנו. מבחינת גילי וגובהי הייתי בקו התפר. גם לאחר הביקורת האישית הגרמנים הנאצים ואנשי הקאפו לא נרגעו ועדיין נמשכו החיפושים באפלים אחר השרידים האחרונים שעוד נשארו שם בקבוצה.

הפרידה מאבא

יום לפני היציאה הגיעו הסטודנטים מדנמרק שהיו כלואים גם הם במחנה שטוטהוף והתקרבו אלינו. הם היו מאד עדינים אלינו. הסטודנטים עשו אצלנו את החיפוש האחרון, ואז הם מצאו אותי ואת שאר הנערים. הסטודנטים הרוצחים הללו הרדימו

אותנו בחלוקת טבליות שוקולד, וכל הנערים שהצליחו להמלט עד עכשיו בשבועות הארוכים של האקציות היומיומיות נתפסו ע"י הסטודנטים הדנים ביום האחרון לפני המשלוח. הם רשמו אותם כדי שישארו עם הנערים במחנה שטוטהוף. הם ידעו היטב שלוקחים את כולם לתאי הגזים באושוויץ. ידוע בעולם שחלק מהעם הדני הציל את יהודי דנמרק. הצלת היהודים בדנמרק היתה בזכות המלך שהיה מלך חסד ואחד מחסידי אומות העולם. מפורסם הדבר שהדייגים הדנים שהעבירו את היהודים דרך הים לשוודיה קיבלו הרבה כסף עבור ההעברה, אחרת לא היו רוצים להעבירם. וכאן, במחנה שטוטהוף, הדנים היו הרוצחים של שארית הנערים שנותרו במשלוח. הם לא היו בבלוק שלנו ורק באו לעזור לגרמנים אנשי הס.ס. להוציא את כל הנערים מהמשלוח. כל ההתחברות איתנו ומאור הפנים שלהם היו מסווה שבעזרתו יכלו לרכוש את אמוננו ולהכיר אותנו היטב, וכך יכלו לתפוס את כל הנערים ברגע האחרון. בכל ההוצאות להורג חיפשו הגרמנים דרך הרדמה כדי שיוכלו להוציא לפועל את זממם בשקט, ורק אם לא הצליחו - הם הפעילו כוח.

אנו, שרידי הנערים שהצליחו עדיין להשאר בקבוצת המשלוח, ישבנו על גבשושית חול יחד עם כל שאר האנשים והקפדנו לשבת ישר ולא להתכופף. הגרמנים ואנשי הקאפו אכן לא הבחינו שאנו נערים צעירים, אבל מהדנים לא נזהרנו משום שהם היו כל כך חביבים אלינו. הרוצחים הללו הוציאו אותנו אחד אחד מהקבוצה למשלוח ורשמו אותנו תיכף עם רשימת הנערים שנשארו במחנה. זה היה ביום האחרון לפני יציאת המשלוח. בכיתי על כך שהפרידו אותי מאבא ומאחי רפאל, אך לא עלה על דעתי שמוציאים את כל הנערים שנשארו להשמדה באושוויץ.

אבא ראה את מצבי והציע להשאיר את אחי רפאל איתי כדי שלא אהיה לבד. הוא הסביר לי שאולי באמת יותר טוב שגם אחי רפאל ישאר איתי במחנה הנוער, יעבוד בעבודה קלה ויהיה לו יותר אוכל, אך אני אמרתי לאבא שבשום אופן איני מסכים שאחי היקר רפאל ישאר איתי. הוא יצטרף ביחד עם אבא למשלוח למחנה העבודה, ואני אעשה את כל המאמצים לברוח ולהצטרף למשלוח. זה היה חלום באספמיה, שהרי כל אחד נרשם ובזמן המשלוח קראו את המספרים הרשומים, אך משמים הובילו להצלת חיי כפי שאכתוב בהמשך.

שמענו שמחר יוצא המשלוח למחנה העבודה, ואז בקשתי מאבא שיעשה לי לוח שנה יהודי כדי שאדע מתי חלים חגי ישראל ובפרט יום כיפור ופסח. השגתי חתיכה קטנה של נייר ואבא התיישב על הארץ וחישב בראשו את לוח השנה של שנת תש"ד ושנת תש"ה בדייקנות. הוא עשה זאת בגאונותו הרבה ללא שום ספרי עזר. אם היה לי כיום

את חתיכת הנייר של לוח השנה היה זה ממצא היסטורי של ממש. אבא, למרות כל הצרות שעברנו, לן בעומקה של תורה.

בלילה האחרון עוד שכבתי על הקרשים עם אבא היקר, אך כל הלילה לא ישנתי ובכיתי על הפרידה מאבא. שלוש שנים היינו כולנו ביחד בגטו תחת הגרמנים הנאצים, ועכשיו באה הפרידה הקשה.

למחרת בבוקר הוציאו את כולנו החוצה והקריאו רשימה של מספרים. כל מספר שהוקרא הוכנס לצריף, וכך הבדילו אותנו מהטרנספורט. השאירו במחנה רק נערים, ואת כל שאר האנשים - אפילו זקנים - שלחו במשלוח כדי להטעות אותנו שנחשוב שהנערים אכן נשלחים לעבודות שדה. לאחר מכן עשו אקציה ושלחו את הזקנים לאושוויץ דרך מחנה ארבע של מחנות קאופרינג.

נס ההצלה מהמשלוח לאושוויץ

נשארתי עם שאר הנערים והבטתי בדמעות על אבא הצדיק. הגרמנים ספרו את כל הנכנסים לצריף, והנה - חסר להם עוד שלושים איש למשלוח! הגרמנים היו צריכים שמונה מאות איש למשלוח: רובם היו מגטו שאוולי, וכמאה אנשים, ברובם זקנים, היו השארית שנותרה מהסלקציות הראשונות מגטו קובנה. אצל גרמנים יש סדר - אם נדרשו לשלוח קבוצה של שמונה מאות, אי אפשר לשלוח פחות מכך. הגרמני הנאצי שעשה את המשלוח שאל מי מבין הנערים הוא מעל גיל שמונה עשרה, ואז קפצו עשרות נערים שהופרדו מאביהם, וגם אני קפצתי בין הראשונים. הגרמני שאל לגילי ואמרתי בגרמנית שאני בן תשע עשרה. הוא פרץ בצחוק רועם משום שהייתי נראה כבן שלוש עשרה והיתה זו בעיניו בדיחה טובה. כפי שכבר כתבתי, עבדתי בגטו אצל אנשי ס.ס. והתרגלתי אליהם. ללא פחד התחלתי לומר לקצין איש הס.ס. בגרמנית שאני מסגר מכני ועבדתי בגטו במסגרייה בתיקון תותחים, וכן סחבתי שקי מלט ועבדתי בעבודות בטון בבניית שדה התעופה בקובנה. ידעתי שהגרמנים רוצים בבעלי מקצוע, והצהרתי שאני מסוגל לעבוד בכל העבודות הקשות. הוא המשיך לצחוק והורה לשלושים הנערים שרצו להצטרף למשלוח להראות לו את השרירים בידיים. אני כבר למדתי אצל הגרמנים לא לחכות לתשובת הסכמה, ופתחתי את השרוול כאילו כדי להראות לו את שרירי היד. לא היו לי שום שרירים משום שכמעט לא עבדתי בגטו עבודות קשות, אך לא חיכיתי לתשובה ורצתי ממקומי כדי להצטרף למשלוח. כיוון שאחריי היו עוד עשרות נערים, הוא בחן את האחרים ואני תיכף נכנסתי לצריף כדי להצטרף למשלוח.

אנשי הקאפו רשמו את מספרי כדי לצרף אותי לרשימת המשלוח, אך עדיין הייתי בפחד גדול שמא הגרמני הנאצי יוציא אותי מהמשלוח. בין הנערים הנשארים היו בחורים בני שמונה עשרה, וידעתי שעלי להזהר לא להתבלט. הצטרפתי בביתן לאבי היקר. אז עדיין לא ידענו שהנערים הנשארים נלקחים לאושוויץ. ראיתי אותם בחצר לפני הצריף, והם עדיין היו שמחים על העובדה שהם הולכים לעבודה יותר קלה ויהיה להם אוכל יותר טוב. הם ריחמו עלינו שהצטרפנו למשלוח לעבודה הקשה.

אנשי הקאפו החלו להוציא אותנו מהצריף וערכו בדיקה בכל הגוף שמא בכל זאת הצלחנו להחביא זהב או דולרים. כל הכיסים היו צריכים להיות ריקים, ואת מה שהיה לנו היינו צריכים להחזיק בידיים ולהראות להם. למעשה לא היה לנו כלום מלבד כף וצלחת פח צבאית לאוכל, ואת זה היינו צריכים להראות. היתה לנו בעיה עם התפילין שהשגתי לאבא ולי. פחדנו שאם אנשי הקאפו יראו את התפילין בביקורת הם יקחו אותן מאיתנו. אבא אמר לי שהוא ישים את התפילין בקערת האוכל ויראה להם ולא יחביא, כיוון שאם הם ימצאו אותן בעצמם הם מיד יחשדו שבבתים של התפילין יש זהב. רציתי בכל ליבי להציל את התפילין שלי כדי שיהיה לי במחנות. ראיתי דרך החלון את חבריי והחלטתי להסתכן ולמסור להם את התפילין שלי כדי שיחביאו אותן ליד הצריף ויסמנו את המקום. אנו נצא החוצה ואז אני אקח אותן לפי הסימון. הייתי מאד מבולבל מהניסים שקרו לי במשך השעות האלו. למעשה, אנשי הקאפו כנראה ידעו מה זה תפילין ולא נגעו בתפילין של אבא. כשיצאנו החוצה, כל הנערים הוכנסו בחזרה לצריף ואנחנו נשארנו במגרש לפני הצריף. התחלתי לחפש באדמה את התפילין ולא מצאתי. היה בכך סיכון רב, מפני שמעלינו היתה עמדת שמירה של אנשי ס.ס. ואם הם היו מבחינים שאני חופר באדמה הם היו חושבים שהחבאתי שם אוצר של זהב. כמו כן, אנשי הקאפו יכלו לראות דרך החלונות שאני מחפש באדמה. כמו כל הניסים שקרו לי, גם הפעם השומרים ואנשי הקאפו לא הבחינו בי, ולבסוף מצאתי את האוצר הגדול - התפילין שלי. יתכן שהזכות הגדולה שלי, שהצלחתי לזכות רבים להניח תפילין בשטוטהוף ובמחנות

האסירים במחנה שטוטהוף

העבודה, היא שעמדה לי להינצל. החבאתי על גופי את התפילין משום שאסור היה שמשהו יבלוט בכיסים. אנשי הס.ס. הסתובבו באזור בזמן המשלוח ויכלו להבחין בזה, ואני עדיין לא הייתי רגוע.

לאחר שהכניסו את כולם לצריף לפי המספרים של המחנה שהיו לגרמנים, התחילה הקבוצה לצאת מהמחנה ואז שוב קראו הגרמנים ואנשי הקאפו את המספרים וכך יצאו. הופרדתי מאבא מפני שאבא ואחי רפאל הוקראו בין המספרים הראשונים ואנחנו - שלושים הנערים - נותרנו אחרונים במשלוח. עדיין קינן בי הפחד הנוראי שמא לא יקראו לנו וישאירו אותנו במחנה שטוטהוף, מפני שתאוות הרצח של הנאצים עולה על כל דבר בעולם. כשהחלו לקרוא את המספרים שלנו הרגשתי תחיית המתים ממש, כיוון שבינתיים קרה דבר נורא: הגרמנים כלאו את כל אלף הנערים בצריף וסגרו את הדלתות והחלונות במסמרים, ואנשי הקאפו גילו להם שלוקחים את כולם לתאי הגזים באושוויץ. לפתע שמעתי מבחוץ קול זעקה, בכי ויללות מאלף הנערים שבכו כמו אדם רגע לפני מוות אכזרי. אנו, שלושים הנערים מהמשלוח, עדיין עמדנו בחצר לפני הצריף ושאלנו דרך החלונות הסגורים מה קרה. הם פרצו חלון אחד ואמרו לנו שאנשי הקאפו גילו להם שכל הסיפור על משלוח הנערים לעבודה בשדה ירק היה שקר וכעת לוקחים את כולם למוות באושוויץ. את הזעקות לא ניתן לתאר. היו אלה צעקות ובכיות כמו בתאי הגזים. המראה לא מש מעיניי כל ימי חיי, ובאוזניי מהדהדת הזעקה: "רימו אותנו, לוקחים את כולנו לתאי הגזים באושוויץ". הזעקות והצעקות שיתקו את כל איברינו. מי יכול לעמוד ברגעים כאלה בפני נשמות זכות וטהורות כל כך? היו שם חלק מחברי מ"תפארת בחורים" מהגטו, והם ראו אותנו - עשרות נערים - עומדים להינצל ולצאת למשלוח למחנות עבודה. לא בזכותי ניצלתי, אלא בזכות הקדושים של משפחתנו שנרצחו על ידי הנאצים, ובעיקר בזכות אבינו הצדיק שנשא אותנו על כתפיו בזכויותיו הגדולות.

היה זה אחד הרגעים הקשים שעברו עלי בחיים. לראות את חברי מהגטו כלואים בביתן, בוכים, צועקים ומיללים. ראינו את הניצולות ההונגריות שהגיעו מאושוויץ ומראן היה נורא - מגולחות שער ושדופות, אך שמחות על כך שניצלו מתאי הגזים באושוויץ. הנערים ידעו מה מצפה להם וכאבו מאד את העובדה שהתפתו ללשונם החלקלקה של אנשי הקאפו והגרמנים שהעמידו פנים כאילו לוקחים אותם לעבודה קלה.

לאחר עשרות שנים בא אלי פעם לביקור בבית אדם שהגיע מגטו ריגה למחנה האיום שטוטהוף. בתוך השיחה סיפרתי לו שניצלתי בניסים עצומים מתוך אלף הנערים שהיו בשטוטהוף. האנשים מגטו ריגה נותרו עוד כמה ימים בשטוטהוף, והוא היה יחד עם

הנערים בצריף ונפגש איתם. כשהוא שמע שאנו ניצלנו מתוך כל הנערים הללו, הוא קם מכסאו רועד כולו מפחד ואמר לי שהוא היה במחנה כאשר לקחו אותם לאושוויץ, והוא רואה אותי כאילו יצאתי עכשיו חס ושלום מהקבר. אני כותב את זה כדי לתאר באלו ניסים כבירים ניצלתי, וכמובן בכאב ובשברון לב על מה שקרה עם חברי שנותרו שם.

אני עוד הייתי כולי מפוחד, וכשזכיתי לשמוע את מספרי הרגשתי הצלת חיים. התחלתי לרוץ ולהתקרב למשלוח. הייתי בין האחרונים וחפשתי דרך להחליף עם אנשים, להתקדם ולהיות באמצע הקבוצה. מחמת שהייתי קטן פחדתי כל הזמן שהגרמנים הנאצים בכל זאת ישאירו אותי במחנה. כולם הלכו בשלישיות, וכך הגרמנים המשיכו לספור כדי שיהיו בדיוק שמונה מאות איש. אלו שלא הלכו בשלישיות קבלו מכות רצח. בקשתי כל פעם מהאדם האמצעי בשלישיה שלפני שיתחלף איתי ויחזור שורה אחת אחורה כדי שאוכל להצטרף לאבא, ואנשים אכן התחשבו בי. היו לי שתי סיבות לבקשתי: ראשית, רציתי לברוח מהשורות האחרונות כיוון שאם תתמלא כמות האנשים עלולים הגרמנים לשלוח בחזרה את הנערים הקטנים. הסיבה השניה והעיקרית היתה הרצון להצטרף לאבא שהיה בין הראשונים ולהיות עימו באותו קרון של ברכבת. חששתי שמא יחלקו את הקבוצה לשתי מחנות, כפי שבאמת היה.

היציאה מהמחנה

הגרמנים אנשי הס.ס. עמדו בצדדים כדי לסדר את האנשים שילכו בשלישיות וכך יוכלו לספור בקלות, ופתאום אני בא ומבלבל להם הכל - במקום שתי שורות של ששה אנשים, נמצאים בשתי שורות שבעה אנשים. הם כבר רצו לתת לי מכות, ואני עשיתי את עצמי כאילו אני כבר מסתדר כפי שהם רוצים. ברגע שהגרמנים זזו מעט המשכתי להתקדם באותה שיטה, וכך התקדמתי עד שיצאנו בחסדי שמים מן המחנה האיום שטוטהוף. בשביל העפר ליד המחנה עמדו קרונות רכבת קטנים שהיו פתוחים מלמעלה והיינו צריכים לעלות עליהם. בינתיים הם הובילו אותנו לתחנת הרכבת כדי לקחת אותנו לקאופרינג. בשביל כבר לא עמדו הגרמנים ואנשי הקאפו, וכולנו הלכנו ביחד ללא שורות. התקדמתי עוד ועוד עד שמצאתי את אבי ואחי היקר רפאל. עלינו לכל קרון חמישים איש, ולא היה מקום לשבת, יכולנו רק לעמוד. לאחר שכולם עלו, הגרמנים השומרים אנשי הס.ס. עלו לקרון האחרון כדי לשמור עלינו. למעשה הם ידעו שאין לנו לאן לברוח. לבשנו כבר את בגדי המחנות ומרחוק יכלו לראות אותנו. בינתיים הוצאתי את התפילין מהמקום שבו החבאתי אותן על גופי כיוון שהדבר מאד הקשה עלי את ההליכה.

סיפרתי להם את מה ששמעתי מהנערים ברגע האחרון לפני יציאתי מהמחנה, ונפל על כולם פחד ואימה מהבשורה הנוראה. דבר אחד למדנו: אין להאמין לגרמנים הנאציים ולעוזריהם לא לטובה ולא לרעה, ויש תמיד לברוח מחברת נערים וזקנים.

הגרמנים אמנם היו צריכים כוח עבודה, אבל הרצון להשמיד את העם היהודי עלה על כל שאר הדרישות שלהם. עצם הדבר שבמשך שבועות עשו סלקציה לנערים האלו היה צריך להעיר את תשומת לבנו לכך שהמקום שאמורים לשלוח אליו את הנערים הוא לא לעבודה אלא להשמדה. מענין, שכפי שכבר הזכרתי קודם, חבורת בני הנוער ממחנה זזמר אושמנה, שהיו במשך שנים במחנות העבודה בליטא, לא התפתו לדיבורים של אנשי הקאפו והסטודנטים מדנמרק והם התעקשו ללכת לעבודה הקשה במחנות ולא להשאר עם הנערים. הם למדו את הלקח הזה לאחר תקופה ארוכה במחנות - חוק ההישרדות במחנות הוא לחפש להיות עם המבוגרים הכשירים לעבודה הכי קשה.

תפילת 'מודים' ברכבת

עלינו על הקרונות הפתוחים והרגשנו קצת חופש ללא נוכחותם המעיקה של הרוצחים האיומים אנשי הקאפו. לא ראינו לפנינו את אנשי הס.ס. האכזריים. בקרון השני היה יהודי יקר, תלמיד חכם מגטו שאוולי, בשם הרב משה דוב בארון. הוא היה שם יחד עם בנו שהיה בן גילי והציע שנעשה מנין תפילה בציבור למנחה, לאחר שכבר חודש שלם לא זכינו להתפלל במנין במחנה מחמת אנשי הקאפו האיומים והנאצים האכזריים שהיו מסוגלים להוציא אותנו להורג בגלל תפילה בציבור. רצינו להודות לבורא עולם שזכינו לצאת חיים ושלמים מהמחנה האיום שטוטהוף. לאנשים לא היו סידורים והיינו צריכים להתפלל בעל פה, והיו כאלה שמרוב צרות לא זכרו את התפילה בעל פה. היהודי הצדיק בארון היה בעל תפילה, והוא אמר לנו שתפילת 'מודים' תהיה ברכת 'הגומל' שלנו.

הרב משה דוב בארון הי"ד

התפללנו בחופשיות מאחר ולא היו גרמנים נאציים לידינו. היתה זו אחת התפילות היקרות ביותר שהיו לי בחיים. השיא היה תפילת מודים - תפילה של הודאה על כך שניצלתי ממוות בחסדי שמים העצומים מתוך קבוצת 1,000 הנערים הקדושים והטהורים שנלקחו לאושוויץ הי"ד הטהור.

תפילת ההודאה היתה על הניסים שעברתי בשעות ובימים האחרונים, ובפרט על כך שזכיתי לא להפרד מאבי ומאחי היקרים, ונוספה לה בקשה לרחמים בהווה ובעתיד.

תפילת מודים זו היתה ברכת 'הגומל' שלי, וכשהגעתי למילים "ועל ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובוקר וצהרים" - הרגשתי במיוחד כל מילה ומילה. אלף ניסים היו לנו בכל יום ובכל עת. היינו במחנה השמדה וכל רצונם של הרשעים אנשי הס.ס. ואנשי הקאפו היה רק לרצוח אותנו במיתות משונות ואכזריות ח"ו, ובורא העולם הציל אותנו כל רגע מלוע הארי של החיות הטורפות. מי יכול לתאר את הגיהנום ושאול התחתיות של המחנה האיום שטוטהוף. מה שתארתי עד עכשיו הוא כאין וכאפס לעומת מה שהתרחש במציאות.

ההבדל בין ברכת 'הגומל' ל'מודים' הוא שבברכת 'הגומל' אנו מברכים "הגומל לחייבים טובות", ובברכת ההודאה של 'מודים' אנו מזכירים רק את הניסים הגדולים שזכינו להם מבורא העולם כל רגע ורגע.

בכל חיי לא זכיתי לכזו תפילה של הודאה כמו אז - בנסיעה ברכבת הפתוחה. עד היום כשאני מגיע בתפילת מודים למילים "ועל ניסיך שבכל יום" נצבט לי הלב והכל עומד חי לנגד עיני כאילו עכשיו ניצלתי. ודאי לא יצאתי ידי חובת הודאה, אך בכל זאת אולי כתיבת הדברים תשלים מעט את חובת ההודאה על הניסים הנוראים ועל רחמי שמים שזכיתי להם בזכות אבותי הקדושים.

ידענו שגיהנום כמו זה שעברנו במחנה שטוטהוף במשך חודש שלם לא יחזור על עצמו יותר. הבנו שבמחנות העבודה יש רעב ועבודה קשה, אך אין יותר אקציות של משלוחים לאושוויץ ולשאר מחנות ההשמדה.
לאחר נסיעה קצרה בקרונות הפתוחים הגענו לתחנת הרכבת, ושם היו מוכנים קרונות משא סגורים. בכל קרון הכניסו כחמישים איש, ואנו עברנו לפי הסדר מקרון לקרון כדי לא לקבל מכות מאנשי הס.ס.

תחנת הרכבת קאופרינג

הנסיעה למדינת בווריה בגרמניה החלה. לאחר נסיעה ארוכה נעצרנו בתחנת הרכבת ושם היה כתוב שם המקום: "קאופרינג". כאן קרה לנו נס גדול וחיינו ניצלו. הגרמנים חילקו את

המשלוח משטוטהוף לשתי קבוצות - קבוצה אחת של חמש מאות איש וקבוצה נוספת של שלוש מאות איש. הקרונות היו קשורים אחד לשני בשרשראות ברזל עבות, ולפתע שמענו שהורידו את השרשרת מהקרון שלנו שהיה קשור לקרונות האחרים. נשארנו בקבוצה שמנתה חמש מאות איש.

לקחו אותנו למחנה 10 ליד עיירה קטנה בשם אוטינג. היה זה המחנה הטוב ביותר מתוך כל אחת עשרה מחנות העבודה שהיו באזור קאופרינג. קראו למחנה שלנו 'גן-העדן' של מחנות העבודה בקאופרינג. בהמשך אכתוב כמה צרות עברנו ב'גן-העדן' הזה, אבל בהשוואה לשאר מחנות העבודה היה זה אכן המחנה הכי טוב. הקבוצה השניה שמנתה שלוש מאות איש הועברה למחנה מיהלדארף - וואלד-לגר שהיה המחנה הכי קשה מכל המחנות שהיו בסביבה. קראו למחנה בשם "וואלד-לגר" - מחנה עבודה בתוך היער. מהמשלוח שלנו למחנה וואלד-לגר נותרו רק בודדים בין החיים.

למחנה שלנו נוספו לאחר מכן עוד שלוש מאות איש מגטו לודז' שהובאו מאושוויץ. במחנה זה ניספו כשלושים וחמישה אנשים, חלקם נפטרו במגפת טיפוס בהרות. בהמשך אכתוב על מחנה אוטינג וכן על שאר מחנות העבודה בקאופרינג מתוך מה ששמעתי מאנשים שניצלו מהמחנות.

בשנת היובל לשחרור המחנות בקרתי גם בתחנת הרכבת בקאופרינג. רציתי לבקר בכל מקום שהיה לי בו נס. ישבתי בתחנת הרכבת שנשארה באותו מצב עם השלט "קאופרינג". כל הקבוצה המשיכה להסתובב בעיר, ואני נשארתי כל הזמן בתוך התחנה וברכתי ברכה על הנס שהתרחש עמנו כאן. הודיתי לבורא עולם על כך שזכינו לנס הגדול במקום הזה.

המחבר בביקור בתחנת רכבת

מחנה אוטינג לאגר 10

בשערי המחנה

ממחנה שטוטהוף נשלחנו למחנה עשר, המרוחק כשני קילומטרים מהעיירה אוטינג שבמדינת בווריה. רוב המשלוח היה מורכב מיוצאי גטו שאוולי, וכמאה אנשים היו מגטו קובנה.

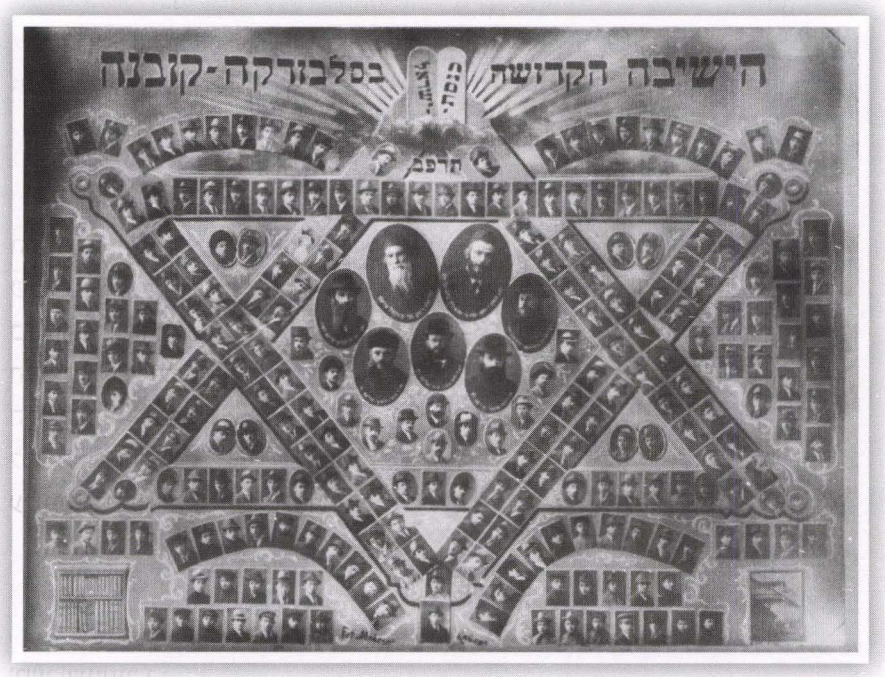
הביאו את כולנו למגרש סמוך למחנה, ולפתע הבחנו בכמה עשרות יהודים, שאת חלקם הכרנו מגטו קובנה, יוצאים מהמחנה. אחד מהם, יהודי בשם לייב לָץ, היה חבר של אחי רפאל בקובנה. לא יכולנו לדבר איתם יותר מדי מפני שהגרמנים שמרו עליהם, אך בכל זאת רצינו לשמוע מהם מה נשמע עם יוצאי גטו קובנה בשאר המחנות, ומהו סגנון המשטר במחנות העבודה. היינו נפחדים מאוד לאחר מה שעברנו במחנה האיום שטוטהוף... הם סיפרו לנו שהם נמצאים במחנה 1 בלאנדצברג, הם בנו את המחנה עבורנו וכעת הם עוזבים את המקום וחוזרים למחנה שלהם.

השמחה היתה נראית בבירור על פני האנשים שניצלו ונשארו חיים במחנות העבודה.

במגרש הסמוך למחנה קיבל אותנו איש בסיס בדרגת "שטורם פירר". "לאגר פירר" פירושו: מפקד נאצי במחנה, איש נאצי תקיף ואכזר שהכל חייב להתנהל לפי פקודותיו, ומי שלא מסוגל לעבוד כפי רצונו נשלח למחנה השמדה. עוזרו היה קצין גרמני בצבא ה"וורמאכט". במחנות היה מקובל לומר שחייל מוורמאכט יותר אנושי מחייל ס"ס. לצערנו הגדול היתה זו טעות, שניהם מילאו בקפדנות את כל פקודותיהם של היטלר ועוזריו ימ"ש. גם העוזר הקצין מוורמאכט היה איש תקיף, אך לא אכזרי כמו איש הס"ס הלאגר-פירר.

כפי שאכתוב, הקצין איש הוורמאכט לא עשה בעיות. הלאגר פירר ניגש אלינו ושאל האם יש בינינו טבחים. הוא אמר שצריך שני טבחים מקצועיים למטבח של המחנה. יהודי אחד יצא מהקבוצה של גטו שאוולי ואמר שהוא טבח מקצועי והיתה לו מסעדה ידועה בשאוולי, והוא אכן התקבל מיידית להיות טבח במטבח המחנה. אבא ראה שיצא

טבח אמיתי, והחליט גם הוא להציע עצמו. הוא ניגש לגרמני ואמר שגם הוא טבח מקצועי. יש לציין שאדם שמעז לרמות את קצין הס"ס ראש המחנה מתחייב בנפשו. הלאגר-פירר ערך לאבא בחינה ושאל אותו: "כיצד מבשלים עצמות?", ענה אבא: "בזמן קשה מבשלים את עצמות הבשר יומיים כדי שיתרככו ואח"כ טוחנים אותן במטחנה, שמים במרק ומגישים לאכול". הלאגר-פירר היה מלא התפעלות מהתשובה של אבא ומהעובדה שניתן לאכול עצמות בהמה, ואמר: "כזה טבח אני מחפש בתור טבח ראשי!" אבא פחד להציע את עצמו משום שכמעט לא היה לו ידע בבישול, אך לאחר שראה שטבח אמיתי ובעל נסיון נבחר לפניו - החליט שיסתכל מה הוא עושה ויחקה אותו במדויק. אבא ידע שחוץ מתפוחי אדמה אין כמעט מה לבשל במחנה, ובישול תפו"א הוא דבר פשוט. ליד אבא עמדו יהודים מקובנה ואמרו לו: "אנו מכירים אותך בתור סוחר ותעשיין גדול, אך לא בתור טבח!" ואבא ענה שבהיותו בחור, כשלמד בישיבת סלבודקה, לא היה מטבח לבחורים בישיבה וכל אחד צריך היה לבשל לעצמו. כך, אמר אבא, למדתי את תורת הבישול. בסמוך אלינו עמד יהודי בשם גולדבלט שהתפלל עמנו יחד לפני המלחמה בבית כנסת החייטים בקובנה, והוא נתן את הסכמתו לכך שאבא הוא אכן טבח אמיתי. כולם הסתפקו בהסכמתו זאת והשתתקו. כל אחד הבין שמי שיעבוד במטבח תהיה לו עבודה קלה ויהיה לו יותר אוכל משאר אנשי המחנה.

תמונת מחזור של ישיבת סלבודקה -תרפ"ב

קבלתו של אבא לעבודה במטבח הצילה את אבא ואותנו מרעב כפי שאכתוב להלן. הגרמני ביקש לבחור גם קצב לעבודת המטבח כדי שיטפל בבשר, ואכן יצא מהקבוצה קצב אמיתי. אלו היו שלושת האנשים שניהלו את המטבח במחנה.

עבודתו של אבא במטבח

בשני צידי המטבח הוצבו דוודים גדולים לבישול מרק. כל דוד הכיל מאתיים וחמישים ליטר, ובנוסף להם היו עוד כמה דוודים קטנים יותר שכל אחד מהם הכיל מאה ליטר. הדוודים הגדולים היו מיועדים לבישול מרק לאנשי המחנה, והקטנים יותר - לבישול תה.

כל טבח היה אחראי על דוד גדול של 250 ליטר לבישול מרק - שהיה המאכל העיקרי במחנה. אבא לא ידע כלום בעסקי טבחות, אבל היה חכם גדול. הוא היה בוחן היטב את פעולותיו של הטבח השני ומעתיק אותן בדיוק נמרץ. המרק היה מורכב בעיקר מתפוחי אדמה מקולפים, וכדי שיהיה סמיך - סיפקו הגרמנים סולת עבה מעובדת עם תבלינים שנתנו גם טעם למרק. אבא ראה כמה מים שפך הטבח השני לדוד, כמה תפוחי אדמה וכמה מלח ואבקת סולת, ובדיוק כך עשה. הוא השגיח כל הזמן לערבב את המרק בכף עץ ארוכה כדי שלא תדבק הסולת לדפנות הדוד והמרק יתבשל היטב ויהיה טעים. לאחר שבוע הפך אבא לטבח מושלם ובשום אופן לא יכלו לדעת שמעודו לא עסק בטבחות.

אבא
איטליה תש"ו

אבא היה קם מוקדם כדי להרתיח את המים לתה עבור אנשי המחנה. התה היה ממותק בסכרין המעורב בקצת סוכר, והוא נשלח בטרמוסים של חמישים ליטר לכל צריפי המחנה. יכלו לקבל ממנו בלי הגבלה. בבוקר, לאחר האפל ולפני היציאה לעבודה, חולקה גם מנת הלחם היומית - ככר לחם קטנה בת חצי קילו עבור ארבעה אנשים. הדבר החשוב ביותר במחנה היה להתגבר על הרעב ולחלק את מנת הלחם לכל היום, כדי שברגע של חולשה והתעלפות יהיה מה להכניס לפה על מנת להתחזק מעט. אני הייתי שותה בבוקר רק תה, ובשעה תשע, כשהיתה לגרמנים הפסקה לארוחת בוקר, אכלתי קצת לחם והשארתי את היתר להפסקת הצהריים. כך יכולתי להתגבר על הרעב והחולשה. רצינו כל אחד שלשני תהיה מנה יותר גדולה, אבל אבא לא נתן לוותר וטען שוויתור הוא בגדר דיני נפשות ואסור לעשות זאת.

בערב, כשחזרנו מהעבודה הקשה, לאחר האפל במגרש החניה, קיבלנו את הארוחה העיקרית - ליטר מרק סמיך. האוכל היה מזין והעניק שובע לכמה שעות. את המרק בישלו כל יום באותה צורה והוא הכיל תפוחי אדמה עם סולת ותבלינים. לפעמים קיבלו במטבח גם בשר והיו חותכים אותו לחתיכות קטנות ומערבבים הכל במרק. מי שלא אכל מתבשיל המרק מטעמי כשרות היה בגדר "מאבד עצמו לדעת", כיוון שמנת הלחם היתה נמסה בפה ולא השביעה כלל. במשך כל היום עבדו עבודה קשה ביותר והאוכל המזין היחיד היה המרק בלילה. אכילת המרק היתה ממש פיקוח נפש. למרות כל הקצבות האוכל שקיבלנו במחנה היינו צריכים להיזהר מאד לא להפוך למוזלמנים, משום שאז היו שולחים אותנו חלילה למחנה ארבע בקאופרינג, ומשם לתאי הגזים באושוויץ. לקראת סוף שנת 1944, כשהרוסים התחילו להתקדם לפולין, הופסקה פעולתם של תאי הגזים באושוויץ. הגרמנים היו משאירים את כל המוזלמנים במחנה ארבע בקואופרינג, ושם היו גוועים מרעב בפסק זמן קצר. יחידי סגולה הצליחו לא לאכול את המרק במחנות, ומישהו דאג להם לאוכל כמו תפוחי אדמה או פרוסת לחם נוספת. כך הם החזיקו מעמד במסירות נפש, אחרת היו מתחייבים בנפשם ומאבדים עצמם לדעת.

במחנה שלנו לא יכלו להשיג שום אוכל בשום מקום מלבד המטבח. ראיתי שבמשך הזמן אבא הכשיר לעצמו קופסא קטנה מפח והיה מבשל בה כמה תפוחי אדמה. הוא לא אכל מתבשיל המרק במחנה במסירות נפש. הוא יכול היה לעשות זאת מכיוון שעבד במטבח וניזון מכמה תפוחי אדמה מבושלים. אבא עבד קשה מאד. הוא היה מתחיל לבשל את התה כמה שעות לפני ההשכמה בבוקר וסיים את עבודתו מאוחר בלילה. אבא החזיק מעמד ברחמי שמים גדולים. מענין, שאף אחד במטבח לא הבחין שאבא לא היה טבח מעולם, ועובדה זו הצילה את חיין, את חיינו ואת חיי אנשי המחנה כפי שאכתוב בהמשך. היסוד הראשון היה - לא לגנוב מצרכים חיוניים של מזון מהמטבח. כל הקצבת המזון שסופקה מהגרמנים

המחבר עם ניצולים במחנה לאגר 10

בושלה וחולקה במלואה לאנשי המחנה. כיום, כשאני פוגש אנשים שניצלו ממחנה אוטינג, הם אומרים לי: אבא שלך הציל את חיינו.

אחי רפאל ואני נרגענו מעט מהדאגה התמידית לאבא לאחר שנכנס לעבוד במטבח המחנה. היתה לו אמנם עבודה קשה - לסחוב את המצרכים ששקלו מאות קילוגרמים, לעמוד שעות ארוכות ליד הדוד וכל הזמן לערבב בעזרת קרש עץ גדול כדי שהמרק לא ישרף, לרוקן את מאות הליטרים לטרמוסים, לחלק את האוכל ולהכין את התה. בתחילה, לצורך הכנת התה, הם היו ממלאים מים בדליים ושופכים לדוודים, אך לאחר כמה חודשים נתנו להם הגרמנים צינור גומי ארוך שמתחבר לברז למים וכך ניתן למלא את הדוודים בקלות. בכל זאת, העבודה במטבח היתה יותר קלה מהעבודות עם יציקות הבטון שבהן עבדו רוב אנשי המחנה. העיקר היה שאבא קיבל מנת מרק נוספת. בתחילה היו הגרמנים, בעיקר הלאגר- פירר וסגנו, באים כל הזמן לביקורת במטבח ומוודאים שהכל יֵעשה בתכלית הניקיון ושהאוכל יהיה מוכן בזמן. לאחר מכן, כשראו שהכל מתנהל כשורה ולא מגיעות שום תלונות, הפסיקו לבוא ולבדוק באופן קבוע ובאו רק לביקורת פתע מפעם לפעם. החשוב מכל היה הניקיון בדוודים של המטבח. הגרמנים רצו שהכל יהיה נקי ומבריק, אך לא קיבלנו שום חומר ניקוי. כדי לנקות היו צריכים לגרד קצת את האוכל שנדבק, לעבור עם סמרטוט ולרחוץ הכל במים. האנשים שניקו את דוודי הבישול לאחר חלוקת האוכל היו אוספים לפני הרחיצה כל פירור אוכל שנשאר בדוד - וזה היה התשלום עבור העבודה הקשה שלהם. אחר כך הם היו רוחצים את הדוודים ודואגים שהכל יבריק.

מחנות קאופרינג

בעת חגיגת היובל לשחרור מחנה דכאו ומחנות קאופרינג הייתי בביקור במחנות בגרמניה עם קבוצה גדולה של ניצולי המחנות. התלוו אלינו קבוצות של גרמנים, ביניהם ראשי הערים שעברנו דרך עירם במצעד המוות של מחנה דכאו, חלק ממחנות קאופרינג ושאר המחנות. היו עמנו גם מדריכים גרמנים שהיו בעצמם אסירים במחנות וכיוון שהיו חשודים בעיני הנאצים - לא שירתו בצבא הגרמני אלא עבדו כאזרחים בתעשיה הצבאית.

אחד המלווים סיפר לנו שהוא גרמני מאזור הסודטים בצ'כיה. אביו היה יושב לפני המלחמה עם חבריו הגרמנים ושותה בירה להנאתו, ובתוך כך הם היו מדברים ביניהם בחופשיות וכל אחד ביטא את דעתו על הנאציזם שהחל לפרוח בגרמניה. ישבו שם

מרגלים גרמנים מאנשי הגסטפו וניסו לדעת מי מבין הגרמנים הוא אוהד הנאציזם ומי לא, כדי שבזמן הכיבוש ידעו איך לנהוג עם כל אחד ואחד. צ'כיה היתה מדינה חופשית וכל אחד יכול היה להביע את דעתו. אביו, לאחר שתיית הבירה, לא נזהר בלשונו ודיבר נגד הנאציזם ונגד היטלר וחבריו ימ"ש. הכל נרשם ודווח לגסטפו, וכשהגרמנים כבשו את צ'כיה ואת אזור הסודטים - שם גרו רוב הגרמנים - היתה לגסטפו רשימה מפורטת מי מתנגד להם ותיכף ומיד אסרו את כולם במחנות. בין האסירים היה גם אביו של אותו מלווה. הוא ישב כמה שנים במחנות ההסגר בגרמניה עד ש'חינכו אותו מחדש' ושיחררו אותו. למרות זאת, הוא נשאר חשוד בעיני הנאצים ולא גויס לצבא הגרמני. גם את בנו - המדריך שליווה אותנו - לא גייסו לצבא מטעמי חוסר נאמנות, והוא עבד במפעלים בגרמניה.

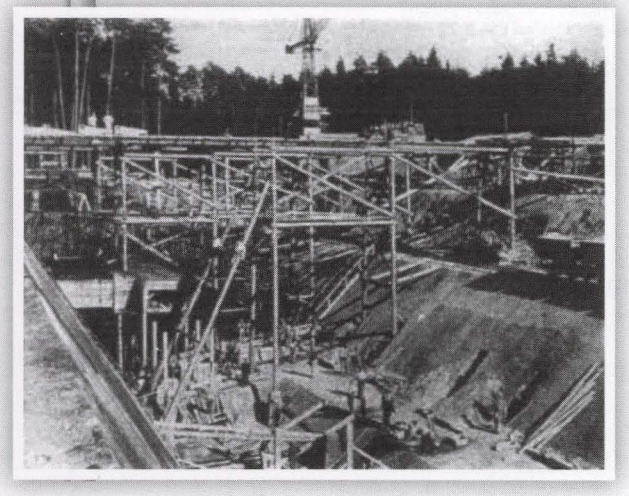
המדריך הגרמני שליווה אותנו בהתנדבות סיפר לנו שלאחר המלחמה הקימו האנשים הללו אגודה קטנה והם חקרו בארכיונים של הנאצים את ההסטוריה של המחנות. הכל תועד באופן מלא והיה רישום מדויק על המחנות בכל גרמניה ובפרט בווריה.

הגרמני סיפר לנו שבאחד עשר מחנות העבודה של אזור קאופרינג היו כשלושים וחמישה אלף אסירים, רובם יהודים מכל ארצות אירופה - שרידי הגטאות של ליטא, יהודי הולנד, הונגריה, רומניה ושאר ארצות אירופה. הגרמנים לא רצו לעשות מחנה מרכזי אחד גדול כיוון שהשליטה במקום כזה תהיה קשה, ולכן הם פיזרו את המחנות. כמעט ליד כל עיר בגרמניה היה מחנה לפי הצורך - היו מחנות קטנים של מאתיים איש, והיו מחנות של אלפיים איש ואפילו ארבעת אלפים איש. הם היו מרכזים את המחנה במקום קטן וצפוף המוקף בשתי גדרות תיל גבוהות, וחיילים מבוגרים יחסית היו שולטים במחנות שלטון מוחלט. אף אחד לא ברח מהמחנות משום שלא היה לאן לברוח. במחנות חשבו שכל תושבי גרמניה הם אוהדי הנאצים ולא עלה על הדעת לבקש מהם עזרה. בתחילה הביאו הגרמנים עשרות אלפי רוסים מאוקראינה ומשאר ארצות אירופה, משום שחשבו שהם אנטי קומוניסטים ויהיו נאמנים לגרמנים, אך לא כך היה. הם אמנם שנאו את הקומוניסטים, אבל לא רצו לעבוד בתעשיה הגרמנית והשתמטו ככל שיכלו. הם היו

מחנה קאופרינג אחרי המלחמה

בורחים ממקום עבודתם, ולאחר הבריחה היו הגרמנים מכניסים אותם למחנות הסגר בדיוק כמו היהודים. הנאצים ראו שעם שאר האומות שהוגלו לגרמניה לא יוכלו להקים את התעשיה הכבדה שרצו להקים מתחת לאדמה, והיטלר ימ"ש ציווה שכל יהודי שנשאר בחיים מהגטאות ומשאר המחנות - אם הוא כשיר לעבודה - אין לרצוח אותו אלא יש לשלוח אותו למחנות העבודה בגרמניה. העובדים הרגישו שזו הצלת חייהם והם עבדו בכל כוחם בצורה מדויקת ומסודרת לפי דרישות הגרמנים הנאצים. היו מחנות עבודה שבהם הנאצים התנהגו בברוטליות נוראה, והיו מחנות שהמצב בהם היה טוב יותר. מגמתם של ראשי המחנה הנאצים היתה לנצל את העובדים לשם הקמת התעשיה הצבאית ובניית בונקרים מתחת לאדמה. היהודים עבדו היטב וידעו שכרגע זהו ביטוח החיים שלהם.

בניית הבונקרים

על מנת להפריך את השקר הגדול של העם הגרמני שכביכול לא ידע על מחנות העבודה הקשים שהיו בגרמניה, אצטט את המלווים הגרמנים שחקרו את כל מחנות העבודה בגרמניה וספרו לנו שכמעט לא היתה עיר בגרמניה שלא היה בה מחנה עבודה. כולם יכלו לראות את אנשי המחנות לבושים בפיז'מות של אסירים בעת שהיו יוצאים לעבודה וחוזרים ממנה חלשים, צנומים ובקושי עומדים על רגליהם.

הכל נרשם ותועד אצל הגרמנים אנשי הס"ס בדייקנות טיפוסית. לכל מי שנפטר היתה תעודת פטירה רפואית ובכולן צוינה סיבת המוות - התקף לב. כמאתיים אלף יהודים היו במחנות בוריה, וכפי שספרו לנו המלווים הגרמנים, לקראת סוף המלחמה נותרו כמאה ושישים אלף יהודים. חלק גדול מהם מתו במצעדי המוות וביומיים האחרונים של המלחמה כתוצאה מרעב וממחלות.

בהמשך אפרט על שאר המחנות בקאופרינג, כפי ששמענו מהמדריך הגרמני שליווה אותנו ודבריו היו מדויקים מאד לאחר מחקרים שערך בארכיוני הגסטפו.

מינוי ראש המחנה

הלאגר-פירר איש הס"ס שאל את קבוצתנו שעמדה לפני הכניסה למחנה מי מבינינו היה מראשי הגטו. מתוך הקבוצה יצא יהודי מגטו שאוולי בשם גנס שהיה ראש המשטרה בגטו שאוולי, ואחיו היה ראש המשטרה של גטו וילנה ואח"כ ראש הגטו בוילנה. סופר עליו רבות. בעת חיסול גטו וילנה הגרמנים רצחו אותו. לא הכרתי את גנס קודם לכן, אך הוא הצטייר בעיני כאדם תקיף. הוא לא הרביץ מכות ולא צעק על אסירי המחנות אלא רק עשה סדר בעת העמדת אפלים כדי שניתן יהיה לספור את כולם. הגרמני מינה את גנס כראש המחנה, ובלשוננו "זקן המחנה", ועיקר תפקידו היה להכין בבוקר ובערב את כולם לעמוד בשורות לספירת האפלים על ידי הגרמנים. הוא העמיד את כולם בשלוש שורות לאורך המחנה בסדר מופתי כדי שהגרמני ראש המחנה יוכל לספור את כולם בקלות. הנוהל היה שכולם נעמדו לאחר שנשמעה הצעקה לעמוד דום, ואז השתרר שקט מוחלט. הגרמני היה עובר עם מחברת, סופר את כולם ובודק שהמספרים מתאימים. בזמן הצעקה "אפל" היו כולם מורידים את הכובע לכבוד הגרמני. אנו הגענו למחנה בתחילת החורף וימי הגשמים, וכל שטח המחנה היה בוצי, דביק ומלא שלוליות מים. היינו צריכים להיזהר מאד לא להחליק ולהתלכלך מהבוץ. ביומיים הראשונים היו כולם באפיסת כוחות מהעבודה הקשה ומהרעב, והעמדת כל האנשים למסדר עלתה לראש המחנה בקשיים גדולים. הוא לא רצה להכות כמו אנשי הקאפו כיוון שהוא הכיר את כולם מגטו שאוולי. כשראה שהוא אינו מצליח להעמיד את האנשים במהירות בשורות ישרות מחמת הבוץ, ועליו לרוץ ממקום למקום ולהחליק בטיט, הוא ניגש לסגן של הלאגר-פירר וביקש להשתחרר מהתפקיד. הוא הסכים להשאר קאפו במקום העבודה ולהשגיח על האנשים שיעבדו. זו היתה טיפשות מצידו, היה לו את התפקיד הכי חשוב במחנה והוא קיבל צריף מיוחד לעצמו עם תנור לחימום ואוכל מזין מהמטבח. הוא היה יכול להוציא את כולם שעה לפני האפל, ועד שהגרמני יגיע לספור - כולם יעמדו בסדר מופתי. במשך הזמן אנשים הסתדרו במהירות מעצמם כדי לחסוך את העמידה הארוכה באפלים. הגרמני שיחרר אותו ושאל האם ישנו אדם נוסף מראשי גטו שאוולי שרוצה לקבל את תפקיד זקן המחנה. יצא מהשורה אדם בשם בורגר שהיה מראשי גטו שאוולי. הוא היה אדם מאד נבון וסובלני, ותמיד היתה על פניו בת צחוק. בחכמה וברוגע הוא הביא את אנשי המחנה למגרש שעה לפני ספירת האפל וחיכה עד שהם יסתדרו לאט לאט בסדר מופתי למרות כל הלכלוך והבוץ שהיו במגרש המחנה. בבוקר הוא הוציא את כולם בחושך שעה לפני האפל, עד שאנשי המחנה למדו והבינו שלטובתם כדאי להם להסתדר במהירות לספירת האפלים וכך לא יצטרכו לעמוד שעות בגשם ובלכלוך.

בינתיים, הגרמנים בעזרת אנשי המחנה ייבשו את המגרש. בהדרכתם של אנשי המקצוע, אנשי ה'אוטה', הם חפרו תעלות לניקוז המים ומילאו את התעלות באבני חצץ. המים התנקזו בשכבת החצץ ונשפכו כמעיין קטן מחוץ למחנה. הגרמנים ראשי המחנה רצו שמגרש המחנה יהיה יבש כדי שיוכלו תמיד להופיע עם המגפיים המצוחצחות שלהם שעליהן היתה גאוותם. אדון בורגר ניהל את המחנה בחכמה ובלי מכות, ואני חושב שלאף אחד לא היו טענות נגדו. הרבה לעזור לא היה יכול, אבל הוא גם לא עשה צרות לאנשי המחנה. תמיד הוא היה עומד במטבח כדי להשגיח שהכל יהיה בסדר ובעיקר שלא יגנבו מצרכי מזון. הוא היה עוזר לכולם ככל יכולתו. הוא בעצמו הסתדר מצוין - הוא קיבל צריף במחנה, ובחורף היה לו תנור לחימום ובגדים נקיים. הוא לא עבד קשה כמו שאר אנשי המחנה וקבל אוכל מהמטבח ככל שרצה. למעשה הוא היה המנהל של המחנה. הוא היה נראה טוב ורגוע, ועד כמה שזכור לי לאף אחד לא היה מה לומר נגדו. למחנה שלנו באוטינג קראו 'גן-העדן' של המחנות בגרמניה - אנשי הקאפו לא היכו את אסירי המחנה, וכל אחד קיבל את קצבת מזונו בדייקנות כפי ששוקלים במאזניים זהב ויהלומים.

אדון בורגר ראש המחנה לא התערב בסידור העבודה בחוץ. תפקידו היה רק בתוך המחנה - העמדת האפלים ופיקוח על המטבח. המפקד הקודם גנס שהתעצבן והתפטר היה צריך לצאת כל יום לעבודה בגשם ובשלג ולהשגיח על האנשים בתור קאפו שיעבדו כמו שצריך. גם אח"כ הוא לא הרים יד על אף אחד, ורק היה צועק ליד הגרמנים כדי לעשות רושם. הוא ישן עם כולם בצריפים שנחפרו בתוך האדמה על רצפת עץ וקצת קש. לא ראו על פניו בת צחוק, הוא הצטער על טפשותו הגדולה בכך שהתפטר מתפקיד ניהול המחנה. זהו ההבדל בין אדם חכם ובין אדם אחר.

בתי האדמה של המחנה

לאחר שסודרו הצוות למטבח ומונה ראש מחנה יהודי, הכניסו אותנו למחנה. את צריפי המגורים חפרו בתוך האדמה, והגג נבנה בצורת שיפוע והגיע עד לארץ. בפנים חפרו תעלה למעבר באדמה בעומק מטר וברוחב שני מטרים. בשני צידי הצריף נבנו משטחי עץ שנועדו לשינה ומתחתיהם שמו

קש, והיו צריכים להכנס פנימה בזחילה כדי שהראש לא יפגע משיפוע הגג שהגיע עד הארץ. את האוכל שקיבלו במטבח אכלו בישיבה על קצות הקרשים וכך גם התלבשו. כל אחד קיבל שמיכה לכיסוי והיא חיממה אותנו, כך יכולנו להירדם בקור הנורא.

הגרמנים הסבירו שהצריפים נחפרו בתוך האדמה כדי שבחורף יהיה לנו יותר חם, אך האנשים במחנה חשבו אחרת. הם אמרו שהגרמנים פוחדים מאד מהפצצות, משום שהמחנה שלנו היה בקירבת מקום המגורים של שומרי המחנה ומהנדסי המפעל. הצריפים שלהם נבנו בתוך יער העצים ולא ראו אותם מהאויר, אך המחנה שלנו היה במגרש ריק ולכן בנו את הצריפים בתוך האדמה וכיסו אותם מלמעלה במשטחי דשא. זה היה הכלל: כל מה שעשו הגרמנים - לתועלת עצמם עשו ולא עבור טובתם של אנשי המחנה היהודים.

בכל צריף גרו כשישים איש, שלושים בכל צד. כיום, כשאני פוגש ניצולים שגרו איתנו בצריף, הם זוכרים בדיוק את כל שורת האנשים שגרו בצריף שלנו. אני זוכר רק יחידים.

במחנה שלנו לא היה תפקיד של ראש בלוק כמו בשאר המחנות. תפקידו של ראש הבלוק היה לחלק את האוכל, ואילו אצלנו חלקו את האוכל במטבח. ראשי הבלוק במחנות אחרים היו גם אחראים להוציא את כולם לעבודה ולאפלים והיו מכים מכות רצח ושודדים את קצבת המזון. הם הפכו למושלי המחנות יחד עם ראש המחנה. יכול להיות שאדון בורגר הסביר לראש המחנה הגרמני שבקבוצה כזו קטנה כמו במחנה שלנו אין צורך בראש בלוק, והעיקר שכולם יצאו לעבודה החשובה לניצחון המלחמה.

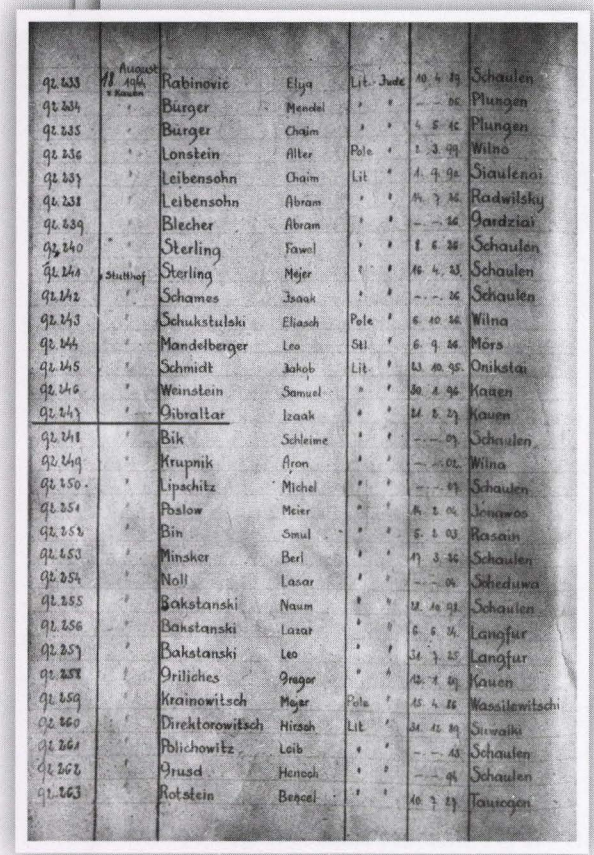
המחבר במחנה לאגר 10

אנשי הס"ס מנהלי המחנה נהנו מכך שיהיו פחות אנשי שרה במחנה וכולם יצאו לעבודה ללא יחסנים יוצאים מן הכלל. בבוקר לא נשאר אף אחד במחנה מלבד אנשי המטבח ובית החולים הקטן שבו היו אולי שלושה חולים. המחנה שלנו "לאגר 10" באוטינג היה כמעט המחנה היחיד שלא היו בו אנשי קאפו וראשי בלוקים שהרביצו מכות וצעקו על אנשי המחנה.

היה זה אחד הניסים שעזרו לנו להשאר בחיים. במחנות אחרים היו אנשי הקאפו, ראשי הבלוקים וראשי המטבח מכים מכות רצח ולא הססו לגזול את קצבת המזון. הם הפכו לרוצחים סדיסטים וגרמו מוות לרבים מאנשי המחנה.

בשנת 1950, כאן בארץ, ערכו השרידים מהמחנה שלנו משפט לקאפו יהודי משאוולי. זה היה ממש מגוחך להשוות את הקאפו שלנו במחנה עשר באוטינג לקאפו במחנות אחרים. הקאפו במחנה שלנו לא הרים יד על חברו היהודי, ורק לפעמים הרים את קולו כאשר ראה שמתרשלים בעבודה והגרמני עומד במקום סמוך. השופט זיכה אותו מיד.

מלבד שלושת הטבחים הקבועים שבשלו את האוכל וחילקו את מנות הלחם לאנשי המחנה יום יום, עבדו במטבח עוד כמה אנשים בקילוף תפוחי אדמה שהיו הבסיס לבישול המרק. אדון בורגר משאוולי הכניס למטבח מספר אנשים מבוגרים וחולים שבוודאי לא היו מחזיקים מעמד בעבודה בחוץ. במטבח היתה עבודה קלה והיא נעשתה תחת קורת גג ולא בגשם, בשלג ובקור. בנוסף, לא היה במטבח פיקוח קבוע של הגרמנים כמו בעבודות הבטון. לאחר מכן הביאו גם כשמונה נערים שעזרו בקילוף תפוחי אדמה וכן היו צריכים להביא מהעיירה אוטינג חלב בעגלה קטנה עבור המטבח הגרמני. חייל גרמני שהיה האפסנאי במטבח הגרמני ובמטבח היהודי היה מלווה אותם ברגל, ולפעמים הקציבו גם חלב עבור המטבח היהודי.

Gr. 233	18. August 1944 v. Kaunas	Rabinovic	Elya	Lit.	Jude	10. 4. 15	Schaulen
Gr. 234	"	Burger	Mendel	"	"	— — 86	Plungen
Gr. 235	"	Burger	Chaim	"	"	4. 5. 16	Plungen
Gr. 236	"	Lonstein	Alter	Pole	"	1. 3. 99	Wilno
Gr. 237	"	Leibensohn	Chaim	Lit	"	1. 9. 92	Siaulenai
Gr. 238	"	Leibensohn	Abram	"	"	15. 7. 16	Radwilsky
Gr. 239	"	Blecher	Abram	"	"	— — 16	Gardziai
Gr. 240	"	Sterling	Fawel	"	"	8. 6. 88	Schaulen
Gr. 241	" Stutthof	Sterling	Mejer	"	"	16. 4. 13	Schaulen
Gr. 242	"	Schames	Isaak	"	"	— — 16	Schaulen
Gr. 243	"	Schukstulski	Eliasch	Pole	"	6. 10. 16	Wilna
Gr. 244	"	Mandelberger	Leo	Stl	"	6. 9. 16	Mörs
Gr. 245	"	Schmidt	Jakob	Lit	"	13. 10. 95	Onikstai
Gr. 246	"	Weinstein	Samuel	"	"	30. 4. 96	Kauen
Gr. 247	"	Gibraltar	Izaak	"	"	24. 5. 27	Kauen
Gr. 248	"	Bik	Schleime	"	"	— — 07	Schaulen
Gr. 249	"	Krupnik	Aron	"	"	— — 02	Wilna
Gr. 250	"	Lipschitz	Michel	"	"	— — 97	Schaulen
Gr. 251	"	Poslow	Meier	"	"	15. 2. 04	Jonawos
Gr. 252	"	Bin	Smul	"	"	5. 1. 03	Rasain
Gr. 253	"	Minsker	Berl	"	"	17. 3. 16	Schaulen
Gr. 254	"	Noll	Lasar	"	"	— — 04	Schedluwa
Gr. 255	"	Bakstanski	Naum	"	"	12. 10. 91	Schaulen
Gr. 256	"	Bakstanski	Lazar	"	"	6. 6. 14	Langfur
Gr. 257	"	Bakstanski	Leo	"	"	24. 7. 15	Langfur
Gr. 258	"	Griliches	Gregor	"	"	12. 7. 89	Kauen
Gr. 259	"	Krainowitsch	Meyer	Pole	"	15. 4. 88	Wassilewitschi
Gr. 260	"	Direktorowitsch	Hirsch	Lit	"	24. 12. 89	Siuwalki
Gr. 261	"	Polichowitz	Leib	"	"	— — 13	Schaulen
Gr. 262	"	Grusd	Henoch	"	"	— — 96	Schaulen
Gr. 263	"	Rotstein	Bencel	"	"	10. 7. 23	Tauroggen

מסמך קבלת המחבר במחנה אוטינג,
מסומן בקו

במטבח עבדו הנערים הכי צעירים במחנה וגם מעט מבוגרים, כנראה פרוטקציונרים. אני הייתי מהצעירים במחנה, אך בכל זאת נמנעתי מלעבוד שם בתחילה, ואח"כ כבר היו נערים קבועים והיה בלתי אפשרי להצטרף אליהם. הסיבה לכך שלא רציתי בתחילה

לעבוד שם היתה מפני שכאשר הגענו משטוטהוף למחנה אוטינג קיבל אותנו הלאגר-פירר איש הס"ס ואני נראיתי צעיר באופן בולט. הוא הסתכל עלי ואמר: למה שלחו ילדים לעבוד כאן? כפי שכתבתי, עבדתי בגטו אצל הגרמנים במשרד העבודה ודיברתי גרמנית טובה. אני גם לא פחדתי לדבר עם איש ס"ס. ראיתי שאני בסכנה גדולה ויתכן שהמפקד יעשה מיד אקציה לנערים וישלחו אותנו לאושוויץ, כמו שעשו במשלוח מגטו קובנה במחנה 1 בלאנצדברג - שם שלחו כמאה וארבעים נערים מהמחנה לאושוויץ ובניסים גדולים נותרו בחיים כארבעים נערים. לאור זאת, עניתי ללאגר-פירר שעבדתי בגטו בעבודות הכי קשות וביציקות בטון וכן שאני בעל מקצוע מעולה. אמרתי לו שאני מסגר מכני ועבדתי אצל הגרמנים במסגרות בתיקון תותחים. הוא הסתכל עלי ואמר: נראה אותך בעבודה.

ידעתי שעלי להיזהר ולבחור את העבודות הכי קשות מפני שהוא שם עלי עין, ואסור לי בשום אופן לעבוד עם הנערים במטבח המחנה. כל בוקר, כשהיינו יוצאים לעבודה, היינו צועדים בשורות של שלושה אנשים. בתחילה היה בא הלאגר-פירר בבוקר עם כולם ובודק אם הנערים והזקנים החלשים שיצאו לעבודה מחזיקים מעמד. אני תמיד הייתי עומד לצד הלאגר-פירר כדי שיראה שיום יום אני הולך לעבוד במחלקות הכי קשות ולא יהיו לו שום טענות נגדי. הוא תמיד הסתכל עלי ובחן אם אני מחזיק מעמד, ובנוסף היה מתעניין אצל מנהלי עבודה הגרמנים שנקראו "מייסטר" אם יש להם טענות נגדי. בתחילה היו שומרים עלינו גם אנשי המשמר של המחנה, וגם אותם הוא היה שואל אם מישהו משתמט מעבודה.

לאחר פסק זמן כלשהו, כשראו שכולנו יוצאים לעבודות הכי קשות ולא התקבלו עלינו טענות, הוא הפסיק לבוא בבוקר ואני נשמתי לרווחה. בכל זאת, הוא לא עזב את תפקידו, ומפעם לפעם היה בא לבדוק את האנשים בעבודה. גם המייסטרים הגרמנים שניהלו את העבודה לא הרגישו בנוח כאשר הוא בא למפעל לבדוק אותם, והם אמרו ללאגר-פירר שכולם עובדים היטב ואין להם שום טענות. הוא הפסיק לבוא למפעל וכל היום היה מטייל ורוכב על סוסו המטופח.

גאוותם של אנשי הס"ס היתה ללבוש את המדים הנאציים מגוהצים למשעי, לנעול מגפיים מצוחצחות ומבריקות, לרכב על סוס מטופח וכל היום לצאת לעיירה אוטינג וסביבתה. המפקד היה מבקר במחנה לעיתים רחוקות מפני שהמחנה היה ריק וכולם יצאו יום יום לעבודה. את האפלים ערך סגן המפקד. בחסדי שמים, ידעתי כיצד להציל את חיי - עלי להתאמץ עד אפיסת כוחות, לעבוד כל עבודה קשה שהיא ולא להשבר ויהי מה!

כריתת העצים

המחנה היה בתוך יער, והיה צורך לכרות חלק מהעצים כדי לפנות את המקום עבור שטח למפעל שהלך והוקם.

האנשים היראים ובני התורה העדיפו את העבודה הזאת בעיקר בגלל שבת, משום שכך יכלו להימנע ממלאכה דאורייתא בשבת, למרות שהיינו אנוסים לעבוד מפני שמי שלא עבד היתה דרכו סלולה לתאי הגזים באושוויץ. העבודה בשבת היתה מותרת בתכלית מטעם "פיקוח נפש", אך בכל זאת חיפשנו דרכים להימנע ממלאכה בשבת במידת האפשר. היתה לנו ידיעה ברורה בהלכות מלאכה בשבת כיוון שהיו עמנו במחנה תלמידי חכמים, ובפרט הגאון רבה של סמרגון שאמרו עליו שהיה מגדולי תלמידי החכמים בישיבת מיר לפני המלחמה.

ישיבת מיר בפולין

אתאר באיזו מסירות נפש נמנעו מאיסור תורה בעבודת כריתת העצים, ובהמשך אכתוב איך נמנעו ממלאכה בשאר מחלקות המפעל.

כרגיל, עבדו בעבודת כריתת העצים שני אנשים עם מסור יד ארוך - אחד עמד בצד אחד ומשך את המסור אליו והשני עמד בצד שני ומשך את המסור אליו. צורה זו של כריתת העצים היתה מלאכה גמורה בשבת, מפני ששני האנשים היו צריכים לעבוד יחד במלאכה ואין כאן פטור של "שניים שעשו מלאכה" הפטורים מכרת ומיתת בית דין. באו בהצעה למייסטר הגרמני ואמרו לו שבצורה כזאת, אם העץ הוא בעל גזע עבה, לא נגמור לכרות אפילו עץ אחד. המסור הרי מגיע לאמצע הגזע של העץ, ואז העץ לוחץ על המסור במלוא כובדו וכך אי אפשר למשוך אותו ולכרות את העץ. הציעו לו שבמקום שיעמדו עוד שני אנשים לכרות עץ אחר, מוטב שיקח עוד אדם גרזן גדול, יבקע מהצד הנגדי וכך יוכלו במהירות לכרות את העץ. הגרמני הסכים, ומאז נעמד אדם שלישי ועבד עם הגרזן מצד הנגדי. האנשים רצו להרבות עובדים בקבוצה הזאת כדי שיתקיים הפטור של "שניים שעשו", ואמרו לגרמני

שצריך חבלים ארוכים כדי למשוך את גזע העץ במקום החיתוך. חמישה אנשים משכו את העץ לצד הנגדי של המסור ואט אט התחיל העץ ליפול. משכנו את גזע העץ לצד, לאזור שבו אין עצים, כדי שהגזע הנכרת לא ישבור את שאר העצים בנפילתו. הגרמנים דרשו שגזע העץ ישאר שלם כדי שיוכלו לעשות ממנו קרשים, כך יצא שבכריתת העץ עבדה קבוצה גדולה של אנשים והתקיים הדין של "שניים שעשו".

בעיה נוספת היתה שהגרמנים דרשו לקצץ את הענפים בצדדים כך שישאר רק גזע עץ, וגם זו מלאכה גמורה. עם הענפים הגדולים התחכמו, ושני אנשים לקחו מסור וחתכו את הענפים באופן שהתקיים הדין של "שניים שעשו" שפטורים, אבל בענפים הקטנים לא נתנו הגרמנים לשניים לעבוד עם המסור. בני התורה הציעו שאחד יקצץ את ראש הענף עם גרזן מצד אחד, והשני יקצץ מהסוף בצד השני. ואכן, בצורה זו קצצו את העצים בשבת ונמנעו מאיסור מלאכה. העובדים היו רעבים עד מוות וחלשים, אך דבר אחד טרד את מחשבתם של בני התורה: איך להימנע ממלאכה בשבת.

לאחר מכן היו צריכים להעביר את גזעי העצים למקום אחר. זו היתה העבודה הכי קשה. גזע העץ היה ספוג במים ושקל משקל כבד ביותר, עד שחמישה אנשים נדרשו כדי לשאת את העץ הכבד. בכל זאת, בשבת בחרו האנשים בעבודה זו למרות כל הקושי מפני שלא היתה זו מלאכה אלא איסור דרבנן של העברה בכרמלית. הגרמנים ברשעותם בחרו חמישה אנשים שחלקם גבוהים וחלקם נמוכי קומה כדי שכל הכובד יפול על הנמוכים. בשעת ההליכה, כשראו הגבוהים שכל המשא על הנמוכים, גם הם התכופפו. במצב כזה הם כמעט היו נופלים מכובד המשא והבינו שכולם צריכים לשאת בעול ובנטל.

אני הייתי עדיין נער ולא הספקתי ללמוד בישיבה. לא הכרתי את כל דיני מלאכת שבת ולא ידעתי מה פטור מהתורה וחייב מדרבנן, ומה לא. כל מחשבתם של בני תורה במחנה היתה להמנע מאיסור מלאכה בשבת. כשנשאנו את בול העץ הכבד שמחנו שלא נכשלנו באיסור מלאכת שבת, וזה החזיק אותנו ועזר לנו עם המשא הכבד. הודינו לבורא עולם שזיכנו להמנע ממלאכת איסור בשבת.

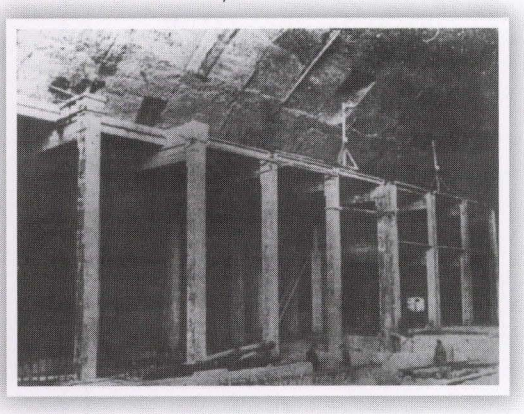
מפעל יציקות הבטון

האמריקאים והאנגלים היו מפציצים יומם ולילה את גרמניה בעזרת אלפי מטוסים. הם ניסו בעיקר להרוס את תשתית התעשיה הצבאית הגרמנית כדי שהגרמנים לא

יוכלו להשלים את החסר שנוצר כאשר כלי הנשק אבדו בחזית. בנוסף, הם רצו למנוע ייצור חדש של אוירונים, טנקים, תותחים ושאר כלי נשק ותחמושת. הם ידעו בדיוק היכן ממוקמים כל המפעלים ורק שם הפציצו מתוך זהירות רבה. כשהיינו בגרמניה בעת ציון חמישים שנה לשחרור, הראו לנו את ארמון לודוויג מלך בווריה לשעבר. היה זה ארמון עצום עם מוזיאון, והאמריקאים ידעו את מקומו ולא נגעו בו לרעה. כך הוא נשאר בשלמותו למרות ההפצצות. בתחילה, לאחר ההפצצות באזור התעשיה, הקימו הגרמנים במהירות את המפעלים בחזרה בתוך חלקי בתים מוכנים שאנו יצקנו, ובמשך ימים ספורים כבר יכלו להקים בנין תעשיה בן שלוש קומות. הם בנו את הבניינים בתוך יערות או בסמוך לכפרים ועירות קטנות בפיזור רב. כשראו הגרמנים שגם שיטת בנייה זו אינה עמידה נגד הפצצותיהן של בנות-הברית, הם התחילו להקים בונקרים ענקיים מתחת לאדמה. היו אלה ערים שלמות של תעשיה.

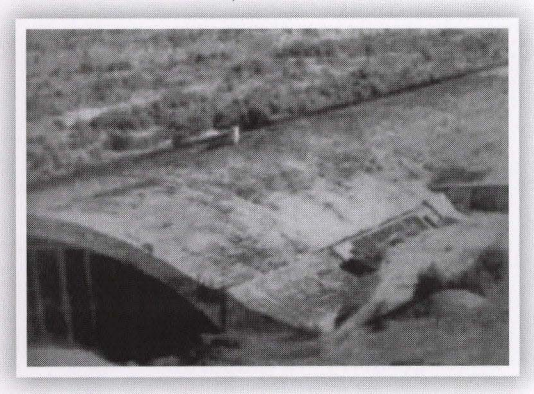

המחבר בארמון בווריה

בנית הבונקרים

כשהגענו למחנה התחלנו להכשיר את המקום להקמת מפעל. כרתנו חלק מהיער בסביבה, יישרנו את הקרקע והנחנו פסים לרכבת המשא שאמורה להביא את חומרי היציקה: מלט, ברזל, חצץ וחול. בניית המפעל נעשתה תחת פיקוחם של המהנדסים אנשי ה'אוטה', ואח"כ הוספנו במשך הזמן עוד קטעים למפעל. לטכנאים קראו הגרמנים "מייסטר", וכל אחד מהם החזיק מעצמו כאילו הוא מומחה עולמי במקצועו.

אחד הבונקרים בגמר ההכנה

אנשי ה'אוטה' היו גרמנים מבוגרים יחסית שלא נשלחו לחזית וכנראה עברו קורסים מיוחדים

להכנת יציקות אלה, ובעיקר לבניית העמודים הענקיים שאורכם היה עשרה מטרים וכך יכלו להחזיק משקל כבד ביותר. המייסטרים ידעו שעבור כל טעות הם ייזרקו מהמפעל ויישלחו לחזית ופחדו מכך פחד מוות.

בנין המפעל הוקם, ועל רצפת המפעל הותקנו מודלים של בטון ליציקת הקירות, התקרות והעמודים. בתוך המודלים הונחו צינורות ברזל שבתוכם זרמו מים חמים שנועדו לייבש במהירות את היציקות שנוצקו במודלים. במשך יום או יומיים הכל התייבש ואז הוציאו את חלקי הבתים מהמודלים למשלוח למקומות שונים. בקצוות נותרו ברזלים כפופים לחיבור יציקות הבטון כדי שיציקת הבטון תהיה אחידה. ה"מייסטרים" אמרו שביום אחד ניתן להקים בנין תעשיה גדול ותיכף ומיד להפעיל אותו. הם היו צריכים לחכות רק לייבוש החיבורים של קצוות הבטון.

עבודתו של אחי רפאל

אחי רפאל למד בגטו קובנה בבית ספר מקצועי, ובהיותו כשרוני ביותר הפך לבעל מקצוע מעולה. כשהגענו למחנה חיפש המייסטר הגרמני מסגרים מומחים, ואחי הצטרף למחלקה הזאת. הם בנו את כל צנרת הברזל שעברה בתוך המודלים של יציקות הבטון.

במשך מספר ימים למד מהם אחי כיצד לעשות ריתוכים תוך כדי עבודה, ואז הפך להיות עצמאי. הוא עשה את כל הריתוכים של הצנרת לשביעות רצונו של המייסטר הגרמני, ואח"כ היתה לו עבודה קלה יותר - בצינורות זרמו מים רותחים, ובמקרה של נזילה בצנרת היו צריכים לרתך ולתקן את הצינור הפגום במהירות כדי שלא תתקלקל היציקה של הבטון. המונח "עבודה קלה" במחנה פירושו: לא עבודות בטון, לא סחיבת שקי מלט וברזל ולא עבודות עפר קשות. המייסטר שאחי עבד במחלקה שלו עם קבוצה של עשרה יהודים מהמחנה, בעיקר מסגרים, היה אדם קשה ביותר והם היו צריכים לעשות עבודה מקצועית ולהקפיד שלא תהיינה טעויות.

את המודלים היו צובעים לפני הבדיקה בחומר מיוחד כדי שלא ידבקו לבטון. הגרמנים הקימו מתקן הרמה לאורך המפעל ובאמצעותו היו מרימים את יציקות הבטון ומעבירים אותן עד לפסי הרכבת. גם שם נבנה כלי הרמה גדול שסייע להעמיס את היציקות ברכבות המשא.

מחלקה מיוחדת היתה אחראית לייצר את רשת הברזל ליציקות. המייסטרים אמרו לנו שאת העמודים הענקיים שיצקנו ישלחו לבניית הבונקר הגדול ב"מאל" ליד לאנצדברג, ועליו אכתוב בהמשך ביתר פירוט.

כל הזמן הרחיבו את המפעל ובנו את המודלים ליציקות. היתה זו הצלת חיים לא לעבוד בעבודות הקשות של יציקות הבטון שהתישו את כוחם של האנשים עד כדי התמוטטות.

שמחתי שאחי היקר רפאל הסתדר בעבודה מקצועית קלה. עבודתו דרשה דייקנות מושלמת, וכל שגיאה קטנה היתה יכול לגרום למותו ע"י המייסטר הגרמני. כל מייסטר גרמני במפעל חשב על עצמו שהוא מומחה עולמי במקצועו ועל ידי עבודתו הוא נותן יד להשגת הניצחון של הגרמנים במלחמה. כל מה שהיטלר ימ"ש אמר היה אצלם קדוש והם האמינו לכל מילה של דמגוגיה, ובפרט לדבריו נגד היהודים. המייסטר הגרמני השתמש באחי רק מכיון שהיה בעל מקצוע מעולה ביותר ועבודתו היתה נפלאה ומושלמת, אחרת לא היה מסתכל עליו. זה היה היחס של רוב הגרמנים ליהודים, אפילו הגרמנים שלא היו אנשי הס"ס.

הגרמני שאחי עבד אצלו היה אדם מבוגר שלא יכול היה ללעוס את קליפת הלחם הקשה מסביב. הוא היה חותך את השוליים הקשים של פרוסות הלחם ומשאיר אותם לאחי שהיה מביא הכל למחנה ומתחלק עמנו. אצלנו היה כלל ברזל: כל מזון שהוא שאחד מאיתנו השיג, למרות שהיה רעב, היה מביא בערב למחנה ושלושתנו היינו מתחלקים. למרות שהיה מדובר רק בקליפה של לחם, לא היתה אצלנו אפשרות שאחד יתהלך שבע והשני יהיה רעב.

יום אחד אמר המייסטר הגרמני לאחי: אתמול דיבר הפירר ימ"ש ברדיו ואמר שרק היהודים אשמים במלחמה הגדולה שבה נפלו מיליוני אנשים ובתוכם גרמנים, רוסים וכל עמי אירופה. הגרמני האמין לדבריו של היטלר ימ"ש במלואם, ואמר לאחי: לאור העובדה שאתה ועמך גרמת את המלחמה הנוראית הזו, יותר לא אתן לך את הקליפות הקשות של הלחם. לאחר האוכל המייסטר היה מערבב את השאריות במלט כדי שאחי לא יוכל לאסוף אותן מפח האשפה. זה היה טיפוס אורגינלי של גרמני: להאמין שאחי, הנער הצנום והרזה, הביא את המלחמה הנוראית שגרמה למותם של מיליוני אנשים. האמונה בהיטלר ימ"ש, הרוצח העולמי שלא קם בהיסטוריה כמוהו, היתה עוורת.

עבדו איתנו גם פועלים מאומות אחרות, כמו צרפתים, והם לא היו במחנות אלא גרו בעיר. אסור היה להם לעזוב את מקום מגוריהם ולהתרחק יותר מחמישה קילומטרים. מי שהיה מתרחק מהמקום היה נכלא במחנות ההסגר שלנו. הם הלכו בבגדים אזרחיים והיו חופשיים, קבלו חבילות אוכל מהבית ומצבם היה מצוין. בין העובדים היה צרפתי ענק שכוחו היה כביר, והוא הוצמד אלי - הילד שבקושי עומד על הרגליים. הייתי אמור

להיות עוזרו. כל מכה שהוא נתן במקוש הורידה כמויות של עפר. הוא ממש התבייש ממני על כך שהשוו אותנו בעבודה. ראיתי עם מי יש לי עסק וכמובן פחדתי שהוא ילשין עלי ללאגר-פירר. עשיתי את עצמי כאילו איני רואה אותו ואיני מסתכל על עבודתו ונעמדתי בצד השני לבד. כל הזמן עבדתי במקוש ובאת ככל יכולתי, אך כמובן לא עשיתי אפילו עשירית מהעבודה והחפירה שלו.

אחי היקר רפאל בדיוק עבר למעלה וראה אותי בעבודתי הקשה עם הצרפתי הענק. בערב, כשחזרתי שבור מהעבודה ונפגשנו, אמר לי אחי שכאשר הוא ראה אותי בבוקר בעבודה הקשה הוא כבר חשש שחס-ושלום לא יזכה לראות אותי בחיים ומן השמים רחמו עלי. עם כל מכה במקוש הרגשתי שאני קרוב להתעלפות. ידעתי שעלי להתחזק בכל כוחותי. הצרפתי גמר לבד את רוב העבודה, אך בכל זאת הוא התבייש להתלונן עלי כי ראה אותי כל הזמן עובד כפי יכולתי.

כל יום הביא בכנפיו נס חדש. מן השמים רחמו עלי ולאט לאט התחלתי להתחזק. אבא עבד במטבח ובתחילה נתן לנו את מנת המרק שלו. לאחר מכן אמר הגרמני ראש המחנה שהבנים של הטבחים יכולים להכנס למטבח ולקבל תוספת מרק. מלבד מרק לא קבלנו כל תוספת, אך בכל זאת מנה זו חיזקה אותנו מאד.

אכילת עשבים

סביב מקום העבודה שלנו צמחו הרבה עשבים, והיו במחנה אנשי בוטניקה שאמרו אלו עשבים אינם רעילים וניתן לאכול. בין היתר, צמח שם עשב שנראה כמו שום פראי עם עלים גדולים. התחלנו לקטוף את העשבים ולאכול מהם בכמויות גדולות. בליעת העשבים היתה קשה וכמה שלעסנו את העלים הם היו נתקעים בגרון. התגברנו על קושי זה בעזרת בליעת מעט לחם שהותרנו מקצבת הלחם היומית שקבלנו בבוקר. הלחם היה מחליק את העלים ומסייע בבליעתם. אכלתי כמויות גדולות מהעלים האלו והרגשתי שאני מתחזק מיום ליום. בנוסף, היה שם קציר חיטים או שעורים, והלכנו בזמן ההפסקות לאסוף גרעיני שיבולים שנפלו על הארץ. ניסינו לאכול אותם חיים ומבושלים. כל מה שיכולנו להכניס לפה אכלנו, וכך התחלתי להתחזק ולקבל כח יותר ויותר.

לאחר איסוף תפוחי האדמה והגזר מהשדות, נותרו כל השדות מלאים בעלים של תפוחי אדמה וגזר. שאלנו את אנשי הבוטניקה אם מותר לאכול את העלים האלו, אך

לא היתה להם תשובה על כך. מעולם לא עלה על הדעת לאכול עלים של תפוחי אדמה ועלי גזר, והם לא ידעו אם הם רעילים או לא. ידענו כולנו שעלי סלק אדום ולבן ניתנים לאכילה והם בריאים מאד ועשירים בברזל ובויטמינים, אך לא השגנו בסביבה שלנו עלי סלק. אנשי הבוטניקה במחנה אמרו לנו שהעלים הכי בריאים הם עלי סרפד שמכונים באידיש עלי "קרופבה". עלים אלה גדושים במינרלים והם היו מחזקים את כולנו. עלי הסרפד גדלו הרבה בסביבה, אבל לא ידענו איך לאכול אותם כי ברגע שרק נוגעים בהם נגרם גירוי בעור. לא ידענו איך משפיע הגירוי של עלי הסרפד על הלשון, הגרון והקיבה. חשבנו לבשל אותם ואז אולי יפסק הגירוי, אך אנשי המחנה פחדו לנסות לבשל אותם משום שאם חס ושלום יקרה משהו - אין שום תרופות הרגעה במחנה. שמעתי שבארץ, הטבעונים סוחטים את עלי הסרפד ושותים את זה. הם אומרים שמיץ הסרפד הוא המזון הכי מושלם ובריא מכל הצמחים הקיימים. בליטא היו האיכרים חותכים את עלי הסרפד ומערבבים אותם במזונם של החזירים.

התחזקתי מאד מאכילת העשבים וחזרתי לכוחותי. עבדתי בכל מיני עבודות במפעל של המחנה ועל דבר אחד הקפדתי למען הצלת חיי: תמיד לעבוד כמו כולם, ולא לנצל את העובדה שאני עדיין נער צעיר ולא יכול לדמות לשאר אנשי המחנה שהיו בגיל העבודה. גם לשאר האנשים במחנה לא היה כח לעבוד, משום שהקצבת האוכל היתה מספיקה בקושי כדי להחזיק מעמד ללא העבודה. הגרמנים דרשו עבודה מאומצת מבלי להתחשב במצב הפיזי ובחולשתם של אנשי המחנה. הסכנה היתה ברורה - מי שלא יוכל לעבוד מחמת חולשה יעבירו אותו לתאי הגזים באושוויץ.

אמרו במחנה שאנו מקבלים בין תשע מאות לאלף ומאתיים קלוריות ביום, ובתוכן כלול כל מה שמקבלים, גם הסוכר להמתקת התה. הגרמנים חישבו בדיוק מהו המינימום שדרוש לאדם כדי שיוכל להתקיים ולעבוד ולא למות מרעב. המיוחד במחנה שלנו היה שאנשי המטבח לא גנבו כלום מהקצבת האוכל וכולם קבלו בדייקנות את הקצבה, עובדה זו הצילה למעשה את כל אנשי המחנה שלנו.

במשך כחודשיים עבדתי בעבודות הקשות במפעל היציקה של הבטון. ראש המחנה אדון בורגר קשר קשרים טובים עם סגנו של הלאגר-פירר שהיה קצין בצבא הוורמאכט. הופצה שמועה שאדון בורגר השיג אצל מישהו במחנה מטבעות זהב בתמורה לאוכל מהמטבח, ובמטבעות אלה שיחד את סגנו של הלאגר-פירר. הגרמני היה אדם תקיף, מסודר ושקט. פעמיים ביום, בבוקר ובערב, היה בא למחנה לספירת האפלים. בנוסף, הוא היה בא למחנה כדי לבדוק את הצריפים שבהם התגוררנו ואת נקיון המטבח, השירותים והחצר של המחנה. הוא לא צעק על אנשים ולא הכה. במחנה דברו על כך

שבין אדון בורגר ראש המחנה לבין הקצין הגרמני סגנו של הלאגר-פירר נרקמו יחסים אישיים. אדון בורגר דבר גרמנית רהוטה, ובפקחותו גרם שהכל יתנהל כשורה ולא יהיו לגרמנים מנהלי המחנה כל טענות נגדו. לאדון בורגר לא היו דרישות מהגרמנים, הוא רק רצה שלא תהיינה בעיות והכל יתפקד כראוי. הוא לא הלך למקומות העבודה. אדון בורגר רק התמסר לעבודתו בתוך המחנה. דברו במחנה שהקצין הגרמני סגנו של הלאגר-פירר היה ממפקדי גטו שאוולי ומשם הכיר את אדון בורגר.

עבודות היציקה במפעל

אחת לכמה ימים היתה הרכבת מביאה קרונות משא עם מאות קוב של חצץ, חול, ברזל ומלט. לחצץ ולמלט נבנתה מסילה פנימית כדי שיוכלו לשפוך את החומר למערבל הבטון בקרבת מקום. היו שם קרונות קטנים של קוב. ביום היציקה היו ממלאים אנשי המחנה את הקרונות הקטנים והקטר היה מביא את החומר ליד המערבל, שם היו שופכים את החול, החצץ והמלט למערבל לפי המינון שנתנו המייסטרים הגרמנים.

ביום של יציקות עבד המערבל ללא הפסק ובאותו יום הייתה העבודה קשה. את מאות הטונות של שקי המלט פרקו אנשי המחנה והביאו סמוך למקום של הערבול, ואת הברזל הורידו בצריף שבו בנו את הרשתות של הברזל ליציקה. הברזל היה מאד כבד. מאוחר יותר השתמשו במנוף שנועד להעמיס את חלקי הבתים הגמורים על רכבת המשא, ובעזרתו פרקו את הברזל מהקרונות.

בני התורה חפשו איך ניתן לעבוד בשבת בכל המחלקות ולא לעבור על איסורי מלאכה בשבת.

בסיעתא דשמיא, עבדתי בכל המחלקות ומעולם לא עברתי על איסור מלאכה מדאורייתא. אתאר את מסירות הנפש שנדרשה כדי להמנע ממלאכה בשבת.

בביקור במחנה לאגר 10

בתחילה עבדתי במילוי הקרונות הקטנים בחצץ ובחול ליציקה. כפי שכבר כתבתי, היו מביאים בקרונות משא גדולים מאות קוב של חצץ וחול ליציקות הבטון, ואנו עמדנו בקבוצות של ארבעה אנשים ונדרשנו למלא בכל עשר דקות קרון עם קוב חומר. במקרה זה לא הועיל הפטור של "שנים שעשו", מפני שעל כל אחד הוטל לשפוך לבד את החצץ והחול. בני התורה טענו שמאחר והחומר הגיע בתפזורת על ידי רכבת, ניתן לייחד את החול לשם ניקוי צלחות ומזלגות לאכילה בשבת, ואז אין בזה דין מוקצה. הם הכינו באמירות בפה מערב שבת את החומר שלא יהיה עליו דין מוקצה, וע"ז טענו שאין כאן איסור מלאכה של חופר גומה ולא איסור מוקצה. בחוץ לארץ עדיין לא היה חומר נוזלי לניקוי כפות, מזלגות וצלחות, והיו מכינים ארגז עם חול בערב שבת ועימו מנקים את הצלחות בשבת. גם כאן הכינו את החול לניקוי פחיות האוכל שלנו.

המילוי המהיר של הקרונות בחצץ או חול היה עבודה קשה, ובכל זאת בני התורה בחרו לעבוד בה כדי לא לעבור על איסור מלאכה ועל איסור מוקצה בשבת. כיום אני לא נכנס לבירור עומק הדברים, אבל אלו היו הטענות אז. נוצרה בעיה עם המפקח הגרמני: לאחר שמילאו עשרות קרונות עם החומר שהיה קרוב לקרונות המילוי, דרש הגרמני שבינתיים, עד שיחזרו הקרונות, ניישר את השטח ונאסוף את החצץ והחול במקום אחד. זוהי כמובן מלאכה גמורה של "משווה גומות". בני התורה נגשו והסבירו לגרמני שמאחר והחומר ליד הקרונות נגמר, אם נצטרך למלא את הקרונות בחומר שנמצא במרחק - לא נספיק למלא בכל עשרה רגעים קרונית עם חומר, ואז היציקה תתעכב. לכן כדאי בזמן הפנוי לחפור את החצץ והחול שבצד ולזרוק אותם קרוב למסילה של הקרוניות, כך נוכל לעמוד בזמנים ולהספיק את הקצב הדרוש. לאחר שיגמרו היציקות נוכל ליישר את הקרקע. העבודה הזאת, כמובן, תהיה למחרת ולא בשבת.

מצאנו חן בעיני המפקח הגרמני והוא ראה עד כמה אנו נאמנים ורוצים לעבוד במסירות. הוא נתן לנו יד חופשית וכך נצלנו מיישור הקרקע בשבת שהוא אב מלאכה. למעשה עשינו עבודה כפולה - היינו צריכים לעמוד בצד השני ולזרוק את החומר בקירוב מקום למסילה, ואחר כך למלא את החומר בקרוניות. היינו חלשים ביותר וכל עבודה מיותרת היתה בגדר פיקוח נפש, אך בכל זאת - כדי להמנע מעשיית מלאכה בשבת מסרנו את נפשנו ועבדנו בשמחה.

גם לטלטול החצץ מצאנו היתר. בזמני הארוחות של הגרמנים היה לנו חופש משום שהם כל הזמן הדריכו אותנו בעבודה. חיפשנו מקום לשבת, אך האדמה היתה מלאה רטיבות ובוץ. על החצץ אסור לשבת בשבת משום טלטול מוקצה, לכן התנינו בזמן שהביאו את קרונות החצץ שאנו מייחדים את החצץ לישיבה בזמן ההפסקה. כעת, גם

כשמזיזים את החצץ אין הדבר נחשב למוקצה ויכולנו לשפוך את אבני החצץ לקרוניות. גם את כלי החפירה ייחדנו בערב שבת והתנינו שניקח בעזרתם חול כדי לנקות את הצלחות שלנו.

כל הזמן היתה המחשבה נתונה בדבר אחד: איך לא לעשות שום איסור של אב מלאכה ואיסור מוקצה בשבת. תלמידי החכמים הגדולים במקום הדריכו אותנו.

בשמים לא נשארים חייבים: בכל אחת עשרה המחנות מתו למעלה משישים אחוז מן האסירים, ואילו אצלנו בחסדי שמים גדולים מתו רק כארבעה אחוזים - חלקם ממחלות קשות וממגפת הטיפוס. שלושים וחמישה אנשים מתו מתוך ה-800 שהיו במחנה שלנו.

שנים שעשו

לאחר מכן יצא לי לעבוד בקרבת מקום למערבל הבטון. עבדו שם כמה יהודים שתפקידם היה לשפוך קוב חצץ, קוב חול ושני שקי מלט או יותר. תמיד השתנה המינון לפי דרישות המייסטר שהיה ממונה על הערבול. שפיכת החול והחצץ לא הוותה בעיה הלכתית, מכיון שהמערבל לא הסתובב. הבעיה הייתה בפתיחת שקי הנייר של המלט בשבת. הבחנתי שהאנשים שעבדו שם פתחו את השקים בצד - ראשית כדי לא לקרוע אותיות, ושנית כדי שלא יישאר השק כלי. על ידי פתיחת השק בצד לכל אורכו נקרע השק ואז זרקו את המלט מהשק הקרוע למערבל. הבעיה התחילה בשפיכת המים והנעת מערבל הבטון בשבת. ראיתי ששני יהודים רצו במהירות ושניהם ביחד לחצו על כפתור החשמל של ההפעלה, כדי שיעשו שניהם ביחד את המלאכה, וכמו כן שניהם פתחו ביחד את ברז המים בזמן הערבול. המייסטר הגרמני חשב שהם רוצים לעבוד במהירות כדי לא לעכב את יציקות הבטון ושמח על כך, אבל את האמת ידעתי אני: הם רצו במהירות כדי להפעיל ביחד לפי הדין של "שניים שעשו פטורים מאיסור מלאכה דאורייתא".

המייסטר התחיל לצעוק עליהם: יהודים טיפשים, למה אתם רצים שניכם ללחוץ על כפתור החשמל, כל ילד מסוגל לעשות את זה! והם ענו לו: אנחנו צריכים להכין היום אלפי קוב מלט ליציקה, כל אלפית השניה חשובה כדי שנוכל לגמור את היציקה. נענה הגרמני המייסטר ואמר: אתם היהודים הייתם טפשים ותשארו טפשים.

כך מסרו היהודים את נפשם במחנות האיומים להמנע ממלאכה בשבת למרות שזה היה ממש אונס ופיקוח נפש. כמה חיזוק קבלתי לאחר שזכיתי לראות את הדברים!

רעבים עד מוות וחלשים - שום דבר לא הפחיד אותנו, העיקר לזכות לא לעשות מלאכה בשבת. זה היה אושר החיים שלנו במחנות, וידענו שאולי עוד נזכה בזכות כך לרחמי שמים ולהצלה.

בני התורה במחנה למדו אותנו שכל מה שאנו רואים ביום שישי בשטח המפעל - להגיד בפה שאני מכין את החומר לטלטול בשבת. עי"ז נמנענו מאיסור מוקצה בשבת. כל הדרכים להמנע מאסור מלאכה גמורה בשבת נעשו בחכמה ובערמה על מנת שהגרמנים לא ירגישו מאומה.

את החומר המוכן ליציקה שפכו מהמערבל למריצה גדולה בעלת שני גלגלי ברזל, ואז העבירו את חומר הבטון למתקן של המודלים שהיה מוכן ליציקה. גם כאן הייתה בעיה הלכתית בשבת, משום שלאחר שפיכת חומר הבטון היו צריכים ליישר את הבטון מלמעלה עם קרש ארוך וזהו איסור מלאכה. כרגיל עבדו בזה שני אנשים - אחד עמד בצד אחד מחוץ למתקני המודל ואחז את הקרש, והשני אחז בצידו השני של הקרש וביחד הם שפשפו את הבטון ויישרו אותו. היישור לא היה מושלם, ובטענה זו באו למייסטר והציעו לו שיעבדו ארבעה אנשים ביישור: שניים יאחזו את הקרש מכל צד וכך יוכלו ליישר יותר טוב. ההצעה נבעה כמובן מסיבות הלכתיות, משום שכאשר שניים אוחזים בקרש מכל צד חל הדין של "שניים שעשו". המייסטר הגרמני שמח על הרעיון וחשב שאכן כך יצא הבטון מושלם יותר, ואנחנו שמחנו להמנע מאיסור מלאכה בשבת.

אחת המריצות ששימשו את האסירים במחנה
מוצג כיום במחנה לאגר 7

כך חפשו היראים ובני תורה עצות כדי לא לעבור איסור מלאכה בשבת ומן השמים סייעו לנו. הגרמנים לא הבחינו שיש כאן הערמה מצד היהודים, וחשבו שהיהודים העובדים מתכוונים שיצא מוצר יותר טוב ויותר משובח כדי לשמור על מקום עבודתם ולזכות לשביעות רצונם של המייסטרים הגרמנים.

הם נתנו לנו יד חופשית, ובימי שישי היינו מסתובבים בזמן הפסקות האוכל בכל שטח המפעל ומכינים את כל מה שראינו לטלטול בשבת: חצץ או חול, ברזל לבניה או שקי מלט שהגיעו בקרונות הרכבת או שהיו מונחים על הארץ, וכן כלי עבודה ומריצות. כל מה שראינו אמרנו בפה: "אנו מכינים למחר לטלטל בשבת ולהעביר ממקום למקום". כך נצלנו מאיסור מוקצה וממלאכה בשבת.

אף אחד לא ידע באיזו עבודה יצטרך לעבוד מחר - בשבת.

הכנת רשתות הברזל ליציקות

היהודים שומרי השבת שעבדו במחלקה זו הכינו את כל ההזמנות של רשתות הברזל ליציקות. הם עשו את עבודתם במשך השבוע, וביום השבת כמעט לא היה בהם צורך, אך בכל זאת הם היו צריכים להעמיד פנים כאילו הם עובדים, אחרת יקראו להם לעבודות אחרות במקומות אחרים ואז לא יוכלו להמנע מעבודה בשבת.

הם דברו ביניהם בהלכה והחליטו שיכינו ויחתכו את הברזלים לפי המידה הדרושה בערב שבת, ובשבת רק יכופפו את קצות הברזלים ולא יקשרו אותם בחוטים לרשתות. הם חשבו שכיפוף הברזל בקצוות ללא קשירה אינו נחשב למלאכה בשבת, מאחר וניתן לכופף בחזרה ולבטל את הכיפוף הראשון עד שהברזל חוזר לקדמותו. לאחר מכן הם מצאו עצה יותר טובה: במשך השבוע, כשחתכו את הברזלים לפי מידה, נותרו שאריות ברזל. הם זרקו במשך השבוע את שאריות הברזל סביב מקום עבודתם באי-סדר גדול, ובשבת אמרו למייסטרים הגרמנים שהם רוצים לעשות סדר ולמיין הכל לפי גדלים שונים כדי שיוכלו להשתמש בשאריות הברזל ולסייע במאמץ המלחמתי. הגרמנים נתנו להם יד חופשית מכיוון שכל ימות השבוע הם עבדו לפי התכניות ונזהרו לא לעשות שום טעות בייצור הרשתות ליציקות. כך ייחדו העובדים את יום השבת ליום סדר ונקיון. מאחר והאדמה היתה בוצית, הם ייחדו בערב שבת את חתיכות הברזל ותכננו לשים אותן במקום אחד כדי שיוכלו בזמן ההפסקות לשבת עליהן ולא על האדמה הבוצית. באופן זה לא היו חתיכות הברזל בגדר מוקצה והיה מותר לטלטלן ולשבת עליהן. אח"כ, במשך השבוע, השתמשו עם הברזלים לעשות רשתות ליציקה. כך המשיכו שבוע אחר שבוע לזרוק את הברזלים ולשבת עליהם.

בראש הקבוצה עבד יהודי מבוגר בן שבעים מגטו שאוולי, ולמרות גילו הוא היה במלוא כוחו. ספרו במחנה שלפני המלחמה הוא שימש כסבל. יהודי זה היה צדיק גדול. הוא היה מרים לבד את הברזלים הכי כבדים לעמודים ארוכים, ואת חוטי הברזל בעובי מעל 25 מ"מ הוא היה חותך ומכופף לבד כדי לעזור לכולם. במחלקה הקשה שלו עבדו גם אנשים זקנים וחלשים, והוא עשה כל עבודה קשה כדי לעזור להם. הגרמנים לא התערבו, מאחר והעבודה היתה מושלמת. הוא נתן לזקנים ולחלשים לכופף את חוטי הברזל הדקים ובעיקר לקשור אותם. עבודתם של החלשים והחולים במחלקה קשה זו של כיפוף הברזל התאפשרה רק הודות לעזרתו של הצדיק הזקן. כל מהותו היתה רק חסד. הוא היה אחד מיחידי הסגולה שבדור. כלל היה אצל הגרמנים: אם ההספק של העבודה מושלם לפי התכניות - לא מתערבים ונותנים יד חופשית ליהודי המחלקה.

כך עבדו היהודים שומרי השבת במסירות נפש במחנה. כל השבוע עבדו קשה כדי לקדש את יום השבת, והכל נעשה בעורמה ובתחכום כך שהגרמנים המייסטרים האיומים לא ירגישו.

אני לא עבדתי במחלקה הזאת. תוך כדי עבודה הייתי עובר שם ורואה שהם נמנעים מלעבוד בכיפוף הברזל ובהכנת הרשתות ליציקה בשבת, ושמחתי בליבי שיהודים יכולים להערים על הגרמנים ולא לעבוד בשבת קודש. זוהי מסירות נפש של עם ישראל.

היהודי הצדיק משאוולי לימד איך ניתן לעבוד בלי מאמץ בכיפוף הברזל. הוא אמר לעובדים לקחת צינור יותר ארוך ויותר עבה, וכך ניתן לכופף יותר בקלות. הקושי העיקרי היה בפריקת הברזל מקרונות המשא. הברזלים היו קשורים זה לזה ושקלו עשרות טונות. לגרמנים לא היה אכפת שיעבדו בפריקה יום שלם ויקחו כל אחד ברזל אחד. היהודי הזקן בקש מהמייסטר הגרמני לפרק את הברזלים הגדולים בעזרת המנוף שניצב בקירבת מקום ויעודו היה להביא את חלקי הבטון הגמורים לקרונות המשא. רוב הזמן עמד המנוף ללא שימוש. הגרמנים הסכימו לבקשתו מאחר והיהודי הזקן עבד במהירות והם היו שבעי רצון ממנו. במחלקה שלו לא היו טעויות בעשיית הרשתות ליציקה.

הצדיק הזקן משאוולי הציל את חייהם של העובדים במחלקה הכי קשה. הוא הפך את העבודה להכי קלה ואנשים חלשים וזקנים יכלו לעבוד בה.

הייתי עובד בקרבת מקום והייתי רואה איך החלשים והזקנים קושרים בחוטי הברזל הדקים את הרשתות. אפילו את חיתוך חבילת חוטי הברזל הדקים היה מבצע הצדיק הזקן. אנשי המחנה היו לוקחים מעט מהחוטים הדקים הללו לעצמם כדי לקשור שקי מלט ריקים על הרגליים וכך להתחמם. כמו כן, בימי החורף היינו לובשים על הגוף את השמיכה שקבלנו לכיסוי בלילה, וקושרים בקצוות עם חוטי הברזל הדקים.

כך, במחלקה הכי קשה, יהודים יכלו לא לעבוד בשבת ולא לעשות מלאכת איסור, והכל בחכמה. במחלקה הזאת לא היתה תחלופה והעובדים בה היו קבועים.

פריקת שקי מלט מרכבת משא

המלט היה מגיע למפעל בעיקר בערבי שבתות, כנראה משום שאז התפנתה רכבת המשא.

כל הצדיקים ותלמידי החכמים במחנה היו רצים בשבת לעבוד בפריקת המלט. במשך השבוע כולם היו בורחים מזה כמו מאש. זו היתה העבודה הכי קשה - לסחוב מאות שקים במשקל של חמישים קילו וללכת מרחקים גדולים. כשראיתי אותם רצים, גם אני רצתי והצטרפתי אליהם.

בערב שבת, כשהגיעה הרכבת עם המלט, אמרנו בפה שהמלט יהיה מוכן לשבת כדי שנוכל לשבת עליו בזמן הארוחות, אחרת היינו צריכים לשבת על הקרקע הבוצית.

בני התורה לא הפסיקו להודות ולהלל: איזה אושר עצום הוא זה שאנו בגרמניה הנאצית, סובלים מרעב ומעבודות קשות, ולמרות הכל זוכים לא לעשות כל מלאכה אסורה בשבת. זה לא שק מלט אלא ספר תורה, שבת קודש בידיים שלך! זו שמחת תורה, תרקוד ותודה לבורא עולם שמנע ממך בשבת קודש מלאכה אסורה.

כשראיתי את צדיקי עולם אלה מאושרים עם המלט למרות שהם חלשים ועלולים ליפול כל רגע, גם אני הקטן הלכתי ביניהם עם השק כמו עם ספר תורה בשמחת תורה, כולי מלא הודאה לבורא עולם שמנע ממני לעבור על איסור מלאכה ואיסור מוקצה בשבת קודש. שרתי תוך כדי עבודה: "לפיכך חייבים להודות ולהלל ולשבח את בורא עולם על שמנע ממני איסור מלאכה בשבת". כל רגע כמעט נפלתי אך חזקתי את עצמי ואמרתי שוב ושוב: זה לא שק מלט, זה ספר תורה! שבת קודש בידיך! תשיר "ישמחו במלכותך"!

כפי שכתבתי, בתחילה לא היה לי מקום קבוע לעבודה וכל פעם עבדתי במחלקה אחרת. הנוהל היה שבבוקר יצאו כולם לעבודה - מי שהיה לו מקום קבוע הלך לעבוד במקומו וכל השאר עמדו במקום מרוכז, ואז הגיעו הגרמנים מנהלי המחלקות ולקחו אנשים לצורך עבודתם. כך, במשך חודשים, עבדתי בכל מיני מקומות עבודה. עבדתי גם בעבודות קשות במיוחד כדי שהמייסטרים אנשי "האוטה" לא יתלוננו עלי לגרמנים ראשי המחנה שלנו.

העבודה הקשה ביותר במחנה היתה פריקת שקי מלט מקרונות רכבת המשא. בכל פרק זמן הגיעו חומרים ליציקות הבטון וביניהם גם מאות טונות של שקי מלט. קרונות המלט לא הגיעו למקום בו היה המערבל הגדול של הבטון, ולכן היו צריכים לפרוק את המלט מהקרונות, לשאת את השקים על הכתפיים מאות מטרים ולהניח אותם בסמוך למערבל הבטון.

שני אנשים עמדו על הקרון והרימו ביחד את שק המלט, הניחו אותו על גבו של הסוחב, והוא היה הולך כמאתיים מטרים עד שהגיע קרוב למקום הערבול. ליד המערבל עמדו שני אנשים והם היו מורידים ממנו השק ומסדרים הכל בשורות לגובה של שלושה מטרים.

מלבד סחיבת שקי המלט וצעידת מאות מטרים, היה קושי עצום נוסף: לאחר ששורות שקי המלט התרוממו לגובה, הונח מעליהן קרש ברוחב של שלושים ס"מ. הקרש הונח באלכסון באופן שקצהו האחד נוגע בראש השקים וקצהו השני מגיע לרצפה. על קרש זה היו סוחבי השקים הולכים עם שק המלט ומוסרים את השק לאנשים שעמדו למעלה והמשיכו לסדר את השורות. בכל פעם היו מרימים את הקרש לפי הגובה שאליו הגיעו שקי המלט עד לגובה של שלושה מטרים. הגרמנים לא טרחו לשים מעקה בצידי הקרש, והסוחבים היו צריכים לעלות בשיפוע לגובה רב. הרגליים רעדו מחולשה ומפחד. ההליכה על קרש צר בשיפוע לגובה, ללא כל אחיזה, היתה מפחידה ביותר. למעלה הוצב חייל גרמני מהמחנה שהלאגר-פירר איש הס"ס מינה אותו לשמור עלינו שנעבוד היטב.

הנפילה עם שקי המלט

באחד המקרים סחבתי על גבי שק מלט ובזהירות רבה עליתי על השיפוע, מתנענע מצד לצד כדי לא ליפול מהקרש הצר. הסתחררתי לחלוטין ונפלתי עם שק המלט על גבי מגובה של שלושה מטרים למטה, אל ריצפת הבטון. בחסדי שמים, תוך כדי נפילה חדרה למוחי ההבנה שדבר ראשון עלי לזרוק את שק המלט מעל גבי וליפול על כפות הידיים והברכיים כדי לבלום את הנפילה. אם חס ושלום הייתי נופל עם שק המלט על הגב, הייתי שובר ידיים ורגליים מכובד המשקל. שם, במחנה, לא החזיקו חולים ופצועים ולא ערכו ניתוחים אלא שלחו מיד למחנות השמדה. ואכן, נפילתי נבלמה ויצאתי ברחמי שמים הגדולים ללא כל פגיעה גופנית. התעלפתי מיד, ולאחר פרק זמן התעוררתי מעלפוני. בתחילה הכל סביבי היה חשוך, ולאט לאט התחלתי לראות אור בעיניים. התרוממתי מהארץ עם סחרחורת, מנסה לחזור לשיווי משקלי, אך שק המלט נקרע והמלט נשפך על הארץ. מיד קפץ עלי החייל הגרמני הרוצח והתחיל להרביץ לי במקל שבידו מכות רצח, בעיקר על הראש והאזניים. כל רגע עמדתי להתעלף שנית. תוך כדי שהכה אותי, הסביר לי החייל הגרמני איזה פשע גדול עשיתי, ואמר שהגרמנים עלולים להפסיד את המלחמה בגללי. בשק המלט שאני קרעתי יכלו לבנות בונקר,

להקים תעשיה מלחמתית ולייצר אוירונים, טנקים, רקטות ותותחים. כל אותו הזמן הוא המשיך להכות אותי מכות רצח איומות, ואני עומד על רגלי ושותק. ידעתי שאם אענה לו הוא מסוגל לרצוח אותי. כשגמר להכות אותי, הסביר לי השומר הגרמני שהיה חייל בוורמאכט, שבמקרה שלי אסור היה לי לזרוק תוך כדי נפילה את השק מעלי ולגרום למלט להתפזר. הייתי צריך ליפול על הרצפה כשהשק על גבי ולשמור שהמלט לא יושחת. לא חשוב מה שהיה קורה איתך, אמר לי, העיקר הוא להציל את שק המלט שלא יקרע. במלחמה, שק מלט בשלמותו יותר חשוב מחייו של נער יהודי.

המכות האיומות שהונחתו על ראשי פגעו לי באוזן השמאלית ושמיעתי נפגמה. אז לא חשבתי על כך ורק שמחתי שנשארתי בחיים לאחר הנפילה ולאחר המכות הנוראות מהחייל הגרמני איש הוורמאכט.

איני יודע איך היה לי הכח להתרומם על רגליי לאחר הנפילה ולהמשיך לעבוד. הייתי בן חמש עשרה בלבד. מן השמים נתנו לי כוחות והצלחתי לעמוד בזה. לא היו אלה כוחות אנוש! היה זה אחד הניסים הגדולים שהיו לי.

לאחר שהפסיק הרוצח הגרמני להכות אותי מכות רצח, פתחתי את פי ואמרתי לו: "תודה רבה שלמדת אותי איך להתנהג בנפילה, מכאן להבא אני כבר אדע להזהר ואם אפול לא אוריד מעל גבי את השק אלא אשמור עליו ואפול בעודו על גבי". כששמע את דברי הוא נרגע והיה שבע רצון מכך שלימד אותי איך להתנהג.

מיני אז, כאשר אנשים נפלו מהקרש כפי שאני נפלתי, החייל נתן להם עונש: בקרבת מקום היה מוכן ארגז עץ עם שתי ידיות בצד. שני נופלים היו צריכים לאסוף את תכולת המלט של שני השקים שהתפזרו להם, במשקל של כמאה ק"ג, להכניס לתוך ארגז העץ ולשאת אותו עד למערבל הבטון. סחיבת מאה ק"ג בידיים ע"י שני אנשים היתה קשה יותר מנשיאת חמישים ק"ג על הגב.

איני יודע מנין מצאתי את הכח, לאחר הנפילה והמכות שקבלתי מהחייל הגרמני הרוצח, בעוד שכל עצמות גופי כואבות ודואבות, לסחוב בידיים קרוב למאה ק"ג יחד עם יהודי נוסף. דבר אחד אני יכול לומר: מלאכים מן השמים עזרו לי לשורד.

לאחר זמן הבחין החייל הגרמני שעוד ועוד אנשים נופלים מקרש ההליכה, והוא הורה להרחיב את את הקרש לחצי מטר ולקבוע בצדדים מעקה שבו יהיה ניתן להיאחז כשעולים לגובה.

יתר על כן, כשראה שיש לו שטח מספיק גדול בחצר, הוא הסכים לעשות את השורות לגובה של שני מטרים בלבד וסכנת הנפילות פחתה. הגרמני עשה חשבון שאח"כ - כשיצטרכו לקחת את שקי המלט לערבוב הבטון - יעמדו אנשים למעלה בגובה שני מטרים ויוכלו להוריד לארץ את שקי מלט לערבוב.

זה היה אחד המקומות הקשים שבהם עבדתי. הייתי צריך ללכת יום שלם מאות מטרים בלי הפסק ולסחוב מאות שקי מלט במשקל חמישים ק"ג על הגב. למרות כל הקושי בעבודת הסבלות הזו, כל יום שבת בחרו בני התורה לעבוד בעבודה זו משום שלא היה בפריקת המלט איסור מלאכה בשבת אלא רק הוצאה בכרמלית - איסור דרבנן. הייתי הולך, נער חלש המצוי באפיסת הכוחות ממש, ומדבר אל ליבי: "יצחק, תתגבר! בזכות הקושי הגדול הצלחת היום לא לעשות מלאכה בשבת אפילו באונס! תהיה מאושר, אשריך, קדשת שם שמים!"

מספר ימים חלפו עד שהתאוששתי מהנפילה ומהמכות. בשבת הבאה שוב ראיתי את הצדיקים החלשים רצים לעבודה הקשה הזאת, וגם אני הצטרפתי אליהם בפריקת המלט. חבר אני לכל אשר יראוך.

שמעתי את חייל הס"ס שהכה אותי מכות איומות משוחח עם חברו ואומר לו: "כמה טפשים הם היהודים, כל השבוע כולם בורחים מעבודת פריקת המלט ואני צריך לתפוס אותם אחד אחד, ואילו היום, ביום השבת שלהם, כולם רצים לעבודה הזאת". לך תסביר לחייל הנאצי איזה אושר הוא זה שזכינו לקדש שם שמים בשבת קודש במחנות האיומים בגרמניה.

כפי שתמיד אני אומר, בשמים לא נשארים חייבים, בפרט עבור קיום מצוות במסירות נפש. זכינו כל הזמן, כל יום וכל שעה, לרחמי שמים בלי סוף ששכל אדם לא יוכל להשיגם. אני רוצה לסיים עם הפסוק שאומרים בראש השנה בתפילת תשליך: "**כל כלי יוצר עליך לא יצלח, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע, זאת נחלת עבדי ד' וצדקתם מאיתי נאום ד'**".

הייתי עדיין נער ולא הספקתי ללמוד בישיבה את כל הלכות שבת. היו אתנו תלמידי חכמים צדיקי עולם, ביניהם הקדוש הגאון רבה של סמרגון הי"ד הטהור, שהסביר לנו שבעבודות רבות ניתן להמנע ממלאכה גמורה בשבת. אמנם העבודה היתה בגדר אונס גמור משום שבמחנות בגרמניה מי שלא עבד היו נשלח למוות, אך בכ"ז למדו אותנו בעל-פה באיזו צורה ניתן להמנע מאיסור מלאכה ומאיסור מוקצה. אני חוזר

הדבר אברהם משמאל במונטריאול
לידו הראי"ה קוק זצ"ל

וכותב שאיני נכנס לפרטי ההלכה כיוון שהייתי נער צעיר ואולי לא הבנתי בדיוק מה אמרו. במקרים שבהם הצלחנו להמנע ממלאכה בשבת הרגשנו שקבלנו מתנה מן השמים, וידענו שרק בזכות מסירות נפש בקיום המצוות נצליח לשרוד ולהשאר בחיים, וכפי שאמר לנו בגטו רבה של קובנה הדבר אברהם זצ"ל. ככל שמסירות הנפש בקיום המצוות במחנות תהיה גדולה יותר, כך הנס להצלתנו יהיה גדול יותר.

חפירת תעלה סביב בניין המפעל

הקרקע בשטח המפעל היה מלאה בבוץ. הגרמנים ציוו עלינו לחפור סביב המפעל תעלה לניקוז מים. חפרנו תעלה בעומק שני מטרים וברוחב שני מטרים, ושמנו בתחתית התעלה אבני חצץ. כך נוקזו המים מכל אזור המפעל לתוך אבני החצץ ושטח המפעל התייבש.

גם בשבת היינו צריכים לעבוד בחפירה הזאת והשומר הגרמני השגיח עלינו כל הזמן שנעבוד היטב. לכל אחד היה את ומכוש ועימם היה צריך לעבוד. שני אנשים לא הורשו לעשות ביחד את מלאכת החפירה ולא היה לנו הפטור של "שנים שעשו". עבדנו בשברון לב גדול, וכמובן השתדלנו לעבוד לאט לאט כדי לחסוך מלאכה בשבת. היינו סופרים כמה מלאכות חסכנו בעבודה האיטית. כשלפעמים היה צריך החייל ללכת לצרכיו, מיד הפסקנו לעבוד וירדנו לעומק החפירה כדי שלא יבחין בנו. החייל הגרמני כל הזמן הסתכל אחורנית ובדק אם אנו עובדים, ואנו העמדנו פנים כאילו אנו מרימים את המכוש ומפוררים את האדמה. ספרנו כמה אבות מלאכה חסכנו ולא עשינו בשבת בזמן שהגרמני הלך. ברגע שראינו אותו חוזר עשינו סימן מוסכם והתחלנו כאילו לעבוד.

בינתיים התפתח משא ומתן הלכתי בין בני התורה: לכאורה הלכה ידועה היא שהחופר גומה בשבת עובר על אב מלאכה, אך היו שטענו שיש הבדל בין אדם שחופר גומה וזקוק לעומק הגומה ולעפרה בלבד, ובין הגומה שאנו נאלצים לחפור כעת, משום שכאן הגרמנים צריכים כל הרוחב והעומק של התעלה כדי לייבש את השטח, ובפחות מזה אין להם תועלת. אם כן המלאכה היא אחת - רק בגמר חפירת התעלה כולה. בפחות מזה לא עשינו מאומה ואין זו מלאכה. להלכה איני יודע, אני רק כותב מה דברו וחשבו אז בני התורה.

הוצאת שורשי העצים מהאדמה

כפי שכתבתי, כרתנו יער עצים בשטח המפעל, אך השורשים נשארו באדמה ועובדה זו הפריעה לגרמנים להגדיל את המפעל. היינו מוכרחים להוציא את השורשים מהאדמה. ביום שבת אחד לקחו הגרמנים קבוצת אנשים שתפקידם היה לחפור באדמה סביב השורשים הארוכים, לקצץ אותם בקרדומים וליישר את האדמה לשם הרחבת המפעל. התפתח דיון הלכתי בין בני התורה ותלמידי החכמים איך ניתן להמנע ממלאכה גמורה בשבת.

הגרמנים אנשי ה'אוטה' תמיד חפשו יום שבו אין הרבה עבודה במפעל. הם רצו לעבוד בעיקר בתחילת השבוע, וביום שבת לגמור מוקדם יותר כדי שיהיה להם חופש ארוך יחד עם יום ראשון. הם נתנו לנו קרדומים, איתים, מכושים ומסורים כדי לנקות את השטח מהשורשים. חפשנו עצה איך להוציא את השורשים בלי לעבור על מלאכה גמורה בשבת ולכל הפחות להשתמש בפטור של "שניים שעשו".

כמה אנשים מהקבוצה, המומחים כביכול, הלכו והסבירו לגרמני שאם נחפור כל היום סביב השורשים ונוציא את האדמה - לא נגמור אפילו גזע עץ אחד ביום מכיון שהעצים היו בני מאות שנים והשורשים הלכו למרחקים של עשרות מטרים. יום שלם לא יספיק להוציא אפילו שורש אחד מאדמה. הם הציעו להביא ג'קים שמרימים מכונית משא ובעזרתם נתחיל להרים את גזע העץ עם השורשים מהאדמה. כך נוכל לגמור במהירות וליישר את הקרקע. הגרמנים אהבו תמיד רעיונות חדשים והסכימו מיד להביא ג'קים. שמנו מתחת לג'קים אבנים וקרשים, הצמדנו שני ג'קים תחת כל גזע ושני אנשים מכל צד התחילו להרים עם הג'קים את גזע העץ. בהמשך, האבנים שקעו בתוך האדמה והבאנו לוחות של בטון. הצלחנו לאט לאט להרים את השורשים ולשחרר אותם מהאדמה. השורשים הארוכים השתחררו מהאדמה ונשארו תלויים באויר, ואז נגשו

שני אנשים עם מסור וחתכו את השורשים. הקפדנו שכל דבר יעשה באמצעות הרבה אנשים וכך יכולנו להנות מן הפטור "שניים שעשו". הגרמנים נהנו לראות שבחכמה כזאת הצלחנו לנקות את השטח והסכימו שנמשיך לעבוד גם במשך השבוע. ניקינו את האדמה מהשורשים ויישרנו את השטח למפעל, ושמחנו שגם הפעם הצלחנו להמנע ממלאכה גמורה בשבת והגרמנים הסכימו שנגמור את העבודה באמצע השבוע.

עשיית הפחמים

במשך השבוע הצטברה ערימה גדולה של גזעים ושורשים, והגרמנים חפשו דרך איך להתפטר מהאשפה הזאת. יהודי משאוולי שהיה מומחה לייצור פחמים הציע לגרמנים לעשות מהגזעים ומהשורשים פחמים טובים לשימוש ביתי. הגרמנים מנהלי המפעל נהנו מהרעיון משתי סיבות: ראשית כל הם רצו להתפטר מהפסולת הזאת, ושנית - בזמן מלחמה היה מחסור גדול בפחמים לחימום הבתים ולבישול.

העיר שאוולי

היהודי ביקש לבנות מתקן בטון גבוה לפי תכנית ברורה: בסיס המתקן יהיה רחב, ורוחבו ילך ויצטמצם ככל שיהיה גבוה יותר. היהודי הבין שהגרמנים לא יסכימו לשרוף עצים ולעשות מהם פחמים משום שזה בזבוז חומר, אבל לשם כך ניתן להקדיש את השורשים וגזעי העצים שהיו במצב של רקבון. ואכן, הגרמנים בנו את המתקן כפי שהיהודי הציע.

הוא היה אדם יקר ואציל נפש. הוא הבין שזו עבודה קלה ולקח שני נערים לעזרתו. גם אני עבדתי אצלו במשך תקופה קצרה. למעשה, לא היתה לי שם עבודה כלל. כדי להכניס למתקן את הגזעים והשורשים הכבדים הוא לקח אנשים חזקים מהמחנה, ואח"כ היה צריך רק להשגיח על האש ולהזיז את השרשים בפנים ממקום למקום. בתחילה לא האמנתי שיצאו ממתקן זה פחמי עץ, מפני שהשורשים לא נדלקו אלא כל

הזמן עישנו. פחדנו שהיהודי יפיל אותנו בפח ולא ייצר פחמים ואז הגרמנים עלולים לרצוח אותנו, אך הוא הרגיע אותנו ואמר לנו שהוא מומחה לייצור פחמים. הוא סיפר שבשאוולי היה לו מתקן שייצר פחמי עץ. אמנם, הכי פשוט לייצר פחמי עץ מעצים, אבל אין זה כדאי משום שהעצים יקרים מאד. לכן מייצרים אותם מגרוטאות של עצים ובעיקר משורשים ומגזע העץ. היהודי חפש להאריך את זמן הייצור כדי שלא יצטרך לעבוד עבודה קשה במפעל. הוא יכול היה לייצר במהירות ולהבעיר אש גדולה בפנים עד שהשורשים יהפכו לגחלים ופחמים, אך הוא לא עשה כן אלא השאיר אש קטנה וכל הזמן עישן את העצים. הוא הסביר לגרמנים שבשיטת העישון הפחמים יוצאים יותר טובים, שלמים וגדולים. כפי שכתבתי, לא היתה לנו כל עבודה במשך זמן הבעירה, וכל הזמן הסתובבנו ככיכול כדי להשגיח על האש והעישון. זו היתה התקופה הכי נעימה במחנה. לא היה עלינו מייסטר גרמני שיגיד לנו מה לעשות אלא רק שומר גרמני שהשגיח שלא נברח, למרות שלמעשה לא היה לאן לברוח. כל היום עשינו את עצמנו כאילו אנו מסתכלים בפתח המתקן אם יש אש. השורשים לא נדלקו ורק הפכו לגוש אש כמו ברזל מלובן. כך עברו שבועות ארוכים של עישון ועדיין לא ראו פחמים באופק. הגרמנים כבר רצו לראות תוצאות והמומחה היהודי הרגיע אותם ואמר שמהשורשים הללו יצאו פחמים נפלאים. מעלה אחת היו לגרמנים שעבדו אתנו: במה שהם לא הבינו הם לא התערבו, רק אמרו: תעשו ונבדוק את התוצאות.

צריך לדעת שאת הגרמנים לא מרמים. הם רמזו לנו שאם חס ושלום לא יצא מהייצור הזה פחמים - האיש מתחייב בנפשו. הוא היה מרגיע אותנו והמשיך זמן רב בייצור הפחמים. כמות השורשים שהיו מונחים שם כמו גרוטאות הספיקה לו להרבה זמן, וכך הוא חסך ממנו לעבוד בעבודה הקשה במפעל יציקות הבטון. כל היום לא עבדנו ורק השגחנו מפעם לפעם שהאש בפנים תבער ותתפס בעצי השרשים.

בשבת, כשעבדתי עם היהודי בייצור הפחמים, הוא הסתובב ובדק כל היום ולמעשה לא עבדנו כלל. השומר הגרמני ששמר עלינו שלא נברח מהמקום התפקע מכעס. הוא ראה שאיננו עושים מאומה, אך לא יכל להכות אותנו משום שאנחנו המומחים ואנו נייצר את הפחם שחסר להם. הסתובבנו בחוץ ליד המתקן של עצי היער. באותה שבת ירד גשם שוטף, ואנו נעמדנו תחת עץ עבה. השומר שהחזיק מעצמו מפקד וגנרל עמד תחת הגשם השוטף ונרטב כולו, בעודו רותח מכעס ונוהם כמו אריה בכלוב. היו לנו שקי מלט ריקים שבהם השתמשנו כדי להדליק את העצים והשורשים, ובינתיים, בגשם השוטף, שמנו אותם על הראש כהגנה מפני הגשם. לחייל הגרמני לא היה נעים להראות כמונו - עם שקי מלט ריקים על הראש - והוא עמד תחת הגשם חשוף כולו.

לא ברור מדוע היינו צריכים שמירה, הרי מסביב היו גרמנים, חיילים ואנשי ה'אוטה' שנהלו את המפעל ועל שרוולם צלב קרס גדול. כל הסביבה היתה מלאה גרמנים, אבל חייל גרמני שקבל פקודה לשמור על יהודים לא יעזוב את תפקידו אפילו אם ברקים ורעמים יפגעו בו. אני כבר רחמתי עליו: הוא עמד כמו אילם ולא היה לכבודו לפתוח בשיחה עם יהודי במחנות, ובפרט עם נער יהודי.

כפי שכבר כתבתי, הייתי רגיל לשוחח עם אנשי הס"ס שנהלו את הגטו. לא פחדתי לדבר עם איש הס"ס, ובפרט עם חייל וורמאכט גרמני שנחשב במחנות כאנושי יותר. נתתי לו כמובן כבוד ובמקום לקרוא לו "חייל" קראתי לו "אופיצר" (קצין), והוא נהנה מאד שטעיתי בו וחשבתי שהוא קצין גרמני. כל שאיפתו בחיים היתה להיות קצין ולזכות לכבוד של קצין גרמני. הוא שכח שהוא חייל גרמני ואני נער יהודי אסיר המחנות, והחל לספר לי על משפחתו וילדיו באוסטריה. היה לי קשה מאד להבין את שפתו הגרמנית-אוסטרית שהיתה שונה מהגרמנית שהכרתי. כשהיינו במחנות בווריה התוודענו מעט לשפה הגרמנית-בוורית שדומה לאוסטרית, ולאט לאט התחלתי להבין את שפתו. מפעם לפעם הייתי מתנצל לפניו ומבקש שיחזור על המשפט שאמר.

הוא קילל את החיים הקשים שלו כחייל, רחוק ממשפחתו ואחוז פחד שמא יישלח לחזית. תוך כדי הדיבורים איתו הפכנו לידידים והוא כבר לא איים עלינו. הוא נתן לי הרגשה כאילו הוא אחד מאיתנו וההבדל בינינו הוא רק שהוא לובש בגדים של חייל גרמני ואני לובש בגדי אסיר מחנה. הוא שאל האם באמת יצא מהמתקן ייצור פחמים, ואמר שאם לא אנחנו מסכנים את חיינו. הרגעתי אותו ואמרתי לו שהאיש הזה הוא מומחה, היה ברשותו מפעל גדול לייצור פחמים והוא ייצר את הפחמים הכי טובים בליטא מהחומר הזה. הסברתי לו שצריך זמן לעישון כדי שהפחמים יצאו מצויינים.

הגיע יום הגדול שבו נגמר הייצור הראשון של הפחמים. היהודי בקש מהגרמנים שקי יוטה כדי למלא בהם פחמים וכמו כן ביקש כעשרה נערים לעזרה בעבודה זו.

מלאנו את השקים בפחם. חלק גדול לקחו הגרמנים מנהלי המחנה לעצמם - לחמם את חדרי המגורים בקור הקשה, ואת היתר הבאנו לחנות כלשהי בעיירה אוטינג, שם נמכרה התוצרת לתושבי המקום.

כבודו של המומחה היהודי לייצור הפחם עלה בעיני הגרמנים עד מאד. יותר לא שאלו אותו שאלות ונתנו לו עצמאות מוחלטת בכל. הוא לא קבל תוספת מזון, עשו לו טובה בכך שלא התערבו בעבודתו. הוא קבל עזרה בעבודה הקשה של מילוי המיתקן בגזעים

כבדים ובשורשים - החומר לתעשיית הפחם. אח"כ כבר השאיר רק נער אחד לעזרה בעבודתו משום שלא היה הרבה מה לעשות. אני נפלטתי ממקום העבודה הקל הזה. אם הייתי פוגש בשומר הגרמני כשהוא לבדו - הייתי מדבר איתו והוא היה עונה לי בידידות, אבל כשהיה עם חבריו החיילים הגרמנים עשיתי עצמי כאילו לא הכרתי אותו כלל והוא נהנה מזה.

הקשר עם הגרמנים

היה לי חשוב לשמור עימו על יחסים טובים כדי שאם אני אעבוד בעבודה כלשהי והוא יהיה החייל השומר - הוא יתנהג איתי בהגינות. היה חייל גרמני נוסף שהתיידדתי איתו במחנה. הייתי מוודא שאין גרמנים בסביבה ואז הייתי קושר שיחה עם השומרים.

גם לשומרי המחנה היה קשה מאד להסתובב שעות רבות סביב גדר המחנה ולא לדבר עם אף אחד. שתי גדרות תיל הקיפו את המחנה במרחק של שני מטרים, והחייל השומר הסתובב בין שתי הגדרות. בלילה היה כל המחנה מואר כדי שיוכלו לאתר בריחה אפשרית ולמנוע אותה. החיילים המבוגרים והשקטים הופקדו על השמירה סביב המחנה, והחיילים הצעירים והנוקשים הוצבו בשער המחנה ובשמירה על העבודה. ראשי המחנה לא סמכו על אנשי ה'אוטה' הגרמנים שתחתיהם עבדנו, מפני שאנשי ה'אוטה' היו עסוקים כל הזמן בטיב המוצרים ובהשגחה שיצאו ללא פגם. החיילים הגרמנים שמרו עלינו שנעבוד היטב ולא נברח מהמקום. למעשה, לא היה לאן לברוח. החיילים הצעירים היו אכזריים והרבו להכות אותנו.

השמירה בפתח המחנה

הבחנתי שהשומר הגרמני סביב המחנה רוצה לדבר איתי. התקרבתי אליו ואמרתי לו: "יום טוב לך", ולאט לאט התפתחה שיחה בינינו. הוא ריחם עלי - נער כה צעיר שעובד קשה כל כך. הוא סיפר לי על עצמו שבעבר היה עיתונאי, וכשהיטלר ימ"ש עלה לשלטון הוא לא רצה לשרת אותו כעיתונאי והפסיק לכתוב, ואז גייסו אותו כחייל וורמאכט לשמור על המחנות. הוא היה מאד אדיב אלי ואמר לי שמרגישים כבר את ימי האביב, המלחמה עומדת להגמר, תחזיקו מעמד עד ליום השחרור הגדול. ראיתי שהוא אציל נפש. פחדתי לדבר איתו יותר מדי ולא רציתי להביא אותו למצב של אי נעימות

אם חבריו הגרמנים יראו שהוא מדבר עם יהודי המחנות. בכל זאת, כשהבחנתי שהוא בשמירה לבד, הייתי נגש לגדר לדבר איתו והוא מאד נהנה ושמח לדבר איתי. השיחה עם חייל גרמני במדים שמתייחס אלינו באנושיות היתה מרגיעה אותי במקצת.

היינו לומדים עם איזה גרמני אפשר לדבר ועם מי לא. בעבודה היו אנשי "האוטה" עונדים סרט אדום כדי להדגיש מי הם. ברובם היו אלה אנשים נוקשים ביותר. הם רצו שעבודתם תהיה מושלמת ולא יהיה בה כל פגם כדי שלא ישלחו אותם לחזית. זה היה חלום הבלהות של הגרמנים תושבי בווריה. אנשי המקום היו רגילים לגמור משפט במילה "געל", כפי שבאנגלית מוסיפים בסוף המשפט "או-קיי". לפי הצורה שבה היה הגרמני מבטא את המילה "געל" ראינו אם הוא אדם קשה או אנושי יחסית. אם היתה המילה "געל" נאמרת בתקיפות - ידענו לבטח שמדובר באדם קשוח, ואם המילה "געל" היתה נשמעת כאילו סימן שאלה בסופה - ידענו שזהו אדם יותר עדין ונוח.

המנהל הראשי במפעל היה בא כל יום לעבודה וראו עליו תקיפות ונוקשות. הוא היה מוסיף ואומר בכל סוף משפט את המילה "געלדא". למרות שהיינו רעבים, מושפלים וחלשים מהעבודה הקשה, היה לנו גם רגע של צחוק כששמענו את המהנדס הראשי מוסיף בכל סוף משפט את המילה "געלדא". אף אחד מהגרמנים במקום לא דיבר כך. כשהיינו רואים אותו מתקרב היינו צריכים להזהר ולעבוד היטב, והיינו אומרים אחד לשני: "געלדא" מתקרב! בכך כביכול נקמנו בו את נקמתנו הצנועה. היינו צריכים להתגבר ולא לצחוק מאותו אדם משונה, ה"געלדא" הזה. גם בתוך ים הצרות היו רגעים של צחוק על הגרמני הזה שהיה המהנדס הראשי של המפעל וחשב שכל העולם הוא שלו, ואילו היהודים המסכנים צוחקים עליו. איני יודע אם מישהו מהמחנה שלנו זוכר את ה"געלדא".

בינתיים הלכתי והתחזקתי. בערב קבלנו אני ואחי רפאל עוד מנת מרק כיוון שאבא עבד במטבח. בתחילה היה לו אסור לתת יותר מהמנה שלו, אך לאחר מכן השתנה החוק והגרמנים מנהלי המחנה נתנו רשות לבנים של הטבחים להכנס למטבח בזמן חלוקת האוכל ולקבל מרק כפי רצונם. בני הטבחים היו רפאל אחי, אני ובנו הצעיר של הקצב.

לפני החורף, כשהרבה עשב צמח סביב מקום העבודה, למדנו אלו עשבים מותר לאכול והייתי אוכל כמויות גדולות ומתחזק מאד. לאט לאט חזרתי לכוחותי והתרגלתי לעבודה הקשה. שמחנו שלא היו לנו דאגות לגבי אבא. הוא עבד אמנם קשה יותר מכפי שגילו אִפשר, אך עבודתו היתה ברירת המחדל הטובה ביותר עבורו. מטבח המחנה היה ממוקם בתוך צריף והיה בו תמיד חם בשל החום שהפיצו הדוודים הגדולים. לא

היתה זו עבודה בחוץ - בגשם, בשלג ובכפור, והעיקר - לא היה פיקוח של המייסטרים האכזריים אנשי ה'אוטה'. אף אחד לא צעק ולא הכה במטבח המחנה, ואבא בעצמו יכול היה לאכול מרק כפי שרצה. מיתר המצרכים, כמו לחם, אסור היה לו לקחת גרם אחד יותר מכולם. כשעבדתי במטבח, הבחנתי שאבא לא אוכל מהמרק של המחנה מטעמי כשרות. הוא היה מבשל לעצמו כמה תפוחי אדמה בתוך קופסת פח שהכשיר, וזה היה מזונו במחנה. אבא היה ממש היחיד שנהג כך כיון שעבד במטבח, לשאר אנשי המחנה לא היתה אפשרות לא לאכול מהמרק של המטבח. היה זה בגדר "מאבד עצמו לדעת". לא היתה שום אפשרות להשיג תפוחי אדמה במחנה, והאוכל שבושל במטבח היה מקור התזונה היחיד.

האקציה לחלשים, חולים וזקנים

גם החולים במחנה השתדלו להתגבר ולצאת לעבודתם משום שזה היה המתכון לשמירה על החיים. לאחר שהמצב במחנה נרגע וכל אחד יצא לעבודה קבועה, נפתח בית חולים קטן ובו ארבע מיטות בראשותו של ד"ר וולף פסחוביץ משאוולי. רק אז הרשו לעצמם החולים, הזקנים והחלשים להגיע לבית החולים הקטן, וד"ר פסחוביץ, שהיה שומר מצוות בתכלית, הרשה להם בטוב לבו להשאר אצלו בבית החולים במשך כמה ימים כדי להתאושש. היתה זו סכנת נפשות, כיוון שהלאגר-פירר הרוצח היה בולש כל היום ובודק כמה זקנים ונערים נמצאים במחנה, אם כולם עובדים ובאלו עבודות. האנשים לא חשו בזה, אך הלאגר-פירר עבר בשקט כמו חיה טורפת, ואז הוא עשה את האקציה לזקנים ולחולים.

מראה מחנה לאגר 4 כיום

בפגישתי הראשונה עימו שמעתיו מפטיר: "מה שלחו לי כאן ילדים?", והבנתי שעלי להזהר מאד ולעבוד את העבודות הכי קשות, מעל ומעבר לכוחותי, כדי לשמור על חיי. בתחילה הוא כל הזמן הסתובב במקומות העבודה ובדק איך כולם עובדים ומי לא עובד. הרוצח הזה שם עין על הזקנים והחולים והכיר כל אחד מהם, ולאחר זמן קצר הוא עשה סלקציה פתאומית והוציא כארבעים זקנים, חולים

וחלשים. כל מי שנמצא בבית החולים הקטן במחנה נלקח למחנה לאגר 4 ומשם נלקחו כולם לאושוויץ ונרצחו בתאי הגזים. בין הנרצחים היה גם הגאון הגדול רבה של סמרגון, הי"ד הטהור.

ימי ראשון במחנה

בימי ראשון שבת המפעל מעבודה, וזה היה יום החופש השבועי של המייסטרים אנשי "האוטה" הגרמנים. אמנם המלחמה הגדולה התנהלה בעולם במלוא עוזה, אך המפעל שבו עבדנו לא היה מפעל של נשק או תחמושת, ולאחר שמנהליו מלאו את כל ההזמנות שקבלו במשך השבוע - הם הרשו לעצמם יום חופש כמו יתר האזרחים. גם עבורנו היה יום ראשון יום חופשי, ויכולנו להתרחץ מעט במים הקרים ולכבס את בגדינו. הייבוש של הבגדים ארך יום שלם. באותה עת קבלנו לימות החורף מעיל ארוך שהיה עשוי מאותו סוג בד שממנו נעשו הפיז'מות שלבשנו במחנות. בכל זאת, המעיל חימם אותנו מעט בחורף הקשה.

ביום ראשון באו לצריף שבו גרנו רבים מאנשי המחנה כדי להניח תפילין. כפי שכתבתי, במחנה האיום שטוטהוף השגנו שני זוגות תפילין - זוג תפילין אחד לאבא וזוג תפילין נוסף עבורי. הצלחנו בהשגחה עליונה להביא את התפילין למחנה, והן היו מונחות במקום מסתור בתקרה. כל אחד במחנה שרצה להניח תפילין הכיר את המקום, ולאחר שהיה מתפלל היה מחזיר את התפילין למקום המסתור. היתה זו בעיה קשה להתפלל במחנה, משום שלרוב האנשים היתה קופסת פח לעשות בה את צרכיהם. בלילה הגרמנים לא הרשו להשתמש בזה, אך אנשי המחנה לא יכלו לשאת את הכפור ולצאת לשירותים. בלילה לא היתה ביקורת גרמנית בצריפים, ובבוקר היו האסירים מרוקנים את הקופסאות, שוטפים ומחביאים בתוך הקש שעליו ישנו. הגרמנים לא הבחינו בכך. כשהקופסאות היו מכוסות יכלו להתפלל בצריף.

הגרמנים חוקקו חוק במחנה: ביום ראשון כולם צריכים לגלח את שיער הזקן, ומי שלא יתגלח - יתחייב בנפשו. האנשים ישבו על ספסלים והספרים במחנה גלחו אותם. יתכן שהספרים קבלו בתמורה מנת אוכל נוספת.

כל חוק במחנה היה בגדר פיקוח נפש. יש לי ידיד בארץ שהיה מתלמידי ישיבת טעלז בליטא ולאחר מכן היה במחנות בגרמניה. הוא הצליח להשיג מספריים קטנות וחתיכת פח נוצץ כמו ראי, והיה יושב ביום ראשון כארבע שעות וגוזז עם המספריים הקטנות את השיער. זו היתה מסירות נפש, כך היו צדיקים מוסרים נפשם על קיום מצוות במחנה.

הדבר נודע לי כשהיינו ביחד במחנה בקפריסין ועדיין לא היה לנו משחות כדי להוריד את שיער הפנים. הבחנתי שאחד מחברי עוזר לו לגזוז עם המספריים הקטנות שערה אחר שערה וכך נודע לי על מנהגו במחנות בגרמניה. הוא כמובן היה מיחידי סגולה, ואף אחד מלבדו לא השיג במחנה מספריים קטנות כדי להסתפר ידנית ביום ראשון.

היה זה היום בו אנשים יכלו להפגש זה עם זה ולשוחח מעט. הגרמנים כמעט לא הסתובבו בתוך המחנה. ביום זה הגיעו אל הרופא הגדול ד"ר פסחוביץ בבית החולים הקטן במחנה, אך לא היה באפשרותו לעזור יותר מדי. כמעט לא היו ברשותו תרופות, שכן הלאגר-פירר איש הס"ס לא הקציב תרופות אלא רק אפשר למי שקדח מחום לשכב יום-יומיים בבית החולים הקטן ולקבל תה מהמטבח של המחנה. כשהרופא הגדול התפנה מעט מהחולים, היה בא לצריף שבו גרנו והיה מניח את התפילין שלי ומתפלל. הוא מאד חבב אותי.

הלאגר-פירר הסכים רק לחולה שחומו הגיע לארבעים מעלות חום לשכב יומיים בבית החולים הקטן, וזאת כדי שלא ידביק אנשים אחרים במחנה. בכל יום היה בא הלאגר-פירר ובולש כמה חולים יש וכמה ימים הם כבר שוכבים בבית החולים. בזמן ספירת האפל החולים לא יצאו למגרש האפל, וסגנו של הלאגר-פירר היה נכנס לאחר האפל לספור כמה חולים נמצאים בבית החולים. בתוך צריפי המחנה אסור היה להשאיר אף חולה.

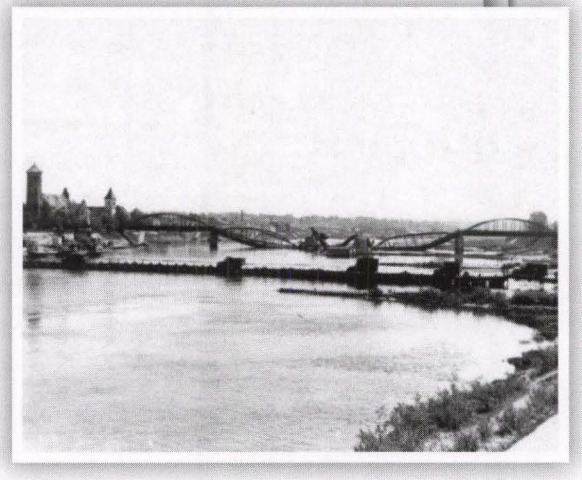
ד"ר פסחוביץ התחיל לקשור קשרים עם הלאגר-פירר הנאצי. לאחר שהייתי מאד מקורב לד"ר פסחוביץ, הוא סיפר לי שהלאגר-פירר סובל מסכרת קשה, וכשנודע לו - כנראה ע"י בית החולים באוטינג - שד"ר פסחוביץ הוא רופא גדול ברמה בינלאומית, הוא התחיל לבוא אליו כדי למצוא רפואה לסכרת. ד"ר פסחוביץ אמר לי שמחלה זו יכולה להיות מחלה קשה וקטלנית ביותר אם הרופא לא מצליח לאזן את הסוכר בגוף, ואם מצליחים לאזן את הסוכר - היא כלל אינה מחלה, אך כל הזמן צריכים להיות תחת פיקוח רפואי. לאחר שנים קשות שבהן הלאגר-פירר סבל ממחלת הסוכר, הצליח ד"ר פסחוביץ - הרופא המהולל - לאזן לו את הסוכר בגוף. הוא חשב שהלאגר-פירר יהיה אסיר תודה וימלא כל מה שיבקש ממנו, אך לא כך היה. הלאגר-פירר לא הודה לו כלל והתנהג עימו בברוטליות כפי שהתנהג עם שאר היהודים במחנות. ד"ר פסחוביץ נטל מבלי ידיעתו תרופות מבית החולים הקטן באוטינג, ורופאי בית החולים באוטינג התייחסו לד"ר פסחוביץ בכל הכבוד הראוי שיכלו להעניק לרופא כזה גדול. הם נתנו לו לקחת תרופות ככל שרצה, אך הוא כמובן נזהר מאד לקחת רק את התרופות הנחוצות ביותר לאנשי המחנה.

ד"ר פסחוביץ היה שליח משמים לרפא את אנשי המחנה בכוחות הדלים שהיו לו. היה זה מקרה נדיר לפגוש רופא גדול וירא שמים, מקיים מצוות בתכלית אפילו בגוב האריות במחנות בגרמניה. היה לו לב יהודי רחום והוא עזר ככל שהיה יכול. לאחר מכן שילם מחיר יקר עבור מסירותו.

כפי שכתבתי, כחודשיים עבדתי עם כולם מחוץ למחנה, ואח"כ השתנה מצבי לטובה. כל הייסורים במחנה היו במידה ובמשקל מדויקים. פתאום, ברגע אחד, הכל השתנה ומצבי הוטב בחסדי שמים עצומים.

תפילה בציבור בשבת

אנו הגענו למחנה עשר באמצע חודש אוגוסט 1944 למניינם. היה זה בסיומה של שנת תש"ד. בבוקר עוד יכלו להתפלל ביחידות לפני היציאה לעבודה, אך הימים החלו להתקצר, והאפלים היו נערכים עוד בחושך לפני היציאה לעבודה. בשום אופן לא הספקנו להתפלל לפני היציאה לעבודה. התחלנו להתפלל במנין בזמן האפל לפני הספירה. מקום העבודה היה קרוב למחנה, ולא יכולנו להספיק להתפלל את כל התפילה בדרך לעבודה. במיוחד בשבת רצינו להתפלל לפחות חלק מהתפילה בציבור. היו במחנה כמה עשרות יהודים מגטו קובנה, והם סיפרו לאנשי שאוולי איך היו מתפללים בגטו תוך כדי הליכה לעבודה בשדה התעופה באלקסוט. כך העתיקו את צורת התפילה למחנה שלנו, בעיקר בשבתות כאשר השמירה בדרך מהמחנה לעבודה היתה דלילה ביותר. חייל גרמני בודד ליווה אותנו, וממילא לא היה לאן לברוח. התחלנו להתפלל באפל לפני הספירה והגענו עד "שוכן עד", ואז היה שליח הציבור אומר "ברכו" וכולם ענו. אח"כ כל אחד התפלל ביחידות עד תפילת הלחש, וכשהחלה הספירה כולם שתקו. כשהתחלנו לצאת מהמחנה התחיל החזן לומר בלחש את חזרת הש"ץ תוך כדי הליכה. החייל הגרמני לא הבחין בתפילה השקטה. כשהגיע החזן ל"קדושה" של חזרת הש"ץ,

הגשר לאלקסוט מופצץ מהפצצת הרוסים

כולם התקרבו ואמרו בציבור "קדושה" בלחש. כשהגיעו למילים "ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך" - כולם בכו והמשיכו בתחנונים: "ועינינו תראינה מלכותך". זה היה השיא של התפילה. התפללנו מוסף במהירות בהליכה כדי שנספיק לגמור לפני שנגיע למקום העבודה, שם כולם התפזרו. גם תפילת מוסף נערכה באותה צורה: הש"ץ היה מתפלל חזרת הש"ץ בשקט כשעשרה אנשים סביבו, וכשהגיע ל"קדושה" של מוסף כולם הצטרפו ואמרו "ממקומו הוא ייפן ברחמים ויחון עם" והתחננו לבורא עולם שנזכה לרחמי שמים ולחנינה. הבכי היה נורא. מי יכול לתאר כזו תפילה - רעבים, רועדים מקור, ללא ביגוד מתאים, צועדים לקראת עבודת פרך - ועומדים בתפילה לפני בורא עולם ומתחננים שייפן ברחמים לשרידי האש ויחון אותם. ידענו שרק בורא עולם יכול להצילנו מהרוצח האיום היטלר ימ"ש. לתפילה כזאת זוכים רק פעם בחיים.

יוצאים לעבודה בגטו קובנה לשדה התעופה

ספרו בשדה התעופה שלאחר התפילה תוך כדי הליכה המתפללים אמרו "קדיש" על עצמם מתוך מחשבה שחס ושלום לא יהיה מי שיגיד אחריהם "קדיש". זה היה מראה נוראי. עם ישראל, עם התורה, אף פעם לא התייאש מרחמים, גם כשהיה על סף המוות. מלבד מה שהתחננו לרחמי שמים ולגאולה, התפללנו גם על התגלות כבוד מלכות שמים.

כך קבלנו שבת קודש במחנות בגרמניה. בעבודה הקשה חפשנו כל העת דרכים ואפשרויות להמנע ממלאכת איסור בשבת. כל המחשבות היו תפוסות בזה. עבדנו כל השבוע קשה כדי שלגרמנים המייסטרים אנשי "האוטה" לא יהיו טענות, ורכשנו את אמונם. ניצלנו זאת כדי שהגרמנים לא ירגישו שאנו נמנעים ממלאכת איסור בשבת. עבדנו הרבה יותר קשה בשבת והקפדנו שהגרמנים לא יראו שאנחנו מתבטלים מעבודה. החכמה והמאמץ שהושקעו בהמנעות מאיסור מלאכה בשבת נשארו חקוקים בליבי עד היום.

ראש המחנה החדש

ללאגר-פירר הנאצי לא היו טענות על אסירי מחנה עשר באוטינג. כולם עבדו היטב ומנהלי העבודה במפעל לא התלוננו על היהודים בעבודת המפעל. בכל זאת, לא מצא חן בעיני הפושע הרוצח הלאגר-פירר הנאצי שאדון בורגר ראש המחנה לא צועק על האנשים באפלים, לא מרביץ להם מכות והכל מתנהל כסדרו. הוא רצה לראות את המחנה כ"מחנה עונשים". הוא ראה שאנשי המחנה לא מתמוטטים מרעב ומעבודה קשה כמו בשאר מחנות העבודה של קאופרינג, ורצה לקיים את הוראת הצורר היטלר ימ"ש שאמר להשמיד את היהודים מתוך עבודה קשה, לנצל אותם עד מוות חס ושלום. הוא ראה שאנשי המחנה מתקיימים ואין מוזלמנים וכמעט אין חולים, והחליט להביא ראש מחנה חדש שיקיים את אימרת הצורר ימ"ש.

יום אחד הופיע במחנה אסיר מאושוויץ, המיועד להיות "לאגר עלסטער", כלומר: "זקן המחנה". הוא היה איש נמוך וחשבנו שהוא כמו כולם. התפלאנו מדוע הביאו אותו אלינו. האסיר החדש הפך לראש המחנה והוא מינה את אדון בורגר לסגנו. אדון בורגר הכין אותנו לאפל, ספר את כולם ונעמד בצד, ואז לקח הלאגר-עלסטער את הפיקוד כדי לספור יחד עם סגן הלאגר-פירר את האפל. ברגע שהמפקד הגרמני איש הוורמאכט הופיע, נשמעה צעקה פתאומית מפי הלאגר-עלסטער החדש. הצעקה היתה עזה כמו שאגת אריה. לא היינו רגילים לכך במחנה שלנו. הלאגר-עלסטער הראה לקצין הגרמני שהוא סדיסט כמו קאפו אמיתי מאושוויץ, ונפל עלינו פחד שמא שלטון הקאפו של שטוטהוף חוזר אלינו. ראינו שגם הקצין הגרמני פוחד ממנו וחושש שאולי ילשין ללאגר-פירר שהוא רך מדי ליהודים. למעשה, הלאגר-עלסטער רק עשה הצגה לקצין הגרמני, ולאחר ספירת האפל לא נגע לרעה באף אחד. הוא היה אדם חכם, איש המחנות, והבחין שכאן זה לא אושוויץ ואין לו חבר עוזרים רוצחים שבעזרתם ניתן לשלוט על כולם. הוא התנהג לעיני הגרמנים כחיה טורפת והרבה בצעקות ובקללות, אך לאחר שהלכו הפך לאדם נח, לא פגע באף אחד ולא הרים יד על איש. היחסים שלו עם סגנו אדון בורגר היו ידידותיים, ואדון בורגר ידע איך לפצות אותו באוכל. הוא קיים את הפתגם: "אל תעשו לי בעיות ואני לא אעשה לכם צרות".

כשהתקרבנו אליו מעט יותר, הוא ספר על עצמו שהוא "פולקס-דויטש", כלומר: גרמני שנולד בפולניה. הוא היה חבר במפלגה אנטי-נאצית, ולכן הגרמנים אנשי הגסטפו הכניסו אותו למחנה אושוויץ. האנשים לא האמינו לו שהוא גרמני שהתגורר לפני המלחמה בפולניה, וטענו שכנראה היה גר בשכנות עם פולנים ממוצא גרמני ולמד מהם לדבר גרמנית. מסתבר שהוא היה עבריין ובמקום להחזיק אותו בבית הסוהר

שלחו אותו לאושוויץ. הוא ידע לדבר גרמנית, ועשו ממנו קאפו או ראש בלוק. הוא למד את כל הסלנג במחנה של הגרמנים וכך עלה בדרגה.

כנראה שקודם לכן הוא היה קאפו רוצח, אחרת לא היה עולה בדרגה. כאן, במחנה שלנו, הוא הבחין שהכל שונה מאושוויץ, ותיכף הפך את עורו והעניק לכולם יחס נאות, מלבד בזמנים בהם היו באים הגרמנים - אז הראה את כוחו בצעקות ובקללות להנאתם של הגרמנים הנאצים.

ראש המחנה הפולני הגיע מאושוויץ בסנדלי עץ. התפלאנו מאד איך יתכן שאסיר בדרגה שלו ילך בסנדלי עץ בחורף הקשה, בפרט שלטענתו הוא גרמני "פולקס-דויטש" שגר בפולניה. הוא התחיל לבלוש באפלים ולבדוק למי יש נעליים טובות כדי להחליף איתו, ואז הבחין במגפי העור הטובים שלי. לפני חיסול הגטו בסלבודקא, כאשר הגרמנים אמרו שישלחו את השרידים מהגטו לגרמניה, היהודים לא האמינו להם וחשבו שיוציאו את כולם להורג. מחמת הספק, אבא הכין עבורי מגפי עור טובים מעור עגל רך, ובמחנה שטוטהוף מצאתי אותם בערימת הנעליים. המגפיים היו ממש הצלה בחורף הקשה במחנות. כעת, לאחר ספירת האפל, ניגש אלי ראש המחנה ואמר לי שהוא רוצה להחליף איתי נעליים, זאת אומרת - הוא רוצה לקחת את מגפי העור המצויינים שלי לעצמו ולתת לי את סנדלי העץ שלו. הוא הבטיח שבהמשך ידאג לי לנעליים. במחנה היו נעליים מיותרות רק לאחר שאנשים מתו, והחוק הגרמני במחנה קבע שהבגדים והנעליים של המתים יובאו לצריף של ראש המחנה הפולני. הוא שמר על רכוש זה כדי לתת לאנשים שבגדיהם נקרעו. בחסדי שמים, רק יחידים מתו ועדיין לא היו לו נעליים עבורי. ראש המחנה החדש הבטיח לי בתמורה שיכניס אותי לעבוד במטבח עם שאר הנערים וכך לא אצטרך לעבוד קשה בעבודות היציקה במפעל.

הסכמתי מיד. ידעתי שאם לא אסכים הוא יקח ממני את המגפיים בכוח ויהפוך לשונא שלי, ואז לא אוכל להתלונן אצל הגרמנים משום שאף אחד לא התייחס ברצינות ליהודי במחנה. בעיקר פחדתי שמא יתנקם באבא שעובד במטבח. נכנסתי לאחר האפל לצריף שלו והחלפנו נעליים, והוא היה מאושר. בפעם הראשונה, לאחר שנים במחנות, זכה לזוג מגפי עור טובים, שאפילו לפני המלחמה היו נחשבים כמציאה של ממש. אני, לעומתו, הרגשתי בפעם הראשונה בחיי את הטעם המר של מחנות אושוויץ - סנדלי העץ היו גסים, ובגשם השוטף התרטבו רגלי לחלוטין כאילו הלכתי יחף ללא נעליים. בקור הגדול ששרר במחנות היו זוג נעליים טובות ובפרט מגפיים בגדר הצלת החיים. רצועות העור של הסנדלים גרמו לי שפשוף ופצעים ברגליים. הוספתי עוד חתיכת בד בה עטפתי את כף הרגל, אך ללא הועיל.

הפולני זקן המחנה קיים את הבטחתו בחלקה - למחרת בבוקר בזמן האפל העמיד אותי בראש קבוצת הנערים שעבדו במטבח. אדון בורגר סגנו שהיה מגטו שאוולי הבחין בכך, ובחכמתו לא התערב כדי לא להכנס איתו לעימות. הוא ראה מיד שהוא לקח את המגפיים שלי ונתן לי את סנדלי העץ שלו. חלק מקבוצת הנערים שעבדו במטבח היו מאנשי הפרוטקציה שלו. הוא נעמד בצד כדי לא להתערב ולא לריב איתו.

עלי לציין שבכל פעם שבקשתי מראש המחנה דבר מה - היה ממלא את בקשתי. הוא נשאר נאמן להבטחתו. בכל זאת, בינתיים לא היו לו נעליים אחרות מפני שבודדים בלבד מתו במחנה והנעליים שלהם לא התאימו למידתי.

העבודה במטבח המחנה

כפי שכבר כתבתי, הצוות של אנשי המטבח מנה שני טבחים, אבא אחד מהם, וכן קצב שהיה ממונה על חלוקת הבשר. עבדו שם שמונה נערים שרוב היום היו מקלפים תפוחי אדמה, ושני אנשים מבוגרים - כנראה בפרוטקציה של אדון בורגר. את שמונה הנערים היו לוקחים מפעם לפעם להביא חלב ממחלבה בעיירה אוטינג עבור המטבח הגרמני, ולפעמים גם חלב עבור המחנה שלנו. הנערים נלקחו לאוטינג תחת שמירה של חייל גרמני שהיה המחסנאי במטבח הגרמני ובמטבח שלנו. העיירה אוטינג היתה במרחק של שני קילומטרים מהמחנה שלנו.

מנת המזון היתה מחושבת לפי מינימום הקלוריות הנצרך על מנת להתקיים ולא למות ברעב. יתכן שאמנם לולא העבודה הקשה שעבדנו בעבודות הבטון היתה אפשרות להתקיים, אבל העבודה הקשה דרשה מאיתנו אנרגיה רבה ותמיד היינו באפיסת הכוחות עדי כדי התעלפות.

האפסנאי הגרמני התנהג איתנו יפה, לא הכה ולא צעק, אלא רק דרש שנמלא את תפקידנו במלואו. היתה לנו עגלת יד שבאמצעותה הובלנו את כדי החלב. היינו מחזירים את הכדים הריקים ומקבלים כדים מלאים בחלב. החייל השגיח עלינו שלא ניגע במצרכי המזון שאנחנו מובילים בעגלה, ובשאר הדברים לא התערב. הוא דיבר איתנו יפה ומילא את תפקידו במלואו. שמונה הנערים היו נבונים וידעו איך לא לבוא לעימות איתו, וכמו כן איך לסחוב אוכל מבלי שירגיש.

בעיירה אוטינג היה לנו תפקיד נוסף - לעזור במטבח למען הצרפתים שעבדו במפעל. הגרמנים הביאו מארצות הכיבוש אנשים לעבודה, ואנשים אלה היו צריכים לגור סביב

מקום עבודתם ברדיוס של חמישה קילומטרים. אם היו יוצאים מאזור מגוריהם, היו מקבלים עונש ונאלצים להכנס למחנות שלנו. כמובן, מי שהיה לו שכל בקודקדו נזהר מאד ומילא את תפקידו במלואו כדי לא להכנס למחנה ריכוז. הם עבדו בצורה מסודרת ולא באו בעימות עם הגרמנים. הם חיכו שהמלחמה תגמר והם יחזרו לביתם. הם הורשו להסתובב בחופשיות בסביבה ורק נדרשו לעבוד בנאמנות. החיילים הגרמנים ואנשי האוטה במפעל לא רצו לאכול יחד עם האזרחים במטבח אחד. הם הרגישו עליונות עליהם וסדרו להם מקום מגורים ומסעדה בעיירה אוטינג.

האזרחים הרוסים והאוקראינים, שנשלחו בהמוניהם בתור ידידי המפלגה הנאצית ומתנגדי הקומוניזם, לא עמדו במשימה. הצרפתים כנראה קבלו חבילות מהבית ומצבם היה טוב - הם היו לבושים יפה וקשרו קשרי ידידות עם אנשי המקום. הרוסים, לעומתם, תמיד היו רעבים. הם לא ידעו לדבר גרמנית, והיתה זו מחיצה רצינית שהפרידה בינם ובין העם הגרמני. יתכן שמפעם לפעם היו הרוסים מסתובבים בבתים לבקש אוכל ואולי אף עורכים שוד קטן, וברגע שאחד מהם חטא - מיד הכניסו הגרמנים את כולם למחנות ההסגר שלנו והם סבלו כמונו. היו כמה רוסים שהצליחו לא לעשות בעיות ועברו את המלחמה כמו הצרפתים, אבל הם היו מיעוט. המחנות התמלאו ברוסים הללו והם סבלו עד מאד.

אנו, נערי המטבח, היינו עובדים קצת במטבח באוטינג למען הצרפתים. לפעמים התבקשנו לברור תפוחי אדמה רקובים, ולפעמים עשינו עבודות אחרות. מנהלת המטבח הצרפתי היתה אישה גרמנית אינטליגנטית והיא התייחסה אלינו מאד יפה. בכלל, העיירה כולה התנהלה על-ידי נשים, והגברים לא נראו באוטינג. רובם נשלחו לחזית, והזקנים עבדו במפעלים. הצרפתים דרשו מטבח אנושי, כעין מסעדה קטנה. הם ידעו שיש מחסור במצרכים, ובכל זאת דרשו לא להפוך את המטבח למטבח ציבורי - על המרק להיות מרק, ואין לערבב בתוכו תפוחי אדמה, אלא יש לבשל כל דבר לחוד כדי שיתן קצת טעם. הגרמנים התרעמו על כך שהמטבח שלהם הפך למטבח ציבורי, והם תבעו מהנהלת המטבח לעשות להם מפעם לפעם אוכל ברמה גבוהה יותר. ההבדל היה שהמטבח הצרפתי בעיירה סיפק אוכל רק לכמה עשרות אנשים, ואילו המטבח הגרמני היה מיועד עבור מאות אנשים.

בכל פעם שבאנו לעבוד אצלה, היתה מנהלת המסעדה מכינה לנו קערות גדולות של עשרה ליטרים ובהן שאריות אוכל שנותרו מהיום הקודם. אנו חשדנו שאין אלה שאריות אלא כל מיני מאכלים שהיא ערבבה כדי שהגרמני המלווה יחשוב שמדובר בשאריות. גם הוא היה רעב ורצה לאכול אצלה משהו יותר טעים ואנושי, אך הוא כמובן

נגעל משאריות. היא הרגישה בזה, ולכן ערבבה הכל ונתנה לנו לאכול באומרה שאלו הן שאריות עבור הפרות ברפת. היינו נכנסים כולנו, שמונה הנערים, ואוכלים הכל מקערה אחת מחמת הרעב הגדול. כשהיא ראתה שאנחנו עדיין רעבים, היא הוציאה עוד קערה עם תבשילים, בעיקר תפוחי אדמה מבושלים. בנוסף, היא הכינה קערה שלישית שבה באמת היו שאריות אוכל, ואותה נתנה לחזירים. היא עשתה זאת כדי להראות לחייל הגרמני שבעצם את הכל היא אספה משאריות האוכל. החייל תמיד בלש ובדק, ולא יכול היה להוכיח אחרת. מפעם לפעם היא רחמה עליו ונתנה לו משהו פיקנטי לאכול. גם היא הייתה מעוניינת לשחד אותו, משום שהיא עבדה כמעט לבד והיו לה עבודות שמתאימות לגברים. היא רצתה למצוא חן בעיניו כדי שתמיד יביא אותנו אליה ואנו נעזור לה בעבודתה.

ההליכה לעיירה אוטינג על מנת להביא את החלב ולעבוד במסעדה הצרפתית אצל אותה אישה היתה נעימה מאד. בימים לא גשומים היתה הצעידה באויר הצח ממש טיול בוקר. לא עבדנו כמעט יום שלם והעבודה במקום הייתה קלה ביותר. האוכלוסיה הגרמנית בעיירה התנהגה איתנו מאד יפה, ואף אחד לא קלל אותנו. היו משפחות בודדות שראו אותנו בבואנו לעיירה, ובעת שחזרנו היו מחכות לנו ושמות בצידי הדרך מצרכי מזון.

אישה גרמנית אחת ידעה שבערב אנו חוזרים למחנה, מכיון שאז נערך אפל וכולנו היינו חייבים להשתתף בו. האישה הזאת היתה מכינה לנו שמונה סנדוויצ'ים, כמספר הנערים שראתה בבוקר. כל סנדוויץ' הכיל שתי פרוסות לחם וריבה. גם לשומר הגרמני שהיה רעב היא הכינה סנדוויץ' גדול כדי שיסכים לתת לנו אפשרות להרים את האוכל מהארץ. ילד קטן היה עומד כסימן שיש כאן חבילת מזון שעלינו להרים מן הארץ. ברגע שהילד הבחין שראינו אותו, הוא היה מסתלק לביתו ואנו היינו מרימים את חבילת האוכל. היה אצלנו כלל ברזל: כל דבר מאכל שאחד מאיתנו מצא - חולק בינינו חלק כחלק. מסרנו את הסנדוויץ' הגדול לשומר הגרמני, וגם הוא אכל בתיאבון. לפי אותו סימון היינו מוצאים לעיתים גם חבילות של פירות. פירות אלה כמובן לא נמכרו בחנויות, אך בכל זאת טעמו של כל פרי היה עבורנו כטעם גן-עדן, גם אם נפל מהעץ על הארץ בטרם היה בשל. חבילות מזון אלה החיו אותנו ממש.

אתאר איזה טיפש היה החייל שליוה אותנו. הוא היה האפסנאי והמחסנאי של שני המטבחים שבהם היו מצרכי מזון מכל טוב. במחסן של המטבח הגרמני היו נקניקים, גבינות ולחם, אך הוא לא נגע בכלום. הוא אכל עם כולם במטבח ותמיד היה רעב, אך

לא עלה על דעתו לקחת מהמחסן הגדוש דבר מה לעצמו. יתכן שהוא פחד שיתפסו אותו ויאשימו אותו בגניבה, אך אני חושב שהסיבה האמיתית היתה האופי הגרמני שלו: תפקידו לחלק מזון לכולם, ואסור לו לקחת יותר מאשר כל יתר האנשים.

העבודה של הנערים היתה העבודה הכי טובה וקלה במחנה. לאחר שפרקנו את המזון במטבח הגרמני ולפעמים גם במטבח שלנו, שבנו לקלף תפוחי אדמה במטבח המחנה ולהכין אותם לבישול ליום המחרת. היו שם כיורים גדולים לתוכם הכנסנו את תפוחי האדמה הקלופים והשרינו במים לבישול ביום המחרת. חזרנו שבעים מהעיירה אוטינג, ואת מנת המרק שלי השארתי לאחי. אני חזרתי לכוחותי.

חורבות גטו שאוולי

כפי שכתבתי, עבדו איתנו במטבח שני אנשים מבוגרים. אחד מהם היה מהעיר שאוולי, וכנראה היה מכובד ביותר. לא היה זמן ועניין לשאול את האנשים על עברם, כל אחד דאג למזונו כדי שיוכל להחזיק מעמד. בכל זאת, התפתחה שיחה בינו ובין האנשים סביבו. האיש הנכבד משאוולי סיפר לי שהוא חולה סוכר במצב קשה ביותר והוא חייב כל יום זריקות אינסולין. כשהגיע למחנה ולא היו לו זריקות אינסולין הוא חשב שבעוד זמן קצר ימות מהרעלת סוכר, אך הבחין שהוא מרגיש טוב וממשיך לחיות, ואין לו שום צורך בזריקות אינסולין. מינימום האוכל שקבל במחנה גרם לו לאיזון מחלת הסכרת והוא הרגיש מצוין. עשרות השנים שבהן היה צריך להתקיים על זריקות אינסולין היו מחמת תזונה לא נכונה. היו אנשים במחנות שהמזון הקצוב הציל את חייהם.

העבודה במסעדה הצרפתית

כפי שכתבתי, הבאנו את החלב לגרמנים מספר פעמים בשבוע והיינו עוזרים במסעדה עבור הצרפתים שעבדו איתנו.

לבעלת המסעדה והפנסיון הקטן היה בית קירור - מקפיא בתוך מרתף גדול מתחת לרפת הפרות. היה לה גם כן דיר חזירים. הצורה בה בנו בגרמניה לפני מלחמת עולם השניה בתי קירור לכל ימות הקיץ היתה מעניינת: בחורף בנו בחצר מתקן גדול מקורות עצים בגובה שלוש קומות, בפנים היה חלל, ולמעלה היה ברז קטן שממנו זרמו כל הזמן מים. עקב הטמפרטורה הנמוכה המים היו קופאים, ולאחר חודש היה כל המתקן הופך לגוש קרח גדול. זרימת המים מהברז הופסקה, ואז התחילו לשבור את מתקן הקרח הגדול. הקרח נחתך לחתיכות שאורכן מטר ורוחבן חצי מטר. במרתף של בעלת המסעדה היה חלל גדול. ירדנו לתוך המרתף כדי לפזר את חתיכות הקרח, ושמתי לב שרצפת המרתף עשויה בטון ויש בה פתחי ניקוז - זאת על מנת לספוג את מי הקרח שהפשירו בקיץ. פיזרנו את גושי הקרח לכל אורך הרצפה ולגובה של שני מטרים. הוצבו שם מתקנים שנועדו לתליית חלקי הבשר הקפוא. בית הקירור החזיק מעמד במשך כל הקיץ עד אמצע החורף, והמים שנזלו מהקרח יצאו דרך פתחי האינסטלציה ברצפת הבטון אל מחוץ למרתף. כך הכינה בעלת המסעדה בשר לכל השנה. החיים במקום התנהלו כאילו אין מלחמה בעולם, והכל התנהל ע"י הנשים הגרמניות.

עבדנו אצל בעלת המסעדה במסירות מכיון שהיא תמיד התייחסה אלינו בחביבות. היא כנראה קבלה מהגרמנים מידע שאנו אמורים להגיע והכינה לנו אוכל לשובע כפי שכתבתי. מעניין, שבלחם היא אף פעם לא כבדה אותנו. כנראה לא נשאר לה ממנו מאומה - הצרפתים היו רעבים וגמרו את הלחם עד תומו. הלחם ניתן בהקצבה, והצרפתים אמנם לא סבלו חרפת רעב כמונו, אך בכל זאת היו רעבים מאד. במחנה הם היו נראים טוב, פניהם היו מלאות וגופם מדושן. הם היו כח עבודה מעולה.

בשבת לא רצינו לשבור את גושי הקרח מהמתקן. היינו נערים צעירים ולא ידענו את ההלכה - האם שבירת הקרח מהמתקן היא מלאכה בשבת או לא. בקשנו עזרה ממנהלת המסעדה ואמרנו שקשה לנו לשבור את מתקן הקרח הגדול. הצענו לה לתת לאחד העובדים שלה לשבור את גושי הקרח מהמתקן, ואנחנו נסיים את העבודה ונזרוק את גושי הקרח למתקן הקירור. ידענו שהובלת הקרח במריצות על גבי אדמה קפואה היא רק איסור מדרבנן של כרמלית או איסור מוקצה. כפי שכתבתי, למדו אותנו להזמין יום קודם את החומר כדי שלא יהיה מוקצה, ואנחנו אכן ידענו מראש על העבודה הצפויה עם הקרח והכנו קודם.

התיידדנו עם בחור צרפתי צעיר שעבד לפעמים עם הנערים. הוא רצה ללמד אותנו לאסוף שבלולים בביצות סביב המחנה כדי שנאכל אותם. הוא סיפר שבצרפת זה מאכל לאומי ויש בו הרבה חלבונים. הוא אמר לנו שהוא יודע שאסור ליהודים לאכול

שבלולים, אבל ברעב האיום שיש במחנות, כאשר אין לנו כמעט חלבונים וזה עלול למוטט אותנו, אם נאכל את השבלולים - נציל בכך את חיינו ברעב האיום במחנה. הוא התחיל להראות לנו איך מכינים את השבלולים ואוכלים אותם. במרחק לא גדול מהמחנה היה אגם גדול. אמרו במחנה שהצד השני של האגם הגדול הוא גבול שוויצריה. סמוך לאגם היו ביצות מים, והצרפתים היו הולכים בעיקר בימי ראשון עם קופסאות פח גדולות ואוספים שם שבלולים גדולים. השבלולים היו נחשבים אצלם למעדן. הצרפתי הורה לנו: "עליכם לאסוף שבלולים, אפילו קטנים, ליד הנחל הקטן שעובר קרוב למקום העבודה והמחנה". הוא הדריך אותנו להרתיח מים בתוך קופסת פח, לפתוח את השבלולים ולזרוק אותם לתוך המים הרותחים. כשפותחים את השבלול רואים בפנים כמין חתיכת ריר, וכשזורקים את הריר לתוך המים הרתוחים הוא מתקשה ונעשה כמו חתיכות בשר קטנות. ככל שהריר מתבשל יותר הוא מתקשה יותר. הוא אמר לנו שאם אנו בכל זאת נגעלים לאכול את השבלולים, יש לערבב את הריר עם מאכל כלשהו, כמו המרק שקבלנו כל יום, ולאחר הערבוב לא נרגיש כלום. העיקר שנכניס לגופנו חלבונים וזה יציל את חיינו במחנה.

אני כמובן לא אכלתי את השבלולים הללו. היו אנשים שאספו שבלולים ובשלו אותם כפי שהדריך הצרפתי. למרות כל הגועל הם היו אוכלים ומתחזקים. אנשים אכלו כל מה שרק יכלו כדי להציל את חייהם, הרעב היה איום ונורא ואנשים ניסו להשקיט אותו בכל מחיר. אם היו יכולים לאכול אבנים וחצץ - היו אוכלים. במו עיני ראיתי אדם שתפס עכבר גדול, בישל אותו ואכל.

באופן כללי מצבי היה טוב. ראשית, כל יום קבלתי במטבח עוד מנה של מרק. בנוסף, ביום שבו הלכתי עם הנערים לאוטינג, קבלתי שם אוכל לשובע מבעלת המסעדה. מלבד זאת, כפי שסיפרתי, בצידי הדרכים שמו לנו תושבי המקום מעט מזון ופירות. שובע אף פעם לא היה, אבל גם לא רעב וחולשה. הדעה במחנה היתה שמותר לאכול הכל מטעם פיקוח נפש, ומי שיכול היה להמנע מאכילת טריפות - עשה קידוש ד'.

במחנה עלתה שאלה מאד מעניינת: האם צריך לברך כאשר אוכלים מזון שאינו כשר? שד' ישמור את עם ישראל שח"ו לא יגיע אף אחד למצב שכזה. ידוע לי שיש מחלוקת אם לברך על מאכל איסור במצב שלנו, ולגבי ברכת המזון - יש לברך. אנשים החמירו על עצמם והיו מחלקים את מנת הלחם בבוקר ומשאירים חצי מנה לערב, ואז לאחר נטילת ידיים על הלחם אכלו את המרק. במשך כל היום הם רעבו, ורק בערב סוף סוף אכלו. באופן זה יצאו מספק ברכה על המרק האסור. כך דקדקו בני התורה במצוות במסירות נפש ככל שרק יכלו.

לאישה הגרמנית שניהלה את המסעדה באוטינג היה גן קטן של עצי תפוחים, שזיפים ואגסים. כמובן, נזהרנו מאד לא לקטוף פירות בשום אופן כדי לשמור על היחסים איתה, אך כל מה שנפל מהעץ על הארץ והיה פגום היא הרשתה לנו לקחת. כל דבר שיכולנו ללעוס - אכלנו, לא הסתכלנו אם הפרי שנפל בשל אם לאו. היא כנראה השגיחה עלינו וראתה שאנחנו לא נוגעים בפירות על העצים, וכשקטפה את כל הפירות ונשארו כמה פירות שאינם ראויים למאכל - היא נתנה לנו רשות לקטוף אותם ולאכול. פעם אחת זה יצא בדיוק ביום השבת. כמה נערים רצו לקטוף את הפירות מהעץ בעזרת הפה כדי שתהיה זו מלאכה שלא כדרכה. מעניין שהנערים ידעו מעט הלכות... אני לא נגעתי בזה.

המחלבה הקטנה באוטינג

בעיירה אוטינג היתה מחלבה קטנה עבור תושבי המקום. מפעם לפעם היינו לוקחים משם כדי חלב עבור המטבח הגרמני במחנה, ולפעמים קבלנו גם עבור המטבח שלנו. בבוקר היו מכינים מהחלב דייסת חלב עם סולת ממותקת בסכרין. המנה שהוקצבה היתה כוס אחת של דייסת סולת. כפי שתמיד אני מזכיר, אצל הגרמנים הכל היה מחושב לפי כמות הקלוריות הנצרכת ליום. אם היה יום שבו לא קבלו את כמות הקלוריות הנדרשת - היו משלימים זאת בכוס דייסת סולת מעורבבת עם חלב.

לפני שעבדתי עם הנערים במטבח, לא הייתי אוכל בבוקר את דייסת הסולת אלא לוקח אותה בתוך הקופסא ומחביא על גופי. בקור הגדול היתה הדייסה קופאת כמו גלידה, ובמשך היום הייתי טועם ממנה עם כפית. זה נתן לי קצת טעם מיוחד של מותרות. הכלל במחנה היה - לא לאכול ולגמור הכל בבת אחת אלא לחלק למנות למשך היום עד כמה שאפשר.

כשהתחלתי לעבוד במטבח, התחלתי ללכת עם קבוצת הנערים המלווה בשומר הגרמני לעיירה אוטינג להביא את החלב. בין הנערים היה סוד כמוס שבתחילה לא התגלה לי: הבעלים של המחלבה הקטנה היו זוג גרמנים מבוגרים שרחמו על הנערים. היה להם מתקן מיוחד לאיסוף השמנת שהוסרה מהחלב, והם אמרו לנערים שאם השומר הגרמני אינו שם לב - הם יכולים לגשת אחד אחד למתקן ולשתות מעט שמנת כדי לחזק את גופם ברעב האיום. ברגע שהנערים הבחינו שהשומר הסתובב לפינה אחרת - הם קפצו ושתו במהירות קצת חלב שמנת.

בעלי המחלבה, כמו כל הגרמנים, פחדו מהחיילים הגרמנים. יתכן, שהם גם חששו שהחייל ירצה לקחת דברים מהמחלבה לעצמו והם לא יכלו לתת מכיון שהכל ניתן בהקצבה.

לחייל הגרמני האפסנאי של המטבח היה הרגל לבלוש בכל מקום כאילו הוא בעל הבית וחוקר מס. הגרמנים לא סבלו את זה - לא במחלבה ולא במסעדה. לבקש עבור הצרפתים הוא כנראה התבייש וחש שאין זה לפי כבודו ומעמדו. הגרמנים שנאו את הבדיקות שלו במקום, אך הוא ניצל את העובדה שתפקידו לשמור עלינו והסתובב כמו כלב רעב בכל פינה.

הנערים לא גילו לי את הסוד של שתיית השמנת. לפתע הבחנתי שכולם נעלמו לי ונשארתי לבדי. פחדתי שמא עזבו את המקום עם כדי החלב ונשארתי לבד, אך כשיצאתי החוצה ראיתי שהעגלה שלנו נמצאת במקומה. השאלה שלי היתה - לאן הם נעלמו מעיני? לאט לאט הם החלו לחזור בזה אחר זה שמחים ועליזים לאחר ששתו את השמנת והתחזקו מאד. אז כבר נודע לי הסוד. הם הסתמכו על כך שאני כבר ותיק ובוודאי יודע את סוד השמנת.

פחדתי לגשת לשם לבד - לא ידעתי היכן הברז וחששתי שתיכף יחזור החייל הגרמני. הנערים סיפרו לי שפעם היו באים אנשים מבוגרים מאנשי המחנה וגם להם היו בעלי המחלבה רומזים שישתו קצת מברז החלב והשמנת כדי לחזק את עצמם. ראו עליהם טוב לב.

לאחר המלחמה פגשו יוצאי המחנה את בעלי המחלבה הקטנה במינכן. אנשי המחנה שלנו הרימו אותם למעלה באמצע הרחוב מרוב שמחה כדי להודות להם על טוב ליבם ועל החסד שעשו עם אנשי המחנה. זהו הטבע של העם היהודי - להודות למי שעשה איתו חסד ובפרט בזמנים הקשים.

תושבי מינכן הגרמנים ראו את היהודים צוהלים עם זוג גרמנים ברחוב ולא הבינו איך יוצאי המחנות - שחלקם היו לבושים עדיין בבגדי אסירים - מרימים לגובה גרמנים, רוקדים ושרים איתם. לאחר מעשה אני חושב שיתכן שבעלי המחלבה העמידו פנים ואמרו לראש המחנה שלנו שכביכול נשאר להם חלב מיותר והם מוכנים לתת חלק ממנו לאנשי המחנה שלנו. לפי יחסם אלינו - הכל יכול להיות.

בשמים לא נשארים חייבים למי שעזר לעם היהודי בכל צורה שהיא, ומי שרצח את העם היהודי ועינה אותו - עליו לדעת כי המשפט עדיין לא הגיע, אך בסופו של דבר תגיע הנקמה הגדולה על ידי בורא עולם. אנו מאמינים באמונה שלמה בפסוק "ונקיתי דמם" שמשמעותו היא לא רק עונש של נקמה אלא גם עונש של משפט איום ונורא. שום דבר לא נעלם, וההרעבה והרצח של מליוני קדושי עולם אינם נמחקים.

הרוצחים הגרמנים אנשי הס"ס והמייסטרים הסדיסטים חיפשו כל הזמן איך לענות אותנו בעינויים קשים, להרעיב אותנו וחס ושלום להשמיד אותנו. הם נצלו אותנו לעבודה קשה ככל שרק יכלו. לעומתם, היו כמה תושבים גרמנים חסידי אומות העולם שלא איבדו צלם אנוש ולמרות הפחד הגדול עזרו כפי יכולתם.

כפי שכתבתי, אנו הנערים היינו מביאים דברי מאכל לגרמנים ראשי המחנה והשומרים. מפעם לפעם היינו מביאים נקניקים מבית החרושת לייצור נקניק עבור המטבח של הגרמנים, והם חילקו מעט שאריות ליהודי המחנות כדי למלא את מכסת הקלוריות הדרושה. הביאו אותנו לחצר כלשהי באוטינג, שם היה מפעל נקניקים, ואני נשארתי לשמור על העגלה בעוד הנערים נכנסו עם השומר הגרמני לקחת נקניקים עבור המטבח שלהם. היתה זו הפעם הראשונה בחיי שבה ראיתי נקניק העשוי כולו מדם בהמות. הם כנראה הוסיפו גם עמילנים וחומרי טעם. כשראיתי את זה קבלתי בחילה נוראה ורציתי להקיא למרות שלא אכלתי. יכול להיות שהדם הזכיר לי את דם הקדושים, כביכול מלבד העובדה שהגרמנים רצחו אותם - הם גם אוכלים ושותים את הדם שלהם. לא האמנתי שהם מסוגלים לאכול את נקניק הדם, אך כשהבאנו להם את הנקניק ראיתי שהם אוכלים את זה בתאווה עצומה ולא האמנתי למראה עיני. כיום שמעתי שנקניק של דם בהמה הוא דבר ידוע בגרמניה. הם ייצרו גם נקניק של כבד וזה היה מאכל יוקרתי. מפעם לפעם קבלנו גם אנו - אנשי המחנה - קצבה זעירה של נקניק הכבד. מנקניק הדם הם אף פעם לא נתנו למחנה שלנו. הם ידעו שאמנם אנו אוכלים הכל מחמת הרעב האיום, אך בכל זאת יהודי לא מסוגל לאכול נקניק העשוי מדם.

נשארתי בחצר המפעל לשמור על העגלה והמצרכים, ולפתע קפצה בחורה גרמניה צעירה מהבית, הסתכלה בחיפזון לכל הצדדים ובדקה שאין שמירה, ואז מסרה לי חבילה גדולה של מצרכי מזון באומרה שהחבילה מיועדת רק עבורי. התבלבלתי מרוב מבוכה ואמרתי לה שיש לי גם אבא זקן במחנה. היא ביקשה ממני לחכות וחזרה במהירות עם חבילה נוספת עבור אבא. מלבד דברי מאכל היא שמה בתוך החבילה גם חולצה מיוחדת לאבא. היא חזרה ואמרה שהכל נועד רק עבורי ועבור אבא. כנער היתה לי נשיאת חן מיוחדת מן השמים. הנערים חזרו עם חבילות הנקניק עבור הגרמנים, וסיפרתי להם

חתונת האח ר' רפאל (יושב)
עומדים מימין: המחבר, רבי חיים יהושע גיברלטר, רבי יוסף גיברלטר

שבחורה גרמניה מסרה לי שתי חבילות במיוחד בשבילי ובשביל אבא. כולם התערבו ואמרו שההסכם בינינו הוא שאם אחד מקבל דבר מה - עליו לחלוק אותו עם כולם. קבלתי את הדין, אך בכל זאת על החולצה של אבא לא הסכמתי לוותר ואכן קבלתי את החולצה.

היו אלה שתי חבילות של אוכל שכמוהו אף פעם לא קיבלנו. היו שם לחמניות מקמח לבן, והיתה זו הפעם הראשונה שזכיתי לאכול דבר כזה במחנות. ניכר היה שהבחורה נתנה מה שהיה לה מכל הלב. זכיתי להביא לאבי היקר חולצה שכמוה לא היה לאף אחד במחנות, וכמו כן כיבדתי את אבא בלחמניות. כל דבר שקבלתי מהתושבים הגרמנים הייתי נותן קודם כל לאבא כדי לחזק אותו, ורק אח"כ מתחלק בשאריות עם אחי רפאל. הרבה מצרכי מזון לא קיבלנו, משום שלגרמנים בעצמם היה מחסור. כל הנערים התחלקו שווה בשווה. הם היו אוכלים הכל מיד, ואני הייתי מתגבר ולא נוגע באוכל עד שהגעתי למחנה והתחלקתי עם אבא ועם אחי.

המטבח במחנה

בסיס האוכל במחנה היה מנה של ליטר מרק שניתן בכל ערב לאחר העבודה הקשה ולאחר ספירת האפל. המרק הכיל בעיקר תפוחי אדמה, ולפעמים היה מעורבב בו מעט בשר. האחראים במטבח חתכו את הבשר לחתיכות קטנטנות כדי שטעמו יורגש היטב בתבשיל וכדי שכל אחד יקבל מעט מן הבשר. את קצבת האוכל חישבו הגרמנים בדייקנות לפי כמות הקלוריות המינימלית הנדרשת לקיום האדם לפי דעתם. דיברו במחנה שבכל יום מקבלים בערך 850 קלוריות. בחודשים האחרונים למלחמה קיבלנו אוכל בכמות של כ- 800 קלוריות ליום. הגרמנים הרשו להוסיף למרק סולת עבה מלאה סובין מעובד בתבלינים כדי שיהיה קצת טעם. אף אחד במחנה לא חיפש טעם באוכל,

כולם רק בקשו עוד קצת מרק על מנת לשבוע. ערבוב אבקת הסולת גרם למרק להיות סמיך, ולאחר האוכל אכן הורגש שובע לכמה שעות.

ברוב המחנות בגרמניה היו אנשי המטבח פושעים וגנבים, והם התחלקו עם אנשי הקאפו וראשי המחנה במצרכי המזון. לעיתים הם אפילו מכרו את המרק העלוב לאנשי המחנה כדי לקבל מהם את קיצבת הלחם היומית שלהם. ליתר האנשים היו אנשי המטבח במחנות אחרים נותנים ליטר מרק נוזלי, ואם האנשים התלוננו והעזו לומר מילה - היו שופכים את ליטר המרק על פניהם ולא נותנים להם כלום בצלחת. אנשי המטבח שהיו ממונים על חלוקת האוכל השליטו טרור איום. על האחד גזרו גזר דין מוות, ואילו לאחר נתנו מזון כדי שיוכל להתקיים ברעב האיום. במשך ארבעה חודשים מתו ברוב המחנות של קאופרינג כשישים וחמישה אחוז מאנשי המחנה כתוצאה מהעבודה הקשה ומהמחסור במזון. היו מחנות שבהם חוסלו ע"י הגרמנים כשמונים אחוז מאנשי המחנה, כמו מחנה מספר 2 ליד לאנדסברג. בין השרידים ממחנה זה היה גם אחי היקר דוב שהופרד מאיתנו עוד במחנה האיום שטוטהוף. המחנה שלנו, מחנה מספר 10 באוטינג, היה מכונה 'גן-העדן' של מחנות קאופרינג, וזאת משתי סיבות: ראשית, ראש המחנה ואנשי הקאפו לא נתנו מכות, בנוסף, קצבת המזון חולקה לכולם ונשקלה בזמן החלוקה כפי ששוקלים זהב. אנשי המטבח לא נטלו לעצמם כחוט השערה יותר מכולם, מלבד מנת מרק נוספת. בתחילה היו באים ראשי המחנה הגרמנים לבדוק אם אנשי המטבח לא גונבים אוכל לעצמם, ולאחר בדיקות רבות הם שוכנעו שאנשי המטבח פועלים בהגינות וביושר והפסיקו לבוא לביקורת. העבודה במחנה שלנו היתה קשה כמו בשאר המחנות בסביבה, ואותם המייסטרים אנשי ה'אוטה' היו גם אצלנו. הם היו רשעים וסדיסטים, צעקו והרביצו מכות.

כיום, לאחר למעלה משבעים שנה, כשאני נפגש עם שרידי המחנה שלנו, ישנו משפט אחד בפיהם: אביך הצדיק הציל את חיינו ואת חיי כל אנשי המחנה. במחנה שלנו כמעט שלא היו מוזלמנים. לא היה מחנה כמו שלנו בכל המחנות בגרמניה.

כפי שכתבתי, במטבח עבדו שמונה נערים ושני מבוגרים בקילוף תפוחי אדמה. אבא ביקש ועמד על פחת מזערי בקילוף. אבא שמע שבמטבח הגרמני לא משתמשים בסולת ולא שמים אותה במרק. הגרמנים לא סבלו את הריח המיוחד שעירבבו באבקה הזאת כדי להעניק טעם למרק. הגרמנים אנשי ה'אוטה', חיילי המשמר של המחנה והמהנדסים הגרמנים רצו לקבל אוכל כמו במסעדה ולא כמו בבית תבשיל ציבורי. הם היו מוכנים לרעוב ולא לאכול את המאכלים הללו. אנו, לעומתם, אכלנו הכל, העיקר להשביע קצת את הרעב האיום. אבא דיבר עם ראש המחנה שלנו, אדון בורגר, ובקש

ממנו לדבר על כך עם האפסנאי הגרמני שהיה ממונה לספק גם למטבח שלנו את מצרכי המזון. אדון בורגר נפגש איתו ושכנע אותו להעביר לנו את כל מה שלא בא לידי שימוש ממצרכי המזון במטבח הגרמני. האפסנאי הגרמני הסכים להעביר לנו את אבקת הסולת. הוא פחד לזרוק ולהשחית מצרכי מזון בזמן מלחמה מכיוון שיכלו לעשות לו משפט צבאי, וכנראה חשב שיוכל לחסוך במצרכים אחרים ולא לתת לנו. אבא הוסיף למרק את אבקת הסולת והמרק יצא עוד יותר סמיך ומזין.

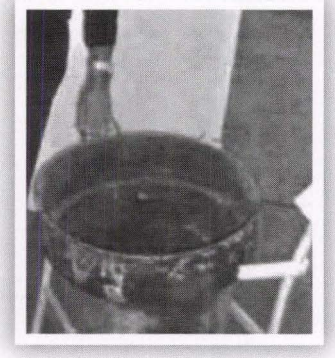
חלוקת המרק במחנה

אתאר מעט את חלוקת המרק בערב לאחר העבודה והאפל: בפתח הכניסה למטבח נעמדו שלושה מאנשי המטבח, ביניהם אבא, עם טרמוסים של חמישים ליטר. לפני האפל הם מילאו את הטרמוסים במרק רותח וסגרו אותם באופן הרמטי. כשהסתיים האפל, יכלו תיכף ומיד לחלק את המרק ששמר על חומו לאנשי המחנה הרעבים. את המרק בישלו בדוודים גדולים של מאתיים וחמישים ליטרים. גם את הדוודים הגדולים היו סוגרים בצורה הרמטית כמו סיר לחץ כדי שהמרק יתבשל במהירות. אבא היה ממונה על דוד אחד והוא בישל את המרק לפי התיכנון של הגרמנים. היו עוד כמה דוודים של מאה ליטר שנועדו בעיקר להכנת התה בבוקר. לפני שאבא הוציא את המרק מהדוד הגדול והעביר אותו לטרמוס, הוא הקפיד לערבב היטב את תכולת הדוד. אחרת, ללא ערבוב, היו נותרים תפוחי האדמה וחתיכות הבשר בתחתית הדוד ואנשים היו עלולים לקבל מרק דליל. כשאבא התחיל לחלק לאנשים מהטרמוס, הוא ערבב את המרק כל העת עם כף ארוכה כדי שהאנשים יקבלו מכל התכולה של המרק. כשהתרוקנה מחצית מתכולת הטרמוס, הוא הרגיש שהמרק מתחיל להיות דליל. הוא לא חס על כוחו, למרות שהיה חולה וכבר התקרב לגיל שישים, וחזר לדוד הגדול. שוב הוא ערבב הכל והוציא בעזרת דלי מנות נוספות של מרק מעורבב ושפך לטרמוס. כך כל הזמן הוא השגיח שהמרק יהיה סמיך ויהיו בתוכו כל החומרים.

שני הטבחים לא חשבו על כך, ואכן המנות הראשונות שנתנו היו סמיכות ובהמשך התחיל המרק להיות דליל ביותר. אנשים הבחינו בזה, אך לא רצו לומר מאומה לשני הטבחים מחשש שמא יתנקמו בהם. במקום להתווכח איתם, נעמדו כולם בשורה לחלוקת המרק של אבא. נוצר מצב שאצל אבא נעמדה שורה של מאות אנשים, ואילו אצל הטבחים האחרים - לאחר חלוקת כמה עשרות מנות היה התור מתרוקן. הם לא תפסו מה הסיבה לכך. אבא ידע את הסיבה: המרק היה הבסיס של האוכל לכל היום ואנשים לא יכלו לוותר אפילו על טיפה אחת. אדון בורגר הבחין בעובדה שאצל אבא

נעמדו מאות אנשים, והחליט שגם הוא יחלק מרק כדי להקטין את התור אצל אבא. מהר מאד גם אצלו היה המצב כמו אצל שני הטבחים: במנות הראשונות היה המרק סמיך וגדוש בתפוחי אדמה, ובהמשך היה המרק דליל. התור אצלו התרוקן, ואצל אבא המשיכו מאות אנשים לחכות כדי לקבל את המנה שלהם. אדון בורגר תפס שיש סיבה לכך שכולם באים דווקא לאבא. הוא לא התבייש ושאל את אבא: "למה כולם עומדים אצלך בתור, ואילו אצלי ואצל שני הטבחים התור ריק?", אבא הסביר לו שהסיבה היא שכל הזמן הוא מערבב את המרק ודואג שתהיה לכולם מנה מזינה, וכשהוא רואה שהמרק כבר קצת דליל - הוא חוזר לדוד הגדול, מערבב ומוציא משם מרק סמיך חדש. כך כולם מקבלים מרק סמיך. הטבחים ואדון בורגר התביישו שהם בעצמם לא חשבו על כך, ומאז הם התחילו לערבב כמו אבא ולחלק בצורה כזאת. למרות זאת, הם עדיין לא ערבבו את המרק כמו שאבא ערבב משום שזו היתה עבודה קשה - להתכופף מאות פעמים ולערבב כל פעם בעת נתינת מנת המרק, ואח"כ להוסיף מהדוד. הערבוב שלהם היה סביר, ולאנשים היה קשה לעמוד בתור של אבא במשך שעות. כך התחילו לעמוד גם אצלם כדי לקבל את מנת המרק. בכל זאת, גם אחר כך היה התור אצל אבא ארוך מהרגיל.

זוהי רק דוגמא לכך שאבא חשב איך אפשר לתת לאנשים את המקסימום. אבא הרגיש שחלוקת המרק ושאר מצרכי המזון במחנה נוגעת לדיני נפשות ובאמצעותה ניתן להציל את החיים של אנשי המחנה, כפי שאכן היה.

קערת המרק שבה אכלו האסירים

לאדון בורגר היה מבט חד והוא הבחין בכול. לא היתה אפשרות לקבל פעמיים את מנת המרק. יהודי ליטא ששהו במחנה לא ניסו לרמות ולקבל פעמיים, ביודעם שהם מוכרים. הם אמנם התביישו להיתפס ולהיראות כגנבים וחששו שאח"כ ישגיחו עליהם בזמן החלוקה בשבע עיניים, אך הפחד העיקרי שלהם היה שמא חס ושלום אי מי מאנשי במחנה יישאר בלי המנה שלו. אח"כ, כשהובאו מאושוויץ שלוש מאות יהודים מוזלמנים משארית יהודי גטו לודז', היו ביניהם כאלה שניסו לקבל את מנת המרק פעמיים בחושבם שלא יכירו בהם. אדון בורגר ראש המחנה שמר עליהם מאד. לי הותר לעמוד במטבח בזמן חלוקת המרק המזין, והבחנתי באחד מיוצאי גטו לודז' שהלך לקבל פעמיים את מנת המרק. אדון בורגר הבחין בו ושאל אותו: "אתה כבר קבלת פעם אחת, מדוע הגעת שוב?" הרים היהודי את אצבעו עד לגובה האוזניים, הצביע למול ראשו של אדון בורגר ואמר: "כה יחיה

הראש הזה אם קבלתי כבר פעם אחת". בפעם הראשונה פרץ אדון בורגר בצחוק לאחר שהיהודי נשבע בראשו שלו, אך בהמשך הוא השגיח עליו מאד ויותר לא היתה לו אפשרות לקבל פעמיים.

לפעמים חילקו בהקצבות גם מצרכים נוספים, כגון גבינה מעופשת, מעט דבש מלאכותי או נקניק. הקצבות אלו נועדו להשלים את כמות הקלוריות היומית. מצרכים אלו, כמו גם הבשר, חולקו בחתיכות נייר. אנשים היו מביאים למטבח שקי נייר ריקים של מלט, מנקים אותם, קורעים את הניירות לחתיכות קטנות ועליהם חולקו שמונה מאות מנות הבשר. שעות ארוכות בדקו הטבחים אם החלוקה אכן שווה ומדויקת ובחנו את פיסות הבשר הזעירות כאילו מדובר בזהב וביהלומים.

בתחילה היו שמים את חתיכות הבשר במרק, ובשעת החלוקה כל הזמן היו מערבבים את המרק כדי שכולם יקבלו בשר, אך אנשים באו בטענות ואמרו שלפי דעתם הם לא קבלו כלום מהבשר. הטבחים החליטו לשנות את השיטה. הם בישלו את חתיכת הבשר בשלמות ולאחר מכן חלקו אותה, כמו את שאר הדברים, על חתיכת נייר. לאחר החיתוך התקבלו שמונה מאות חתיכות, חמישים גרם כל אחת, וכל הזמן עברו הטבחים ובקשו גם מאיתנו הנערים לבדוק אם הכל שווה. אם הבחינו שבמנה אחת ישנם כמה גרמים מיותרים - הורידו ממנה מעט והעבירו למנה שנראתה פחותה. כאשר חלקו את מנת המרק הוסיפו לכל מנה חתיכת בשר, ויותר לא היו טענות. דבר כזה לא היה בשום מחנה בגרמניה. כשאני מספר זאת כיום, אנשים מתקשים להאמין שאנשי המטבח דקדקו כל כך בכל גרם. הסיבה העיקרית לכך היתה שהם ראו בזה דיני נפשות, ובפרט אבא הצדיק. הוא ממש הפקיר את עצמו ולא חסך כל טרחה שהיא למרות שהיה אדם חולה לב. הוא עשה הכל כדי להציל את יהודי המחנה.

רזים וכחושים היינו, אך לא באפיסת כוחות. אנשי לודז' שהגיעו אלינו ונראו כמעט כמו מוזלמנים התאוששו במשך הזמן וכמעט לא יכלו להבדיל בינינו לבינם.

במחנה היה יהודי אחד משאוולי, דומני שהיה זה גיסו של המיליונר פרנקל - בעל מפעל הנעליים "בַּטָס" הגדול בליטא שבו עבדו לפני המלחמה כשלושת אלפים איש. כשהוא הגיע למחנה שלנו הוא שקל כמאתיים ק"ג. עם הזמן הוא התחיל לרזות ולאחר תקופה כבר היה נראה כמו כולם. המשקל העודף נעלם ממנו והוא הרגיש מצוין. הוא שמח מאד ואמר שהמחנה הציל אותו.

אנשי המחנה ראו שאנשי המטבח לא חומסים אותם אלא רק מחפשים לחלק הכל ביושר, והם העריכו אותם מאד. היחסים האישיים בין אנשי המטבח ואנשי המחנה

היו טובים. למעשה, זה מה שהציל את אנשי המחנה ממוות ברעב. דבר אחד ניתן בחופשיות במטבח - סוכר להמתקת התה בבוקר. לאנשי המטבח היתה אפשרות להוריד כמה כפות סוכר לעצמם, אך אבא הקפיד מאד לא לגעת בפירור אחד של סוכר יותר מכולם, ואנשי המטבח שתו את התה הממותק כמו כולם. בבוקר, לפי היציאה לעבודה, חילקו את מנת הלחם היומית ואת התה שניתן ללא הגבלה.

בשעה תשע היתה לגרמנים הפסקה של רבע שעה כדי לאכול ארוחת בוקר. אנו היינו אוכלים ממנת הלחם שקיבלנו בבוקר, ובתחילה, כשצמח עשב בסביבה, קטפנו עשבים ואכלנו אותם יחד עם הלחם.

כשהחל החורף הקשה, הציע אבא לאדון בורגר שכיוון שמקום העבודה קרוב למחנה - כדאי לשלוח עם נערי המטבח עגלה מלאה בטרמוסים של תה למי שירצה לשתות שוב משהו חם. כדי להמתיק את התה נתנו הגרמנים סכרין בלי הגבלה. הגרמנים הסכימו לכך, ואנו היינו יוצאים רבע שעה מוקדם יותר למקום העבודה. בתשע היינו מחלקים תה למי שרצה להתחמם מעט ולהוסיף משהו למנת הלחם. הגרמנים במקום העבודה לא קבלו מהמטבח שלהם תה לארוחת בוקר והם רטנו על כך שליהודים שולחים ולהם לא.

כשאני התחלתי לעבוד במטבח הייתי מביא עימי גם את שני זוגות התפילין שלנו, ואנשים ניצלו את הפסקת הארוחה של הגרמנים ומיהרו להניח תפילין בזה אחר זה. למעשה, הם רק ברכו את הברכה וקראו פרשה ראשונה של קריאת שמע. במהירות רבה הם הורידו את התפילין והעבירו אותן ליהודי הבא בתור. עשרות אנשים ניצלו את ההפסקה לזכות במצווה זו. כך מסרו אנשים את נפשם על קיום מצוות במחנה.

המרק מקליפות תפוחי אדמה

לאחר ארוחת הבוקר לא קיבלנו מזון עד הערב. אנשי המחנה הגרמנים עשו בצהריים הפסקה נוספת של חצי שעה לשם אכילת ארוחת צהריים. מלבד הלחם הם השיגו בעיר ובכפר מעט מצרכי מזון ששמשו אותם לארוחה זו. מהמטבח הגרמני לא נשלח כל אוכל. אבא הציע הצעה חדשה - לרחוץ היטב את קליפות תפוחי האדמה לאחר הקילוף, לטחון אותן ולבשל מרק לארוחת צהריים כפי שהיינו מבשלים בגטו קובנה. אמנם, תבשיל זה גורם לכאבי בטן כיוון שתמיד נותר מעט חול על הקליפות, אך במשך הזמן הכאבים חולפים והעיקר - הרעב נשכח מעט.

המחבר מעוטר בטלית ותפילין
מקבל את ברכתו של מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א - כסלו תשע"ה

הגרמנים ראשי המחנה הסכימו להצעה משום שהתוספת לא דרשה מהם מאומה. לא היתה להם כל התנגדות ומבחינתם לא היה אכפת להם שנבשל גם אבנים וחצץ.

אבא ביקש לרחוץ את תפוחי האדמה היטב לפני הקילוף. היו במטבח שני כיורים גדולים, ואבא הדריך את אנשי המטבח להכניס את כל תפוחי האדמה לפני הקילוף לתוך הכיורים ולמלא אותם במים. הוא התקין חתיכת עץ עגולה גדולה באורך של כשני מטרים, וכשפתחו את הברזים היה כל הזמן משפשף את תפוחי האדמה האחד בשני בעזרת חתיכת העץ. תחת זרם המים היו התפודים מתנקים היטב מהחול וכמעט רוב העפר הוסר ברחיצה זו. כשראו שהכל נקי קלפו את תפוחי האדמה, ניקו שוב את הקליפות תחת זרם מים עד שהן יצאו נקיות, ואז טחנו אותן במטחנת הבשר ובשלו. התבשיל יצא כמין עמילן מבושל, והורגשו בו פירורים של רסק תפוחי אדמה. גם לאחר שהוסיפו מלח הטעם היה תפל כמו מרק עמילן, אך בכל זאת כשאכלו את זה יכלו לשבוע מעט. כידוע, הויטמינים נמצאים בקליפות.

כל אחד קיבל ממרק הקליפות כפי רצונו ללא כל הגבלה. היו אנשים שלא יכלו להתרגל לזה, משום שלמרות כל הנקיון נשאר קצת עפר שגרם לכאבי בטן, אך לאחר כשעה הכאבים פסקו והאנשים קיבלו קצת כוח. בצהריים, כשהבאתי את המרק עם יתר הנערים, שוב הבאתי את שני זוגות התפילין שלנו, ואז כבר היה יותר זמן להניח תפילין במקום נסתר. הגרמנים לא שמרו עלינו בשעת היציאה לשירותים, ולכן, לצערי הגדול, הונחו התפילין במרחק קטן מהשירותים במקום העבודה.

הגרמנים אנשי ה'אוטה' הבחינו שהיהודים מקבלים מרק העשוי מקליפות תפוחי אדמה, והם דרשו שגם במטבח שלהם יבשלו להם לארוחת הצהריים קצת מרק, כמובן עם תוספות שונות כדי להשביח את טעמו.

אנשי המטבח הגרמני שאלו את אנשי המטבח שלנו איך מבשלים מרק מקליפות תפוחי אדמה, והם הסבירו להם שצריך לשפשף חזק את הקליפות ולהסיר את העפר, אחרת אפשר לקבל כאבי בטן. ראיתי איך אנשי המטבח הגרמני משפשפים את הקליפות במטבח שלהם עם כלים טובים יותר משלנו, ואכן הקליפות שלהם יצאו הרבה יותר נקיות. הם טחנו ובישלו אותן ושלחו לגרמנים במפעל לארוחת צהריים. הגרמנים קיבלו כאבי בטן מהמרק, ועל אף פי שאחר כך הכאבים חלפו - הם בשום אופן לא הסכימו שיבשלו להם שוב תבשיל זה.

כשנודע לאבא שהגרמנים זורקים את הקליפות לאשפה, הוא ביקש מאדון בורגר שידבר עם ראשי המחנה וישכנע אותם לתת לנו את הקליפות. היה כלל אצל הגרמנים: אין לתת אפילו גרם אחד של אוכל כתוספת ליהודים, אבל במקום לזרוק לאשפה הם היו מוכנים למסור לנו.

אבא חיפש כל הזמן דרכים לשפר את מצב התזונה במחנה. הוא הציע הצעה חדשה: להמשיך לרחוץ את תפוחי אדמה, לשפשף אותם אחד בשני בעזרת העץ שהתקין ולבשל אותם בקליפתם. לאחר שהתפודים התקררו, הורידו הנערים במטבח את הקליפה הדקה עם סכין, כך שלא נגרם כמעט כל פחת שהוא. את תפוחי האדמה המבושלים חתכו הנערים לחתיכות, שמו בחזרה בדוודים הגדולים של המרק והוסיפו את אבקת הסולת. על ידי כך גדלה כמות תפוחי האדמה במרק. את הקליפות שקיבלנו מהמטבח הגרמני רחצו היטב, טחנו, עשו מהן מרק כמו קודם ושלחו למקום העבודה לארוחת צהריים. אני הייתי כבר רגיל לטעם של הקליפות עוד מימי גטו קובנה - שם אכלנו קליפות ברעב האיום. לא התייחסתי לכאבי הבטן והכי חשוב בעיניי היה השובע.

אנשים ראו שאני, בן הטבח, אוכל את מרק הקליפות, וגם הם החלו לאכול ממנו. האפשרות להתחמם ולשבוע מעט היתה ממש הצלה בחורף הקשה.

על הנערים שעסקו בהורדת הקליפות מתפוחי האדמה המבושלים נאסר לאכול בזמן הקילוף, ואם אי מי נתפס 'על חם' - הוא נזרק מיד מעבודתו במטבח. הנערים חיכו לרגע שאף אחד לא ישגיח בהם והכניסו במהירות חתיכת תפוח אדמה לפה. הם לא לעסו אותו אלא מיד בלעו כדי שלא יבחינו בלעיסה. הם הצליחו לאכול מתפוחי אדמה המבושלים, ולאחר מכן מיד התחילו לשיר כדי להראות שהם לא אוכלים. לאחר העבודה היו הנערים צריכים לעזוב את המטבח ולחכות עם כולם בתור כדי לקבל את המרק. מצבם של הנערים במטבח היה מצוין: היתה להם עבודה קלה תחת קורת גג, והם עוד הצליחו לאכול בזמן הקילוף מעט תפוחי אדמה מבושלים. בנוסף, היינו

הולכים מדי פעם לעיירה אוטינג להביא חלב, וכפי שכתבתי, היינו מקבלים שם קצת אוכל. זה היה מקום העבודה הכי טוב במחנה.

כשהתחלתי לעבוד במטבח התיידדתי מעט עם ראש המחנה אדון בורגר, וסיפרתי לו שד"ר יעקב גולדברג - חבר מועצת הזקנים בגטו קובנה - היה בן דוד של אמא. אדון בורגר אמר לי שד"ר גולדברג היה ידיד שלו לפני המלחמה, ומאז כיבד מאד את אבא. אף פעם לא שמעו צעקה מאדון בורגר במחנה. הוא עשה הכל בשקט ובחכמה והסתדר עם כולם. אחי רפאל אמר לי שסגן הלאגר-פירר היה ממפקדי הגטו בשאוולי והוא הכיר את אדון בורגר שהיה מראשי הגטו בשאוולי. היו להם יחסים טובים ואדון בורגר המשיך לנצל את היחסים הללו גם במחנה לטובת הציבור כולו. לאחר השחרור לא ראיתי את אדון בורגר ויותר לא היה לי קשר איתו.

מועצת הזקנים בגטו קובנה
עומדים מימין: אברהם גולוב, צבי לוין
יושבים מימין: יעקב גולדברג, אלחנן אלקס, לייב גרפונקל

אדון בורגר איים על הנערים שקילפו את תפוחי האדמה המבושלים שאם יתפסו מישהו אוכל - הוא יענש ולא יקבל בערב את מנת המרק היומית. כמובן שזה לא עזר, ועל אף השמירה המתמדת כל אחד מצא פטנטים איך להכניס תפו"א לפה ולבלוע בלי שאף אחד ישים לב שהוא אוכל. אנשי המטבח חשבו שלמרות שאי אפשר למנוע מהנערים לאכול תפוחי אדמה בזמן הקילוף, בכל זאת מרויחים יותר בכך שמבשלים אותם קודם ומורידים רק קליפה דקה.

חלוקה המרק לחלשים וזקנים

כשעבדתי במטבח ויכולתי להישאר לאכול שם את מנת המרק שלי, ראיתי שנותרו שאריות של מרק דליל בטרמוסים של החלוקה. בקשתי מאדון בורגר שירשה לי לחלק את שאריות המרק לאנשים זקנים וחלשים כדי לחזקם. אדון בורגר הכיר אותי וידע שלא ארצה לרמות אותו ולחלק לידידי במחנה. הוא הסכים, ומאז כל ערב לאחר גמר חלוקת המרק הייתי אוסף את כל השאריות ונושא לבדי טרמוס עם כשלושים ליטר

מרק. כפי שכתבתי, השאריות היו דלילות, אך בכל זאת היה זה מרק. הייתי עובר מצריף לצריף ומחלק לזקנים ולחלשים שעמדו לפני התמוטטות, והם אכן התחזקו ממנת המרק.

מול הצריף שלנו גר הגאון רבה של סמרגון. לאחר המלחמה סיפרו לי שהוא היה מגדולי תלמידי ישיבת מיר והיה מפורסם כאחד מגדולי הפוסקים בסביבה. הוא היה תלמיד חכם עצום. את שמו אינני זוכר. (כעת אמרו לי שכנראה שמו היה רבי זעליג סלודזינסקי הי"ד).

הוא כבר היה אדם מבוגר, חלש ביותר וללא משפחה. הוא היה גבוה, והגרמנים חשבו שהוא בעל כוח גדול ונתנו לו עבודה קשה. הגאון היה קרוב להתמוטטות, אך לא יכולנו לעזור לו. הייתי נוהג להתחיל את החלוקה בצריף שלו, שהרי בכל זאת המנה הראשונה מהמרק שנשאר היתה יותר סמיכה ומזינה.

בכל צריף מגורים באדמה היה תנור ברזל קטן, וכל אחד הביא חתיכת עץ כדי להדליק את התנור ולחמם את הצריף, אחרת היו קופאים מקור. על תנור זה יכלו לחמם את המנה השניה של המרק.

היה במחנה יהודי מקובנה בשם גולדבלט, שהיינו מתפללים עימו באותו בית כנסת בקובנה. גם הוא סבל מחולשה ומתת תזונה, והבאתי לו מנת מרק נוספת. פעם אחת נכנסתי בערב להביא לו את תוספת המרק, וכשנגשתי אליו הוא התעלף מרוב תשישות. כל אחד השאיר לעצמו חתיכה קטנה של לחם מהבוקר למצבי חרום, וכשהוא הרגיש שהוא עומד להתעלף - מיד תפס את פרוסת הלחם והכניס לפה. לצערי הגדול הוא לא הספיק ללעוס אותה וכבר התעלף. חיכיתי קצת עד שיתעורר מעלפונו ונתתי לו את תוספת המרק. הוא חימם את המרק, אכל והתאושש. כך המשכתי יום יום להביא לו תוספת. כשהגענו לדכאו, נתנו אפשרות לחלשים להשאר במחנה ולא ללכת במצעד המוות. אנשים פחדו להשאר, אך הזקנים והחלשים בלית ברירה נשארו, וגם הוא היה ביניהם. הוא לא עבר את מצעד המוות האיום, השתחרר וניצל. בסוף ימיו זכה לעלות לא"י ונפטר בשיבה טובה.

עברתי מצריף לצריף. חלק מהזקנים הכרתי מהמחנה, ועל היתר שאלתי אנשים מי עומד על סף התמוטטות. למרות הרעב הנורא, אף אחד לא חטף ממני את האוכל. כולם ידעו שאני מחלק לאנשים הנצרכים ביותר במחנה.

כפי שכבר כתבתי, היינו מביאים חלב למטבח הגרמני. פעם אחת בשעות הצהריים חשנו במטבח שלהם ריחות של מרק מתבשל. שאלנו את הגרמני המלווה מנין הריחות הללו, והוא אמר שאלו הם ירקות יבשים שמתבשלים, כנראה כרוב מיובש וסוגי ירקות מיובשים נוספים. הכרוב נתן ריח איום במרק. לאחר מכן שמענו שאנשי המשמר של המחנה והמייסטרים לא היו מסוגלים לאכול את הירקות המיובשים המבושלים. הם עשו סקנדל גדול לאנשי המטבח שלהם ואמרו שהם לא חזירים ושפנים ואיך נותנים להם לאכול מרק כזה. האפסנאי ואנשי המטבח פחדו לבשל שוב ירקות, וכשנודע לאבא ממני על הריב הגדול שהיה שם, הוא דיבר עם אדון בורגר שישפיע על האפסנאי הגרמני שיתן לנו לבשל את הירקות. אבא חשב שכל דבר ניתן לבשל אם הוא לא רעל. הבעיה בירקות היתה רק טעם הלוואי הקשה, אך לאיש במחנה שלנו לא אכפת היה מריחות קשים ומטעם לוואי. העיקר היה למצוא אוכל שישקיט את הרעב האיום ויחזק. הגרמני מיד הסכים למסור לנו, ואנו העברנו למטבח שקים גדולים עם הירק המיובש. אנשי המטבח שלנו בישלו את זה לארוחת צהריים. יום אחד בשלו מרק מקליפות תפו"א, ולמחרת בשלו את הירקות. כל מי שרצה לקבל מנה - קיבל. בתחילה גם יהודי המחנה סלדו מהריחות המשונים, אך לאחר מכן הם אכלו את זה בתאבון. הם ידעו שאלה הם ירקות מיובשים, והתבשיל הבריא יחזק אותם במקום לרעוב כל היום.

תפילת ראש השנה תש"ה במחנה

במחנה היה יהודי צדיק גדול מגטו שאוולי, שאיני זוכר את שמו. היה לו סידור קטן שנחשב לאוצר במחנה, וכל אימת שהיה יכול - התפלל ואמר תהילים.

בליל ראש השנה הוא אירגן מנין אצלו בצריף. היתה בעיה הלכתית קשה להתפלל בתוך הצריף, משום שכמעט לכל אחד בצריף היתה קופסת פח ששמשה לעשיית הצרכים בלילה. השירותים היו באמצע המחנה, והיה קשה מאד לצאת לשם בקור הגדול בלילה. השומרים הגרמנים הסתובבו

מראה אסיר בתוך הצריף
צולם ע"י אמריקאים בעת השיחרור במחנה לאגר 1

כל הזמן סביב המחנה סמוך לצריפים, ומי שהיה יוצא בלילה מהצריף ונתפס - היה נענש קשות. בבוקר, כשהיו קמים, היו שופכים את תכולת הקופסאות לבור השירותים של המחנה. לקופסאות היה דין של עביט מי רגליים, ואסור היה להתפלל נגדן ובמחיצתן. בקשנו מאנשי הצריף שבו התפללנו לשטוף את הפחיות ולכסות אותן כדי שלא יהיו מהן ריחות ואנו נוכל להתפלל. כולם כמובן הסכימו לכסות אותם.

התעוררה בעיה נוספת: לאף אחד לא היה סידור מלבד אותו יהודי, ולא ידענו להתפלל בע"פ את תפילת ראש השנה. החל דיון הלכתי: מאחר ואין לנו סידורים, אולי אפשר לערוך גם בלילה חזרת הש"ץ, ורק החזן יתפלל מתוך הסידור וכולם יכוונו לצאת באמירת אמן. ידענו שלא יוצאים בחזרת הש"ץ בתפילת מעריב אלא רק בתפילת שחרית, מוסף ומנחה, אך אז היינו כולנו בעבודה ולא יכולנו להתאסף למנין. הוחלט שיהודי אחד יתפלל את התפילה מתוך הסידור בקול רם, וכולם יגידו אחריו מילה במילה בלחש. התפללנו בשקט, כמו בימי האינקויזיציה, כדי שהגרמנים המפטרלים סביב המחנה לא ישמעו ולא ירגישו בתפילתנו. נהרות של דמעות כיסו את פני כולם. רוב האסירים במחנה היו שרידים בודדים ממשפחותיהם, ללא ילדים, אישה והורים.

לכזו תפילה לא זכיתי במשך כל ימי חיי. הייתי עדיין נער, אבל חשתי אושר עצום מכך שזכיתי להתפלל בתוך גיא הצלמוות תפילה אחת של ליל ראש השנה בציבור.

מי יכול לתאר את נחת הרוח בכל העולמות שנגרמה מתפילה כזאת? אף אחד מאיתנו לא ידע מה יהיה איתו מחר, אם יזכה לחיות עוד יום אחד אם לאו. התפללנו בבכי ובתחנונים והמלכנו את בורא העולם עלינו. תפילה נוראה כזו מתוך גיא ההריגה לא חוזרת ריקם, ובשמים לא נשארים חייבים. תפילה כזאת היא זכות לדורות לעם ישראל.

היתה זו סכנה גדולה להתאסף למנין במחנה. למרות שהתפללנו בלחש ובדממה, בכל זאת גניחת הלב והבכי פרצו מפעם לפעם בלי שליטה. על אף הסיכון רצינו פעם אחת לזכות לשפוך שיח לפני בורא עולם בליל התקדש החג. כך עברו עלינו ימי ראש השנה בהתעוררות נוראה ובתחנונים לזכות לרחמים גדולים.

יום הכיפורים תש"ה

כולנו היינו צריכים לצאת לעבודה ביום הכיפורים. לא היתה שום אפשרות להשתמט בתואנה של חולי ולהישאר בבית החולים של המחנה. הלאגר פירר הנאצי היה בודק כל יום את החולים בבית החולים, ומי שחומו היה פחות מארבעים מעלות לא קיבל

רשות להישאר בבית החולים. אף אחד לא רצה לסכן את חייו. הבעיה העיקרית היתה הצום. כולם היו חלשים מעבודה קשה ומחוסר תזונה מספקת. הבעיה העיקרית היתה שלא יכולנו לאכול את המרק היומי כסעודה המפסקת משום שעד שהגענו מהעבודה וספירת האפל הסתיימה - כבר החשיך היום. פירושו של דבר היה שהיינו צריכים לצום כמעט יומיים. אנשים הציעו לשמור את מנת הלחם מהבוקר לסעודה המפסקת, ובבוקר שתו רק תה. בצהריים אכלו מרק מקליפות תפוחי אדמה, ובסעודה המפסקת אכלו את מנת הלחם היומית. למעשה יצא שצמו כמעט יומיים.

אנשים צדיקים באו לאבא ובקשו ממנו שיבשל להם במוצאי יום כיפור מרק כשר בדוד שבו מבשלים מים לתה. היו כמה דוודים של מאה ליטר שנועדו לבישול תה, ואחד מהם יוחד לבישול כשר בלבד. מהדוד הזה הוציאו את המים הרותחים לעירבוב תמצית התה בעזרת דלי מיוחד שבו השתמשו רק לדוד הזה על מנת שישאר כשר. בשאר הדליים השתמשו לשאר הדוודים. לצדיקים והיראים במחנה היתה פחית נוספת ובה הם שתו את התה שהיה כשר. הם נגשו לאבא ובקשו ממנו שתי בקשות, הכל בידיעתו וברשותו של ראש המחנה אדון בורגר. ראשית, הם בקשו שיבשל להם במוצאי יו"כ תפוחי אדמה במים בדוד הכשר. הם רצו לחוג את מוצאי יום כיפור באוכל כשר בלבד. הם ידעו שישארו רעבים, אך בכל זאת חשקה נפשם לקבל את מוצאי יום כיפור באוכל כשר. בנוסף, הם בקשו שאבא יבשל להם את מרק תפוחי האדמה רק במוצאי יום כיפור, כדי שלא יהיה להם אוכל שבושל ביום הקדוש. אבא מילא את בקשותיהם ואנו חיכינו לאוכל כשלוש שעות לאחר צאת הכוכבים. אכלנו את המרק הכשר עם מנת הלחם היומית שקבלנו בבוקר. היתה זו מסירות נפש של עם ישראל. לא ידענו אם מחר עוד נחיה, ובכל זאת כל יום וכל שעה רצינו לקיים את התורה במסירות נפש.

התעורר דיון הלכתי לגבי הכלי שבו אכלנו: הפחית שהיתה לנו לצורך שתיית התה לא יכלה להכיל ליטר מרק. חלק מהאנשים לא יכלו לעמוד ברעב וטענו שמאחר ולא השתמשו כבר יותר מיום ולילה בצלחת המיוחדת של המחנה, הרי זה כבר טעם לפגם ואין בו איסור תורה אלא רק איסור דרבנן. הם התירו לעצמם לאכול את ליטר המרק בתוך הצלחת של המחנה. היו שרצו לאכול את המרק עם כל ההידורים, ואכלו מתוך הפחית הכשרה הקטנה פחות מהמנה היומית.

בימים אלו שלפני יום כיפור התחלתי לעבוד עם הנערים במטבח המחנה בקילוף תפוחי אדמה. כמובן שהצטרפתי לאנשים הצדיקים ואכלתי איתם מאוחר בלילה את מעט תפוחי אדמה הכשרים.

מצב בריאותי היה ירוד מאד. עבדתי כחודשיים בעבודות הקשות במפעל היציקה שלא התאימו לגילי, אך הגרמנים לא התחשבו בכך וראו אותי ככשיר לכל העבודות הקשות. ביום הכיפורים, בעת שצמתי ועבדתי במטבח, הרגשתי שאני עומד לפני התמוטטות והתעלפות. אבא הבחין בכך ובקש ממני לשבת בזמן קילוף תפוחי האדמה. במשך היום תקפה אותי חולשה איומה ולא היה לי כוח אפילו לקלף. ישבתי על הספסל במטבח מבלי לעשות דבר, וחששתי מאד פן יבוא הלאגר-פירר איש הס"ס לביקורת. כך עבר עלי היום הקדוש בחולשה איומה ובאפיסת כוחות, אך בחסדי שמים הגדולים זכיתי לצום את הצום עד תומו.

התפללנו את תפילת ליל יום כיפור במנין המצומצם - כפי שעשינו בליל ר"ה - בבכיות נוראות. הרגשנו ככלואים למוות בביתן קטן במחנה וסביבנו שמירה חזקה של אנשי הס"ס. לא העלינו בדעתנו לברוח מהמחנה, משום שלא היה לאן - לא היו יערות שורצי פרטיזנים כמו ליד גטו קובנה ווילנה, ולא היו בונקרים ומרתפים להתחבא בהם. בכל הסביבה היו רק גרמנים ולא ידענו מי מביניהם הוא איש ס"ס. חשנו בתוך מלכודת, סגורים ומסוגרים. רק דרך אחת היתה לנו: להתחנן לבורא עולם שיתמלא עלינו רחמים. התפילה פרצה מעומק הלב. קרענו שמים בתפילתנו ביום הקדוש והנורא.

שאר האנשים במחנה צמו ביום הכיפורים אך לא יכלו לוותר במוצאי היום הקדוש על מנת המרק של המחנה. למעשה, המרק היה המזון המשביע היחיד שניתן לנו. הם הרגישו שמדובר בפיקוח נפש והם אכן צדקו, אך בכל זאת היו כמאה איש שרצו למסור את נפשם ולזכות פעם אחת, במוצאי יום הכיפורים, לאכול אוכל כשר.

אבא בישל תיכף במוצאי החג תה ממותק כדי שנשבור את הצום. הדוודים במטבח היו כמו סיר לחץ ותוך שעה קלה רתחו המים. הוא נתן לכולם פחית תה ושתינו אותה עם מנת הלחם מהבוקר. לאחר כשלוש שעות היה מרק תפוחי האדמה מוכן, וכל אחד מאיתנו קיבל ליטר מרק של תפוחי אדמה. הסיפוק הנפשי מכך שעמדנו בניסיון הגדול וצמנו ביום הקדוש היה עצום. רבים מאנשי המחנה שלנו זכו לרחמי שמים גדולים וניצלו כפי שאכתוב בהמשך.

חג הסוכות במחנה

המחשבה להשיג ארבעת המינים כלל לא עלתה על הדעת. היינו סגורים במחנה תחת שמירה כבדה של חיילים גרמנים. למרות זאת, חיפשנו דרך לבנות סוכה במקום נסתר כדי שנוכל לברך "לישב בסוכה" על כזית לחם ולקיים מצוות ישיבה בסוכה. שטח

המחנה שלנו היה קטן ביותר וחשוף לשמירת הגרמנים. לא היתה כל אפשרות למצוא מקום לבנות בו סוכה בשטח המחנה.

במקום העבודה מצאנו מקום מתאים לבניית סוכה. גם שם היינו נתונים כל הזמן תחת שמירה הדוקה, אך לביתן השירותים שהיה קרוב למקום העבודה יכולנו ללכת מפעם לפעם ללא שמירה. אמנם החיילים השגיחו מרחוק על האנשים שלא יישהו שם זמן רב מדי ויתבטלו מעבודה, אך בזמן הפסקות האוכל לא הפריעו הגרמנים ליהודים ללכת לשירותים. כשהיהודים עמדו שם, ביתן השירותים הסתיר אותם מפני הגרמנים. זה היה המקום היחיד בו יכלו להניח את התפילין שהבאתי בזמני ההפסקות מבלי שהגרמנים הבחינו בכך. הצדיקים במחנה הוסיפו שתי קירות עץ לביתן השרותים, שמו שם ספסל כביכול לצורך ההמתנה לשירותים, ולמעלה הניחו ענפים כאילו כדי להגן מן השמש ומן הגשמים. השאלה העיקרית היתה האם אפשר לצרף את הקיר המשותף של השירותים לדופן הסוכה, וכדי לצאת מכלל ספק בנו קיר נוסף על הקיר המשותף של השירותים. הגרמנים לא הרגישו שבנינו סוכה וחשבו שזו פינה קטנה שנועדה להמתנה בתור. התלבטנו אם ניתן לעשות ברכה בסמוך לשירותים, אך היה זה כבר חורף וממילא לא הרגישו בריח רע. כפי שכתבתי, בנו קיר חדש של עצים והצמידו אותו לקיר המשותף של השירותים. היו שאכלו כזית וברכו "לישב בסוכה", והיו שהחמירו ואכלו כזית לחם בלא ברכה. כולם שמחו מאד על כך שיכולנו לבנות סוכה מבלי שהגרמנים יחושו בכך. כשהם החלו לחשוד ולתמוה מדוע היהודים מתאספים שם בזמן הפסקות העבודה, הם באו לבדוק וראו שאנו יושבים שם ואוכלים. הם לא מצאו שום דבר חשוד ולא קישרו את הנעשה למצוות סוכה.

כמה מסירות נפש נדרשה כדי לבנות את הסוכה המאולתרת למרות הפחד מהגרמנים הנאצים ומאנשי ה'אוטה' שהתנהגו אלינו בברוטליות ובגסות! בתוך העבודה הקשה ולמרות הרעב האיום ישבו היהודים הקדושים וחשבו איך לקיים מצווה במסירות נפש.

עד כה לא חשבתי לכתוב על כך. הייתי בטוח שזה דבר פשוט שכל יהודי בכל מצב בו הוא נתון צריך לחפש איך לקיים את מצוות התורה. אך לאחר שספרתי זאת למספר אנשים וראיתי שהם כל כך מתלהבים מהעובדה שיהודי המחנות - שאיבדו את ילדיהם ונשותיהם ועמדו כל רגע לפני מותם חלילה - היו עסוקים בחיפוש אחר דרכים יצירתיות לשמור ולקיים עוד מצווה, הבנתי שעלי לכתוב זאת. לא ניתן להאמין, אך היהודים שמרו ונזהרו ככל שיכלו ובכל דבר השקיעו מחשבה רבה. לא היו אלה רק יחידים אלא מאות אנשים. אם היה נודע לגרמנים ראשי המחנה על המעשים הללו - היו תולים אותנו באמצע המחנה.

העבודה עם הנערים במטבח

כפי שכתבתי, מלבד העבודה בקילוף תפוחי אדמה במטבח, היינו הולכים לעיירה הגרמנית אוטינג להביא מצרכים עבור המטבח הגרמני. ההליכה לאוטינג היתה טיול בוקר נעים באויר הצח. בדרך לכפר לא פגשנו באנשי הס.ס. והלכנו בחופשיות רבה. החייל הגרמני המלווה לא צעק עלינו ולא העיר לנו כלל. לולא הרעב ובגדי המחנה יכלו לחשוב שהלכנו לטיול בוקר בין שדות הכפר. היה זה מקום העבודה הכי טוב במחנה שלנו.

כפי שכתבתי, היו לי קשרים טובים עם ראש המחנה הפולני מאושוויץ (כנראה גם לחלק מיתר הנערים היו קשרים טובים עם סגנו אדון בורגר). עבדתי במטבח כחמישה חדשים, במשך כל החורף, ועזרתי מאד לאבא בעבודתו. מלבד עבודתי עם הנערים, הייתי גם כן מכין את העצים לבישול. העצים היו מאוחסנים במחסן צמוד למטבח, והייתי מסדר אותם ליד דוודי הבישול כדי שיתייבשו מהחום התמידי השורר שם. בנוסף, הייתי עוזר לאבא לערבב את המרק עם קרש עץ גדול כדי שלא תדבק הסולת לדפנות הדוד הגדול ולא יורגש באוכל טעם שרוף. עזרתי לשפוך מאות ליטרים של מים לדוודי הבישול ולדוודי התה, וכמו כן, בעת חלוקת מנת המרק בלילה, הייתי עוזר בהוצאת המרק מהדוודים כפי שאבא לימד אותי קודם לכן: לערבב הכל היטב ואז להוציא ע"י דלי את המרק ולשפוך לטרמוסים שמהם היה אבא מחלק לכולם. עזרתי לאבא בכל מה שיכולתי חוץ מהעבודה שלי עם שאר הנערים.

הבישול במטבח בשבת

תמיד נזהרנו ככל יכולתנו לא לעשות מלאכה גמורה בשבת, ואם לא יכולנו להמנע מעשיית המלאכה - היינו עושים אותה באופן של "שניים שעשו". בערב שבת היינו מכינים כל מה שרק ניתן. הנערים היו מקלפים את תפוחי האדמה גם עבור המרק של שבת ומשרים אותם כל הלילה במים כדי שלא ישחירו. כמו כן, תמיד היינו עושים הכנה בפה ומייחדים דברים שונים כדי שלא יהיו מוקצה ויהיה מותר לטלטלם.

רצוני לתאר מעט את עבודת הטבחים בשבתות. בשבת הראשונה שבה עבדתי עם הנערים במטבח, הבחנתי שאבא והטבח השני מדליקים ביחד את האש בדוודי הבישול כדי שיחול הפטור של "שניים שעשו". דוודי הבישול הגדולים במטבח היו דוודי לחץ בעלי קיבולת של מאות ליטרים. לאחר שמילאו את כמות המים הדרושה, היו סוגרים

את המכסה בצורה הרמטית והמים היו מתבשלים במהירות. כשנשמע הצפצוף שמעיד על רתיחת המים, היו פותחים את הפקק לשחרור האדים, ואז יכלו לפתוח את המכסה ולשים בדוד את תפוחי האדמה. בגמר הבישול הוסיפו את הסולת המעובדת שנתנה טעם במרק, וכשהיו שופכים את הסולת היו צריכים לעמוד כל הזמן ליד הדוד עם קרש גדול כדי לערבב את המרק ולוודא שהסולת לא נדבקת לשולי הדוד. בשבת היתה בעיה רצינית: לאחר שהטבחים הדליקו את האש ביחד והמים רתחו, לא יכלו להכניס את תפוחי האדמה למים הרותחים משום איסור בישול. בנוסף, לא היתה אפשרות לעמוד ולערבב את תכולת הדוד מבלי לעבור על איסור מגיס. בימים הארוכים יכלו להספיק לבשל ולחלק הכל עוד בערב שבת ולא היתה בעיה עם ליל שבת, אך הבעיה התעוררה ביום השבת - אז היו מוכרחים לבשל ולחלק הכל בעיצומה של השבת. מצד הדין, מובן שהיה מותר לבשל בשבת הכל מחשש שמא ראשי המחנה אנשי הס.ס. ירגישו שהטבחים נמנעים ממלאכה ויוציאו אותם מיד להורג. מלבד זאת, רוב האנשים שחזרו מהעבודה היו במצב של פיקוח נפש - מורעבים וחלשים על סף התמוטטות. לא פעם הבחנתי שאנשים התעלפו מרוב חולשה. הרעב היה נורא ואיום והעבודה הקשה התישה את הכוחות. אכילת המרק בלילה היתה הצלת נפשות ממש. למרות הכל, אנשי המטבח חפשו דרכים של היתר שלא יפגעו בזמני חלוקת המרק שהיה המזון העיקרי.

בימי שבת הארוכים שבהם היו מוכרחים לבשל ולחלק הכל בשבת, ראיתי שהטבחים ממלאים את הדוודים במים קרים ושמים בתוך המים הקרים את תפוחי האדמה והסולת עוד לפני הבישול. אם היו שופכים כמו תמיד את תפוחי האדמה לתוך המים הרותחים - היה בכך איסור בישול, ואילו באופן זה יכלו להמנע מאיסור. שני אנשים נעמדו ליד הדוד וכבר מתחילת הבישול ערבבו את המרק בעוד המים קרים כדי שיתקיים הדין של "שניים שעשו". גם בעת חלוקת המרק לדליים ערבבו שני אנשים ביחד והוציאו ביחד. בימים הקצרים של החורף היו מסיימים את בישול המרק בערב שבת מבעוד יום ומשאירים את הדוד על אש נמוכה כדי שהתכולה תהיה חמה בזמן החלוקה. מעניין, שבימות החורף הקצרים היו הטבחים שופכים את תפוחי האדמה למים הקרים ומדליקים ביחד את הדוד, ואילו את הסולת שפכו למרק רק במוצאי שבת והיא הספיקה להתבשל עד לזמן החלוקה. בחסדי שמים עצומים לא היתה אף פעם בדיקה פתאומית של ראשי המחנה הנאצים ושל הלאגר-פירר הרוצח הסדיסט. לא התרחשה כל תקלה, ומן השמים סייעו שלא יגיעו לאיסור מלאכה בשבת. ראיתי שאבא עושה הכל מתוך זהירות וחרדה שמא יכשל חס ושלום בעשיית מלאכה גמורה. כמובן, היה צורך בבקיאות רבה ובידע מקיף כדי להצליח להמנע ממלאכת איסור בשבת בכל מצב שהוא.

ניקוי דוודי הבישול ושטיפתם

בגמר הבישול והחלוקה דרשו הגרמנים לרחוץ ולנקות את הדוודים עד שיבריקו. הדוודים היו גבוהים ועשויים מנירוסטה והיה קשה מאוד לנקותם. היו צריכים לעמוד על ספסל, להתכופף ולהכניס חצי גוף לתוך דוודי הבישול כדי להדיח אותם היטב.

שני הטבחים, בפרט אבא, היו מאד עייפים מעבודות היום. מלבד הכנת המרק, הם היו צריכים לקום כל יום כשעתיים לפני האפל, בשעה ארבע לפנות בוקר, ולהרתיח את המים לצורך התה שחולק לפני היציאה לעבודה. היתה ביניהם תורנות: יום אחד קם אבא להרתיח את המים, ולמחרת קם הטבח השני. הם עבדו כארבע עשרה שעות ביום, ולכן מסרו את עבודת נקיון הדוודים לאחד מאנשי המחנה. לאחר חלוקת המרק היה האיש רוחץ את הדוודים, ובתמורה יכול היה לאסוף לעצמו את שאריות האוכל שנדבקו בדפנות הדוודים. הוא שמח על כך שיש לו הזדמנות לקבל תוספת אוכל. כבר כתבתי מעט על היהודי הזה: הוא הגיע מהעיר שאוולי והיה כבן שבעים. מקצועו לפני המלחמה היה סבלות. בשאוולי הוא היה נחשב לגיבור עצום. יהודי יקר נפש שכזה לא פגשתי מעולם במחנות. הוא היה משארית הצדיקים של האנשים הפשוטים בליטא, כולו יראת שמים ורצון עז לעזור לאחיו היהודים במסירות נפש.

יהודי מתהלך בגטו שאוולי

לפעמים הייתי עובר ליד המחלקה של הצדיק הזה והייתי רואה איך הוא לבדו מרים ומכופף ברזל עבה של שלושים מילימטר ואף יותר ומכין צינור גדול וחזק. היה לו כוח עצום וידי פלדה. בקלות רבה היה מכופף ברזל ומכין הכל. אהבתי לראות יהודי צדיק כזה בגיל כה מבוגר. הוא היה בעיני דמות של איש חסד בכל גופו ונפשו. נדיר היה לראות במחנות מחזות שכאלה, כל אחד רצה לשמור על כוחו ולא להתמוטט, ואילו הוא ממש הפקיר את כל ישותו כדי לעזור לאחיו היהודים.

חבילות המזון בדרכים

אנו, שמונה הנערים, היינו הולכים עם החייל האפסנאי לעיירה אוטינג. רק נשים וילדים נראו ברחובות, ואילו גברים כמעט שלא נראו כלל. בדרכנו חזרה, היו כמה נשים

גרמניות מכינות לנו חבילות קטנות עם אוכל ומניחות בצידי הדרך. אחת מהן היתה מכינה כל יום סנדוויץ' עם קצת ריבה לכל נער, וכן סנדוויץ' גדול מעט יותר עבור החייל הגרמני שליווה אותנו. השומר הגרמני היה האפסנאי של המטבח הגרמני והיהודי והיה לו במחסן מלאי גדול של לחם, נקניק וגבינה, אך הוא לא נגע במאומה. זוהי תמימות גרמנית טיפוסית. הוא קיבל בדיוק את אותה מנה כמו שאר החיילים הגרמנים.

כשעבדנו לפעמים במחסן והגיע טרנספורט של לחם ומצרכים נוספים, היינו עוזרים לפרק את המשלוח ולשים הכל במקום. האנשים שעבדו בפריקת המזון נהגו לחתוך את צידי הלחם במהירות ולהחביא חתיכות לעצמם. הגרמני לא ראה זאת, וכשגילה שחסרות חתיכות לחם כעס מאד, אך לא הצליח לתפוס את האשמים בגניבה. הוא רתח מזעם על אלו שעשו את הפשע הזה. הקצבת הלחם ניתנה לפי מספרם המדויק של האנשים במחנה והגרמנים שעבדו במפעל, והאפסנאי הגרמני החליט, בתור נקמה, לתת את כל פרוסות הלחם שנקרעו בצידיהן לאנשי המחנה. התוצאה היתה שהאנשים שעבדו בפריקת המשלוח בעצם גזלו מאחיהם במחנה. היו כאלה שהצליחו להבריח במהירות כיכר לחם שלמה והחביאו אותה על גופם. הגרמני לא הבחין בכך ולא נתן כל קנס ליהודי המחנה. לאחר מכן החליט האפסנאי לא לקחת אנשים מבוגרים לעבודה במחסן והאמין רק בנו הנערים שאיננו חותכים מהלחם לעצמנו. אנו שמרנו שאף אחד לא יגע בשום מצרך משום שרצינו לשמור על מקום העבודה שלנו ובפרט על ההליכה לאוטינג בליווי האפסנאי. קיבלנו שם מזון בצידי הדרכים, והיה לנו כלל ברזל: כל מה שקיבלנו היינו שמים בתוך ארגז קטן בעגלה ומתחלקים כולנו שווה בשווה. לפעמים היו לנו גם מעט פירות לא בשלים, ואנו מחמת הרעב הגדול אכלנו הכל. גם האפסנאי הגרמני היה רעב ואכל בתיאבון את הסנדוויץ' עם הריבה. במשך הזמן היה מחסור גדול במצרכי מזון גם בקרב התושבים הגרמנים, אך בכל זאת הם המשיכו לתת לנו סנדוויצ'ים מעט יותר קטנים. הם היו חסידי אומות העולם ונתנו לנו את פיתם שחסכו מפיהם. הם חשו שנערי המחנה כמעט גוועים מרעב, ראו עלינו בבירור את הסבל הגדול ואת הרעב האיום. למרות זאת, היה צריך לב רחום כדי לתמוך בנו. רוב התושבים המקומיים העלימו עין מאיתנו ורק יחידי סגולה ריחמו עלינו. היו נשים גרמניות שהיו בורחות מאיתנו כמו מאש.

פעם עברנו ליד המאפיה היחידה בעיירה אוטינג וראינו את הלחם האפוי מונח על המתקנים. בקשנו מבעל המאפיה חתיכת לחם, אפילו פגום שלא ניתן למכור, אך הוא צעק עלינו והבריח אותנו מהאזור. כמובן שהחייל הגרמני לא נתן לנו יותר רשות לעבור ליד המאפיה. הוא היה אחראי עלינו ולא רצה שיתלוננו עליו.

פעם עברנו ברחוב בעיירה ועל הספסל ישב נער גרמני חולני ומפיו נזל ריר. היתה לו שקית ובה כמה פרוסות לחם. כשהבחין בנו, הושיט את השקית עם הפרוסות ורצה לתיתה לנו משום שידע שאנו רעבים עד מוות. היה זה אחד המקרים הנדירים בהם לא היינו מסוגלים לקחת את האוכל שהוצע לנו. למרות הרעב, לא יכולנו להתגבר על תחושת הגועל שעלתה בנו למראה הריר שנזל מפיו על הלחם. זוהי דוגמא לנער גרמני שסבל בעצמו והרגיש את סבל הרעב שלנו.

בישול החלב בסולת

לפעמים היינו מקבלים גם חלב כדי להשלים את הכמות היומית של הקלוריות שהוקצבה לנו, והיינו מבשלים את החלב עם מעט סולת. אבא לא רצה לבשל את החלב בדוודים הגדולים שלא היו כשרים כדי שלא יהיה איסור טריפה מהבשר. אבא רצה שהדיסה של החלב והסולת תהיה כשרה. היו במטבח דוודים שנועדו עבור הרתחת מים לתה והם היו כשרים, משום שמלבד מים לא בשלו בהם שום תבשיל (הכל כמובן נעשה בהסכמת אדון בורגר סגן ראש המחנה). אבא בישל את הסולת והחלב בדוודים הללו, וכך כל אחד קיבל בבוקר כוס דייסת סולת וחלב כשרה.

היתה בעיה נוספת: לכל אחד היתה קערה יחידה שבה אכל את מנת המרק, והיא כמובן היתה טריפה ולא כשרה. באיזה כלי יאכלו את הדייסה? - במטבח נשארו קופסאות פח רבות בגודל של כוס וחצי שהיו מיותרות לאחר שרוקנו מהן את אבקת הסולת. הקופסאות הללו חולקו במטבח לכל דורש, ושומרי המצוות במחנה היו לוקחים אותן ומשתמשים בהן לשתיית התה הכשר בבוקר וכן לאכילת הדייסה הכשרה. גם הכף שעימה אכלו הוותה בעיה, משום שהאוכל היה בשרי טרף והדייסה חלבית ולוהטת. אבא הציע לאכול את דייסת הסולת מאוחר יותר, כשתהיה קרה, ואת הכף לשפשף בחול ולהוריד ממנה כל לכלוך ושומן. כך אמנם עשינו, וזכינו לאכול פעם בשבוע את מאכל הסולת בתכלית הכשרות וההידור.

ידענו שאם נזכה להנצל יהיה זה רק בזכות קיום המצוות במסירות נפש בגיא ההריגה. האנשים במחנה היו אודים מוצלים מאש ונשארו גלמודים, אחד מעיר ושניים ממשפחה, כל קרוביהם נרצחו - ההורים, הילדים והנשים, ובכל זאת הם ניסו לקיים מצוות בגיהנום הנוראי ככל שיכלו. כמה מחשבה השקיעו כדי שיוכלו לאכול תבשיל כשר ולשתות כוס תה כשרה בבוקר!

בית החולים הקטן במחנה

בעבודתי במטבח התקרבתי מאד לרופא המחנה ד"ר פסחוביץ משאוולי - הרופא היחיד שעבד במרפאה של המחנה. היו רופאים נוספים במחנה שעבדו יחד עם כולם במפעל ליד המחנה, אך אותו ייעדה ההשגחה העליונה להציל את אחיו ככל שהשיגה ידו.

הרופא היה צדיק וירא שמים. במחנה היה בית חולים קטן בתוך צריף, והיו בו כמה מיטות עבור חולים. רק אנשים שקדחו מחום של ארבעים מעלות ומעלה קבלו אישור מהגרמנים לשהות בבית החולים, וגם הם - לא יותר משלושה ימים. לאחר מכן הם הוכרחו לחזור מיד לעבודה. כל יום בדקו הגרמנים, בפרט הלאגר-פירר איש הס.ס. הרוצח, מי שוכב שם. הוא ביקש לבדוק ולמדוד לפניו את חום גופם של החולים כדי לא לאפשר לאנשים חלשים להשאר שם, אלא להעבירם למחנה המוזלמנים שממנו נלקחו כולם לתאי הגזים באושוויץ. לקראת אוקטובר 1944, בהתקרב החזית הרוסית לאושוויץ, הפסיקו הגרמנים להפעיל את תאי הגזים, ומאז השאירו את כל התשושים והמוזלמנים מכל אחת עשרה מחנות העבודה של קאופרינג בלאגר ארבע, ותוך פסק זמן קצר הם גוועו מרעב.

מצבת הזכרון לשרופי לאגר 4

הקשרים שלי עם ד"ר פסחוביץ התחילו בעקבות התפילין שהצלחנו להשיג במחנה שטוטהוף בניסי ניסים. כל יום, לאחר שהאנשים יצאו לעבודה, היה בא ד"ר פסחוביץ לצריף שלי והיה מניח תפילין ומתפלל.

כשהתחלתי לעבוד במטבח הייתי מגיע לבית החולים עם תה חם ממותק בסוכר כדי לחזק את החולים, וכמו כן הבאתי את המרק בערב. הנהלת המטבח דאגה להכניס במנות של החולים יותר בשר כדי לחזקם. כך, במשך היום, הייתי נכנס כמה פעמים לד"ר פסחוביץ. הוא אהב לדבר איתי וידע שאני שומר מצוות גם במחנה. הוא ראה שאני נזהר ביותר מלעשות מלאכה בשבת ובחן היטב את מעשי כמו דיאגנוזה רפואית.

היה זה פלא בעיני: מדוע רופא כה דגול משוחח עם נער כמוני במחנה? הוא הכיר אותי היטב והייתי קרוב אליו מאד כמו אל דוד יקר. הוא שוחח איתי רבות. למעשה, במשך היום לא היה לו הרבה מה לעשות, מלבד הייעוץ שהיה עליו להעניק לבית החולים בעיירה. כולם היו בעבודה, והחולים ששכבו במרפאה לא דרשו טיפול מיוחד מלבד מעט תרופות שהשיג עבורם. כשהייתי פנוי במשך היום הייתי נכנס למרפאה שלו ועוזר לו להשכיב חולה תשוש במיטתו, ובעיקר הייתי משוחח עימו. היה זה תענוג לראות רופא גדול ודגול ירא שמים ומקיים מצוות בתכלית.

כל דבר חריג במחנה היה סכנה. העובדה שד"ר פסחוביץ הגיע לצריף שלנו באמצע היום, בשעה שהמחנה ריק מאדם, והניח תפילין והתפלל - היתה סכנה מחשש של ביקורת פתאומית.

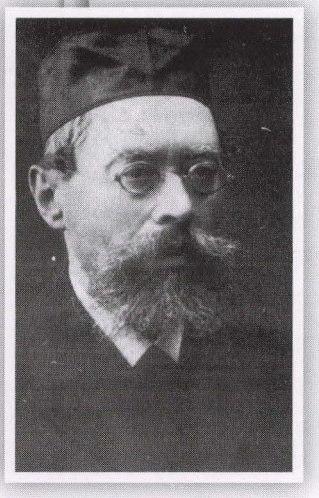
הוא עשה את עבודתו בנאמנות רבה והעניק לחולים יחס מסור ביותר. הוא ראה בהצלת אחיו היהודים עבודת קודש של ממש.

פעם נכנס אליו יהודי תשוש והתעלף בעמידה. ד"ר פסחוביץ תפס אותו בצד אחד ובקש ממני לתפוס במהירות בידו השניה. הוא בקש שאעזור לו להחזיק בו ושנינו נשכיב אותו על המיטה במרפאה. עזרתי לו בכל כוחי, אך הייתי מבוהל נורא למראה אדם שהולך ומדבר כרגיל ופתאום נופל ומתמוטט. המהירות של ד"ר פסחוביץ גרמה שלא ייפול על הארץ וכך נחסכה ממנו מכת הנפילה שיכלה ליטול את חייו. כשראה ד"ר פסחוביץ שאני חיוור ומפוחד כאילו אדם מת לי בידיים, ניחם אותי ואמר: "אל תבהל, החולה עוד יתאושש, יתעורר מעלפונו וילך בכוחות עצמו לצריף שלו. לא מתים כל כך מהר". ואכן, כך היה. לאחר כמה רגעים התעורר האיש מעלפונו וחזר להכרתו, ולאחר מנוחה קצרה קם מהמיטה והלך לצריף שלו. זה היה עלפון כתוצאה מרעב.

מס' המחנה	כינוי המחנה	מיקום ניאוגרפי	תאריך הקמה גברים/נשים	תאריך פינוי
1	קאופרינג I	צפונית לעיר לנדסברג	גברים – 22.6.44 נשים – 1.8.44	27.4.45
2	קאופרינג II	מזרחית לעיירה שטופרסברג (Stoffersberg)	גברים – 24.8.44 נשים – 24.8.44	25.4.45
3	קאופרינג III	7 ק"מ צפונית לעיר לנדסברג בדרום העיר קאופרינג	גברים – 1.5.44 נשים – פברואר 44	25.4.45
4	קאופרינג IV	3 ק"מ צפונית מערבית לקאופרינג	גברים – 25.8.44 נשים – ספטמבר 44	25.4.45 25.4.45
5	קאופרינג V אוטינג	20 ק"מ מזרחית ללנדסברג, 1 ק"מ דרומית לאוטינג (Uting) ע"י אגם אמרזי (Ammersee)	גברים – 21.8.44	22.4.45
6	קאופרינג VI טורקהיים	20 ק"מ מערבית ללנדסברג ע"י העיר טרקהיים (Turkeim)	גברים – 1.10.44 נשים – ינואר 44	22.4.45
7	קאופרינג VII ארפטינג	2 ק"מ דרומית מערבית ללנדסברג על הדרך המוליכה לעיר ארפטינג (Erpfting)	גברים – 11.9.44 נשים – 11.9.44	מרץ 45
8	קאופרינג VIII	או 2 ק"מ מזרחית להורלך (Hurlach) או 10 ק"מ דרומית ללנדסברג ע"י העיירה זיסטל (Seestall)	גברים – 22.11.44	25.4.45
9	קאופרינג IX	או 8 ק"מ צפונית לקאופרינג ע"י העיירה אוברמיטינגן (Obermeitingen) או 2 ק"מ מזרחית להורלך (Hurlach)	גברים – 14.10.44	25.4.45
10	קאופרינג X אוטינג	20 ק"מ מזרחית ללנדסברג ע"י העיר אוטינג (Utting) ע"י אגם אמרזי (Ammersee)	גברים – 26.9.44	26.4.45
11	קאופרינג XI שטטוולדהוף	5 ק"מ מערבית ללנדסברג, מזרחית לעיירה שטטוולדהוף (Stadtwaldhof)	גברים – אוקטובר 44	27.4.45

רשימות המחנות

לרגל ציון חמישים שנה לשחרור, נסעתי עם קבוצה גדולה של ניצולי המחנות לגרמניה כדי לבקר במקומות הקשים שבהם היינו ולהודות לד' על הניסים הגדולים שעשה עמנו. ראשי הערים שליד המחנות ארגנו לנו אוטובוסים ומדריכים שחקרו את המחנות שלנו והביאו אותנו לעיר מסויימת בגרמניה. ליד העיר היה קיים מחנה עבודה מספר חמש, אחד ממחנות קאופרינג. למעשה, רוב המחנות עבדו בבניית הבונקר הענק של מאל. אנשי המקום אמרו לנו שהלאגר-פירר ממחנה חמש, איש ס.ס. בדרגה גבוהה, היה מסור מאד לאנשי המחנה, ולאחר המלחמה, כשאסרו אותו וחקרו את מעשיו, תיכף שחררו אותו. הגרמנים הקימו מוזיאונים בעיר ושם רואים שהלאגר-פירר איש הס.ס. חזר למחנה לאחר השחרור והצטלם כשוא חבוק עם שרידי המחנה. האיש הפך לגיבור. שאלנו את המדריכים כמה אסירים היו במחנה, ונאמר לנו שהיו שם כשלושת אלפים וחמש מאות איש. התעניינו כמה מתוכם נספו במחנה, ואמרו לנו: כשישים וחמישה אחוזים מאנשי המחנה מתו מעבודה קשה ומרעב. תמהנו: אם כן, במה הראה את יחסו הטוב לאנשי המחנה? וענינו: בעבודה הקשה הוא לא יכול היה לסייע במאומה, וכן לא בתוספת מזון. הוא קנה את עולמו בכך שדאג לתרופות לאנשי המחנה, ועוד: בזמן חיסול המחנה, לקראת סוף המלחמה, הוא קבל פקודה להביא את כולם לדכאו למצעד המוות. הוא השהה את הפקודה כמה שעות, וכששלח להודיע את הפקודה במקום העבודה, נתן לאסירי המחנה אפשרות ושהות לברוח ליערות הסמוכים למחנה ולא רדף אחריהם. כך ניצלו השרידים במחנה חמש. לעומתו, היה הלאגר-פירר שלנו סדיסט ואכזרי. מלבד העובדה שבלש כל העת אחרי אנשי המחנה במקום העבודה, הוא גם לא התיר כל הקצבה של תרופות לבית החולים. ההשגחה העליונה זימנה את ד"ר פסחוביץ לקחת את האחריות ולהציל את אנשי המחנה בעזרת תרופות שקיבל מבית החולים הקטן באוטינג.

המהרי"ל בלוך זצ"ל
ראש ישיבת טעלז

ד"ר פסחוביץ

אספר מעט על ד"ר פסחוביץ שהציל את חייהם של רבים. מדהים היה לראות איך התנהג רופא שומר תורה ומצוות במחנה. מלבד העובדה שהיה לו ידע רפואי מקיף, הוא גם היה רופא עם לב ונשמה שדאג לנצל את מעמדו אצל הגרמנים כדי להביא מזור והצלה לאחיו היהודים. ד"ר פסחוביץ סיפר לי שהוא מגיע ממשפחה מאד חרדית משאוולי. אביו היה תלמיד חכם גדול ומגדולי תלמידיו של הגאון הגדול המהרי"ל בלוך - ראש ישיבת טעלז ורב המקום. התקיימו אצל

אביו תורה וגדולה במקום אחד, והוא התברך בעושר. הוא רצה שבניו יהיו רופאים גדולים ויזכו להיות לעזר לאחיהם היהודים, ולכן שלח את בנו ללמוד באוניברסיטת פראג. ד"ר פסחוביץ המשיך להשתלם בבתי החולים הגדולים באירופה, ולפני פרוץ המלחמה העולמית השניה חזר לליטא והיה לאחד הרופאים הגדולים בליטא. הוא התיישב בשאוולי וניהל את בית החולים בהצלחה רבה. הוא נשאר יהודי המקפיד לקיים מצוות בתכלית ההידור, בדומה ליהודים רבים אחרים בגרמניה שקבלו השכלה כללית ונותרו יראים ושלמים. במחנה התמסר ד"ר פסחוביץ לתפקידו והתאמץ בכל כוחו לעזור לכולם.

הפצעים הקשים ברגלים

בחורף הקר במחנה היה קשה מאד להתרחץ במים הקפואים כקרח, ולא היה במה להתנגב לאחר הרחצה. הביגוד שלנו כלל חולצה ומכנסיים מבד של פיז'מה, ובחורף קבלנו עוד מעיל ארוך - גם הוא מהבד הזה. לא היו לנו גרביים, והיינו עוטפים את הרגל בסמרטוטי בד ומעליהם נעליים. הסמרטוטים שעטפו את הרגל יחד עם הנעליים גרמו לפצעים מוגלתיים, שהחמירו לאחר שהתכסו במלט תוך כדי עבודה. בנוסף, הייתה במחנה מכת כינמת איומה כפי שאכתוב בהמשך.

אני החזקתי מעמד כל עוד היו ברשותי המגפיים המצוינים שנעשו מעור עגל רך שלא שפשף את הרגליים. כשהגיע ראש המחנה החדש מאושוויץ ולקח את מגפי העור בתמורה לסנדלי העץ שלו, התחלתי לסבול מכל צעד. כשהלכתי עם הנערים לאוטינג - מרחק הליכה של כחמישה קילומטרים הלוך וחזור - התחילו סנדלי העץ לשפשף את רגלי. בתחילה לא הרגשתי כאבים חזקים ועטפתי את הרגליים המשופשפות בסמרטוטים נוספים, אך המצב רק החמיר משום שהבד היה מלוכלך ולא יכולתי לכבסו כראוי. התחלתי לקבל פצעים נוראים המכונים 'פרונקל', ולאחר זמן פצעים גדולים יותר הנקראים 'קרבונקול'. היו לי למעלה משלושים פצעים מוגלתיים גדולים. במשך הזמן החלה לנזול לי מוגלה מהרגליים, הן התנפחו בצורה איומה והיו נוקשות כבולי עץ. שטפתי במים את המוגלה והמצב רק נהיה גרוע יותר. הרגליים לכל אורכן היו מלאות בפצעים קשים, וכבר כמעט שלא היתה לי בהן תחושה. בשל הכפור העז קפאה המוגלה וכבר לא נזלה, והייתי בסכנה עצומה של הרעלה כללית. כמעט שלא יכולתי לעמוד על רגלי. הייתי קשור עדיין למחלקה של נערי המטבח, אך לא יכולתי ללכת איתם לעיירה אוטינג להביא מצרכים. האפסנאי הגרמני לא ידע על מצבי וחשב שקבלתי חום ואני שוכב בבית החולים של המחנה. בקושי רב עמדתי בספירת האפלים,

ולאחר מכן, כשיצאו לעבודה, במקום ללכת לעבודה במטבח המחנה הייתי מתחבא בצריף הריק שלנו ושוכב כל היום עם כאבים איומים. כל הרגליים היו מלאות בפצעי 'פרונקל'. הייתי לוקח את הקש שעליו ישנתי, שם על הרגליים ועוטף בשקי נייר כדי לחמם קצת את הרגליים ולגרום שייפתחו הפצעים והמוגלה תנזול החוצה.

ראש המחנה הפולני ראה את מצבי והרגיש שהוא זה שגרם לי את כל הפצעים הללו בכך שלקח את המגפיים הטובים שלי. הוא דאג לתת לי מיד זוג נעלי עור טובות שהתאימו למידתי מתוך המלאי שהיה ברשותו, אך לא יכולתי לנעול אותן משום שרגלי היו נפוחות.

במשך מספר שבועות שכבתי במצב קשה זה, ואז הופיע ד"ר פסחוביץ כמלאך מושיע מן השמים והתחיל לטפל בי כפי שאתאר.

עקב היחסים האישיים של ד"ר פסחוביץ עם רופאי בית החולים הגרמני בעיירה אוטינג, הם אפשרו לו לקחת תרופות, תחבושות סטריליות, תחבושות רגילות, משחת ריבנול ומי ריבנול כדי לנקות את הפצעים. הוא לקח גם משחה שחורה שאיני יודע את שמה הרפואי, ומרח אותה על ה'פרונקל'. המשחה רככה את הפצע ואפשרה לפתוח את המקום באמצעות סכין רפואי ולנקות את המוגלה. פניצילין ומשחת סולבה עדיין לא היו מצויים אז.

כפי שכתבתי, שתי רגלי היו מלאות בפצעים מכף הרגל ועד הברך. המוגלה נזלה מחלקים מסוימים, וחלקים אחרים היו עדיין סגורים ונוקשים. לד"ר פסחוביץ לא היו אפילו כפפות כדי שיוכל להגן על עצמו מפני הידבקות. הגרמנים מבית החולים נתנו לו סבון דזיפקציה, ולאחר הטיפול הרפואי היה ד"ר פסחוביץ רוחץ את הידיים במשך זמן רב ושוטף במים קרים. הוא ממש סיכן את חייו בטיפולים הללו.

הוא הורה לי להשאר במרפאה. החדר היה מחומם וכך המוגלה התרככה מעט והתאפשר לטפל בי. הרופא התחיל לטפל בפצעים העליונים, והסביר לי שאם יטפל בפצעים התחתונים - הם תיכף ידבקו בחזרה מהפצעים שמעליהם. הוא היה מביא כל יום בקבוקים של ליטר מי ריבנול כדי לטפל בי. כשה'פרונקל' היו רכים, הוא פתח אותם בעזרת סכין רפואי והוציא לי את השורשים המוגלתיים. הוא היה לוחץ בידיו בחוזקה ומוציא את המוגלה, ואחר כך רוחץ את הפצע במי ריבנול ושם תחבושת מרוחה במשחת ריבנול. הכאבים היו איומים, אך אני אפילו לא פתחתי את פי וידעתי שזוהי הדרך להצלת חיי. על הפצעים שעדיין היו קשים הוא שם תחבושת עם המשחה השחורה,

ולאחר יום-יומיים פתח והוציא את השורש המוגלתי. כך המשיך לטפל ברגלי פצע אחר פצע. מהפצעים הפתוחים נזלו מעיינות של מוגלה, וד"ר פסחוביץ לא התעייף. לפעמים היה מטפל בי שעות ארוכות ברצף. הוא היה שופך עלי בקבוק של ליטר מי ריבנול ומיד נאלץ ללכת לבית החולים ולהביא בקבוק מי ריבנול חדש ותחבושת סטרילית חדשה. חלק נכבד מאנשי המחנה סבל מפצעים מוגלתיים, ולאחר שעות של טיפול בי היה צריך להתפנות אליהם.

לאט לאט החלו רגלי להחלים והפצעים התחילו להתייבש, אך שנים רבות לאחר המלחמה עוד היו לי צלקות ושקעים ברגליים. זמן רב חלף עד שמקום הפצעים שהתרפאו קיבל צבע רגיל של עור הרגל.

מסירותו של ד"ר פסחוביץ לחולי המחנה נבעה בעיקר מיראת השמים שלו ומדאגתו להצלת נפשות. מן השמים ישלמו לו עבור מסירותו בכל ליבו ונפשו לאחיו בזמן הקשה ביותר שהיה לעמנו.

בחסדי שמים גדולים הבראתי והקפדתי לשמור על נקיון בגדי, ובפרט על חתיכות הבד שהיינו קושרים על הרגליים כתחליף לגרביים. רחצתי את הסמרטוטים הללו במים רותחים כדי שלא יגרמו לי שוב לזיהום. לאחר שהחלמתי לא סבלתי יותר מפצעים במחנה. זה הספיק לי לכל ימי חיי.

רואים בחוש את החסד הגדול שזכיתי לו מן השמים. הייתי במצב קשה ביותר, וברגע הקריטי, כשכבר לא הייתי מסוגל לעמוד על רגלי, נשלחה לי הישועה והרפואה וחזרתי לעבודתי במטבח עם הנערים. תמיד נשארתי אסיר תודה לד"ר פסחוביץ, ובכל רגע פנוי הייתי נכנס למרפאה שלו - שהיתה סמוכה למטבח - ועזרתי לו ככל יכולתי.

הרופא ד"ר פסחוביץ הציל את חיי. הוא היה נפש יקרה במחנה. הוא שכנע את כולם לא לשכב יותר מיום או יומיים בבית החולים הקטן משום שהיה בכך סכנת נפשות. גם אלו שקדחו מחום יצאו לעבודה, כיוון שהלאגר-פירר היה מסוגל לקחת חולה ששוכב בבית החולים ולשלוח אותו למחנה השמדה. דעתו היתה שהמחנה נועד לאנשים בריאים שיעבדו ויתרמו למאמץ המלחמתי ולא עבור אנשים חולים. לפי תורת הנאציזם שלו יש לשלוח חולים וחלשים למחנה השמדה.

תיארתי את דמותו של הרופא כפי שראיתי בעיני במחנה עשר באוטינג. לא הייתי בגטו שאוולי, אך ד"ר פסחוביץ סיפר לי שבאקציית הילדים והזקנים הוא זכה להחביא בבית

החולים מאות יהודים זקנים וילדים קטנים וכך הציל את חייהם. היתה זו דמות של רופא שומר תורה ומצוות בתכלית בכל מצב.

מנגד, ידוע על אחד הרופאים הגדולים בליטא שטרם המלחמה היה נחשב לדמות מוסרית - אך במחנה הפך לחיה טורפת ולסדיסט איום. לאחר המלחמה רצו לדון אותו בבית המשפט כמו קאפו או נאצי, אך הוא ברח מיד לרוסיה והציל את עצמו ממשפט.

קבורת המתים הקדושים במחנה

הנאצים הנהיגו חוק במחנות ולפיו כל מי שנפטר יש לפשוט את בגדיו ולמסור אותם לראש המחנה. את הנפטר יש לקבור ערום. כמובן, לא ניתן היה לעשות טהרה לנפטרים הקדושים. היו מניחים בעגלה כמה מתים, ונער צעיר או כמה נערים היו מוציאים אותם לבית הקברות הסמוך למחנה ושם, בעומק של 30-40 ס"מ, שמו את כולם בשורה ושפכו עליהם עפר. זה היה אופן הקבורה במחנות. היו מחנות שבהם מתו 30-40 אנשים ביום אחד ולקחו קבוצה גדולה יותר לקבורת הנפטרים.

במחנה שלנו היו כמה אנשים צדיקים מגטו שאוולי שטיפלו בנפטרים הקדושים. ד"ר פסחוביץ נתן להם חדרון קטן בבית החולים במחנה, ושם הם היו עושים טהרה לנפטר לפי מנהג ישראל. תכריכים כמובן לא היו בנמצא, וגם לכסות את המתים בבגדי המחנה היה אסור. הם לקחו שקי מלט ריקים, ניקו אותם וכיסו בהם את הגופה לאחר הטהרה.

פעם, באחד מימי ראשון שבהם היה חופש מעבודה, השתתפתי גם אני במצוות קבורת מת במחנה. לאחר הטהרה יצאתי עם כמה אנשים בליווי חייל גרמני לבית הקברות הקטן שהוקם סמוך למחנה, שמנו את הנפטר על מיטת עץ שעשינו עבורו ונטלנו אותו בידיים כדי לחלוק לו כבוד אחרון. הגענו לבית הקברות הקטן, חפרנו קבר לפי מנהג ישראל וחפשנו בסביבה ענפי עץ כדי לרפד בהם את הצדדים ולשמור על צורת הקבר. לאחר שהכנסנו את הנפטר לקבר, הנחנו למעלה ענפי עץ כפי מנהג ישראל ועליהם שפכנו את העפר. כך היתה הפרדה בין האדמה לנפטר. כיסינו בעפר ועשינו למעלה צורת הקבר.

אחד המצבות במחנות

לאחר המלחמה, בנו השרידים מצבות מבטון על כל קבר וקבר ועד היום הן קיימות.

השומר הגרמני עמד בצד ולא התערב. אם היו בסביבה יהודים - היינו מצרפים מנין ואומרים קדיש על הקבר לאחר אמירת פרק תהילים, ואם לא היה מנין - אמרו רק "קל מלא רחמים" ותהילים.

כך קברו אצלנו את הקדושים הנפטרים. בשום מחנה בגרמניה לא נערכה קבורה כזו מלבד מחנה עשר באוטינג, והכל בזכות מספר צדיקים ובזכותו של ד"ר פסחוביץ. צריך להבין שהכל נעשה מתוך סיכון גדול, ואם הלאגר-פירר הנאצי היה יודע מכך - היה פועל נמרצות נגד כל מי שנתן את ידו לענין.

הצלתו של ד"ר פסחוביץ

ד"ר פסחוביץ סיפר לי שכאשר פרצה מלחמת העולם השניה והגרמנים כבשו את ליטא, אסור היה לרופא יהודי לעבוד בבתי החולים הליטאיים לפי חוקי נירנברג הידועים לשמצה. לרופאים הליטאים בבית החולים בשאוולי לא היה מספיק ידע רפואי, וחולים ליטאים רבים מתו כתוצאה מטיפול לקוי. המצב נודע לגרמנים, ואנשי הממשל הגרמני החלו לחקור את הנהלת בית החולים. המנהל הליטאי אמר להם שקודם לכן לא היה כזה מצב מפני שהיה בצוות רופא יהודי גדול בשם פסחוביץ ובית החולים עמד ברמה רפואית גבוהה, אולם כעת, החוק הגרמני אוסר על רופא יהודי לשמש כרופא לליטאים ולכן פסחוביץ פוטר. הרופאים שנותרו בצוות אינם בעלי רמה רפואית גבוהה כמוהו, ולכן יש תמותה מוגברת. התערב אחד הנאצים מראשי השלטון ואמר למנהלי ביה"ח: "טיפשים שכמותכם, קחו אותו בחזרה בתור חובש, ובפועל הוא ימשיך לנהל את בית החולים!" ואכן כך עשו. ד"ר פסחוביץ חזר לנהל את בית החולים והתמותה פסקה. לאחר שהגרמנים הפסיקו להתערב בניהול בית החולים, הוא התחיל להכניס גם מקרים של חולים יהודים קשים ללא ידיעתם, וכך נמשך הדבר במשך חודשים.

יום אחד הוא נקרא אל מטה הגסטפו בעיר. הוא היה בטוח שרוצים להוציאו להורג על כך שהכניס בגניבה חולים יהודים מהגטו לביה"ח. הוא הלך בפחד ובאימה לגסטפו, ושם פגש את ראש הגטו הנאצי וכן גרמני נוסף שהיה בעל דרגה גבוהה בס.ס. וכל האזור היה תחת פיקודו. המפקד החל לדבר איתו בגסות נאצית טיפוסית, ואמר לו שהוא שמע עליו שהוא רופא גדול וכעת הוא מעונין לקבל ממנו דיאגנוזה על עצמו. הוא סיפר לו שכבר שנים הוא סובל מכאבים חזקים בבטן, ובזמן האחרון הכאבים התגברו מאד והפכו לבלתי נסבלים. הוא ביקר בברלין אצל פרופסור גדול שנחשב לאחד מן המומחים הגדולים בגרמניה, והוא קבע שהוא סובל מאולקוס. הוא נתן לו

תרופות, אך הן לא מועילות לו כלל. המפקד הראשי שאל את ד"ר פסחוביץ מה הוא אומר על מחלתו ואיך ניתן להשקיט כאבי אולקוס ולרפאו. ד"ר פסחוביץ נרגע מאימת המוות ששרתה עליו, וענה למפקד הנאצי איש הגסטפו שלפי דעתו ברור לו שאין זה אולקוס, משום שאם היה זה אולקוס - התרופות שלקח היו אמורות להועיל. מאחר והן אינן מועילות, פירושו של דבר שהוא סובל ממחלה אחרת באזור הבטן. קפץ איש הס.ס. כנשוך נחש והתחיל לנבל את פיו נגד ד"ר פסחוביץ בכל מילות הגנאי הקיימות בלכסיקון הגרמני כלפי היהודים. הוא צעק עליו ואמר לו: "יהודי מלוכלך ומזוהם, איך אתה מעז לחלוק על דברי המומחה הגדול בגרמניה שקבע שאני סובל מאולקוס?", ענה לו ד"ר פסחוביץ: "אני מדבר אליך עכשיו כמו רופא לפציינט, ואני קובע לפי דבריך שאין לך אולקוס. אבל כדי שאוכל לקבוע מהי מחלתך, עלי לעשות לך בדיקות שונות ואז אוכל לאבחן בבירור את המחלה ואת דרכי הריפוי". המפקד הגדול איש הגסטפו זרק אותו מהמשרד, וד"ר פסחוביץ חשב שח"ו ימיו ספורים ומתוך כעס וכאב הנאצי יתנקם בו ויוציא אותו להורג. הוא כולו רתח מכעס על העובדה שיהודי מעז לחלוק על גדול הרופאים בגרמניה, שהרי הפתגם שלהם היה: "גרמני מעל הכל". אך אז, ראש הגטו הגרמני אמר לחברו איש הס.ס. הנאצי: "דע לך שד"ר פסחוביץ הוא רופא גדול ברמה בינלאומית. כדאי לך לטוס תיכף לברלין ולהתייעץ עם הפרופסור שמטפל בך מה לעשות".

המפקד הראשי טס מיד לגרמניה ונפגש עם הפרופסור הגרמני. לאחר ששמע הרופא את דברי ד"ר פסחוביץ, הוא ייעץ למפקד הגרמני הגבוה שאם חייו יקרים לו - עליו לחזור לשאוולי והרופא היהודי יעשה לו את כל הבדיקות הנדרשות ויקבע את מחלתו. הוא ביקש ממנו שכאשר יהיו לו תוצאות - יכתוב הרופא הכל אך לא יחתום, ואז יחזור אליו לגרמניה עם המסמך הרפואי והוא כבר ייעץ לו מה לעשות.

המפקד הגבוה איש הס.ס. חזר לשאוולי וקרא מיד לד"ר פסחוביץ. ד"ר פסחוביץ היה בטוח שהוא רוצה להוציא אותו מיד להורג בשל כעסו הגדול, ובטרם נכנס ללשכתו אמר וידוי. המפקד הגבוה דיבר עימו באותה גסות כקודם, ואמר שהוא מסכים לעשות את כל הבדיקות בבית החולים, אך הוא דורש שלאחר שיקבע את דעתו הרפואית מהממצאים שבידו, יכתוב מכתב רפואי מפורט והוא יראה אותו לפרופסור שלו. ד"ר פסחוביץ נרגע מהפחד הגדול שאחז בו, ואמר לקצין הגרמני שהוא צריך להתאשפז במשך שלושה ימים בבית החולים לצורך הבדיקות. "אבל עליך להבין", אמר ד"ר פסחוביץ לגרמני, "שברגע שאני מתחיל לטפל בך - אני הוא הרופא ואתה הפציינט, ועליך להישמע לכל הוראותי, אחרת לא אוכל לעשות את הבדיקות". המפקד הגבוה

התאשפז בבית החולים וד"ר פסחוביץ רוקן את בית החולים מהחולים ככל יכולתו כדי שיוכל להתמסר אליו יומם ולילה. הוא ידע שחייו תלויים כעת בהצלחה הרפואית. הוא עזב את כל עבודתו בבית החולים והשקיע במפקד הגרמני את כל הידע הרפואי שלו. צריך לדעת שבתקופה ההיא לא היה מכשור רפואי כפי שקיים היום, וכל הבדיקות היו פרימיטיביות ביותר. ד"ר פסחוביץ ידע שאם חס ושלום לא יצליח לרפא את המפקד - הוא יתנקם בכל אנשי הגטו ובפרט בו. בחסדי שמים גדולים, לאחר שלושה ימי בדיקות מפרכים הוא מצא את סיבת המחלה. הוא אמר לקצין שיש לו מים בלבלב וכתוצאה מכך באים הכאבים הגדולים. הוא הוסיף ואמר לו שאין כל סימן של אולקוס. ד"ר פסחוביץ כתב במסמך את הדיאגנוזה במונחים רפואיים, והוסיף את דעתו בנוגע לאופן הטיפול. כפי שהתבקש, הוא לא חתם את שמו בתחתית המסמך. המפקד הגבוה מהס.ס. טס שוב לפרופסור שלו, וכשהראה לו את המסמך הרפואי - אמר הפרופסור שד"ר פסחוביץ צודק ומדובר במים בלבלב ולא באולקוס. עצתו היתה שרק ד"ר פסחוביץ בעצמו יטפל בענין ויוציא את המים.

רצוני לציין שאין לי כל ידע ברפואה, אך כשסיפר לי ד"ר פסחוביץ את הנס האישי הגדול שלו, נקלטו המושגים בליבי ונדהמתי לראות את ההשגחה עליונה באופן ניסי ממש.

כשחזר הגרמני לשאוולי ואמר לד"ר פסחוביץ את דברי הרופא הגדול מברלין ואת דרישתו שרק ד"ר פסחוביץ בעצמו יטפל בו, רעד עבר בגופו של הרופא היהודי שמא חס ושלום לא יצליח - ואז עמוד התליה שלו מוכן.

ההשגחה העליונה כוונה את צעדיו של ד"ר פסחוביץ, ובעת לימודיו באוניברסיטת פראג הוא התמחה במיוחד בהוצאת מים מהלבלב. הלבלב הוא איבר הממוקם בעומק הגוף, ויש להיזהר מאד בעת העבודה עם המחט הארוכה שלא ייפגעו האיברים הפנימיים. בתור סטודנט לרפואה הוא התמחה על גופות של מתים. הבחינה היתה אחת הבחינות הקשות שלו, ומתוך שישים פעמים שבהן עבר עם מחט להוציא מים מהלבלב - חמישים ותשע פעמים הצליח לגעת במקום הנכון. הוא ראה סיעתא דשמיא מיוחדת בעובדה שהתמחותו היתה בדיוק בטיפול בבעיה זו, וכעת, בשעה שמבחינתו מדובר בסכנת נפשות, הוא יוכל בעז"ה להעלות ארוכה למכתו של הנאצי ותהיה זו הצלה לו וליהודי הגטו.

ד"ר פסחוביץ חש שכל חייו תלויים בהצלחת הטיפול ובשום אופן הוא אינו יכול להשתמט מלעשותו. הוא החל בטיפול, ובחסדי שמים עצומים הצליח להגיע למקום

הנכון עם המחט הארוכה ולהוציא את המים מהלבלב ללא פגיעה באיבר פנימי כלשהו. לאחר הטיפול נעלמו לחלוטין כל הכאבים שמהם סבל המפקד הנאצי במשך שנים, והוא החלים לגמרי. לאחר שהבריא, שאל הנאצי את ד"ר פסחוביץ: "מה רצונך שאעשה עבורך בתור תודה?", ענה לו ד"ר פסחוביץ: "מבקש אני בקשה יחידה - להעמיד משמר של חיילים גרמנים בביה"ח הליטאי ובביה"ח בגטו, ולא לאפשר לאף אחד להיכנס". הוא ביקש זאת לאור העובדה שבכל אקציה נלקחו קודם כל הזקנים והחולים. המפקד הנאצי העמיד מיד שמירה גרמנית על בתי החולים, והורה לא לאפשר לאף אחד להיכנס ללא רשותו. לאחר מכן, כשבאופן פתאומי נערכה אקציה של ילדים וזקנים בגטו שאוולי, מי שהצליח להגיע לבית החולים ניצל. השומרים הגרמנים, נאמנים לפקודתו של המפקד הבכיר, לא הרשו לאף חייל גרמני או אוקראיני להיכנס ולקחת משם את הילדים והזקנים.

כך הציל ד"ר פסחוביץ כמה מאות אנשים וילדים בגטו שאוולי בעת האקציה.

יום אחד קיבל ד"ר פסחוביץ הודעה ובה נאמר לו כי בת אחותו - ילדה בגיל חמש - נחטפה. הוא מיד רץ למפקד הגבוה, לבוש עדיין בחלוקו הלבן, ואמר לו: "תפסו את הדבר היקר בחייו!" המפקד הנאצי חשב שביתו של הרופא נחטפה והלך יחד איתו להוציא את הילדה מאקציית הילדים. אח"כ כנראה החביאו את הילדה אצל הליטאים, והיא זכתה להינצל. ד"ר פסחוביץ סיפר לי שזכה להשתתף בחתונתה שנערכה באמריקה, ועיניו זלגו דמעות אושר כשנזכר באופן הצלתה.

כשהגיע למחנה עשר באוטינג, נודע ללאגר-פירר איש הס.ס. שד"ר פסחוביץ הוא רופא גדול ברמה בינלאומית. הלאגר-פירר סבל מאד ממחלת הסוכר, ולאחר שטופל בידי ד"ר פסחוביץ - הגיע מצבו לאיזון. ד"ר פסחוביץ חשב שהלאגר-פירר יכיר לו טובה כמו אותו קצין גבוה בגטו שאוולי, אך לא כך היה. הלאגר-פירר המשיך לנהוג עימו באותה ברוטאליות כקודם.

הלאגר-פירר הנאצי לא נתן קצבת תרופות לבית החולים של המחנה. הוא אמנם הבחין בכך שלד"ר פסחוביץ ישנן תרופות מבית החולים באוטינג, אך העלים עין ולא חקר אותו בעניין. יתכן שהוא התבייש מהנהלת בית החולים באוטינג.

לד"ר פסחוביץ היו תרופות להורדת חום, וכן אמצעים שונים לטיפול בפצעים המוגלתיים שמהם סבלו רבים במחנה מחמת הרעב ואי הנקיון. בלילה, לאחר העבודה והאוכל, החלו להגיע עשרות אנשים לטפל בפצעים והוא טיפל בכולם במסירות נפש.

מרפאת השיניים במחנה

במחנה שלנו היה רופא שיניים מפורסם מקובנה ושמו ד"ר גרלכיס. גם בנו היחיד היה עמנו במחנה. הם יצאו מהגטו במשלוח האחרון. הם התחבאו מול בית החולים של הגטו וראו בדיוק איך שורפים את בית החולים על כל יושביו בעת חיסול הגטו.

בתחילה הם יצאו לעבודה הקשה כמו יתר אנשי המחנה. רחמנו עליהם מאד, משום שד"ר גרלכיס כבר לא היה צעיר ומעודו לא עבד עבודה פיזית, ואילו בנו - שהיה מבוגר ממני בכמה שנים - היה בעל כישרונות נדירים, אך גם הוא לא עבד מעולם. הוא לא ידע אפילו להחזיק את חפירה או להשתמש במכוש. למרות שאביו הרופא הגדול הדריך אותו וניסה להסביר לו - הוא לא תפס. יתכן שהיתה לו בעיה בשרירי הידיים. כל אחד מהם ניצל בנס אחר. הם כל הזמן היו ביחד, גם בעבודה וגם במגורים, והאבא חיפה על בנו ככל יכולתו. שניהם ניצלו, וכיום הבן הוא עורך דין באמריקה ומשמש כנשיא איגוד יוצאי ליטא באמריקה.

יש לציין שהאבא - ד"ר גרלכיס - תמיד שמר על מצב רוח אופטימי. גם במצבים הכי קשים, בעבודה וברעב, הוא היה שמח ובת צחוק ניכרה על פניו. היה זה דבר חיוני ביותר על מנת להחזיק מעמד במחנות.

לאחר כמה חודשים של עבודה קשה, אירע מקרה ששינה את המצב. ליהודי אחד במחנה התנפחה השן והגיעה למצב קשה ביותר. לא היתה במחנה מרפאת שיניים, ולמרות החום הגבוה והחשש מפני הרעלה כללית - הוא היה מוכרח לצאת לעבודה. היהודי ביקש רחמים מד"ר גרלכיס והתחנן שיוציא לו את השן עם צבת ללא כל זריקת הרדמה, אחרת הוא הולך למות. היה זה בזמן הפסקת הצהריים, ואני הייתי במקרה בסביבה. ד"ר גרלכיס לקח צבת ברזל פשוטה, ליבן אותה באש כדי לשרוף את הלכלוך, החלודה והחיידקים, ולאחר שקירר את הצבת ניגש ליהודי. הוא מצא את השן המוגלתית על אף הקושי למצוא אותה בלי מיכשור רפואי כשהפה כולו נפוח, ובמומחיות רבה הצליח להוציא את השן תוך שניות ספורות. לאחר שהשן נעקרה ממקומה פרץ החוצה זרם של מוגלה ודם, והרופא ציווה על היהודי לירוק הכל החוצה. ד"ר גרלכיס שטף את פיו במים והמשיך ללחוץ בידיו ולהוציא את כל המוגלה. לאחר הטיפול קיבל אותו אדם צורה אנושית, וכמובן לא פסק מלהודות למצילו.

המייסטר הגרמני שהיה במקום הבחין בנעשה וכנראה ספר על כך ללאגר-פירר הנאצי. כששמע זאת, הורה הנאצי לתת לד"ר גרלכיס חדר במרפאה, בעיקר לצורך עקירת

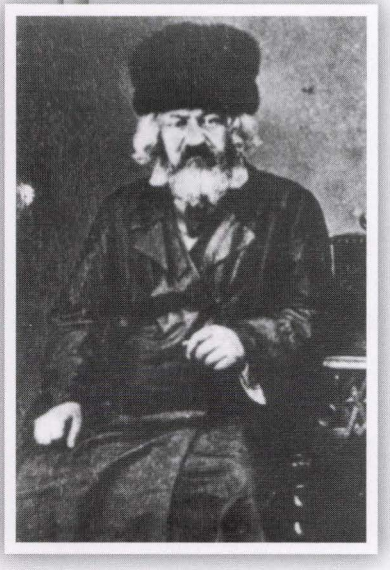
שיניים. אני חושב שגם בענין זה סייע ד"ר פסחוביץ והשיג עבור ד"ר גרלכיס כסא של רופא שיניים. בנוסף, הוא דאג להביא מבית החולים באוטינג צמר גפן סטרילי, מעט תרופות הכרחיות ומיכשור רפואי של רופאי שינים. לא היו אז בנמצא אמצעים לטיפול וריפוי שורשי השיניים אלא רק תרופות להרגעה. היו ברשותו של ד"ר גרלכיס אמצעים לעקור שיניים, וזה היה העיקר. אנשים סבלו נוראות משום שהרעב הגדול גרם שעצבי השיניים נחלשו והכאיבו מאד. גם אני סבלתי רבות מכאבי שיניים, והרופא ניסה כל הזמן להרגיע את הכאבים באופן זמני עד שאוכל לטפל בשיניים כראוי ולהציל אותן.

פתיחת מרפאת השיניים הייתה בגדר הצלה עבור אנשי המחנה. הטיפולים התקיימו בעיקר בשעות הלילה. עשרות אנשים ישבו במרפאה וחיכו לקבל את הטיפול המינימלי. ד"ר גרלכיס קיבל כל אחד בשמחה. גם הוא, בדומה לרופא הגדול ד"ר פסחוביץ, היה נקודת אור במחנה.

הייתי מיודד מאד עם ד"ר גרלכיס מגטו קובנה. המחלקה של הרופאים בגטו היתה ממוקמת ליד המחלקה שבה עבדתי במשרד העבודה, ופעמים רבות הייתי פוגש את הרופאים. כך הכרתי את רובם והתפתחו בינינו קשרים. ידידות מיוחדת היתה לי עם בנו שכיום משמש כעורך דין באמריקה ומכהן כנשיא אגודת יוצאי ליטא באמריקה.

במחנה, בפרט בתקופה בה עבדתי במטבח, הייתי נכנס כל יום לבית החולים ולד"ר גרלכיס. במשך היום הוא היה בודד ותמיד שמח לפתוח עימי בשיחה. הוא סיפר לי שהסנדק בברית שלו היה רבה של קובנה, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, שאני קרוי על שמו.

מאז שהפסיק לעבוד בעבודה הקשה הלך מצבו של ד"ר גרלכיס והשתפר. למעשה, במשך היום הוא לא עשה כלום, ועבודתו היתה בעיקר בלילה כשהאנשים חזרו מהעבודה. במקרה של ביקורת גרמנית, הוא היה מטפל במכשירים הרפואיים שלו - מרתיח אותם במים, משפשף ומנקה - כדי להראות לגרמנים שהוא עובד גם כשאין חולים בסביבה. הוא קיבל מהמטבח יותר מרק והשאיר חלק מהמנה לבנו. כפי שכתבתי, שניהם נצלו.

רבן של כל בני הגולה
רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל

לאחר שנים, פגשתי את בנו באמריקה. הוא מהווה אנציקלופדיה חיה של תולדות יהדות ליטא. אני מאמין שהוא כתב בזכרונותיו את נס ההצלה שלו. אדם צריך להיות עוור כדי לא לראות את הנס העצום בכך שהוא ניצל. גיבורים נפלו במלחמה וחלשים נצלו, לא עזרה שום גבורה. הכל היה מכוון מלמעלה בחסדי שמים גדולים. משפחת ד"ר גרלכיס, כפי שתיארתי, היתה חלשה במיוחד אך זכתה להינצל.

מענין לציין, שכאשר ביקרתי עם משלחת ניצולי המחנות בבית הקברות הקטן של המחנה באוטינג, ראיתי שם עמוד זיכרון עשוי שיש שעליו כתובים שמות הנספים במחנה 10. ביניהם הוזכר גם שמו של ד"ר גרלכיס כאחד מן הנפטרים במחנה. אמרתי לכולם שמדובר בטעות, בסיעתא דשמיא הוא ניצל, ולאחר השחרור שימש עוד עשרות שנים כרופא שיניים מפורסם באמריקה.

לוח הנצחה לנפטרים בלאגר 10
מופיע בטעות [אחרון ברשימה הימנית]
שמו של ד"ר גרלכיס

ההתמודדות עם הקור הנורא

כפי שכבר כתבתי, הלבוש במחנה היה חולצה ומכנסיים מבד הפיז'מות המפורסם. בד זה כמעט ולא חימם את גופנו הקפוא. לקראת החורף קבלנו גם מעיל ארוך, כמין חולצה ארוכה, עשוי גם הוא מבד הפיז'מות. קפאנו מקור. לא ידענו כיצד עדיף ללבוש את המעיל הארוך - האם להכניס את המעיל לתוך המכנסיים וכך הוא יחמם את הגוף מבפנים, או אולי לכסות בעזרתו את הבגדים מלמעלה. הגרמנים חלקו חתיכת בד לבד דק ברוחב עשרים ס"מ כדי לקשור עימו את המעיל סביב הבטן ולהתחמם קצת יותר.

מכת הכינמת הקשתה עלינו בחורף בצורה נוראה. לא היינו מסוגלים לרחוץ את כל הגוף במים הקרים, וגם לא היה לנו במה להתנגב. לא יכולנו לכבס את הבגדים משום שאז היינו נותרים ללא ביגוד בכפור האיום, ובכל מקרה הבגדים לא היו מספיקים להתייבש עד למחרת. כל אחד קיבל גופיה של נייר כדי ללבוש על הגוף תחת החולצה. היו לנו שתי בעיות עם זה: ראשית, נרטבנו בגשם וחולצת הנייר התפוררה, ושנית, בתוך הנייר טיילו אלפי כינים. אנשים למדו ללבוש בבוקר מתחת לבגדים את שמיכת

הצמר שעימה ישנו בלילה. היינו עומדים ישר, שמים על הכתפיים את קצוות השמיכה וקושרים אותה בחוט ברזל דק לידיים ולגב. קשרנו את השמיכה גם לרגליים, כך שהיא כיסתה את כל הגוף. זה היה הדבר היחיד שהצליח לחמם אותנו, ומעל זה לבשנו את בגדי המחנה. הגרמנים לא הבחינו בעובדה שלבשנו את השמיכה. במחנות אחרים של קאופרינג, אם נודע לגרמנים שהאסירים לובשים ביום שמיכות - הם היו מוציאים אותם להורג כעונש על כך, ובתור איום על כולם שלא יעזו לעשות זאת.

כולם סבלו בצורה קשה ביותר מהכינמת. במחנה היה שגור הפתגם שאם ישימו את גופיית הנייר על הארץ - היא תצליח לטייל בכוחות עצמה לאור אלפי הכינים שרוחשות בה. היו אנשים שישבו לאחר האוכל בצריף וניקו בידיהם את הכינים והפרעושים. היינו צריכים להזהר מאד לא להתגרד לעיניהם של המייסטרים הגרמנים כדי שלא ירגישו שאנו מלאים בכינים. אם היו יודעים על כך - היו שולחים את כולנו למחנות השמדה. כלפי חוץ לא הבחינו בכינים כיוון שהן חפשו את חום הגוף ולא יצאו מחוץ לבגד, בפרט בימות החורף.

אנשים מצאו פטנט: הם היו מוציאים את החולצה החוצה והיו משאירים אותה באויר במשך כמה שעות עד שהכינים קפאו מקור. לאחר מכן הם היו מנערים את הבגד בחוזקה כדי שכל הכינים יפלו לארץ. אנשי המחנות סבלו בצורה איומה ממכת הכינמת וניסו לעשות הכל כדי להתפטר מהצרה הזאת. בקיץ היינו רוחצים את הבגדים והם הספיקו להתייבש עד למחרת. אבא עבד במטבח והיה צריך להזהר במיוחד להיות נקי מכינים, משום שהגרמנים היו באים לעיתים לביקורת ואם חס ושלום היו רואים כינים - הוא היה בסכנה. כפי שכתבתי, עבודת הרתחת המים לתה נעשתה בתורנות בין הטבחים. היה עליהם לקום באמצע הלילה ולהרתיח את דוודי המים. בתורו של אבא, כשכולם ישנו ואף אחד לא היה במטבח, היה אבא מרתיח קופסת פח גדולה, שם בתוכה חלק מהבגדים ומרתיח אותם עד שהכינים הושמדו. אבא היה מייבש את הבגדים ליד הדוד החם, ואפילו בחורף הקשה הספיקו בגדיו להתייבש עד הבוקר. גם את הבגדים שלנו היה מרתיח ודואג שיספיקו להתייבש, וכך ניצלנו אבא, אחי ואני ממכת הכינמת במחנה. העינוי הזה היה קשה יותר מרעב. הבעיה היתה נעוצה בעובדה שכולם ישנו בשורה אחת על איצטבאות העץ והכינים היו עוברות ממקום למקום בחופשיות. למרות זאת, הרתחת הבגדים במים הועילה ואנו סבלנו מהכינים הכי פחות. בהשוואה לשאר אנשי המחנה היינו נקיים, והיתה זו מתנת שמים. לא ניתן לתאר איך אנשים סבלו מכך, הכינים מצצו את טיפת הדם האחרונה שנותרה בגוף.

השימוש בשקי הנייר של המלט

בשטח המפעל היו אלפי שקי נייר ריקים ממלט שהגרמנים לא הספיקו לשלוח למיחזור. יתכן שאבקת המלט הפריעה למיחזור הנייר. הר של שקים ריקים היה מונח כמו אשפה, ורק הפריע לגרמנים. הם העלימו עין מהעובדה שלקחנו חלק מהניירות לעצמנו. היינו מנקים את השקים הריקים מהמלט, עושים חור באמצע כדי להעביר דרכו את הראש ולובשים את השק על הגוף. היו שטענו שאם אבקת המלט תהיה צמודה לגוף - היא תעזור להתפטר מהכינים ותשמיד אותן. מצד שני, ידענו שאבקת מלט מסוכנת לעור הגוף ועלולה לגרום לפצעים בעור. שקי המלט עזרו מאד בחימום הגוף. לאחר כמה ימים יכלו לזרוק את השקים לבור השירותים במחנה וללבוש שק מלט אחר נקי מכינים.

הקור בגרמניה הגיע לעיתים לחמש עשרה מעלות מתחת לאפס. בליטא היה הקור הממוצע בחורף מגיע לכעשרים ושתים מעלות מתחת לאפס. מצד אחד, כאנשי ליטא הוקל לנו מעט, אך בכל זאת סבלנו מאד מחמת חוסר ביגוד מספק. בכל צריף היה תנור ברזל קטן שנועד לחמם את הצריף בלילה. כל מי שגר בצריף היה מביא חתיכת עץ מגרוטאות העצים במקום העבודה, ובעצים הללו היינו משתמשים על מנת לחמם את צריף המגורים. סבלנו בחורף מאד כיוון שהיתה ברשותנו רק שמיכה אחת יחידה שלא הצליחה לחמם אותנו בקור הגדול. ישנו כמובן עם הבגדים, אך ללא הועיל.

חפשנו את כל הדרכים כיצד להתגבר על הרעב ולשמור על הניקיון. פחדנו מאד ממגיפת הטיפוס. ידענו שאם המגיפה תתפרץ אצלנו עלול הדבר לגרום לגרמנים לחסל את כל המחנה. בושה לספר זאת היום, אך אז ראיתי רופאים, עורכי דין גדולים, מנהלי בנקים לשעבר ואנשי השכלה רבים מליטא שיושבים בערב בצריף ומנקים את עצמם ממכת הכינמת בכל צורה שהיא. הם לא התביישו בכך משום שאף אחד לא נמלט מהצרה הזאת. ידענו שההכרח לא יגונה, והנקיון חיוני ביותר להצלת החיים.

בצריפים שלנו לא היו ראשי בלוקים שהתנהגו כחיות טרף כמו במחנות אחרים, וגם לא אנשי קאפו שהעניקו מכות רצח. אנשי הקאפו אצלנו היו כמו מנהלי עבודה והשגיחו עלינו שנעבוד היטב, אך לא נגעו באף אחד לרעה. במקרה הגרוע הם היו מקימים צעקות כאשר הגרמנים היו בסביבה או כשחזרו מהעבודה בערב. לאחר האפל וקבלת מנת המרק היינו נכנסים לצריף המגורים ומרגישים מעט חופשיות. אף אחד לא התערב בענייניו של זולתו, ויכולנו לדבר זה עם זה באין מפריע. כל אחד כמובן רצה ללכת לישון במהירות ולצבור כוחות.

קבוצת שרידי גטו לודז' מגיעים למחנה

יום אחד, ללא כל הודעה מוקדמת, הביאו הגרמנים למחנה שלנו שלוש מאות יהודים מאושוויץ שהיו משרידי גטו לודז'. רובם היו כמעט מוזלמנים. הגיעו איתם שני אנשי קאפו יהודים מאושוויץ: האחד היה בחור בגובה מטר ושמונים בשם מאקס, בריון אכזרי וסדיסט שיכול היה לרצוח אדם במכות ברגע אחד, והשני היה בחור הולנדי נמוך קומה, אך אכזרי כמו מאקס. הגרמנים גידלו וטיפחו אותם. באושוויץ נתנו להם אוכל ושכנעו אותם לנהוג באכזריות כלפי אחיהם היהודים. יהודי לודז' רעדו מפחד מפניהם, והיו ממש מאולפים לכל מילה שלהם. כשהם הגיעו למחנה שלנו הם היו בהלם - לפתע הם ראו מחנה שבו אף קאפו לא מרים ידיים על אחיו היהודים, וראש המחנה היהודי אדון בורגר מעניק יחס טוב לכולם. גם האוכל היה הפתעה עבורם משום שכבר זמן רב לא קבלו אוכל כזה, והגרמנים ראשי המחנה - עם כל אכזריותם - לא הגיעו לדרגת הרוע של אנשי הס"ס באושוויץ. יהודי לודז' נכנעו לשני אנשי הקאפו שלהם, וההתנהלות בינתיים היתה כאילו הם מהווים מחנה נפרד בתוך המחנה. בזמן האפל היה הקאפו האכזרי מאקס מעמיד יחד עם חברו ההולנדי את שלוש מאות השרידים מאושוויץ בנפרד, ותוך שניות ספורות הם כבר נעמדו בשורות מפחד אנשי הקאפו האכזריים. אנחנו נעמדנו לספירת האפל בשקט ובנחת ללא צעקות. שרידי יהודי לודז' היו נבונים ולא רבו עם אנשי הקאפו שלהם. כל מה שהם הורו להם - התקיים באופן מיידי.

הגג של הצריפים במחנה מוצג ביד ושם

למחנה שלנו היו שני מפקדים גרמנים: המפקד הראשי היה הלאגר-פירר, איש ס"ס אכזרי שתמיד חשב שהוא לא יוצא ידי חובתו ואינו מתאכזר מספיק ליהודי המחנה, וסגן המפקד שהיה קצין בוורמאכט. למעשה, בהמשך היה סגן המפקד עורך את ספירת האפל ומסייר ובודק במשך היום את ניקיון המחנה, מצב החולים ועבודת המטבח. הוא לא צעק עלינו, אך בכל זאת פחדנו ורעדנו ממנו. אמרו עליו שלפני המלחמה הוא היה מורה או מנהל בית ספר.

אחי רפאל אמר לי שטוענים במחנה שהקצין הזה היה אחראי בעבר על משמר גטו שאוולי בליטא, ומשם הוא מכיר את אדון בורגר ראש המחנה. היו ביניהם יחסים טובים, וכנראה בעקבות ההיכרות המוקדמת שלהם - נבחר דווקא אדון בורגר לראש המחנה.

אדון בורגר היה אדם חכם וידע איך להתנהג עם הגרמנים. מחד, הוא נשמע בדייקנות לפקודות שלהם, ומאידך, הוא התנהג יפה עם אחיו היהודים במחנה. רוב היהודים הכירו את אדון בורגר מגטו שאוולי, ורבים היו מידידיו. מעולם לא שמענו אותו צועק על מישהו. הוא השגיח שכולם יקבלו את המנה שלהם ואת הקצבת המזון המיועדת עבורם. במשך היום, לאחר היציאה לעבודה, היה שוהה רוב הזמן בצריף המחומם שלו, ולא נאלץ לצאת למקום העבודה לשמור עלינו. בערב היה עומד ומשגיח במטבח בעת חלוקת המרק שכולם יקבלו את המנה שלהם, ובעיקר שאף אחד לא יקח מנה פעמיים. היה לו מבט חד והוא הכיר את כולם, לא היתה אפשרות לרמות אותו.

בתחילה היה המפקד הראשי, איש הס"ס, מתערב בכל דבר ובודק במחנה ובעבודה אם כולם עובדים כמו שצריך. הוא גם חקר ובלש בבית חולים הקטן כדי לוודא שלא ישארו שם אנשים חלשים אלא יישלחו למחנה אחר. לאחר מכן, כשהכל התנהל לפי רצונו, הוא עזב כמעט את כל תפקידיו והסתמך על הדיווח של סגנו. הלאגר-פירר מינה נער מהמחנה לנקות את חדרו ובעיקר לצחצח כל היום את מגפי הס"ס שלו שהיו צריכים להבריק כמו ראי. במשך היום היתה ההנאה שלו מסתכמת ברכיבה על סוס כשהוא לבוש במדי הס.ס. ונעול במגפיים המצוחצחים. הוא טייל בסביבה כמו מלך בגדוד בגאווה גדולה כאילו אין דומה לו וכל העולם שלו.

הסגן של הלאגר-פירר, הקצין איש הוורמאכט, רצה שקט תעשייתי במחנה ולא סבל את שני אנשי הקאפו מאושוויץ, בפרט את מאקס האכזרי. הוא סבר שכאשר יש צורך לצעוק על יהודי - הרי שזה תפקידו של הגרמני, וגם הרשות להכות יהודי נתונה בידיו של הגרמני, אולם אסיר מחנה שעדיין אינו יודע מה יעלה בגורלו מחר - מנין לו הזכות להתגאות ולדמות עצמו לקצין גרמני? הוא לא יכול היה להראות את דעתו בגלוי מפחד הממונה עליו - הלאגר-פירר איש הס"ס, אך הוא לא נתן לשני אנשי הקאפו מאושוויץ כל אפשרות של קירבה אליו.

במחנה שלנו היו גם אנשי קאפו שתפקידם היה להשגיח על העובדים. הם אולי צעקו מדי פעם מפחד המייסטרים הגרמנים, אבל אף אחד מהם לא הרים יד על אחיו היהודים. כשהם חזרו ממקום העבודה לא ניכרה בהם כל התנשאות, הם עמדו כמו כולם באפלים ובתור לקבל את מנת המרק שלהם. בארץ, לאחר המלחמה, היו אנשים מהמחנה שלנו שהתלוננו על יהודי משאוולי שהיה קאפו במחנה, כביכול הוא התאכזר אליהם. כמובן הכל היה שקר. הביאו אותו למשפט בישראל ולאחר כמה עדויות של אנשי המחנה זיכו אותו מיידית. כפי שכתבתי, במחנה שלנו לא קרה שיהודי מיהודי ליטא הרים יד על אחיו היהודים.

גם אנשים מתוכנו פחדו מהקאפו הפראי מאקס, על אף שלא היה לו שום קשר עם יוצאי יהדות ליטא. הם ראו בו פגע רע ופחדו ממגע ידיו אפילו בטעות.

חינוך למאקס הגדול

אט אט החלו השרידים מאושוויץ לפרוק עול ממאקס. הם התערבבו בינינו וראו את החיים השקטים שלנו בצריפי המגורים לאחר העבודה. מאקס הגדול הרגיש שהוא מאבד שלטון ומרות ורצה להראות לאנשיו שגם במחנה זה לא השתנה המצב - הוא עדיין השליט עליהם וכולם צריכים להיכנע לו בדיוק כמו באושוויץ, גם כאן הוא הקאפו שלהם, ולא אדון בורגר. לילה אחד, בעת שירד שלג בכל הסביבה וכולם ישבו בצריפים להתחמם מקור הלילה, יצא אחד מיהודי לודז' לשירותים. מאקס הקאפו האכזר הסתובב לו בחוץ וחיכה לטרף כדי להראות לכולם מי זה מאקס הגדול שיכול לרצוח אדם במכה אחת. ברגע שראה את היהודי הפולני, תפס אותו בחוזקה וזרק אותו לארץ בהנאה סדיסטית. הוא החל לגלגל אותו על השלג, ובתוך שניות אחדות עשה ממנו כדור שלג. הוא רצה שבאמצעות הקרבן שלו כולם ישמעו וייראו ממאקס הגדול.

מחנה קאופרינג בשלג

באותו לילה עבד במטבח הסבל הזקן והצדיק משאוולי, שהיה עוזר לכל אחיו היהודים בעבודה הקשה של כיפוף הברזלים ביציקה. הוא עבד עבור כולם, ובלילה היה עובד במטבח לנקות את הדוודים הגדולים שבהם בושל המרק. הוא הבחין בנעשה דרך החלון וראה איך הקאפו הסדיסט רוצח את היהודי. במקרה הייתי במטבח, ולא הבנתי - איך אפשר לתת לו לעשות דבר כזה?! אבל כולם רעדו מפחד ממנו וידעו שבמכה אחת הוא מסוגל לרצוח אותם. אולם, הזקן הצדיק לא יכול היה לשאת זאת בשתיקה וצעק: "איני יכול לראות זאת! אני לא אתן למאקס לרצוח יהודי במחנה!" ומיד רץ החוצה. לא יכולנו למנוע ממנו להתערב, ופחדנו שמא חס ושלום מאקס יחליט לרצוח אותו ולנו לא תהיה דרך לעזור. הצדיק הזקן יצא החוצה לקצה המחנה בשעה שאף נפש חיה לא היתה בחוץ מלבד הקאפו מאקס והיהודי המסכן מאושוויץ. כבר כמעט לא יכלו לראות את גופו של היהודי, אך מאקס הרוצח המשיך לגלגל אותו. נעמד הצדיק הזקן מול

מאקס הגבוה והחסון, כמו במלחמת דוד וגוליית, ואמר לו: "מאקס, הפסק! כאן זה לא אושוויץ!" מאקס נדהם מהחוצפה של היהודי הזקן, והחל פוער את פיו בדברי נבלה וקללות כפי שצעקו הגרמנים אנשי הס"ס על היהודים. הוא אמר לו: "יהודי מזוהם, הסתלק מכאן מיד, אחרת אני עושה ממך קציצות!" אנו עמדנו בפתח המטבח רועדים מפחד שמא הקאפו הגדול יחליט לרצוח את הצדיק הזקן. לא הכרנו את כוחו האדיר של הצדיק שהיה כבן שבעים. הוא החל שוב להזהיר את מאקס ואמר לו: "לך מכאן ואל תרים יד על אחיך היהודי, אני לא אתן לך!" בשלב זה ניגש הקאפו הרוצח לתת מכת מוות לצדיק. הזקן הבחין בכך, ומיד תפס את מאקס הגדול בשתי ידיו שהיו כמו ידי פלדה, הרים אותו באויר למרות ששקל כמאה קילוגרם, וזרק אותו על הארץ. הוא התחיל לגלגל אותו בתוך השלג, וכל אותה עת המשיך להחזיק אותו בידיו החזקות כמו בצבת. מאקס ניסה להשתחרר מידיו הכבירות של הסבל הצדיק, אך ללא הצלחה. הצדיק עשה ממאקס הגדול כדור שלג, אך לא היכה אותו. הוא רק רצה שירגיש את הטעם של אדם שהופך לכדור שלג. בינתיים הבחין היהודי מאושוויץ במתרחש, ומיד קם מהארץ, ניער מעצמו את השלג וברח לצריף שלו כדי להמלט מהקאפו הרוצח. הסבל הצדיק השאיר את מאקס הגדול בשלג, וחזר שבע רצון לעבודתו במטבח לאחר שהציל נפש מישראל ממוות. הקאפו מאקס התרומם מהארץ, ניער מעצמו את השלג ורץ אחרי הצדיק למטבח כדי לרצוח אותו. כשרק נכנס למטבח, הבחין בו הצדיק הזקן. הוא ירד מהספסל שעליו עמד כדי לרחוץ את הדוודים הגדולים, תפס אותו בידי הפלדה שלו מאחור, והחל להכות את מאקס בראשו עם שני דוודי הענק. הוא דפק עליו כמו שדופקים הושענות בהושענא רבה והתחיל לומר "הושענות". פניו של מאקס נפצעו והחלו לנטוף דם, ולאחר כמה מכות חזקות הצדיק עזב אותו. כל כוחו וגאוותו של מאקס הגדול התמוססו, הוא חטף פחד מהצדיק וחשש שעם עוד כמה מכות כאלה הוא גומר אותו. הצדיק מאד נזהר לא להרוג אותו, ורק נתן לו מכות חזקות כדי שלעולם שוב לא ייגע ביהודי לרעה. הקאפו חשב שבין יהודי ליטא במחנה יש עוד גיבורים כמו הזקן, והוא קיבל פחד נורא. כל גאוותו נפגעה והוא נראה כמו תרנגול שהורידו ממנו את הכרבולת.

נשארתי במטבח לראות מה יהיה בהמשך, ובינתיים התפרסמה הפרשה בכל המחנה. כולם רעדו מפחד ושאלו את עצמם מה יעשו הגרמנים ראשי המחנה לצדיק וכיצד יתנקמו בו. לצדיק הזקן לא היה זמן לנוח, והוא המשיך ברחיצת הדוודים הגדולים כאילו לא קרה כלום.

הקאפו מאקס חשב שהוא עדיין נמצא באושוויץ, שם היתה לאנשי הקאפו סמכות כמו לאנשי הס"ס. באושוויץ הם יכלו להרוג אדם בידיים ואף אחד לא התלונן עליהם. להיפך,

הם רק קיבלו תודה מאנשי הס"ס. הוא רץ לשער הראשי של המחנה וביקש מהחייל הגרמני לקרוא תיכף ומיד ללאגר-פירר איש הס"ס. השומר בשער לקח את הרובה שלו, כיוון אותו מול פניו של מאקס וצעק: "יהודי מזוהם שכמוך, אתה מבקש שהלאגר-פירר יבוא אליך באמצע הלילה? אתה מעז לקרוא לקצין ס"ס? חוצפה שכזאת, הסתלק מהמקום!" מאקס התבלבל לגמרי - באושוויץ, כשהקאפו היה מבקש, איש הס"ס היה מגיע מיד, ואילו כאן - השומר רואה שהוא כולו פצוע ושותת דם, ובכל זאת צועק עליו ומאיים בירי?! הוא חזר לצריף שלו ולא דיבר עם אף אחד, במחשבה שמחר בבוקר הוא יספר הכל לסגן הלאגר-פירר וידרוש עונש מוות ליהודי הזקן.

במחנה כולם שמחו ונהנו מכך שהקאפו מאקס הגדול קיבל מכות הגונות וקיצצו לו את כנפיו. השאלה העיקרית היתה - מה יהיה מחר בבוקר באפל.

כפי שכתבתי, אדון בורגר היה אדם חכם והיו לו קשרים טובים עם סגן הלאגר-פירר שהיה עושה כל יום את האפלים. הוא תכנן לספר לסגן הלאגר-פירר את המקרה ולהפוך את הקערה על פיה, כביכול הקאפו מאקס התנפל על הצדיק משאוולי שלא היה מאנשיו ובתמורה קיבל מכות. אדון בורגר חשב שהעונש יהיה שהיהודי יקבל מלקות, ויעץ לצדיק הזקן לשים שמיכה תחת הבגדים מאחור. התוכנית שלו היתה שהאיש שייבחר להלקות את הצדיק יֵדע קודם שעליו להלקות אותו רק בפלג גופו התחתון, על השמיכה, ויעמיד פנים כאילו הוא מלקה בכל כוחו. השמיכה תבלום את המלקות וכך לא ירגיש הצדיק כל כאב. ואכן, כך באמת היה.

בבוקר, סיפר אדון בורגר לקצין את כל פרשת מאקס, והציע לתת לזקן מלקות בתור עונש. סגן הלאגר-פירר הסכים לכך, משום שגם בעיניו לא מצאו חן הצעקות והמכות של מאקס. הוא חשב שרק לגרמנים ישנה הסמכות לצעוק ולהכות יהודים, אך לא יכול היה לומר מילה למאקס.

הקאפו מאקס נעמד כתמיד בסוף השורות של אנשיו כמו קצין שעורך מסדר לחייליו. כשנגמר האפל, יצא הקאפו מאקס ונעמד דום לפני הקצין הגרמני. הוא סיפר לו את הפשע הגדול של היהודי שהעז להכות אותו - הקאפו הגדול - וחיכה שהקצין יתן פקודה לתלות את היהודי הזקן. מאקס תכנן שהוא בעצמו יבצע את הפקודה באופן מיידי. אולם, לתדהמתו פסק הקצין שהזקן יקבל מלקות על פשעו לפני כל האנשים העומדים באפל. היהודי הצדיק יצא מהשורה, הביאו לו כסא קטן, והוא התכופף עם ראשו על הכסא. הוציאו מהשורה יהודי שהיה מוכן לכך מראש, נתנו בידיו שוט, והוא התחיל להלקות את גופו של הצדיק. השמיכה בלמה את כל המלקות, והקאפו לא

הבין איך יתכן שלאחר מלקות כאלו קם הזקן ורצה לחזור לעבודתו הקשה. מאקס היה בהלם ודרש מהקצין הגרמני עונש נוסף לזקן - במשך שלושה ימים יהיה עליו לתת את מנת האוכל היומית שלו למאקס כדי שיוכל להבריא. כולנו צחקנו בלב וידענו שהכל הצגה אחת גדולה.

מאז אותו מקרה השתנה הקאפו מאקס. הוא הבין שכאן זה לא אושוויץ ואין שום צורך לצעוק ולתת מכות כדי להיראות טוב בעיני הגרמנים. בתור פיוס היה אדון בורגר מכניס אותו למטבח בזמן חלוקת האוכל בערב, והוא היה מקבל מנה גדושה של מרק בכלי משלו. גם אני הייתי אוכל ביחד עם אחי על השולחן במטבח - שם קילפנו את תפוחי האדמה. מאקס היה מוריד את כובע המחנה שלו, מניח על השולחן ובולע את האוכל.

הסבל הצדיק הציל את היהודי מגטו לודז', ומאז השתנה יחסו של הקאפו מאקס לאחיו היהודים. שוב הוא לא הרים יד על היהודים שהגיעו מאושוויץ, והם נשמו לרווחה. הוא אמנם הרים את קולו, אך לא את ידו. לאט לאט התאוששו השרידים ולא היה ניכר עליהם שכמעט והיו מוזלמנים. המקומות הטובים בעבודה נתפסו כבר קודם ע"י אנשי ליטא, אך בכל זאת הם יכלו להחזיק מעמד, והעיקר - קבלו את הקצבת האוכל כדי להתקיים. הם גם ידעו איך להשתמט ולא לעבוד קשה מבלי שהגרמנים ירגישו. זו היתה החכמה במחנה - לא להתאמץ יותר מדי אך להשגיח שהגרמנים אינם חשים בכך. בהמשך, הקאפו מאקס וחברו הקאפו מהולנד השתנו וקבלו את מרותו של אדון בורגר. במצעד המוות, כשהרוסים חשבו שיש לנו עדיין לחם, הם התנפלו עלינו בהמוניהם עם סכינים, ואז מאקס יצא אליהם לבדו עם סכין. הוא מסר את נפשו להציל אותנו, והם כולם ברחו בבהלה ממאקס הגדול שהיה בן שמונה עשרה. בהמשך אתאר בפרוטרוט את ההתנכלות של הרוסים אלינו ואת הצלתנו על ידי מאקס. הוא קנה בכך את עולמו וכיפר על כל מעשיו הרעים. יש קונה עולמו בשעה אחת!

העברת הבשר לראש המחנה הפולני

כפי שכבר כתבתי, מפעם לפעם היינו מקבלים מעט בשר כדי לשלים את כמות הקלוריות ההכרחית לקיומנו לפי דעת המומחים הגרמנים.

אדון בורגר, שהיה סגנו של ראש המחנה הפולני שנשלח מאושוויץ, חיפש דרכים לשחד את הקאפו הפולני. אחת הדרכים היתה לתת לו מאכל בשר מהמטבח - היו טוחנים לו חתיכת בשר ושולחים אליו לצריף, והוא היה מטגן לעצמו את הבשר הטחון בתנור החימום שהיה ברשותו.

ברוב הימים לא היו באים הגרמנים ראשי המחנה לביקורת, ואני נשלחתי ללא חשש להביא את הבשר הטחון לראש המחנה הפולני. יום אחד הגיע סגן הלאגר-פירר לביקורת במחנה, והוא הבחין שאני יוצא מהמטבח עם כלי מכוסה. הוא עצר אותי ושאל: "מה אתה מביא לראש המחנה הפולני מאושוויץ?". מן השמים סייעו בידי ולא התבלבלתי. השבתי לו שאני הולך לראש המחנה משום שיש לו תנור שבו אפשר לטגן לחולים קצת בשר כדי לחזקם. אם הייתי אומר לו שנשלחתי מהמטבח להביא את הבשר לראש המחנה הפולני - היו מענישים אותו בחומרה על כך שהוא גונב בשר מאנשי המחנה, ואח"כ הוא היה מתנקם בי. באופן זה ניצלו חיי וחייו. סגן הלאגר-פירר לא היה טיפש והבין שאני מעביר את הבשר לראש המחנה הפולני, אך לא יכול היה לחקור יותר. על תשובתי התמימה הוא ענה: "אתם בעצמכם הם החולים, החזר תיכף ומיד את הבשר למטבח". הסתובבתי וחזרתי למטבח עם הבשר הטחון. כששמע ראש המחנה הפולני מה עניתי לקצין הגרמני, לא ידע איך להודות לי ואמר: "אם אתה זקוק לדבר מה במחנה - תמיד תבוא אלי ואני אסדר לך הכל". הוא ידע שתשובתי הצילה את חייו. אולם, מצד שני, הקצין הגרמני סגן הלאגר-פירר שם עלי עין לרעה וידע ששיקרתי לו. לאחר מכן הרגשתי בכך, כפי שאתאר. הוא הבין שלקחתי את הבשר עבור ראש המחנה הפולני. אדון בורגר נהנה מתשובתי, ולמעשה גם אותו הצלתי מצרות - כיוון שהוא היה האחראי על המטבח ואסור היה להוציא מצרכים מהמקום בלעדיו. הוא היה זה שנתן את ההוראה לטגן קציצות בשר לראש המחנה.

אני כמעט לא עבדתי בקילוף תפוחי אדמה מבושלים, משום שהיו מספיק נערים לעבודה זו. הנערים רצו מאד לעבוד בזה כיוון שבאמצע הקילוף הם היו מגניבים חתיכות תפוחי אדמה מבושלים לפיהם. הם סיכנו את עצמם מאד, ואם היו מבחינים במעשיהם - הם היו מקבלים שני עונשים: ראשית, היו זורקים אותם מהעבודה הקלה במטבח, ובנוסף - באותו לילה הם לא היו מקבלים את מנת המרק. אם הגרמנים היו מבחינים בכך בביקור פתאומי - חייהם היו בסכנה. הם ידעו מכך, אך עשו זאת כדי להינצל מהרעב האיום. אני לא רציתי להסתכן כל כך, וממילא קבלתי בתור בן הטבח מנה גדולה של מרק בלילה. הבעיה היתה הרעב המציק במשך היום.

במחנה היה צריף ארוך שנבנה על בור גדול. על הבור בנו רצפת עץ ועשו מתקן ארוך לשירותים. לאחר שהתמלא הבור, במקום לבנות בור אחר לשירותים ולהעביר את כל המתקן למקום אחר - היינו שואבים הכל בדליים, מעבירים לעגלות ונותנים לאיכרים הגרמניים כדי לזבל את האדמה. זו היתה עבודה מאד קשה ומלוכלכת, אולם לא היתה לנו כל ברירה. ראשי המחנה ציוו ודרשו מאיתנו לעשות זאת. היום שנבחר לצורך

עבודה זו היה יום ראשון - אז לא עבדנו במפעל המחנה. אני עדיין עבדתי במטבח, ואנו לא נלקחנו לעבודה הזאת כדי לשמור על הנקיון שלנו.

ליד צריף השירותים היה ממוקם צריף פח ובו ברזים בתוך שוקת פח כדי להתרחץ. היה זה בלתי אפשרי להתרחץ בקור הגדול בחורף כיוון שלא חיממו את המקום ולא את המים. רחצנו במים הקרים רק את הפנים והידיים, וכל אחד הביא איתו שקי נייר של מלט כדי להתנגב. שקי הנייר שימשו גם כנייר לשירותים. בצריף זה נטלנו כל בוקר ידיים לאחר שקמנו מהשינה.

סיום העבודה במטבח המחנה

לאחר שעבדתי במטבח המחנה כחמישה חודשים, הודיע לנו הלאגר-פירר איש הס"ס באופן פתאומי שהוא מביא נשים יהודיות מהמחנות והן תעבודנה במטבח בקילוף תפוחי האדמה. הוא אמר שבכך הוא משחרר כוח עבודה לסייע במפעל יציקות הבטון. מה היו מחשבותיו - לא ידענו, אבל כל אחד הבין ששמונה נערים בני חמש עשרה לא יתנו כל תועלת למפעל היציקות. תוכניתו הזדונית היתה שלא נוכל לעמוד בעבודה הקשה במפעל הבטון ואז נישלח למחנות השמדה.

המחבר עם ניצולים מתפלל במחנה לאגר 10

הלאגר-פירר חיפש כל העת מזימות חדשות להשמדתנו. הוא לא יכול היה להבין למה בכל מחנות קאופרינג מתים למעלה משישים אחוזים מעבודה ומרעב, ואילו אצלנו במחנה כמעט ולא מתים כלל.

הגיע היום, וכשש או שמונה נשים יהודיות הגיעו אלינו ממחנות ההסגר. לפי צו הלאגר-פירר, פונה עבור הנשים צריף מגורים, וסביבו סגרה גדר תיל גבוהה עם שער. היה זה כעין מחנה נפרד בתוך המחנה שלנו. כל קשר בין הנשים ובין אנשי המחנה נאסר.

אסור היה להתקרב לגדר התיל המפרידה ולשאול אותן מנין באו. אנשי המחנה רצו לברר אצלן פרטים שונים, כיוון שהיו בסביבה מחנות נשים של נשות ליטא ולכל אחד היו קרובים באחד מהם. בהמשך נודע לנו שהן באו מהונגריה. הן נכנסו לעבוד במטבח במקומנו, ואותנו שלחו לעבוד במפעל הבטון.

תמו הימים הטובים במטבח בהם יכולתי לעזור לאבא בעבודתו. בערב, לאחר שחזרנו מהעבודה, יכולתי לעזור קצת לאבא במטבח מכיוון שהיה לי מותר להיכנס לשם בתור בן הטבח.

הרבה ידיעות מהנשים הללו על נשות יהדות ליטא - לא קבלנו. בהתחלה הן היו מבוהלות מאד, אך לאחר שראו את היחס הנעים שהן זוכות לו מאנשי המטבח ומהנהלת המחנה - הן נרגעו.

במפעל הבטון

יצאתי לעבודה למפעל המחנה. ההסדר היה שחלק מאנשי המחנה עבדו במקומות עבודה קבועים, ואילו יתר אנשי המחנה באו בבוקר לחצר המפעל ואז נלקחו ע"י המייסטרים הגרמנים לעבודות שונות. רובם עבדו בעבודת היציקות. בעזרת רכבות משא הובאו חצץ וחול שנשפכו בקירבת מקום היציקה, ושם היו האנשים עובדים למלא קרוניות עם החול והחצץ ליציקות. ביום שבו הגיעו מאות טונות של שקי מלט, נדרשו הרבה אנשים לצורך פריקת המלט. בכל יום נדרשו אנשי המחנה שלא עבדו בעבודה קבועה לכל מיני עבודות במפעל. אני חשבתי שעלי לחפש מקום קבוע, אפילו קשה, ואם אמלא את רצון המייסטרים והם יתרגלו אלי - אוכל למצוא עבודה קלה יותר. החיפוש היומיומי אחר עבודה חדשה היה מסוכן ביותר כיוון שאי אפשר היה לדעת מה ילד יום. תמיד יכולות להיות הפתעות לא נעימות. המייסטרים לא הבדילו בין נער למבוגר - כולם צריכים לתת את אותה תפוקה, אחרת הם היו מתלוננים ללאגר-פירר הסדיסט איש הס"ס, ומיד הוא היה שולח לקרמטוריום באושוויץ.

הגיע יום היציקות, והמייסטר הגרמני דרש ממני לעמוד בתוך המודלים ולדחוף את הבטון עם קרש לכל הפינות של רשת הברזל. אם לאחר הייבוש היה נותר קטע מסוים ברשת הברזל ללא בטון - היו צריכים לתקן אותו ואז הוא כבר לא היה חזק כמו יציקה אחידה. תמיד הקפדתי לעשות עבודה מושלמת כדי שלמייסטר הגרמני לא תהיינה טענות כלפי. היה קשה לעמוד בתוך דייסת הבטון ולדחוף עם הקרש בפינות

של הרשתות - העבודה הזו הרסה את הנעליים והבגדים שנשרפו מחומרי הבטון. מצאנו פטנט: קשרנו בחוטי ברזל את שקי המלט הריקים לנעליים ולמכנסיים, ולאחר שהסתיימו כמה יציקות מוצלחות היינו מחליפים את הניר הספוג בבטון. כך יכולנו לשמור על הבגדים והנעליים.

המייסטר הגרמני ראה שאצלי כמעט לא נוצרים חללים ריקים מבטון ואני עובד היטב, והחליט להשאיר אותי אצלו כנער עוזר. ביום היציקות היה לי קשה, אבל בכל זאת היתה עבודתי קלה יותר משל היתר. בשאר הימים הייתי צמוד למייסטר הגרמני ומסייע בנקיון. כעבור זמן ראה המייסטר שעל אף מסירותי לעבודה עדיין היו חללים ריקים ביציקה, והוא חיפש דרכים לשפר את העבודה.

הגרמנים הביאו מכשיר ויברטורים חדש שהפעלתו היתה באמצעות בנזין. בתחילה רק המייסטר הגרמני עבד עם המכשיר, וליהודי לא היתה הזכות להפעיל אותו. הגרמני היה מפעיל את המכשיר, מכניס את הויברטור הפועל לתוך הרשתות ולעומק השוליים - שם בלטה קורה קטנה, וכך הוא דחף את הבטון לכל פינה. המייסטר עמד בתוך מתקן המודלים המלוכלך בבטון, ורגליו ונעליו היו שקועות בדייסת הבטון. הוא התלכלך מאד והיה מקלל בגרמנית את יום היוולדו. הוא הרגיש שהוא עובד קשה מדי בעבודה מלוכלכת, ואילו כל אחיו הגרמנים עובדים בעבודות נקיות ורק נותנים פקודות והוראות ליהודים. הוא התעייף מאד מהעבודה, משום שכל הזמן הגדילו את המפעל ובנו את כל המודלים, והיה חשוב לגרמנים שהכל יתייבש באותו זמן.

הגרמנים שעבדו במערבל הבטון הגדול המריצו את היהודים שיעבדו מהר ויתנו הרבה בטון כדי שיהיה אפשר לגמור את כל היציקות באותו יום. המייסטר שלנו עבד ביציקות הבטון, מתבוסס כולו בתוך הלכלוך, ובנוסף היה עליו להשגיח על כולם ולהמריץ אותם לעבוד מהר ולגמור את היציקות. הוא עבד ללא הפסקה עם מכשיר הויברטורים והשגיח שהבטון יכנס לכל פינה. המייסטר המומחה והגיבור נותר חסר כוחות, מלוכלך כולו, וכל הזמן צעק וצווח על היהודים. הוא כעס על העובדה שהם שולחים כל כך הרבה בטון והוא צריך להשתלט על הכל.

הוא ראה את חבריו המייסטרים מטיילים בסביבה - לא עובדים קשה ונשארים נקיים - ואילו הוא הטיפש עובד עד כלות הכוחות. ומה בידיו לעשות? - לקלל עולם ומלואו. הוא החליט לשבור את גאוותו ומסר לי את מכשיר הויברטור. לאחר שהפעיל אותו, הוא יצא ממשטח המודל ועמד על רצפת הבטון של המפעל. הוא כבר לא התלכלך יותר, והשגיח מבחוץ על טיב יציקות הבטון בתוך המודלים. הוא הדריך אותי כיצד להכניס

לעומק הרשת את הויברטור, והורה להרים את הרשת בזמן היציקה כדי שהבטון יכנס תחתיה. כך הגיע הגרמני למסקנה שהוא יכול לעמוד מבחוץ, לתת הוראות ולא לעבוד קשה. גם אני למדתי עם הזמן שאין צורך לעמוד בתוך המודל בגוש הבטון, משום שהבעיה היא בצידי היציקות. יש במשטח הרשת פיתולי ברזל רבים בצדדים, כמין עמודים, ומחמת ריבוי הברזלים הבטון אינו נכנס לעומק. כשהיו מרימים ביד את רשת הברזל, כל הבטון היה נשפך למטה מתחת לרשת. יצאתי מהמודל, נעמדתי על רצפת המפעל בצד, ומשם הפעלתי את הויברטור בצדדים כך שבכל פינה נכנס הבטון. במשך הזמן למדתי שברגע שאני מוריד את המכשיר לתוך העומק ורואה שהבטון למעלה לא זז - הרי שהכל התמלא בבטון ואני יכול להמשיך הלאה. כך למדתי את המקצוע מבלי שהגרמני הבין בעצמו איך זה עובד. לאחר יומיים, כשחלקי הבתים התייבשו והוציאו אותם החוצה, ראו שהכל מלא בבטון ללא שום פגם, ואני הפכתי למומחה. המייסטר הגרמני לא צעק עלי יותר ונתן לי לעבוד לבד. מאז יכולתי לעבוד קצת פחות ולחכות עד שיגמרו את היציקה לתוך המודלים, ובשלב זה הייתי עובד עם המכשיר מבלי להתאמץ. למדתי להשגיח בעיקר על הפינות ולוודא שהכל יתמלא בדייסת הבטון ללא פגם.

כאן, במחלקה הקשה של היציקות, היתה עבודתי הקלה ביותר. כשגמרו לצקת תבנית של מודל הייתי נכנס לפעולה. המודל היה בגובה חצי מטר, ואני הייתי עומד על רצפת המפעל ומסתובב עם מכשיר הויברטור הידני סביב המודל. לאחר שבדקתי איפה חסר חומר הייתי עובר לאט לאט עם המכשיר עד שהמוצר יצא מושלם. היתה זו השגחה פרטית מיוחדת. אנשים התמוטטו מהעבודה הקשה, ואילו אני - הנער הקטן - הפכתי למומחה. אף מייסטר גרמני לא צעק עלי יותר, ויכולתי בינתיים לצאת כאילו לשירותים ולנוח קצת.

הבעיה היתה איסור מלאכה בשבת. בכל מקום היו צריכים ללמוד את הבעיות ולהתגבר. כשעבדתי במטבח למדתי את הלכות שבת, ואילו כעת הכל היה חדש בשבילי. כפי שכתבתי, הצדיקים והיראים עבדו בשבת קשה יותר והצליחו להמנע ממלאכה גמורה בשבת. בני התורה בקשו מכל אחד להסתובב בערב שבת ולדאוג שלא יהיה מוקצה. האנשים בד"כ לא יכלו להסתובב משום שהגרמנים לא נתנו לעזוב את מקום העבודה ולטייל במפעל. כל אחד היה צריך להיות צמוד למקום עבודתו. אולם אני, לאחר שהסתדרתי בעבודתי החדשה והפכתי למומחה ליציקות, יכולתי לעזוב את מקום העבודה ולנוח מעט או לצאת לשירותים. כל דבר שראיתי וחששתי שמא מחר נזדקק לו - אמרתי עליו בפה: "אני מכין את הדבר לטלטל מחר שלא יהיה מוקצה". כך עשיתי עם שקי המלט, החול, החצץ, הברזל, כלי העבודה וכלי החפירה.

המייסטר הגרמני - 'העין'

מנהל המחלקה בביתן שבו עבדתי היה מייסטר מ"אוטה". היהודים שעבדו במחלקה הזאת העניקו לו כינוי לוואי - 'העין', ובאידיש 'אייגאלע'. בכל דבר הוא נתן את מבטו, ואם משהו לא מצא חן בעיניו - הוא היה נותן מכות רצח ללא כל אזהרה מוקדמת. כולם רצו לברוח מהעבודה במחלקה הזאת מפחד המכות של 'העין'. העבודה היתה קשה, והמחסור במזון גרם לחולשה תמידית. אף אחד לא היה מעונין לסבול גם ממכות שעלולות להפוך אותו לאדם בעל מום או אפילו להרוג אותו. אני נפלתי לעבוד אצל הרשע הרוצח הזה, והתקיים בי הפסוק: "מה יעשה לי אדם, ד' לי לא אירא".

ידעתי שעלי להיזהר ממנו מאד. הכלל הראשון היה - כל הזמן לעבוד, לא חשוב באיזו עבודה. העיקר להסתובב ולעמול ולא לעמוד רגע אחד במנוחה. כולם פחדו מהמייסטר הראשי - 'העין'. יתר הגרמנים במחלקה לא הסתכלו עלינו כל כך, ורק רצו שהיציקות תהיינה מושלמות ללא שהיות והפרעות. בשאר הימים הם לא בדקו באיזו מהירות אנחנו עובדים ואם אנו יוצאים לשירותים מחוץ למפעל. לעומתם, 'העין' הפושע והרוצח היה יושב במשרד שלו בקומה השניה במפעל, וכל שטח המפעל היה פרוש תחתיו. הוא השקיף מחלונו כמו בלעם הרשע שתכנן איך להרע לעם ישראל. ביום לא היתה לו מנוחה עד שהוא היכה יהודי. ברגע שהבחין במישהו שמעז לנוח קצת - היה קופץ מממשרדו כמו נמר ומרביץ לו מכות רצח. האנשים היו חסרי הגנה וכל רגע עמדו בסכנת התעלפות, אך ל'עין' תמיד היו טענות לתרץ את עצמו: כאן לא שפכו טוב את החומר לעיסת הבטון, כאן לא יישרו היטב את המשטח כמו סרגל, וכאן נשפך קצת חומר מחוץ למקום היציקה. ידעתי שעלי להזהר כל הזמן, ובפרט ביום היציקה שבו עבדתי עם מכשיר הויברטור. לאחר שהכל התייבש הוא בדק את קירות הבטון וראה שאכן הכל מלא בטון ואין ברזל חשוף.

המייסטר שלי שמר עלי ורצה שאמשיך לעבוד בתוך המפעל, ולכן בימים בהם לא היו יציקות הוא הורה לי לטאטא את כל שטח המפעל. על הרצפה היתה מצטברת שכבה של מלט מחמת הפעלת המערבל, ואני ידעתי שעלי לטאטא כל הזמן כדי שהמייסטר הרוצח 'העין' לא ימצא אותי ברגע של מנוחה. אם הייתי רוצה הייתי יכול להתאמץ ולסיים בתוך פסק זמן קצר את העבודה, למרות ששטח המפעל היה גדול וכל העת הוסיפו ובנו בהמשך את המודלים ליציקה, אולם לא ידעתי איזו עבודה קשה אחרת יתן לי המייסטר שלי. הכלל היה - ליהודים אין אפשרות לנוח בעבודה.

ידעתי שאסור לי לשפוך מים על רצפת הבטון של המפעל ולהסיר בכך את האבק, משום שאז היה המלט מתקשה, הופך ליציקת בטון ומקלקל את הרצפה של המפעל. בנוסף, לגבי שבת, אם המלט מתערב במים והופך ליציקה, אפילו במשהו, זה מוסיף על הבנין ויש בכך אב מלאכה.

ידעתי שכל היום עלי לעבוד ולטאטא את השטח, ומצאתי שיטה שתסייע לי שהעבודה תימשך כל היום: לקחתי דלי וכף וטאטאתי כל פעם מטרים ספורים מאבק. לאחר שנוצרה גבשושית קטנה של מלט, הייתי אוסף אותה בכף ושם בתוך הדלי. כך עשיתי שני דברים חשובים ביותר: גם עבדתי במשך זמן רב, וגם אספתי מלט למיחזור ובכך סייעתי לניצחון הגרמני במלחמה, שהרי, כפי שסיפרתי, כשנפלתי בעת שסחבתי על גבי מלט, הרביץ לי החייל הגרמני מכות רצח ולימד אותי ששק מלט שווה יותר מחיים של נער יהודי ובאמצעות המלט יוכלו הגרמנים לנצח. מפעם לפעם, כשהתמלא מעט הדלי עם המלט, שמתי בצד את המטאטא והלכתי לשפוך את המלט בתוך ארגז המלט שליד מכונת הערבול. כל הזמן חישבתי כמה מטרים עלי לטאטא תוך שעה כדי שתהיה לי עבודה קלה לכל היום. הפושע הרוצח 'העין' ישב למעלה במשרד והבחין שאני באמת לא נח לרגע, אבל העבודה האיטית שלי הוציאה אותו מהכלים. הוא הרגיש שאני מסדר אותו - עובד כל היום ללא הרף - אך למעשה לא עושה כמעט כלום, שהרי במשך שעה קלה ניתן לטאטא את כל המפעל. לפתע, ללא כל התראה, הוא קפץ מהמדרגות והגיע אלי עם שטף של קללות גרמניות - שאם הרוסים היו שומעים היו מתביישים בקללות הידועות שלהם. הוא תפס את המטאטא בכעס איום, ועם קצף על שפתיו החל לטאטא את רצפת המפעל כדי להראות לכולם איזה פושע אני. הוא רצה להוכיח שהנער היהודי החלש מסדר את הגרמנים ובגללו הם יפסידו את המלחמה. בתוך עשרה רגעים הוא ניקה צד אחד של שטח המפעל לאורכו, ואני עומד במקומי ללא נוע כדי ללמוד איך לעבוד. אולם, בהמשך נוצר ענן אדיר של אבק כמו ערפל, והמייסטרים הגרמנים ברחו מהמקום כדי לנשום קצת אויר מחוץ למפעל. 'העין' הבחין במהומה שיצר, אך בכל זאת לא חשב להודות בשגיאה שעשה ובכך שאני עבדתי כמו שצריך. הוא חזר אלי חסר נשימה מחמת האבק ואמר לי בקול מצווה: "תטאטא כל היום, אבל טיפת אבק שלא תהיה במפעל, הבנת?" - זאת אומרת, במילים אחרות, לעבוד בדיוק כמו שעבדתי קודם. הנהנתי בראשי ואמרתי לרוצח 'העין': "תודה רבה לך, המייסטר הגדול, שלימדת אותי איך לעבוד. כך באמת אני אעבוד". הוא נהנה מהתודה שלי ויותר לא נגע בי לרעה ולא התערב בעבודה שלי כלל.

בשמים שמרו עלי, ומקום העבודה הכי קשה שממנו כולם ברחו מפחד המייסטר הרשע 'העין' - הפך להיות מקום העבודה הכי טוב והכי קל עבורי. הסתובבתי בין המייסטרים הגרמנים ואף אחד לא אמר לי מילה. בעיקר שמחתי על העובדה שבשבת כמעט לא הייתי עושה מלאכה, כיוון שבטאטוא רצפת בטון אין דין של 'משווה גומות' כמו בחצר. היתה לי מעלה נוספת - יכולתי לאסוף בדלי סיגריות ולמכור אותם במחנה תמורת לחם. כמעט כל המייסטרים הגרמנים עישנו, אך מחמת מחסור בסיגריות הם היו מעשנים כמעט עד הנייר. את השאריות הללו היו אוספים, עוטפים בנייר של שקי מלט ומעשנים את הזבל הזה. אח"כ החלטתי לא לאסוף יותר כדי לא לעמוד בפיתוי להחליף תמורת לחם. ידעתי שאדם יתן את פת לחמו כדי לזכות בסיגריה ובכך יגזור פסק דין מוות על עצמו, וזהו רצח.

למחלקה שלנו היה מסונף כימאי מגטו קובנה שאת שמו איני זוכר. הוא היה הכימאי בבית המרקחת היחיד בגטו, וכבר היה זקן. הגרמנים לקחו אותו כדי שיבדוק את חוזק יציקות הבטון. כשנכנסתי אליו ראיתי על שולחנו דוגמיות של בטון שלקח לאחר יום היציקות. הוא בדק את הדוגמיות הללו עם פטיש וכך וידא את חוזק הבטון. הוא היה אדם מלומד וידע לעשות את הבדיקות הנדרשות, ושמח שנפלה בחלקו עבודה קלה. ראיתיו בגדלותו, בהיותו הכימאי הגדול בגטו, ואילו כעת - עגום היה לראותו לבוש בבגדי הסמרטוטים של המחנות כמו כולם ורגליו עטופות בשקי המלט. איני יודע את טיב היחסים שלו עם המייסטר הגרמני, אך ראיתי שהוא ריחם עליו ונתן לו חתיכת לחם. היתה זו הצלת חיים. הוא ישב כל היום על כסאו וסיתת עם איזמל ופטיש גוש בטון שהתקשה כדי לראות את חוזק הבטון.

עישון סיגריות במחנה

הגרמנים לא נתנו לאנשי המחנות הקצבת סיגריות לעישון. החיילים הגרמנים ואנשי "האוטה" במחנה קבלו הקצבת סיגריות, והיו אלה סיגריות בעלות ריח גס מאד. לא יכלו לעמוד לידם בעת שעישנו. לאור המחסור בסיגריות, עישנו אותן הגרמנים עד תומן עם מעט מהנייר, ואז זרקו אותן. מטעמי ניקיון הם הקפידו לא לזרוק את הבדלים על רצפת הבטון של המפעל, ולכן הותקן על הקיר פח אשפה ממתכת ובו נזרקו השאריות. הם ידעו שהיהודים אוספים מתוך פח האשפה את הבדלים, וברוע ליבם היו מכבים את בדל הסיגריה בתוך המלט שנשפך על רצפת המפעל. לאחר שהשליכו את שארית הסיגריה המלוכלכת במלט, כיסו אותה בניירות של שקי מלט וכך הבטיחו שיהודי המחנה לא ימצאו מאומה.

הנוהג במחנה היה שאלו שמכורים לעישון היו מוכרים את מנת לחמם העלובה עבור סיגריה. במשך כל היום עבדו קשה, ובהפסקת הצהריים היו מחפשים בנרות אחר בדל סיגריה של הגרמנים. הם חפשו בפחי האשפה, ולאחר שמצאו היו מפרקים את השאריות - שהיו רק ניר מעושן בריח סיגריה - ואז לוקחים חתיכת ניר משק מלט ומגלגלים אותה סביב. וכך היה התהליך: עשרה אנשים עמדו במעגל, ומי שמצא את השאריות היה מתחיל לעשן. הוא שאף את העשן של הניר עם מעט פירורי סיגריה, מילא את כל ריאותיו בעשן והחזיק את העשן כמה שיותר. לאחר מכן היה נושף את העשן לתוך פיו של האיש הבא במעגל, וכך המשיך השני להעביר את העשן לשלישי וכן הלאה עד שהגיע ריח העישון לאחרון. כשהחל הראשון לנשוף את עשן הסיגריה פעם נוספת, הפך את הסדר והתחיל עם האחרון. העשן המלוכלך הלך וחזר אחורה עד שהגיע לראשונים וכך כולם נהנו בשווה מהריח המדומה של עשן הסיגריה. הם היה נהנים מזה יותר מאוכל.

עשרת האנשים הללו היו קבוצה מלוכדת, ואם מישהו מהקבוצה מצא למחרת בדלי סגריות - היו מעשנים למחרת באותה צורה. מזעזע לחשוב שתמורת בדל סיגריה מכרו חתיכת לחם - המנה הקטנטונת שנתנה חיות לנפש ובלעדיה נפלו מתים.

לקראת סוף המלחמה הלחם שקבלנו היה כולו מלא אבק ועובש. כשהיו אוכלים את לחם העובש, היה יוצא עשן דרך האף. אחד מאנשי המחנה, שהיה משועבד לעשן סיגריה עד מוות, ראה את חברו נושף עשן מהפה. הוא קפץ אליו והתחנן שיחזיק את העשן בפה וינשוף לפה שלו, אך האיש ענה לו שאין זה עשן סיגריה אלא עשן של אבקת עובש מהלחם שקבל בבוקר. זה היה איום ונורא לראות זאת במחנה. אנשים גיבורים וחזקים שיכלו להתגבר בקלות על הרעב למרות העבודה הקשה - התמוטטו רק בגלל החלפת הלחם בחתיכת סיגריה.

הוצאת היציקות מהמודלים

למחרת יום היציקה היו שופכים מים על יציקות הבטון, ולאחר יומיים או שלושה כבר היו היציקות גמורות כתוצאה מהמים החמים שזרמו במודלים. כשהיציקות התייבשו, היו מוצאים את קירות הבתים מהמודלים באמצעות מנוף. גם במלאכה זו נדרשה זהירות רבה - היו צריכים לתפוס את כל הפינות של הקירות בשרשראות ברזל כדי שהלחץ על משטח הבטון יהיה שווה והוא לא ישבר. לאחר שהיו מצליחים להוציא את היציקות בשלמות, היו מעבירים אותן למקום סמוך לפסי הרכבת, ועל ידי המנוף

הגדול היו מעמיסים את חלקי הבטון על רכבת המשא. היה זה פלא שלמרות המחסור הגדול במכונות ובמנופים בעת המלחמה - בכל זאת הצליחו לייצר במפעל מנוף בטון כה גדול.

אני עבדתי במקום הזה כחודש. בעיני כולם הוא נחשב לגיהנום שיש לברוח ממנו, אך כפי שתיארתי - עבורי היה זה המקום הקל והנעים ביותר.

אמרו על המהנדס הראשי שהוא נכד למלכי בווריה - משפחת לודביג - והוא יורש העצר שלהם. הם אבדו את כתר מלכותם, אך נשארו נסיכים מכובדים ביותר. מאות בשנים היתה משפחת לודביג על כס מלכות בווריה. ניכר היה על המהנדס שהוא נסיך אמיתי - הוא היה אריסטוקרט, וכל המייסטרים הגרמנים נתנו לו כבוד מלכים כראוי לו. היה חסר לו רק כתר מלכות. הוא היה אדם נאה מאד, אינטליגנט ולבוש כמו נסיך אמיתי. מפעם לפעם הוא היה מגיע לבדוק אם הכל מתנהל כשורה. הוא היה עובר לידינו בריצה ולא מסתכל עלינו, כביכול היינו מצורעים. ידענו שמילה אחת שלו לעוזריו המייסטרים היתה יכולה לשנות את כל המצב שלנו. הוא ראה שאנו אנשים חלשים ומוכי רעב - ולמרות זאת עובדים קשה בשארית כוחותינו. כנראה היה זה מפעל פרטי שלו והוא יכול היה להוסיף לנו אוכל ולגרום לעוזריו לשנות את יחסם אלינו, אך הוא התעלם וממש רץ כדי להימנע ממפגש איתנו. כל כך חיכינו למילה טובה מאריסטוקרט כמוהו, לדרישה מאנשיו שינהגו עמנו בצורה אנושית יותר, אולם הוא העדיף להתעלם כאילו אנחנו לא קיימים.

כנראה מחמת שהיה צאצא לשושלת המלוכה ואולי גם נסיך הכתר, הוא לא נשלח לחזית. ניכר היה עליו שלא חסר לו כלום - תמיד היה לבושו מלכותי ופניו חסרי דאגה. היתה ברשותו מכונית מרצדס יפה. הוא לא התייחס אלינו כלל, אך לא ראו עליו אנטישמיות של ממש. הוא קיבל דיווח מעוזריו, נתן פקודות ונעלם במהירות מהמקום. כך, מפעם לפעם, היה מופיע ומסתלק מיד.

תפוחי אדמה קפואים

לאחר שנגמרה תקופת עבודתי במטבח, הורע מצבי הכלכלי. עבדתי במפעל יציקות הבטון, ולא היו לי תוספות של סנדוויצ'ים או פירות כמו שקיבלתי באוטינג. כל היום רעבתי כמו כולם עם מנת הלחם הקטנה בבוקר. בערב קיבלתי בזכות אבא מנה נוספת של מרק. החורף היה בשיא תוקפו ולא יכולנו לקטוף עשבים הראויים לאכילה. המצב

היה קשה ביותר, בפרט בתחילה - אז עבדתי קשה מאד עד שהסתדרתי בעבודה קלה יותר.

במחנה נודע שהגרמנים הכינו לפני החורף עשרות טונות של תפוחי אדמה עבור המטבח שלהם בשיטה בלתי יעילה: הם חפרו תעלות עמוקות, מילאו בהן קש, זרקו מעליו תפוחי אדמה וכיסו בשכבת קש נוספת. כנראה שסוג תפוחי האדמה לא התאים לצורת איחסון זו. מים חלחלו לתוך תפוחי האדמה, ובשל מזג האויר הם קפאו והתקלקלו. הגרמנים החליטו לא להשתמש בהם כלל. עד שנודע לנו מהענין, התפודים כבר הפשירו והפכו לעיסת בוץ. הריחות שבקעו מן התעלות היו איומים.

אנשי המחנה התחילו להתגנב למקום האוצר של תפוחי האדמה, בפרט בשעות מנוחת הצהריים, ומילאו בשקי המלט הריקים תפוחי אדמה מקולקלים. הם רצו לנסות להכין מהם משהו אכיל. הם היו מביאים למחנה את תפוחי האדמה המלוכלכים, שוטפים אותם תחת הברז ומסירים את הקליפה. לאחר שהבוץ המצחין הוסר, הם סחטו בידיהם את התפודים עד שיצאו מהם כל המים. הם חשבו שמדובר ברעל ושהסירחון האיום מגיע מהמים. כפי שכתבתי, בכל צריף היה תנור ברזל קטן לחימום. אנשי המחנה חשבו שעל ידי להט החום של התנור יישרפו החיידקים והרעל שבתוך תפוחי האדמה. לאחר שנאפו התפודים והתקררו מעט - היו הריחות גרועים קצת פחות. האנשים החלו לאכול אותם ולא קבלו דיזנטריה או מחלת טיפוס מעיים וכדומה. כשראיתי שניתן לאכול את תפוחי האדמה, מילאתי גם אני שקים ריקים של נייר מלט בתפו"א. יחד עם אחי רפאל התחלתי לרחוץ אותם, לסחוט ולאפות. יצאו לנו פיתות גדולות ולקחנו אותן בבוקר לעבודה. הפיתות הללו השקיטו מעט את הרעב האיום. הנס הגדול היה שאף אחד מאלו שאכלו מתפוחי האדמה לא חלה, וקשה להבין כיצד - הם היו רקובים לחלוטין והריח שלהם היה נורא. בזכות העובדה שמזון זה היה קשה לעיכול, לאחר שאכלנו ממנו בבוקר בעבודה הרגשנו שובע במשך רוב שעות היום.

כשנודע לגרמנים ראשי המחנה שאנחנו אוכלים את התפודים המקולקלים, הם אסרו עלינו בכל תוקף להמשיך לעשות זאת משום שחששו ממגיפת טיפוס המעיים. כשחזרנו מהעבודה היה החייל שומר השער מרגיש את ריח הסירחון האיום, והיה מצווה להשאיר את כל השקים ליד השער. למדתי איך להסתיר את תפוחי האדמה המצחינים: לקחתי רק כמה קילוגרמים בודדים ושמרתי אותם בחוץ במקום נסתר ליד העבודה שלי. בלילה, כשחזרנו למחנה, הכנסתי אותם בתוך כמה שקי נייר ריקים, וכך החייל הגרמני לא הרגיש את הריח. היה לי פטנט נוסף: תמיד נעמדתי בצד השני של השורות, במקום בו החייל הבודק עומד, וכך הצלחתי מפעם לפעם להגניב למחנה את

תפוחי האדמה. אחי רפאל ואני עיבדנו אותם לפיתות ולקחנו את הפיתות הללו כל יום לעבודה. התרגלנו לריחות, וכשראינו שאף אחד לא חלה כתוצאה מאכילת התפודים - אכלנו אותם בלא פחד. אם היינו יכולים ללעוס אבנים - היינו עושים זאת, כך שאת התפודים אכלנו בשמחה, בפרט שלא היתה בהם בעית כשרות.

עבדתי במקום החדש במשך חודש ימים, וכל העת הייתי מסתכן ומביא את תפוחי האדמה המקולקלים. ברצוני לציין שכאשר הלכנו במצעד המוות לקראת סוף המלחמה, היו אנשים שלקחו איתם בתוך קופסא מעט מתפוחי האדמה הרקובים הללו וחשבו שאולי יצליחו בדרך לאפות אותם ולאכול. כשיצאנו מדכאו קבלנו ככר לחם ואכלנו פרוסה דקה ביותר כדי שיהיה לנו בכל יום משהו להכניס לפה. מצצנו את זה כמו סוכריה. יותר לא קבלנו מהגרמנים אוכל בדרכים. היו בינינו אלפי אסירים רוסיים שמצבם היה גרוע יותר משלנו. הם, לעומתנו, אכלו מיד את כל המנה, ולאחר כמה ימים בלי אוכל נפלו מתים כמו זבובים. היו מהם כאלו שראו אנשים שמחזיקים בקופסאות את רסק תפוחי האדמה הרקובים, ובקשו לתת להם כף של רסק לא אפוי. כמה רגעים לאחר שבלעו את הרסק, הם נפלו מתים כתוצאה מהרעלה. אז ראינו את הנס הגדול שהיה עמנו - אנו אכלנו מזה כמעט כל יום ולא קרה לנו דבר, ואילו הרוסים רק הכניסו את תפוחי האדמה לפה ומיד מתו כאילו היה זה כדור רעל.

פטירתו של הסבל הצדיק משאוולי

הסבל הצדיק משאוולי ניהל את עבודת הכנת רשתות הברזל ליציקות. הוא היה אחראי במיוחד על עבודת הכיפוף של הברזלים העבים, שכדי להרים אותם היו צריכים כלי הרמה מיוחדים. הוא עשה את זה לבד כדי לעזור לאחיו, משום שרוב העובדים שם היו זקנים וחלשים. הוא היה גיבור עצום, ולמרות שכבר היה בן שבעים - עשה לבדו את העבודה הקשה. את העבודה הקלה של כיפוף הברזלים הדקים וקשירתם בחוטי ברזל דקים למשטחי הברזל הוא השאיר ליתר העובדים, ולאחר שגמרו את תבניות הברזל ליציקה, הוא ביקש מהמייסטרים הגרמנים להרים אותם במתקני ההרמה הגדולים שהיו במפעל. הגרמנים היו שבעי רצון מעבודתו והסכימו להצעתו, וכך הפך מקום העבודה הקשה ביותר למקום העבודה הכי קל במחנה.

יום אחד ריחם הצדיק הזקן על האנשים שעבדו איתו והרים לבדו ברזלים במשקל כבד ביותר. הוא קיבל שבר גדול ומעיו יצאו ממקומם בצורה שסיכנה את חייו. תיכף ומיד הובא הצדיק למרפאה של המחנה. ד"ר פסחוביץ בדק אותו וראה שצריך לערוך

ילדים לומדים בגטו שאוולי

ניתוח חרום מיידי תוך עשרים וארבע שעות, ואם לא יכניסו את המעיים בחזרה למקומם - יווצר נמק והוא ימות מתוך ייסורים נוראים.

ד"ר פסחוביץ רצה בכל ליבו ונפשו להציל את חייו של הצדיק משאוולי שהיה מצדיקי הדור. כפי שכתבתי, היו לד"ר פסחוביץ קשרים עם רופאי בית החולים הקטן באוטינג, ומשם יכול היה לשאול כלים רפואיים לניתוח החרום. ד"ר פסחוביץ בעצמו לא היה מנתח, אך היה לו מעט ידע בניתוחי חרום. לאחר המלחמה סיפר לי ד"ר פסחוביץ שבמחנה שלנו היה מנתח מפורסם משאוולי וביחד הם רצו לעשות את ניתוח החרום. הוא פנה ללאגר-פירר כדי לקבל את הסכמתו לעשות את הניתוח בבית החולים הקטן במחנה, אך הלאגר-פירר הרוצח ענה לו במקום במילים אלו: "אין שום ניתוחים במחנה". כך, במשפט אחד, גזר הנאצי הסדיסט שהאיש יתפגר. הרוצח הנאצי כל הזמן חיכה שאנשים ימותו במחנה מעבודה קשה וממחלות, כפי שהורה הרוצח היטלר ימ"ש - להשמיד את היהודים במחנות בעבודה קשה. כאן, במחנה שלנו, כולם החזיקו מעמד וכמעט לא היו אנשים שמתו. הלאגר-פירר שמח על האפשרות שימות עוד יהודי במחנה. ד"ר פסחוביץ חשב שמאחר והוא טיפל כל הזמן במחלת הסכרת של הלאגר-פירר הוא יעתר לבקשתו, אך דבר לא הועיל והוא עמד על סירובו.

ד"ר פסחוביץ ניגש לסגן מפקד המחנה שהיה קצין וורמאכט, וביקש את רשותו ללכת לבית החולים ולהביא מכשירים לניתוח חרום. הוא לא סיפר לו שהלאגר-פירר אסר עליו לעשות את הניתוח, וסגן המפקד הרשה לו. יצא ד"ר פסחוביץ לבית החולים באוטינג, ביקש להשאיל לו כלים לניתוח, והם אמרו לו: אנחנו לא יכולים לתת את המכשירים, אבל אנחנו מעמידים פנים כאילו אנחנו לא רואים ואתה תיקח כל מה שצריך. ד"ר פסחוביץ לקח את כל מכשירי הניתוח להם נזקק וחזר למחנה. כשרצה להיכנס לשער המחנה, עצר אותו הלאגר-פירר הרשע ושאל: "מה אתה מחביא מתחת למעיל שלך?" - הוא הבין שד"ר פסחוביץ יבקש רשות מסגנו וילך להביא כלים לניתוח. הוא הרים את קולו ואמר: "כבר אמרתי לך, אין כאן שום ניתוחים! שימות ויתפגר, אבל ניתוח אין". ד"ר פסחוביץ ראה שהשטן לא מאפשר ואין לו כל אפשרות לעשות את

הניתוח לצדיק משאוולי. הוא שב לבית החולים להחזיר את כל המכשירים, וחזר שבור ורצוץ למחנה. הוא הצטער מאד על העובדה שאין ביכולתו להציל את חייו של הצדיק הגדול שמסר את נפשו לסייע לאחיו היהודים ונפל בעת שעשה חסד עם יהודי. כשנודע במחנה מצבו החמור של הסבל הצדיק, הלכו רבים להיפרד ממנו ולהתברך מפיו, וגם אני הייתי ביניהם. למרות יסוריו הנוראים הוא קיבל את כולם בפנים שוחקות, כביכול אין המוות מחכה לו בשעות הקרובות. נכנסנו אליו אחד אחד והרגשנו שהצדיק חש ששעותיו ספורות והוא תיכף עובר לעולם שכולו טוב. הוא שכב על מיטתו, חיוורון מכסה את פניו, וברך את כולם. נפרדנו בשברון לב ויצאנו מחדרו. הוא נותר לבד עם ד"ר פסחוביץ ברגעים האחרונים של חייו.

הצדיק התחיל להגיד וידוי, וד"ר פסחוביץ סיפר לי שוידוי כזה הוא לא שמע כל ימי חייו. עד היום מהדהדת באוזניו תפילתו של הצדיק. הוא קרא קריאת שמע ואמר את כל התפילות שאומרים בזמן הפטירה, ולאחר שגמר את תפילתו איבד את ההכרה ובמשך הלילה נלקח לבית עולמו. יהיה זכרו ברוך וזכותו תעמוד לעם ישראל עד ביאת גואל צדק.

הלאגר-פירר הרוצח הסדיסט החליט לנקום בד"ר פסחוביץ על רצונו לנתח את הצדיק למרות אי הסכמתו. הנוהל בעת פטירת אדם במחנה היה שהרופא ממלא טופס רפואי ובו סיבת המוות. בכל המחנות היו הרופאים צריכים לכתוב שסיבת המוות היא דום לב. בבוקר, כשד"ר פסחוביץ מסר ללאגר-פירר את תעודת הפטירה של הצדיק, הבחין הנאצי שהרופא לא כתב את סיבת המוות וחלף זאת השאיר את השורה ריקה. הלאגר-פירר לא יכול היה להעביר למשרד הראשי של קאופרינג את טופס הפטירה הבלתי מושלם, ושאל את הרופא מדוע השורה ריקה. ד"ר פסחוביץ חש בנוח ליד הלאגר-פירר משום שהוא ריפא אותו ממחלת הסוכר הקשה ממנה סבל, וענה לנאצי: "מה יכולתי לכתוב, הוא נזקק לניתוח חרום ואני לא ניתחתי!" גילה הנאצי הרוצח את פרצופו

בתפילה על קבר הצדיק

האמיתי וציווה עליו לכתוב מיד שסיבת המוות היתה דום לב. מחמת סכנה עשה הרופא כפי שציווה עליו הלאגר-פירר, והרוצח המשיך לומר לו: "יותר מדי פינקתי אותך כאן, אני עוד אלמד אותך איך מתנהגים". ד"ר פסחוביץ ידע שהנאצי יתנקם בו למרות שהוא זקוק לו בתור רופא אישי.

בינתיים ערכו לצדיק לוויה, וקודם לכן עשו לו טהרה לפי מנהג ישראל כמקובל. הלאגר-פירר לא ידע מכך, וכמו שכתבתי - במקום לקבור את הנפטרים ערומים, עטפו את כל גופם בשקי נייר של מלט. הצדיק הקדוש נקבר בבית הקברות הקטן של המחנה. בביקורי במחנה לאחר השחרור נכנסתי לבית הקברות, התפללתי שם ואמרתי קדיש ליד הקברים, אך לא זכרתי היכן קברו של הקדוש והצדיק.

הרגשנו חלל ריק לאחר פטירתו של הצדיק. בד"כ במחנות בגרמניה החושים קהו והלבבות נאטמו ולא הרגשנו כאב בפטירתו של כל אחד ואחד, אך כאן כולם הכירו את הצדיק ושמעו על צדקותו וטוב לבו. זו היתה דמות של יהודי מליטא של פעם.

הצדיק עומד מול עיני כל העת, ואיני שוכח את מסירות נפשו לאחיו היהודים בגרמניה הנאצית.

בשלב זה החליט הלאגר-פירר הנאצי לנקום את נקמתו בד"ר פסחוביץ'. למחרת, כשכולם היו בעבודה, הוא ציווה על ד"ר פסחוביץ לקחת את בגדיו ואת השמיכה שלו ולעבור ללאגר ארבע של מחנות קאופרינג. למחנה זה נשלחו כל החולים והמוזלמנים, ולאחר כמה שבועות הם מתו מרעב ומאפיסת כוחות. היה שם בית קברות ובו נקברו עשרות אלפי הנפטרים.

ד"ר פסחוביץ קפץ לצריף שלי ביודעו שיש לנו שני זוגות תפילין. כל יום הוא היה בא להתפלל ולהניח תפילין בצריף שלנו לאחר שיצאנו לעבודה. הוא לקח עימו זוג תפילין אחד כדי שיהיה גם ליהודי מחנה ארבע זוג תפילין. לאחר שחזרנו מהעבודה ושמענו שהוא לקח את התפילין, שמחנו מאד שעוד מחנה יזכה בהנחת תפילין. הלאגר-פירר הרוצח הנאצי העביר אותו למחנה ארבע, ושם כבר לא יכול היה לעזור לכולם כמו שעשה אצלנו.

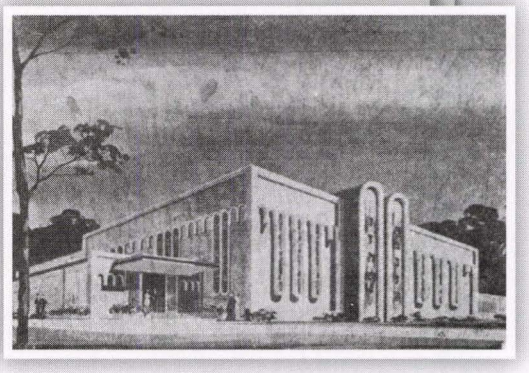
לפני כמה שנים, כשנפגשתי עם ד"ר פסחוביץ בא"י, הוא סיפר לי שהלאגר-פירר היה בא להתרפא אצלו גם בלאגר ארבע. במחנה שלנו היו כמה רופאים טובים משוולי ואחד מהם מילא את מקומו, אך לא היו לו את הקשרים הטובים עם בית החולים

באוטינג ונוצר מחסור גדול בתרופות. אני לא הכרתי את הרופא החדש משום שבחסדי שמים כבר לא נזקקתי לרופאים. הפצעים ברגלי התרפאו לגמרי, ומאז שקבלתי זוג נעליים טובות מראש המחנה לא התפתחו אצלי פצעים נוספים.

מעניין לציין שבארץ פגשתי יהודי פולני שהיה במחנה ארבע בקאופרינג, והוא סיפר לי שנודע להם שליהודי אחד מליטא השוהה במחנה יש זוג תפילין. עשרות אנשים נחפזו מדי יום להניח תפילין במהירות בעת הפסקת הצהריים, ובשל התור הארוך רק ברכו ואמרו את הפסוק "שמע ישראל". כנראה מדובר בזוג התפילין שלי שנלקחו ע"י ד"ר פסחוביץ למחנה ארבע. כך זכו עוד עשרות יהודים להניח תפילין במחנה האיום לאגר ארבע.

ד"ר פסחוביץ סיפר לי שלאחר המלחמה חקרו את כל ראשי המחנות הנאצים, והגיע לבית המשפט המקרה שבו הלאגר-פירר של מחנה 10 לא התיר לנתח את הצדיק משאוולי. ד"ר פסחוביץ היה אחד מן העדים, וממנו נודע לשופטים שהיהודי הצדיק נפטר בגלל שהלאגר-פירר אסר לנתח אותו. שאלו השופטים את הרוצח הנאצי מה יש לו לומר על המקרה הזה, שהרי למעשה לא היו במחנה שלנו מקרים של הוצאה להורג וזו היתה המעידה היחידה של הלאגר-פירר הנאצי. הוא ענה לשופטים שהוא מודה בעובדה שלא נתן רשות לנתח את היהודי, והם גזרו עליו מוות בתליה. היה זה מקרה יחיד בו דנו נאצי למוות על מעשה כזה.

פעם באתי לבקר את ד"ר פסחוביץ כשהגיע לא"י, ורציתי להודות לו על כך שהציל את חיי במחנה 10. כשנכנסתי למשרד הקבלה במלון 'הילטון' ושאלתי באיזה חדר נמצא הרופא המהולל ד"ר פסחוביץ, אמרו לי: לך לפי הפרחים ותמצא אותו. התחלתי ללכת וגיליתי לאורך הפרוזדור גן שלם של פרחים נפלאים. תמיד כאשר ד"ר פסחוביץ היה מבקר בארץ, היו מגיעים אליו משלוחי פרחים מאנשים שחייהם ניצלו בזכותו. הפרחים היו ממלאים את כל הפרוזדור הארוך, וכך ידעו כולם היכן חדרו של הרופא המפורסם ד"ר פסחוביץ. כיום הוא בעל צדקה גדול המוזיל מהונו בעיקר לישיבות הקדושות באמריקה.

ישיבת טעלז בארצות הברית

ישיבת טעלז בליטא כיום

בפגישתנו סיפר לי ד"ר פסחוביץ שהוא פרופסור לרפואה בבית חולים 'הר סיני' בניו יורק, ומכנים אותו 'ד"ר פַּיס' - שם משפחתו בקיצור. בצוואתו הוריש את כל הונו לישיבת טעלז באמריקה לאור העובדה שאביו היה אחד מתלמידי החכמים בישיבת טעלז בליטא.

חבילות המזון מארגון 'הצלב האדום'

יום אחד הודיעו לנו הגרמנים במחנה שארגון 'הצלב האדום' השוויצרי שלח לאנשי המחנה חבילות מזון. את החבילות ארגנה כפי הנראה משפחת רייכמן, שהיתה בימי המלחמה בטנז'יר, בעזרתה של היהדות החרדית בשוויץ. גם הגברת שטרנבוך היתה פעילה מאד בנושא זה. שמעתי לאחר המלחמה שהם שלחו חבילות מזון ליהודים במחנות בגרמניה, אך איני יודע אם גם בכל יתר המחנות של קאופרינג קבלו את החבילות. במחנות בבוריה היו כמאתיים אלף יהודים.

הגרמנים חלקו חבילת מזון אחת לשני יהודים או לשלושה, איני זוכר במדויק. בכל חבילה היה כ-250 גרם סוכר בקוביות, קופסה של חלב מתוק מרוכז, קופסת סרדינים, חבילת סיגריות ואולי גם חפיסת שוקולד. היתה זו הצלה של ממש ברעב האיום. היו אנשים שלא יכלו להתאפק וישבו כל הלילה ואכלו את כל הסוכר, החלב והסרדינים. בד"כ אנשים הותירו מזון גם לימים יבואו, הם ידעו שזה אסון לאכול הכל מיד, אבל הרעב הכניע אותם. מי שהצליח להתגבר על הרעב והשאיר מהחבילה גם לזמנים קשים יותר, שמר אותה על גופו כמו יהלומים מחשש גניבה. זה היה מאד קשה לשמור את המזון צמוד לגוף תוך כדי העבודה הקשה, אך לא היה מקום אחר להחביא בו דברים כאלה. בצריף לא היה שום מקום פרטי שבו ניתן להסתיר את החבילה. אבא אמר לנו שאסור לגעת בזה וצריך לשמור את החבילה לזמנים קשים. הגרמנים כבר צמצמו מאד את קיצבת האוכל למחנה, החזית התקדמה לכיוון גרמניה, וכעת כבר לא יכלו להביא מצרכי מזון מהארצות הכבושות. קבלנו את המנה הקטנה של הלחם, ולמרות היותו מלא עובש אכלנו הכל. אבא אמר לנו שעוד יבוא יום חס ושלום שבו לא נקבל גם לחם מעופש, ואז נזדקק לחבילת המזון שקבלנו כעת.

קיבלנו שלוש מנות מהחבילה. אחי רפאל היה מאד כשרוני, וגם ללא כלי עבודה הצליח להכין מחבוא: כשאנשי המחנה יצאו בבוקר לאפל, הוא נשאר כמה רגעים בצריף לבדו והצליח בעזרת חתיכת ברזל להרים את אחד הקרשים ששימש אותנו ללינה. הוא הוציא קצת אדמה מהמקום, החביא את חבילת המזון ושם בחזרה את הקרש במקומו בלי שאף אחד יבחין במעשיו. כך נשמרה החבילה במחבוא במשך חודשים, ואחי היה בודק כל העת שהיא עדיין שם והמחבוא לא נתגלה. האוצר היקר נשמר למצעד המוות, אז לא קבלנו מזון בדרכים. הכל היה בזכות ההצעה של אבינו היקר שכל דבריו היו כנבואה.

החבילות הללו הצילו את החיים במחנה. אני חושב שהשולחים בעצמם לא האמינו שהמזון באמת יגיע אלינו, אך כנראה שלצלב האדום השוויצרי היו קשרים טובים עם הנאצים והם שכנעו אותם להעביר את חבילות המזון ליעדן.

לאחר חודש קבלנו חלק נוסף מחבילה קטנה יותר, וגם אותו החבאנו במחבוא שעשה אחי רפאל.

הפצצות

מטוסים החלו להיראות בשמי אוטינג. אלפי אווירונים אמריקאים ואנגלים התחילו להפציץ את התעשיה הגרמנית. הגרמנים היו בטוחים ביכולותיהם של מטוסי האויר 'המסרשמיד' וחשבו שהם יוכלו להגן על ערי גרמניה, אך כנראה שבנות-הברית ייצרו מטוסי תקיפה טובים ומהירים יותר, ומטוסי הקרב האמריקאים הגנו על מטוסי ההפצצה שלהם. בתחילה עוד ראינו קרבות אויר בין מטוסי בנות-הברית למטוסים הגרמניים, אולם האמריקאים ניצחו בקרבות וקרקעו את כל אווירוני הקרב הגרמניים. כך טסו אווירוני בנות-הברית עם פצצות בנות חמש טון דינמיט בביטחון רב, בליווי שמירה של מטוסי קרב, והחלו להשמיד את התותחים.

לאחר המלחמה, כשהיינו במחנה חיל האויר הגרמני במינכן, ראינו שם תותחים נגד אוירונים. אורכו של כל פגז היה שני מטרים. הם בנו רכבת משא מיוחדת ברוחב כפול מרכבת רגילה, וכן פסי רכבת רחבים לאורך עשרות קילומטרים סביב העיר מינכן. משם הם היו יורים את הפגזים הגדולים הללו על האווירונים של בנות-הברית. הם עשו זאת תוך כדי נסיעה במסווה תמים כדי שלא יבחינו בהם, אך אוירוני הקרב של בנות-הברית היו מוצאים אותם ומחסלים אותם מיד. ליד המחנה בפרימן-מינכן, שם גרנו לאחר המלחמה, היה שדה תעופה של מטוסי 'המסרשמיד' גרמניים. בתוך היער היה

כביש ראשי שהוביל למינכן, ובנות-הברית חשבו שזהו כביש רגיל. כשהחל קרב אוירי, היו הגרמנים סוגרים את הכביש, מוציאים אווירונים שהיו מוסווים ביער והופכים את הכביש למסלול טיסה. לאחר שחזרו מן הקרב, היו מכניסים את האווירונים במהירות לתוך שביל היער ופותחים את הכביש הראשי למינכן. לשם הסוואה הם גם היו שולחים לכביש איכרים גרמנים על סוסים ועגלות, וכך הצטיירה התמונה כאילו זה כביש עבור אנשי הכפר.

לאחר המלחמה מצאנו ביער עשרות מטוסי קרב חמושים. חששנו להתקדם הלאה שמא המקום ממוקש. הסוואת הגרמנים פעלה בצורה מושלמת: האווירונים של בנות-הברית הבחינו בעובדה שהגרמנים יורדים לכביש ונעלמים, אך לא עלה על הדעת שבכזה יער צפוף יהיה שדה תעופה צבאי תוסס. מטוסי בנות-הברית שלטו באויר שליטה ללא מיצרים, אך בכל זאת מפעם לפעם הצליחו התותחים הגרמנים לפגוע במטוס ולהפילו.

מטוסי בנות-הברית החריבו את כל התעשיה הגרמנית, והיטלר ימ"ש נתן פקודה לבנות בונקרים מתחת לאדמה שישמשו לתעשיה צבאית. הוא רצה שהכל יהיה מוסווה וחשאי, ושהבונקרים יהיו חסיני הפצצות ושום פצצה לא תוכל לחדור לתוכם. ואכן, כפי שראינו לאחר המלחמה, לבונקרים היתה תקרת בטון בעובי שבעה מטרים. הם בנו מתחת לאדמה ערים שלמות מוסוות בתוך יערות עד. כל מפעלי התעשיה שנבנו במקום גלוי נהרסו ע"י מטוסי בנות-הברית. בשעות היום טסו אלפי מטוסי הפצצה אמריקנים, ובלילה טסו מטוסים אנגלים. השמים היו מכוסים במאות ואלפי אוירונים שנראו כמו להקות ציפורים.

הגרמנים ציוו שכאשר תישמע אזעקה - על כל החיילים והמייסטרים הגרמנים לברוח כשבעה קילומטרים לכיוון עומק היער, ואילו אנו צריכים להשאר במקומנו ולא לזוז. בתחילה הם קיימו את הפקודה, ואנו נהנינו לראות אותם רצים בפחד בל יתואר בעודנו נשכבים על הריצפה לנוח. האמת היא שלא פחדנו כלל, חשבנו שמטוסי בנות-הברית יודעים הכל משום שלפני כל התקפה הם היו מטיסים במהירות מטוסי סיור ומצלמים כל אובייקט שרצו להפציץ. מאוחר יותר, כשהגרמנים ראו שאת המפעל בו עבדנו לא מפציצים, הם לא החלו לרוץ למרחקים כשנשמעה אזעקה. הם הפסיקו לעבוד, התחבאו ביער הסמוך למקום העבודה וציוו גם עלינו להיכנס ליער. אח"כ הם בנו ביער בונקר מבטון שקירותיו היו בעובי מטר ולשם נכנסו בזמן אזעקה.

למעשה, האזעקות הללו הצילו אותנו. כמעט בכל יום היו לנו כמה שעות מנוחה בלתי צפויות. קצבת האוכל כבר ניתנה במינון נמוך יותר ואנו צרכנו פחות קלוריות, אם היינו

צריכים לעבוד כל היום כמו קודם - היינו מגיעים להתמוטטות כללית. היתה לנו הנאה הגדולה לראות את אימתם של החיילים הגרמנים הגיבורים בעת שמטוסי בנות-הברית עברו בשמים. שמחנו לראות את אלפי המפציצים הכבדים שנשאו פצצות בעלות חמש טון חומר נפץ. כשצעדנו במצעד המוות ועברנו בפרברי מינכן, ראינו בנינים בני חמש קומות מופצצים שקרסו כמו משטח ישר על הארץ. השלטים בחוץ העידו שכאן נהרגו ונקברו מתחת להריסות חמש מאות איש, שבע מאות איש, וכדו'. מינכן היתה לתל חרבות. למעשה, רוב האזרחים הגרמנים ברחו ממינכן לעיירות הקטנות ולכפרים - שם לא היו מפעלי תעשייה ובנות-הברית לא הפציצו. מי שנשאר במקום ניהל את חייו מתחת לאדמה תחת החורבות. היו שם מרתפים בני שלוש או ארבע קומות ובהם בתי חולים, חנויות ודירות מגורים כמו במחנה צבאי. הערים הגדולות הן שסבלו בעיקר מההפצצות. עברנו בהמבורג וראינו אותה חרבה ומתפוררת. במחנה טענו שבהפצצה הגדולה על המבורג נהרגו כשלושים וחמישה אלף תושבים גרמנים.

הגרמנים בנו בנייני תעשיה גדולים ליד בתי המגורים האזרחיים לשם הסוואה, אך לאמריקאים היו מרגלים והם ידעו היכן להפציץ. הם הפציצו את המבורג - שם היה מרכז לתעשיה צבאית של נשק ותחמושת - למרות ההסוואה.

אחד הניסים הגדולים במחנה היה הפסקת העבודה בעת ההפצצות. גם אנו חששנו, משום שלא ידענו האם ידעו בנות-הברית להבדיל בינינו ובין הגרמנים - סוף סוף גם אנו הרי נמצאים בתוך המפעל המשמש לצרכי מלחמה - אבל ההנאה הגדולה מהפחד של אנשי הס"ס הגיבורים הגדולים נתנה לנו סיפוק גדול כביכול לנו יש ביטוח שאותנו לא יפציצו.

היינו במרחק של כארבעים ק"מ ממינכן. בלילות ראינו את שמי מינכן בוערים כתוצאה מההפצצות. פעם, באמצע הלילה, הרגשנו כאילו נפלה פצצה במחנה. יצאנו החוצה ומצאנו גלגל גדול של אוירון שניתק מהאוירון. אנשים רצו במהירות והוציאו חוטים מהגלגל כדי שיהיו להם חוטים לתפירת הבגדים הקרועים. היו גם כאלה שחתכו חתיכות גומי כדי לתקן סוליות של נעליים. היתה התנפלות של ממש על הגלגל, עד שהגרמנים החליטו לקחת את השאריות שלו.

בלילות היו האנגלים מפציצים. הם היו זורקים נרות משי דולקים, וכשאלה היו מגיעים לקירבת האדמה - היא היתה מאירה למרחקים וכך ידעו להפציץ במקום הנכון. פעם נפל במחנה נר שלא נדלק, ומי שזכה בו עשה ממנו חולצה תחתונה. המשי מחמם מאד, ולנו לא היו גופיות וחולצות מתחת לבגדי המחנה. התחלנו לראות את האור בקצה

המנהרה. הרגשנו שהמלחמה מתקרבת לסיומה, ועובדה זו השפיעה על המייסטרים הגרמנים להיות יותר נוחים אלינו. לעומתם, הלאגר-פירר איש הס"ס לא השתנה, הוא עדיין האמין בניצחון הצבא הגרמני כפי שאמר להם היטלר ימ"ש.

לא ידענו מה יהיה איתנו - האם נוכל להחזיק מעמד למרות העבודה הקשה וקצבת האוכל הזעומה. תהינו מה רוצים הגרמנים הנאצים לעשות איתנו לקראת סוף המלחמה - בינתיים הם עדיין נזקקו לנו בשביל התעשיה, אך לא ידענו מה תעשה החיה הנאצית ברגע שנהיה מיותרים בעיניה. אני תמיד מזכיר מה שאמר לנו בחור צרפתי שעבד איתנו: "אל תחשבו שהיטלר ימ"ש ישאיר יהודי אחד בחיים, גם לא בגן חיות כמו שאר החיות. הוא לא ירשה להשאיר דוגמא חיה של יהודי. רק במוזיאון תהיה דוגמה של יהודי כדי להראות איך יהודי היה נראה". אולם אנו, עם ישראל, לא התייאשנו וחיכינו לרחמי שמים גדולים.

הנשים הגרמניות במטבח המחנה

כשהצבא הרוסי התחיל להתקרב לפרוסיה, רוב הגרמנים ברחו משם מפחד נקמת הרוסים. הגרמנים ידעו היטב שהם רצחו מליוני חיילים רוסים בתחילת המלחמה ולא קיימו את 'חוק ז'נבה' המחייב התייחסות הולמת לחיילים שבויים. מלבד זאת, הם רצחו גם מליוני תושבים רוסיים. הגברים היו חיילים בחזית, והנשים, הזקנים והילדים שהיו בבית ברחו לעומק גרמניה. החיילים הגרמנים לא יכלו לעצור אותם. הם ברחו בכל דרך שהיא - בעגלות סוסים וברגל, העיקר להימלט מהאש הגדולה שאופפת אותם מכיוון הרוסים. הם חיפשו מקום שקט בגרמניה ומצאו את מדינת בווריה. בכפרים ובהרים לא הרגישו שזוהי עת מלחמה מלבד ההפצצות. הגרמנים פתחו לנשים מחנות לאור העובדה שבעליהן שימשו כחיילים בצבא הגרמני, וחפשו עבורן תעסוקה. הם לא יכלו להעסיק אותן בתעשיית הנשק הכבד משום שזו היתה עבודה קשה ביותר, וחפשו להן מקומות עבודה קלים. אחד מהפתרונות שנמצאו היה עבודה במטבחי המחנות.

הלאגר-פירר הודיע שהסיבה לשחרור הטבחים מעבודת המטבח היא משום המחסור בכוח אדם במפעל. ידענו שזה שקר, כיוון שרק שני טבחים עבדו במטבח - אבא, שהיה אדם מבוגר, והשני שאמנם היה יותר צעיר, אך עדיין אין זה כוח עבודה עבור המפעל. הסיבה האמיתית היתה רצונם להעסיק את הפליטות הגרמניות. הם גם ידעו שהנשים הגרמניות יכולות להיות סדיסטיות ולהתנקם ביהודים ולא לתת להם אוכל. אנשי המחנה חששו מאד מן הבאות. עד כה הטבחים היהודים במטבח עבדו בנאמנות והצילו

את המחנה מרעב, כעת תבואנה במקומם הגרמניות הפרוסיות, והן בוודאי תרעבנה את כל אסירי המחנה. אנו דאגנו מאד לשלומו של אבא, שהיה אדם מבוגר, ועבודת המטבח התאימה לו. בעבודה הקשה במפעל, תחת המייסטרים הגרמנים, יהיה לו קשה מאד ואנו לא נוכל אפילו לעזור לו, כיוון שכל אחד עבד במקום אחר. אולם, בשמים דאגו לנו וזממם של הגרמנים לא התקיים, כפי שאכתוב בהמשך.

בינתיים המשכתי לעבוד אצל המייסטר הגרמני ביציקות הבטון והסתדרתי היטב. למרות הקושי לעבוד כל העת תחת מייסטר גרמני אחד, עבודה במקום קבוע היתה דבר חשוב מאד במחנה. אתה מתרגל לעבודה, והגרמני מתרגל אליך. ברגע שהוא רואה שאתה לא משתמט ועושה כל מה שהוא דורש, הוא עוזב אותך ולא בודק אחריך.

מגפת טיפוס הבהרות במחנה

כפי שכתבתי, בחורף הקשה במחנה לא יכולנו להתרחץ כמו שצריך. המים היו קרים כקרח, ואנו נאלצנו להתנגב בנייר של שקי מלט. סבלנו מאד ממכת הכינמת. אנו, כפי שכבר כתבתי, היינו כמעט נקיים, אך בכל זאת היינו נדבקים מהכינים משום שכולנו ישנו על משטח עץ אחד ארוך וכולם סביבנו היו מלאי כינים.

יום אחד עברה השמועה במחנה, שכמה אנשים קיבלו חום גבוה ויש חשש ממגפת טיפוס הבהרות, משום שהכינים מעבירות את המחלה מאדם לאדם. הגרמנים שמו מיד הסגר על המחנה וגייסו את כל הרופאים היהודים לעזרתם. הם ייחדו צריף נפרד לחולים הללו, וכל מי שקיבל חום גבוה ונחשד במחלת הטיפוס - הועבר לצריף המבודד. אף אחד לא הורשה להכנס לשם מלבד הרופאים. לא היו עדיין תרופות למחלת טיפוס הבהרות - לא היתה אנטיביוטיקה ולא היתה דרך להוריד את החום תוך זמן קצר ובקלות כמו היום. במחנה זו היתה מחלה קטלנית וכולם רעדו מהדבקה. גם הגרמנים פחדו שמא נדבקו מהיהודים בעבודה.

שלט בכניסה למחנה לאגר 4
סכנה טיפוס

הרופאים חיטאו את כל הכלים בהם השתמשו לצורך החולים, ובעיקר דאגו להרתיח את הכלים שבהם אכלו. כמובן, החולים קבלו אוכל מזין יותר. הבעיה היתה החום הגבוה - מעל ארבעים מעלות - שלא ירד עד שהמחלה נחלשה. גם רופא אחד מהמחנה נדבק במחלה.

הגרמנים נכנסו לפעולה. הם הביאו מתקן לאידוי הבגדים, שלמעשה היה דומה למתקן שנבנה בגטו לצורך חיסול הכינמת. תלו את הבגדים בחדר סגור על צינורות ברזל, והכניסו בצינורות אויר חם ביותר שאינו גורם לשריפה - אך מחסל את כל הכינים והביצים. כל צריף קיבל טיפול בתור שלו, ואנו היינו צריכים ללכת ערומים בשלג. החיטוי במתקן ארך כמה שעות, ולאחר מכן חלקו לנו סבון. אנשים טענו שהסבון עשוי משומן אדם ולא רצו להשתמש בו. התרחצנו במים הקרים כקרח, ואחר כך מרחו הגרמנים על גופנו מי כלור או חומר חיטוי אחר כדי להרוג את כל הכינים שהיו על הגוף. לאחר הטיפול הרגשנו הקלה, ולפרק זמן קצר כל הכינים נעלמו. מגפת הטיפוס נעצרה בינתיים, וכתוצאה ממנה מתו חמישה אנשים. בעקבות המגפה, במשך חודש שלם - בקור הנורא של החורף - לא עבדנו וקבלנו את אותה כמות מזון. כל הזמן נחנו על משטחי העץ, מלבד הזמנים בהם נעמדנו לאפלים, וכך צברנו כוחות להמשך.

הכל היה ניסים. ההפצצות התמידיות, חודש ההסגר במחנה מחמת מגפת הטיפוס, ועצירת המגפה. הגרמנים ראשי המחנה נכנסו למחנה לעשות אפלים, אך שמרו מרחק מאיתנו. לאחר שראו שהמגפה נעצרה ואין חולים נוספים, הם פתחו את המחנה ואנו יצאנו שוב לעבודה. כל הגרמנים עמדו בתחילה במרחק ושאלה אחת בפיהם: "האם יש לכם עדיין כינמת?" ענינו להם שאנו נקיים לחלוטין, ואז הם התקרבו אלינו כדי להיות בטוחים. כשהיינו מגיעים לפעמים לעיר אוטינג, הגרמניות היו בורחות לצד השני של המדרכה וצועקות: "האם יש לכם עדיין כינמת?" היינו צועקים בחזרה בגרמנית שאנו נקיים לגמרי, ורק אז הן נרגעו וניגשו אלינו.

פחד ואימה שלטו בכל התושבים והעובדים הגרמנים מהכינמת ובפרט ממחלת הטיפוס. אבא דאג בכל פסק זמן להרתיח את הבגדים שלנו, ואנו כמעט היינו נקיים לגמרי. הגרמנים הקפידו מאד שהטבחים ואנשי המטבח יהיו נקיים, שמא חס ושלום ידביקו את כל המחנה. הנס היה שגם אלו שעדיין סבלו מהכינים - בשל הקור הן התחבאו על הגוף וכשהגרמנים חיפשו על הבגדים מבחוץ הם לא מצאו ונרגעו. כך משמים שמרו עלינו על כל צעד ושעל.

עבודתי החדשה במטבח הגרמני

במטבח של הגרמנים עבדה קבוצה של נערים וזקנים בקילוף תפוחי אדמה. לגרמנים היתה הקצבה מכובדת של תפוחי אדמה והם השתמשו בכמויות גדולות, ולא השגיחו יותר מדי אם העובדים מקלפים קליפות דקות או עבות. החשוב מכל בעיניהם היה שתפוחי האדמה יהיו מקולפים יפה.

בצד המטבח היה מרתף ובו חדר גדול - שם עבדו היהודים. הם שמו בחדר תנור ברזל לחימום כדי שאצבעות הידיים לא תקפאנה מקור והעובדים יוכלו לקלף. לאור העובדה שהיו להם הרבה תפוחי אדמה, הם הרשו ליהודים שעבדו שם לאפות בתנור הברזל מעט תפוחי אדמה לעצמם ולאכול במקום, וכן לקחת תפו"א אפויים למחנה כדי להשביע את רעבונם. עבודה בתוך חדר מחומם היתה נחשבת במחנה לעבודה מצויינת, למרות שבמשך כל היום הם ישבו על הקרשים ולא יכלו להסתובב. חלפה חצי שנה, ואף אחד לא ביקר במקום על מנת לבדוק את עבודתם של היהודים בקילוף תפוחי אדמה. לא נערך כל פיקוח. כפי שכתבתי, טבעו של הלאגר-פירר הרוצח איש הס"ס היה לבלוש בכל מקום ולראות איך יהודי המחנה עובדים. בתחילה היה מופיע במפעל יציקות הבטון ומוודא שיהודי המחנה עובדים היטב ושומרי המחנה ובעיקר אנשי ה'אוטה' אינם מתלוננים עליהם. אם הם ראו צורך לתת מכות וצעקות - הם היו עושים זאת מבלי לבקש ממנו רשות. לאחר היציאה לעבודה הוא היה בולש בתוך המחנה ובודק שמא מישהו מתחבא ואינו עובד. באופן כללי הוא היה מחוסר מעש. פעם אחת נכנס לבדוק גם במרתף המטבח הגרמני, שם עבדו היהודים בקילוף תפוחי אדמה, ופתאום הרגיש בריח תפוחי אדמה הנאפים בתנור. הוא התרתח והתחיל לצעוק ולקלל כפי שרק קצין ס"ס יכול לקלל. היה זה נס שלא הוציא את האקדח וירה בכולם. הוא הורה לכל העובדים לעזוב מיד את מקום העבודה, ולצאת לעבוד במפעל יציקות הבטון בתור עונש. העובדים שמחו על כך שלפחות נשארו בחיים.

הלאגר-פירר דרש מראש המחנה הפולני למצוא למחר נערים אחרים לעבודה במטבח הגרמני. בערב, כשחזרנו מהעבודה, שמענו על כל הפרשה במטבח הגרמני, ועל כך שמחר תתחיל לעבוד שם קבוצת נערים חדשה. נכנסתי מיד לראש המחנה הפולני ובקשתי ממנו לקיים את הבטחתו לדאוג לי לעבודה קלה מיד כשאבקש. הוא הבטיח לי שבבוקר הוא יסדר את הקבוצה לעבודה במטבח הגרמני, ואכן באפל הוא קרא לי והעמיד אותי בראש הקבוצה לעבודה במטבח הגרמני. כמו תמיד, אדון בורגר סגנו

הבחין בכל, אך לא התערב. לאחר מכן השלים אדון בורגר את מכסת העובדים בקבוצה, וראש המחנה הפולני גם הוא לא התערב בשיקוליו. אדון בורגר הכניס מספר זקנים נכבדים משאוולי.

הקצין הגרמני סגן הלאגר-פירר הכיר אותי מיד. הוא זכר את פרשת הבשר שלקחתי לראש המחנה הפולני ולא גילית את האמת. הוא ידע שחיפיתי על ראש המחנה, וכשראה שראש המחנה הפולני העמיד אותי בראש הקבוצה - הוא שם עלי עין רעה ורצה להוציא אותי משם. אולם, סגן הלאגר-פירר חשש שמא ראש המחנה הפולני, האסיר מאושוויץ, הוא איש אמונו של הלאגר-פירר והוא עלול להלשין עליו. הקצין הגרמני ידע שראש המחנה מאושוויץ הוא איש העולם התחתון ולא כדאי להתחיל איתו, וכך הוא השאיר אותי בקבוצה שתעבוד במטבח הגרמני. מעניין, שאף אחד מהם לא האמין לשני וכל אחד פחד מהשני. אם זה איש הס"ס, ואם זה ראש המחנה - אף אחד לא ידע מי כאן המלשין. סגן הלאגר-פירר עבר לידי בספירה והסתכל עלי בעיניים חודרות כאילו אמר: אני יודע שאתה לא גילית על הבשר שלקחת עבור ראש המחנה הפולני. הוא המשיך לספור הלאה והשאיר אותי מפוחד. אם הייתי מגלה שהבשר נועד עבור ראש המחנה - הוא היה מתנקם בי בצורה אכזרית. זה הכלל בחיים: לעשות עצמך כאילו אתה תם ואינך יודע כלום, ולשתוק כדי שכל אחד יחשוב מה שהוא רוצה. השתיקה הזאת הצילה אותי וגם את הפולני, והוא תמיד היה אסיר תודה על כך.

הפסקתי לעבוד במפעל היציקות, ואף אחד מהמייסטרים לא חיפש אותי. הם השיגו אחרים במקומי, ולאחר שהבחינו בשיטת העבודה שלי - חיקו אותי ועבדו כמוני. התחלתי לעבוד במטבח הגרמני בעבודה קלה. ישבנו בחדר מחומם וקילפנו כל היום תפוחי אדמה עבור הבישול של יום המחרת. הטבחים השאירו את תפוחי האדמה הקלופים במים קרים כדי שלא יתקלקלו.

ראינו איך הגרמנים ואנשי ה'אוטה' באים לאכול. הם כולם רטנו. כפי שכבר כתבתי, חלק מהם היו מהנדסים ובעלי מקצוע - 'מייסטרים', והם החזיקו מעצמם כאילו כל אחד הוא המהנדס הראשי של המפעל. כפי הנראה הם היו שכירים. הם רצו אוכל - לא כמו שיש במטבח צבאי, אלא כמו במסעדה פרטית. הם לא רצו שהכל יהיה מעורבב במרק, אלא שכל דבר יהיה לחוד - חתיכת בשר שראוי להתכבד בה, תפוחי אדמה מבושלים במגוון טעמים וצורות, ועוד. היו להם דרישות רבות, אך להנהלת המטבח לא היו מצרכים כדי לספק את רצונם. גם הטבחים לא היו מאד מומחים. הטבחית הראשית היתה מגרמניה, והעוזר הראשי - מפולניה.

תמיד היינו שומעים מהמייסטרים הגרמנים טענות כלפי טבחי המטבח. לחיילים מחיל המשמר של המחנה לא היו טענות, אדרבה - הם שמחו שהם נמצאים כאן בעבודת שמירה נטולת סכנות ולא נלחמים בחזית, אך המייסטרים שעבדו במפעל כל הזמן רטנו. בימי ראשון הם היו יוצאים לכפרים ומשיגים לעצמם דברי מאכל מיוחדים, כמו בשר חזיר מעושן שנחשב אצלם למעדן מלכים.

כשעבדנו במטבח היהודי, היה האפסנאי הגרמני לוקח אותנו לאוטינג להביא חלב ומצרכים. כעת, כשראה אותנו במטבח הגרמני, הוא שוב ארגן קבוצה של ארבעה נערים, והמשיך לקחת אותנו לאוטינג להביא לו מצרכים למטבח. גם כעת היו הנשים הגרמניות שמות לנו מצרכי מזון בצידי הדרכים, אבל הכמות כבר היתה פחותה. החורף היה קשה, ולגרמנים בעצמם כמעט לא היה אוכל. המצב השתנה בחזרה לטובה, וכבר לא הייתי זקוק לתפוחי האדמה הרקובים שסיכנו אותי בדיזנטריה או בטיפוס המעיים. לאחר שהתפרצה במחנה מגפת טיפוס הבהרות, הגרמנים פחדו מטיפוס המעיים והשגיחו מאד שלא נשתמש בתפוחי האדמה הללו. הם היו עומדים ליד השער, וברגע שהרגישו את ריח הריקבון - דרשו לזרוק מיד את הכל. אנשים המשיכו להסתכן בכל מיני המצאות ולהכניס תפו"א למחנה. כשהלכו הגרמנים לערוך ביקורת בצד אחד - הם הערימו עליהם ושמו את השק בצד השני. הם הכניסו שק אחד בתוך כמה שקים וכך המשיכו להכין את הפיתות. בבורות היו טמונים עשרות טונות של תפוחי אדמה רקובים. זה היה אוצר בלי גבול. נדרשה סבלנות כדי לרחוץ, לסחוט ולאפות אותם. כשהתחלתי להביא מהעיירה מצרכים הפסקנו לצרוך את תפוחי האדמה. היתה לנו תוספת של לחם וקצת פירות, ולא רצינו להסתכן יותר. כדי להכנס לסכנה ולצפות לרחמי שמים צריך לדעת עד היכן מגיע ההכרח.

התיידדתי מאד עם האפסנאי הגרמני מסיבה פשוטה: הוא הבחין שאני נכנס למחסן האוכל שלו - שם היו מונחים כל המצרכים עבור שני המטבחים - ולא נוגע בכלום. כך רכשתי את אמונו. הוא בלש וחקר אחרי כולנו עד שהחליט לסמוך עלינו. הוא היה מתחבא מתחת לחלון בחצר ובודק את מעשינו. כשהגיעו אלפי ככרות לחם, היינו צריכים לפרוק אותם בחדר המחסן. האנשים שלנו היו מיומנים בכך - היו להם סכינים מאולתרות שהם השחיזו מחתיכות ברזל על אבנים, ומי שעבד במסגריה השחיז את הברזלים על אבן משחזת. כשהגרמנים לא שמו לב, הם היו לוקחים לחם במהירות, חותכים אותו לכל אורכו תוך שניות ספורות, ומחביאים מתחת לחולצה. אני לא הייתי עושה דברים כאלו משום שרציתי לשמור בכל מחיר על מקום העבודה הטוב שלי, זה היה שווה בעיני עשרת מונים מחתיכת לחם. הגרמני היה משתגע לראות ככרות

לחם שהקצוות שלהם חסרים. הוא היה בודק אותי בגוף ובפה, אך לא רואה כל סימן של לחם. הוא בעצמו לא הבין איך אני מסוגל להתגבר. לאחר שהכיר ביושרי וידע שאני יכול לעמוד בנסיון הרעב האיום ולא לגעת בכלום, הוא הוציא אותי מעבודת קילוף תפוחי האדמה במטבח הגרמני והצמיד אותי אליו. הייתי שוטף את חדרו - שהיה משותף לו ולשלושה גרמנים נוספים, ומסדר לו את מחסן הלחם כדי שיוכל תמיד לספור ולדעת את מלאי הלחם.

את כל הלחמים החסרים שנחתכו ע"י אלה שעבדו בפריקת הלחם, שלח האפסנאי למטבח היהודי במחנה, וכך יצא שהם בעצם גנבו מאחיהם היהודים הרעבים. לצערי הגדול הם לא חשבו על כך ונסיון הרעב עלה על הכל. לפעמים יצא שאותו אחד שחתך חתיכת לחם מהככר - הוא בעצמו קיבל את פרוסת הלחם החסרה ולא היה לו מה לאכול.

האפסנאי הגרמני לא האמין לאף אחד, ואפילו לאנשי המטבח הגרמנים לא הרשה להכנס למחסן שלו. הפיתוי היה גדול מאד - היה שם מלאי של נקניק, גבינות, סוכר ומצרכים נוספים. לי הוא נתן להישאר לבד ולסדר הכל. יתכן שהוא בחן אותי זמן רב. הוא כנראה התחבא במקום מסתור וראה שאני לא נוגע בכלום. מקום העבודה הזה, שהחליף את עבודות הבטון הקשות, היה חשוב לי יותר מכל. הייתי נער, וידעתי שאם יראו עלי חולשה - אני אשלח למחנה ארבע בקאופרינג. כאן מצאתי גרמני שהתייחס אלי באנושיות, לא צעק ולא הכה, רק רצה דבר אחד: הוא, למרות שהיה רעב מאד, לא נגע בכלום כדי לא לסכן את חייו. רצונו היה שגם אני לא אגע בכלום. הוא כנראה ספר את כל המצרכים עד ששוכנע שאיני נוטל לעצמי מאומה. לפעמים, כשגמרתי לסדר את המחסן שלו, הוא נתן לי לשבת בחדרו על הכסא ליד השולחן. התנור דלק וחימם את החדר, כל המייסטרים הגרמנים היו בעבודה, ואני ישבתי ונמנמתי על הכסא בחדר המחומם. בחוץ היה קור איום וכולם עבדו קשה, ורק אני יושב שעות ארוכות על הכסא ונח להנאתי. אמנם הייתי רעב, אך לא עבדתי בגשם ובשלג, ועוד זכיתי למנוחה שכזו. כמה רחמי שמים ליוו אותי בכל רגע! הכל בזכות אבותי הקדושים.

המטבח הגרמני

אנו, הנערים שעבדו במרתף, יכולנו להכנס למטבח הגרמני רק כדי להביא כלים מיוחדים להכניס בתוכם את תפוחי האדמה הקלופים. הטבחים היו בודקים אם קלפנו היטב, ואם אין על התפו"א 'עין שחורה' וכדו'. החיילים הגרמנים והמייסטרים רצו שהכל יהיה בתכלית הנקיון, ועם גרמני אין להתחכם.

במטבח עבדה טבחית גרמנית, והיא אמרה לי שאני דומה לבנה. בזכות הדמיון הזה היא התנהגה איתי יפה. בעלה היה שוטר, ומפעם לפעם היה בא לבקר אותה והייתי רואה אותו. מה היה היחס היפה שהיא העניקה לי? - לא חס ושלום מנת מרק או דבר מאכל שנשאר במטבח, אלא רשות לחפש בפח האשפה של המטבח - אולי אמצא שם חתיכת ירק כלשהי. לאף אחד מלבדי לא ניתנה הזכות הזאת. היא גם נתנה לי רשות להכנס למטבח הגרמני כאשר אני רוצה. גם זו היתה זכות מיוחדת, שהרי כולם ישבו במרתף הדחוס על חתיכת קרש וקלפו במשך כל היום. אסור היה להם להסתובב בסביבה. היציאה מהמרתף וההתרעננות מהקילוף נעמו לי מאד. זו היתה שיטתי: לא לגעת בכלום אף פעם. אם היא תתן לי משהו - להגיד תודה רבה. הטבח הפולני לא אמר לי מילה על כך שאני מסתובב במטבח, מאחר והטבחית הראשית נתנה לי רשות. אהבתי להסתכל איך הם מכינים את האוכל למייסטרים הגרמנים ולחיילים השומרים על המחנה. לטבחים הגרמנים היו הרבה צרות מהאנשים הללו. הם דרשו מאכלים ביתיים ולא ציבוריים, ותמיד התרעמו. טבחי המטבח הגרמני לא קבלו את המצרכים הנחוצים למטבח נורמלי, וכשהגרמנים צעקו עליהם - הם התנצלו שאין להם את חומרי הגלם הנדרשים. המחסנאי הגרמני התנצל שהוא שומר על הכל מכל משמר ומוסר לטבחים את כל המלאי שברשותו, אך הוא אינו מקבל מצרכי מזון כפי בקשתו.

התפתח שם בלגן רציני, ואני - הנער היהודי הקטן מהמחנה - עומד בצד ונהנה מכל ההצגה. לא רק על יהודי המחנה צועקים ומרביצים כאן, אלא גם הגרמנים רבים בינם לבין עצמם וכל הזמן צריכים להתנצל. כפי שכתבתי, האפסנאי הגרמני היה לוקח אותנו למטבח במסעדה באוטינג, וכל הזמן היה בולש במטבח כמו זאב רעב - אולי יקבל מאכל טוב כלשהו. במחסן האוכל הגדול שהיה לו הוא לא העז לגעת, וכך קבל את מנת האוכל במטבח בדיוק כמו כולם.

היה מבהיל לראות איך אנשי המטבח הגרמני מכינים נקניק של דם, ובאיזו תאווה הם אכלו את זה. כנראה שבעת הייצור הכניסו לנקניק עמילנים ושום. פעם אחת, כנראה ביום חג שלהם, ראיתי שהם מכינים מאכל מיוחד מהבשר: הם טחנו את הבשר, הכניסו שום ותיבולים נוספים, ואת התערובת הזאת הם לא בשלו או טיגנו - אלא הכינו קציצות ונתנו לכולם קציצות של בשר חי. בחיים עוד לא ראיתי דבר כזה - לאכול בשר חי, גם אם הוא טחון ומתובל, ועוד בתאווה בלתי מוסתרת! זה היה נורא לראות אדם מתורבת אוכל בשר חי. אנו, אסירי המחנה, היינו אוכלים הכל ברעב האיום, אבל הם - שהיתה להם אפשרות לאכול דברים רבים - שיאכלו בשר חי?! אולי אצל הגרמנים קיים מאכל כזה.

למייסטרים הגרמנים היתה אפשרות ללכת העירה ולקנות מצרכי מזון בכסף, אך הם לא עשו זאת. הסיבה לכך היתה שהפיהרר ימ"ש אמר להם שמתקיימת מלחמה לחיים ולמוות, וכשהחייל סובל בחזית - הגרמני צריך לסבול בכל מקום, וגם אם יש לו אפשרות - לא לקנות בשוק החופשי. כך, בתמימות ובעיוורון, הם היו מקיימים את דבריו.

השומרים הגרמנים ואנשי ה'אוטה' היו מוכנים לרעוב, העיקר לא לרדת מהסטנדרטים שלהם בניקיון ובטעם. אם האוכל לא מצא חן בעיניהם - הם היו נשארים רעבים, ואח"כ מוציאים את כל הכעס והזעם שלהם על היהודים בתואנה שאנו - אנשי המחנות - הבאנו עליהם את המלחמה הארורה הזאת ולא היטלר ומרעיו ימ"ש. זה מה שהכניס להם הפושע העולמי גבלס ימ"ש.

עבודת הרוסים והאוקראינים במחנה

בנקיון בתי המגורים של אנשי משמר המחנה ואנשי ה'אוטה' עבדו אוקראינים - גבר בגיל חמישים ובחורה צעירה. הם עבדו מאד קשה לנקות את כל הצריפים שבהם גרו הגרמנים, בפרט כשהחלו הגשמים וכל האדמה היתה בוצית. הגרמנים נכנסו לבתי המגורים שלהם עם נעליים מלאות בוץ, והכל היה מתלכלך. המנקים נאלצו לשפשף את ריצפת העץ ללא כל חומרי ניקוי, להסיר את הבוץ ולסדר יפה את החדרים. היו ברשותם רק דלי ומים, סמרטוט ומברשת קש. הם לא ידעו לדבר גרמנית וכל היום נבחו כמו כלבים. שמעתי את הקללות שלהם ברוסית. הם פחדו להתלונן, שמא יכניסו אותם למחנה שלנו. עשרות אלפי רוסים הוכנסו למחנות בגרמניה לאחר שהראו התנגדות הכי קטנה לעבוד, או לאחר שחשדו בהם בגניבות או בחוסר ציות לפקודות. הגרמנים לא נכנסו איתם לויכוח אלא מיד הכניסו אותם למחנות - שם כבר טיפלו בהם אנשי הקאפו וראשי המחנה. לרוסים שעבדו במחנה שלנו חרה מאד שאני - הנער היהודי - נמצא במחנה עבודה במצב קשה ביותר והגרמנים מתנהגים אלי בכבוד, בפרט כשאנשי ס"ס לא נמצאים בסביבה. הם לא צעקו עלי אלא דברו בשקט ובלי קללות, ואני עניתי להם וזכיתי להקשבתם. הם ראו שאני נכנס למטבח שלהם, שנחשב לקודש הקודשים כיוון שבו מקבלים את האוכל הטוב, והם כל היום רק מחכים לזה. הרגיז אותם לראות שאני מדבר יפה בגרמנית, והגרמנים עונים לי בכבוד, ואילו הם - האוקראינים - שאינם אסירים במחנה, מקבלים יחס כאילו היו כלבים. בעת חלוקת האוכל הם היו מקבלים את המנה שלהם אחרונים, לאחר שכל הגרמנים קבלו את המנה שלהם, וכך יצא שנותרו להם רק השאריות. הם פחדו לפתוח את הפה ולהתלונן, והיו מוקצים ומבודדים

מהגרמנים. יתכן שכבר היה להם יותר נוח לגור במחנה שלנו, אך פחד המוות של השמירה סביב המחנה הרתיע אותם.

חלק גדול מהאוקראינים באו מרצון לגרמניה, כדי להרויח כסף, אך לבסוף הם הפכו לעבדי הגרמנים. הם לא ידעו עם מי ואיך לדבר, והשלימו עם המצב. הם עבדו קשה מבוקר עד לילה, ורק רצו לעבור את המלחמה בשלום. הם אפילו לא ידעו מה המצב בעולם, מפני שאיתנו הם פחדו לדבר שמא יגידו שהם מוסרים סודות של הגרמנים, ועם הגרמנים הם לא ידעו לדבר בשפתם. הם הצליחו לתקשר איתם מעט בעזרת תנועות הידיים.

כך ראיתי אותם מקללים ברוסית כל היום ועובדים קשה ממש כמו רובוטים. הם לא ידעו שהאוקראינים האינטליגנטים נותרו באוקראינה בעזרת הקשרים שלהם עם הגרמנים, ורק הם - אנשי הכפר הפרימיטיבים - נסעו לגרמניה. חלקם הגיעו מרצונם כדי להרויח כסף בקלות, וחלק נשלחו לעבוד בעיקר בתעשיה הצבאית. הם נפלו בפח - עבדו בעבודות קשות ולא קבלו מספיק מזון. בנוסף, לא היה להם אלכוהול - וזה היה סוף העולם בשבילם.

הם התחילו להתמרד, והגרמנים מיד אספו את כולם, ומבלי לבדוק ולחקור יותר מדי - הכניסו אותם למחנות שלנו כדי שאנשי הקאפו יטפלו בהם. הם קבלו מכות רצח עד שנכנעו. הם לא תפסו איך יתכן שאני מקבל יחס יפה מהגרמנים, ואילו עליהם כל היום צועקים ומקללים. היה זה מפני שהם לא ידעו איך להתייחס בכבוד למייסטר גרמני ולחייל גרמני. הם לא ידעו לתת כבוד מדומה. אני הענקתי לכל חייל גרמני כבוד של קצין, והוא חשב שאני באמת סבור שהוא קצין בצבא הגרמני. כמובן שאלה שהיו להם כמה פסים על זרועם - קבלו ממני כבוד מלכים ממש. החיילים נהנו לדבר איתי כיוון שזו היתה להם הפעם הראשונה שבה הם מכונים בתואר הכבוד 'קצין'. לאיש ה'אוטה' קראתי "אדוני המהנדס", בשעה שבקושי ניתן היה לומר עליו שהוא מסגר פשוט. למי שהיה מקצועי יותר, כמו מייסטר, פניתי כאילו היה מהנדס ראשי מדופלם. הגרמנים נהנו מהכבוד המדומה, וחשבו שאני באמת בטוח שאחד הוא קצין ורעהו מהנדס ראשי. ידעתי שהם לא שווים כלום, אבל שוחד מילים פועל בצורה הכי טובה ויפה. כשפניתי אליהם כך, נזהרתי שלא יהיו גרמנים אחרים בסביבה כדי שלא יצחקו ממני.

הם התייחסו אלי בכבוד ולא צעקו עלי, אלא רק חייכו ונהנו וחיכו ששוב אקרא להם בכינויים מכובדים. הם בעצמם חפשו הזדמנויות לדבר איתי - אם זה החייל שהסתובב

בשמירה סביב המחנה, ואם זה המייסטר. הכל כדי ליהנות מהכבוד המדומה. הגרמנים לא העניקו כבוד זה לזה כלל. כל מייסטר גרמני חשב שהוא המומחה הכי גדול שעדיין לא התגלה בעולם, וכל אחד קינא בזולתו. כל חייל חיכה לקבל דרגה צבאית, אפילו נמוכה, ואילו אני נתתי להם כבוד בלי סוף כאילו אני באמת מאמין בכך. השיטה הזו עבדה בכל מקום שבו הייתי. בפעם הראשונה הם הסתכלו עלי בתמיהה, ואח"כ הם נהנו מהכבוד המדומה והתאהבו בו. בגטו עבדתי במשרד העבודה הגרמני בראשותו של איש הס"ס המר, והוא נתן לנו יחס טוב. לידו באו לגור מנהלי הגטו, אנשי הס"ס והגסטפו שאיני זוכר את שמם, והיהודים פחדו להתקרב אליהם כפי שפוחדים מכלב פראי. אני, לעומת זאת, התרגלתי אליהם, והייתי מביא להם כל יום ירקות מגן הירק בגטו. למדתי להוריד לפניהם את הכובע ולתת להם כבוד צבאי. הם אמנם לא ענו לברכת ה"בוקר טוב" שלי, אבל ראיתי שהכבוד המזוייף פועל עליהם כמו סם מרגיע. כולם היו בורחים מהמקום מאות מטרים כדי לא להיפגש איתם, ואילו אני הייתי עובר ליד בתיהם ואף אחד לא נגע בי לרעה.

גם על האפסנאי שהיה מצבא הוורמאכט השפיע הכבוד שנתתי לו, והוא התייחס אלי יפה. כפי שתיארתי, הוא הוציא אותי מעבודת המטבח הגרמני, וברוב הימים ישבתי על הכסא בחדרו. לא עבדתי והתחממתי ליד התנור.

הצרפתים שעבדו אצלנו קבלו יחס נאות מהגרמנים. חלק מהם עבדו קשה, אך בכל זאת הם גרו בעיירה. את האוכל הם קבלו בערב במסעדה פרטית, ולא היה זה האוכל הסטנדרטי של המטבח הגרמני. הם ישבו ליד שולחנות במסעדה ולא אכלו בחדרים שלהם. הם כנראה קבלו חבילות מהבית, ותמיד היו לבושים יפה. את הסיבה בגינה הוגלו לגרמניה לעבודה - הם לא גילו לנו. איני חושב שהם היו אנשי המחתרת הצרפתית שפעלה נגד הגרמנים, כיוון שאותם שלחו למחנות ריכוז. הם לא התהלכו בחופשיות כמו הגרמנים, והיה עליהם לגור במרחק של עד חמישה קילומטרים סביב מקום עבודתם. ברחובות העיירה הסתובבו שוטרים גרמנים ובדקו את הניירות שלהם.

הצרפתים לא גילו יחס אוהד כלפינו. מי מביניהם שלא היה ממושמע במקום עבודתו - הוכנס מיד למחנה עבודה. הם מאד נזהרו מכך. יחסם של הצרפתים אלינו היה קר ביותר, והם כמעט ולא דברו איתנו. בחור צרפתי צעיר אחד, שעבד גם הוא אצל האפסנאי הגרמני, היה דווקא חביב אלינו. היה לו טרקטור ועגלה, וכך הוא היה מביא את כל המצרכים מהמחסן המרכזי בלאנדצברג, כמובן בליווי האפסנאי הגרמני שאחז את הרובה בידו.

הצרפתים ידעו את כל החדשות משום שהם גרו בעיירה אוטינג ללא שמירה גרמנית. הם היו צריכים להזהר מאד שהגרמנים המקומיים לא יראו שהם שמחים במפלתם. המטוסים הפציצו יום ולילה, ועל הצרפתים היה להזהר מכל מילה מיותרת. כשהגרמנים לא היו בסביבה הם היו מספרים את החדשות. בעת חיסול המחנה, בגמר המלחמה, לא שלחו אותם מהמקום. הם השתחררו בעיירה אוטינג ותוך זמן קצר חזרו לצרפת.

הנסיעה למחנה 2 בלאנדצברג

האפסנאי הגרמני כמעט הפסיק להשתמש בנערים שעבדו במטבח הגרמני, ולא קרא להם להביא מצרכים מהעיירה אוטינג ומהמחסן הראשי של המזון בלאנדצברג.

גם לצרפתי אסור היה לנסוע לשם לבד, אלא רק בליווי שמירה של החייל הגרמני האפסנאי. כפי שכתבתי, עבור כל חטא היו מכניסים אותם למחנות שלנו והם היו מקבלים יחס כמונו, ולכן הם מאד נזהרו לא לצאת מהאזור ללא ליווי של חייל גרמני כפי שנדרשו.

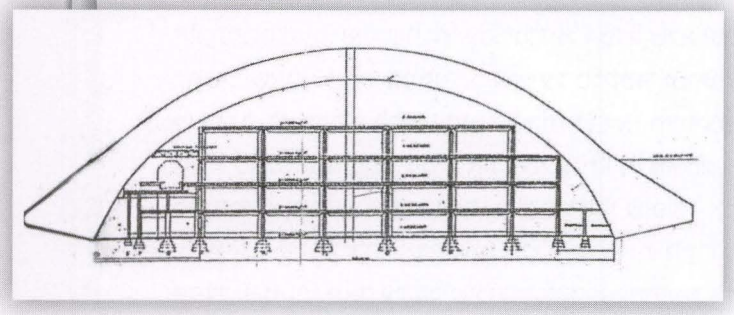
לאנדצברג היתה במרחק של כעשרים קילומטר מאיתנו. אחי היקר דוב שהופרד מכולנו במחנה שטוטהוף, נשלח למחנה 2 בלאנדצברג, ורציתי מאד לפגוש אותו ולדעת מה שלומו. חשבנו שבוודאי מצבו קשה, ורצינו לחסוך מעט אוכל ולהביא לו חבילת מזון. לא היה לנו כל קשר עם יתר המחנות ולא ידענו עליו כלום. לאור היחסים הטובים שלי עם האפסנאי הגרמני, בקשתי ממנו לצרף אותי פעם אחת לנסיעה ללאנדצברג, ואני אעזור לו בהעמסת מצרכי המזון. הבטחתי לו שלא אעזוב את מקומי בתוך הקרון אף לא לרגע כדי שלא יהיו לו בעיות בשמירה. הוא הכיר אותי וידע שאפשר לסמוך על המילה שלי, ואכן הודיע למפקדי המחנה שהוא לוקח אותי לסיוע בהבאת מצרכי המזון למטבח.

הוא אמר לי שהוא נוסע בעוד כמה ימים ואז יקח אותי. אבא, אחי רפאל ואני התחלנו לחסוך את הקצבת הלחם היומית שלנו במשך כמה שבועות, ונשארנו במטבח כדי שנוכל לקבל לחם טרי. זו היתה מסירות נפש לרעוב כל היום ולחכות עד הערב למנת המרק. מפעם לפעם חילקו לנו דבש מלאכותי, וגם את זה אספתי עם עוד כמה מצרכים שחסכנו מפינו. כך אספנו שלושה לחמים, חבילת דבש מלאכותי, גבינה ועוד כמה דברים פעוטים לאחי היקר דוב. עטפתי הכל בתוך שק נייר ריק וחיכיתי לבאות. האפסנאי הגרמני הודיע לי שמחר נוסעים ללאנדצברג, ובקשתי ממנו שיקח אותי

לכמה רגעים למחנה מספר 2 כדי להביא לאחי את החבילה. הגרמני לא האמין למראה עיניו ולא הבין איך יתכן שבכזה רעב הצלחנו לחסוך את כל המצרכים לאחי. ספרתי לו שאנו שלושה בני משפחה במחנה - אבי, אחי ואני, וחסכנו במשך שבועות את מנת הלחם מפינו. הוא הסתכל עלי בפליאה והיה מלא התפעלות. למחרת בבוקר יצאנו לדרך עם החבילה.

היה זה עדיין חורף, והיה קר מאד בחוץ. ישבתי מכורבל בקרון הפתוח. בשולי הדרכים צמחו פרא עצים עם תפוחים לנוי, והוא הזהיר אותי לא לקטוף בנסיעה מעצי הפרי. ישבתי בקרון הסמוך לנהג, ואם הייתי מושך ענף מהעץ - הייתי יכולתי לתפוס ענף והוא היה נופל בסוף הקרון, אך הגרמני לא רצה שאשבור את ענפי עצי הנוי. נשמעתי כמובן להוראתו ולא נגעתי בכלום. לפתע, באמצע הנסיעה, נתקע ענף של תפוחי עץ בארגז הקרון הפתוח מלמעלה, ונפלו פנימה כמה עשרות תפוחי עץ. הודעתי מיד לגרמני שאני לא נגעתי בענף שנפל, ולמעשה גם הוא הרגיש שהענף פגע בארגז הקרון. התפוחים היו מונחים בתוך הארגז ולא נגעתי בהם. היה עלי להזהר. בהמשך הנסיעה הגרמני שכח מהתפוחים ויכולתי לקחת אותם איתי למחנה.

ביקשתי ממנו לעצור לכמה רגעים במחנה 2 בלאנדצברג. הייתי נאיבי, חשבתי שמקום העבודה הוא ליד המחנה כמו אצלנו, וכך אוכל לראות את אחי במקום העבודה. למעשה, אנשי המחנה עבדו בהקמת הבונקר של מאל במרחק של קילומטרים מהמקום.

שירטוט הבונקר של מאל

לא היה לנו כל קשר עם יתר המחנות שהיו בסביבה ולא ידענו מה נעשה בהם. נכנסתי למגרש הגדול של האפלים, אך לא ראיתי שום יהודי בכל האזור. פתאום הבחנתי בצריף כלשהו. קפצתי לשם, ופגשתי יהודי שהכרתי מקובנה בשם פִּיטָם. היתה לו חנות של עורות ברחוב יבולנסקו, סמוך למקום מגורינו ולחנות הנעליים של אבא. אבא כנראה קנה אצלו לפעמים חומר גלם, והוא הכיר אותנו היטב. היינו ביחד בגטו קובנה. הוא עבד עם האפסנאי הגרמני במחסן המטבח של מחנה 2.

הכרנו אחד את השני, והוא שמח לשמוע עלינו. בקשתי ממנו למסור לאחי את חבילת המזון, משום שאחי היה באותה עת בעבודה הקשה בבונקר. הוא לקח ממני את החבילה, ולשבחו יאמר שהוא מסר אותה לאחי בשלימותה. היה זה נסיון גדול. הייתי שם ממש כמה רגעים, ורצתי מהר בחזרה לקרון. שמחתי מאד למצוא ידיד משכבר הימים, והייתי בטוח שהוא ימסור לאחי את החבילה - כפי שאכן היה.

לאחר המלחמה סיפר לי אחי היקר דוב שהיתה זו התקופה הכי קשה שלו במחנה. חבילת המזון הצילה את חייו, והוא התאושש מעט. אני לא זכיתי לראות אותו כיוון שהיה בעבודה, ומיהרתי לחזור לטרקטור כדי להמשיך בנסיעה למחסן המזון בעיירה. הודיתי מאד לגרמני על כך שאפשר לי למסור את החבילה לאחי. הוא ביקש ממני שלא אצא מהקבינה של הטרקטור, כיוון שלא היה לו חשק לכל הבדיקות של השוטרים הגרמנים שהיו ברחוב. הגענו לעיר לאנדצברג ונעצרנו באמצע הרחוב בצד המדרכה. הגרמני הלך לסדר את ענייניו, ואני נכנסתי לקבינה של הטרקטור עם הבחור הצרפתי.

הסידורים של הגרמני ארכו כמה שעות, ובינתיים הבחור הצרפתי קפא מקור. הוא היה חייב להשגיח שהמנוע של הטרקטור יעבוד כל הזמן, כיוון שאם ידום המנוע - יהיה קשה מאד להדליק אותו שוב. מחמת הכפור, כדי שהמנוע יתחיל לעבוד היה צריך לסובב אותו עם מכשיר מברזל. הצרפתי עייף מלהחזיק את הרגל על הפדל של הבנזין, והוא הושיב אותי שם כדי שאעשה זאת אני. הוא יצא החוצה להסתובב ברחוב ולהתחמם מעט, ואני שמרתי עם רגלי על הפדל שלא יכבה המנוע. בתחילה היה לי כיף לחשוב שאני - אסיר במחנה - יושב על טרקטור ומניע את המנוע, אך בהמשך נרדמה לי הרגל. לא יכולתי ללחוץ חזק על הפדל כי אז הייתי מבזבז הרבה בנזין, וגם לא חלש מדי - כדי שהמנוע לא יפסיק את פעולתו. הרגל נרדמה לי לאחר כמה שעות של ישיבה ליד הפדל, והמנוע כבה. קראתי מיד לצרפתי שיפעיל את המנוע, מפני שכאשר המנוע עדיין חם אפשר להדליקו יותר בקלות. למרות הטרדה הרבה הכרוכה בשמירה על הפדל, שמחתי מאד על כך שיכולתי להביא לאחי חבילת מזון שחסכנו מפינו. האושר הזה חיפה על הכל. בלאנדצברג ראיתי לפתע עולם נורמלי - חנויות פתוחות ואנשים בלבוש נאה מטיילים ברחובות. אנו נמצאים במחנה הקשה - ברעב, בקור, עובדים בפרך ורועדים ממוות, ועולם כמנהגו נוהג.

לאחר שמלאנו את הקרון של הטרקטור במזון, חזרנו לאוטינג ופרקנו הכל במחסן. חזרתי למחנה כמעט קפוא מהקור האיום לאחר שישבתי במקום פתוח כמה שעות, אך שמחתי היתה ללא גבול כשחשבתי על המזון שהצלחתי להעביר לאחי דוב.

כל חודש היה נוסע האפסנאי הגרמני ללאנדצברג - שם היה מחסן גדול של אוכל עבור הגרמנים אנשי ה'אוטה', החיילים השומרים ואנשי המחנות, אך מאז הוא לא לקח אותי שוב. כנראה שלא היה צריך את עזרתי, והשמירה עלי היתה עבורו עול ומטרד על אף שידע שאני לא עוזב לרגע את הקרון.

מחנה מספר 2 בלאנדצברג

אחי סיפר לי מעט על מחנה 2: כמה ימים לאחר שהגענו במשלוח האחרון לשטוטהוף, נערכה סלקציה. הנערים עד גיל שמונה עשרה והזקנים נשארו בשטוטהוף, וכל יתר האנשים הכשירים לעבודה נשלחו למחנה 2 ליד העיר לאנדצברג. בין הנשלחים היה אחי הגדול והיקר דוב, שהיה בן עשרים, ודודי, אח אמי, ר' מרדכי כגן.

ד"ר אהרן פרץ, מגדולי הרופאים בקובנה, היה הרופא במחנה מס' 2. הוא מתאר בספרו 'במחנות לא בכו' את העינויים במחנה, ומוסיף תיאור רפואי על המוזלמנים שהיו כבר חצי מתים. זהו אחד הספרים המדוייקים על המחנה.

במחנה היו כאלפיים איש. ברוב המחנות של קאופרינג נספו במשך כארבעה חודשים כשישים וחמישה אחוזים מאנשי המחנות כתוצאה מהעבודה הקשה ומהרעב. הגרמנים כל הזמן הביאו אנשים חדשים ממחנות אחרים כדי להשלים את כוח העבודה. היה זה בדיוק כפי שהצורר היטלר ימ"ש אמר: מי שמסוגל לעבוד - אין להשמיד אותו בתאי הגזים אלא בעבודה קשה. זאת אומרת, מלבד הצורך בעבודה - היתה זו צורה של השמדה. זו הסיבה לכך שהגרמנים נתנו כה מעט אוכל שלא הספיק לעבודה הקשה והמפרכת.

בלאגר 2 היו בתחילה כאלפיים איש, רובם מגטו קובנה, וכשמונים אחוז מתו מרעב ומעבודה קשה. גם אלו שנותרו במחנה 2, כותב ד"ר אהרן פרץ, היו חלשים וכמעט מוזלמנים. הם לא יצאו לעבודה, וכשהגרמנים חיסלו את המחנה הם העבירו חלק קטן ללאגר שבע, ואת המוזלמנים - ללאגר ארבע.

אחי שהגיע משטוטהוף ללאגר שתים, הכיר למזלו את ראש המחנה היהודי. הוא היה בחור בן עשרים ושתים, יליד גרמניה, שהיה בגטו קובנה. הכרתי אותו היטב מהגטו. הוא עמד להתחתן עם בת דודתי, ותמיד נפגשנו אצלה בגטו. הוא היה בחור עדין ושקט ומעולם לא שמענו אותו מרים קול. כשהגיע למחנה 2 בלאנדצברג, מינו אותו הגרמנים לראש המחנה כיוון שהיה דובר גרמנית רהוטה. הבחור הזה הפך למפלצת. הוא עשה

הכל כדי למצוא חן בעיני הגרמנים. הוא נתן מכות והשליט טרור יחד עם עוזריו - ראשי הבלוקים ואנשי הקאפו - שהיו חבר בריונים. הוא חפש דרכים לשחד את הגרמנים הנאצים ראשי המחנה, והיה מוסר חלק ממצרכי המזון שהוקצבו עבור אנשי המחנה לגרמנים אנשי הס"ס. הוא חתם כאילו קיבל את המצרכים - ולמעשה לא קיבל. הם מכרו את המצרכים הללו בשוק השחור ועשו כסף מדם יהודי.

הגרמנים נתנו את האוכל לפי חישוב מדויק של כמות הקלוריות הנצרכת ליום. בתחילה נתנו 850 קלוריות ליום, ואז עוד יכלו האסירים להחזיק מעמד למרות שהיו רעבים. מלבד הלחם התקבלה גם הקצבה של בשר, נקניק, סוכר ומרגרינה, הכל במינימום ההכרחי. והוא, הפושע, מסר חלק גדול מהקצבות אלה לאנשי הס"ס ראשי המחנה שבאו איתו במגע יומיומי. במזון שנותר הוא התחלק עם ראשי הבלוקים, אנשי הקאפו ואנשי המטבח, ובכך גזר פסק דין מוות על אנשי המחנה.

באמצעות השוחד לאנשי הס"ס במחנה הפך הבחור מקובנה למלך. הוא נהיה סדיסט והתנהג כמו חיה טורפת. הוא חשב שכך יישאר המצב לעולם. רצוני לציין שלאחר המלחמה הוא נעצר על ידי האמריקנים, והם דנו אותו למאסר של חמש שנים כמו איש ס"ס. עד היום איני יכול להבין איך הפך מבחור שקט ועדין לחיה טורפת.

השלטון במחנה היה בידי אנשי המטבח, ראשי הבלוקים ואנשי הקאפו. אנשי המטבח מכרו מנה גדושה של מרק תמורת סיגריות ולחם, או לאלה שנותר ברשותם מטבע זהב. רק המקורבים ביותר לשולטים במושכות קבלו מנת מרק נורמלית עם תפו"א.

היה זה אחד המחנות הקשים מבין מחנות העבודה של מחנות קאופרינג. אנו היינו מבודדים במחנה שלנו ולא ידענו מה נעשה בשאר המחנות. כל הסיפורים נודעו לי לאחר המלחמה מאחי היקר דוב ומהרופא הגדול ד"ר אהרן פרץ שהוציא ספר בו הוא מספר בעיקר על מחנה 2 ומעט על מחנה 7.

במשך ארבעה עד שישה חודשים נספו כשמונים אחוז מאנשי מחנה 2. בעת חיסול המחנה נותרו כמאתיים אנשים במצב גופני רופף שלא היו מסוגלים לעבוד, ובחודשים שלפני החיסול הם לא תיפקדו ולא יצאו לעבודה. בינואר 1945 חוסל המחנה. חלק קטן

מראה כללי של לאגר 7

מיושביו הועבר ללאגר לאנדצברג, וכל היתר הועברו ללאגר 7 - ביניהם ראשי המחנה, ראשי הבלוקים ואנשי המטבח. במחנה זה היו אנשי הקאפו, ראשי הבלוקים ואנשי המטבח תחת חסות ראשי המחנה אנשי הס"ס המקומיים, וכך הם גם הרגישו את הטעם המר והקשה של המחנות.

אחי היקר דוב סיפר לי שלאור העובדה שהוא הכיר את ראש המחנה - הבחור מקובנה שעמד להתחתן עם בת דודתי - הוא ביקש ממנו לסדר אותו בעבודה קלה, ואכן הוא מיד עזר לו והכניס אותו לעבודה במטבח.

מלבד יוצאי גטו קובנה היו במחנה 2 גם יהודים ממחנות ומגטאות פולניה. הם עברו את אושוויץ וידעו איך לשמור על מקום טוב בעבודה, ובפרט במטבח המחנה. רוב אנשי המטבח במחנה היו יהודים פולניים.

בתחילה היו יותר מדי אנשים במטבח כיוון שעדיין לא ידעו כיצד להתארגן. לאחר שראש המחנה הכניס את אחי לעבוד במטבח, הרגישו היהודים הפולניים שיש יותר מדי אנשים בעבודה זו ובוודאי הגרמנים יזרקו חלק מהם. הם פנו לאחי ואמרו לו בעורמה: "למה לך לעבוד קשה במטבח אם יש לך פרוטקציה אצל ראש המחנה, לך תנוח בצריף שלך במשך היום ומפעם לפעם תבוא למטבח להראות נוכחות. גם כך תקבל את האוכל הטוב כמונו!" אחי עשה את שטות חייו וקיבל את עצת האחיתופל של אנשי המטבח, ואכן היה עוזב את מקום העבודה במטבח במשך שעות היום. יום אחד ערכו ראשי המחנה הגרמנים ביקורת במטבח, ומי שלא היה שם באותה שעה - נזרק מעבודת המטבח. היהודים מפולניה נשארו כולם לעבוד במטבח, ואחי ועוד כמה כמוהו נשלחו לעבודה הקשה של בניית הבונקרים של מאל והולצמן. לאחר שאחי יצא לעבודה הקשה וראה שהוא תיכף מתמוטט כמו כולם, הוא ניגש שוב לבחור הקובנאי וביקש את עזרתו. ענה לו הבחור: "מדוע לא שמרת על מקום העבודה המעולה שסדרתי לך במטבח?", ענה לו אחי שהביקורת הגיעה בדיוק כשהוא יצא לשירותים, וכך הוא נזרק מהעבודה במטבח. הבחור נתן לו הזדמנות נוספת ומינה אותו להיות עוזרו של ראש הבלוק. למעשה, כל המשרות והתפקידים האחרים במחנה כבר נתפסו. ראש המחנה דיבר עם ראש הבלוק וביקש ממנו שיקח את אחי לעזרה. ראשי הבלוקים היו חבר רוצחים, ושימשו כעוזריו של ראש המחנה. הם היו אכזריים מאד, ועל כל הפרת משמעת - ולו הקטנה ביותר - נתנו מכות רצח עם השוט שבידם.

במחנה 2 נהגו לחלק את מנות האוכל בצריפים. הטרמוסים עם המרק, הקצבות הלחם, וכן שאר מצרכי המזון נשלחו מהמטבח לאנשי הבלוק, וכמובן ראשי הבלוקים ואנשי הקאפו נטלו לעצמם את החלקים הטובים ואת היתר חילקו לאנשי הבלוק.

לאחר שראש המחנה דיבר עם ראש הבלוק והוא קבל את אחי לעבודה כסגנו, הוא לא נאלץ יותר לצאת לעבודה הקשה של בניית הבונקר הגדול. הוא היה כל היום בצריף ושם היה לו אוכל. השהייה בצריף המחומם היתה הצלת חיים עבור אחי. הוא קיווה שיחזיק מעמד בעבודה זו וישמור עליה היטב, אך הוא לא תיאר לעצמו לאיזה זוועה הוא נכנס.

בימים הראשונים ראש הבלוק בעצמו הכניס את כולם לבלוק בעזרת צעקות ומכות. אחי חשב שכך זה יימשך, ותפקידו יהיה רק לסייע בחלוקת המזון ולוודא שכל אחד מקבל את חלקו ביושר. יום אחד פונה אליו ראש הבלוק ואומר: "קח את העט ותתחיל לזמר". אחי לא הבין מה הקשר בין עט וזמרה, אך הבין שעליו להכניס את כולם לבלוק. הוא חשב שיצליח להכניס אותם בנועם, בעדינות וללא מכות. תוכניתו היתה לדבר עימם כמו בן תורה, ובוודאי כולם ישמעו לו ויעדיפו את דרכו זו על פני מכות רצח וצעקות.

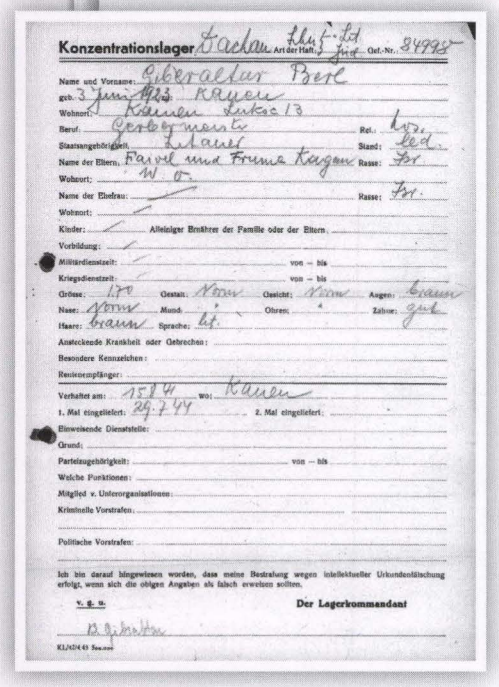
בערב, כשחזרו כולם מהעבודה, קיבל אחי את הפקודה להכניס אותם לבלוק. כולם עדיין עמדו בחצר המחנה וניצלו את הזמן לשאוף מעט אויר ולדבר זה עם זה. אחי קיבל את הפקודה, וראש הבלוק הסדיסט נעמד מן הצד לראות כיצד פועל סגנו. אחי היקר ניגש לכל אחד ואחד ואמר שהגיע הזמן להכנס לבלוק, אך הוא כאילו דיבר לקיר. אף אחד לא התייחס אליו ולא נשמע להוראתו. אחי ניגש אליהם בשנית וביקש שוב בעדינות להכנס לצריף, אך למרות שהמשיך לבקש ולהתריע - אף אחד לא הקשיב ולא שמע לו. בהיותו בן ישיבה שלמד חמש שנים בישיבת וילקומיר בליטא, לא היה אחי מסוגל להתחיל להרביץ עם השוט לאחיו היהודים. יש לציין, שיהודי שומר תורה ומצוות ובפרט בן ישיבה, אף פעם לא שימש בגטאות ובמחנות לא כשוטר ולא כקאפו. בן תורה אמיתי לא ירים יד ולא יצעק על אחיו היהודים.

ראש הבלוק שעד כה עמד מן הצד תפס מקל והחל להרביץ לכולם מכות רצח באכזריות עצומה, וגם את אחי כמעט רצח במכותיו. תוך שניות ספורות כל האנשים רצו לצריף, נכנסו למקומם והיו במיטות. את שפת המכות של ראש הבלוק ואנשי הקאפו הבינו כולם, אולם שפתו העדינה של בן תורה לא היתה שפה מובנת במחנה 2.

לאחר מכן אמר ראש הבלוק לאחי: "מה אתה חושב, אתה תהיה הצדיק בסדום ותטפל בכולם בעדינות ובאצילות נפש, ולי תשאיר את המלאכה המלוכלכת - להרביץ מכות? אתה רוצה להחשב 'יפה נפש'? לא במחנות דכאו! כאן יש שפה אחת שכולם מבינים והיא מכות רצח. אתה חושב שאתה תשאר הצדיק ואנחנו חבר הרוצחים? לא ולא,

קבלת את המשרה הזו ועליך לטפל באנשי המחנה כמו שצריך, אחרת נחזיר אותך לעבודת הבנייה". הוא המשיך להכות אותו להתנקם בו ככל שרק היה יכול, כפי שאכתוב בהמשך.

ראש המחנה שהרגיש קרוב לאחי, כפי שכתבתי, לא יכול היה לעזור לו יותר. ראשי הבלוקים ואנשי הקאפו היו כנופיה סדיסטית, ואחי פשע בכך שלא הרביץ מכות רצח לאנשי הבלוק ובעצם לא מילא את תפקידו. ראש המחנה הסיר את הגנתו מעל אחי. במחנות לא חשבו על החיים בעתיד, ואף אחד לא האמין שהעולם ימשיך להתקיים כרגיל. אנשים חשבו רק על עצמם. גם ראש המחנה חשב שהוא יהיה היחיד שישרוד, כמו נח בתיבה. הוא קרע את כל יחסיו המשפחתיים עם אחי ואמר לו: "רציתי לעזור לך, אך אתה קלקלת לעצמך. כעת לך לגורלך". ענה לו אחי היקר דוב: "אני, שלמדתי בישיבת וילקומיר בליטא ומוצאי ממשפחה מיוחסת ומכובדת מקובנה, איך אוכל לצעוק על יהודי או להרים עליו יד ולהכותו מכות רצח? אני מוכן לסבול את כל המכות שבעולם, ובלבד שלא אאלץ להרים יד או לצעוק על יהודי". זו היתה דמותו של אחי היקר דוב. כפי שכתבתי, בכל מחנות וגטאות גרמניה לא היה יהודי חרדי ובפרט בן ישיבה שהפך לקאפו או לראש בלוק. במקרים הבודדים שכן, הם לא הרימו יד ולא צעקו, אלא היו כמו השוטרים היהודים במצרים הם שהוכו אך לא פגעו באחיהם היהודים.

Konzentrationslager Dachau Art der Haft: Schutzhaft Gef.-Nr.: 34938

Name und Vorname: Silberalter Berl
geb. 3 Juni 1923 Kalusz
Wohnort: Kalusz Lukas 13
Beruf: Gerbereiarbeiter Rel.: kath.
Staatsangehörigkeit: Polnisch Stand: led.
Name der Eltern: Pavel und Fruma Kagan Rasse: Isr.
Wohnort: W. O.
Name der Ehefrau: Rasse:
Wohnort:
Kinder: Alleiniger Brnährer der Familie oder der Eltern:
Vorbildung:
Militärdienstzeit: von – bis
Kriegsdienstzeit: von – bis
Größe: 170 Gestalt: Voll Gesicht: Voll Augen: braun
Nase: Voll Mund: Ohren: Zähne: gut
Haare: braun Sprache: Pol.
Ansteckende Krankheit oder Gebrechen:
Besondere Kennzeichen:
Rentenempfänger:
Verhaftet am: 15.8.44 wo: Kalusz
1. Mal eingeliefert: 29.7.44 2. Mal eingeliefert:
Einweisende Dienststelle:
Grund:
Parteizugehörigkeit: von – bis
Welche Funktionen:
Mitglied v. Unterorganisationen:
Kriminelle Vorstrafen:
Politische Vorstrafen:

Ich bin darauf hingewiesen worden, dass meine Bestrafung wegen intellektueller Urkundenfälschung erfolgt, wenn sich die obigen Angaben als falsch erweisen sollten.

v. g. u. Der Lagerkommandant

תעודה של אח המחבר דוב בהגיעו למחנה דכאו

מאז אותו מקרה החל ראש הבלוק להתנכל לאחי. הפרוטקציה של ראש המחנה לא עזרה ולא דברה לליבם של כנופיית העולם התחתון ששלטה במחנה.

העבודה הקשה במחנה

רוב אנשי מחנה מספר 2 עבדו בבניית בונקרים מתחת לאדמה בשני מקומות. חלקם עבדו בבניית הבונקר של מאל, והיתר עבדו בהקמת הבונקר בהולצמן. הם עבדו יומם

ולילה בעבודות הקשות של הבטון. הקשה מכל היתה העבודה במשמרת הלילה. ביום לא יכלו לישון במחנה, והעבודה בלילות היתה מתישה את כל הכוחות. בד"כ לאחר שבוע הוחלפו המשמרות, ועובדי משמרת הלילה החלו לעבוד במשמרות בוקר.

ראש הבלוק הרוצח התנקם באחי ושלח אותו לעבוד רק בלילה. אחי התחכם, ולאחר משמרת הלילה יצא בבוקר שוב לעבודה של משמרת הבוקר, בלי מנוחה. ראש הבלוק הבחין בכך שהוא הלך לעבודה בערב ובבוקר ברצף, וכשחזר בערב מהעבודה - שלח אותו תיכף לעבוד שוב במשמרת הלילה. כך עבד אחי בעבודה הקשה במשך שלושים ושש שעות ללא מנוחה! ראש הבלוק הסדיסט הבחין בעובדה שראש המחנה הוריד את חסותו מאחי, והרשה לעצמו להתנקם בו כרצונו.

ראש הבלוק היהודי היה יותר גרוע מאיש הס"ס. מכות הרצח שנתן לאחי לא הספיקו לו, והוא רצה למוטט אותו בעבודה קשה. אנשי הבלוק התחילו להתחנן עבור אחי, אך כלום לא עזר. הוא המשיך עם הרשעות שלו, אולם מן השמים רחמו על אחי. הוא המשיך לעבוד בלילות והתקרב למייסטר גרמני שהפעיל 'באגר' - טרקטור גדול שחופר באדמה. תפקידו של אחי היה לנקות את ה'באגר' מהבוץ לאחר העבודה ולסוך אותו בשמן כדי להכינו לקראת העבודה ביום המחר.

ליד מקום העבודה של מאל צמחו תפוחי אדמה שעדיין לא נאספו. בשעות היום היה זה כמעט בלתי אפשרי לקחת אותם בגניבה, מפני שכולם יכלו לראות והיתה זו סכנת נפשות, אך בלילה היו פחות גרמנים בעבודה. בחסות החשיכה היה אחי מתגנב לשדות, חופר באדמה ומוציא דלי מלא בתפוחי אדמה. גם המייסטר הגרמני שהפעיל את המכונה הגדולה היה רעב. בבאגר היו מים רותחים, ואחי היה מבשל שם את תפוחי האדמה. המייסטר הגרמני היה לוקח קודם כל מנה לעצמו, והיתר נשאר לאחי. הוא היה אוכל ככל שהיה מסוגל ואט אט חזר לכוחותיו. במחנה 2 היה גם דודי ר' מרדכי כגן מקובנה. אחי היה מביא גם לו תפוחי אדמה מבושלים.

ראש הבלוק הרוצח חשב שעבודת לילה באופן קבוע תמוטט את אחי לחלוטין, אך לא כך היה. מן השמים באה לו ישועה דווקא בזכות עבודת הלילה והיה לו אוכל לשובע. לאט לאט עזב אותו ראש הבלוק הרוצח לנפשו.

כך זכה כל אחד מהשרידים לרחמי שמים עד אין גבול. בהתקרב החורף לקטו התושבים הגרמנים את כל תפוחי האדמה שצמחו בשדה, ואחי החל לרעוב. למרות הכל, עבודתו של אחי היתה קלה יחסית בתוך הגיהנום הנורא שהיה שם.

ד"ר אהרן פרץ מתאר בספרו את המוזלמנים במחנה. המוזלמן נעשה צהוב לגמרי, ללא דם, וכולו עור ועצמות. כשראיתי מוזלמן לאחר השחרור הוא היה נראה כמו מת שמתהלך בקושי. ד"ר אהרן פרץ כותב שלקראת הסוף, ממש יומיים לפני מותו, לא שלט המוזלמן במחשבתו ובצרכיו. הוא היה עושה את צרכיו בכל מקום ובכל זמן ללא התחשבות בסביבה. המוזלמן היה במצב של הלם. האנשים בסביבתו כבר ידעו שהוא לפני מוות. המוזלמן היה כמו גוסס, אך עדיין עמד בקושי על רגליו. איברי גופו של המוזלמן נהרסו במידה שלא ניתן להעלות להם ארוכה, הדופק היה מואץ וחום הגוף נמוך. המוזלמן היה דועך והולך ומכלה את הפירורים האחרונים של גופו. הוא חדל לנסות לכלות את הכינים או להתגרד שעה שנחילי הכינים מצצו את דמו. המוזלמן היה שוכב נפוח מרעב ומחכה למותו. מבהיל לקרוא את תיאורו של הרופא ד"ר אהרן פרץ על מצבו של מוזלמן.

אנו לא ידענו מאומה על מצבו של אחי. לאחר המלחמה סיפר אחי שהתקופה בה הבאנו לו את חבילת המזון שחסכנו מפינו היתה התקופה הקשה ביותר שלו. באותו זמן הוא ירד ממשקלו באופן דרסטי, ומעט האוכל שהותירו מנהלי המחנה הגנבים והרוצחים כבר לא יכול היה לסייע לו. הוא היה בסכנה גדולה להפוך חלילה למוזלמן. כשקיבל את החבילה הוא התחיל מיד לאכול את ככרות הלחם עם הדבש והגבינה, ואז הרגיש שחזר לכוחותיו. חבילת המזון החזירה אותו לחיים.

היתה זו השגחה עליונה מיוחדת שהחייל הגרמני הסכים לקחת אותי ללאנדצברג. למעשה, הוא לא היה צריך את עזרתי. אנשי המחסן בלאנדצברג העמיסו את הכל בכוחות עצמם, ואני הייתי עליו לטרדה. הוא חש שמחובתו לשמור עלי כל הזמן, למרות שידע שלא אעזוב את המקום אף לא לרגע. החייל האפסנאי לקח אותי עימו רק לאור היחסים הטובים שהיו בינינו. מקרה כזה - אסיר מהמחנות שמבקר במחנה אחר - לא קרה מעולם, הכל היה סגור ומסוגר.

מחנה לאגר 4 עולה בלהבות בסיום המלחמה

כל החולים והמוזלמנים מכל מחנות העבודה נשלחו לתאי הגזים באושוויץ. כשהרוסים החלו לכבוש את פולין והתקרבו למחנה אושוויץ, בנובמבר 1944, הפסיקו הגרמנים להפעיל את תאי הגזים באושוויץ, ובמחנות קאופרינג החליטו לשלוח את כל החולים

והמוזלמנים למחנה מספר ארבע. מחנה זה כונה בשם האכזרי 'מחנה של חסד', אך האמת היא שהיה זה מחנה מוות. לא נתנו שם אוכל, ובמשך כמה ימים עד שבוע היו החולים והמוזלמנים מתים מרעב נורא.

האפסנאי הגרמני ידע כנראה שמחנה שתים חוסל, ולא רצה לגלות לי כדי לא לצער אותי. הוא לא לקח אותי לשם שוב, באומרו שאין לו צורך בעזרה והוא מסתדר לבד. כשהגיע עם הסחורה למחסן שלו במחנה שלנו, היה לוקח אותי לעזור בפריקת המצרכים ובסידור המחסן.

הצלתו של אחי על ידי ראש המחנה

בחורף הקשה הסתכם כל הביגוד בחולצה ובמכנסיים, ולחלק מהאנשים היתה גם חולצה ארוכה שנקראה מעיל. כל הבגדים נעשו מבד דק ולא מחמם, והאנשים קפאו מקור. במחנה שלנו היו כולם לובשים על הגוף את שמיכת הצמר וכך מתחממים, אך במחנה שתים הגרמנים אסרו זאת. אנשי מחנה 2 היו חותכים חתיכות מהשמיכה כדי ללבוש על הידיים ועל הרגליים, אך אם בביקורת הגרמנית נמצאו אנשים שלבשו את חלקי השמיכה על גופם - הם היו מוצאים מיד להורג. הסבל מהקור היה איום ונורא, והיו אנשים שבחרו להסתכן וללבוש על גופם חלקי שמיכות. לא תמיד נערכה ביקורת, ואנשי המחנה חשבו שבזמן הביקורת הם כבר יוכלו להעלים את החתיכות. גם אחי דוב לא עמד בקור האיום, והחליט לחתוך את השמיכה היחידה שהיתה לו וללבוש אותה על כל גופו. הוא כבר היה רזה מאד, וכשהגרמני ערך בבוקר בדיקה - הוא הבחין שהפנים של אחי רזות ביותר ואילו הגוף קצת מלא. הוא הוציא את אחי מהשורה, פתח את חולצת המחנה וראה תחתיה את השמיכה החתוכה. דינו של אחי היה מוות במקום. ליד הגרמני עמד ראש המחנה - הבחור מגרמניה שעמד להתחתן עם בת דודתי - והביט במתרחש. הוא ידע שבעוד כמה רגעים יוציא הגרמני את אחי להורג חס ושלום, והניצוץ היהודי התעורר בו. לפתע, הוא קפץ לכיוונו של אחי והתחיל להרביץ לו מכות רצח. הנאצי נהנה מכך שראש המחנה מוציא לפועל את רצונו ומחשבתו, וסמך עליו שהוא כבר יגמור את המלאכה. ברגע שראש המחנה הנאצי עזב את אחי והמשיך לחפש ביתר השורות, הפסיק הבחור היהודי להכות. כנראה שלפעמים גם מכות רצח יכולות להציל חיים.

יש לציין שהיו במחנה שלנו גם אנשים מבוגרים וחלשים שלמרות הכל החזיקו מעמד. הם היו צריכים להקפיד להראות לגרמנים שהם עובדים ללא הפסקה, ובכל

זאת לנצל כל רגע ללא שמירה גרמנית למנוחה. כפי שכתבתי, באמצע החורף היינו בהסגר בעקבות מגפת טיפוס הבהרות, והמנוחה הזו הצילה את אנשי המחנה. במשך כל החודש שכבנו בצריפים ולא יצאנו לעבודה. לאחר מכן עברו מעל ראשינו כל יום אלפי מפציצים ונשמעו כל הזמן אזעקות, ושוב לא יכולנו לעבוד ברצף. אילמלא מצעד המוות שנערך בגמר המלחמה, שם נפלו רבבות, היה כל המחנה שלנו נשאר בחיים.

כשמצאנו את אחינו היקר דוב לאחר השחרור במחנה דכאו, הבאנו אותו אלינו לפרימן-מינכן, שם שיכנו אותנו האמריקאים. אחי שקל עשרים ושלושה קילו. הוא היה רק עור ועצמות. יכולנו לספור מבחוץ כל עצם. הוא לא היה מסוגל לשבת על כיסא מפני שלא היה לו בשר, לכן ישב על כר - וגם זה בקושי. הוא היה במצב של מוזלמן, ובחסדי שמים עצומים עד אין גבול זכינו לראותו מתאושש וחוזר לחיים. הוא זכה לכך בעקבות מעשיו הגדולים ומסירות נפשו להצילנו בגטו קובנה ובאקציות. הוא סיכן את עצמו והביא לנו אוכל תוך הקרבת חייו הצעירים עבורנו. בשמים לא נשארים חייבים עבור מסירות נפש, והוא קיבל את חייו במתנה וזכה להאריך ימים בבריאות.

מאתיים השרידים ממחנה 2 הובאו למחנה 7, ביניהם כל אנשי הקאפו, ראשי הבלוקים ואנשי המטבח וההנהלה. הם כמובן היו במצב מצוין כאילו לא היו במחנה כלל. אולם, במחנה 7 לא הועיל להם עברם. כל היחסנים שהגיעו ממחנה 2 הפכו לאנשים רגילים. במחנה 7 לא עזר שום יחוס, והם לא יכלו יותר להכות באחיהם מכות רצח. מצב העבודה במחנה כבר היה יותר קל - בניית הבונקר של מאל הסתיימה, וההפצצות של בנות-הברית נמשכו באופן שחייב הפסקות תכופות. הם לא עבדו קשה כמו בתחילת ימי המחנה, ויכלו להחזיק מעמד ארבעה חודשים נוספים עד לשחרור.

רצוני לספר מה ששמעתי ממכר שניצל:

כשהיו מגיעים למחנה טרנספורטים חדשים ממחנות שחוסלו והיו שם אנשי קאפו, ראשי בלוקים ומוסרים אכזריים, הם היו מוכנים להמשיך למכור את נפשם לשטן. אולם, אנשי הקאפו המקומיים שהיו במחנה פחדו מהחדשים שהגיעו, וחששו שמא ע"י הלשנות - יצליחו החדשים להפוך לאנשי השררה גם כאן, ואז יפטרו את אנשי הקאפו המקומיים. כדי למנוע את השתלטות אנשי הקאפו החדשים, היו אנשי הקאפו וראשי הבלוקים הותיקים רוצחים אותם בלילה בשנתם, וכך מבטיחים לעצמם שהגרמנים לא ידעו עליהם כלל. זה היה ממש מבהיל. קאפו שהגיע למחנה חדש היה צריך להחביא את עצמו ולא להתבלט כדי שלא ירצחו אותו במקום החדש. אם האסירים החדשים שהגיעו היו מלשינים על אנשי הקאפו שהגיעו עימם שהם רצחו יהודים במקום הקודם,

מיד היו אנשי הקאפו המקומיים רוצחים אותם. היו אלה חיים כמו בג'ונגל. אנשים התנהגו כמו חיה טורפת ששומרת על שטח המחייה שלה.

סופו של מחנה 2

כשהגענו לגרמניה לרגל חמישים שנה לשחרור המחנות, לא נשאר זכר מלאגר 2. הראו לנו במשוער את המקום בו היה המחנה. בשאר מחנות נותר בית קברות קטן, אך בלאגר 2 לא קברו את המתים במקום, אלא הובילו אותם לקבורה בלאגר אחד בלאנדצברג. לאגר 2 נמחק לגמרי מהמפה, ולולי היחידים שנשארו בחיים וזכרו קצת את המקום - כיום לא היו יודעים עליו כלל. בלאגר שתים היה גם קרובנו ד"ר לייב קלווריסקי מקובנה, והוא היה רופא במרפאה במחנה. הוא ישב איתנו בבונקר בגטו ונשלח איתנו במשלוח ללאנדצברג דרך שטוטהוף ללאגר 2. הוא עזר לאחי מבחינה רפואית ככל יכולתו בעזרת האמצעים הדלים שהיו ברשותו. הוא לא יכול היה להעניק לו מזון, משום שגם עבור עצמו לא היה לו כלום. לא היו להם תרופות ותחבושות כדי לחבוש את הפצעים הקשים שהתפתחו אצל האסירים, והם היו חובשים את הפצעים עם נייר עטיפה של מרגרינה. הוא ניספה במחנה מספר 2 מרעב, ה"ד.

גם דודי, אח אימי, ר' מרדכי כגן שהיה גיבור עצום, התנפח מחמת חוסר תזונה. הוא החזיק מעמד חצי שנה אך נספה ונפטר ביום השחרור - ערב ל"ג בעומר תש"ה. יהי זכרו ברוך.

אחי עבר במצבו הקשה ללאגר שבע שהיה גם הוא בסביבה. למעשה, כל המחנות של קאופרינג היו במרחקים של כעשרה קילומטרים זה מזה, ורובם עבדו בבונקר הגדול של מאל.

הגרמנים לא רצו לעשות מחנה עבודה גדול. אנשי האגודה הגרמנית שחקרו את מחנות קאופרינג אמרו לנו שהכל מתוייק בארכיון. הם טענו שהיו במחנות קאופרינג שלושים וחמישה אלף יהודים, והסיבה לכך שהגרמנים רצו מחנות עבודה קטנים היא כדי להקל על השמירה. בשטח קטן דחסו אלפי אנשים, ומינו לאגר-פירר איש ס.ס וחיילים שומרים. הם סיפרו לנו שלכל אדם שנספה במחנה הוצאה תעודת פטירה, וסיבת המוות שנרשמה היא דום לב. יתר המחלות כאילו לא היו ולא נבראו - לא מחלת טיפוס ולא מוזלמנים. כיום, כשבאים לדכאו, מוצאים תוך שניות את כל הפרטים האישיים ומספר המחנה של כל אחד. את הכל תייקו הגרמנים בדייקנות.

הלחם המעופש

מנת הלחם היומית היתה מלאה בעובש. הגרמנים כנראה הכינו במחסנים הרבה לחם בחורף, ולקראת הקיץ התחיל הלחם לקבל עובש. את הלחם הזה חלקו במחנות העבודה ליהודים, וכל יום היה המצב יותר גרוע. בתחילה אמנם היו פינות עובש בלחם, אבל עדיין היתה צורת לחם. בהמשך הפך הלחם לאבק לחם בגלל העובש, ואם היו נושפים עם הפה על הלחם - היו נשארים כמעט רק הקצוות הקשים. אנשים אכלו את הלחם עם אבק העובש. כשהיו אוכלים, היה יוצא עשן דרך האף כמו בעת עישון סיגריה. אנשים פחדו שמא נקבל הרעלה מאכילת העובש.

היו שהציעו לבשל את הלחם במים רותחים כדי להשמיד את החיידקים. האנשים שנשמעו להצעה רעבו במשך כל היום, וכשניסו לבשל בלילה את הלחם - יצא להם מרק ירוק, סמיך ובלתי אכיל. הם נגעלו מזה, והתרגלו לאכול את הלחם המעופש. בחסדי שמים גדולים אף אחד לא חלה מאכילת העובש. הלחם הזה בכל זאת השביע במשהו.

מפעם לפעם היה אחי רפאל מקבל מהמייסטר הגרמני שלו את קליפות הלחם שאכל. הגרמני כבר היה מבוגר, והשיניים החלשות שלו התקשו ללעוס את הקרום הקשה של הלחם. הוא היה חותך עם סכין את הקליפה החיצונית הקשה ונותן אותה לאחי. בערב היה אחי מביא למחנה את השאריות הללו, והן כמובן לא היו מעופשות. לחיילים הגרמנים ולאנשי ה'אוטה' פחדו לתת לחם מעופש. בלילה היינו מבשלים מזה מרק. מפעם לפעם קבלנו בהקצבת המזון מעט דבש מלאכותי. היינו שומרים את הדבש ומכניסים ממנו מעט למרק. המרק שיצא היה עם מראה של לחם כיוון שהמים התאדו בבישול, והדבש ששמנו העניק לו טעם של מעדן מלכים. שבענו מאד מתבשיל זה. הרגשנו שהלחם הוא כמו חתיכת שוקולד ולא היינו לועסים אותו אלא מוצצים לאט לאט כמו הדבר היקר ביותר בעולם.

היה אצלנו כלל ברזל: כל דבר מאכל שהשגנו היינו מביאים איתנו למחנה, ובערב אוכלים אותו יחד עם אבא. תבשיל הלחם שהיינו עושים לפעמים בערב היה כל כך טעים, עד שאמרנו שאם נזכה לרחמי שמים ונישאר בחיים - נבקש מאמא שתבשל לנו ביום חג מרק מלחם עם קצת דבש מלאכותי. כך נזכור את ימי המחנות, בדומה לאכילת מצות בפסח לזכר יציאת מצרים. הלחם הירוק המעופש שקבלנו לא היה ניתן לבישול. גם ברעב הגדול זה היה גורם בחילה. לאחר הבישול נראה היה הלחם כמו שיכבה ירוקה של עשב סביב אניה בים.

למרות הרעב הנורא לקראת הסוף, כשהמצב במטבח התדרדר והגרמנים קצצו מכל ההקצבות, אבא לא נתן להשתמש בחבילת המזון שקבלנו מהצלב האדום השוויצרי, באומרו: "כעת אנחנו מקבלים קצת לחם מעופש ומעט מרק, עוד יבואו ימים לקראת סוף המלחמה שבהם לא נקבל כלום - ואז נצטרך להשתמש בחבילה כדי לא למות ברעב". ואכן, כפי שאבא ניבא, כל יום לקראת סוף המלחמה היה יותר גרוע מקודמו. כל יום חיינו עם הנס שלו.

ההפצצות של בנות-הברית לא היו מכוונות לאזור של המחנה שלנו, אך בכל יום טסו מעלינו אלפי אווירונים אמריקאים ואנגלים, והגרמנים היו בורחים לעומק היער. כך עברו עלינו שעות ארוכות שבהן שכבנו על הקרקע במנוחה ולא עבדנו. האמריקאים ידעו בדיוק היכן נמצאים מפעלי הנשק, ושם הם הפציצו באופן מסיבי. כפי שכתבתי, בתחילה היה טס אוירון סיור מהיר לבדוק את מקום ההפצצה, לאחר שעה קלה נשלחו אוירוני קרב כדי להוריד כל מטוס גרמני מהשמים, וכך הם הגנו על יתר האוירונים המפציצים. האוירונים חוללו רעש נורא כיוון שצוידו בארבעה מנועים כל אחד. שום אוירון גרמני לא נראה בשמים. בנות-הברית הפציצו בעיקר את הערים הגדולות, כמו מינכן. התושבים הערים הגדולות עזבו ברובם את הערים, למרות שהיו להם מקלטים מצויינים, ועברו לכפרים ולעיירות.

הגרמנים ראו שהם אינם יכולים לעמוד בזה, ובנו במשך השנה האחרונה למלחמה תעשיה צבאית ענקית מתחת לאדמה. מחנות קאופרינג עבדו בעיקר בזה, כיוון שהאוירונים האמריקאים לא הגיעו להפציץ אצלם. הצבא הגרמני הותקף מהאויר בצורה קשה ביותר, ובנות-הברית החלו להתקדם בכל החזיתות. בחודשים האחרונים הגרמנים עדיין לחמו בעוצמה, בפרט בחזית הרוסית. לגרמנים לא היה חסר נשק. במקומות אותם הם נאלצו לעזוב הם הטמינו מוקשים ענקיים שפוצצו את הגשרים. הם החזיקו מעמד בחזית. ההתקדמות של בנות-הברית היתה איטית.

לאחר שנודע לתושבים הגרמנים שצבא הכובשים של בנות-הברית מעניק לאזרחים הגרמנים יחס הוגן, כבר רצו כולם שהאמריקאים יכבשו את המקום והם יתפטרו מהמלחמה הקשה. גם לתושבים הגרמנים היה מחסור כללי לקראת סוף המלחמה. כל הגברים היו בחזית או נשלחו לעבוד בתעשייה הצבאית, והכל התנהל ע"י הנשים והזקנים. מעניין לציין שהנשים ניהלו את כל העניינים - הן עבדו בשדות, והכל היה מעובד, משגשג ופורח. התושבים הגרמנים פחדו לדבר איתנו, אבל ראינו שהגישה שלהם כלפינו נעשית יותר אנושית. לעומתם, אנשי הס.ס. האמינו עד הרגע האחרון שהפיהרר שלהם ימ"ש עוד יביא להם את הניצחון.

הנעלם הגדול היה - מה זוממים הגרמנים לעשות עם שארית יהודי המחנות ברגע האחרון של המלחמה.

החורף עבר, והתקרבו ימי האביב. היתה הקלה בקור הגדול, וימי הפסח נראו באופק. ניסינו לחשוב איך ניתן להימנע מאכילת חמץ בפסח, שהרי הכל היה חמץ - המרק עם אבקת הסולת ומעט הלחם המעופש, שאמנם היה פסול אפילו לאכילת כלב, היו מזוננו היחיד. בהמשך אתאר באיזו מסירות נפש נמנענו מאכילת חמץ בפסח במחנה. בינתיים עדיין עבד אבא במטבח, ומצבנו היה טוב יחסית מפני שהיה מותר לאבא לתת לנו מנת מרק נוספת. כבר לפני חודשיים הודיע לנו הלאגר-פירר שהוא מתכנן להביא גרמניות לניהול המטבח. היה ברור שאם הגרמניות אכן תבואנה - לא נוכל לעשות שום דבר במטבח והכל יישאר חמץ גמור. הנס הגדול היה שהגרמניות עדיין לא הגיעו. מן השמים סייעו לנו, שהרי מלבד ענין הפסח - הן היו מרעיבות את כל אנשי המחנה ונותנות לנו כמה שפחות אוכל. הלאגר-פירר חיכה לרגע שהטבחיות הגרמניות תבואנה כדי לשחרר את שני הטבחים מעבודת המטבח ולשלוח אותם לעבוד במפעל יציקות הבטון. הוא היה משוכנע שהדבר נחוץ על מנת להשיג את הניצחון במלחמה.

כוונתו האמיתית של הלאגר-פירר היתה להרעיב את אנשי המחנה, ולתת להם פחות ופחות אוכל כדי לקיים את דברי הפיהרר ימ"ש - להשמיד אותנו בעבודה וברעב.

סיום העבודה במטבח הגרמני

כפי שכתבתי, לאחר שעבדתי במטבח הגרמני נלקחתי לעבודה אצל האפסנאי הגרמני במחסן המזון. הלאגר-פירר איש הס.ס. תמיד היה בולש אחר היהודים במקומות עבודתם. לפני שאנו עבדנו במטבח הגרמני היתה שם קבוצה אחרת, ובבדיקה פתאומית מצא הלאגר-פירר שהם אופים בתנור תפוחי אדמה מהמטבח הגרמני ואוכלים אותם לתיאבון. ברגע שהוא חש בריח תפוחי האדמה האפויים - הוא זרק את כולם מהעבודה וארגן קבוצה אחרת. ידענו מדוע נזרקה הקבוצה הקודמת, ונזהרנו מאד לא לאפות את תפוחי האדמה במקום. חלף זאת, החבאנו אותם בתוך הבגדים ובלילה בשלנו אותם בתנור בתוך הצריף - שם כמעט לא באו הגרמנים לביקורת בלילות.

בהתחלה באמת נזהרו העובדים לא לאפות בתנור במקום העבודה, אך לאחר שראו שהביקורת לא מגיעה - הם התחילו לאפות בתנור המרתף. הלאגר-פירר ערך ביקורת פתאומית, ומיד הרגיש את ריח תפוחי האדמה האפויים. הוא זרק את כולם מהעבודה הזאת, ומאז יהודי המחנה לא עבדו במטבח הגרמני.

אני למעשה לא עבדתי במרתף אלא אצל האפסנאי הגרמני, אך הוא פחד לבקש ממפקד המחנה שישאיר אותי לעבוד אצלו, וכך נזרקתי גם אני עם כולם מהעבודה הטובה הזאת. עבדתי בה כשלושה חודשים, והיתה זו העבודה הכי טובה וקלה במחנה.

נאלצנו לצאת עם כולם לעבודה במפעלים. הנס היה שכל זה התרחש לקראת סוף המלחמה, ומחמת ההפצצות על מסילות הרכבת לא הגיעו החומרים בזמן. בנוסף, היו הפסקות גדולות בעבודה בזמנים בהם אוירוני בנות-הברית טסו מעלינו. אני כבר התבגרתי כמעט בשנה וחזרתי לכוחותי. העבודה במפעלי יציקות הבטון כבר לא היתה לי קשה כמקודם. הבעיה העיקרית היתה השגת אוכל. מנת הלחם הוקטנה למינימום והיתה מלאה עובש. גם במטבח הוקטנו הכמויות של תפוחי האדמה ושאר המצרכים, וראיתי שעלי להשיג מזון.

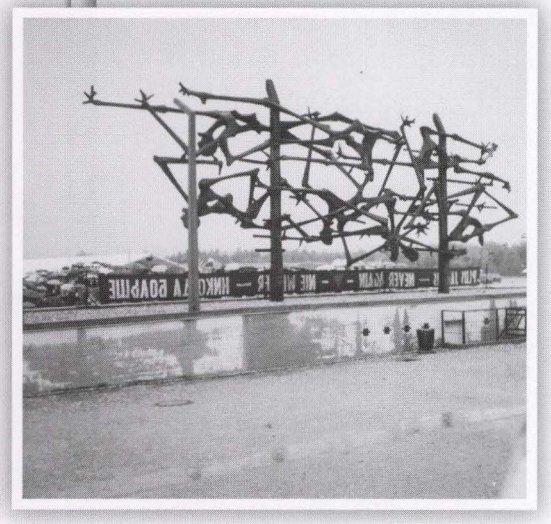
כפי שכתבתי, בבורות היו מאוחסנים עשרות טונות של תפוחי אדמה שקפאו ולא היו ראויים לשימוש מחמת הריח האיום והרקב שפשה בהם. אנו אכלנו אותם, ובחסדי שמים אף אחד לא חלה מזה. התחלתי להתגנב לשם באופן קבוע בזמני הארוחות של הגרמנים. הבורות היו קרובים למטבח הגרמני, והטבחים הגרמנים שהכירו אותי לא הפריעו לי ללכת להוציא את תפוחי האדמה הקפואים. כך הייתי מגניב אותם בשקי מלט, והיינו אופים מהם פיתות שנתנו לנו תחושת שובע לזמן ארוך. למרות כל הבדיקות שערכו הגרמנים בשער הכניסה, הצלחתי מפעם לפעם להכניס שקי תפו"א למחנה.

הכנה לימי הפסח

ימי הפסח של שנת תש"ה התקרבו. באותה שנה חל החג בחודש אפריל 1945 לפי מניין אומות העולם. צדיקי המחנה התחילו לחשוב איך ניתן להמנע מאכילת חמץ בפסח. רצוני לציין שהיה זה המקום היחיד מכל המחנות הגרמניים, בפרט בדכאו, שבו הכשירו חלק מהמטבח לפסח. קשה להאמין, אך הצלחנו לייחד דוד אחד לאוכל כשר לפסח. אף אחד מאלו שהיו במחנות הקשים והאיומים בגרמניה אינו מאמין שדבר כזה היה במציאות, אך אני בעצמי נכחתי שם ואכלתי מהאוכל הכשר בימי חג הפסח.

כמה אנשים יראים וצדיקים באו לאבא בבקשה שיכשיר להם דוד לימי הפסח ויבשל שם רק את מנת תפוחי האדמה שמגיעה להם ללא כל תוספות. כרגיל, היו מכניסים למרק אבקת סולת, תמציות טעם ומעט בשר, וכמובן הכל היה חמץ ובשר נבלה.

אבא ביקש מהם שידברו עם סגן ראש המחנה אדון בורגר ויקבלו את הסכמתו האילמת לכך. הוא היה האחראי על המטבח, ואבא רצה לקבל ממנו רשות בשתיקה להכשיר דוד בישול לפסח. אבא היה מוכן לסכן את חייו כדי לזכות את הרבים, אבל לא הסכים להעלים זאת מאדון בורגר. אדון בורגר היה מבחין מיד שבדוד אחד מבשלים את המרק הרגיל ובדוד השני מבשלים רק קצת תפוחי אדמה במים. אדון בורגר הסכים לעשות את הכל בשקט ובזהירות כדי שדבר לא יגונב לאוזניהם של הגרמנים ראשי המחנה. הלאגר-פירר וסגנו דאגו שאנשי המחנה יקבלו את ההקצבה שלהם ויאכלו אותה עד תומה כדי שיחזיקו מעמד בעבודה הקשה, לכן היה כה חשוב שהם לא ידעו על המתרחש.

האנדרטה בדכאו כיום

חששנו מיום בואן של הטבחיות הגרמניות, אך בינתיים התחלנו להתארגן להכשיר דוד של מאתיים וחמישים ליטר לבישול המרק הכשר לפסח. עשו רשימה של כל מי שרוצה להצטרף לאוכלי המזון הכשר לפסח. היתה זו מסירות נפש של ממש, שהרי המרק היה המזון היחיד שנתן קצת שובע וכוח בעבודה. כמאתיים חמישים יהודים מתוך שמונה מאות רצו להצטרף ולאכול את המרק הכשר בימי הפסח, ביודעם שיצטרכו כמעט לצום שמונה ימים.

הגרמנים חילקו הקצבת סוכר למטבח לפי חישוב של שלוש מאות וחמישים גרם לאדם בחודש. הסוכר והסכרין שימשו להמתקת התה בבוקר. באו אנשים לאדון בורגר, והציעו שבחודש מרץ - לפני פסח - ימתיקו את התה רק בסכרין, ואת הסוכר יחלקו לכל אחד כדי שיוכל לשמור לעצמו לימי הפסח. כל אנשי המחנה הסכימו לכך ביודעם שאנשי המטבח לא ייטלו גרגיר סוכר לעצמם. אדון בורגר הסכים. אנשים הביאו שקי נייר מהעבודה, קרעו אותם לשמונה מאות פיסות קטנות, סובבו את הנייר עד שהתקבלה צורת חרוט, והכניסו פנימה שלוש מאות וחמישים גרם סוכר. לא היה להם משקל, אך הם בדקו לפי העין שהכל מחולק שווה בשווה. דבר לא היה קשה לאבא - העיקר שיהודים במחנה יוכלו להישמר בפסח מאכילת חמץ. חלק גדול מאנשי המחנה לא יכלו להתגבר על הרעב, ואכלו מיד את הסוכר שקיבלו. אנו החבאנו את הסוכר והשארנו

אותו לימי הפסח כדי שנוכל לשתות מים ממותקים ולהשקיט את הרעב. שמרתי את הסוכר בין הבגדים כפי ששומרים זהב וכסף. אדון בורגר בקש מאנשי המטבח ומאנשי המחנה שלא ידברו על כך כדי שלא יוודע לגרמנים דבר. הוא ידע שהוא מסכן את חייו וזהו פשע גדול לעשות זאת מבלי להודיע מאומה לראשי המחנה ולבקש את רשותם. נהניתי להיות בזמן חלוקת הסוכר במטבח ולראות את אנשי המטבח מודדים את המנות לפי מבט העין, וכל הזמן מורידים ממנה אחת ומוסיפים למנה אחרת. אחר כך הם הרימו את כל השקיות ביד וניסו להרגיש אם המשקל שווה. כמה ימים לפני פסח חולקה מנת הסוכר לאנשי המחנה ושימשה אותנו כמצה בפסח.

למעשה, לגרמנים כבר לא היה באותו זמן תה, והם נתנו צמחים יבשים כתחליף לתה. בפסח לא השתמשנו בצמחים אלה. בבוקר קבלנו מים רותחים כשרים מהדוד המיוחד שהוכשר לפסח, ומהלנו בתוכם את הסוכר.

כעת היה על אבא להכשיר את הדוד הגדול ואת שאר הכלים הנלווים. הדוד היה מעין סיר לחץ, והמכסה נסגר הרמטית על הדוד הגדול כדי למהר את בישול מאות הליטרים של המים למרק. בתוך זמן קצר רתחו המים, ואז נשמעו צפצוף. לאחר מכן שחררו את לחץ האדים, פתחו את המכסה הצמוד ושפכו לתוך הדוד את כל המצרכים של המרק. השאלה ההלכתית היתה - איך ניתן להכשיר את הדוד, שהרי המים מוכרחים לגלוש החוצה בזמן הגעלה. המכסה גם הוא היה בעיה קשה מפני שלא ניתן להסירו מהדוד. ראשית כל, רחץ אבא את הדוד וניקה את המכסה עד שהבריקו מנקיון, וחיכה עשרים וארבע שעות. במשך הזמן הזה הוא לא בישל שום דבר בדוד. לאחר מכן לא היתה לו ברירה והוא עשה עירוי מים רותחים מכלי ראשון על המכסה, ואז עטף את כל המכסה בשקי בד ריקים כדי שהוא לא ייסגר בצורה הרמטית. היתה בעיה עם זוויות הברזל שחיברו את המכסה לדוד, מפני שכידוע ההלכה היא

המחבר עם ניצולים במחנה לאגר 10

שחיבור ברזל - חם מקצתו חם כולו. אבא תפר וקשר חתיכות בד על זוויות הצירים של החיבור, וכך אפילו בטעות לא יוכלו להניע את המכסה ולסגור את הדוד. בנוסף, בדי השקים החלישו את העברת החום בין הדוד לצירים של המכסה. ברירה אחרת לא היתה לו. הוא מילא את הדוד הגדול במים עד למעלה והרתיח את המים. בחצר בחוץ הוא הדליק אש ושם בתוכה אבנים, ולאחר רתיחת המים הוא זרק את האבנים הלוהטות לתוך הדוד הענק. המים גלשו מדפנות הדוד החוצה, וכך הוכשר הדוד. אבא מיהר לשפוך את המים הרותחים החוצה ולמלא את הדוד במים קרים.

נותרה לנו בעיה עם הכלים שבהם אכלנו. הכל היה טרף, וכדי להכשיר צריך לחכות עשרים וארבע שעות בלי מגע עם אוכל כדי לפגום את הכלי. אולם, היה לנו רק כלי אחד לכל אחד - ובמה נאכל בעשרים וארבע שעות הללו? אבא יעץ שכל שני אנשים ישתמשו בכלי אחד, ולאחר שיסיים הראשון את מנתו - יאכל השני באותו הכלי. בינתיים ישאירו את הכלי השני ריק עשרים וארבע שעות, ולאחר שיכשירו אותו - יאכלו שניהם בפסח בכלי הכשר. כולם רצו לקיים את המצווה בתכלית הכשרות ואמרו שאם הם כבר מוסרים את נפשם לרעוב שמונה ימים - שהכל יהיה בהידור. רצינו להרגיש פעם בשנה שמסרנו נפשנו על קיום המצווה של אי-אכילת חשש חמץ בפסח. לא היו לנו חומרים כדי לרחוץ היטב את כלי האכילה שלנו, ואבא הציע שנשפשף אותם בחול כדי שיהיו נקיים בתכלית. כולנו התאמצנו לעשות זאת עד שהיו הכלים כחדשים, ואז אבא הרתיח בדוד הכשר מים וכל אחד ניגש אליו עם הכלים שלו. אבא בדק כל כלי ווידא שהוא נקי ואין בו חלודה. לאחר שראה שהכל בסדר, הכשיר את הכלים לפסח. אפשר היה לדמיין שאין מלחמה כלל והמשגיח התלמיד-חכם עומד ליד דוד הכשרת הכלים ובודק כל דבר קטן. אבא הכשיר לכל מי שרצה לעשות כמוהו. לאחר כל ההכנות, היה לנו דוד של מאתיים חמישים ליטר לבישול תפוחי אדמה וכן דוד של מאה ליטר להרתחת מים לתה.

אבא הכניס את עצמו בסכנה גדולה, מפני שהטבח השני לא הכשיר את הדוד שלו ובישל כרגיל. אם חס ושלום היה הגרמני איש הס.ס. מבחין שאבא לא מבשל לפי ההוראות, ויותר מכך - תפר שקים על המכסה הגדול של הדוד, היה תולה אותו באמצע מגרש המחנה. למה אבא מסר את נפשו על כך? הוא לא חשב על עצמו, מכיוון שלעצמו היה יכול להכשיר פח קטן ולבשל בו תפוחי אדמה. אלא, עמדו לפניו דברי הגאון רבה של קובנה, בעל ה'דבר אברהם': כאשר אנו נמצאים בידם של הרוצחים אין די בקיום מצוות כרגיל, אלא נדרשת מסירות נפש של עם ישראל כדי לזכות לרחמי שמים. היינו כמעט מוזלמנים וכל פיסת אוכל היתה בגדר הצלת חיים, אך ויתרנו על החמץ והיינו

הדבר אברהם בביקור בארצות הברית תרפ"ד
יושבים מימין: ?, רבי משה מרדכי אפשטיין, הראי"ה קוק, הדבר אברהם, רבי צבי כהן רבה של מונטריאול

מוכנים לרעוב עד כדי סכנת נפשות, הכל כדי לא להכשל באכילת חמץ בפסח. אבא לא יכול היה לעמוד מנגד והרגיש שהוא מוכרח למסור את נפשו עבור עם ישראל. אבא רעד מפחד, אך בניסי ניסים לא היתה כל תקלה במשך ימי הפסח ואף גרמני נאצי לא נכנס למטבח. איני מבין איך אבא, שהיה אדם חלש וחולה, עמד בכזו סכנה איומה. המראה של אבא עומד ומכשיר את הכלים הזכיר את הכהן הגדול בעבודתו בבית המקדש. הוא בדק כל קמט וכל סדק כדי להיות בטוח שהכל נקי וללא חלודה.

אבא הדליק אש בחצר המחנה ליד הגדר, וליבן את סכיני המטבח. הוא עשה הגעלה על שולחן פח מיוחד שהכין לעצמו. כמו כן, הגעיל בעירוי כלי ראשון את הטרמוס שלתוכו היו מעבירים את המרק לחלוקה, וגם בו לא השתמש במשך עשרים וארבע השעות שלפני כן. אני כבר לא עבדתי במטבח בזמן ההוא, אבל לאחר סיום עבודתי נכנסתי לעזור לאבא. עמדתי והסתכלתי איך מכשירים ומגעילים את הכלים במטבח. אנשים באו, כל אחד עם הכלים שלו, והכשירו הכל בתכלית ההידור. אי אפשר היה להאמין שאנו נמצאים במחנה בשליטת הנאצים. שכחנו מכל הצרות מסביב, ומחשבתנו היתה נתונה רק בדבר אחד: חג הפסח מגיע ועלינו להישמר מאכילת חמץ. בקשנו כוחות מן השמים כדי שנעמוד בנסיון.

התלבטנו מה לעשות עם מנת הלחם היומית. השאלה היתה: עד היכן מגיע החיוב של מסירות נפש? הלחם היה כולו עובש, ובנשיפה קלה הכל התנדף ברוח ונותרה רק קליפה בצדדים. האם הדין הידוע שמאכל חמץ הפסול לאכילת כלב אינו חמץ - חל על הלחם המעופש, או שמאחר ואנו מחשיבים ואוכלים מאכל זה בתור לחם, הוא בכ"ז נחשב כראוי לאכילת אדם? היו שטענו שבמרק הרגיל יש דין חמץ גמור מפני שיש בו סולת, אך עקב המצב האיום את הלחם מותר לאכול מאחר והוא פסול לאכילת כלב. היה זה כבר לקראת סוף המלחמה, כחודש לפני השחרור, אך אז לא ידענו שהשחרור

כה קרוב ורוב אנשי המחנה כבר היו כמעט מוזלמנים. למרות הכל, רוב האנשים שאכלו מהדוד הכשר לפסח לא נגעו בלחם המעופש.

כשאני נזכר בכל זה, חיל ורעדה תוקפים אותי. כל החומרות שנוהגים בהן בימי הפסח אינן דומות להימנעות מחמץ במחנה. היינו רעבים עד מוות, חלשים מעבודה קשה וקרובים לעילפון, אך מסרנו את נפשנו וחיינו ממרק תפוחי אדמה דליל ומעט מים מהולים בסוכר.

לאחר עשרות שנים סיפרתי את הסיפור לאחד מגדולי ישראל בא"י. הוא הזדעזע ושאל אותי: "מי התיר לכם דבר כזה? זה ממש מצב של 'מאבד עצמו לדעת' ברעב האיום ובעבודת הפרך במחנות בגרמניה!" עניתי לת"ח שבשמים חיכו למסירות הנפש של עם ישראל. ואכן, שלושה חודשים לפני חיסול המחנה היו אמורות להגיע טבחיות גרמניות לנהל את מטבח המחנה, ומן השמים עכבו אותן והן הגיעו למחנה שלושה ימים לאחר הפסח.

התעוררה שאלה נוספת לגבי הלחם - האם מותר לקחת את הקצבה היומית ולשמור לעתיד, ובכך לעבור על איסור "בל יראה ובל ימצא" מטעם פיקוח נפש, או שיש להשאיר בינתיים את הלחם במטבח המחנה כדי לקיים את המצווה בשלמות.

אנשי המחנה באו לאנשים שהחליטו להימנע מאכילת הלחם ואמרו להם: "מאחר ואנו כן אוכלים את הלחם בפסח בגלל פיקוח נפש, תנו לנו את הלחם שלכם. אם תשאירו אותו במטבח הרי לא תקבלו אותו בחזרה, ואילו אנו נחזיר לכם לאחר הפסח את מנת הלחם במשך הזמן פירורים-פירורים". היו שחששו שאפילו במצב זה אסור להם לעבור על הדין של 'לפני עיוור' ולתת את לחמם. לא יכולנו למדוד במדויק את מצבנו - האם הגענו לקצה הגבול וכעת זה בגדר 'מאבד עצמו לדעת' או שלמרות מסירות הנפש נוכל להחזיק מעמד. אבא יצא מגדרו והחליט להתערב. הוא פסק שכל אחד מחויב לקבל את מנת הלחם היומית שלו ולהחזיק אותה בכיסו כל הזמן, ואם ירגיש שהוא עומד לפני התעלפות ואיבוד הכרה - עליו להכניס את הלחם לפיו ולאכול מיד. במצב זה אין חיוב, אלא להיפך - אז הוא חייב לקיים את המצווה של 'וחי בהם', ואם לא יעשה כן הרי זה בגדר 'מאבד עצמו לדעת' שאין לו חלק לעולם הבא.

כולם אכן עשו כך ולקחו את מנת הלחם המעופש. הם החביאו אותה בכיס או בצריף המגורים לרגעים של איבוד הכרה חלילה.

אנו - אבא, אחי רפאל ואני - לא לקחנו את מנת הלחם והשארנו אותה במטבח המחנה. הכנתי לנו פיתות מתפוחי האדמה הרקובים ואכלנו אותן בימי הפסח, למרות הפחד שמא נחלה בעקבות אכילת הרעל הזה. העובדה שלא הורעלנו מהריקבון היתה אחד הניסים במחנה. זכינו להישמר מחמץ בזכות אבינו הצדיק שכל הזמן היה איתנו והדריך אותנו, וודאי לולא אבינו הצדיק לא היינו עומדים בנסיונות כאלו.

שאלה מעניינת נוספת שעלתה נגעה בדין מחסן המטבח במחנה. המצרכים למטבח היהודי במחנה נמסרו הרי מאת הגרמנים. כעת, האם הלחם והחמץ במטבח הם ברשות ישראל וממילא לאחר הפסח אסורים באכילה ובהנאה, ואז צריך לחכות למשלוח חדש של לחם מעופש שאין לדעת מתי בדיוק יגיע, או שלמרות שאין מנהל גרמני במטבח הכל נותר ברשות הגרמנים ואין שום בעלות יהודית במחנות.

השאלה נגעה לגבי מוצאי חג הפסח - אם על מנת הלחם שלא לקחנו במשך כל ימי הפסח יש דין של חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח ואסור באכילה ובהנאה, או שיש על זה דין של חמץ עכו"ם שמותר באכילה ובהנאה. רוב האנשים סברו שהמטבח במחנה הוא ברשות הגרמנים ואכלו את הלחם המעופש במוצאי החג. אנחנו חיכינו לראות איך אבינו הצדיק נוהג, וכשראינו שהוא לא אוכל - נהגנו כך גם אני ואחי היקר רפאל. חיכינו לבוא המשלוח החדש וכמעט 12 יום לא אכלנו לחם.

מן השמים חיכו למסירות נפש מעם ישראל למרות מצבם, אפילו רגע לפני המוות. מה היה עז רצוננו לקיים עוד מצווה! היה גדר דק כחוט השערה שהבדיל בין מסירות נפש לקיום המצווה ובין המאבד עצמו לדעת, ורק חכמי התורה האמיתיים יכלו להבחין ביניהם בעומק חוכמתם. זכות זו של מסירות נפש תעמוד לעם ישראל עד ביאת גואל צדק.

כפי שכתבתי, כמה ימים לאחר הפסח הגיעו הפליטות הגרמניות מפרוסיה לנהל את המטבח. אבא והטבח השני נשלחו לעבוד במפעל יציקות הבטון של המחנה. כשבועיים לאחר בוא הגרמניות חוסל המחנה, וכולנו נלקחנו למחנה דכאו.

אני חושב שמסירות נפש כזו של מאות אנשים צריכה להיוודע לדורות הבאים. אני זכיתי להיות בין כל אלה לא בזכותי, אלא בזכות אבינו הגאון והצדיק שנשא אותנו על כתפיו הגדולות. בכל רגע בגטו ובמחנות עמדה לפניו השאלה - מה היא ההלכה הפסוקה, וכך הוא נהג במסירות נפש. לא היה בו פחד מהגרמנים הרוצחים אנשי הס"ס אלא רק פחד מבורא העולם. תמיד הוא חישב את הגדר הדק כחוט השערה בין מסירות

נפש מותרת ובין איבוד עצמי לדעת, ומן השמים עזרו לו. כשאני מספר זאת כיום לתלמידי חכמים גדולים, הם לא יכולים להאמין שבמחנות בגרמניה מאות אנשים מסרו את נפשם על קיום המצוות, בימי הפסח ובכל שבת ושבת.

סיום עבודתו של אבא במטבח במחנה

שלושה ימים לאחר הפסח הגיעו הטבחיות הגרמניות לנהל את מטבח המחנה. שני הטבחים פוטרו באופן מיידי, ורק הקצב היהודי המומחה לבשר נשאר. לצורך קילוף תפוחי האדמה הובאו מספר יהודיות מהמחנות כבר כמה חודשים קודם לכן. כל היחס היפה והדאגה לאנשי המחנה שהיו עד כה במטבח - נגמרו. הקצבת המזון למטבח הוקטנה מאד, וכמעט לא התקבלו מוצרים לבישול מלבד מעט תפוחי אדמה. לטבחיות הגרמניות לא היה אכפת מכך כלל. הן בישלו את מה שהן קיבלו.

ביום שבו זרקו את הנערים מהמטבח הגרמני, הכנתי לעצמי מעט תפוחי אדמה ושמרנו אותם לזמן קשה. כעת, כשאבא הפסיק לעבוד במטבח, היינו מבשלים לעצמנו תפוחי אדמה כדי להשלים את מנת האוכל שלנו. לא עזרה לאבא העובדה שבמשך כמעט שנה הוא עבד במטבח המחנה, והוא נאלץ לעמוד בתור כדי לקבל את המנה הדלילה כמו כולם.

כל העת כרסמה בליבנו דאגה גדולה לאבא. הוא עבד בעבודה הקשה במפעל המחנה למרות שהיה כבר כמעט בן שישים וחולה לב. הנס הגדול היה שההפצצות נמשכו במשך רוב שעות היום והלילה, ואז עזבו הגרמנים את המקום ואנו לא עבדנו. בנוסף, היו קשיים גדולים באספקת חומרי הגלם ע"י הרכבות. הגרמנים לא הפסיקו את העבודה במפעל, אך הקצב בכל זאת היה איטי יותר ולאבא היתה עבודה קלה יותר.

לאחר בואן של הטבחיות הגרמניות נותר המחנה על כנו במשך שבועיים נוספים. הרגשנו שהמלחמה עומדת להסתיים בקרוב. ההפצצות מהאויר היו חזקות ובנות-הברית התקדמו בכל החזיתות. שומרי המחנה פחדו ורעדו שמא יקחו אותם לחזית. הלאגר-פירר איש הס"ס עדיין האמין שהניצחון בידי הנאצים. הוא המשיך לרכב על סוסו המטופח, לבוש מדים מצוחצחים ונעול במגפיים בוהקים. הוא הסתובב כאילו הוא המנצח הגדול במערכה. אנו ידענו שעלינו להיזהר מאד לא להראות שום סימני שמחה, אלא לעבוד כרגיל עד כמה שאפשר. לא ידענו כמעט את החדשות משום שהחיילים הגרמניים והמייסטרים במפעל לא סיפרו מאומה.

במשך עשרה חודשים במחנה, עבדתי רוב הזמן בשני המטבחים. היה לי מספיק אוכל והרגשתי שאני מתחזק והולך. הטבחית הראשית של המטבח הגרמני הכירה אותי ונתנה לי רשות לחטט בפח האשפה של המטבח ולנסות למצוא שם תפוח אדמה מקולקל שניתן עדיין לאוכלו. ויתרתי על התענוג, ובמקום זה הלכתי לקחת תפוחי אדמה קפואים מהבורות שהיו בקרבת מקום. יכולתי להסתובב שם בעקבות היכרותי עם הטבחים, וכך הבאתי למחנה את תפוחי האדמה הקפואים כדי לאפות מהם פיתות. באופן זה לא הרגשנו את הרעב.

השאלה העיקרית היתה האם בימים האחרונים של המלחמה יוציאו אותנו הגרמנים להורג. הכל היה נעלם גדול. הם לא דיברו איתנו מילה בנושא ולא רמזו מאומה. השקט לקראת סוף המלחמה הפחיד אותנו וכל העת חשבנו מה זוממים הגרמנים הנאצים לעשות איתנו.

רמאותם של הגרמנים

כשבועיים לאחר חג הפסח, בערך בתאריך 19/4/45 למניינם, הגיע הלאגר-פירר איש הס"ס למחנה והודיע לאדון בורגר במפתיע שהיום בשעה שתים עשרה בלילה עוזבים הגרמנים שומרי המחנה את המחנה ואנו משוחררים. היתה זו הערמה שנועדה להרדים את חושינו ולאפשר להם לקיים את זממם. הוא הוסיף ואמר שמחר בצהריים יגיע הצבא האמריקני למחנה. בקשתו של המפקד הנאצי היתה שאנו נישאר מרצון במחנה ונארגן שומרים משלנו כדי שאף אחד לא יעזוב את המקום. הוא הסביר זאת בכך שתושבי העיירה אוטינג פוחדים שמא נתנפל על העיירה ונשדוד אותם.

אדון בורגר הסתיר את שמחתו על השחרור. לא חשבנו שהנאצים אנשי היטלר ימ"ש ישאירו יהודי אחד בחיים. הוא הבטיח למפקד הנאצי שיעשה כל מה שמפקד המחנה מצווה עליו, ובלילה לאחר עזיבת שומרי המחנה ימנה שומרים חדשים עד בואם של החיילים האמריקנים.

כשחזר אדון בורגר וסיפר לאנשי המחנה את בשורת הגאולה והשיחרור, הוא הודיע שעלינו לשמור שאף יהודי לא יעזוב את המחנה עד לבואו של הצבא האמריקני.

השמחה היתה גדולה מאד. אנשים נדהמו מכך שהגרמנים השאירו אותנו ברגע האחרון בחיים והתנשקו זה עם זה בהתרגשות. אדון בורגר ביקש מאנשי המחנה לא להראות את שמחתם במפלת הגרמנים. אנשים רצו לרקוד ולשיר במגרש האפלים של המחנה,

אך אדון בורגר אסר זאת. בקשה אחת היתה בפיו: אי אפשר לדעת מה עלולים הנאצים לעשות לנו מרוב שנאתם אלינו, ולכן אל לנו להראות את שמחתנו הגדולה לגרמנים. נכנסנו כולנו לצריפי המגורים וחגגנו את נס הצלתנו לאחר ארבע שנים של פחד מוות, רעב ומחלות, ללא ריקודים ושירה. האנשים שנשארו בחיים כבר היו כמעט מוזלמנים. אני, שמצבי היה טוב יחסית, שקלתי לקראת השחרור ארבעים ק"ג.

לאחר שנרגענו קצת מהשמחה הגדולה, התחילו אנשי המחנה לחשוב קצת אחרת. הם לא הבינו איך יתכן שמחר יגיעו לכאן חיילי הצבא האמריקני. ראינו את השמים האדומים של מינכן במרחק של ארבעים ק"מ. אלפי האוירונים הכבדים זרקו פצצות בעלות 5 טון דינמיט ללא הפוגה. איך יגיע לכאן מחר הצבא האמריקני, האם זה טיול בוקר של הטנקים? הרי עדיין התנהלה מלחמה קשה בין הצבא הגרמני ובין האמריקאים! מה זוממים לנו הגרמנים הנאצים בעזיבתם את המחנה?! הרגשנו שיש כאן איזו תוכנית נאצית שאנו עדיין לא מבינים, אך השמחה על הצלת החיים כיסתה על כל השאלות. בשורת השחרור היתה יותר חזקה מכל מחשבה אחרת. בינתיים המשכנו לדבר בינינו בצריף המגורים ולחגוג את שמחת השחרור.

שער הכניסה למחנה דכאו כיום

הלכנו לישון במחשבה שזהו הלילה האחרון שלנו תחת שיעבוד הגרמנים. מרוב עייפות וערב נרדמנו לכמה שעות, ופתאום בשעה שתים עשרה בלילה נדלק החשמל במגרש האפלים ובכל הצריפים. הדלקת אורות במחנה פירושה שעל כולם לקום ולצאת למסדר במגרש המחנה כדי לקבל הודעה מהגרמנים. לא הבנו מה קרה, הרי השעה שתים עשרה בלילה היא שעת השחרור שלנו. התלבשנו במהירות, ואז הודיע לנו אדון בורגר בשם הלאגר-פירר הנאצי שהתוכנית משתנה, ובבוקר יעבירו את כולנו למחנה המרכזי בדכאו. מינכן עדיין לא שוחררה. מחנה דכאו היה ממוקם כעשרה קילומטרים לפני מינכן, ודכאו גם היא לא משוחררת לעת עתה.

מה רוצים מאיתנו הגרמנים ברגע האחרון לפני השחרור? האם ברצונם להוציא את כולם להורג במחנה דכאו? תוך רגע התהפך הכל, ושמחת השחרור הפכה לחשש מפני הוצאה להורג במחנה דכאו.

יללות ובכיות החלו להישמע. היינו בטוחים שהגרמנים יוציאו את כולם להורג כמה שעות לפני השחרור, אחרת מדוע הם מצווים עלינו ללכת לדכאו? הרי אין כבר שום צורך בעבודה, כל התעשיה מושבתת והחזית מתקרבת. ביום האחרון ראינו רכבת נוסעים מפוארת ובתוכה נאצים בעלי דרגות גבוהות בורחים מאימת החזית להרי האלפים. הנאצים חשבו שהם יוכלו להתבצר בהרים ולהיות מוגנים מפני האמריקאים, אך היו אלה חלומות שווא. מלחמת העולם השניה לא היתה כמו המלחמות הקודמות שהגרמנים הכירו, במלחמה הזאת הכל היה ניתן לכיבוש. בנות-הברית שמרו על כוחן ולא סיכנו את חייליהן. היתה להן תוכנית איטית שתגבה כמה שפחות קורבנות.

בלילה חילקו לנו קצת לחם מעופש לדרך, ובישלו עבורנו תה מעשבים. כל אחד לקח את כלי האכילה שלו - צלחת פח וכף לאכילת המרק. היו שהשחיזו חתיכות ברזל באבנים או במשחזת, והם לקחו איתם את סכיניהם בהחבא. כשאף אחד לא שם לב, הוצאנו מהמחבוא שתחת הקרשים את החבילה שקיבלנו מהצלב האדום השוויצרי. שמרנו אותה בדיוק לזמן כזה. היתה זו עצתו של אבא והיא הצילה אותנו. החבאנו את החבילה על הגוף כדי שאף אחד לא יבחין בה, משום שבזמני רעב הופך האדם לחיה טורפת וחששנו מפני גניבה. אנשים לקחו איתם מתפוחי האדמה הסרוחים, וחשבו שאולי בדרך תהיה להם אפשרות לאפות אותם. כל אחד לקח את סמרטוטי בגדיו ואת השמיכה שלו. היו לנו עוד כמה שעות לפני היציאה, וכולם ניצלו אותם לחשוב על הרגעים האחרונים של חייהם חס ושלום. אף אחד לא דיבר עם זולתו. לא היה לנו במה לנחם זה את זה. כל אחד היה עם עצמו ברגעים האחרונים של החיים.

החלום של אבא

מולנו, בצד השני של משטח השינה, ישב יהודי אחד שמאד חיבב את אבא. האיש סיפר לי שבשאוולי הוא היה מנהל בנק, והוא זוכר את השטרות של אבא. הוא אפילו יכול היה להדגים לי איך אבא היה חותם. הוא אמר לי שבבנק החשיבו שטר של אבא כמו התחייבות בנקאית. האיש ישב על קרשי העץ שבור ורצוץ וביכה את השעות האחרונות של חייו. אבא הכיר אותו היטב, וכדי לנחמו מעט הוא קרא לו ואמר: "רצוני לספר לך חלום שחלמתי ממש עכשיו בשעות אלה". מיד הטיתי אוזן קשבת לכל מילה של אבא. ידעתי שאבא, מלבד גאונותו בתורה, הוא אחד מצדיקי הדור. לפני כל אקציה וכל צרה בגטו התגלה לו הכל בחלום, והוא היה נוהג למחרת לצום כל היום, לעמוד בתפילה ולחלק צדקה פדיון נפש לכל אחד מבני המשפחה. כשאמא ראתה שאבא לא נוגע

באוכל - היא כבר ידעה שאבא חלם חלום, ובקשה שיספר לה את החלום כדי להשתתף עימו בתפילתו.

שמתי אוזני כאפרכסת לשמוע את סיפור החלום של אבא. ידעתי שגילו לו מן השמים את אשר עומד לקרות לנו. לאיש שישן סמוך אלינו לא היתה סבלנות לשמוע את החלום מפני שלא הכיר את צידקותו של אבא. הוא רק ישב ובכה על השעות הספורות שנותרו לו.

אבא התחיל לספר לו את חלומו כדי להרגיע אותו. וכה היו דבריו מילה במילה: "בחלומי עקרו לי שן בעלת שלושה שורשים ממקומה, אך לא הוציאו אותה החוצה והיא נותרה בחלל הפה". פתרונו לחלום היה כך: השן בעלת שלושת השורשים מסמלת אותו ואת שני בניו, ועקרו אותה מן החניכיים, כלומר - לוקחים את כולנו להריגה. אולם, לא הוציאו את השן מהפה, זאת אומרת - אנו נישאר בחיים אך נהיה תלויים בין חיים למוות. ואבא המשיך ואמר: "רבים יפלו בדרכים, אך מן השמים גילו לי שאני ושני בני נישאר בחיים". השכן, מנהל הבנק, חשב בליבו: 'מה הוא מספר לי עכשיו חלומות, המצב כרגע הוא שתיכף מוציאים אותנו להורג'. הוא הקשיב רק מפני כבודו של אבא. אבל אני שמרתי בליבי כל מילה וכל הגה שאבא הוציא מפיו. ידעתי שמן השמים גילו לאבא את העתיד, ואנחנו - למרות המצב הקשה שיהיה - נישאר בחיים בזכותו הגדולה של אבא. אבא סיים בכך את שיחתו עם השכן. בד"כ לאחר חלום כזה אבא היה צם ונותן צדקה, אבל הפעם ידע שעליו להכין כוחות לקראת הדרך. הוא עמד זמן רב בתפילה חרישית והשתמש בעצתו של הגאון ר' חיים מוולוז'ין: לחשוב כל הזמן 'אין עוד מלבדו'. אני נרגעתי מעט לאחר ששמעתי את חלומו של אבא, וידעתי שעלי להתחזק בכל הכוח, להשאר עם כל הרצון, לא להתייאש ולהמשיך ללחום את מלחמת הקיום גם במצב הכי קשה. המשך קורותינו היה בדיוק כפי שאבא תיאר.

התוכנית להרוג את כל יהודי המחנה

בטרם אמשיך לספר על היציאה לדכאו, רצוני לכתוב את שנודע לאחר המלחמה במשפטי נירנברג. השאלה הנשאלת היא - מה היתה כוונתם של הגרמנים הנאצים שהודיעו לנו שהם עוזבים את המחנה ולמחרת אנו משוחררים. מה הם זממו לעשות עם כל אנשי המחנות?

חוקרי השואה כותבים שבבוריה היו לקראת סוף המלחמה כ-165000 יהודים במחנות. היטלר ימ"ש רצה לרצוח את כל היהודים השבויים שהיו במחנות בגרמניה.

החוקרים מצאו את עדותו של מושל בווריה, איש הס"ס השלישי בדרגה לאחר הימלר ראש הס"ס. המושל, 'גולייטר' בגרמנית, היה מעל כל הגנרלים, ושימש כנציגו האישי של הפיהרר ימ"ש. הוא היה הסמכות העליונה ביותר מעל הצבא והמשטרה. הוא היה האינסטנציה הגבוהה ביותר במדינת בווריה - שם היה רוב התעשיה הצבאית הגרמנית. ראשי הצבא והצבא הגרמני כולו היו כפופים לסמכות הגבוהה ביותר - הגולייטר. את שמו איני זוכר.

לקראת סוף המלחמה, כשהיטלר ימ"ש ראה שהפסיד את המלחמה, הוא רצה לנקום ביהודים ולרצוח את כל יהודי המחנות שנשארו בחיים. התעשיה ממילא הושבתה, ויותר לא היו צריכים כוח עבודה. היטלר ימ"ש לא רצה שאפילו יהודי אחד יישאר בחיים וירא את מפלתו ומפלת העם הגרמני. הוא נתן פקודה להימלר ימ"ש וציווה עליו להוציא מיד את תוכניתו לפועל - להפציץ את כל המחנות בהם נמצאים יהודים. הימלר ימ"ש ביקש מסגנו להעביר לגולייטר של בווריה את פקודת הפיהרר ימ"ש ולהפציץ מיד את מחנות היהודים בגרמניה. הוא דרש לעשות הכל בסודיות רבה כדי שאנשי המחנות לא ירגישו במתרחש ולא יתקוממו נגד זה. בנוסף, הם גם לא רצו שהאזרחים הגרמנים ידעו מכך. הם תכננו לפרסם אחר כך שבנות-הברית הפציצו בטעות את המחנות שהיו קרובים למפעלי התעשיה.

הגולייטר העיד במשפטי נירנברג שהפקודה היתה להפציץ את המחנות מגובה רב על ידי מטוסים גרמנים, ולצבוע את המטוסים לפני הפעולה כדי שהאזרחים לא יראו שום סימן של מטוס גרמני. כל שומרי המחנות הגרמניים נצטוו להתרחק למרחק רב ולהשאיר את התאורה שסביב המחנות דולקת כדי שהטייסים הגרמניים יכירו את המחנות היהודיים ולא יטעו. התוכנית אמורה היתה להתבצע באותו לילה בו הודיע לנו הלאגר-פירר שהם עוזבים את המחנה ואנחנו משוחררים. הם רצו להתרחק מפחד הפצצות של המטוסים הגרמנים, וציוו עלינו למנות שמירה משלנו כדי שאף אחד לא יצא מהמחנה. הגרמנים חששו שברגע שהם יסתלקו מהמחנה - היהודים יברחו ליערות בסביבה ואז לא יוכלו להפציץ אותנו. הגולייטר של בווריה הכין בינתיים את חיל התעופה להפציץ את מחנות היהודים מגובה רב, ואמר להם שהם יוכלו לראות בקלות את המחנות כיוון שהכל יהיה מואר.

אולם, בעדותו במשפטי נירנברג, אמר הגולייטר מושל בווריה שהוא החליט להפר את הפקודה. הוא הכין את חיל האויר הגרמני, והמטוסים נצבעו כך שלא הכירו שהם שייכים לחיל האויר הגרמני. הכל היה מוכן לפעולה, אך בשעת האפס לא נתן הגולייטר

את הפקודה לצאת. הוא אמר בעדותו שהחליט שבשום אופן הוא לא יירצח יותר יהודים לקראת סוף המלחמה.

לאחר שהימלר שמע שהגולייטר הפר את פקודת הפיהרר ימ"ש ולא נתן פקודה להפציץ, הוא הודיע לו שהוא יעמיד אותו למשפט צבאי והוא מסתכן בחייו. הגולייטר ענה להימלר, שמאחר והפקודה שקיבל היתה להסתיר את העובדה שיד הגרמנים בדבר ולהפציץ מגובה רב, הוא אינו יכול לבצעה כיוון שאז ייפגעו גם התושבים הגרמנים שגרים סמוך למחנות. במשפטו בנירנברג אמר הגולייטר שלא היתה זו הסיבה האמיתית, ובקלות יכלו להתגבר על בעיה זו. הוא טען שהחליט בכל תוקף לא לתת פקודה לרצוח יהודים לקראת סוף המלחמה, ולו גם אם הסירוב יעלה לו בראשו. היה זה רק תירוץ לממונים עליו.

זה היה אם כן הגורם לשינוי הפתאומי. בתחילה רצה הלאגר-פירר שאנו נישאר במחנות, ואנשי המשמר הגרמנים יעזבו את המקום בזמן ההפצצה. לאחר מכן הוא קיבל הוראה שניה, והיא - לקחת את כל אנשי המחנות ולהוביל אותם למחנה המרכזי בדכאו, ושם להרעיל את כולם. במחנות העבודה בבווריה היו למעלה ממאה שישים אלף יהודים, ואת כולם היו צריכים להפציץ באותו לילה. בינתיים, ניצלו כל יהודי המחנות בבווריה בחסדי שמים גדולים.

מחנה דכאו

התוכנית להרעלת היהודים

הגולייטר ציווה על אנשי הס"ס ראשי המחנות להביא את כולם במהירות למחנה המרכזי בדכאו. אנשי המחנות הקרובים נדרשו להגיע ברגל, והרחוקים נלקחו ברכבות.

כשקבלנו את ההודעה באותו לילה, לא ידענו על הנס שקרה לנו ועל כך שניצלנו לחיים מהפצצות הגרמנים. לא ידענו מאומה, וחשבנו שלוקחים אותנו להשמדה במחנה דכאו.

הגולייטר של בווריה סיפר בעדותו שסגנו של הימלר והוא נפגשו עם הרוקח המחוזי של בווריה כדי שיכין את הרעל למאות אלפי השרידים. בישיבה המשותפת של שלושתם אמר הרוקח המחוזי של בווריה שהוא הכין את כל כמות הרעל וכעת יש למהול אותה במי השתיה של המחנה.

אנו כמובן לא ידענו מכלום. לפני היציאה קיבלנו את מנת המזון האחרונה שלנו - לחם מעופש וקצת תה, ובבוקר יצאנו לדכאו. בתחילה ההליכה היתה קלה, האויר היה קריר, וניתן לנו פסק זמן כדי לאכול. הסיבה העיקרית לכך היתה כנראה שהחיילים הגרמנים רצו לאכול, ואנו נהנינו מהמנוחה בזכותם.

לא ידענו מהו המרחק לדכאו. חשבנו שלפנינו עוד דרך ארוכה. נראה שהמרחק היה כחמישים קילומטר - כארבעים קילומטר מהמחנה שלנו עד העיר מינכן, ועשרה קילומטרים נוספים ממינכן לדכאו. כשעצרנו למנוחה קצרה ביער, פתח לנו אבא קופסת סרדינים מהחבילה של הצלב האדום השוויצרי, ואכלנו את תכולתה. אבא אמר שאנו מוכרחים להתחזק בזמן כזה, ומן השמים זימנו לנו את החבילה. רגלינו השתפשפו מההליכה המאומצת והמהירה. אנשים הורידו את הנעליים כדי לחלץ קצת את הרגליים, ובינתיים חבשו טוב יותר את הסמרטוטים על הרגליים. הסמרטוטים הללו שימשו במקום גרביים והיו נחוצים כדי שהרגל תהיה מכוסה בבד והבשר לא ישתפשף בנעל. הרגליים התנפחו מההליכה המהירה, ובקושי נעלנו בחזרה את הנעליים. מאז למדנו שלא כדאי להסיר את הנעליים בשעת מנוחה כיוון שאח"כ קשה מאד לנעול אותן בחזרה.

שער הכניסה לדכאו

המחבר בשערי מחנה דכאו

בדרך עברנו ליד הבתים הצדדיים של אזור העיר מינכן, וראינו את תוצאות ההפצצות הקשות על מינכן. ראינו אזורים שלמים שהפכו למפולת אבנים. אסור היה לנו להראות את שמחתנו, והיינו צריכים לברוח משם במהירות מחשש הפצצות. למעשה, השומרים הגרמנים שליוו אותנו לא פחדו מההפצצות, כיוון שלפני כל הפצצה היו טסים אוירוני סיור לבדוק את השטח. הם ידעו שברגע שאוירוני הסיור יזהו את אסירי המחנות לפי הבגדים שלהם - הם לא יפציצו. למרות הכל נכנס בליבנו החשש בראותנו את עיי החרבות. רצינו לצאת במהירות משטח העיר מינכן, ואפילו מהפרברים. כך הגענו למחנה דכאו כשהיום עוד מאיר. בשער הכניסה הבחנו בשלט שקיים עד היום: "ארבעט מאכט דאס לעבען פריי", כלומר: העבודה עושה את החיים חופשיים. במגרש הגדול בתוך המחנה היה שלט גדול נוסף בגובה חמישה מטרים, אך כיום הוא כבר איננו. רעד עבר בגופנו. לא ידענו מה יהיה עימנו במחנה האיום דכאו. בתחילה חשבנו שזהו מחנה השמדה ויש בו תאי גזים כמו באושוויץ.

בכניסה למחנה

הפלא הראשון היה כבר בכניסה למחנה. לא ראינו סביבנו במגרש אף לא איש ס"ס גרמני אחד, ופחדנו מפני מלכודת. היינו קרובים לחזית יותר מאשר במחנה באוטינג, ותהינו מה רצונם של הגרמנים הנאצים לעשות איתנו בדכאו. לפתע הופיע אחד מאסירי המחנה ואמר לנו שעלינו להכנס להתרחץ בחדר המקלחות הסמוך. אולם המקלחת היה נטול חלונות, ואנו היינו בטוחים שאלה הם תאי גזים. בכל זאת ניקר בנו הספק, כיוון שלא ראינו סביבנו שומרים מאנשי הס"ס. בכל המחנות שבהם היו תאי גזים

המחבר בפתח תאי הגזים במחנה דכאו

היו הגרמנים דוחסים את כולם לתוך האולם בעזרת הנשק שבידם, ואילו כאן היה רק אדם אחד, כנראה מאנשי הצוות של האסירים במחנה, ולאחר שאמר לנו להתרחץ הוא הסתלק. שום קאפו לא היה במקום, וחששנו ממלכודת. החלטנו שכמה אנשים ייכנסו, וכל היתר יישארו בכניסה. ברגע שאי מי ירצה לסגור את הדלתות - אנו נתנגד בכוח וננהל קרב של חיים ומוות. לא ניתן יותר את עצמנו לטבח. ואכן, כך עשינו. כמה אנשים נכנסו, ואנו עמדנו בפתח הדלת. הם נכנסו בריצה, פתחו את ברזי המקלחות, והנה - מים! פרצנו כולנו בקריאות שמחה: מים!!! נשארנו בינתיים בחיים. דלתות הכניסה לביתן המקלחת נותרו פתוחות. שמנו את בגדינו וחפצינו על הספסל בכניסה, התרחצנו במים הקרים בלי סבון, חזרנו לקחת את הבגדים ויצאנו מהצד השני למגרש של המחנה. מרוב פחד ובהלה נעלמו לנו התפילין ששמנו על הספסל. יתכן שמישהו מהמחנה הבחין בהן ולקח אותן לעצמו. את חבילת המזון שקיבלנו מהצלב האדום השוויצרי מצאנו, ומיד החבאנו אותה תחת הבגדים. כשהלכנו במצעד המוות ירדו גשמים עזים והתפילין בכל מקרה היו נפסלות מהרטיבות.

המחבר ליד המשרפות בדכאו

המשרפות בדכאו

הפחד והאימה היה נוראים. הידיעה שאנו נמצאים במחנה המרכזי דכאו גרמה לנו רעד וצמרמורת בכל גופנו. ידענו שזהו מחנה הריכוז הראשון שהקימו אנשי הגיסטפו עבור יהודי גרמניה. לאחר המלחמה נודע לי שבמחנה הריכוז דכאו לא המיתו בתאי גזים, למרות שהגרמנים הכינו שם

תאי גזים. אף פעם לא השתמשו בדכאו בהמתה ע"י תאי גזים. גם היום אפשר לראות את התאים הללו. היו שם תנורי קרמטוריום, וגם אותם ניתן לראות כיום - שלושה תנורים גדולים ושני תנורים קטנים. בקרמטוריום שרפו כל יום מאות אנשים שנפחו את נשמתם כתוצאה מהרעב האיום במחנה. ביומיים האחרונים לפני השחרור מתו בדכאו אלפי אנשים, ותנורי הקרמטוריום לא הספיקו לשרוף את כל גופות הקדושים. אלפי הגופות הונחו בערימות ליד חדרי הקרמטוריום. נודע לנו שהאמריקאים שכבשו את המחנה הקימו מיד בית קברות וקברו את כולם.

ידענו שאנו נכנסים כעת למשטר של אנשי קאפו וראשי בלוקים סדיסטים, כפי שהיה בשטוטהוף, ועלינו להישמע לכל מילה שלהם ולמלא מיד את פקודתם. אם לא - אנו מסכנים את חיינו. כשעמדנו במגרש לאחר הרחצה לא ראינו שום קאפו או גרמני באזור. סביב המחנה היו שתי גדרות תיל חשמליות גבוהות, וכן עמדות תצפית של אנשי הס"ס. התפעלנו מהחופשיות בתוך המחנה, אך כל הזמן תהינו מה הם זוממים לעשות עמנו.

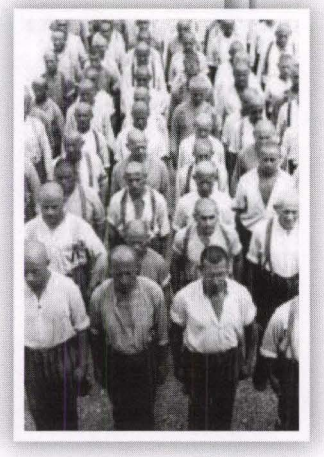
לפתע הבחנו בערימה גבוהה של מאות מזוודות. ראינו שאף אחד מאנשי הס"ס לא נמצא בסביבה, והורדנו מזוודה אחת. מצאנו בפנים חליפות אזרחיות שבגבן מסומן איקס אדום גדול. ראשי המחנה אנשי הס"ס היו נותנים חליפות כאלה לאנשי המחנה במקרה של מחסור בפיז'מות הרגילות של האסירים. רעדנו מקור לאחר הרחצה, בפרט לאור העובדה שלא היה לנו במה להתנגב, ואנשים החלו להוציא חולצות ומכנסי צמר חמים כדי ללובשם מתחת לפיז'מות ולהתחמם. למעשה, כשיצאנו בהמשך למצעד המוות, הלכנו יומם ולילה והמכנסיים שלבשנו תחת הבגדים חממו אותנו מאד והקשו על ההליכה. ככל שהיו לבושים בפחות בגדים - היה יותר קל ללכת. הלכנו בגשמים, והכל היה רטוב ונדבק לגוף. אנשים חפשו דרכים להתפשט ולהשליך את המכנסיים הנוספים.

קורות מחנה דכאו

לפני שאכתוב את קורותינו בדכאו, רצוני לתאר את מחנה דכאו כפי ששמעתי לאחר המלחמה מידידי שהיה שם כחצי שנה לפני השחרור.

כפי שכתבתי, באזור קאופרינג היו 11 מחנות שהיו מסונפים למחנה המרכזי דכאו. למחנות 8 ו-9 לא היה קשר עם שאר המחנות, וכמעט אף אחד לא ידע על המחנות הללו. גם הגרמנים שליוו אותנו כשהגענו לגרמניה לרגל חמישים שנה לשחרור, לא ידעו לספר עליהם הרבה. הם אמרו לנו שבמחנה 8 היו כמה מאות יהודים, ובמחנה 9

כאלף יהודים. הם לא ידעו מה התרחש עימם. לאחר כמה חודשים חיסלו את המחנות הללו.

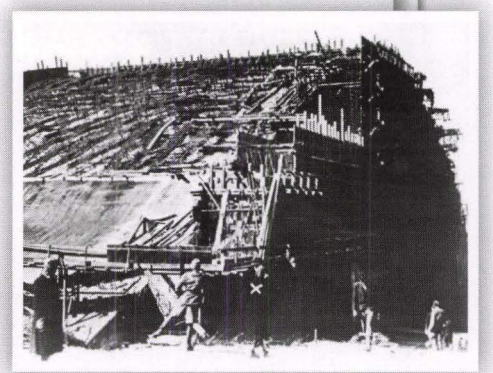

האסירים במסדר לפני המפקדים בדכאו

לאחר המלחמה הייתי יחד עם חבר נוסף בקיבוץ הנוער של אגודת ישראל בסנטי צ'זריה שבדרום איטליה. חברי היה מהונגריה, והוא נשלח מאושוויץ למחנה 9 של מחנות קאופרינג. הוא סיפר לי שאכן במחנה 8 היו רק כמה מאות יהודים מאנשי הונגריה, ובמחנה 9 היו כאלף יהודים והוא ביניהם. ליד מחנה 8 רצו הגרמנים לבנות בונקר ענק עבור תעשיית הנשק.

באזור בווריה, בסמוך להרי טירול, ישנה שכבה קטנה של אדמה ומתחתיה מיכרה ענק של אבני חצץ. בהתחלה, שיכבת האדמה היא בעובי ארבעים ס"מ, וככל שמתקרבים יותר להרי טירול נעשית השיכבה דקה יותר ויותר. בהרי טירול שיכבת האדמה היא בעובי עשרה ס"מ. למעשה, בהרי טירול צומח רק עשב עבור מירעה הפרות והבקר. כשאנשי המקום רוצים לנטוע עצים הם חופרים באדמת החצץ בור בעומק מטר, ממלאים בו אדמה ואז נוטעים עצי פרי.

באזור זה ישנה בעיה קשה לבנות בנין גדול מבטון, מחשש שמא בשל משקלו הכבד הוא ישקע כולו בחצץ. רוב הבתים שם בנויים מעץ. כמובן, במשך הזמן למדו המהנדסים לבנות יסודות בטון שלא ישקעו בחצץ.

אחד הבנינים שנבנו ע"י האסירים

כאמור, ליד מחנה 8 החלו בבניית בונקר ענק. המהנדסים טעו בחישוב, וכל הבונקר התמוטט. בד"כ במקרה כזה היו אנשי הס"ס מפקדי המקום מוציאים להורג את המהנדסים, אך כנראה אותם מהנדסים היו אנשים חשובים מאד ולא נגעו בהם לרעה. הגרמנים חיסלו את הכל, השתיקו את הענין והעבירו את היהודים משני המחנות למחנה המרכזי בדכאו - משם ישלחו אותם למחנות עבודה בסביבה. מאות מחנות עבודה היו מסונפים למחנה המרכזי דכאו, ובחצי שנה האחרונה לפני השחרור הוא הפך למחנה ריכוז ממנו נשלחו האסירים למחנות עבודה בסביבה. עד אז היו במחנה דכאו רק כאלה שאינם יהודים.

במחנה הריכוז דכאו היו שני סוגי אסירים: אסירים קבועים ששהו במשך שנים במחנה, ואסירים שהגיעו לדכאו רק כתחנת מעבר לפני שליחתם למחנות העבודה באזור.

האסירים הקבועים היו בעיקר חיילים פולנים שנשבו וכן גרמנים. אסירי המחנה הגרמנים היו בעיקר כמרים ואנשי מפלגות שלא הצטרפו למפלגה של היטלר ימ"ש. מי שנחשד בהיותו אופוזיציה להיטלר ימ"ש הוצא מיד להורג, וכל היתר נשלחו למחנה. לכל אסיר גרמני היה סימון על בגדיו שרימז מהו חטאו, וכך אנשי הס"ס מנהלי המחנה ידעו כיצד להתנהג עם כל אחד. חלק גדול מהאסירים הללו היו פושעים ובלתי מוסריים. כמובן שכל אסיר גרמני אמר לנו שהוא אנטי נאצי ולכן הוא יושב במחנה, אך היו אנשים למדו את הסימנים על בגדי האסירים וידעו בדיוק את הסיבה למאסרו של כל אחד. אותנו זה לא עניין.

האסירים הפולנים בדכאו

מצבם של האסירים הקבועים במחנה היה מצוין. בכל צריף גרו כמאתיים וחמישים אנשים, והם ישנו על מיטות עץ עם מזרנים, סדינים, כרים ושמיכות. בכל ביתן היו שירותים ומקלחות של מים חמים. היתה מכבסה במחנה, וכל שבוע כיבסו האסירים את בגדיהם. במקום היה גם בית חולים מסודר, וכמובן אוכל מזין. אנשי הקאפו וראשי הבלוקים לא נתנו להם מכות, ומצבם הכללי היה טוב מאד. בכל יום הם יצאו לעבודה במפעלי הנשק שהיו בקרבת מקום. הם קיבלו שם ארוחת צהריים טובה, והיחס אליהם היה מכובד. לאחר העבודה הם חזרו למחנה, ויכלו לטייל כל הלילה ברחבי המחנה ולבקר את חבריהם. אף אחד לא הפריע להם. במקרה של בריחה, אם הגרמנים היו תופסים את הבורחים - הם היו מענים אותם בעינויים נוראים ובאמצעים שטניים כדי שיגלו מי עזר להם, ואח"כ היו מוציאים אותם להורג בתליה או בירייה ליד העץ המפורסם שקיים שם עד היום. גם לאחר חמישים שנה אפשר עוד לראות סימני ירי בתוך קליפת העץ.

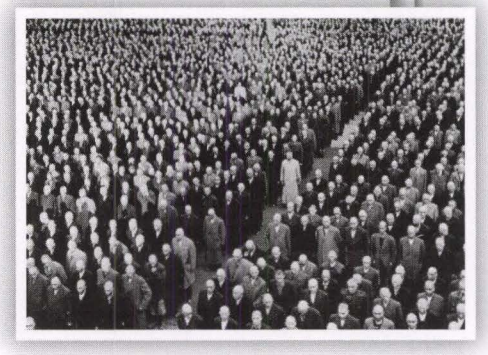
הגדרות בדכאו

סביב המחנה היו שתי גדרות תיל חשמליות בגובה שלושה מטרים. היתה זו סכנה להתקרב לגדר התיל - שם היו השומרים אנשי הס"ס - כיוון שכל אחד שנכנס לחמישים המטרים הקרובים לגדר נורה למוות.

כשהייתי בדכאו לרגל חמישים שנה לשחרור, פגשתי שם יהודי שהיה חייל פולני ובמשך ארבע שנים שהה במחנה דכאו. הוא סיפר לי שהצליח להעלים את העובדה שהוא יהודי. הכניסו אותו למחנה דכאו יחד עם אלפי חיילים פולנים שבויים, והיו להם זכויות. כפי שכתבתי, מצבם היה טוב והיה להם אוכל מזין ותנאי מגורים נאותים. היו כעשרת אלפים אסירים כאלו מכל אומות העולם.

הסוג השני של אסירי דכאו שוכנו ב'צריפי עונשים', ביניהם יהודי המחנות שהגיעו לשם כתחנת מעבר. בתוך צריף שמיועד עבור 250 אנשים נדחסו 1500 איש. בנו להם משטחי עץ בגובה שלוש קומות לרוחב כל הצריף, ובכל מיטה כזאת דחסו שלושה אנשים ללא כל תנאים. האוכל היה מינימלי, ולא היו להם מקלחות חמות ושירותי כביסה. אנשי הקאפו וראשי הבלוקים שלטו בהם והרביצו מכות רצח כדי להכניס את כולם למשטר של מחנה ריכוז ועבודה. הם רצו שהאסירים יהפכו לרובוט שנשמע בדייקנות לכל מילה של אנשי הס"ס הרוצחים.

צריפים אלו נקראו 'צריפי העונשים'. הצריף היה מוקף בגדר תיל כאילו הוא מחנה בפני עצמו, ואסור היה לצאת משם. שער הכניסה לכל צריף כזה היה השער למוות. למרבה המזל, שהו שם רק פסק זמן קצר ומשם נשלחו למחנות עבודה.

המסדר בדכאו

הרוסים סבלו שם נוראות. היהודים ידעו להיכנע למצב ולהישמע לכל פקודה של אנשי הקאפו, אך האסירים הרוסים הגיעו לשם מרצון כדי לעבוד ולהרוויח כסף, ולא הסתגלו למצבם. ברוסיה ובאוקראינה הם רצחו את היהודים וחשבו שהם ידידי הגרמנים ובוודאי יתקבלו בגרמניה כגיבורים וכאחים, או לכל הפחות כידידים. הם ידעו שחסר כוח עבודה בגרמניה מפני שכל הגברים נמצאים בחזית, ותכננו להרוויח הרבה כסף. אולם, לאכזבתם המרה, חלומותיהם נתבדו. הם עבדו עבור הגרמנים - אך לא קיבלו תשלומים כלל, אלא רק אוכל ומגורים. הם החלו להתמרד ולא רצו לעבוד בחינם. הגרמנים אנשי הס"ס ראו שהם לא רוצים לעבוד ללא תנאים, והכניסו אותם למחנות הסגר. במחנות אלה הם נמסרו לחינוך בידי אנשי הקאפו וראשי הבלוקים, ושוכנו ב'צריפי העונשים'. נתנו להם מכות רצח כדי לחנך ולאלץ אותם להישמע להוראות הגרמנים, ולאחר שהכניעו אותם - שלחו אותם למחנות עבודה. ליהודי המחנות היו צרות גדולות מאסירים אלו. הם התנהגו כמו זאב בודד ורעב, ורצו

לשדוד מהיהודים את מנת הלחם הזעומה שלהם. שיטתם היתה לחטוף את הלחם ומיד להכניס אותו לפה, להוציא בידיים תפוחי אדמה מהמרק החם ולבלוע אותם במהירות. ועכשיו, לך תוציא מהם מה שגזלו לאחר שכבר בלעו. היהודים היו צריכים להיזהר מהם מאד. הם היו כמו חיות טורפות מורעבות, והיהודים עמדו בקבוצות ושמרו על מנת האוכל שלהם מפניהם.

המצב ב'צריפי העונשים' של המחנה היה איום ונורא. רעב, מכות רצח, מחלת הטיפוס וכל היתר העמידו את המוות מול העיניים. סיפר לי חבר, שאנשי הקאפו היו רוצחים בלילה כמה אנשים כדי שלמחרת הם יקבלו עוד כמה מנות לחם לעצמם. הם חיו מרצח. לא החזיקו שם מעמד, והמשלוח למחנות עבודה היה בגדר הצלה. ראשית כל, במחנות העבודה נתנו יותר אוכל. בנוסף, משטר אנשי הקאפו היה קל יותר במחנה העבודה מאשר במחנה המרכזי.

הצלתו של חברי

אחד מידידי, שהיה עימי באיטליה בקיבוץ הנוער של אגודת ישראל, סיפר לי שהוא הגיע לדכאו בטרנספורט של מחנה 9 לאחר שחיסלו את המחנה בעקבות התמוטטות הבונקר. הם היו אמורים להישלח מיד למחנה עבודה אחר, ובינתיים הכניסו אותם לצריף העונשים. הוא עבר שם ימים קשים ביותר, ולאחר שבועיים חלה במחלת הטיפוס. הכניסו אותו לבית החולים של המחנה, ושם הוא שכב בפעם הראשונה על מיטה נורמלית מצופה בסדין וקיבל טיפול רפואי ואוכל מזין כמו אנשי המחנה הקבועים. כל האנשים שהגיעו איתו ממחנה 9 נשלחו כבר למחנה עבודה, אך הוא נתקע בבית החולים של המחנה. היה שם רופא פולני שהגיע עם השבויים הפולנים, והוא התמסר אליו והציל את חייו. בד"כ היו החולים מאושפזים בביה"ח למשך עשרה ימים, ואח"כ היו נשלחים למחנות עבודה. הרופא הפולני הסתכן והשאיר אותו במקום, ולאחר עשרה ימים העביר אותו למחלקה אחרת כביכול הוא חולה במחלה אחרת. בהמשך, הוא סידר לו עבודת ניקיון בבית החולים של המחנה, וכך הוא נשאר במחנה דכאו בעבודה נוחה וקיבל תנאים מועדפים. הרופא הפולני היה השליח להציל את חייו.

חברי חשד שהרופא הוא יהודי, ושאל אותו על כך. בתגובה, צחק הרופא ולא גילה מאומה. הוא היה בטוח שההתמסרות של הרופא אליו נובעת מכך שהוא יהודי שמסתתר בין החיילים הפולנים, והוא אינו רוצה להתגלות מפחד הגרמנים. לאחר השחרור מדכאו הרופא נעלם יחד עם כל הפולנים. הצבא הפולני היה מצורף לצבא האנגלי,

והם דאגו לכל השבויים הפולנים שהיו במחנות בגרמניה. ביום הראשון לשחרור כבר סודרו הפולנים במקומות טובים. לאחר מכן היינו איתם ביחד בפריימן-מינכן. הם היו לבושים במדי הצבא המפוארים שלהם ומעוטרים בדרגות. כל קצין קיבל אקדח. הם קיבלו כבוד מלכים כמו בפולניה לפני המלחמה.

חברי לא הספיק להודות לרופא הפולני שהציל את חייו, אך בשמים בוודאי ישלמו לו על כך.

את הקבוצה שלנו הכניסו לצריף העונשים. כפי שתיארתי, מעל אלף וחמש מאות אנשים נדחסו בצריף אחד, וכל שלושה ישנו על מיטה אחת. בתוך הצריף מצאנו כמה מאות אנשים שמצבם היה איום ונורא. הם היו מוזלמנים תלושים מהחיים. לא יכולנו לברר אם הם יהודים או צרפתיים מפני שהם כבר לא דיברו.

אנו היינו בין הראשונים שהגיעו ממחנות העבודה לדכאו. לאחר שאכלנו את המרק הדליל בערב, הכניסו אותנו לצריף לשנת הלילה. בצד אחד של משטח העץ שכבו שניים, ובצד השני שכב השלישי. פחדנו מאד מאנשי הקאפו. ידענו שראשי הבלוקים ואנשי הקאפו יכולים לתת מכות רצח כדי להשתלט על כולם ולהכריח אותנו להישמע לפקודות שלהם, בפרט בזמן האפלים. אולם, בצריף הכל היה שקט, ולא שמענו שום צעקה. היינו מופתעים מאד. לא הבנו מה קורה כאן ומה הם זוממים לעשות איתנו.

לאחר המלחמה נודע לי מידידי שהיה בדכאו במשך חצי שנה, שלקראת סוף המלחמה אנשי הקאפו וראשי הבלוקים השתנו. הם פחדו שהמלחמה תסתיים והם יועמדו למשפט צבאי כמו אנשי הס"ס, והחליטו להפסיק להכות ולצעוק. הם אמנם סגרו אותנו בצריף שהוקף בגדר תיל, אך העניקו לנו יחס נאות. היינו סגורים ומסוגרים בתוך הצריף משום שאנשי הקאפו פחדו שמא נרוץ למטבח לבקש מזון אם נהיה חופשיים, ואולי אף נתנפל על אנשי המטבח ונשדוד את כל המצרכים. לאנשי המחנה הקבועים לא היה חסר מזון. הם קיבלו אוכל מזין לשובע, וכן קיבלו אוכל במקום עבודתם. הם היו נראים שבעים, ולא ניכרה עליהם חולשה. לא היה כל חשש שהם ינסו להשתלט על אנשי המטבח.

היחס אלינו במחנה

מלבד הסגירה בתוך הצריף והאיסור להסתובב במחנה, אנשי הקאפו התייחסו אלינו יפה. הם הפסיקו להכות ולרצוח כפי שעשו קודם לכן. בלילה הראשון בדכאו לא ידענו

מכך, והקפדנו מאד להישמע לאנשי הקאפו כדי לא לתת להם עילה להכותנו. הם היו חזקים ביותר, משום שקיבלו אוכל מזין וכל היום נחו ולא עבדו.

בערב, כשנשכבנו על האיצטבאות, הבחנו שראש הבלוק שם את מיטתו בסמוך לאיצטבאות שלנו, ונשכב לישון בשקט ובמנוחה. בלילה רצינו לרדת לשירותים. כמה אנשים ניסו לעשות זאת, ואמרו שניתן לרדת לשירותים ללא כל הפרעה מצד ראש הבלוק. הוא ישן במיטתו ולא מפריע לאף אחד להיכנס לשירותים. קיבלנו את הידיעה בהתרגשות ושמחנו שנוכל לצאת בלילה לשירותים בלי לקבל מכות. אנשים התחילו לרדת מאצטבאות הקרשים כדי ללכת לשירותים ולהתרענן מעט.

בלילה הודיעו לנו הגרמנים שמחר בבוקר אנו יוצאים ברגל למחנה חדש בהרי טירול, ומי שמרגיש שהוא חולה וחלש יכול להישאר בדכאו. בחרנו ללכת למצעד שנקרא לאחר מכן "מצעד המוות להרי טירול".

היינו רעבים מאד לאחר ההליכה המהירה לדכאו. אבא הציע שנפתח קופסא קטנה של חלב מרוכז, ואמר שזה הזמן לשתות את החלב ולהתחזק. היה לנו סכין מאולתר - חתיכת ברזל מלוטש - וניקבנו שני חורים בפינות הקופסא. עשינו זאת מתחת לשמיכה והעמדנו פנים כאילו אנו ישנים כדי שאף אחד לא יחטוף לנו את האוכל. אבא החל למצוץ את החלב המרוכז, אך לא רצה ממש לשתות כדי להשאיר לנו. כל אחד בתורו מצץ מעט אך לא שתה מתוך מחשבה שהשני ישתה ויתחזק. היה לנו חשוב במיוחד שאבא ישתה ויתחזק. כך עברה הקופסא המלאה של החלב מיד ליד ואף אחד לא נגע בתכולה שלה. אבא הבחין בכך, וידע שבשום אופן לא נסכים לשתות אם הוא לא ישתה. הוא התחיל למצוץ כמה טיפות חלב, וגם אנו עשינו כמוהו, אך עדיין היתה הקופסא מלאה. אבא התחיל לשתות קצת יותר, וכשראינו שאבא שותה - גם אנו שתינו. שעה ארוכה חלפה עד שסיימנו לשתות את הקופסא הקטנה שתכולתה היתה 250 גרם. תמיד דאגנו אחד לשני, ובפרט לאבינו היקר והצדיק. היתה זו התנהגות נדירה במחנות, ובמיוחד בדכאו.

חיפשנו דרך כיצד להתפטר מהקופסא הריקה. אם ראש הבלוק יראה את הקופסא הוא יתחיל לבדוק את כולם ואז ימצא את שארית חבילת המזון שלנו. ידענו שאסור לנו לאבד אותה וזהו הזמן שבו היא נחוצה לנו ביותר.

כששמעתי שניתן לרדת לשירותים, החבאתי את הקופסא מתחת לבגדי. לקחתי שק נייר ממלאי שקי המלט שנותר ממחנה אוטינג, וירדתי לשירותים. היה שם סל לנייר.

עטפתי את הפחית הקטנה בנייר וזרקתי אותה לעומק הסל, באופן שלא ימצאו אותה גם כאשר יזרקו את הניירות המלוכלכים וינקו את השירותים. בשובי עברתי ליד ראש הבלוק וראיתי אותו ישן במיטה בשקט ובמנוחה. הוא היה נראה כמו סבא טוב שאינו נוגע לרעה באף אחד. הייתי ממש המום. לא תפסנו שאלה הם היומיים האחרונים לפני השחרור מדכאו, וכל אנשי הקאפו וראשי הבלוקים רוצים להראות שהם נחמדים ליהודים ולאסירי המחנות. אנשי הקאפו וראשי הבלוקים שלטו בתוך המחנה שלטון מלא, והגרמנים אנשי הס"ס נכנסו למחנה רק בזמן האפלים בבוקר ובערב. כל המחנה היה בשליטת אנשי הקאפו. הכי מרגיז, שלאור ההתנהגות הטובה של אנשי הקאפו וראשי הבלוקים בתקופה האחרונה, הם הפכו לאחר השחרור למנהיגי אסירי המחנה דכאו למרות שלפני כן הם היו רוצחים ומכים את אנשי המחנה. הם היו חזקים וחסונים מפני שאף פעם לא היה חסר להם אוכל, ואילו אלפי השרידים היהודים היו ברובם חולים ומוזלמנים ולא יכלו להנהיג את המחנה לאחר השחרור. אנשי הקאפו תפסו את השלטון בתוך המחנה, וזמן רב עבר עד שאנשים החלו לעזוב את המקום.

בביקור שנערך בגרמניה לרגל חמישים שנה לשיחרור המחנות, בפרט שחרור מחנה דכאו ב-29/4/1945, קבלנו תידרוך מפורט על המחנה מיום היווסדו ועד ליום השחרור. בתאריך 22/3/1933 הוקם מחנה דכאו ע"י הימלר ימ"ש כמחנה ריכוז לאסירים פוליטיים. במחנה זה לא היו הוצאות להורג בתאי גזים, אלא בעיקר בעינויים, ברעב ובעבודה קשה. בתחילה הכניסו לשם אסירים יהודיים, ואח"כ הגיעו למחנה כל המתנגדים הפוליטיים. לפי מה שנאמר לנו בתידרוך, כ-6000 רוסיים הוצאו להורג בירייה על ידי הס"ס ליד הגדר המפורסמת שכיום נותרה כמצבה. יותר מ-200,000 אסירים היו כלואים במחנה במהלך השנים. מספרים אלה מתועדים ברישומים הרשמיים שנמצאו בארכיונים. אני סבור שבוודאי היו הרבה יותר. ביומיים האחרונים לפני השחרור מתו כ-7500 אנשים, וכיוון שתנורי הקרמטוריום לא הספיקו לשרוף כמות כה גדולה של גופות, קברו אותן האמריקאים ליד ההר לייטנברג. מיד לאחר השחרור מתו כ-2000 איש כתוצאה מתת תזונה וממגפת הטיפוס, והם נקברו בעיר דכאו.

ביקור המחבר במחנה דכאו

דכאו מראה כללי

המחנה היה ממוקם על שטח מלבני, כפי שאפשר לראות בתמונה. שתי שורות של צריפים נבנו לאורך המחנה, שבעה עשר צריפים בכל צד, וביחד - שלושים וארבעה צריפים.

מלכתחילה תוכנן לשכן בכל צריף 280 אסירים, אך בשנה האחרונה הוכנסו בכל צריף 1600 אסירים. זה היה הגיהנום שאליו הגענו ביומיים האחרונים לפני סיום המלחמה. אז לא ידענו כמה זמן נצטרך להישאר במקום. כשאנו היינו בדכאו, לא הספיקו הגרמנים לשרוף בקרמטוריום את כל הניספים, ואלפי אנשים שכבו מתים בחצרות הצריפים. היתה זו סכנת מגיפה מוחשית. אם האמריקאים היו מתעכבים ביום או יומיים, היו מתווספות עוד עשרות אלפי גופות חלילה. החיילים האמריקאים הצילו ברגע האחרון את שארית הפליטה מדכאו.

שמחת האסירים בשיחרור דכאו

ב-29/4/1945 שיחררו האמריקאים את 35,000 הניצולים ממחנה דכאו שנלחמו על חייהם בימים גורליים אלה. הם היו מזי רעב, מוזלמנים וחולי טיפוס. בלתי אפשרי לתאר את כל הזוועות שעברנו בדכאו ביומיים האחרונים לפני גמר המלחמה. עד הרגע האחרון עוד ישבו השומרים בעמדות התצפית סביב המחנה, ואנשי הס"ס הוציאו אלפי אנשים להורג ליד קיר המוות.

מיד לאחר השחרור נכנס חיל הרפואה של צבא האמריקני לפעולה. הם היו מזועזעים מהמראות שנגלו לעיניהם במגרש ובחצר המחנה, ובפרט ליד הקרמטוריום. אלפי גופות המיועדות לשריפה הונחו שם בערימות.

תיארתי את מחנה דכאו רק על קצה המזלג כדי שניתן יהיה להבין מדוע רצינו לברוח מהגיהנום הזה ולהצטרף אל הלא נודע - המצעד להרי טירול.

תוכניתם הזדונית של הגרמנים

החוקרים שחקרו לאחר המלחמה את דברי ימי המחנות, מצאו את עדותו של הגולייטר של בוריה במשפטי נירנברג. הוא העיד שלאחר שהפר את פקודת היטלר ימ"ש להפציץ את כל מחנות העבודה של היהודים בבוריה, הוא קיבל פקודה נוספת להביא את כל אנשי המחנות ובפרט את היהודים למחנה המרכזי דכאו ולהרעיל שם את כולם. כפי שכתבתי, הרוקח המחוזי הכין את כל הרעל הדרוש.

מחנה דכאו בגמר המלחמה

הגולייטר של בוריה ציווה על כל ראשי המחנות להביא את כל האסירים לדכאו. הוא העיד במשפטי נירנברג שהוא החליט להפר גם את פקודתו השניה של הימלר בשם הפיהרר ימ"ש, ולא להרעיל את כל האסירים שהובאו לדכאו. הוא ידע שהוא יעמוד למשפט שדה ושהוא מסתכן במוות, אך עמד על החלטתו לא לרצוח את שארית היהודים בשום אופן. הוא הודיע לסגנו של הימלר, מראשי הס"ס, שהוא אינו יכול למלא את הפקודה מכיוון שהצבא האמריקני נמצא כבר במרחק של עשרה ק"מ מדכאו ובכל יום הוא עלול לכבוש את המחנה. אם האמריקנים ימצאו למעלה ממאה אלף אסירים מורעלים - הם יחריבו את כל מינכן והסביבה בתור עונש וירצחו למוות אלפי גרמנים. הגנרלים האמריקאים לא ישתלטו על זעמם של חייליהם והם יהרסו את כל בוריה. "אני לא אתן את ידי לרצח אחי הגרמנים", אמר הגולייטר.

ההיסטוריונים הגרמנים כותבים שלקראת סוף המלחמה היו במחנות בוריה למעלה מ-200,000 יהודים שאותם רצה הימלר לרצוח לקראת סוף המלחמה. הגולייטר קיבל פקודה שלישית, והיא - להוציא את כולם להרי טירול ולהשמיד אותם בדרכים. לפקודה זו הוא לא יכול היה להתנגד, ואכן הוא הוליך את כולם למצעד רגלי עד להרי טירול, סמוך לגבול אוסטריה. הגרמנים חשבו שבהרים הם יוכלו לעצור את המתקפה של בנות-הברית, ואז הם יזדקקו לכוח עבודה שיסייע בביצור המקום. הוחלט שמי שישאר בחיים לאחר הצעידה - ישוכן במחנה עבודה שיוקם באזור. רוב השרידים נפלו בהליכה

הזאת, ורק מתי מעט נותרו בחיים.

הגולייטר היה השליח להציל את שרידי המחנות. מאתיים אלף יהודים ניצלו מהוצאה המונית להורג. כיום מחפשים אותו ואת בני משפחתו, בפרט ב'יד ושם', כדי להודות לו ולהעניק לו את הכבוד הראוי על מעשיו, אך לא מוצאים אותו.

יש קונה עולמו בשעה אחת

לאחר משפטי נירנברג שחררו האמריקאים את הגולייטר של בווריה כמו גיבור. בד"כ אנשים בדרגה שלו נידונו למוות במשפטי נירנברג. מאז הוא נעלם וחי את חייו בסתר. הגרמנים הביאו אותנו לדכאו כשמטרתם המוצהרת היא להרעיל אותנו ולהשמיד את כולנו עד האחרון חלילה, אך הרבה שלוחים לו למקום ומן השמים הצילו אותנו. למחרת בבוקר קיבלנו את הפקודה לצאת לדרך, וכפי שכתבתי, חלשים וחולים יכלו להישאר בדכאו.

ההחלטה להצטרף למצעד להרי טירול

מסדר במחנה דכאו

בספירה למחרת בבוקר הוציאו אותנו לחצר הביתן. עדיין לא ידענו אם לצאת לטירול או להישאר בדכאו. חששנו מחולשתו של אבא שהיה חולה לב והתקרב לגיל שישים. כשהלכנו ממחנה 10 למחנה דכאו, מרחק הליכה של כחמישים קילומטרים, כמעט התמוטטנו, וכעת - מי יודע כמה מאות קילומטרים נאלץ לצעוד והאם נקבל אוכל בדרך. הסתדרנו במהירות בשורות לקראת ספירת האפל, ואז הבחנו שמתחילים לפנות מהצריף שלנו עשרות מתים שמתו בלילה. אתמול בערב הם היו עדיין בחיים ועמדו במגרש לספירה, ואילו עכשיו שמים את גופותיהם על הארץ בצורה מסודרת כדי לספור אותם. באפל ספרו את החיים ואת המתים, והמספר היה צריך להתאים לספירה הקודמת שנרשמה בלילה. כארבעים מתים הוצאו מן הצריף שלנו בלילה אחד. ראינו שדכאו הוא מחנה מוות גם אם אין בו תאי גזים. רצינו רק לברוח מהמוות של דכאו.

היתה זו שגיאת חיינו. אם היינו נשארים בדכאו היינו חוסכים את מצעד המוות הנורא. כמה עשרות זקנים, חולים וחלשים נותרו בדכאו, ואנו - שהיינו עדיין במצב גופני נאות - יכולנו להחזיק מעמד והחלטנו לצאת לטירול. לאחר שבוע, ב-29/4/1945 למניינם, שוחרר מחנה דכאו על ידי הצבא האמריקני. היה זה היום בו התאבד היטלר ימ"ש בבונקר בברלין.

לאחר האפל יצאנו למגרש הגדול כדי להצטרף ליוצאים למצעד להרי טירול.

הכלל הראשון במחנות היה לברוח מחולים וחלשים ולהצטרף תמיד לבריאים ולחזקים. הכלל השני היה - יש לברוח ממוות בטוח ולהעדיף ספק מוות. באפל בבוקר ראינו שהמוות בדכאו הוא ודאי, וההוכחה לכך היתה ערימת הגופות שהוצאה מן הצריף, ואילו ההליכה למרחקים היתה ספק מוות. בחרנו ללכת למצעד להרי טירול. לא עלה על דעתנו מה עומד לפנינו. בתריסר הימים הבאים עברנו צרות שכמותן לא עברנו במשך כל המלחמה כולה. לא הבנו את גודל הסיוט הנורא שמחכה לנו.

דבר נוסף הפחיד אותנו במחנה דכאו: הצריף שלנו והצריפים הסמוכים אליו היו מוקפים בגדר תיל דוקרנית ומופרדים משאר המחנה. חששנו שמא הצריפים הללו מיועדים לאנשים שנידונו למוות ולכן הגרמנים שמים עליהם שמירה מוגברת. לא הכרנו את המחנה מבפנים ולא היה מי שיספר לנו שאנו טועים, ובאמת האנשים בצריפים המגודרים היו מיועדים לשליחה למחנות עבודה ולא להשמדה.

נאום המפקד הגרמני לאסירי דכאו

לאחר האפל בבוקר קיבלנו פרוסת לחם וקצת תה. כולם יצאו למגרש המחנה, ואנו חשבנו שבכך הצלנו את נפשנו. הגרמנים לא עשו כל בדיקה כדי לראות מי חלש ומי בריא מפני שראו שרוב האנשים יצאו למגרש המחנה ומעוניינים להצטרף למצעד. חשבנו שאנו עוברים למחנה עבודה בהרי טירול, ומכיוון שפסי הרכבות מופצצים עלינו לצעוד רגלית. כשיצאנו למגרש המחנה הרגשנו חופשיים. לא ראינו בינתיים אנשי ס"ס או אנשי קאפו. התחלנו להסתובב בתוך המחנה ואף אחד לא עיכב אותנו. חשבנו שניצלנו לחיים בכך שיצאנו מהצריף שבו היינו.

אסירים ממחנות נוספים החלו להגיע. אסירי מחנה 1 בלאנדצברג הגיעו ראשונים. החזקים הלכו ברגל והגיעו בבוקר, ואילו החלשים והחולים נשלחו ברכבת כמה ימים לאחר מכן.

את יהודי מחנה 1 כבר לא הכניסו לצריפים, אלא הושיבו את כולם על הארץ במגרש המחנה ושם הם המתינו ליציאה. הם פחדו לזוז ממקומם למרות ששום גרמני או קאפו לא נראה סביבנו. אנו, לאחר לינת הלילה בדכאו, הרגשנו חופשיים יותר, בפרט לאחר שיצאנו מצריף העונשים בו היינו כלואים. הסתובבנו במחנה ובלשנו בו קצת, ואילו אנשי מחנה 1 המשיכו לשבת על הארץ ולא העזו לקום. ניגשנו לדבר עם יהודי מחנה 1. הכרתי שם את אביו של ידידי מגטו קובנה, וסיפרתי לו ששני בניו נותרו בשטוטהוף עם אלף נערים מקובנה ומשאוולי. הוא התחיל לבכות ואמר: "בוודאי שלחו אותם לתאי הגזים באושוויץ". הצטערתי שניגשתי אליו.

יוצאים למצעד המוות

בינתיים התחילו להגיע עשרות אלפי אנשים מכל המחנות מסביב, וכולם נכנסו למגרש המחנה. אנו, אנשי מחנה אוטינג, הסתדרנו ביחד, שמא ירצו הגרמנים לספור כל מחנה לחוד. למעשה, הם לא ספרו אף אחד במחנה, אלא רק בשער היציאה מדכאו. לאחר מכן כבר לא נותר מקום במגרש המחנה, והגרמנים החלו להוציא את כולם משער המחנה ולספור ביציאה. כל אחד קיבל בשער כיכר לחם וקופסת בשר. כפי שכתבתי, כבר לא נשאר מקום לעשרות אלפי האנשים והם לא הצליחו להיכנס למגרש המחנה. היו למחנה שני שערים - השער הראשי שממנו יצאנו, ושער קטן נוסף ליד חדרי הקרמטוריום. כשאנו התחלנו לצאת למצעד להרי טירול כפי שאמרו לנו, התחילו הגרמנים להכניס את אנשי המחנות מהשער השני. הם עברו דרך מגרש המחנה לשער היציאה הראשית, ושם ספרו את כולם ביציאה ונתנו להם את ככר הלחם עם קופסת הבשר. ויכוח גדול ניטש בין ההיסטוריונים בשאלה כמה אנשים יצאו בשיירה הזאת מדכאו והסביבה. השמועות שעברו בינינו טענו שמדובר בכ-100,000 אסירים.

היו כמה אנשים שלמרות המצב הקשה רצו לדעת את מספר ההולכים. בצידי הדרך היו אבנים שהיה עליהן סימון המתאר לאן מובילה הדרך וכמה ק"מ נותרו. אנשים סכמו ביניהם שחלקם ילכו בשורה הראשונה של השיירה, וחלקם בסוף השיירה. בעליה להר, כשיראו בטור ישר את השיירה, תבדוק השורה הראשונה את מספר הק"מ הרשום על אבני הבטון שלצידה, וגם השורה האחרונה תבדוק זאת. כך יוכלו לדעת את אורך

השיירה בקילומטרים. הם אכן עשו כך, ומצאו שאורך השיירה כולה הוא כשלושה ק"מ. בכל שורה הלכו 15-20 איש לרוחב הכביש, ובין כל חמש שורות הלכו שני אנשי ס"ס עם נשק שלוף בידיהם. כל שורה בנפרד התפרסה על שטח של חצי מטר. אם נחלק את אורך השיירה שהוא 3 ק"מ בשטחה של כל שורה שהוא חצי מטר, נמצא שהיו בשיירה 6000 שורות. כאשר נכפיל כל שורה במס' הצועדים בה, שהוא 15-20, נגיע בסה"כ בערך ל-100,000 איש. היו אנשים שעברו במהירות מהשורה האחרונה עד לשורה הראשונה כדי לספור את השורות, וגם הם הגיעו ל-6000 שורות. גם ספרו את אנשי ס"ס ששמרו עלינו והגיעו למס' 2000 אנשי ס"ס מכל צד, בדרך כלל על חמש שורות שמרו שני אנשי ס"ס, ובכל שורה היו עשרים איש כך שבחמש שורות היו 100 אנשים, ועליהם שמרו שני אנשי ס"ס. כך שאם היו 2000 אנשי ס"ס נמצא שהיו מאה אלף אנשים.

הגרמנים שליוו את המשלחת שהגיעה לגרמניה לרגל חמישים שנה לשיחרור המחנות, אמרו לנו שיש הטוענים שבמצעד המוות הלכו כחמישים אלף איש, ויש אומרים שהיו בו אף פחות. הם לא יודעים בוודאות את כמות האנשים המדויקת במצעד המוות, אולם ההשערות נעות סביב המספרים הנ"ל. ההסבר לכך שאין תיעוד מדויק, הוא מפני שביציאה מדכאו היו רבבות אנשים והגרמנים לא הספיקו לספור את כולם, אך ראו שמדובר בעשרות אלפים. המתים שנפלו בדרך נאספו ונקברו ע"י האמריקאים, ומשרד ההגנה האמריקאי יודע את מספרם. החוקרים הגרמנים לא יכלו לוודא את הענין במסמכי המחנות, מפני שבשום מקום לא רשום כמה בדיוק היו שם. שיירה כזו של אנשי המחנות לא היתה בשום מקום בגרמניה. כל המחנות יצאו לדרכים לפי פקודתו של הימלר ימ"ש, ואת כולם רצו להוביל להרי טירול הסמוכים לאוסטריה. חלק גדול הגיע ברגל, והיו שהגיעו בקרונות רכבת משא.

עד הרגע האחרון

סיפר לנו יהודי אחד, שראשי בווריה מביאים אותו בכל שנה ושנה לחגיגות יום שחרור דכאו, והוא מדבר ברדיו ומספר את סיפור הצלת חייו. האיש היה במחנה דכאו ועבד במפעל הנשק בסביבה יחד עם כאלפיים איש נוספים מאסירי דכאו. ביום שחרור דכאו הם יצאו בבוקר לעבודה, אך מיד החזירו אותם למחנה. הגרמנים העבירו אותם דרך השער הקטן הסמוך לקרמטוריום, ולאחר שכולם נכנסו לשביל שליד קיר המוות - נורתה עליהם אש תופת ותוך פרק זמן קצר כולם נרצחו. אותו יהודי התעלף ונפל תחת קבוצת אנשים. לפתע הוא התעורר מעלפונו ושמע רעש של טנקים. הוא תפס שאלו הם טנקים אמריקאים, והתרומם בקושי, מכוסה כולו בדם, מתוך ערימת הגופות. הוא

טיפס בכל כוחו על הגדר ועבר לצד השני של גדר המוות. החיילים האמריקאים בטנק הבחינו בו, ומיד תפסו אותו ושמו אותו בטנק. הם עצרו הכל והבהילו אותו במהירות למרפאה שהיתה בקרבת מקום, ושם הצילו את חייו.

רק נתאר לעצמנו, ששעה קלה לפני כיבוש דכאו - כשהגרמנים יודעים היטב על הטנקים האמריקאים המתקרבים - בכל זאת הם מוצאים את הזמן לרצוח אלפי אנשים ורק אז בורחים מן המחנה. היתה להם תאוות רצח נוראה. היו שמועות שטענו שהגרמנים תכננו לפוצץ את כל מחנה דכאו על כל יושביו. אולם - אין חכמה ואין תבונה נגד ה'. אלו שנגזר עליהם לחיות ולא לסבול יותר - נותרו בדכאו. כל הבריאים והחזקים שהלכו למצעד המוות סבלו קשות, ורבים מהם נפלו מתים מאפיסת כוחות ומרעב.

השתדלנו ללכת בקבוצות של יהודים ולהיות ביחד. בתחילה צעד כל מחנה לחוד, ולאחר שרבים נפלו בדרך - הצטרפנו ליתר היהודים. ידענו שנוכל להעזר זה בזה בזמנים קשים, ומלבד זאת, הצעידה לצד יהודים חיממה את הלב. רצינו במיוחד להיות ליד יהודים מליטא.

היהודים ידעו מדוע הם סובלים. הנאצים הרי רצו לרצוח ולהשמיד כל יהודי. אך הרוסים והאוקראינים, ידידיהם של הגרמנים הנאצים, התקשו להשלים עם מצבם. הנבונים שבהם הבינו שאין כל ברירה והתחילו להשתלב בעבודה. הם אכן נשארו מחוץ למחנות, ולמרות שעבדו קשה ורעבו - לפחות לא היו בסכנת חיים. הצעירים, לעומתם, רצו לברוח, אך לא היה להם לאן והם התמרדו. הנאצים הכניסו אותם למחנות וטיפלו בהם היטב. גם הרוסים נאלצו לצעוד במצעד המוות הגדול. המצעד עבר דרך ערים רבות בבווריה, וכיום הוקמו אנדרטאות בכל הערים הללו. בנוסף, הגרמנים מקיימים מצעדי זכרון למאות ואלפי אנשים ותלמידים בדרכים בהן עברנו, כדי להזכיר לכולם את אימת הנאציזם. במצעד המוות היו גם אסירים גרמנים. הם לא התערבו בנו, ומחיצת ברזל כביכול עמדה בינינו. הסבל שלהם מכך שהם הולכים איתנו כשה לטבח ברעב ובצמא, בגשם ובכפור, היה איום.

ביקור בחודש אייר תשנ"ה במחנות קאופרינג

כשבאנו לבקר לאחר חמשים שנה במחנות קאופרינג, ליוו אותנו גרמנים שחלקם ישבו במחנות כחשודים בהתנגדות לנאציזם. הם חקרו בארכיונים, בפרט באזור לאנדצברג, ונתנו לנו אינפורמציה על כל 11 מחנות קאופרינג.

רוב אסירי מחנות קאופרינג עבדו בבניית בונקרים ענקיים לתעשיית הנשק, כדי ששום פצצה לא תוכל לחדור ולשבש את הפעילות. אחד מהבונקרים הגדולים נבנה על ידי החברה הגרמנית "מאל" שעד היום היא אחת מחברות הבניה הגדולות בגרמניה. בסיום המלחמה אף אחד לא התעניין במקום, וכל הניצולים ביקשו רק לברוח מגרמניה. לאחר מכן עבר הבונקר הגדול לידי ממשלת גרמניה, ומאז הוחזק שם נשק סודי וטילים מיוחדים שלא נתגלו עד היום. כחמישים שנה לא נתנו לאף אחד לבקר בבונקר של מאל שהפך למקום סודי.

בבונקר של מאל

כשהקבוצה שלנו הוזמנה ע"י ראשי הערים של בוריה לבוא ולבקר באזור המחנות, התנאי הראשון שלנו היה שנוכל לבקר בבית הקברות הגדול בתוך הבונקר העצום של מאל. כנראה שכיום המקום כבר לא כ"כ סודי וממשלת גרמניה אין בו צורך. הם הסכימו שנבקר במקום, אך דרשו שניכנס רק בקבוצות קטנות עם ליווי שלהם ונשאיר את הפספורטים בכניסה. כמובן, הם אסרו עלינו לצלם.

לקבוצה הראשונה שנכנסה הוענק יחס קר כאילו הכרחנו אותם להתיר לנו להיכנס, אך אח"כ הכל השתנה. המלווים התחילו לספר על המקום בזמן הבניה, אך האנשים אמרו להם שאין בכך צורך משום שהם בעצמם עבדו במקום והם יודעים הכל. הם אפילו הראו להם את המספר על הזרוע. יהודי המחנות בקבוצה סיפרו שאלפי אנשים נקברו בתוך קירות המבצר מבלי יכולת להצילם. בשלב זה, הגנרלים הגרמנים נשברו ונתנו לנו ללכת לאן שרצינו. המקום היה בשליטת חיל האויר הגרמני, ולכן פלוגה גדולה של חיל האויר הגרמני שמרה עליו. המפקד הגרמני קיבל אותנו בתחילה בקרירות והתנהג כמו

מפקד בכיר שמכניס אנשים זרים למקום סודי ופוחד שהם יגרמו נזק או יגלו סודות צבאיים. ברגע שהוא התחיל לדבר איתנו הוא השתנה לגמרי ואמר לנו: "הכל פתוח לפניכם, ואם אתם רוצים לקבל מאיתנו אינפורמציה על צורת הבניה - אנחנו מוכנים לתת. רק בקשה קטנה אחת - אל תצלמו". בהמשך, המפקד הבכיר הזה השתחרר מהצבא, והוא פועל להפוך את המקום למוזיאון. המפקד אמר לנו שהם מודעים לכך שאלפי אנשים קבורים בקירות הבטון של הבונקר. כיום, כנראה על ידי צילומים, ניתן בקלות לגלות זאת. מאות החיילים השומרים על המקום יודעים שהם נמצאים בתוך בית קברות ענק, והם לא פותחים רדיו לשמוע מוזיקה. בכניסה למקום הציבו הגרמנים דגם של הבונקר ורשמו שם כמה אלפי טונות ברזל ומאות אלפי קובים בטון נמצאים במבצר הזה. נאמר לנו שאורך הבונקר הוא 120 מטרים, רוחבו 25 מטרים וגובהו 13 מטרים. אני סבור שהגובה האמיתי רב יותר. אני משער שגובה חלל הבנין הוא עשרים מטר. האנשים שניצלו סיפרו שעובי הקירות הוא 7 מטר ועובי התקרה הוא 12 מטר.

בבניית הבונקר נעשה שימוש בברזלים עבים במיוחד. בניית הריצפה של הבונקר היתה בעיה קשה, מפני שבכל בוריה ישנו מיכרה של חצץ מתחת לשכבה הדקה של האדמה וקשה לצקת שם עמודים ענקיים. כפי שכבר כתבתי, במחנה 8 התחילו לבנות כזה בונקר, ולאחר היציקות הבנין התמוטט. האנשים שעבדו ביציקה סיפרו שבריצפה היו אלפי טונות של בטון כדי שהבנין הענק יחזיק מעמד.

המחבר בביקור במאל

בניית הבונקר של מאל נסתיימה, אך היו בונקרים נוספים שבנייתם החלה ולא הושלמה.

הגרמנים רצו לגמור הכל במהירות בהתאם לפקודת הפיהרר ימ"ש, ולהתחיל לייצר את אוירון הסילון החדש שהומצא על ידם. היטלר ימ"ש ציווה לשלוח את כל מי שעדיין נשאר בחיים לעבודת בניית בונקרים וערי תעשיה מתחת לאדמה, וכך להשמיד את השרידים בעבודה קשה חס ושלום. הוא אמר שאין זה משנה כלל וכלל כמה מתים בעבודה וברעב, יש מיד למלא את המכסות בחזרה ע"י יהודים ממחנות אחרים ובפרט מאושוויץ. למעשה, זה היה נס ההצלה של יהדות הונגריה. הם היו בגיל העבודה ולכן לא נשלחו לתאי הגזים אלא לעבוד יומם ולילה בבונקרים. אלה שהיו קרובים לאזור הבונקר של מאל, כמו לאגר 1, הלכו כמה קילומטרים ברגל, ואילו המחנות האחרים שהיו במרחק

של 10 קילומטר ואף יותר, כמו לאגר 3,4,5,7,9 - נשלחו ברכבת משא. העבודה במקום התנהלה כל יום בבוקר ובלילה. אנשי המקצוע היו המהנדסים הגרמנים אנשי ה'אוטה', ועל השמירה הופקדו חיילים גרמנים. הבעיה העיקרית מלבד העבודה הקשה היתה האוכל שאנשי המטבח וראשי המחנה גנבו וגזלו לעצמם. אם הם היו מחלקים את מנות האוכל לכל אחד לפי ההקצבה שקיבלו - הרבה אנשים היו נשארים בחיים.

הרישום על פרטי הבונקר במאל

בפרק זמן קצר של כארבעה חודשים נסתיימה בנייתו של הבונקר הענק של מאל ואף פצצה לא יכלה לחדור אליו. לשם הסוואה הגרמנים שפכו למעלה אדמה, נטעו עשב ושתלו עצים, ומלבד גיבעה גבוהה לא יכלו להבחין בשום דבר מחשיד.

הניצולים שבאו לביקור בבונקר וראו את הבנין הגבוה מבפנים היו בהלם. הלבבות נפתחו והם התחילו לספר על הסבל שלהם ממקור ראשון. ירדנו למטה, ובריצפת הבונקר של מאל אמרנו תהילים במנין לזכר אלו שקבורים בקירות. אמרנו קדיש ו'קל מלא רחמים', וניגבנו את הדמעות. עמדנו בבסיס הבנין ורצינו לראות את גובה הבנין מבפנים, אך זה היה בלתי אפשרי מפני שהבונקר מחולק לקומות.

קושי העבודה בבונקר

השרידים תיארו באוזנינו את המקום: בכל יום היו מגיעות רכבות משא עם מאות טונות של שקי מלט. קבוצת אנשים היתה פורקת את המלט מהקרונות, ועשרות אנשים היו עומדים בשורה ומעמיסים על כתפיהם את השקים. לאחר מכן, הם צעדו כמאתיים מטרים מקרון הרכבת עד מקום הפריקה. כמובן, היתה זו עבודה קשה ביותר. הגרמנים לא התחשבו בגילאי העובדים - נער בן ארבע עשרה ואדם מבוגר היו צריכים לסחוב בדיוק כמו בחור צעיר. עבודה זו היתה נקראת קלה. בהמשך, קבוצה קטנה היתה פותחת את שקי המלט ושופכת את תכולתם לתוך מתקן קטן לפיזור המלט. זו היתה

העבודה הקשה ביותר. המון אבק של מלט נוצר כתוצאה משפיכת המלט, ואבק זה היה נדבק לגוף. בעת הרחצה המלט היה נדבק לגוף עוד יותר, והעובדים לא הצליחו להורידו. לאחר שבועיים או שלושה התפתחו פצעים נוראיים מהמלט שנדבק לגוף ושום תרופה לא היתה לכך, ובתום תקופת סבל של כחודש ימים היה העובד נפטר ביסורים נוראים.

המלווים סיפרו לנו שלפי מה שהם מצאו בארכיונים, רופאי המחנות היו מכינים תעודות פטירה לכל המתים, והיו חייבים לכתוב שסיבת המוות הינה התקף לב כדי לטשטש את סיבת המוות האמיתית - הרעב האיום והעבודה הקשה. כל התעודות נשלחו לארכיון המרכזי בקאופרינג ותויקו. המלווים הגרמנים סיפרו לנו שבמשך ארבעת החודשים של בניית הבונקר של מאל מתו 18,500 איש מיהודי המחנות, כלומר - בערך 60% מאנשי מחנות קאופרינג. הגרמנים כמובן לא נבהלו, והביאו כל הזמן אנשים נוספים ממחנות אחרים, בפרט מאושוויץ, כדי למלא את החסר. מי שעבד כל הזמן בעבודות הבטון בבניית הבונקר כמעט לא החזיק מעמד. רק יחידים נישארו בחיים, ולכל אחד מהם נס הצלה מיוחד משלו. בניית הבונקר של מאל החלה באוגוסט 1944 ונסתיימה בנובמבר 1944.

המקום שהגיעה הרכבת בהורדת שקי המלט

הגרמנים המשיכו להביא רכבות משא כל הזמן כדי לספק את חומרי הבניה - מלט, ברזל, חצץ, חול וכדו'. מלבד זאת, ברכבות המשא הגיעו מדי יום יהודים מהמחנות בסביבה, והחזירו אותם למקומם לאחר העבודה. כנראה הכינו הגרמנים פסי רכבת מיוחדים שישרתו רק את אסירי המחנות ומפעילי הבונקרים בסביבה. הגרמנים דחסו את הקרונות בהמון אסירי המחנות כדי שלא יצטרכו הרבה קרונות.

היום מראים בבונקר של מאל היכן עמדה הרכבת עם שקי המלט, והיכן היה השביל עליו עמדו יהודי המחנות כדי לפרוק את המלט ולהביאו למתקן המיוחד. העובדים היו צריכים לפרוק את שקי המלט במהירות מקרונות הרכבת כדי לשחרר את הרכבת ליתר הדברים בהם היא נחוצה. מי שהתרשל קיבל מכות רצח, אף שהיה מדובר באנשים חולים ומזי רעב ללא ביגוד מינימלי בחורף הקשה.

העובדים בבונקר עמדו לפני התמוטטות. מי שנפל עם שק המלט והשק נקרע - קיבל מכות נוראות. בכוחותיהם האחרונים הם הלכו וסחבו על גבם את השקים ששקלו חמישים ק"ג. לכל עובד היתה כמות מסוימת של שקים שעליו לסחוב, ומי שהלך יותר מהר וסיים את הכמות שלו - קיבל זמן לנוח ולאגור כוח. הגרמנים עשו הכל כדי להמריץ את האנשים החלשים שיעבדו היטב, באומרם: אתם עצלנים, תראו את האנשים שעבדו אתכם וגמרו את העבודה וכעת נחים. אין ספק שהיו אנשים חזקים שעמדו בכך, אבל רוב העובדים היו חלשים ועמדו כל רגע ליפול.

כדי למנוע את חדירת האבק היה אפשר לכסות את האף והפה בפילטר וללבוש בגדים שמכסים את כל הגוף. אך כפי שכתבתי, מלבד הצורך של הגרמנים לבנות את תעשיית הנשק התת קרקעית, היתה העבודה אחת מן הדרכים שסייעו לרצח העם היהודי. הגרמנים רצחו בשני אופנים: רצח בתאי הגזים, ורצח ע"י עבודה קשה. הגרמנים הנאצים, לפי פקודת הפיהרר ימ"ש, הפסיקו להפעיל תאי הגזים והחלו לרצוח בעבודה הקשה. האנשים סיפרו שאלה שעבדו בשפיכת המלט וקיבלו את הפצעים הנוראים היו מגרדים בציפורניהם את הבשר עד שגופם שתת דם. הדם התערבב באבקת המלט וגרם לפצעים קשים עוד יותר. השומרים הגרמנים נהנו מהסבל ומהמוות הנוראי של יהודי המחנות, ובכך באו על סיפוקם. זה היה מוות קשה ביותר מתוך עינויים שלא יתוארו.

היו אנשים שעבדו בכיפוף הברזל ליציקות. גם עבודה זו היתה קשה, אך לכל הפחות לא קיבלו בה הרעלה. רכבות המשא הביאו מאות קובים של חצץ מאדמת בווריה, והעובדים היו שופכים את החצץ בקרבת מקום. הם עבדו למלא קרוניות קטנות של קוב עד שני קובים בחצץ ובחול, ורכבת קטנה היתה מביאה את החומר לעירבול במערבל הגדול. לאחר מכן החלה העבודה הקשה - להעביר את הבטון ליציקות שנעשו במרחק. יציקת הריצפה בעובי עשרה מטרים כבר היתה העבודה הקלה, אך זה התחיל בעבודה קשה. מאות אנשים עלו בשורה על מתקני עץ ארעיים, מילאו את הדליים בבטון והעבירו אותם מאחד לשני. האנשים שקיבלו לידם את הדליים שפכו אותם למעלה לקירות ולתיקרה. האנשים היו חלשים מאוד, ובעת השפיכה מהדלי היו מקבלים סחרחורת ולעיתים נופלים לתוך זרם הבטון. לא היה אף אחד שיציל אותם - מי מסוגל להיכנס לתוך עשרות מטרים בטון?! האדם היה שוקע בתוך הבטון ומת שם מטביעה. הם עבדו במשמרות כמו רובוטים כל היום וכל הלילה, והגרמנים שמרו עליהם שלא יתרשלו לרגע. היה זה קשה להרים את הדליים הכבדים ולמסור אותם למעלה בלי הפסקה. בזמן היציקה, כשעמדו בשורה ישרה, זה היה יותר קל. אח"כ, בעת הבניה, כשהתחילו לעלות לגובה וכל אחד עמד יותר גבוה מהשני - הם היו צריכים להרים את הדלי לגובה

ולמסור אותו לאיש הבא בסולם, ואז איבדו את כל הכוח שעוד נותר להם. צריכים לדעת שהעובדים היו בתת תזונה וחולשתם היתה איומה. המייסטרים הגרמנים אנשי ה'אוטה' מיהרו להכות כל מי שהתרשל במלאכתו. לא היתה כל התחשבות בחולשה האיומה שנגרמה כתוצאה מהרעב.

העבודה הקשה ביותר היתה לעמוד למעלה, על הפיגום הארעי בגובה עשרות מטרים, לקבל דליים עם טונות של בטון ולשפוך אותם למרחק לתוך הבניין. הבטון זרם שם כמו נחל, וסכנת הטביעה בו היתה מוחשית. הניצולים שעבדו במקום סיפרו שאז דובר על 3000-4000 איש שטבעו בזמן יציקות הבטון והם קבורים בקרקע, בקירות ובתקרה. לא קיים בכל העולם בנין כזה שיש בו בית קברות של אלפי אנשים בתוך קירותיו. מי יכול לתאר לעצמו זוועת מוות של טביעה בנחל בטון.

לאחר שהמפקד הגרמני בבונקר ראה אותנו ושמע את הזוועות שעברו על העובדים בבניית המקום, הוא הפך לאוהד ישראל. הוא כבר יצא לפנסיה, וכעת הוא פועל להפוך את המקום לאתר זיכרון לקדושים, כמין מוזיאון השואה. הגנרל הגרמני אמר שהחיילים במקום לא רוצים לשרת בו. הם מרגישים שהם נמצאים בתוך קבר אחים גדול, שהרי בכל קיר קבורים מתים. הוא סיפר שהם אינם פותחים רדיו לשמוע מוסיקה.

גילוי המחנות

מחנה לאגר 7

החוקר הגרמני אמנון פוסט שגילה בחפירות את מחנה 7 - שהיה דוגמא לשאר המחנות של קאופרינג - התבטא ואמר ש-11 מחנות קאופרינג היו אושוויץ על אדמת בווריה. עשרות אלפי יהודים מתו שם מרעב, מעבודה קשה ומעינויים. החוקר הגרמני פוסט הוסיף ושאל: "מדוע אתם, הגרמנים אנשי בווריה, נוסעים לראות את מחנה אושוויץ? כאן, באחד עשר מחנות קאופרינג שנמצאים באזור שלכם, התקיימה מכונת המוות! אתם בעצמכם ראיתם את אנשי המחנות שהיו מתים בעודם חיים - מזי רעב ונטולי ביגוד בחורף הקר. ראיתם אותם כל יום הולכים לעבודה הקשה ולמוות. מאתיים מחנות עבודה היו בבווריה, ליד כל עיר

ועיירה. אתם, תושבי בווריה, תגלו לציבור הגרמני את בתי הקברות של עשרות אלפי היהודים שמתו כאן ומקומות קבורתם לא נודעו. ספרו לציבור הגרמני את האמת על הרצח הגדול במחנות העבודה האיומים. גזרתם על עצמכם שתיקה רועמת במשך עשרות שנים ולא גיליתם את הרצח שהתרחש על יד ביתכם".

החוקר הגרמני פוסט היה מורה בתיכון באזור קאופרינג, ויחד עם תלמידיו הוא החל לחפור ולגלות חלק קטן ממחנה 7 של קאופרינג. אזור המחנות נחרב, וכיום אין כל זכר למחנות הללו.

הגרמנים שליוו אותנו אמרו לנו שרוב המחנות נבנו על קרקע פרטית. הנאצים החרימו את הקרקעות, וכשנגמרה המלחמה הבעלים המקוריים הרסו את המחנות והעבירו את האדמות לרשותם. במשך עשרות שנים לא היה דורש וחוקר למחנות הללו. כולנו ברחנו מגרמניה לאחר המלחמה ורצינו להתחיל חיים חדשים. אף אחד לא גילה התעניינות במקומות האלו. היו מקומות בודדים שזכו להתעניינות, ובזכות זה נותר בהם בית הקברות.

כשהתחילו המורה פוסט ותלמידיו מהתיכון לגלות את מחנה 7, הם מצאו דגמים של הצריפים בתוך האדמה. כשהתפרסמו הגילויים החדשים וזוועות המגורים במחנה החלו לצאת לאור, הקימו תושבי המקום קול צעקה נגד פוסט, ואמרו למנהל התיכון בו הוא לימד כי הוא משחית את תלמידי התיכון. הם פחדו שהוא יתחיל לחפש ולחפור בשאר המחנות ולמצוא תגליות חדשות וקברים של עשרות אלפי אנשים.

המחבר בביקור במחנה לאגר 7

לאחר שנודע על גילוי מחנה שבע ע"י החוקר פוסט, הוקם בארץ ועד של יוצאי מחנות קאופרינג. חברי הועד הפעילו את שארית הקהילה במינכן, אספו כסף וקנו את אזור מחנה 7, וכך איפשרו לחוקר הגרמני פוסט להמשיך בעבודתו. מנהל התיכון רצה לפטר אותו ממשרתו בבית הספר, ואז התגלה שאביו של מנהל התיכון היה חייל ס"ס ושימש כשומר גרמני במחנות ההשמדה. בארץ החלו לפעול בענין ונפגשו עם השגריר הגרמני. הם הצליחו למנוע את פיטוריו של פוסט, אך נאסר עליו

לקחת את תלמידיו בשיעור הסטוריה כדי לחפור באדמת מחנה 7 בטענה שהוא כביכול משחית אותם על ידי ראיית הזוועות. יודעי דבר סיפרו שהוא מוחרם בכל האזור, ואפילו במכולת לא רוצים למכור לו. אנשי המקום פחדו שעירם תהפוך למוקד ביקורים וכולם יבואו לראות את הזוועות שנעשו במחנה 7 של מחנות קאופרינג. פוסט נלחם בעקשנות הגרמנית ונאבק לגלות את האמת לכלל הציבור הגרמני. הוא רצה שכל אחד יבין איך היה נראה מחנה עבודה גרמני. מסקנתו היתה: לא רק באושוויץ התרחשו זוועות מתוקף היותו מחנה השמדה. גם מחנות אלו - שהיו מחנות עבודה - סייעו לנאצים בתוכנית ההשמדה שלהם ונעשו בהם מעשים מחרידים באופן יומיומי.

מחנה מס' 1

כפי שכבר כתבתי, העובדים ממחנה 1 הלכו כמה קילומטרים ברגל לעבודה בבונקר, ולאחר העבודה חזרו ברגל למחנה. בדרך חזור מהעבודה היו אנשים שנפלו מאפיסת כוחות ולא יכלו בשום אופן להמשיך ללכת. הם היו קרובים למוות, גוססים שעדיין נשמו. ראשי המחנה הרוצחים הכינו עגלה, ומי שנפל בדרך ועדיין היה חי הונח בעגלה והובא למחנה. העגלה הזאת היתה גזירת מוות. הנופל שהונח בעגלה הובא למחנה, ולפי פקודת הגרמנים הושלך על הארץ במגרש המחנה ובמשך הלילה גווע למוות. זו היתה צורת המוות במחנה 1 לאנדצברג. צריך לדעת שהאנשים שהונחו בעגלה התמוטטו כתוצאה מהעבודה הקשה בבונקר, ואילו היו מעניקים להם מעט אוכל וזמן למנוחה - הם היו מתאוששים.

הניצולים המשיכו לספר שפעם נפל אחד מחבריהם, צעיר כבן עשרים, והתמוטט. הם בשום אופן לא הסכימו לשים אותו בעגלה והחליטו לשאת אותו בידיהם. במשך כל הדרך למחנה התחנן אליהם אותו אדם שיעזבו אותו ויניחו אותו בעגלה משום שהוא מרגיש בשערי המוות ובכל מקרה ימות בלילה. הם הביאו אותו למחנה, ובלילה הפרישו מעט מהלחם שנותר להם ונתנו לו לאכול. הוא אכל לשובע, ישן בלילה, התאושש ויצא למחרת לעבודה. הוא היה אדם בריא, וההתמוטטות שלו היתה מתשישות, מרעב ומעבודה קשה. האדם הזה זכה להינצל, עבר בשלום את מצעד המות האיום וזכה לעלות לארץ ולהקים דורות על מבועי התורה.

חבר נעורים מגטו קובנה סיפר לי שכאשר היה בן שלוש עשרה הוא נשלח מגטו קובנה ללאגר 1. לאחר כשבועיים נערכה במחנה 1 אקציה לנערים, וכמאה וארבעים נערים מהמחנה נשלחו להשמדה באושוויץ. ארבעים מתוכם נשארו בחיים, כל אחד עם הנס המיוחד שלו.

שער הכניסה למחנה לאגר 1

הוא סיפר לי שהקאפו במחנה ריחם עליו, וביום של האקציה הוא אמר לו להתחבא במרתף כלשהו ולא לבוא לאפל במגרש. הנער אכן התחבא במרתף במקום העבודה, ולמחרת חזר למחנה. בבוקר הבחין ראש המחנה הנאצי שנער אחד נשאר במחנה, למרות שלפי דעתו אין לנער יהודי זכות לחיות ועליו להישרף באושוויץ. הוא קרא לו באפל ושאל אותו: "איפה התחבאת?", ענה לו הנער שהוא התמוטט מהעבודה הקשה ונרדם במקום העבודה, ולאחר שהתעורר הוא חזר למחנה. בתגובה, התחיל המפקד הנאצי להרביץ לו מכות רצח. הוא התמוטט ונפל ארצה, אך רצון החיים החזק שלו נתן לו כוחות. הוא התרומם מהארץ, נעמד דום לפני הקצין הגרמני והחל להתחנן על חייו. הוא אמר שהוא רוצה לעבוד ויש לו הרבה כוח, ובכל השנים בגטו הוא עבד בעבודות הכי קשות. בכל פעם שהוא התרומם מהארץ נתן לו הנאצי עוד סטירה והוא נפל שוב על הארץ. לבסוף הוא עזב אותו וכך הוא ניצל.

תפקידו של הנער היה לקבור את המתים הקדושים של המחנה. יום יום היו מביאים לו כארבעה עשר מתים קדושים, והוא לבדו היה צריך לחפור להם קבר אחים ולקבור אותם. הוא - נער צעיר בן שלוש עשרה - היה חופר באדמה הקשה כשלושים ס"מ וקובר בכוחות עצמו את המתים הקדושים בשורה. לאחר מכן הוא היה מכסה אותם למעלה באדמה שהוציא. הוא היה צעיר וחסר כוח ועשה רק קבורה של כיסוי עפר. ליותר מזה לא היה לו כוחות. כיום נשאר בית קברות קטן ליד מחנה 1 בלאנדצברג, וסביבו בנו גדר. מחוץ לגדר קבורים עוד רבים מיהודי המחנה שניספו ונקברו במחנה. כפי שכתבתי, כל הקרקעות של המחנות היו בבעלות פרטית, והנאצים החרימו אותן לצרכיהם. ברגע שהמלחמה נגמרה תפסו הבעלים את האדמות הללו והחזירו אותן לרשותם. הם לא עשו מוזיאונים ואנדרטאות, אלא מיד בנו בתים כדי להחזיק במקום. הם הורידו חלק ניכר מבית הקברות של המחנה והשאירו רק קטע קטן מגודר כאילו הוא בית הקברות של המחנה. למעשה, זהו רק חלק קטן מבית הקברות האמיתי. כעת, לאחר למעלה מחמישים שנה מאז נקברו הקדושים, אין יותר מה לעשות. כל יתר הקברים נעלמו והמתים יקומו לתחיה בתחית המתים. אנו מאמינים ומחכים ליום הגדול שבו יקומו כל קדושי עם ישראל לתחיה - בין מי שנקבר ובין מי שנשרף והפך לאפר. בבית הקברות במחנה 1 קבור גם ד"ר אלקס, ראש גטו קובנה, אציל נפש שמסר את נפשו למען אנשי

המחבר על קברו של ד"ר אלקס

הגטו ונותר לזכרון כאחד מגדולי השתדלנים של העם היהודי בזמן הקשה ביותר של עם ישראל.

ד"ר אלקס היה הרופא הראשי של מחנה 1. לאחר פטירתו מילא ד"ר זכרין מקובנה את מקומו כרופא ראשי. ד"ר זכרין היה אחד המנתחים הגדולים שהיו בליטא לפני המלחמה. אני לא הייתי במחנה 1 ואיני רוצה לכתוב מה ששמעתי עליו כיוון שאיני כלי ראשון. בבית הקברות בלאנדצברג ישנה מצבה על שם ד"ר אלקס, אך בודאי אין זה מקום קבורתו שהרי כולם נקברו בקבר אחים. גם הב' ישראל חיים גרודזינסקי בנו מחמדו הקדוש של הגאון והקדוש הרב ר' אברהם גרודז'ינסקי, מנהלה הרוחני של ישיבת סלבודקה, קבור שם. הוא היה תלמיד חכם גדול, פאר הילולים, וכולם קיוו שיצמח לאחד מגדולי ישראל. הוא נהרג בתאונת עבודה במחנה.

הבח' ישראל חיים
גרודזינסקי הי"ד

לקראת סוף המלחמה, כשחוסלו מחנות קאופרינג, נלקחו אנשי לאגר 1 לדכאו. הבריאים מבין אנשי המחנה הלכו ברגל, ואילו החולים והחלשים שנאספו מכל המחנות נשלחו לדכאו ברכבת. בניסים גדולים נותרו רבים מהם בחיים.

מחנה מס' 2

במהלך הביקור הגענו גם למחנה 2. מחנה 2 היה קרוב למחנה 1. אין במקום שום זכר מהמחנה, ואף לא בית קברות. בד"כ נקברו המתים סמוך למחנה, מפני שהגרמנים הנאצים לא רצו שהתושבים הגרמנים בסביבה יראו את המוני המתים של המחנה מובלים לקבורה.

בקושי רב יכלו המלווים הגרמנים להראות לנו את השטח המשוער בו היה המחנה. הם סיפרו לנו שהיה זה המחנה היחיד בו ניספו כשמונים וחמישה אחוזים מאנשי המחנה במשך כארבעה חודשים, ולאחר מכן חיסלו הנאצים את המחנה והעבירו את רוב השרידים ללאגר 7 ואת חלקם ללאגר 1 בלאנדצברג.

כתבתי רבות על מחנה 2 מפי אחי שהיה שם. ד"ר אהרן פרץ מקובנה, שהיה רופא המחנה, כתב ספר ובו תיאר את המצב במחנה, ובעיקר את המצב הרפואי של מוזלמן.

עד חודש נובמבר 1944 נשלחו כל החולים והמוזלמנים מכל המחנות לתאי הגזים באושוויץ. מנובמבר הופסקה ההשמדה בגז באושוויץ מחמת התקרבות החזית הרוסית, וכל המוזלמנים מהמחנות באזור נשלחו ללאגר 4 - שם נתנו להם אוכל מינימלי עד שהם גוועו מרעב בפרק זמן קצר.

מחנה מס' 3

המלווים הגרמנים סיפרו לנו שבמחנה מספר שלוש היו אלפי יהודים, רובם מהונגריה.

המחנות של קאופרינג נוסדו ברובם בחודש יולי 1944. גם אנשי מחנה 3 עבדו בבונקר של מאל וביתר הבונקרים שנבנו באזור עבור תעשיית הנשק הגרמנית. העבודה היתה קשה מאוד, כפי שכבר תיארתי, ומי שהשיג עבודה יותר קלה או שהיה בעל מקצוע - החזיק מעמד. גם ראשי המחנה, ראשי הבלוקים ואנשי המטבח נותרו בחיים, אך שאר האנשים נידונו למוות מרעב ומעבודה קשה. המלווים הגרמנים סיפרו לנו שלפי המחקר שלהם מתו במחנה 3 כשישים וחמישה אחוזים מאנשי המחנה במשך ארבעת החודשים הראשונים.

בביקורנו במקום לא מצאנו כל זכר למחנה. חברי האגודה הגרמנים בנו גדר עץ לזכר מקום המחנה. האנשים היחידים שניצלו משם והיו איתנו במשלחת שיחזרו בקושי את המקום בו היה המחנה. הם מצאו כמה משטחי בטון מפוררים של מקום המטבח, השירותים והמקלחת, ולפיהם שיערו את גבולות המחנה.

בזמן המלחמה צילמו בנות-הברית את כל מחנות העבודה, והמלווים הגרמנים קיבלו מהאמריקאים מפות ומידע רב ערך. הם ראו את מספר צריפי המחנה ואת גבולות המקום, ולפי מספר הצריפים יכלו לשחזר את מספר האנשים שהיו במחנה. בכל צריף גרו 100-75 איש, ולפי החשבון היו במחנה מספר שלוש כ-3500 יהודים. לפי השמועות ניספו כ-1800 איש במחנה. צריפי המגורים היו באדמה כמו במחנה שלנו. שרידי המחנה שהיו איתנו במשלחת אמרו שהניספים נקברו במחנה ליד מגרש האפל, והראו לנו את מקום הקבורה המשוער. כיום לא נותר כל זכר מבית הקברות, וכל שטח המחנה מכוסה בשדה ירוק. אם אנשים היו מתמסרים לענין הזה הם היו יכולים למצוא לפי התמונות של חיל-האויר האמריקאי את מקום בית הקברות שנחרב ואלפי אנשים קבורים בו.

כבר ציינתי שגופותיהם של אנשי מחנות קאופרינג לא נשרפו אלא נקברו באדמה.

כאשר שטח בית הקברות של מחנה 3 התפשט והתקרב לכביש הראשי, הפסיקו הגרמנים לקבור את האנשים במחנה. הגרמנים היו מעוניינים להסתיר את כמות הניספים במחנות מתושבי המקום הגרמנים, ולא רצו שהם יבינו את סדר הגודל של רצח העם היהודי במחנות הזוועה. הנאצים שלחו את כולם לבית הקברות במחנה 4 שהיה ליד יער גדול, הרחק מבתי המגורים של הגרמנים, כדי שהם יוכלו לומר 'לא ראינו ולא ידענו'.

מחנה מס' 4

מחנה 4 היה המחנה הכי מזעזע מכל 11 מחנות קאופרינג. הלכנו לראות את המקום, והלב החסיר פעימה. חיל ורעדה תקפו אותנו בזכרנו את שם מחנה 4. הגרמנים קראו למחנה 'שונונס לאגר', כלומר - מחנה של מתנת חיים בחסד. בתחילה תיפקד המחנה כמו שאר מחנות העבודה של לאנדצברג. היו בו 2500-3000 איש, והם נסעו ברכבת כל יום לעבודה בבונקר של מאל וחזרו בלילה. עברו עליהם אותן צרות שעברו על אנשי המחנות האחרים - עבודה קשה, רעב ומכות. לא ניכר כל שוני בינם ובין האחרים. רובם היו מהונגריה, מרוסיה ומשארית יהודי פולניה. גם במחנה זה, כמו בשאר המחנות, מתו בארבעת החודשים הראשונים כ-60% מאנשי המחנה כתוצאה מהעבודה הקשה בבונקר. לאחר מכן הפכו הגרמנים חלק ממחנה 4 למחנה מעבר לזקנים, חולים ומוזלמנים, וחלק קטן המשיך לעבוד כמקודם בעבודות הקשות. מפעם לפעם בזמן האפל נאספו כל הזקנים, התשושים והמוזלמנים מכל המחנות ונשלחו למחנה 4. המטרה המוצהרת היתה שהחולים יקבלו אוכל יותר טוב, יתאוששו ויחזרו לעבודה במחנות שמהם הגיעו. המחנה שימש כביכול כמחנה למנוחה ולקבלת כח.

המחבר במחנה לאגר 4

למעשה, האמת המרה שמאחורי השקר הגדול היתה שממחנה 4 נשלחו מאות ואלפי חולים ומוזלמנים ברכבת ישירה לתאי הגזים באושוויץ. לנו לא היה כל קשר עם שאר המחנות, ולכן האמנו שבאמת מדובר במחנה להתאוששות. במחנה שלנו כולם עבדו

ולא היה מקום לאנשים חולים, וחשבנו שבמחנה 4 מקבלים אוכל יותר טוב ולא עובדים במשך תקופה כדי להתאושש.

מחנה 4 היה מחנה מוות. רק הנאצים מסוגלים לקרוא למחנה כזה בשם 'מתנת חיים בחסד'. גם במחנה שלנו נערכה סלקציה וכארבעים זקנים וחלשים נלקחו למחנה 4. כולם נשלחו משם ישירות לתאי הגזים באושוויץ, ביניהם הרב הגאון מסמרגון. בתחילת נובמבר 1944 הופסקה ההשמדה בגז באושוויץ, ומאז פסקו המשלוחים ממחנה 4 לאושוויץ. החולים במחנה 4 נותרו במחנה וגוועו מרעב בגסיסה איטית. למחנה זה היה סוף אחד ויחיד, והוא - מוות ברעב. המתים נשלחו להיקבר בבית הקברות הסמוך למחנה. היה זה חסד שהמתים הובאו לקבורה.

המצבה במחנה לאגר 4

כעת, בביקורנו באזור לאחר חמישים שנה, לא מצאנו כל זכר למחנה. כפי שכבר כתבתי, מתחת לאדמת בווריה ישנו מאגר של אבני חצץ. הבעלים של המקום הסירו את שיכבת האדמה בשטח המחנה והפכו את המקום למיכרה חצץ. הגרמנים שליוו אותנו וכן השרידים שניצלו מהמחנה תיארו את גודל המחנה ואת צורת הצריפים שלו כפי שהיו בשאר המחנות. חלק מן הצריפים למגורים היו באדמה, וחלק היו על האדמה.

נס ההצלה של חבר

אחד מידידי היה שם, ולאחר המלחמה הייתי עם אחיו בקיבוץ של אגודת ישראל באיטליה. הוא סיפר לי שלאחר כל הסלקציות באושוויץ היו הוא ואחיו בין 3000 הנערים היחידים שנותרו בחיים מכל נערי יהדות הונגריה, וביום הכיפורים תש"ד החל ד"ר מנגלה הפושע והרוצח לערוך אקציות לנערים שנישארו בחיים ולשלוח אותם לתאי הגזים. הוא לקח נער בגובה מסוים ושם קרש מעל ראשו. כל מי שהגיע לגובה הקרש - נותר בחיים, ומי שלא הגיע לקרש - נשלח לתאי הגזים. את האקציות לנערים עשה

ד"ר מנגלה ימ"ש בעיקר בחגים - ביום כיפור, סוכות ושמחת תורה. חברי ניצל מחיית האדם מנגלה ונשאר בחיים, ובכך הוא מהווה נס מהלך. הוא הכניס אבנים וסמרטוטים לתוך נעליו כדי להגביה את קומתו, אך עדיין לא הגיע לגובה הקרש. הוא היה בן ארבע עשרה וידע שאם יגש להיבדק ליד הקרש הוא יילקח מיד לתאי הגזים. הוא החליט לסכן את חייו ולברוח מהשורה שלא נבדקה לשורה שנבדקה. הוא עשה חשבון שאם חס ושלום יתפסו אותו - הוא לא מפסיד כלום, מפני שבכל מקרה הבדיקה היא בגדר מוות בטוח עבורו. אחיו המבוגר כל הזמן חיזק אותו שלא יפול ליאוש, והוא אכן סיכן את חייו. הוא היה ממש מהיחידים שהצליחו ברחמי שמים להינצל ולברוח. מתוך 3000 הנערים בגילאי 15-14 מכל יהדות הונגריה שנשארו באושוויץ לאחר הסלקציות, נותרו בחיים 170 נערים.

לפני האקציה האחרונה הוא הצליח לצאת עם אחיו במשלוח למחנה 4. ד"ר מנגלה ימ"ש ישב ליד שער היציאה מאושוויץ ובדק כל אחד שעבר דרך השער כדי שאף נער לא יצטרף למשלוח. אחיו הגדול מצא דרך צדדית וקרא לאחיו ולעוד כמה נערים לבוא עימו בדרך הצדדית - דרך צריפי המחנה. הם נזהרו שאנשי הס"ס ובפרט הרוצח ד"ר מנגלה ימ"ש לא יבחינו בהם, וברחמי שמים גדולים הצליחו להסתנן בין האנשים שעמדו לפני השער וזכו לצאת מאושוויץ. הם רקדו משמחה והודו לה' על הצלת חייהם.

כשהם הגיעו למחנה 4 הם נוכחו לראות את מצבם האיום של אנשי המחנה. הם ראו את אלפי האנשים שרבים מהם היו מוזלמנים, ובכל זאת רקדו משמחה והודו לה' שהציל אותם ממחנה המוות האיום אושוויץ. הם התפללו ואמרו: מי שנתן לנו חיים עד כה, הוא יתן לנו כוח להמשיך את החיים גם במחנה המוות הזה. שום דבר לא היה להם קשה מדי - לא הרעב ולא העבודה הקשה בבונקר של מאל. העיקר היה שהם ניצלו מהסלקציה של הרוצח ד"ר מנגלה ימ"ש ונותרו בין החיים.

למעשה, במחנה 4 היו שני סוגים של אסירים: היו חולים ומוזלמנים שנאספו לשם מכל המחנות של קאופרינג ונשלחו לתאי הגזים באושוויץ, והיו כאלו שיצאו לעבודה כמו שאר אנשי המחנות של קאופרינג. במשך חמישה חדשים ניספו כשישים אחוזים מבין הבריאים שיצאו לעבודה, כפי שקרה בשאר המחנות מסביב, ומחנה ארבע הפך ברובו למחנה של חולים ומוזלמנים. לאחר שנגמרה העבודה בבונקר, החלו מאות השרידים שנותרו בחיים לעבוד בתוך המחנה ובסביבה. מי שהסתדר בעבודה במטבח או בתוך מינהל המחנה - הציל את חייו בכך שעבודתו היתה קלה והיה לו מה להכניס לפה. כל היתר, כלומר - רוב רובם של אנשי המחנה - היו במצב קשה מאד. הם אכלו כל מה שרק ניתן ללעוס. בקיץ הם אספו עשבים בסביבת המחנה ואכלו אותם, אך בחורף הכל

נעלם והרעב האיום היה בלתי נסבל. למרבה המזל, לאחר שנסתיימה בניית הבונקר של מאל היתה העבודה יותר קלה. לאור העובדה שהם לא עבדו קשה, הם גם לא קיבלו את קיצבת האוכל כמו שאר אנשי המחנות שהמשיכו לעבוד קשה. לדוגמא, אצלנו חילקו בכל יום ככר לחם של 600 גרם לשלושה אנשים, ואילו במחנה ארבע חילקו ככר לחם כזו לשמונה אנשים.

חברי סיפר לי שהאנשים במחנה המציאו משקל מיליגרמים פרימיטיבי שהיה מדויק עד שיכלו לשקול בו זהב ויהלומים. כל פירור לחם במחנה היה יותר יקר מזהב, ואם אחד יקח גרגיר אחד יותר מהשני - זה רצח. כך מדדו שמונה אנשים את הלחם, ואף אחד לא לקח מרעהו אפילו פירור. כנראה שהיו שם אנשים יקרים. הם קבלו קצת מרגרינה ומעט מרק וזה הציל את חייהם. כל זה נעשה כמובן רק בצריף שלהם, בו היו יהודים בעלי לב ונשמה. בצריפים של הרוסים, לעומת זאת, הם חטפו את הכל מיד, ועוד לפני שהאנשים התאוששו - האוכל כבר היה בבטנם.

האיש הוסיף וסיפר שגם המרק הדליל חולק לכולם בשווה. אם פתאום היו מוצאים בו תפוחי אדמה מבושלים - זו היתה מתנה עצומה, וגם אותה הם חלקו לפירורים כדי שכל אחד יטעם פירור של תפוח אדמה.

שער הכניסה ללאגר 4

גם בגיהנום היו יהודים יראי שמים שלא הפכו לחיות טרף אלא התגברו על הרעב האיום. הם לא חשבו על הסבל של עצמם והקפידו לא לקחת פירור אוכל של הזולת. בזכות זה הם זכו להינצל מהגיהנום הנוראי. במצבם השפל הם לא היו צריכים לגזול אוכל מהאנשים הבריאים. בד"כ בשאר המחנות אנשי הקאפו וראשי הבלוק היו רוצחים אנשים בלילה כדי לקבל למחרת את מנת האוכל שלהם, וכמו כן לא חילקו לאנשים את האוכל לפני שלקחו קודם כל לעצמם. במחנה 4 לא היה בכך צורך - היה שם מספיק אוכל לאור מספר המתים שהתרבה מיום ליום.

עבודתם העיקרית של האנשים הבריאים היתה לקבור את המתים בכל יום.

כמות הנפטרים במחנה

המלווים הגרמנים סיפרו לנו שהם מצאו בארכיון של המחנה שבמשך הזמן נקברו שם

כ-8500 איש. זהו מספר המתים שנקברו ממחנה 4. מאחר וקברו שם גם אנשים מכל המחנות מסביב, ההשערה היא שקבורים במקום כ-15,000 עד 20,000 איש מאסירי המחנות. זהו בית הקברות הגדול ביותר מכל המחנות מסביב. כיום, השטח המגודר של בית הקברות הוא קטן יותר. יש שם שלושה בתי קברות. אנשים שקרוביהם נקברו שם הקימו מצבות זכרון בתוך בית הקברות ושתלו שם פרחים יפים. המלווים סיפרו לנו ששטח בית הקברות הוא הרבה יותר גדול. ליד בית הקברות יש יער קטן, והיכן שרק חופרים - מוצאים עצמות אדם.

הניצולים שהיו איתנו סיפרו שביום רגיל במחנה 4 היו צריכים לקבור כמה עשרות מתים, והיו ימים שבהם קברו כמעט ארבעים איש ליום. למעשה, הקברנים עשו שם קבר אחים. הם חפרו באדמה ככל שהיה להם כוח, השכיבו את הקדושים ערומים וכיסו אותם בעפר. כך הם שמרו על כבוד האדם. אם היתה כיום הזדמנות לחפש סביב בית הקברות - היה אפשר להציל את העצמות הפזורות שם. אין לי שום ספק שבמשך הזמן יבנו שם בתים ויהרסו את הכל. אומרים שגם במרחק של עשרות ומאות מטרים מסביב בתי הקברות אפשר למצוא עצמות של קדושים מהמחנה. יתכן שלקברנים היה קשה לחפור, במיוחד בחורף כשהאדמה היתה קפואה, ואם הם מצאו אדמה שיותר קל לחפור בה - הם קברו שם. לכן טוענים השרידים שניצלו ממחנה 4 שכל האזור סביב בית הקברות זרוע בקברים קדושים. אנשי המשמר הגרמני לא התערבו בענין ולא אמרו היכן לקבור. מבחינתם אפשר היה לקבור את המתים בכל מקום שהוא, העיקר שהם ייקברו ולא תפרוצנה מגיפות. השומרים עמדו מרחוק והיהודים קברו היכן שהם רצו.

חברי סיפר שיום שלישי בשבוע נקרא במחנה 'יום המוות'. באותו יום בישלו במטבח מרק חלבי. מי שאכל מהמרק הזה קיבל מיד שלשול ומת למחרת. הם לא ידעו מהי הסיבה לכך - אם שמו במרק רעל, או שהגוף לא היה מסוגל לעכל חלב. יתכן שהחלב היה כל כך מקולקל עד שגרם להרעלה. הוא, אחיו ושאר ידידיהם התגברו וצמו כל היום.

בכל יום היו הקברנים יוצאים בבוקר וחוזרים בצהריים לאחר עבודת הקבורה. למחרת היום בו אכלו אסירי המחנה את המרק החלבי היו כל כך הרבה מתים, עד שהקברנים היו חוזרים רק מאוחר בלילה. היו להם עגלות מתים עליהן הם הניחו את הקדושים, ואז היו מובילים אותם לקבורה במרחק של כקילומטר מהמחנה.

אחי היקר דוב נשלח למחנה 7 בעת חיסול מחנה 2. הוא השיל מעצמו קילוגרמים רבים מחמת הרעב הנורא והיה קרוב למצב של מוזלמן. הוא לא היה מסוגל לעבוד

יותר, ובסלקציה הבאה נשלח עם החולים והחלשים למחנה 4. בניסים גדולים הוא עדיין שלט בעצמו. בזמן השחרור הוא שקל 25 ק"ג. ברחמי שמים גדולים כולנו ניצלנו ונפגשנו לאחר המלחמה. הוא לא היה מסוגל לשבת על כסא מפני שהוא היה רק עור ועצמות, והיינו שמים לו כר על הכסא כדי שיוכל לשבת.

חיסול מחנה 4 ושריפת האנשים בעודם חיים

לקראת סוף חודש אפריל 1945, כאשר העבירו את כולם למחנה דכאו, התעוררה במחנה 4 בעיה קשה. רוב אנשי המחנה היו חולים, חלשים ומוזלמנים, ומנהלי המחנה הגרמנים ידעו שהם לא מסוגלים ללכת אפילו מאה מטרים.

השרידים שנותרו בחיים והחוקרים הגרמנים שליוו אותנו סיפרו שהנאצים התגברו על הבעיה באופן הבא: הלאגר-פירר הרוצח ציווה שכל האנשים הבריאים במחנה 4 ילכו ברגל ללאגר 1 בלאנדצברג. ואכן, כמאתיים איש יצאו ברגל והלכו כעשרים ק"מ. ביניהם היו אנשי המינהל של המחנה, אנשי הקאפו, ראשי הבלוקים, אנשי המטבח ועוד כמה בריאים שנותרו במחנה. כאשר הגיעו ללאגר מספר 1, רוב אנשי המחנה כבר עזבו את המחנה והלכו ברגל לדכאו. המחנה התרוקן ונותרו בו רק החולים בבית החולים. למחרת יצאו כל החולים והחלשים ברכבת לדכאו. היתה שם מהומה גדולה, והיו אנשים שהתחבאו ונותרו במקום. גם חלק קטן מהמשמר הגרמני נשאר שם. לאחר יומיים שוחרר המחנה על ידי הצבא האמריקני.

החייל האמריקאי נכנס ללאגר 4

לאחר שהחלק הראשון של מחנה 4 טופל, ניגשו הגרמנים לטפל גם בחלק השני. החלק השני של מחנה 4, כלומר - רוב שרידי המחנה ובתוכם גם אחי היקר דוב, קיבלו פקודה ללכת לרכבת. כפי שתיארתי, המחנה היה בנוי בצורת מלבן ארוך וצר. המרחק מסוף המחנה עד לפסי הרכבת היה כחצי קילומטר. פסי הרכבת עדיין קיימים באזור והמסילות משמשות את הרכבת גם כיום. ראש המחנה ציווה לקחת את כולם ברכבת לאור העובדה שהם לא היו מסוגלים ללכת מחמת חולשתם.

כולם ידעו שמי שישאר במחנה ירצח ע"י הנאצים. הם לא ישאירו אף יהודי בחיים, בפרט לא את המוזלמנים.

היו שהצליחו ללכת לבד עד פסי הרכבת, והיו שנעזרו על ידי חבריהם החלשים גם הם. רובם לא היה מסוגלים לעמוד על הרגליים, והיו הולכים, נופלים מחולשה, קמים ושוב הולכים כמה מטרים. הם ידעו שאם יצליחו להגיע לרכבת המשא - יינצלו. היו אנשים שנפלו על הארץ והמשיכו לזחול על ידיהם ורגליהם. היו גם כאלה שמתו מרוב מאמץ. לאחר שעות של צעידה מפרכת הצליחו חלק גדול מהאנשים להגיע לרכבת שחיכתה להם. גם אחי היקר דוב היה ביניהם. העליה לרכבת היתה קשה מאד עבורם, והם עשו את כל המאמצים עד שהתגלשו לריצפת הרכבת. אחי היקר דוב אימץ את כל כוחו והצליח להזדחל לתוך קרון המשא. היו גם אנשים שנשארו ליד פסי הרכבת ולא הצליחו בשום אופן לעלות למעלה. לא היה מי שיעזור להם, מפני שהבריאים כבר עזבו את המחנה והלכו ברגל ללאגר 1.

הרכבת זזה ממקומה ויצאה לדכאו. רבים גססו ומתו בקרון המשא בשל המחסור במזון ושתיה. הגרמנים לא נתנו להם אוכל כלל, אבל מן השמים ריחמו על השרידים בדרך מיוחדת. לפתע, באמצע הנסיעה, נשמעה אזעקה והרכבת נעצרה. גם רכבת נוסעים שנסעה בסמוך והובילה חיילים גרמנים נעצרה מיד. כל החיילים הגרמנים ברחו מהמקום בהתאם לפקודה הצבאית שהם קבלו -ברגע של אזעקה לברוח מיד כמה ק"מ מהמקום. גם השומר ברכבת המשא שהובילה את היהודים ברח מהרכבת. ברגע שהשרידים ראו שהחיילים הגרמנים והשומרים ברחו, כל מי שנותרה לו עוד טיפת כוח ירד מרכבת המשא בכוחות על אנושיים ועלה על רכבת הנוסעים המשוכללת של החיילים הגרמנים. גם אחי עשה זאת, ומיד בהגיעו לרכבת חיפש את המזנון. הוא מצא שם ככר לחם ומצרכים נוספים. אחי תפס את הלחם, אכל מעט וקיבל כוחות חדשים לחזור לרכבת המשא. היה לו ברור שמי שיימצא ברכבת כשהגרמנים יחזרו - יירצח מיד. הוא אמר לי שאי אפשר לתאר אלו כוחות ניתנו לו מן השמים. בכוח אנוש הוא לא היה מסוגל לרדת מהרכבת ולרוץ לרכבת השניה תוך שניות ספורות. אחי החביא חלק מהלחם מתחת לבגדים, כיוון שחשש שהאנשים ברכבת ישדדו אותו. הוא ידע שהלחם הזה הוא הצלת חייו. בדרך חזרה הוא פגש במכר מקובנה, ואותו אחד הרגיש שיש לאחי אוכל. הוא התחנן לאחי ואמר לו: "שים לי משהו בפה, אחרת אני מת מיד", ואחי אכן נתן לו חתיכת לחם. אחי היקר דוב סיפר לי שמאז, בכל פעם שנפגש עם אותו מכר, הוא היה מודה לו מאד ואומר לו שהוא חב לו את כל חייו.

לאחר שאחי אכל בחשאי קצת לחם, הוא התאושש מעט. למרות שהיה מוזלמן, הלחם נתן לו כוח להחזיק מעמד ביומיים האחרונים לפני השחרור. כמובן, כשהם הגיעו לדכאו הם לא קיבלו כמעט כלום.

ההפצצות הסתיימו והשומרים הגרמנים חזרו לרכבת והובילו את כולם למחנה האיום דכאו. היו אנשים שחטפו מהרכבת הגרמנית חמאה ונקניק, אך מתו במקום מפני שהמעיים שלהם לא היו מסוגלים לעכל אוכל כבד. אחי היקר סיפר לי שבדרך לדכאו נעצרה פעם רכבת נוסעים אזרחית בתחנת הרכבת סמוך אליהם. אנשי המחנות ביקשו קצת אוכל מהאזרחים הגרמנים. כשראו תושבי המקום הגרמנים שהיו ברכבת את מראם של המוזלמנים מלאגר 4, הם התחילו לזרוק להם דרך החלונות סנדוויצ'ים ומצרכי מזון. מי שתפס מהאוכל שנזרק - חייו ניצלו. התושבים בחלקם התנהגו לגמרי אחרת מאנשי הצבא שהיו מלאכי חבלה והתנהגו כמו השטן בעצמו. בדרך היו עליהם הפצצות מבנות-הברית, וחלק מאנשי המשלוח נהרגו בהפצצות. הרכבת הצבאית בה הצליח אחי למצוא ככר לחם הופצצה כולה. החיילים שנסעו בה ניצלו כיוון שברגע של האזעקה הם ברחו מהמקום. אנשי המחנה היהודים לא התחשבו בהפצצות ורק חיפשו פרוסת לחם להצלת חייהם.

שרידי מחנה לאגר 4

הרכבת של החולים והמוזלמנים הגיעה למחנה דכאו. האנשים שנותרו בחיים ירדו בכוחותיהם האחרונים מהרכבת והוכנסו לצריפי העונשים. במקום מאתיים או שלוש מאות איש, היו בכל צריף 1500 אנשים.

שלושה אנשים ישנו במיטה אחת. אחי היקר דוב סיפר לי שכאשר הם הלכו לישון היו עדיין אנשים רבים בין החיים. מחמת המקום הצר הם בקשו מאלה ששכבו לצידם לזוז קצת כדי שיוכלו לשכב על הצד, אך הם לא זזו. בבוקר הם נמצאו מתים. זה היה ממש יומיים לפני הכיבוש האמריקני. אלפים מתו אז בדכאו. כשהחיילים האמריקאים היו במרחק של כמה קילומטרים מדכאו, עוד רצחו הגרמנים אלפי אנשים ביריות.

כשהאמריקאים נכנסו למחנה הם מצאו אלפי אנשים שנרצחו ברגע האחרון, חוץ מכל המאות והאלפים שמתו במחנה.

שריפת המחנה

לאחר שהחלק השני עזב את מחנה 4, נותרו בו כ-300 או 400 מוזלמנים שלא היו מסוגלים לרדת מהמיטות. שעתיים לפני שהמקום נכבש על ידי האמריקנים, הדליק הלאגר-פירר איש הס"ס הרוצח ימ"ש את כל הצריפים בעצמו. הוא שפך בנזין על הצריפים והדליק אותם, וכולם נישרפו בעודם חיים. זוהי האכזריות הנאצית - כמה ק"מ ממנו כבר היו האמריקאים, והוא הרוצח הפושע שורף חיים מאות קדושים. ישנם הטוענים שהרופא הנאצי מהמחנה היה זה ששפך בנזין על הצריפים ושרף אותם.

תוך שעתיים כבשו האמריקאים את המקום. לאחר המלחמה פגשנו כאן בארץ את המפקד האמריקאי שכבש את המקום והיה הראשון שנכנס למחנה השרוף. הוא סיפר שלאחר שראה את המצב, הוא נתן מיד פקודה להביא את תושבי המקום הגרמנים כדי לקבור את כל הקדושים. הם חפרו צמוד למחנה 4 בור ארוך לקבר אחים, והגנרל האמריקאי הסריט את הצריפים השרופים עם האנשים שנשרפו בהם ואת חפירת הקבר. רואים בסרט שהאמריקאים הביאו למקום עשרות אזרחים גרמנים שמנים ומדושנים שלא ניכר עליהם שעברו מלחמה או סבלו מרעב. כל שני גרמנים החזיקו גופה אחת שרופה כפחם, אחד החזיק בידיים והשני ברגליים. המתים המוזלמנים שקלו כ-20 ק"ג. הם קברו את כולם אחד ליד השני בשורה ארוכה. מראה הקדושים השרופים הוא איום ונורא. הגנרל האמריקאי סיפר שהסרט היה בידי משרד ההגנה האמריקאי ועד עכשיו לא ניתן היה לראותו מחמת האכזריות הנוראה שיש בו. כעת, כשהוא הגיע לארץ, הוא ביקש רשות להביא את הסרט ולהראותו לניצולי מחנות קאופרינג. היתה זו הפעם הראשונה שהסרט הוקרן. כמחצית מן היושבים יצאו מהאולם משום שלא יכלו לראות את המראות הקשים. אני התרגלתי לראות כל כך הרבה מתים במשך הזמן שהייתי במחנות, שיכולתי לראות את הסרט. רציתי לראות את המחנה השרוף במיוחד לאור העובדה שאחי היה במחנה זה.

חילים אמריקאים מפנים חולים ממחנה 4

כיום, בית הקברות במחנה 4 - בו נקברו השרופים הקדושים - מוקף בגדר וצומחים בסביבתו פרחים נאים. הוצבה שם אנדרטה גדולה שבה נכתב התיאור על הקדושים. פחדתי לדרוך על אדמת האזור בו קבורים השרופים, למרות שעשו שם מדרכה להליכה. התפללנו שם לעילוי נשמתם ואמרנו 'קל מלא רחמים'. לאחר מכן אנשים אמרו קדיש. הביקור בלאגר 4 היה מרגש ביותר.

שמחתי מאד על העובדה שהיו שם רק יהודים בליווי מדריך גרמני, ללא הכמרים מכל הכיתות השונות עם כל הטקסים שלהם. כך יכולנו להתפלל לבד לעילוי נשמתם.

בביקורי במחנות ביקשתי תמיד לראות את בתי הקברות. רציתי שהמלווים הגרמנים ירגישו ויבינו שהעם היהודי מבקש לשמר את מקום מנוחתם של הקדושים - עשרות האלפים שנרצחו ונשרפו או מתו מעינויים, מעבודה קשה, מרעב וממגיפות. המלווים, ראשי הערים ואנשי הטלויזיה והעתונות ראו את גישתנו והבינו שרק בקשה אחת מעניינת אותנו כיום: לא להחריב את מקום מנוחתם של קברי הקדושים.

עזבנו את מחנה 4 מזועזעים ומדוכאים. עד היום כל אחד מניצולי מחנות קאופרינג נרעד לשמעו של המקום הזה.

מחנה מס' 5

מחנה מס' 5 היה בעיירה באוטינג. בצד אחד היה המחנה שלנו - מחנה מספר 10, ובצד השני של העיירה היה מחנה מספר 5. לא היה לנו כל קשר איתם. המלווים הגרמנים לא ידעו לספר לנו על המחנה הזה כמעט מאומה. הם רק אמרו שתוך זמן קצר חוסל המחנה והאסירים הועברו למחנות אחרים.

מחנה מס' 6

נסענו עם כל המשלחת למחנה מס' 6. המחנה היה ליד העיר 'טורקהיים'.

כפי שכבר כתבתי, לפני הכל חיפשנו תמיד את בתי הקברות של הקדושים שניספו במחנה כדי להראות למלווים הגרמנים ולראשי הערים שאנו רוצים לשמור על הקברים הללו. האדמות באזור הן יקרות מאד ובד"כ מנוצלות לצרכים שונים ע"י הבעלים. זו הסיבה שברוב המקומות כבר לא רואים זכר לקברי הקדושים.

כשהגענו לטורקהיים מצאנו בית קברות קטן מוקף בגדר. ראש העיר הזמין חלק מאנשי המקום לציון חמישים שנה לשיחרור. כיוון שבמחנה היו גם ניספים משאר האומות, הוזמנו למקום גם כמרים. היה שם גם רב רפורמי, וכשהוא ראה אותי בתוך המשלחת - עטור בזקן - הוא לא ניגש אלינו. הוא לא רצה לבוא עמנו במגע. היתה שם גם מקהלה ותזמורת.

באזכרה פגשנו יהודי צרפתי שמוצאו מהונגריה שהיה בין ניצולי מחנה מספר שש. הרושם שלי היה שמדובר ביהודי שומר מצוות. לא היתה לנו אפשרות לדבר עימו הרבה זמן מכיוון שהטקס במקום המשיך להתנהל ולא רצינו להראות שאנו לא מתעניינים בו. הם הכינו הכל לכבוד המשלחת שהגיעה מהארץ. היהודי מצרפת סיפר לנו שמחנה 6 היה מחנה עבודה גדול של כ-3500 אסירים. חלק גדול מן האסירים הגיע מהונגריה, והיו גם אסירים משאר האומות ובעיקר מיוון. ראש המחנה ואנשי הקאפו היו יוונים. הוא לא התלונן עליהם, כנראה שיחסם לאסירים היה נאות. גם ממחנה זה נסעו האסירים יום יום לעבודה בבניית הבונקרים. במשך כחצי שנה מתו כ-1850 אנשים מרעב ומעבודה קשה. מדובר בכשישים אחוזים מאנשי המחנה, כפי שקרה בכל שאר מחנות קאופרינג. כשהמחנה התחיל להתרוקן, המשיכו הגרמנים לשלוח משלוחים חדשים של אסירים עד שהעבודות בבונקרים הסתיימו. לאחר שנגמרה העבודה בבונקר של מאל נשלחו כ-1500 אנשים מהמחנה בטורקהיים למחנות עבודה אחרים. לבסוף נותרו במחנה כ-400 איש.

האיש סיפר לנו על הרעב האיום והעבודה הקשה בחורף הקר. הוא היה כבן עשרים, במלוא כוחו, וברחמי שמים החזיק מעמד. כל הניספים נקברו במקום, וכיום אכן יש שם בית קברות קטן. האיש אמר לנו שבית הקברות היה גדול יותר, אך אנשי המקום הותירו רק קטע קטן מבית הקברות ובשאר השטח נסלל כביש או נותר שדה ריק. הבעלים תפסו בחזרה את אדמתם. היהודי מצרפת אמר לנו שאם רק יחפרו את כל השטח שמסביב לגדר - ימצאו שם עצמות נוספות של יהודים, אך אין מי שיטפל בענין והוא לבדו אינו יכול לדאוג לכך.

הגרמנים חילקו את שטח בית הקברות הקטן לשני חלקים: בצד אחד הם הציבו סמלי מגן דוד, כלומר - כאן ישנם קברי יהודים, ובצד שני הם שמו על הקברים סמלים נוצריים. היהודי מצרפת אמר לנו שזה לא נכון, ורוב הקברים הם של יהודים. הוא טען שהם שמו את סמלי הנצרות על קברי יהודים, אך אין מי שיטפל בכך. הוא ביקש מאיתנו שנטפל בענין, ואנו אכן פעלנו מעט כפי שאכתוב בהמשך.

ראש העיריה בנה בסוף בית הקברות אולם קטן שמשמש כאולם זיכרון. זהו בנין יפה מאד שמצידו האחד מגן דוד ומצידו השני צלב. הגרמנים הסבירו שבעיניהם צלב אינו סמל לדבר נוצרי קדוש אלא רק מהווה סימון לבית קברות נוצרי. כמו כן, לפי דעתם סמל של מגן דוד משמש כסימון לבית קברות יהודי. ביקשנו מהם להוריד גם את הצלב וגם את המגן דוד, משום שאצלנו הצלב הוא סימן למקום תפילה נוצרי. מאחר והם בקשו לעשות זיכרון גם ליהודים וגם לנוצרים - הצענו להם לתלות שלט ולכתוב שכאן קבורים אסירי המחנות מכל האומות. הם הבטיחו לדון בדבר. לא היה לנו אכפת שעל בית הזיכרון הם עשו צלב ומגן דוד, אך סמלי הצלב מעל הקברים הפריעו לנו לאחר שהיהודי מצרפת אמר לנו שמדובר בקברים של יהודים מהמחנה.

בכל שנה מתקיים ביום השיחרור טקס זיכרון, וחלק מאנשי העיר באים למקום. משמיעים שם מוזיקה עצובה ומביאים כומר כדי לעשות אזכרה לנוצרים שמתו במחנה. בנוסף, מביאים גם שני 'רבנים', כנראה רפורמים, שאפילו לא ניגשו אלינו. הם אמרו קדיש בצורה שלא היתה מובנת לאף אחד. בחיים לא שמענו כזו תפילה, רק הבנו שהם אומרים קדיש ומחללים שם שמים. לא היינו מסוגלים לשמוע את תפילתם והלכנו הצידה. היהודי מצרפת הדריך אותנו והראה לנו היכן יש קברים ששייכים בוודאות ליהודים, ושם אמרנו תהילים וקדיש בציבור. האיש שמח מאוד שבפעם הראשונה לאחר חמישים שנה יש מנין יהודי שמתפלל ליד קברי הקדושים. אמרנו גם 'קל מלא רחמים'. היהודי מצרפת המשיך לספר לנו על המחנה. ירד גשם, אך מרוב התרגשות כמעט לא שמנו לב.

היהודי סיפר שבכל שנה מזמינים אותו לטקס הזכרון ומשלמים עבורו את כל הוצאות השהייה שלו במקום במשך כמה ימים. הוא אמר שראש העיריה מזמין לטקס גם מרצים. אנשי המקום הגרמנים חושבים שעצרת הזיכרון הזו היא דבר חשוב ותועלתי מאין כמוהו.

הצלתם של אנשי המחנה

הניצול היהודי מהמחנה סיפר לנו על המחנה ועל דרך הצלתו. הלאגר-פירר איש הס"ס, שהיה בעל דרגה גבוהה, היה איש טוב יחסית לעומת שאר אנשי הס"ס. הוא דאג לתרופות עבור אנשי המחנה ובזה קנה את עולמו. הקצבת האוכל היתה כמו בשאר המחנות, אך התרופות היו קצת אור בקצה המנהרה. לאחר שהסתיימה העבודה בבונקר של מאל ולאחר שמתו כל כך הרבה מאנשי המחנה, נותרו במחנה כ-400 איש. ליד גדר

המחנה צמחו שדות ירק ובהמשך היה יער. יום אחד, לקראת סוף המלחמה, בחודש אפריל 1945, באו אנשי הקאפו היוונים והודיעו שהגרמנים דורשים שכל השרידים ילכו ברגל לדכאו. הם הציעו לאנשים לברוח מיד ליער לפני שהשומרים הגרמנים יבואו, ואכן כך היה. כל ה-400 ברחו ליער יחד עם אנשי הקאפו ורצו לחפש בכפרים הגרמנים מקום להתחבא לכמה ימים.

הלאגר-פירר איש הס"ס שלח את השומרים להחזיר אותם למחנה, אך הם לא מצאו אף אחד. הוא החליט לא לתת פקודה לרדוף אחריהם ביער, למרות ששטח היער כולו היה כשני קילומטרים, וקנה בכך את עולמו.

לאחר המלחמה, כשדנו את כל ראשי הס"ס וראשי המחנות, שיחררו אותו מיד. ניצולי המחנה הפכו אותו לאחד מחסידי אומות העולם. הוא היה עדיין לבוש בבגדי הס"ס והם לבשו את בגדי המחנות. הם התחבקו והצטלמו איתו וכולם באו להעיד לטובתו. גם במחנה שלו מתו מעל שישים אחוזים מאנשי המחנה מרעב, מקור ומעבודה קשה, אך על כך לא דיברו. הזכירו רק את העובדה שהוא דאג לתרופות ולא רדף אחריהם בזמן חיסול המחנה. עשו ממנו גיבור לאומי והחשיבו אותו לאחד מחסידי העולם.

האמת היא שבשאר המחנות מנעו ראשי המחנות הקצבת תרופות לאסירים. זה רק מראה עד כמה יכול אדם יחיד בתוך ים של רשע והשמדה לפעול ולהציל.

שאלתי את היהודי הניצול: "האם הוא דאג לכם לאוכל יותר טוב, לקצת יותר לחם ולתפוחי אדמה?" הוא השיב לי בשלילה. אולם בכל זאת, בתוך כל הצרות והקשיים היה קצת אור. הדאגה שלו לתרופות היתה הצלה, וכמובן שהעובדה שלא נתן פקודה לשומרי המחנה לרדוף ולחפש אותם ביער הקטן הצילה אותם ברגע הקריטי. לאחר יומיים ביער הם השתחררו על ידי האמריקאים.

אחד מניצולי מחנה מס' 6 היה היסטוריון יהודי שאיני זוכר את שמו. הוא כתב על המחנה ספר שלם ותיאר בפרוטרוט את מפקד המחנה הלאגר-פירר איש הס"ס. ראש עיריית טורקהיים פירסם אותו בכל האוניברסיטאות בגרמניה ובאוסטריה ובפרט בין חוקרי השואה הגרמנים. הוא רצה שכולם ידעו איזה גיבור היה בן עירם, שעל אף שהיה איש ס"ס בעל דרגה גבוהה - בכ"ז הציל יהודים. ההיסטוריון הזה עדיין חי, כנראה שהוא כבר עבר את גיל תשעים. הוא המשיך לחיות בגרמניה וכתב ספרים היסטוריים רבים על השואה. הוא היה מרצה מבוקש באוניברסיטה. למעשה, כל האוניברסיטאות בגרמניה ובאוסטריה פתוחות לפניו עד היום. הוא כתב גם על החלקים הקשים - על

העינויים והמוות במחנות, על הרעב, על המחלות ועל העבודה הקשה, אבל הוא כתב זאת בצורה שהיתה נראית בעיניו. התזה שלו היא שאת הרצח הגדול ביצע היטלר ימ"ש עם חבר מרעיו וכנופיית אנשי הרצח של אנשי הס"ס. האזרחים הגרמנים פחדו מהם וידעו שאם יראו התנגדות קלה - מיד ירצחו גם אותם או ישימו אותם במחנות האיומים ללא כל התחשבות. הגרמנים חיו תחת משטר איום ואכזר ולא יכלו לעזור ליהודים כלל. בכל זאת, היו יחידים כדוגמת הלאגר-פירר של מחנה 6, שעזרו כפי יכולתם ודאגו לאנשי המחנות. הגרמנים מאד מכבדים את הפרופסור וההיסטוריון היהודי שניצל ממחנה 6 שבטורקהיים.

המריבה בכפר

רצוני לספר סיפור קטן שסופר לנו ע"י המלווים הגרמנים: הבורחים מהמחנה הגיעו לכפר כלשהו בסביבה ובקשו מעט תפוחי אדמה מבושלים כדי להחיות את נפשם. הם סיפרו לתושבי הכפר שהם קבוצה של כארבע מאות איש שברחו מהמחנה, וכעת הם מתחבאים ביער וסובלים מרעב איום, מגשם ומקור. הם בקשו את עזרתם של אנשי הכפר במזון ובמקומות מסתור עד בואם של האמריקנים. ואכן, חלק מאנשי הכפר החביאו אותם וכך הם ניצלו.

לאחר שהמלחמה נגמרה ונודע לאנשי המקום הגרמנים שחלק מאנשי הכפר החביאו יהודים כמה ימים לפני השחרור והצילו אותם ממוות ומרעב, התפתח ריב גדול בין אנשי הכפר. היו כאלה שטענו שהיה זה מחובתם להציל את מזי הרעב ממוות, אולם היו גם כאלה שטענו בכל תוקף שאסור היה לעזור לנמלטים ולהצילם. כאמור, הריב הזה החל בגמר המלחמה, לאחר שהאמריקאים כבר כבשו את גרמניה וכולם נוכחו לדעת שהנאצים היו חיות אדם, ולמרות הכל חלק מאנשי הכפר העזו לטעון שלעם הגרמני היה אסור לתת מחסה ליהודים.

בסופו של דבר, החליטו הגרמנים שהתנגדו להסתרת היהודים להתפלג. הם דרשו שהגרמנים שהצילו את הבורחים יגורו בצד אחד של הכפר והמתנגדים יגורו בצד השני, וביניהם תיבנה גדר שתפריד בין בתי העיירה באופן שלא יהיה כל קשר בין הצדדים.

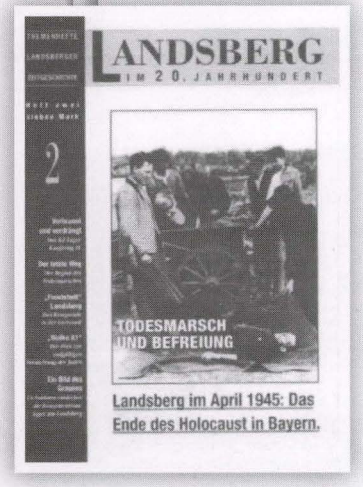
ראש העיריה התערב ועשה סולחה ביניהם, והתנאי הראשון היה שמעתה אסור לדבר ולהזכיר את הצלת היהודים - לא לטוב ולא למוטב. זה היה המצב של הגרמנים לאחר המלחמה.

כעת, לרגל חמישים שנה לשחרור, העיתונות הגרמנית התחילה לכתוב ולתאר את הכל. כיום הריב נשכח וכמובן רוב התושבים כבר מתו.

הסיפור הזה מתאר את המצב הקשה גם לאחר המלחמה. השטן האשמדאי כבר נמחק והמוסר האנושי היה אמור לחזור לעצמו, אך בכל זאת נוצר כזה ריב והיו כאלה שחשבו שהמעשה הנכון היה לאסוף את כל הנידונים למוות ולמסור אותם לאנשי הס"ס.

יש לציין שאנשי הכפר שהחביאו את הבורחים במרתפים הסתכנו בחייהם. אם אנשי הס"ס היו מחפשים ומוצאים את היהודים שהתחבאו אצלם, הם היו רוצחים גם את הגרמנים. הם הסתכנו בחייהם ובכך הצילו מאות יהודים לקראת סוף המלחמה.

האזרחים הגרמנים שגרו סביב המחנות רצו לטשטש הכל ולהגיד לכולם שהם לא ידעו ולא שמעו על המחנות. נתאר לעצמנו את המצב: אחת עשרה מחנות קאופרינג היו ברדיוס של שלושים קילומטר סביב העיר לאנדצברג, מעל 35,000 יהודים יצאו מהם כל יום לעבודה וחלקם נפלו מתים בדרכים. ליד כל עיר היה מחנה עבודה. כמאתיים מחנות עבודה היו רק בבווריה. והנה, למרות הכל, במשך עשרות שנים העמידו הגרמנים פנים וטענו שלא ידעו מכלום ולא שמעו ולא ראו את כל העינויים והזוועות.

שער אחת החוברות של אמנון פוסט

חוקר השואה הגרמני אמנון פוסט התעורר לפני כמה שנים והחליט לחקור את מחנות קאופרינג. הוא גילה חלק ממחנה 7 ומאז לא נתן לעם הגרמני מנוחה. הוא הוציא חוברות עם תמונות של אנשים מזי רעב ומוזלמנים, ובעקשנות גרמנית טיפוסית הוא נלחם נגד כולם ונאבק להוציא את האמת על המחנות לאור. הוא קיבל עזרה מהשרידים היהודים שחיים בגרמניה. הוא טוען שזה לא מספיק לערוך פעם בשנה טקס זכרון ביום השחרור, צריך לשחזר את המחנות עד כמה שניתן ולהפוך את האזור למוזיאון כדי להראות לעם הגרמני את העינויים במחנות העבודה. הסיבה האמיתית לכך שעירית טורקהיים פיתחה את המקום ושיחזרה את בית הקברות, היא מכיון שבמחנה היו גם אסירים משאר האומות, ולא רק היהודים סבלו מהנאצים. זה לא רק סבל של העם היהודי. גם הגרמנים נכלאו במחנות וסבלו אימת מוות מהנאצים. לכן הם כל כך שומרים על בית הקברות המיניאטורי במקום.

לאחר סיום הנאומים וטקסי האזכרה לקחו אותנו לאולם גדול יחד עם הרבה אורחים גרמנים מאנשי המקום. שוב ושוב סופר לנו על הלאגר-פירר שהסתכן בחייו והציל את שארית יהודי המחנה, וכל הזמן כיכבו שם ספרו ודבריו של ההיסטוריון היהודי. הפיסקה המפורסמת מספרו צוטטה בגאווה: "את הרצח הגדול ביצע היטלר ימ"ש עם חבר מרעיו וכנופיית אנשי הרצח של אנשי הס"ס. האזרחים הגרמנים פחדו מהם וידעו שאם יראו התנגדות קלה - מיד ירצחו גם אותם או ישימו אותם במחנות האיומים ללא כל התחשבות. הגרמנים חיו תחת משטר איום ואכזר ולא יכלו לעזור ליהודים כלל".

לאחר כמה שעות נפרדנו וחזרנו למלון בגויטינג.

מחנה מס' 7

מחנה שבע של מחנות קאופרינג הוקם בחודש יולי, ואנשיו - מיהודי הונגריה - הגיעו מאושוויץ. בתחילה היו שם כ-3500 יהודים. גם ממחנה שבע יצאו האסירים לעבודה כל יום ועסקו בבניית הבונקר של מאל, וגם שם מתו תוך ארבעה חודשים כ-1800 איש מרעב ומאפיסת כוחות.

במשך הזמן לא נשאר זכר ממחנה שבע, ובשטחו היה רק שדה מוזנח. המורה אמנון פוסט, חוקר השואה הגרמני שגר בקירבת מקום, התחיל לחפש את שרידי המחנה לפי התצלומים של חיל האויר האמריקני מזמן המלחמה. הוא לימד היסטוריה בתיכון בעירו, והחליט לאתר יחד עם תלמידיו את מקום המחנה ולנסות לחפור ולמצוא ממצאים כלשהם מהמחנה שנעלם. עבודתם עשתה פירות והם גילו כמה צריפים שהיו קבורים בתוך האדמה. כפי שכתבתי, רוב צריפי המגורים היו בתוך האדמה והגג הגיע לגובה האדמה. היה עלינו להיזהר לא לקבל חבטות מהגג בשעת הקימה מהשינה. הקפדנו להשתחל לאורך הקרשים וכך לצאת מהמקום כדי לא לקבל מכה בראש. לאט לאט התרגלנו לזה, אך בכל זאת מפעם לפעם היינו מקבלים מכה בראש. הגרמנים הסבירו שהצריפים נבנו בצורה כזאת כדי שהקור הגדול בחורף יורגש כמה שפחות, אך האמת היא שהם רצו לחסוך בחומרי גלם, וכך הם לא היו

לאגר 7 בסיום המלחמה

צריכים לבנות קירות עץ לצריף. מחנה 7 הוא המקום היחיד שבו התגלה דגם אורגינלי של צריפי המחנה לאחר חפירות.

בתוך הצריפים היו משטחי קרשים מכוסים קש ועליהם ישנו. במשך זמן קצר התפורר הקש ונשאר רק מעין אבק. כל אחד קיבל שמיכה אחת ועימה התכסה בחורף הקשה.

כפי שכבר כתבתי, אחי היקר דוב היה במחנה 2. לאחר שלמעלה משמונים אחוז מאנשי המחנה מתו, חוסל המחנה ואסיריו הועברו למחנות אחרים. כמה מאות מאנשי המחנה, בעיקר אנשי הקאפו, ראשי הבלוקים ואנשי המטבח שהיו בריאים וחזקים, נשלחו למחנה 7. ביניהם היה גם אחי היקר דוב שמצבו הגופני כבר היה ירוד.

גם במחנה 7 אנשי המטבח ניצלו את מצבם ונישלו את אנשי המחנה מהקצבת המזון שהגיעה להם. מי שרצה לקבל מנת מרק גדושה וטובה היה צריך למכור לאנשי המטבח את המנות הנוספות שקיבל מפעם לפעם - קצת גבינה וקצת נקניק. מי שהעז להתלונן על מנת המרק הדלילה - שפכו על ראשו את המנה והוא נותר בלי אוכל. היה זה מצב של סדום ועמורה. לא היה היכן להתלונן על אנשי המטבח מפני שהם הקפידו לתת אוכל טוב למנהלי המחנה ובתמורה קבלו מהם הגנה וגיבוי. הם עשו מה שהתחשק להם - לאחד נתנו חיים, ועל השני גזרו מוות. למעשה, אנשי המינהל של המחנה היו צריכים לדאוג לאסירים, שהרי ברגע שהם ימותו או יהפכו למוזלמנים - ייסגר המחנה, אך הפושעים תמיד חושבים שהם יישארו בשליטה והמלחמה אף פעם לא תיגמר.

החוקר הגרמני פוסט התלווה אלינו והדריך אותנו במחנה שבע. בית הקברות של המחנה מגודר ומטופל יפה. ניצולי המחנה הקימו שם לאחר המלחמה מצבות זיכרון. למעשה, זהו קבר אחים ולא קברו כל נפטר לחוד. בין המצבות ראיתי מצבה של יהודי שמת במחנה ועל מצבתו כתוב שהיה צדיק גדול. השרידים ממחנה שבע שהיו עמנו סיפרו לנו שהם הכירו אותו עוד לפני המלחמה. הוא היה אדם אמיד והיה מפרנס מאות משפחות בעירו, בפרט בשבתות ובחגים. ביתו היה פתוח כביתו של אברהם אבינו. עמדנו על קברו, התפללנו ואמרנו תהילים. נאמר לנו שלמעלה מ-1800 יהודים ניספו במחנה וקבורים במקום זה. רק חלק מבית הקברות מגודר, כיוון שבמשך עשרות שנים היה המקום מוזנח עד שקמה האגודה בראשות החוקר פוסט וסידרה את המקום. בקשתו היתה שנבוא לעיתים קרובות כדי שבית הקברות יישמר ולא יעזב ויחרב.

הוא ביקש עזרה כספית עבור שימור המקום שמהווה אנדרטה חיה למחנות הקשים בגרמניה. אם לא תהיה עזרה הכל יחרב עד היסוד, מפני שכאדם יחיד הוא לא יכול

לשאת את המשא הזה לבדו. הוא אמר שחבריו הגרמנים לא מתנגדים שהוא יכתוב ויספר, אבל הם לא רוצים שישאר מוצג חי.

ראש המשלחת שלנו בנאומו הודה לו על עבודתו העצומה וציין שכאדם יחיד הוא הפקיר את חייו הפרטיים והתמסר יומם ולילה לחקור ולגלות לעם הגרמני את הגיהנום שעבר על היהודים שוכני המחנות. הוא הבטיח שנמשיך לעזור לו בכל מה שיידרש והודה לו על כך שהאמת נר לרגליו והוא נלחם נגד כל חבריו כדי לגלות את פשעי הנאצים. גם הרב הראשי של מינכן הגיע לשם ונאם, וכמו בכל מקום אמרנו פרק תהילים, קדיש ו'קל מלא רחמים'.

אמרתי לחוקר הגרמני פוסט שבעיני הדבר הגדול ביותר שעשה הוא שימור קברי הקדושים. כעת, כשיראו ראשי הערים מסביב שאנשים באים למקום ובעיקר לבית הקברות, הם יבינו שיש התעניינות וידאגו לשמירה ולטיפול נאות במקום.

מחנה מס' 8 ומחנה מס' 9

אין כל זכר למחנות אלה. החוקרים הגרמנים שליוו אותנו אפילו לא ידעו היכן היו המחנות. אמרו שהיו אלה מחנות קטנים שהיו אמורים להתפתח למחנה גדול אך לא הצליחו.

במחנה 8 התחילו לבנות בונקר בתוך האדמה, כמו הבונקר של מאל בלאנדצברג, אך נעשתה שגיאה כלשהי בחישובים וכל הבנין שנבנה שקע באדמה בתוך החצץ. המהנדס הראשי היה כנראה קרוב למלכות, ולמרות הקריסה לא נערך לו משפט. המהנדסים טענו שהאדמה לא מתאימה לבניית בנין כזה והיא אינה יכולה לשאת עומס כה רב. המלווים סיפרו לנו שבאזור בוריה ישנם הרבה בתים גבוהים שנבנו מבטון ולאחר זמן התמוטטו מחמת העומס. אני רואה בזה עונש משמים. הגרמנים במקום בונים בתים מעץ שמשקלו קל והוא אינו שוקע. המהנדסים הגדולים בגרמניה חשבו שהם יכולים להתגבר על הכל, אך נחלו חרפה. מרוב בושה וכלימה הסתלקו הגרמנים מהמקום באמצע הבניה והמחנה חוסל.

לאחר המלחמה, כשהייתי בכפר נוער חרדי מטעם אגודת ישראל באיטליה, סיפר לי אחד מחברי שמחנה 8 חוסל בעקבות קריסת הבנין, אך את המחנה שלהם - מחנה מספר 9 - עדיין השאירו על כנו ונתנו להם עבודות אחרות במקום. כשגם הן נגמרו, בחודש דצמבר 1944, חוסל מחנה תשע אף הוא וכולם נשלחו למחנה הריכוז המרכזי דכאו.

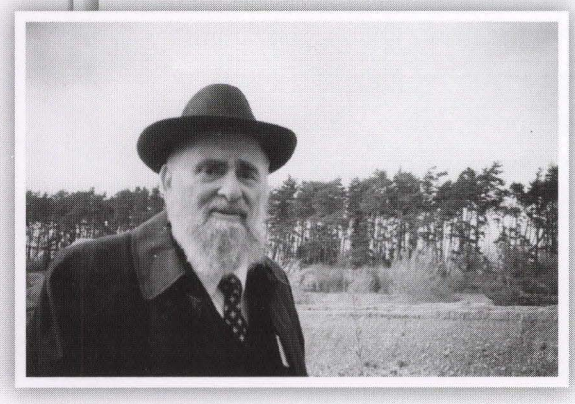
למעשה, כל מחנה שהעבודה בו נגמרה אנשיו נשלחו לדכאו, ומשם הם עברו למלא את המכסות הדרושות במחנות עבודה אחרים.

לדעתי ישנה חשיבות גדולה לנסוע לראות את המחנות האיומים בגרמניה. בחורבן הבית השני הביאו את בחורי ישראל לרומא להילחם על חייהם בתוך הזירות נגד האריות, ורבים נוסעים כיום לראות את המקום למרות שרובו נחרב. אני חושב שאנשים צריכים לראות גם את המחנות האיומים שבהם רצחו יהודים ושרפו אותם בתאי הגזים. חובה לזכור איך היינו כחיה נרדפת, ולראות בחוש את החורים והמערות בתוך האדמה, את אתרי ההשמדה שקיימים עד היום, ואת מלחמת החיים שהתנהלה שם יום יום, הכל ברחמי שמים מרובים. איני יודע חשבונות שמים מדוע זכינו להינצל. חובתנו לנסוע ולראות, להתאבל ולהודות.

מחנה מס' 10

משלחת הניצולים ביקרה גם במחנה 10 של מחנות קאופרינג הסמוך לעיירה אוטינג.

במחנה 10 היינו אחי היקר רפאל ואני עם אבינו ז"ל. כבר הרחבתי על קורותינו במחנה 10, וכעת אסקור רק את הביקור שלנו במקום. לא הוצרכתי לשמוע סיפורים מאחרים. הייתי במחנה הזה בעצמי ועברתי את כל הגיהנום על בשרי.

המחבר בביקור בלאגר 10

בבואי לשטח המחנה לא הכרתי את המקום. הכל השתנה ולא נותר זכר מהמחנה, מלבד בית קברות קטן, מגודר ושמור היטב.

הכביש הצר שבו היינו הולכים תחת שמירה לעיר אוטינג כדי להביא אוכל למחנה של הגרמנים - לא קיים עוד. במרחק כמה מאות מטרים נסלל כביש אחר שמחבר את המחנה לשעבר לעיר אוטינג.

במחנה שלנו היו כשמונה מאות יהודים - חמש מאות איש מיהודי ליטא, רובם מגטו שאוולי וחלקם מגטו קובנה, וכן כמה עשרות שרידים ממחנות סמרגון ואושמנה שע"י

וילנא. כולנו הגענו מהמחנה האיום שטוטהוף שליד העיר דאנציג. בשלב מאוחר יותר הובאה למחנה קבוצה של כשלוש מאות יהודים מאושוויץ שהיו משארית גטו לודז'. היה זה המחנה הטוב ביותר מבין מחנות ההסגר בגרמניה.

למרות העבודה הקשה והעובדה שהלאגר-פירר איש הס"ס היה רשע ופושע ולאחר המלחמה נידון למוות בתליה, היה המחנה שלנו מכונה 'גן-העדן' של מחנות קאופרינג. אנשי הקאפו של המחנה לא היכו את האסירים, וראש המחנה אדון בורגר עזר לכולם כפי יכולתו.

העבודה היתה קשה, אך לאחר שחזרו מהעבודה קיבלו האסירים את הקצבת המזון שנועדה עבורם במלואה. אנשי המטבח לא לקחו לעצמם מאומה. לאחר שחזרנו מהעבודה הרגשנו חופשיות, ולא קיבלנו מכות מראשי הבלוק.

במשך הזמן נפטרו במחנה כשלושים וחמישה אנשים מסיבות שונות - ממגפת הטיפוס, ממחלות קשות אחרות, מזיקנה וכמובן גם מאפיסת כוחות. מדובר בכארבעה אחוזים מאנשי המחנה, בשעה שברוב מחנות קאופרינג ניספו למעלה משישים אחוז מאנשי המחנה. כולם עבדו בעבודה הקשה, אך הנס של המחנה שלנו היה שמנהל המחנה ואנשי המטבח לא נגעו באוכל של אנשי המחנה וכולם קיבלו את הקצבות האוכל במלואן. הנפטרים הקדושים קיבלו מאת הקברנים היהודים את מלוא הכבוד הראוי כפי מנהג ישראל, ועשו להם טהרה בלילה לפני הקבורה. בשום מחנה ממחנות העבודה באזור שלנו לא הספיקו לעשות טהרה. החוק הנאצי דרש לקבור את הקדושים ערומים, אך במחנה שלנו עטפו את הגופות בשקי נייר של מלט שאנשים הביאו מהעבודה. הקברנים חפרו קבר לעומק כפי מנהג ישראל, ריפדו את צורת הקבר בענפי עצים, וגם למעלה שמו ענפי עצים כדי להשאיר רווח בין כיסוי האדמה לגופות של הקדושים. החייל הגרמני עמד מן הצד ולא התערב. עשינו הכל במסירות וכבוד למען הקדושים. צירפנו מנין מאנשים שעברו בסביבה ואמרנו פרק תהילים, קדיש ו'קל מלא רחמים' כאילו אין שומרים וחיילים גרמנים בסמוך אלינו.

פעם, בימי מגפת הטיפוס בהם לא יצאנו לעבוד, יצאתי גם אני ללוות נפטר לקבורה. היתה בכך סכנת הידבקות, וביקשתי מאבא רשות להצטרף לאנשים היוצאים לקבור את הנפטר הקדוש. אבא אמר: "שומר מצוה לא ידע רע" ובירך אותי שזכות המצוה תגן עלי מפני הידבקות. הצטרפתי לחבורת הקוברים. הגרמנים התירו רק לארבעה אנשים ללוות ולקבור את הנפטר. התחלנו לחפור בעומק האדמה כדי שמי הגשם והשיטפונות לא יחדרו לתוך הקבר, והיתה זו עבודה קשה מאוד. התפזרנו ביער, חפשנו

שורשי עצים, ניקינו אותם מהעלים ועשינו בעזרתם צורת קבר. כיסינו מלמעלה עם ענפי עצים ואחר כך שפכנו את רגבי האדמה על ענפי העצים ולא על גוף הנפטר, כפי מנהג ישראל. כשסיימנו אמרנו את תפילת 'קל מלא רחמים'. אמרתי לאנשים סביבי שתמיד מבקשים מהנפטרים מחילה שמא לא נהגו בהם בכבוד הראוי בזמן הקבורה, אך כאן, בקבורה זו, אין צורך לבקש מחילה מהנפטרים הקדושים. עשינו הכל במסירות נפש והענקנו להם את הכבוד הראוי לקדושי עמנו.

עם ניצולים נוספים ממחנה לאגר 10

זה היה מחנה 10. אנשיו היו משרידי יהדות ליטא המפוארת שלא איבדו צלם אלוקים.

דמעות עמדו בעיני האנשים שהיו עמנו בשומעם על הכבוד שניתן לקדושי עמנו בעמק הבכא.

מחנה מס' 11

בביקורנו הגענו גם לשטח מחנה 11 שהיה ליד העיר קאופרינג. גם במחנה זה היו למעלה משלושת אלפים איש. רובם היו מיהדות הונגריה, ובמשך הזמן לאחר שרבים מתו מרעב ומעבודה קשה, הובאו יהודים חדשים כדי למלא את המחנה. המחנה היה ממוקם ליד פסי הרכבת, ומשם נסעו לעבוד בבניית הבונקרים לתעשיית הנשק הכבד.

כפי שקרה ביתר המחנות, גם כאן ניספו כשישים אחוז מאנשי המחנה ונקברו ליד המחנה. כיום אין זכר למחנה וגם לא לבית הקברות. הכל נחרב. שרידי המחנה שהיו איתנו במשלחת חיפשו סימן כלשהו למחנה ולבית הקברות, ולאחר שמצאו חתיכת משטח בטון מהמטבח יכלו לשער בערך היכן היה בית הקברות בו נקברו אלפי יהודים.

ראש העיר קאופרינג הקים בשטח המחנה אנדרטה, ושם התאספנו. באו גם גרמנים מתושבי המקום והטקס היה מלווה במוזיקה עצובה. ראש העיריה אמר בנאומו שהוא עדיין לא נולד בזמן בו היה קיים המחנה, ואת כל הזוועות הוא שמע רק לאחר זמן. כמו תמיד, גם שם אמרו שקבוצה קטנה של רוצחים, חברי הכנופיה של הימלר, בצעו את ההשמדה. אנשי הגיסטפו שלטו בכולם ביד רמה ולא היה בכח העם הגרמני להתנגד

למעשיהם. מי שרק פתח את פיו היה מסתכן ברצח או בכליאה במחנות. ראש העיר קאופרינג הוסיף ואמר שהם עושים הכל כדי לספר לעם הגרמני ובפרט לדור הצעיר על מאורעות העבר. הוא אמר שהוא אינו יודע לספר ולתאר את קורות המחנה ולכן הוא מוסר את רשות הדיבור לניצולים ממחנה 11.

אחד מהניצולים, שגילו היה למעלה משבעים, קם והחל לספר על הרעב והעבודה הקשה. הוא אמר שהלאגר-פירר היה סדיסט איום ונורא. ערב אחד, לאחר שחזרו מהעבודה הקשה וקיבלו את מנת המרק, רצו האסירים להכנס לצריפים לשינת לילה. לפתע נשמעה הפקודה - לצאת מהצריפים למגרש האפל. משלוח חדש של יהודים הגיע ברכבת משא וצריך לצרפם למחנה.

הלאגר-פירר איש הס"ס ציווה על כולם ללכת לצריף הסמוך למחנה ולקבל את אנשי המשלוח החדש. פסי הרכבת היו במרחק של כארבע מאות מטרים מהמחנה.

הגרמנים פתחו את קרונות המשא הסגורים שבתוכם היו אלפי אנשים הלבושים עדיין בבגדיהם האזרחיים. הם נשלחו הישר מהונגריה, מבלי לעבור את אושוויץ. הניצולים מהמשלוח הזה סיפרו שלקחו אותם מבתיהם והכניסו אותם לתוך הקרונות מבלי לתת להם מזון ושתיה. כלאו אותם במצב זה במשך 12 יום וכך הם הוסעו ממקום למקום. הנאצים סגרו את קרונות המשא וקבעו מסמרים מבחוץ באופן שאפילו את הצעקות שלהם לא היה מי שישמע. החיילים הגרמנים נסעו בקרון האחרון ולאסירים לא היתה כל דרך לברוח. חמישים אחוז מהאנשים במשלוח מתו בדרך מאפיסת כוחות וממחסור במזון ובשתיה. גם המחצית שעדיין נותרה בחיים היתה באפיסת כוחות, ורק חלק קטן מהם היו מסוגלים לרדת לבד מקרונות הרכבת. האנשים מהמחנה הגישו את עזרתם לאלו שלא היו מסוגלים לרדת לבד.

לאחר שהורדו כל האנשים החיים והובאו למגרש האפלים, התחילו להוריד את גופות המתים. לפי פקודת הגרמנים הונחו הגופות במגרש האפלים בשורה מסודרת על הארץ, וכך ניתן היה לספור אותם. מספר החיים והמתים היה צריך להתאים למספר האנשים שהוכנסו למשלוח.

בתום הספירה הוכנסו השרידים למחנה, ואנשי המחנה נתנו להם מיד את פת לחמם כדי להציל את חייהם. הם היו על סף מוות מאפיסת כוחות ומרעב לאחר שבמשך 12 יום הם לא אכלו ולא שתו. אנשי המחנה פתחו את המטבח ובשלו להם במהירות תה חם ומרק ונתנו להם מנת לחם. כפי שכתבתי, במקום בו אנשי המינהל לא גנבו את

מצרכי המזון לעצמם, היה ניתן לחיות ולא להפוך למוזלמן. האנשים שהגיעו במשלוח החלו להתאושש, ולאחר כמה ימים של מנוחה הם חזרו לכוחותיהם וחייהם ניצלו. אנשי המחנה היהודים עשו הכל כדי שהחדשים יתאוששו. לאחר מנוחה בת כמה ימים הם סידרו אותם בעבודות קלות יחסית עד שיחלימו לחלוטין וכך הצילו אותם.

היתה זו אחת מן השיטות של הנאצים לרצוח את העם היהודי. רבים הומתו בתאי הגזים באושוויץ ובשאר מחנות ההשמדה, ואלו שהתאימו לעבודה - נשלחו לעבוד בתנאים מפרכים. סגרו אותם בקרונות רכבת ונתנו להם למות ברעב, בצמא ובקור. מחשבתם של הנאצים היתה שכל אלה שישארו בחיים הם החזקים, ואותם יקחו לעבודה הקשה.

הגרמנים נתנו פקודה נוספת לאנשי המחנה וציוו להפשיט את כל המתים ולחפש בבגדיהם זהב ויהלומים, הכל כמובן תחת פיקוח הדוק של אנשי הס"ס. אם אי מי מאנשי המחנה רצה להחביא לעצמו זהב כדי לקנות אח"כ מעט אוכל - דינו היה מוות במקום. הגרמנים הביאו להם סכינים וצבתות, והם נדרשו לעקור את שיני הזהב מפי הקרבנות הקדושים. אח"כ הם הורידו את טבעות הזהב מאצבעות הידיים ואת עגילי הזהב מהאוזניים. הנאצים ציוו לחתוך בעזרת הסכינים את האצבעות ואת בשר תנוך האוזניים יחד עם הזהב, ולשים אותם בארגז מיוחד. לאחר מכן נצטוו אנשי המחנה לנקות את הזהב מבשר הקדושים ולהניח את הבשר ואת הזהב בשני ארגזים שונים. הקרבנות הקדושים היו כבר נפוחים, מפני שהם נפטרו כבר זמן רב קודם לכן.

הגרמנים הנאצים לקחו את כל הזהב שנאסף, ומלבד מה שהגניבו לעצמם הם שלחו את הכל להיכן שנצטוו. הם נתנו אפשרות לקבור את גופות הקדושים יחד עם בשר האצבעות ובשר האוזניים בבית הקברות של המחנה.

לפי דעתם של הנאצים, ליהודי לא מגיע לקבל את הכבוד המינימלי להיקבר בבגדיו, ואנשי המחנה נאלצו לקבור את הקדושים ערומים. הם נתנו לקדושים את הכבוד האחרון, קברו אותם אחד ליד השני בקבר אחים וכיסו בעפר. מן השמים ינקמו את דמם הטהור של קדושי עמנו.

במחנה 11 נפתחה מסגריה עבור שאר המחנות. הגרמנים אהבו לרכז את בעלי המקצוע במקום אחד, ולכן הביאו לשם מסגרים משאר המחנות. ממחנה מס' 1 הגיעו כתריסר מסגרים מיהודי קובנה. היו אלה נערים שלמדו את המקצוע אצל המהנדס אוליסקי בגטו קובנה. אדם שהצליח לעבוד במקצוע כלשהו ולא בעבודה פיזית מפרכת - חייו ניצלו.

הצלתו של ה'שען'

הניצול ממחנה 11 המשיך וסיפר שפעם אחת הגיע משלוח חדש למחנה. שעונו של הלאגר-פירר איש הס"ס התקלקל, והוא שאל האם יש בין האנשים במשלוח שען שיוכל לתקן את השעון. במשלוח היה בחור צעיר שלאביו היתה חנות שעונים בהונגריה. לא היה לבחור הזה כל ידע מקצועי בשעונים, אך החברים אמרו לו: "תגיד שאתה שען ואולי תצליח לסדר את התקלה. אם לא תצליח תוכל לומר לו שלשם התיקון יש צורך בחלקים מיוחדים שהוא בודאי לא יוכל להשיג במצב של מלחמה. תנסה!" הבחור אמר לחבריו: "אין לי שום ידע מקצועי!" אך החברים לא נתנו לו מנוח: "ראית בחנותו של אביך אלפי שעונים, אולי תצליח לעשות משהו". הוא יצא מהשורה ואמר שהוא שען. הלאגר-פירר שמח ונתן לו לתקן את שעונו. הבחור אמר לו שמאחר ואין ברשותו כלי עבודה עדינים, יארך התיקון כמה ימים. אמר לו הגרמני: "העיקר שהשעון יתוקן, לא חשוב כמה זמן זה יקח".

מאותו רגע הוא היה חופשי מהעבודה הקשה וקיבל אוכל יותר טוב לפי פקודתו של הלאגר-פירר ראש הס"ס. הוא לקח את השעון בידיו וחשב מה הוא יכול לעשות, ומן השמים ריחמו עליו. הוא התחיל לנענע את השעון מצד לצד ופתאום התחיל השעון לעבוד. שמחתו היתה עד אין גבול, אך הוא לא סיפר לגרמני שכל כך מהר תוקן השעון. הוא רצה לעשות על הנאצי רושם ולהראות לו שהוא נאלץ לעבוד כמה ימים על השעון, ובקושי גדול, למרות שאין לו חלקי חילוף והמנגנון התקלקל, הוא הצליח לתקן את השעון במומחיותו הרבה. כשקיבל הלאגר-פירר הגרמני את שעונו המתוקן הוא שמח מאד והבחור הזה כבר לא עבד יותר וקיבל אוכל כפי שרק רצה. השען סיפר לגרמני שהיה פגם במנגנון, ורק מומחה גדול כמוהו מסוגל לתקנו. הלאגר-פירר איש הס"ס לא יכול היה להשיג בזמן המלחמה שעון, אך הוא גם לא יכול היה להרשות לעצמו להסתובב במחנה מבלי לדעת את השעה. הוא השאיר את הבחור במחנה כדי שיוכל תמיד לתקן את שעונו. כך הפך הבחור היהודי לאיש אמונו של הלאגר-פירר. הוא ניצל בעצמו ועזר גם לאנשים אחרים על ידי כח השפעתו על איש הס"ס הלאגר-פירר. תופעה זו מכונה אצל הגרמנים: "היודע שלי" (היהודי שלי), והבחור היה מודע למעמדו ומגן על אנשי המחנה ככל יכולתו. זוהי רק דוגמא לכך שכל אחד שנשאר בחיים היה לו נס פרטי משלו והשגחה עליונה מיוחדת. על כל יחיד ויחיד היו רחמי שמים עד אין סוף. כל אחד צריך להתבונן בנס הצלתו ולספר חסדי ה'.

לאחר שנגמר הכינוס הסתובבנו קצת בשטח המחנה וראינו שלא נותר כל זכר וסימן מהמחנה מלבד חתיכת הבטון מהמטבח ומחדר השירותים.

חזרנו למלון למנוחת הלילה. היינו ממש בהלם מכל המראות. כל המחשבות שבו אלינו כאילו אנו נמצאים עכשיו במחנה. למחרת היו האנשים כל כך שבורים ומותשים עד שחלק מאיתנו נותרו במלון למנוחה ולא המשיכו לבקר בשאר המחנות ובמסלול מצעד המוות. היינו צריכים לב חזק ועצבי פלדה כדי לעבור את הטראומה שוב. אדם חושב שהוא לעולם לא ישכח מה עבר עליו במחנות, אך האמת היא שבמשך השנים הוא מתרחק ונרגע מההלם הגדול. כעת חזר הכל עם כל העוצמה. נשאלת השאלה - מדוע הייתי צריך לנסוע ולעבור את הטראומה פעם נוספת? התשובה היא שאם הייתי נוסע רק כדי לראות את המעט שנותר, באמת היה אסור לי לנסוע. אולם אני נסעתי כדי לראות את גודל נס הצלתי, וככל ששמעתי וראיתי ונזכרתי - התחזקתי יותר ויותר בחיוב הגדול להודות לבורא עולם על כל החסדים והרחמים שזכיתי להם. לא היתה לי טראומה, אלא תחושת הודיה והכרת הטוב לבורא עולם. הרי אין בעל הנס מכיר בניסו, וצריך לשמוע ולחקור את גודל הנס ע"י הסיפורים של השרידים שנותרו בחיים.

תחנת הרכבת של העיר קאופרינג

במהלך הביקור ביקרנו גם בעיר קאופרינג. הלכתי עם אשתי ועם קבוצת אנשים לתחנת הרכבת - שם ניצלתי, ואולי הייתי צריך לברך "שעשה לי נס במקום הזה".

רצוני לכתוב על הנס הגדול שהיה עימי בתחנת הרכבת.

לאחר חיסול גטו קובנה, מצאו אותנו במחבוא ושלחו אותנו למחנה האיום שטוטהוף שליד העיר דאנציג. היינו שם כחודש ימים. הגיעו לשם יהודים מגטו שאוולי ומגטו ריגא, ובהמשך הצטרפו גם השרידים מהמחנות האיומים באסטוניה.

במשך החודש עברנו סלקציות שוב ושוב. הוציאו מתוכנו את הכשירים לעבודה ושלחו אותם למחנות לאנדצברג ולמקומות נוספים כפי שכתבתי. אני ניצלתי משם בניסים גדולים. בחודש אוגוסט יצא משלוח של שמונה מאות איש למחנות קאופרינג. שמו אותנו בקרונות פתוחים וחשבנו שנהיה כולנו במחנה אחד. השומרים הגרמנים היו בקרון האחרון. ברגע שראינו שאין עימנו בקרון גרמנים, מיד עשינו מנין לתפילת מנחה בציבור. בפעם הראשונה מזה חודש ימים התפללנו בציבור, והגרמנים שהיו בקרון האחרון לא הבחינו בכך. אחר כך העבירו אותנו לקרונות רכבת משא סגורים, ובכל קרון היתה כמות מסוימת של אנשים. הקרונות היו קשורים אחד לשני בשרשראות ברזל. הגענו לתחנת הרכבת וראיתי את השלט המבשר: קאופרינג.

כאן קרה לנו נס גדול וחיינו ניצלו. הגרמנים חילקו את המשלוח משטוטהוף לשתי קבוצות - קבוצה אחת של חמש מאות איש וקבוצה נוספת של שלוש מאות איש. לפתע שמענו שהורידו את השרשרת מהקרון שלנו שהיה קשור לקרונות האחרים, ואנו נשארנו בקבוצה שמנתה חמש מאות איש.

את ה-300 האחרים העבירו למחנה האיום שנקרא בגרמנית "וואלד-לגר", כלומר - המחנה ביער. היה זה מחנה עבודה איום ונורא. בהמשך הובא לשם גם הגאון הצדיק הרבי מקלויזנבורג. חברי היקר אהרן ברון מגטו שאוולי, שעימו ועם אביו הצדיק היינו בשטוטהוף, היה במשלוח שהגיע למחנה ביער, והוא סיפר לי שמתוך 300 האנשים נותרו בחיים בודדים ממש, אולי עשרה אנשים. אביו הצדיק נפטר במחנה.

עמדתי בתחנת הרכבת בקאופרינג והבטתי סביבי. כלום לא השתנה. התחנה נותרה בגודלה המקורי. כנראה שהעיר קאופרינג לא התפתחה בצורה מיוחדת. הכל עמד מול עיני בדיוק כפי שהיה פעם. הנה הרכבת, הנה השעון והנה השלט "קאופרינג". העולם כאילו נעצר מלכת במשך חמישים שנה. כאן ניצלתי לחיים בחסדי שמים עד אין סוף.

שבת קודש במינכן

המשלחת של ניצולי המחנות ביקרה במחנות בגרמניה מ- 25.4.98 עד 3.5.98. ביום שישי פרשתי מהמשלחת משום שרציתי להיות בשבת בקהילה היהודית במינכן, להתפלל במנין ולהיות ביום הקדוש בין אנשים החרדים לדבר ה'. הצטרפו אלי כמה אנשים נוספים, ביניהם חברי מקיבוץ הנוער של אגודת ישראל באיטליה ר' זלמן קלימן.

המחבר עם הרב יצחק ארנברג שליט"א
רבה של מינכן לשעבר וכיום רבה של ברלין

הרב של מינכן, הרב יצחק ארנברג, הזמין אותנו לסעודת ליל שבת בביתו. התפללנו בבית הכנסת הראשי - בנין גדול באמצע העיר הנתון תחת שמירה.

השומר מכניס רק את מי שהוא מכיר. בליל שבת היה מנין מצומצם, והתפללנו מבעוד יום לפני צאת הכוכבים. לאחר התפילה הלכנו עם הרב לביתו במרחק חצי שעה הליכה ואף אחד לא פגע בנו בדרך. מינכן היא עיר חופשית ואפשר להסתובב בה בלילות. ממש קשה למצוא כיום עיר כזאת באירופה. הרב והרבנית ארנברג קיבלו אותנו יפה מאוד ושוחחנו עד חצות הלילה. כל אחד סיפר את זכרונותיו. כמה שנספר - לא נגמור לספר את יציאת מצרים הפרטית של כל אחד ואחד מאיתנו.

חזרנו למלון, ולמחרת שוב התפללנו בבית הכנסת. הפעם התמלא בית הכנסת באנשים דתיים וחרדים. נראו שם גם אנשים עטורי זקן. החזן היה אברך ישראלי. קריאת התורה היתה יפה מאוד. לאחר התפילה נשא הרב ביבנפלד, רבה הזקן של מינכן, דרשה בגרמנית צחה. הוא שימש כרב במינכן במשך עשרות שנים. בהמשך התפילה הגיעו אנשי המשלחת שהיו בגרמניה ועשו לנו סעודה גדולה, ושוב דרש הרב ביבנפלד. לאחר ברכת המזון כולם התפזרו ואנו חזרנו למלון. לפנות ערב, בשעה מאוחרת מאד, התפללנו מנחה בבית הכנסת ואכלנו סעודה שלישית. הרב יצחק ארנברג הגיע ודיבר מאוד יפה. לאחר שהתפללנו מעריב הודינו לו מאוד על העונג-שבת, נפרדנו וחזרנו למלון בגויטינג. הגענו לשם בחצות הלילה.

למחרת בבוקר, ביום ראשון 30/4/1995, היתה המשלחת אמורה לנסוע לדכאו לציון יום השחרור של המחנה. כאן עלי לציין את התחשבותן של אומות העולם בדת היהודית. יום השחרור של דכאו חל בתאריך 29/4, כלומר - בשנה זו הוא חל בשבת. יותר מכך, שנת 1995 היתה מיוחדת יותר מכל שנה בהיותה יובל שנים בדיוק לאחר השחרור. המארגנים הגרמנים הבינו ששום יהודי דתי לא יכול לבוא ליום הזיכרון בשבת, וכיוון שרצו להעניק ליום הזיכרון אופי דתי, הם דחו אותו ליום המחרת 30/4/1995. באו אנשים מכל העולם, גנרלים מאמריקה, אנשי צבא וניצולי המחנות מכל האומות, ושום תרעומת לא היתה על כך שיום הזיכרון נדחה ליום המחרת. כחמישים אלף אנשים מכל העולם היו שם, ואף מילה בגנות הדחייה לא נאמרה ברדיו, בטלוויזיה ובעיתונות.

בינתיים שמענו שלקהילה היהודית במינכן ישנה בעיה קשה עם יהודי המקום. במינכן חיים כחמישים אלף יהודים, אך למרות שלהנהלת הקהילה ישנם תקציבים - כמעט ואין לה קשר עם יהודי העיר ובפרט עם הנוער המקומי.

הארגון היהודי הדתי יכול לקיים פעילויות נוער רק ביום ראשון, משום שאם הוא יעשה אותן בשבת - הנערים יבואו מכל חלקי העיר ויהיו חילולי שבת גדולים. אולם, הנוער רוצה שהפעילות תתקיים רק בשבתות כיוון שביום ראשון הם רוצים לבלות.

ישנם מעט מאוד שומרי מצוות במינכן. הבעיה העיקרית שלהם היא חינוך הילדים והנוער. היהודים ממשיכים לגור שם בגלל הפרנסה. מדובר בעסקים כשרים, כמו עסקי יהלומים ונדל"ן. בראש הקהילה עומדים אנשים לא דתיים ויש לרבנים חיכוכים עימם. לדוגמא, בליל הסדר ערכה הקהילה סדר לאלף איש, וראשי הקהילה רצו להתקין רמקול כדי שכולם ישמעו את התנהלות הסדר. רבני המקום התנגדו כמובן בכל תוקף והיתה ביניהם מלחמה גדולה. השחיטה בעיר נעשית בצורה מהודרת והשוחט הוא אדם ירא שמים שהגיע מהארץ. מצב החינוך הוא קשה מאוד. תפקידם של הרבנים מסובך למדי, והם מנסים להקים פינה קטנה של מקדש מעט כדי שיוכלו לחנך את הילדים על טהרת הקודש ולחזק את הכשרות ושמירת השבת.

הרצון הוא גדול, אך המעשים הם קטנים לעומת הצורך. זוהי שריפה גדולה שאי אפשר לכבותה עם טיפות מים. אחוזי ההתבוללות גבוהים, ורבני המקום עושים כל מאמץ למנוע מנערי הקהילה להינשא לבנות ניכר. האחריות שלהם היא עצומה. הם מסתכנים בעצמם בחינוך ילדיהם ופועלים במסירות נפש להצלת העם היהודי.

יום ראשון בבוקר, 30/4/1995 למניינם

בתאריך זה התקיימה עצרת גדולה לזכר יום השחרור החמישים של מחנה דכאו. הגיעו משלחות מכל העולם ובפרט מגרמניה, ובסה"כ נכחו באירוע כחמישים אלף איש. המשטרה במקום שמרה על הסדר. תוכנית יום הזכרון התחילה בשעה תשע בבוקר. היה זה יום גשום, ולמרות זאת המשיכו להגיע המוני אנשים מכל האומות וכן גנרלים מהצבא האמריקאי ששחררו את המקום.

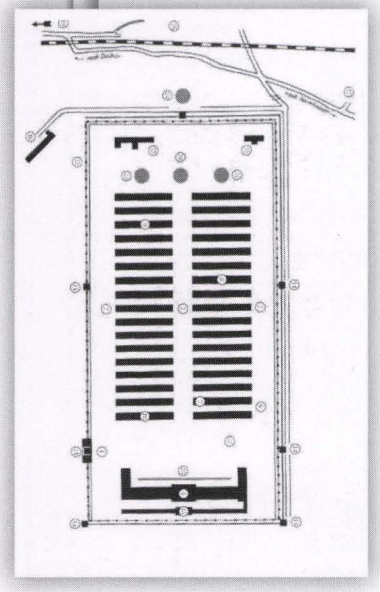

בית הכנסת הכאר שול בקובנה
בחזית אנדרטה לקדושי קובנה

לפי התוכנית, עצרת הזיכרון החלה ליד היכל הזיכרון שהוקם ע"י היהודים. באירוע היו גם אנשי כמורה - בישופים קתולים, פרוטסטנטים ופרובוסלבים. אתר הזיכרון של היהודים ניצב בסוף המחנה. בנו שם מערה עמוקה, ומסביב מדליקים נרות. ישנם שם כל

מיני סמלים שלא התעמקתי במשמעותם. בזמן העצרת היו שם הרבה אנשים ואנו לא יכולנו להיכנס למערה. לאחר שהם התפזרו נכנסנו פנימה כדי לראות את מקום הזיכרון. היה שם חזן שאמר פסוקי תהילים בצורה מרגשת ביותר, ואנו אמרנו קדיש ו'קל מלא רחמים'. החזן היה משה אלכסנדרוביץ שהזדקן מאד. לפני המלחמה הוא היה חזן ראשי בכאר-שול בקובנה ונחשב לאחד מגדולי עולם החזנות. הנוכחים בעצרת המשיכו ללכת לשאר מקומות הזיכרון שנעשו ע"י הבישופים. הם בנו שם כנסיות שונות ואנשי שאר האומות הלכו להתפלל את תפילתם באותם מקומות.

מחנה דכאו

ציור תבנית מחנה דכאו

אתאר מעט את צורת מחנה דכאו כפי שניתן לראות בציור המצורף. צורת המחנה היתה כמין מלבן ובו שתי שורות שבכל אחת מהן שבעה עשר צריפים, ובתווך היה שביל של כשלושה מטרים.

כיום נשאר צריף אחד לדוגמא, אך הוא ריק ואין בו שום תכולה. לאסירים ששהו כמה שנים במחנה דכאו היו כל מיני הטבות שאנו לא זכינו בהן. ראשית כל, לכל אחד היתה מיטה. בכל צריף הוכנסו כ-250 איש ולא היה להם צפוף כלל. בכל צריף היה שירותים וכן מים לרחצה. מלבד זאת, היה להם צריף מיוחד לרחצה עם מים חמים. היתה במחנה מכבסה, מטבח טוב, בית חולים, רופאים וטיפול רפואי סביר. אנו, לעומת זאת, היינו כאלף וחמש מאות איש סגורים באותו הצריף, וסבלנו מרעב איום ומהתעללות. האסירים הקבועים היו יוצאים לעבודה בקירבת מקום תחת משמר, וכשחזרו היתה להם מנוחה. אנשי הקאפו לא היכו אותם וראשי הבלוקים לא נגעו לרעה באף אחד. הם יכלו לטייל בתוך המחנה כל הלילה ואף אחד לא עיכב אותם. הם רק היו צריכים להיזהר לא להתקרב לגדר התיל החשמלית של המחנה. דכאו היה כנראה מחנה לדוגמא, כיון שאנשי הצלב האדום העולמי הובאו אליו לביקור.

בשלב מסוים החלו הגרמנים לשלוח לדכאו משלוחים ממחנות העבודה שהתחסלו. מצבם של האסירים בדכאו היה בלתי נסבל. בכל המעברים התווספו איצטבאות ללינה, ובמיטה אחת ללא סדין נדחסו שלושה אנשים. צריפי המגורים הכילו כ-1500

מראה כללי דכאו

איש בצריף אחד, ולא היה בהם מקום לזוז. האוכל היה מימי ודוחה. בית מרחץ עם מים חמים לא היה בנמצא. כל צריף הוקף בגדר תיל בגובה 4-5 מטרים וכך הפך כל צריף להיות מעין מחנה הסגר לחוד. אסור היה לצאת מהצריף לשטח המחנה. במגרש הקטן בין הצריפים היה נערך האפל, וכדי לקבל את האוכל היו האסירים יוצאים החוצה, נכנסים אחד אחד דרך דלת הכניסה ואז מקבלים את מנת הרעב.

אמנם שום גרמני לא עמד לשמור ליד פתח היציאה של הצריף, אבל מספיק היה שהקאפו או ראש הבלוק עמד שם בשביל שאף אחד לא יעז להתקרב לשער היציאה. לא היכרנו את המחנה מבפנים כלל. פעמיים ביום בלבד היו יוצאים למטבח כמה אנשים בודדים בליווי הקאפו כדי לקבל אוכל. מי שזכה לכך הרגיש כאילו הוא יוצא מכלוב בגן חיות.

היה זה עינוי גדול להיות עם כ-1500 איש בשטח כה קטן שנועד עבור 250 איש. הרגשנו מחנק, אבל פחדנו אפילו לדבר. עשינו הכל בשקט ורק קיווינו לא לקבל מכות מראש הבלוק. החוויות הקשות ממחנה שטוטהוף - שם קבלנו מכות רצח - עוד היו צרובות בזכרוננו. בצריפים הללו מתו רבים. אנחנו שהינו לילה אחד בצריף כזה. לפנינו היו שם אסירים צרפתיים, וכשאנו הגענו מנינו ביחד כשמונה מאות איש בצריף אחד. הצרפתים היו מוזלמנים, תלושים

ליד מגדל השמירה בדכאו

מהסביבה ומוכי הלם, וניכר עליהם שהם על סף מוות. רצינו לדבר איתם ולשאול קצת על המחנה, אבל הם לא ענו לנו. בבוקר, כשיצאנו לאפל על יד הצריף שלנו, התחילו להוציא מהצריף את המתים. עשרות אסירים צרפתים מתים הוצאו והונחו בסוף הצריף לספירה. הספירה התקיימה על ידי איש הס"ס, והמספר הסופי היה צריך להתאים לספירה של הלילה הקודם - חיים ומתים יחד. כשראינו בבוקר את המון המתים מונחים על הארץ קיבלנו זעזוע נורא. דבר כזה לא ראינו במחנה שלנו מעולם. בלילה הקודם האנשים הללו עוד היו בין החיים ויצאו לספירה, ולמחרת בבוקר כבר מוציאים את גופותיהם. זה היה מבהיל. הפשיטו אותם מבגדיהם והשאירו אותם ערומים, ולאחר הספירה הגיעה עגלה ואסירי המחנה לקחו אותם לשריפה בקרמטוריום. בקרבת מקום היו חמישה תנורי קרמטוריום והם עבדו יומם ולילה בשריפת מתי המחנה. בבוקר הודיעו לנו שאנו עוזבים את המחנה, ומי שאין לו כח יכול להישאר במקום. רק יחידים שממש לא היו מסוגלים ללכת נשארו בדכאו. אנו כולנו רצינו רק לברוח מהמוות הנורא בדכאו. היתה זו שגיאה גדולה. במצעד המוות נפלו רבבות בדרך, ואילו מי שנשאר בדכאו השתחרר תוך שבוע ימים על ידי האמריקאים.

גדרות התיל סביב כל צריף הוקמו ע"י מנהלי המחנה של האסירים. הם לא רצו שהאנשים הרעבים יסתובבו במחנה ואולי יגנבו אוכל מהמטבח ובגדים ממחסני המחנה. הם גם חששו שהגרמנים יראו את עשרות האלפים מסתובבים במחנה יומם ולילה ויאסרו על כולם להסתובב במחנה בחופשיות.

דכאו בסוף המלחמה

לאחר המלחמה סופר לנו שאנשי הקאפו וראשי הבלוקים הקימו לקראת סוף המלחמה מחתרת התנגדות לגרמנים. אומרים שלקראת הסוף הגרמנים רצו לפוצץ את כל מחנה דכאו. אנשי הקאפו וראשי הבלוקים לא נתנו יותר מכות לאסירים, אך עוד מנעו מהם אוכל וצעקו עליהם צעקות כדי לעשות רושם על הגרמנים אנשי הס"ס. למעשה, היחס שלהם השתנה לחלוטין, אבל אנחנו לא ידענו מכך. היינו בדכאו לילה אחד ולא היה מי שיספר לנו על השינוי.

לקראת סוף המלחמה הביאו הגרמנים לדכאו כחמישים אלף אסירים מהמחנות בסביבה. אלפים מהם מתו מדי יום מרעב, ותנורי הקרמטוריום לא עמדו בקצב. הגרמנים לא הספיקו לשרוף את כל גופות המתים ביומיים האחרונים, ובשלב מסוים הם הפסיקו לאסוף את הגופות ולהביא אותם לביתן הקרמטוריום. הגופות נותרו פזורות על הארץ ומילאו את כל שטח המחנה.

כשהאמריקאים כבשו את המחנה הם הביאו מיד את המתים לקבורה בקבר אחים יחד עם כל האומות. כ-7500 איש נקברו ליד הר ליטנברג. לאחר השחרור פרצה בדכאו מגפת הטיפוס, ועד שחיל הרפואה האמריקני התגבר על המגפה מתו כ-1230 איש. הם נקברו בבית הקברות 'זולד פרידהוף' בעיר דכאו.

בתום אסיפת הזיכרון התפזרו כולם והסתובבו בשטח המחנה. ראשית כל הלכו כולם לראות את תנורי הקרמטוריום. היו שם חמישה תנורים בוהקים מניקיון, ללא כל שאריות של אפר אדם, והם נראו כמו תנורים לאפיית לחם. אנשים הדליקו נרות זיכרון בפתחי התנורים.

ליד חדרי הקרמטוריום היה חדר המתה בגזים. כפי שכבר כתבתי, תאי הגזים במחנה דכאו לא הופעלו מעולם. יתכן שהסיבה לכך היא שאנשי הצלב האדום השוויצרי היו מבקרים לעיתים קרובות במחנה דכאו והגרמנים רצו שהמקום יחשב כמחנה לדוגמא.

המחבר ליד המשרפות

האנשים שבאו לבקר בדכאו בשנת החמישים לשחרור המחנה לא ראו את המוות האיום בעיניים. הם פסעו בשביל בין שורות הצריפים כאילו הם בטיול. אני, לעומתם, ראיתי על השביל הזה מאות גופות מובלות בעגלות לשריפה בקרמטוריום. יום אחד הספיק לי בשביל להבין את ממדי הזוועה. בעומדי ליד תנורי הקרמטוריום ראיתי מול עיני את שריפתם של מאות הקדושים יום יום. לא היה צורך בתאי גזים בדכאו, הרעב האיום עד אפיסת כוחות המית את כולם.

אנשים באו לחגוג את יום השחרור לאחר שקיבלו את כל הידע על המחנה מהחוברות שחולקו להם. האינפורמציה בחוברות היתה במספרים - כמה אסירים היו במשך הזמן וכמה מתו. את המראה הנורא של הובלת מאות גופות שנראו כמו שלדים לא ניתן לכתוב ולתאר. רק מי שראה זאת בעיניו יכול להבין את התחושה. השביל בין הצריפים עליו צעדו כולם בניחותא היה שביל המוות שבו הובלו אלפי מתים לשריפה ואפילו אפרם לא נקבר. לא הצטרפתי לכולם במוקדי האסיפות והנאומים. רציתי ללכת לבד, להרגיש את האימה והפחד של דכאו, וכל הדרך להודות לבורא עולם על כך שזכיתי להינצל בחסדי שמים.

הלכתי עם אשתי למקומות בהם בוצעו ההוצאות להורג. היה כמה מקומות כאלו והם קיימים עד עכשיו: המקום הראשון הוא ליד עץ עבה, וגם כיום לאחר חמישים שנה עוד אפשר לראות סימנים של חורים בקליפת העץ. מיתה זו נחשבה מיתת חסד ללא עינויים. מטר כדורים נורה - והאדם נופל ומת מיד.

המקום השני היה ליד הגדר, סמוך לעץ המפורסם. כיום ישנו שם גן פרחים נפלא לזיכרון. בלשון המחנה הוא נקרא 'קיר המוות'. עשרות, מאות ואלפים הוצאו שם להורג בבת אחת. אנשי הס"ס קיבצו את כל האנשים יחד והרגו אותם ביריות עוד לפני שהם הספיקו להתאושש ולחשוב על בריחה. קשה לדמיין שמקום כה יפה, עם הפרחים היפים בעולם, היה מקום של רצח וסדיסטיות נאצית.

המחבר ליד עץ המוות

בנוסף, היה גם גרדום תליה, אך לא ראיתי בביקורי. לא היו שם מדריכים שיסבירו, כולם הסתובבו וחיפשו בכוחות עצמם.

הקבוצה שלנו הגיעה מהארץ, ולאחר כמה ימים הצטרפו אלינו אנשים נוספים מיוצאי המחנות.

במחנה דכאו היו מכשירי עינויים כמו במרתפי האינקויזיציה בספרד בימי הביניים. הנאצים היו רוצחים אסירים במכות ובמכשירי עינויים בצורה מזעזעת שאינה ניתנת לתיאור. העינויים נועדו בעיקר לאלו שניסו לברוח מהמחנה, ולפעמים לשאר האסירים שאנשי הס"ס רצו להנות מהוצאתם להורג על ידי מכות ומכשירי עינויים.

כל פלוגה שהיתה יוצאת בבוקר לעבודה היתה נספרת בשער המחנה, ובעת חזרתה בערב היתה נספרת שוב. אם המנין לא התאים, היה חשש שכמה מאסירי המחנה ברחו. כדי לוודא שבאמת חסרים אסירים, ואין המדובר בטעות בספירה שנעשתה ביציאה בבוקר, היו הנאצים מוציאים את כל אנשי המחנה למגרש הגדול של המחנה וסופרים את כולם כמה פעמים. אם אכן נתגלה חסר במספר הכללי, פירושו של דבר שאנשים מן המחנה ברחו בזמן העבודה.

עד שלא נמצאו הבורחים - הוחזקו כולם במגרש האפלים אפילו לילה שלם. הם עשו זאת כדי לעייף את האסירים ולהפחיד אותם, כך הם לא יעזו לעזור למישהו לברוח.

החיפושים אחר הבורחים נעשו בכל במרץ. לא היה להם לאן לברוח, כיוון שאנשי הכפר הסמוך לא העזו להסתכן במתן מחסה לבורחים. גם הרחמנים שביניהם נתנו לנמלטים רק מעט אוכל ושילחו אותם מהמקום. לא היו בסביבה יערות עד, ובכל הדרכים שרצו אנשי צבא ומשטרה גרמנים. הבורחים היו לבושים בבגדי המחנה ובקלות רבה מצאו אותם. זו בעצם אחת הסיבות לכך שבגדי האסירים עוצבו מבד הפיז'מות, כך אין אפשרות לברוח. לאחר שהבורחים נמצאו החלו העינויים הנוראים. הגרמנים רצו להוציא מהם מי עזר להם בבריחה, מחשש שמא ישנה מחתרת אנטי נאצית מחוץ למחנה והיא עלולה לפעול נגדם. ברגע שמצאו את הבורח הראשון חילצו ממנו בעינויים את המקום אליו ברחו כל היתר. האמת היא שכל אחד ברח לאן שרגליו נשאו אותו. הבריחה היתה החלטה רגעית לאחר שהאסירים ראו את המוות לעיניהם וחשבו שיש אפשרות לברוח ולקבל מחסה אצל אנשי המקום.

כך נמשכו המכות והעינויים עד שהמוות גאל את האומללים. הנאצים ביצעו את עינויי תופת בבונקר המפורסם. ועדיין, אחרי כל העינויים הללו, אנשי הס"ס ראשי המחנה לא הסתפקו במוות של הבורחים, וכיוון שרצו להפחיד את אנשי המחנה ולמנוע מהם לנסות לברוח - ערכו לנמלטים הוצאה להורג לעיני כל אנשי המחנה.

לאחר העונשים הללו אף אחד כבר לא עלה על דעתו לברוח. הבונקר ששימש לעינויים נועד לספק את תאוות ליבם של הנאצים ולהעניק להם את התענוג הגדול ביותר שלהם - רצח אכזרי. היה זה מקום ההוצאה להורג הקשה ביותר במחנה. למחרת הרצח היו נדרשים אנשי המחנה לשטוף את הדם שנשפך על הקירות ועל הרצפה ולהכין את הבונקר לעינויים חדשים.

המשכנו להסתובב במחנה וראינו את שער הכניסה מברזל שעליו כתוב בגרמנית: "**ארבעט מאכט דאס לעבן פריי**", כלומר: העבודה עושה את החיים חופשיים.

כשראיתי את שער הברזל עבר רעד בכל גופי. נזכרתי בכניסה שלנו לדכאו.

שלט זה נכתב לכבוד הביקורת של הצלב האדום השוויצרי במחנה. הנאצים רצו לגרום להם לחשוב שמדובר במחנה עבודה ולא במחנה השמדה. כשאנו באנו בחודש אפריל 1945 למחנה דכאו, היה בתוך מגרש המחנה עוד שלט גדול בגובה 5 מטרים וברוחב 10

מטרים, וגם עליו נכתבה סיסמא זו. כיום השלט השני איננו. נותר רק שלט הברזל על השער הקטן בכניסה למחנה.

גם בשוויץ הוקם בזמן המלחמה מחנה עבודה לפליטים. ממחנה עבודה הצלב האדום לא נבהל. הנאצים הצליחו להעלים מאנשי הצלב האדום השוויצרי את מכונת המוות המשומנת שפעלה בדכאו.

אלפי המבקרים הצטופפו במרכז המחנה, שם נישאו נאומים ע"י משחררי המחנה האמריקנים וניצולי המחנה. נערך שם גם קונצרט של מוסיקה מיוחדת.

לי לא היה ענין במוסיקה ובנאומים. חזרתי לחדרי הקרמטוריום ונכנסנו לביתן הסמוך - שם היה חדר המתה בגזים. היה זה חדר גדול ואטום שבתקרתו נעשו פתחים לצורך כניסת הגז הרעיל. מבהיל לראות את בלוני הגז שעומדים בחוץ. הם עשויים מפח עבה כדי שהגז לא ישתחרר וימית חלילה גרמני נאצי כלשהו. הגרמנים הכינו את חדר הגזים, אך מעולם לא השתמשו בו להשמדה. יתכן שהסיבה לכך היא שהנאצים פחדו מביקורת של אנשי הצלב האדום השוויצרי וידעו שלא יוכלו להסתיר דבר כזה. שמענו שפעם אחת הומתו בגז אלפי גרמנים בעלי מומים ומשוגעים בארמון כלשהו באוסטריה כיוון שהם לא התאימו לגזע הגרמני הנעלה, ולאחר מכן שרפו את גופותיהם בתנורים.

נכנסנו לאולם התנורים - הקרמטוריום. הכל שוחזר מחדש. אפשר לחשוב שאלו הם תנורי אפיה במאפיה מיוחדת. בפתח התנור ישנה אלונקת הברזל שעליה היו שמים את הגופה וכך מכניסים אותה לתנור. היום כמובן הכל נקי ומלבד נרות ופרחים אין זכר לזוועה. אני סבור שכדי להמחיש את אימת הקרמטוריום היה צריך להכניס באלונקה בובת אדם מוזלמן ולהראות בחוש איך היו שורפים, אך דבר כזה אינו מתאים לאניני הדעת הגרמנים. הם טוענים שכל הזוועות נעשו ע"י כנופיית רוצחים, והעם הגרמני אינו אשם בפשע.

משם המשכנו לצריף היחיד ששוחזר לזיכרון. הדוגמא כמובן אינה מושלמת, מפני שהיו צריכים לבנות את 3 הקומות של איצטבאות העץ ולהראות איך נדחסו 1500 איש בתוך הצריף. הגרמנים שרצו להנציח את המקום בנו רק דגם חיצוני של ביתן מגורים לא אמיתי. בעודי צועד בין השבילים פגשתי יהודי מפולניה ששהה במשך ארבע שנים במחנה דכאו עם חיילים פולנים, והגרמנים לא הבחינו שהוא יהודי. חבריו הפולנים לא הלשינו עליו. הוא סיפר לי שהם אמנם כל יום היו יוצאים לעבודה, אך הם לא התענו כמונו. לא גנבו להם את האוכל והם לא קיבלו מכות מהקאפו. כפי שתיארתי, היה

להם בית מרחץ עם מים חמים מלבד המקלחת בביתן שבה היו מים קרים. היתה לכם מכבסה וכמובן בית חולים. הם לא סבלו כפי שאנו סבלנו.

הוא סיפר לי שהוא גר כעת בעיר דכאו, ורק שני יהודים גרים בעיר.

משם הלכנו למגרש המחנה - שם היו האפלים הגדולים של כל אנשי המחנה. התקיימה שם עצרת גדולה עם עשרות אלפי אנשים מכל העולם. ברקע הושמעו שירים עצובים שאותם מנגנים בהלוויות באמריקה. העם היהודי מעדיף לומר תהילים, אך אומות העולם מבטאות את אבלן באמצעות מנגינות עצובות. לאחר כשעתיים של נאומים ושירה בכיכר המרכזית יצאו האנשים שוב לבקר במחנה. יש שם מוזיאון עם תמונות שצולמו במצבים הכי קשים. למעשה, רוב התמונות שבהן רואים את המחנות ואת מצעד המוות - מקורן במוזיאון בדכאו. הסתובבנו זמן רב לראות את התמונות הקשות.

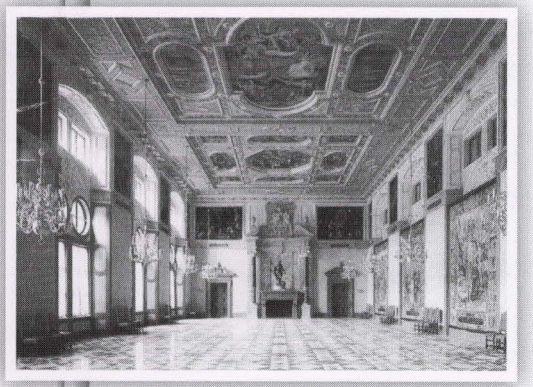
המחבר בתערוכה בדכאו

כמו כן, ישנו שם ארכיון ממוחשב שבו מתועד כל מי שהיה במחנות העבודה. אנשים ניגשו לשם מבלי לדעת את המספר אלא רק את שם המשפחה, ומיד קיבלו את כל הפרטים. כל הסיפורות שנכתבה על מחנה דכאו מתועדת שם גם היא, אך כמובן הכל כתוב בגרמנית או באנגלית.

לקראת הצהרים החל הציבור להתפזר. מארגני האירוע הזמינו אותנו ואת שאר ניצולי המחנה לארמון של שושלת לודוויג - מלכי בווריה - במינכן. כיום יושב שם מושל בווריה. זה ממש חלום לראות ארמון מלכים של פעם. הגיעו לשם אלפי אנשים וכיבדו אותם באוכל קל. אנו כמובן לא טעמנו מאומה, גם לא משקאות כמו בירה וקפה. הלכנו לראות את הארמון ולהבין מהי מלכות של פעם. כל ההיסטוריה של מלכי בווריה נמצאת שם בשלמות.

נשאלת השאלה - היכן הוחבאו כל התמונות ושכיות החמדה שבארמון בזמן המלחמה וההפצצות המסיביות? הרי אזורים שלמים במינכן הפכו לעיי חרבות! שומרי המקום

הגרמנים הסבירו שכל תכולת הארמון הוחבאה בבונקרים בעומק האדמה. האנשים שהיו איתנו אמרו דבר מעניין: הגרמנים העבירו מסר בדרכים שלהם, כמו לדוגמא ע"י הצלב האדום השוויצרי, וסיפרו במדויק היכן נמצאים מוזיאונים או מקומות היסטוריים שאם יופצצו לא תהיה אפשרות לשחזרם. האמריקאים והאנגלים ידעו בבירור היכן המקומות הללו וכך הם לא הפציצו בהם. לפי טענה זו, לא היה כל צורך להחביא את כל התמונות ויתר החפצים.

ארמון בווריה

נכנסנו פנימה ומצאנו אולם גדול עם תצוגה של צלחות ענק מכסף טהור. היו שם מאות צלחות ושאר מיני כלים מכסף טהור. את הגודל הזה כמעט לא רואים, אולי רק במוזיאון. רק אז הבנתי את התיאור במגילת אסתר על הסעודה הגדולה של המלך אחשורוש שבה אכלו בכלי כסף וזהב. הכלים בתצוגה היו בגודל שאינו במושגים שלנו. ראינו מה זו מלכות של פעם. הארמון של מלכי בווריה קיים מאות בשנים.

לא היה לנו מדריך שיסביר יותר מדי. המארגנים דאגו רק לעוגיות ולשתיה וכל אחד הסתובב והבין מה שהבין.

המחבר ליד ארמון בווריה

ירדנו למוזיאון בקומה הראשונה. מצאנו שם מומיות ואבנים עם כיתוב בכתב חרטומים. היה חסר לנו הסבר על המוצגים, אך לא יכולנו להתעכב שם יותר מדי. היו במקום שומרים רבים שהשגיחו שאף אחד לא נוגע בכלום. אני חושב ששווי המוצגים הוא מאות מיליוני דולרים. בעבר היה זה רכוש מלכי בווריה, אך כיום זה הפך לרכוש ציבורי.

אצלנו, במחנה 10 באוטינג, ראש מפעל היציקות היה המהנדס לודוויג - צאצא למלכי בווריה. ניכרה עליו אצילות ומלכותיות, אך הוא מעולם לא התערב לטובתנו. הוא היה יכול לעזור לנו רבות ולהשפיע על המייסטרים לא לתת יותר מכות רצח, אבל הוא העדיף להתעלם. הוא השתדל לבוא למפעל רק לעיתים רחוקות והעמיד פנים כאילו הוא אינו רואה את היחס שהיהודים מקבלים.

האנשים שהיו איתנו במשלחת אמרו שהרבה מפעלים גרמניים שאינם צבאיים לא הופצצו מפני שהאמריקאים קיבלו עליהם ידיעה מוקדמת. למליארדרים הגרמנים היה רכוש עצום באמריקה והם מצאו את הדרכים להשפיע על האמריקאים לא להרוס את רכושם בגרמניה.

יום קשה עבר עלינו במחנה דכאו. המראות הנוראים והתחושות הקשות מימי קדם שבו אלינו באחת.

יום שני, 1/5/1995 למניינם

יום השחרור היה בל"ג בעומר תש"ה, ה-2 למאי 1945 למניין האומות. ביום זה רצו ראשי הערים לעשות כנס זכרון מרכזי במקום בו השתחררנו - ביער ליד העיירה ביי-קירכן.

אנו רצינו לראות את כל הערים והיערות שבהם עברנו במשך כעשרה ימים, מרחק של מאות קילומטרים שצעדנו יומם ולילה במצעד המוות, אך זה לא היה בתוכנית. המארגנים רצו לעשות את הכנס במקום אחד - מקום השחרור.

ד"ר שרייבר, מאנשי הטלוויזיה הבווירית וחוקר המחנות, סידר לנו ביום שלפני הכנס הגדול רכב וליווי למסלול מצעד המוות. הוא בעצמו ליווה אותנו כל הדרך ומצא את כל המקומות שבהם עברנו. הכל כמעט נשכח, אך הוא חקר ובדק עד שמצא.

ד"ר שרייבר עובד עבור 'יד ושם' בירושלים, וכל כמה חודשים הוא מגיע לא"י. הוא הפיק סרטים רבים על המחנות בגרמניה, וגם כעת הוא הסריט את הדרך שעשינו עימו לאורך מצעד המוות. לאחר מכן, הוא שלח לכל אחד מאיתנו סרט המתעד את המקומות בהם היינו.

רצינו מאד ללכת איתו, מפני שהיה לנו ברור שביום המחרת לא נעבור במסלול מצעד המוות. ד"ר שרייבר הכיר כל פינה שבה עברנו וכל מחנה שבו היינו למרות שכיום

אין להם כמעט כל זכר. הוא השקיע שנים ארוכות בחקר הנושא. הוא אחד החוקרים הגרמנים הגדולים שכותבים על השואה ועל המחנות הקשים, ומשמש כמנהל מחלקה בטלוויזיה הגרמנית במינכן.

ראשי הערים שדרכן עברנו במצעד המוות הקימו אגודה שתדאג להצבת אנדרטאות זיכרון בכל עיר ועיר. ד"ר שרייבר הוא אחד מן העוסקים במלאכה זו. האנדרטה שמוצבת ברוב הערים נמצאת גם ב'יד ושם' בירושלים - דגם של שורות אנשים רזים וכחושים העומדים על סף נפילה וכל אחד תומך ברעהו שלא יפול.

הועמדו לרשותנו אוטובוסים ומדריך, וכפי שאמרתי באוטובוס שלנו היה גם ד"ר שרייבר. המקום הראשון אליו הגענו היה היער בו שהינו כמעט יומיים. היה זה כאשר גרינג התקומם נגד היטלר והכריז על עצמו כפיהרר. כולם חיכו בדריכות לראות אם אנשי הס"ס והגנרלים הגרמנים ילכו אחריו או לא. כשהיטלר ימ"ש שמע על כך, הוא רתח מכעס והתגלגל על הארץ. הוא ביטל מיד את המינוי העצמי של גרינג ומינה גנרל אחר למלא את מקומו. בשלב זה הבין היטלר שהוא איבד את הניצחון והוא מפסיד את המלחמה, והחליט להתאבד. עד אז היטלר עדיין האמין שהוא ינצח במלחמה.

במצעד המוות הלכנו לרוב בכבישים צדדיים, מפני שאת הכבישים הראשיים השאירו עבור הצבא הגרמני. סמוך ליער היה כפר שכיום הפך לעיר, ובקושי גדול מצאנו אותו. ד"ר שרייבר הראה לנו כמה סימנים שיקלו על איתור המקום, אך הכל לא התאים. הסימן המובהק היה האגם הגדול שאמור היה להימצא במרחק של כמאה מטרים מהיער. כל כך רצינו אז לשתות ממי האגם, אך השומרים הגרמנים עמדו עם רובים שלופים ולא נתנו בשום אופן לגשת לאגם. מי שניסה בכל זאת - נורה למוות. לבסוף מצאנו ביער ביצות שבהן מעט מים עם זבובים, יתושים, עלוקות ושבלולים. שאבנו את המים הללו וסיננו אותם דרך המעיל המלוכלך שעל גופנו. השטח בו שהינו ליד היער לא השתנה, וכמו בעבר - גם כיום צומח שם עשב יפה. אי אפשר להאמין שמקום זה היה חצר המוות. חיפשנו קברים באזור ולא מצאנו כלום. כפי שכבר כתבתי, כאשר האמריקאים הגיעו הם קודם כל קברו את המתים, ובמשרד ההגנה האמריקני מסומנים כל מקומות הקבורה. כיום אף אחד לא טורח להתעניין בזה, ועוד מעט תישכח גם משמעותם של הסימונים.

עבורי היה היער מקום זיכרון מאוד מרגש. גם כאן התרחש עימי נס: קטפתי ענף עץ כדי להדליק מדורה קטנה ולהרתיח את המים המזוהמים, אך חייל גרמני הבחין בכך ורצה לירות בי. נמלטתי ממנו מיד והתערבתי בין האנשים. ראיתי שהגרמני הולך אחרי כמו

מסומם וזועם על כך שנמלטתי מהמלכודת שלו, אך הוא לא מצא אותי. ביער זה ראיתי את הרוסים מבשלים בשר אדם ואוכלים בתיאבון.

מהיער המשכנו עשרות ק"מ לאורך מצעד המוות. נזכרתי בכל ההתרחשויות כאילו קרו הדברים אתמול. לבסוף הגענו למקום השחרור - היער של ביי-קירכן. נכנסנו לתוך האדמה הבוצית וממש דפדפנו חמישים שנה אחורה. הכל נותר כמעט כמו שהיה, מלבד העובדה שמעט עצים קוצצו ואחרים ניטעו במקומם. בעת השחרור היינו מחולקים בכמה מקומות. אנו שכבנו בתוך מיכרה קטן של חצץ, ושם צילמו אותנו. כולנו היינו מאד נרגשים. מיכרה החצץ עדיין עומד על מקומו, אך לפני חמישים שנה זה היה מקום מוות ואילו היום בחסדי שמים זהו מקום נס. ביער הזה נותרו מאות קדושים שמתו בלילה האחרון, ליל ל"ג בעומר תש"ה. אמרנו שם תהילים ו'קל מלא רחמים'. מי יודע כמה קדושים נותרו ביער מבלי לזכות לקבורה. בהמשך ביקרנו בתוך העיירה ביי-קירכן אצל גרמני שריחם עלינו וזרק לנו לחם, ואז השומרים הגרמנים תפסו אותו וזרקו אותו לתוך מצעד המוות.

הביקור בלאנדצברג

אחר כך חזרנו כולנו ללאנדצברג ושם נפגשנו עם שאר אנשי הקבוצה. בלאנדצברג, בעיירה בשם ראט-הויז (Rat-Haze) , ישנו בנין עתיק ובו מוזיאון על השואה. גם שם נערכה התכנסות וראש העיר ואף חלק מאיתנו נשאו נאום. משם נסענו למצבת הזיכרון של הצועדים במצעד המוות מלאגר 1, ואז החלו הבעיות. הגרמנים רצו שנאמר ליד המצבה תפילה כפי שנוהגים בבית קברות יהודי, אך אנו לא רצינו משום שברוב המחנות היו גם אסירים משאר אומות העולם, וחלק גדול מהנופלים אינם יהודים. ראיתי שיש שם כומר שמתפלל עם ציבור גרמני. אנשים בקשו ממני להגיד פרק תהילים ו'קל מלא רחמים', אך אני לא רציתי להתפלל במקום שבו גם הכמרים הקתולים מתפללים. הזרם הקתולי אליו משתייך רוב הציבור הבוורי הוא אדוק יותר מן הזרם הפרוטסטנטי. כומר פרוטסטנטי היה רק נושא דרשה כמו נאום פוליטי, אבל הכומר הקתולי התפלל כל הזמן בבגדי הכמורה שלו. אמרתי לכולם שמקום שאינו קבר אלא רק מצבת זכרון - אין בו שום קדושה ואין צורך לערוך שם סדרי זכרון כמו תהילים וקדיש. לנו יש דת שקובעת מה לעשות ואין צורך להיות כמוהם. הם מסרו את דברי לגרמנים ואמרו להם שלפי הדת היהודית אם אין קבר לא עושים זיכרון אלא רק נושאים נאומים, וכך התפטרתי מטקסים מיותרים. הכמרים עשו את שלהם ואני עמדתי בצד. רק בבית

קברות בו מצאנו קברים יהודים אמרתי תהילים וקדיש וכן 'קל מלא רחמים'. משם חזרנו העירה למלון גויטינג.

כשהיינו בעיר לאנדצברג ועמדנו במגרש העיריה, ניגש אלי גרמני נכבד כבן ארבעים והחל לדובב אותי. בתחילה מיעטתי לדבר כיוון שכבר שכחתי את השפה הגרמנית לאחר חמישים שנה שכמעט לא עשיתי בה שימוש, אך לאט לאט נזכרתי. הוא התחיל לשאול אם השתחררתי במצעד המוות המפורסם, ואני סיפרתי לו את קורותי. אמרתי לו שמכל יהדות ליטא נותרו אולי עשרה נערים בגילי. הוא כל הזמן בקש שאמשיך לספר עוד ועוד. ברחוב עמדו אנשי טלוויזיה ורצו לצלם אותנו. אני לא התכוננתי לשיחה עם העיתונות, אך הם צילמו אותנו בעל כורחנו. לבסוף שאלתי אותו: "מה אני כבר מוסיף לך בדיבורי ובתיאורי, הלא הכל נכתב בפרוטרוט ומתועד בצורה מדויקת ביותר!" והוא ענה לי: "הכל אכן כתוב, אבל אתה מוצג חי ואני מאמין לכל מילה שאתה אומר. אני חש את האמינות בכל מילה שאתה מוציא מהפה, ע"י הדיבורים שלך אני מרגיש את המחנות ואת מצעד המוות ממש בחוש. עד עכשיו חשבתי שהכל רק סיפורים מוגזמים ומופרכים, אולם כעת אני מבין שהכל אמת לאמיתה". כנראה מדובר באדם נכבד מאד בעיני הגרמנים. לא בקשתי ממנו להזדהות כיון שלא חיפשתי שיחות עם העם הגרמני, אך כשניגש מרצונו לדבר איתי לא דחיתי אותו. הוא שאל לגילי והתעניין במשפחתי, ואז איחל לי שבזכות כל מה שעברתי בילדותי יתנו לי בשמים חיים טובים כפול מאלה שיש לי היום כדי לחפות על מה שעברתי.

המחבר בפגישה עם הגרמני

אני חושב שהעם הגרמני לא מכיר את היהדות.
הם רואים רק את השרידים שגרים בגרמניה שחלקם אינם נותנים כבוד לעם היהודי בהתנהגותם. ראיתי שאמנם היתה זו שיחה קצרה, אבל מועילה. לא נסענו לגרמניה כדי לשוחח עם הגרמנים על השואה. נסעתי כדי לראות את המקומות בהם הייתי, לבקר בבית הקברות של קדושי המחנות ולהודות לד' על הניסים הגדולים שעשה עימי.

ביום שלישי, בדרך לעיירה ביי-קירכן שם השתחררנו, נסענו יחד עם כל המשלחת מהארץ לעיר באטעלז. עברנו בערים נוספות שהיו במסלול מצעד המוות, ובכל עיר נעמדנו ליד האנדרטה המפורסמת. בכל עיר הצטרפו אלינו כמה עשרות או מאות אנשים מנכבדי המקום, והם התפללו עם הכומר הקתולי.

אנו נעמדנו בצד, וכשהם סיימו את התפילות שלהם נשא ראש העיריה נאום על הנופלים. ראשי הערים סידרו שבכל שנה ושנה יבואו תושבי המקום למקום הזיכרון ליד האנדרטה, וכך בוודאי לא יהרסו את האנדרטה.

משם נסענו לעיר באטעלז, שם כיבדו אותנו ראש העיריה וחברי העיריה בכיבוד קל. הם נשאו נאומים קצרים, ולאחר מכן ראש העיריה הלך איתנו לראות את העיר. הכל עומד על תילו בדיוק כפי שהיה לפני חמישים שנה כשעברנו שם במצעד המוות. אז לא היו אנשים ברחובות, אך כעת היו הרחובות ובתי הקפה מלאים. באטעלז מרוחקת כ-10 ק"מ מהיער בו השתחררנו. הביאו אותנו לבית הקברות, שם הוצבה אנדרטה על מקום קבורתם של 35 אנשים שנפלו בעת ההליכה בעיר. העיריה קברה אותם בקבר אחים בעיר, אך ראש העיריה ציין שהאמריקאים הוציאו אותם ממקום קבורתם והעבירו אותם למקום נסתר בהרי טירול. יתכן שהאמריקאים חששו מחילול הקברים.

על אף שקל מאוד לזהות את היהודים ולקבור אותם לחוד, האמריקאים חשבו שיש לקבור את כל מי שנפל למוות ביחד בקבר אחד. הנופלים אפילו לא זכו לקבר ישראל. כנראה הרבנים הצבאיים האמריקאים לא היו מודעים לנעשה.

ליד האנדרטה נערך כינוס זיכרון, ומאות גרמנים מאנשי המקום הגיעו והתחילו לדבר איתנו. ניגש אלי מורה גרמני מהתיכון המקומי, אדם כבן שלושים, וביקש ממני לספר את קורותי. הייתי מאד נרגש לאחר הביקור שערכנו יום קודם לכן באופן פרטי ביער בו השתחררנו, והתחלתי לתאר לו קצת את העינויים שעברו עלינו בדרך. סיפרתי לו שצעדנו במשך ימים ולילות ללא אוכל, ללא שתיה וללא שינה. היינו עוברים ליד בתים, שוברים חתיכות קרח מהגגות ושמים אותן בפה. צעדנו בפה פעור כדי לשאוב כמה טיפות גשם ושלג. כאן, בבאטעלז, לקח מישהו מעט שלג מגדר סמוכה, והחייל הגרמני ירה בו למוות. כך נפלו אלפים ורבבות מצמא ומחולשה. חתיכה קטנה של לחם או חצי כוס מים יכלו להציל אינספור אנשים, אך כמובן לא היה מי שירצה להציל.

אמרתי לו: "תראה היום את האומה הגרמנית שמתנהלת בלי מלחמות ובלי מיליטריזם. מכל העולם באים מיליוני פועלים - מטורקיה, מאיטליה ומארצות ערב - ומחפשים עבודה. לא צריך להביא אותם למחנות ולמנות עליהם אנשי ס"ס, הם ממש רצים ושמחים לבוא לגרמניה ולהרוויח את פת לחמם. המטבע הגרמני - המרק - הוא אחד המטבעות החזקים בעולם, וכל זה בלי מלחמות ובלי היטלריזם. הנאציזם הביא חורבן לעם הגרמני. מיליוני גרמנים נפלו בחזית ובהפצצות וגרמניה איבדה כה רבות!" הוא עמד מהופנט. דמעות ניתלו בעיניו והוא אמר: "אנחנו לא יודעים כלום. ההורים לא

מספרים, והנוער בבית הספר לא יודע מאומה. בוא לתיכון שלנו וספר כל מה שסיפרת לי, זו תהיה ממש מהפכה בעם הגרמני!" השבתי לו שאיני יודע היטב את השפה הגרמנית ולא אוכל להתבטא כמו שצריך, אך הוא אמר שהוא הבין הכל ולא צריך יותר מזה. רק לספר את העבר כפי שחווינו אותו.

אנו חזרנו לארץ ביום המחרת. בגרמניה נשארו כמה אנשים שיכולים לספר, אבל הצרה היא שהם אינם יודעים איך לספר. לא צריך לדבר כמו היסטוריונים. צריך לספר על ההשמדה האיומה, על הסלקציות, על תנורי השריפה בגיא ההריגה, על מחנה דכאו ושאר המחנות ועל מצעד המוות. כל אחד שמספר חושב שהוא נותן הרצאה באוניברסיטה. זה לא כך, צריך לספר את ההיסטוריה בשפה קלה ולתאר הכל בחוש, לא באופן תיאורטי. שום אומה לא סבלה והושמדה כמו העם היהודי שמהווה סמל של מוסר אנושי לשאר אומות העולם. אני חושב שהטעות של המסַפְּרים והכותבים על השואה היא המחשבה שחובה לכתוב תאריכים מדויקים ולגבות הכל במסמכים רשמיים, אחרת לא יאמינו. האמת היא הפוכה, המסמכים משדרים את הרושם שמדובר במשהו היסטורי השייך להיסטוריונים. כל אחד צריך לספר בפשטות את מה שעבר עליו, את הנס שלו, ולא להסתכל בספרים אחרים ולשאוב מהם ידיעות. כך הסיפור הוא מקורי והדברים מתקבלים. למעשה, ישנם רבים שעברו את הגיהנום הנאצי אך עדיין קשה להם לספר, וישנם גם ששכחו מעט.

ביי-קירכען

הגענו לעיר ששמה ביי-קירכען. גם שם הוקמה אנדרטת זיכרון. אלפי אנשים השתתפו בכנס הזיכרון וישבו על הספסלים שהוכנו למענם. באירוע נכחו רבה של מינכן, וכן כומר קתולי, כומר פרוטסטנטי ובישוף רוסי פרובוסלבי.

רבה של מינכן כובד לשאת את דבריו ראשון. הוא לא נתן הרצאה, אלא אמר פרק תהילים. לפני שהחל את הפרק אמר לכולם איזה פרק הוא מתעתד לומר, ולאחר מכן אמר 'קל מלא רחמים' וקדיש. הוא כבר מורגל בטקסים כגון אלה, שהרי תפקידו מחייב אותו להופיע בכנסי זיכרון. אחריו החל לדבר הכומר הקתולי, אך אני לא הבנתי את דבריו שנאמרו בגרמנית גבוהה. הוא הוסיף לנאומו תפילה כלשהי והציבור הגרמני השתתף עימו בתפילתו. אחר כך נאם הכומר הפרוטסטנטי. הנאום שלו היה רק נאום כללי, בלי תפילות ובלי להזכיר את השמות שהם מזכירים. הבישוף הרוסי היה האחרון. הוא דיבר בגרמנית, הוסיף תפילות ברוסית והזכיר את השמות שלהם. אני ישבתי בצד ולא הבנתי כמעט כלום מכל הדיבורים והתפילות. לסיום עלתה המקהלה וניגנה

מנגינות עצובות וכן שירים ישראלים כדי לכבד אותנו. לאחר מכן נאמו ראש העיר הגרמני של ביי-קירכען ונציג מהמשלחת.

בזה תם הכל.

החזירו אותנו בחזרה למלון שלנו שהיה במרחק כמה שעות נסיעה, ובדרך נערכה מסיבת הודיה. בזמן האירוע נשארתי באוטובוס יחד עם אשתי כיוון שהיתה שם סעודה ולא רציתי לראות זאת. לאחר כמה שעות, כששיערתי שהארוחה נגמרה, נכנסתי למקום ושמעתי את נאומי הפרידה.

נאום הפרידה נישא על ידי ד"ר קנובליך, ראש עיריית גויטינג, שלמעשה היה האיש שאירגן את כל הביקור של ניצולי המחנות. הוא חילק לכל אחד מדליון זיכרון. ישבנו שם עד חצות הלילה ולמחרת חזרנו לא"י. ד"ר קנובליך בא להיפרד מאיתנו בשדה התעופה במינכן לפני העליה למטוס.

מעניין לציין שנהג האוטובוס שלנו התנהג איתנו באדיבות יוצאת מן הכלל. שום דבר לא היה קשה לו. אנו הדתיים, לדוגמא, לא אכלנו בשום מקום. הוא ראה שאנו יושבים בתוך האוטובוס במשך כמה שעות ומחכים לכולם, והתנדב להחזיר אותנו למלון שהיה מרוחק. לאחר מכן הוא חזר בחזרה ולקח את שאר האנשים למלון. האנשים רצו לתת לו פרס - כרטיס נסיעה לביקור בארץ, אך הוא לא הסכים לקבל. הוא חשש כנראה מהמצב הביטחוני בארץ.

אלה שאירגנו את הנסיעה מתכננים להמשיך לבקר את המחנות וכך לסייע בשימור בתי הקברות. צריך לשם כך התמסרות תמידית. ברור שאם ייסעו למקומות הללו, בפרט לבתי הקברות של הקדושים, הם יישארו על תילם, אך אם לא ייסעו לשם - הכל יישכח וייחרב.

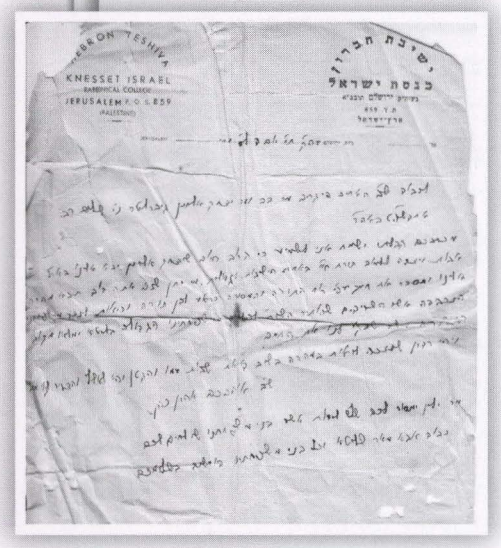
הביקור במחנות החזיר אותנו לשנים עברו. הרגשנו בחוש שזכינו לנס כל יום, כל שעה וכל רגע. רק ברחמי שמים עד אין קץ נשארנו בחיים. הלוואי שיימשכו רחמיו המרובים של הקב"ה על עם ישראל ונזכה לגאולה שלמה.

חכמינו ז"ל אומרים שלעתיד לבוא, לאחר הגאולה, הללו בוכים והללו בוכים. צדיקים בוכים - איך יכולנו להתגבר על מלחמת היצר, ורשעים בוכים - איך לא התגברנו.

גם אנו בוכים כעת, לאחר שראינו את גודל הנס. להיטלר ימ"ש היה כוח אדיר, במשך שבועות ספורים הוא כבש את פולניה ואת שאר המדינות עד שנעצר בשערי מוסקבה

ברחמי שמים. הוא ביקש להשמיד ולהרוג את העם היהודי, וברגע האחרון לפני התאבדותו אף נתן להימלר ימ"ש פקודה להרעיל ולהפציץ את כל השרידים. הוא לא רצה שישאר זכר מאיתנו, וגזירתו היתה על כל יחיד ויחיד מישראל. מלבד מלחמתו בגופנו, הוא נלחם גם נגד תורתנו הקדושה. הדבר הראשון שעשה בכל עיר ועיירה היה הריגת חכמי התורה וחכמי הדור במיתה משונה. רק ברחמי שמים שלא ניתנים להשגה נותרנו בחיים והעם היהודי נבנה מחדש בארץ ישראל ובארצות הגולה. האודים המוצלים מאש קמו מתוך האפר ובחסדי שמים נוסד דור חדש של לומדי תורה לאלפים ולרבבות כן ירבו. העם היהודי צמח על אפר הנשרפים בכבשני הקרמטוריום, בפורט התשיעי בקובנה, ביער פנר בוילנה, באושוויץ, בטרבלינקה, במיידאנק, בשטוטהוף וביתר מחנות ההשמדה.

עם ישראל בוכה - איך זכינו להינצל, הרי השכל האנושי אינו יכול להשיג איך ניתן לשרוד כזה גיהנום. עלינו להודות לבורא עולם על רחמיו וחסדיו ולהתפלל שימשיך את רחמיו על עם ישראל בארצנו הקדושה ובארצות הגולה עד יבוא הגואל ויגאלנו, ואז נזכה לבנין בית מקדשנו ויתקיים בנו "ושכנתי בתוכם". כך יוודע לאומות העולם מה זה עם ישראל, ויבינו כי ללא קיום העם היהודי ותורתו אין להם זכות קיום כלל. הנביא ישעיהו אומר: "והיו מלכים אומנייך ושרותיהם מיניקותיך אפיים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני ד' אשר לא יבושו קווי". שמעתי ממורי ורבי הגאון הרב רבי אהרן כהן זצ"ל, מראשי ישיבת חברון בירושלים, ביאור על פסוק זה: הכבוד שיקבלו ישראל אינו ניתן להשגה בשכל אנוש, ואף הנביא אינו יכול להשיגו. פסוק זה - "והיו מלכים אומנייך..." - אינו בא לתאר את הכבוד העתידי, אלא רק את העובדה שלא תהיה בושה לעם ישראל, "לא יבושו קווי".

מכתב רבי אהרן כהן זצ"ל
הקטן יהיה לאלף...

זכורני, כי לאחר שנודע למשפחתנו בארץ על הצלתנו, הגיע מכתב מבן דודה של אמא ע"ה, הגאון הצדיק ר' אהרן הכהן זצ"ל ראש ישיבת חברון, וכה היה דבריו: "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום" (ישעיהו ס', כ"ב) - כל אחד מהשרידים יזכה לשפע של סיעתא דשמיא ויגדל לאלף ולגוי עצום, ויתקיים בנו הפסוק: "שמחנו כימות עיניתנו".

מצעד המוות

כמות ההולכים למצעד

כפי שכתבתי, מחנות העבודה במדינת בווריה חוסלו, והאסירים נשלחו לדכאו. מי שהגיע ברגל לדכאו נשלח משם מיד למצעד המוות, ומי שלא יכול היה לבוא ברגל, כגון חולים ואסירים ממחנות מרוחקים, נשלח ברכבות משא. חלק מן הנוסעים ברכבות אלה הצליחו להגיע לדכאו ונשארו במקום עד שבאו האמריקאים, אך היו גם כאלה שלא הספיקו להגיע לדכאו והם נעו בדרכים ממקום למקום ללא אוכל ושתיה עד שהשתחררו.

בעת השחרור היו בדכאו כ-35,000 איש. 10,000 איש מתוכם היו האסירים הקבועים, וכל היתר נאספו מן המחנות שמסביב. הניצולים אומרים שהתוכנית המקורית היתה לפוצץ את המחנה ולשרוף את כל האסירים, אך לבסוף הזמן לא אפשר זאת. לעומת זאת, ישנם הטוענים שאנשי הקאפו הקימו מחתרת והם אלה שמנעו את החיסול. אינני היסטוריון ואיני יודע את האמת, אך לפי דעתי שום התקוממות של אנשי המחנה לא היתה יכולה למנוע את החיסול. אנשי הס"ס ישבו בעמדות התצפית שלהם עם מכונות ירייה, ולולא רחמי שמים הגדולים היו יכולים לפוצץ במהירות את כל המחנה. אנשי המחנה שוכנו בביתני עץ, ותוך פסק זמן קצר יכלו הנאצים להדליק את כל הצריפים ולהשמיד את כולם. כאמור, לא היתה כל דרך להימלט מן המחנה, משום שהוא היה מוקף בגדר חשמלית גבוהה.

ישנו ויכוח היסטורי בין חוקרי המחנות בשאלה כמה אנשים יצאו למצעד המוות במשלוח ממחנה דכאו. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שהנוהל הגרמני חייב לרשום כל מי שנכנס לשנת לילה במחנה דכאו, אולם במשלוח האחרון הגיעו עשרות אלפי איש מכל המחנות מסביב והגרמנים לא הספיקו לספור ולרשום אותם. חלק גדול מהמשלוח הוכנס דרך השער הקטן שליד הקרמטוריום ויצא למצעד בהרי טירול דרך השער הראשי. הכניסה והיציאה נועדו רק כדי לקבל אוכל ביציאה, וממילא לא נותר כל רישום במשרדי המחנה. למרות כל הסדר והדיוק הגרמניים, מחמת חוסר זמן לא הספיקו לרשום מאומה.

הגרמנים שליוו אותנו בביקור בדכאו לאחר חמישים שנה, אמרו לנו כי לפי מיטב ידיעתם היו כחמישים אלף אסירים בשיירה ממחנה דכאו להרי טירול. הם נתנו לנו חוברת שבה היה כתוב כי 35,000 אנשים יצאו למצעד הזה. לעומת זאת, האנשים שהלכו בשיירה הזאת ונותרו בחיים טוענים שהיו שם כמאה אלף איש.

השיירה קיבלה את השם 'מצעד המוות' היות שלאחר כעשרה ימי הליכה רוב הצועדים נפלו ומתו. לאחר המסע הארוך נישארו בחיים כ-3000 איש, כלומר כשלושה עד שישה אחוזים מתוך אלו שיצאו מדכאו.

ידענו שעלינו לשמור את הלחם כאוצר חיים, כיוון שאין לדעת כמה זמן ימשך המצעד הנורא. היה לנו ברור שלא נקבל עוד אוכל בדרך, ומי שיגמור את הלחם מחמת הרעב האיום בעצם פוסק לעצמו גזר דין מוות. ההתגברות היתה חשובה מכל. לקחנו בכל יום פרוסת לחם דקה ביותר למשך היום כולו ותו לא. מי שאכן נהג כך - החזיק מעמד.

צילום מצעד המוות

היו כמה אנשים שלמרות המצב הקשה רצו לדעת את מספר ההולכים. בצידי הדרך היו אבנים שהיה עליהן סימון המתאר לאן מובילה הדרך וכמה ק"מ נותרו. אנשים סיכמו ביניהם שחלקם ילכו בשורה הראשונה של השיירה, וחלקם בסוף השיירה. בעליה להר, כשיראו בטור ישר את השיירה, תבדוק השורה הראשונה את מספר הק"מ הרשום על אבני הבטון שלצידה, וגם השורה האחרונה תבדוק זאת. כך יוכלו לדעת את אורך השיירה בקילומטרים. הם אכן עשו כך, ומצאו שאורך השיירה כולה הוא כשלושה ק"מ. בכל שורה הלכו 15-20 איש לרוחב הכביש, ובין כל חמש שורות הלכו שני אנשי ס"ס עם נשק שלוף בידיהם. כל שורה בנפרד התפרסה על שטח של חצי מטר. אם נחלק את אורך השיירה שהוא 3 ק"מ בשטחה של כל שורה שהוא חצי מטר, נמצא שהיו בשיירה 6000 שורות. כאשר נכפיל כל שורה במס' הצועדים בה, שהוא 15-20, נגיע בסה"כ בערך ל-100,000 איש. היו אנשים שעברו במהירות מהשורה האחרונה עד לשורה הראשונה כדי לספור את השורות, וגם הם הגיעו ל-6000 שורות.

אנשי הס"ס שליוו את המצעד היו אכזריים ביותר. מי שהתרשל בצעידה או יצא מהשורה נרצח מידית. בשיירה הגדולה היו יהודים רבים וכן אלפי אסירים רוסים וגרמנים. לכל גרמני היה על דש מעילו סימון המרמז במה חטא, וכך ידעו החיילים אנשי הס"ס איך להתנהג עם כל אחד ואחד. אנו היהודים השתדלנו ללכת כל הזמן ביחד, מתוך מחשבה שמביאים אותנו למחנה גדול בהרי טירול וכדאי שנהיה בין יהודים.

השמירה בדרך

כשהתחלנו ללכת היתה השמירה חזקה ביותר, כאלפיים אנשי ס"ס השגיחו עלינו עם נשק שלוף ביד ועם כלבים איומים. בתחילה הלכנו רק בלילות, כיוון שאנשי הס"ס לא רצו שהציבור הגרמני יראה את אנשי המחנות שהיו במצב נוראי. צעדנו בלילות, ובימים היו מכניסים אותנו לאזור מיוער למנוחה קצרה. כפי שכתבתי, לא קבלנו תוספת מזון ושתיה מלבד מה שקבלנו ביציאה מדכאו, והגרמנים אסרו עלינו לשתות בדרכים מהנהרות, מהנחלים או מהשלוליות.

הלכנו במהירות כדי להתרחק מהחזית. החזית התקרבה אלינו משלושה כיוונים - האמריקאים בצד אחד, האנגלים בצד השני והצרפתים בצד השלישי.

למעשה, כל מחנות בווריה הוצאו למצעד המוות בהרי טירול. אנו היינו השיירה הגדולה ביותר, אך היו מחנות נוספים של אלפי איש שהובלו להרי טירול בדרכים אחרות, כגון ברכבות. אנו השתחררנו בתאריך 2/5/1945. אנשים ממחנות אחרים שהלכו לפנינו השתחררו רק ביום סיום המלחמה - 8/5/1945.

בדרכנו עברנו ליד מחנות בהרי טירול וראינו שהכל ריק. היו מתוכנו אנשים שרצו לברוח מהשורה ולהתחבא במחנות הריקים, אך היתה זו סכנת נפשות. מי שקפץ מהשורה קיבל מיד כדור בראש. השומרים אנשי ס"ס צעדו בין השורות ושמרו על השיירה בצורה הכי ברוטלית.

כל המחנות נעו ונדו למקום נעלם - מי ברגל ומי ברכבת. היה לחץ להיות בין הראשונים כאילו יש בזה זיק חיים. מי שהתרשל מחמת חולשה ורעב נידון למוות בירי. אצל אנשי הס"ס לא היה זה מסע של טיול, אלא מילוי הפקודה להוביל אותנו במהירות. מי שלא היה מסוגל להמשיך - לא התעכבו וחיכו לו אלא רצחו אותו מיד.

אי אפשר לתאר ולשער איזה כח יש באדם ללחום את מלחמת החיים. היינו כ"כ חלשים, ובכל זאת המשכנו ללכת בלי סוף ללא מנוחה וללא אוכל. איך החזקנו מעמד? היתה זו מתנת שמים מיוחדת.

הגרמנים שליוו אותנו בביקורנו הראו לנו שהמרחק מדכאו עד המקום שאליו הגענו הינו 130 ק"מ, אך זה לא מדויק. אנו הלכנו בדרכים צדדיות ולא בדרך הישירה, ולעיתים אף הסתובבנו בחזרה מחמת השינויים בקו החזית. צעדנו עוד עשרות ומאות ק"מ. בזמנו דיברו שהמרחק שעשינו היה יותר מ-200 ק"מ. היו ימים שבהם נחנו והיו ימים שבהם הלכנו כ-30 או 40 ק"מ. בדרך היה שילוט שהראה את המרחק בק"מ, אנשים התבוננו בשלטים וכך חישבו את המרחקים.

מפת המסלול של מצעד המוות

השומרים אנשי הס"ס חיכו כל רגע לפקודה שתורֶה לירות בנו ולרצוח אותנו, אולם פקודה זו לא הגיעה. הם לא ידעו מה לעשות איתנו. רצונם הרצחני היה להשמיד אותנו, אבל בלי פקודה אפילו אצל הנאצים לא יורים. כל הזמן ראינו אותם מתייעצים ביניהם ומחכים לפקודה.

כפי שכתבתי, היה זה מסע של רבבות, והוא עבר דרך רוב ערי גרמניה ובווריה. כולם ראו את האסירים מזי הרעב והמוזלמנים צועדים בגשם ובשלג. כל אחד מאיתנו היה כפסע לפני המוות. הם ראו גם את הרבבות שנפלו לאורך כל הדרך, רובם בעקבות הכדור שנורה בראשם. הם לא יכלו לומר: "לא ראינו ולא שמענו", ולכן גזרו על עצמם שתיקה. רק לרגל חמישים שנה לשחרור נפתחו כלי התקשורת והתחילו לספר ולשמוע את השרידים. בזכרונם של תושבי המקום הגרמנים נותרו הדפיקות שנשמעו למרחקים כתוצאה מנעלי העץ שהיו לרגלינו והיכו על הארץ כמו תוף בג'ונגל. זה מה שהפריע להם.

בתחילה החזיקו השומרים אנשי הס"ס מעמד. המנוחה שלהם היתה בשעות הצהריים, כשהביאו להם אוכל ובירה. לאחר כמה ימים גם הם התעייפו מהצעידה הממושכת ומנשיאת הנשק הכבד, ושמענו אותם ממלמלים זה לזה: "אני כבר לא יכול יותר... " בליבי חשבתי אז: מה חסר לו לשומר - הוא מצויד בלבוש חם, יש לו אוכל טוב ובירה לשתיה, מה הוא צועק שאינו יכול יותר.

אנחנו, לעומתם, היינו רעבים וצמאים עד מוות, קופאים מקור בלי ביגוד חם ופוחדים כל רגע שמא ירצחו אותנו, והמשכנו ללכת ללא כל גניחה ואנחה. לאורך כל הדרך ראינו אנשים מתמוטטים ונופלים מתים, אך לא הוצאנו הגה מהפה. מפעם לפעם בקשנו עזרה ותמיכה זה מזה, אך בלי צעקות ובלי תלונות.

אנשים סיפרו ששומר גרמני נפל בדרך ומת, וכשראו זאת המפקדים הגרמנים הם התחילו להחליף את השומרים בכל 24 שעות. היה זה פלא - השומרים החדשים היו אנשי ס"ס צעירים ואכזריים בגילאי 22-20, מנין השיגו אותם באמצע המלחמה? בכל יממה הוחלפו השומרים באנשי ס"ס אחרים באותו גיל, וגם הם לא החזיקו מעמד. החיילים הצעירים היו ניראים שבעים ומלאי כח, וניכר עליהם שלא לחמו בחזית ולא טעמו טעם מלחמה. זה רק הראה לנו שבעיניהם של המנהיגים הנאצים חשוב יותר לרצוח אותנו מאשר להילחם בחזית ולבלום את הקרב. כשהתקרבנו לחזית ראינו נערים גרמניים בני 15-14 נוסעים לקרב עם מכונות יריה, כנראה הם היו נערים מתנדבים מהנוער הצעיר של הס"ס - ה'היטלר-יוגנד'.

בתחילה לקחו הגרמנים עגלה, שמו עליה את מכונות היריה האוטומטיות וציוו על כמה אנשים מתוכנו שיובילו את העגלה עם הנשק. הם השגיחו על האנשים שהובילו את העגלה בשבע עיניים. לבסוף הם שינו את השיטה מחשש שמא נתפוס את הנשק ונתקוף אותם, ואנשי המשמר נשאו את הנשק הכבד.

בהמשך הדרך היינו פוגשים לפעמים גרמנים תושבי הסביבה, והם היו מגלים את אוזנינו שהמקום בו עברנו לפני כשעתיים נכבש כבר על ידי האמריקאים. הצעידה שלנו היתה מרוחקת רק קילומטרים ספורים מהחזית. השומרים אנשי הס"ס אילצו אותנו כמובן להתקדם במהירות עד שהתרחקנו כ-20 ק"מ מהחזית.

בד"כ האמריקאים לא התקדמו בלילות. אנו הלכנו לפעמים כארבעים ק"מ בלילה, אבל במשך היום היו החיילים האמריקאים מדביקים אותנו. לפעמים, באמצע ההליכה, היו השומרים משנים את הכיוון ולוקחים אותנו למקום אחר. היה זה כאשר התקרבה

אלינו החזית האמריקאית, האנגלית והצרפתית גם יחד. היו זמנים שבהם צעדנו כשני ק"מ בלבד מהחזית, ואז היו החיילים מזרזים אותנו וממש מאלצים אותנו לרוץ. מי שהתרשל - נורה למוות.

הגרמנים רצו להביא אותנו במהירות להרי טירול, מתוך מחשבה שהאמריקאים לא יוכלו להתקדם עם הטנקים בהרים ואז יוכלו הגרמנים לרצוח אותנו הרחק ממקום ישוב ח"ו.

במשך כל הזמן טסו באוויר מטוסים אמריקנים, אך הם לא התקיפו את החיילים הנאצים שליוו אותנו כדי לא לפגוע בנו. כשהאווירונים היו טסים מעל ראשינו השומרים הגרמנים אפילו לא התחבאו. הם היו בטוחים שהאמריקנים לא יעזו לתקוף, שכן בגדי הפיז'מה של המחנה נראו היטב למרחוק. שימשנו גם כהסוואה מצוינת עבור חיילי הצבא הגרמנים שהלכו לחזית, כיוון שכאשר הלכנו ביניהם הם היו בטוחים שלא יפציצו אותם. לפעמים הלכנו בין הטנקים של הגרמנים וראינו את התותחים שלהם בחזית. היינו אדישים לכל, רק בקשה אחת היתה בפינו: מעט מים ופירורי לחם. הלכנו במשך עשרה ימים מרחק של כמאתיים ק"מ.

כשהיינו בגרמניה לציון חמישים שנה לשחרור המחנות, סיפרו לנו ראשי הערים שקיבלו את פנינו שכאשר היינו עוברים במקומות ישוב, היו הגרמנים מטילים עוצר בכל האזור ואוסרים על תושבי המקום להימצא ברחובות. אנשי הס"ס הסבירו שהם מעבירים כאן פושעים מסוכנים ביותר, ועל תושבי המקום להסתגר בבתים מחשש פגיעה בחייהם. הם האמינו להם, ורק לאחר זמן נודע להם שהפושעים המסוכנים היו אנשי המחנות.

עברנו לאורך מדינת בווריה דרך עשרים וארבע ערים גדולות. התושבים סיפרו לנו שהם ראו אותנו הולכים בגשם ובשלג וניראים על סף התמוטטות, אך השומרים הנאצים לא נתנו להם אפשרות להוציא לנו אפילו קצת מים. כשעברנו בכפר כלשהו ראיתי אישה מוציאה לגדר שליד ביתה כמה דליי מים לשתיה, אולם הגרמנים הנאצים לא הרשו לנו להתקרב למים. מי שהתקרב - נורה למוות במקום.

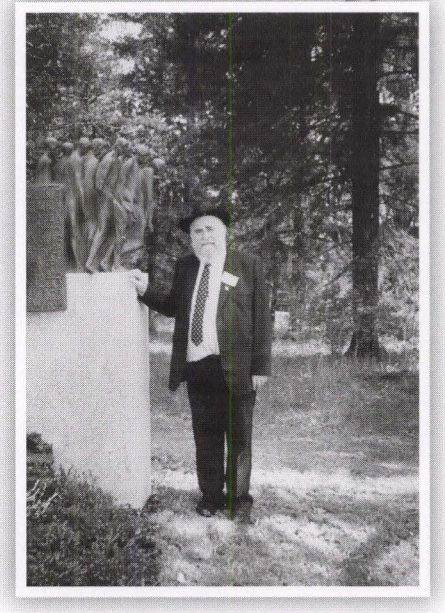
צייר גרמני מפורסם עמד בביתו בקומה השניה, וכשהבחין בשיירה של מצעד המוות - הוא הכין במהירות סקיצה המתארת את המצעד. לאחר מכן הוא עבד על הציור והשלים אותו לתמונה נוראה. רואים בתמונה אנשים מזי רעב, בלויים וקרועים, העומדים רגעים ספורים לפני מותם. התמונה צולמה באלפי עותקים והיא מופיעה בכל המוזיאונים על השואה. לפי התמונה הזו פיסל פרופסור גרמני מפורסם אנדרטה, ובכל עשרים וארבע

אנדרטה של מצעד המוות

הערים שבהן עברנו הציבו את האנדרטה הזו. בכל שנה ביום השחרור עורכים ראשי הערים טקס התייחדות עם הנופלים ליד האנדרטה. כפי שכתבתי, במצעד המוות צעדו אסירים מכל האומות והרבה גרמנים ורוסים נפלו בו, אך רוב הצועדים היו יהודים מהמחנות. הסיבה לכך שהפשיסטים לא פוגעים באנדרטאות ותמיד יש שם פרחים לזיכרון היא שהם רואים בכך זיכרון גם לנופלים שלהם. גם ב'יד ושם' בירושלים קיים הדגם של האנדרטה הזאת.

יצאנו מדכאו ועברנו בעיר אלך, משם הלכנו דרך פרבריה של מינכן והמשכנו דרך העיר פסינג, גויטינג ועוד ערים נוספות. האווירה בערים היתה שלווה ונינוחה, ולא שמענו את הדי ההפצצות כלל. אנשי המקום נראו שבעים ורגועים, הבהמות טיילו להנאתן בשדות, והתבואה צמחה כאילו אין מלחמה ורעב בעולם. רבבות אנשים רעבים וצמאים עד מוות צועדים בגשם ובקור בליווי אנשי ס"ס אכזריים וכלבים איומים, התושבים הגרמנים רואים אותם מתמוטטים ונופלים בצידי הדרכים - אך שום דבר אינו משתנה.

המחבר ליד האנדרטה

בדרכים היו מוטלות אלפי גופות. מי שהתעלף ונפל נבדק ע"י אנשי הס"ס בעזרת הכלבים, ואם עוד היתה בו נשימה - הם ירו במצחו כדור או נתנו לכלבים לשסע את גרונו.

עברנו גם בעיר הגדולה שטינברג. הכבישים היו די צרים, ומולנו נסעו טנקים של הצבא הגרמני. החיילים על הטנקים היו בני 15-14, כנראה מהנוער ההיטלראי, והם החזיקו בכלי יריה ובתותחים. מעניין שחלק מהם ישבו בחוץ על גבי הטנק, כנראה כדי לבדוק מתי באים אווירונים אמריקאים ולהודיע לכולם לקפוץ מהרכב בזמן הפצצה. ירדנו לצידי הכביש כדי לתת מעבר לאנשי הצבא. לא שמענו מהחיילים הגרמנים הנוסעים לחזית אף לא מילה אחת. בשלב מסוים היינו צריכים לרדת ירידה חדה וחששנו שמא ניפול לתהום מרוב חולשה

וחוסר שיווי משקל. לאחר שעברנו את העיר שטינברג הגענו לאגם גדול וחשבנו שנוכל לשאוב מעט מים לשתיה לאחר שבמשך כל הדרך לא שתינו, אבל אנשי הס"ס לא נתנו לנו להתקרב לאגם. מי שיצא מהשורה נרצח מיד.

כפי שכבר כתבתי, בהמשך הדרך הוחלפו אנשי הס"ס בחיילים צעירים כל עשרים וארבע שעות. לפתע אנו שומעים מפיהם של אנשי הס"ס קללות מפורסמות בשפה הפולנית. נדהמנו. הם היו פולנים שהולבשו בבגדי הס"ס ונתבקשו להוביל אותנו למוות. הם היו אכזריים עוד יותר מאנשי הס"ס הגרמניים. כל הדרך הם רק המריצו אותנו ללכת במהירות, ומי שהזדנב בסוף השורה מחמת חולשתו נידון למוות. הם לא חיכו אפילו רגע אחד וירו מיד כדור בראש. בתחילה נפלו עשרות אנשים, אחרי יומיים נפלו כבר מאות, ובהמשך הגיע מנין הנופלים לאלפים. היה זה מצעד מוות. בכל הדרכים היו מוטלים אלפי מתים.

אחי הגדול רפאל ואני הלכנו ביחד עם אבא. אנו היינו בשני הצדדים, ואבא בתווך. בתחילה אבא רק נשען עלינו מעט, ובהמשך הוא נחלש מאד ושם את ידיו על כתפינו. היו רגעים שבהם הוא לא היה מסוגל ללכת אפילו בצורה כזאת, ואז אחזנו את ידיו והוא ניתלה עלינו. היה זה הדבר היקר ביותר בעינינו - להציל את אבא.

הנס שלנו היה ששמרנו את קופסת הסוכר שקיבלנו מהצלב האדום לזמנים קשים כפי שאמר אבא. כשתם כל המזון שקבלנו בדכאו, היינו שלושתנו לוקחים כל כמה שעות קוביית סוכר קטנה ומוצצים אותה עד תומה. הסוכר נתן לנו קצת כוח והשקיט את תחושת הרעב והחולשה. היינו צריכים להיזהר מאוד שאף אחד לא ירגיש שאנו אוכלים משהו כי אז היו חיינו בסכנה. במשך הדרך קבע אבא מתי לקחת קוביית סוכר. הוא לקח בחשבון שמדובר בפיקוח נפש ועלינו להשאיר להמשך הדרך. אף פעם לא ביקשנו מאבא קוביית סוכר, חיכינו שהוא יאמר זאת מעצמו ורק אז לקחנו.

היתה זו סכנת נפשות ללכת ליד האסירים הרוסים שחטפו דברי מאכל מתוך הפה של האסירים האחרים. האסירים מיתר האומות, כגון האסירים הגרמנים, לא יצרו עמנו כל מגע ולא דברו איתנו כלל. הם התביישו שהם צועדים אל מותם כמו היהודים. במחנות הם בכל זאת חשו עליונות על היהודים, אך במצעד המוות הם היו בדיוק כמו כולם - גם הם היו רעבים וצמאים עד מוות, וגם להם לא הרשו השומרים לצאת מהשורה כדי לשתות. היהודים הלכו בקבוצות, וכל אחד שמר על השני, תמך בו ונשען עליו. הגרמנים, לעומת זאת, צעדו לבדם בשתיקה ולא ראיתי אצלם כל עזרה הדדית.

ההליכה הקשה

לאחר כמה ימים של הליכה מאומצת ללא אוכל ושתיה החלו אנשים ליפול כמו זבובים. האסירים הרוסים היו הכי חלשים כיוון שהם אכלו מיד את כל המנה שקבלו בדכאו ונשארו בלי אוכל. היו אסירים שהחליטו להסתכן ולקפוץ מתוך השורה לבתי הכפריים שמסביב כדי לבקש פרוסת לחם. אנשי הס"ס התביישו לירות בהם בתוך הבתים של הגרמנים, וכך לפעמים הצליחו האסירים להשיג פרוסת לחם. היו אלה יחידי סגולה ממש. הם הרגישו שאין להם מה להפסיד כי ממילא ללא מזון ושתיה הם יפלו מתים תוך כמה רגעים.

הגרמנים לא נתנו לנו לקחת ענף של עץ ולעשות ממנו מקל כדי להעזר בו בעת ההליכה, מפני שהם חששו שנהפוך את המקלות לנשק ונתנפל עליהם. לפעמים, בשעות היום, הכניסו אותנו השומרים ליער כדי לנוח כמה שעות, כמובן מפני שהם בעצמם רצו לאכול, לנוח או להתחלף. כשנכנסנו ליער חיפשנו קודם כל מעיין או נחל, אך לרוב לא מצאנו. כל יום היה יותר קשה מקודמו. אנשים התחננו להישען על מישהו, אך לאף אחד כבר לא היה כוח לעזור לזולתו. כל אחד עמד בקצה גבול יכולת הסבל. אם היה כוח להרים את הרגל - היו מרימים. כדי להוריד לא נדרש כל כוח, באופן אוטומטי הרגל נפלה לארץ. לאחר כמה רגעים היינו רואים את אלה שבקשו עזרה נופלים על הארץ מתים או מחוסרי הכרה. אח"כ היו הגרמנים עוברים עם הכלבים ויורים במי שנותר בחיים לאחר הנפילה.

עוד בגטו קובנה לימד אותי אחי היקר רפאל להחזיק מעמד גם במאמץ. הוא הסביר לי אז שלכל אחד קשה להתאמץ עד אפיסת כוחות, אך במצב שכזה אדם צריך להתגבר בכל כוחו ולא לחשוב על מצבו. עליו לרכז את כל הכוח המועט שנשאר בו וללחום את מלחמת הקיום מתוך ציפייה לרחמי שמים. רק כך אפשר להתגבר. אין לחשוב על המאמץ, על החולשה ועל הרעב והצמא, כיוון שאז אי אפשר להחזיק מעמד. דומה הדבר לאדם שהולך על חבל דק על פי התהום, וברגע שיסתכל הצידה הוא יאבד את שיווי המשקל ויפול מטה. במצעד המוות נזרקנו כל רגע בין החיים ובין המוות. הכרחנו את עצמנו לחשוב שאולי הגרמנים בכל זאת יתנו לנו לנוח קצת, ואולי נמצא מים לשתיה. ציפינו כל הזמן לרחמי שמים.

כשבנות-הברית איגפו את הגרמנים בצורת מלקחיים והלחץ בחזית היה בשיאו, הכריחו אותנו המלווים להזדרז עוד ועוד. השורות התחילו להתרוקן מחמת הנופלים, ואנו נאלצנו לרוץ כדי להשלים את השורות הריקות ולא להשאר בסוף. מלבד גבישי הסוכר

שהצילו את חיינו, הצלחנו מפעם לפעם להשיג מעט מים משלוליות שנקוו בדרכים. לאחר חמישה או שישה ימי הליכה הגענו לכפר כלשהו וסוף סוף נלקחנו למנוחה קצרה ביער. במרחק של כמאה מטרים מאיתנו היה אגם גדול מאוד, אך אנשי הס"ס לא נתנו לנו לגשת לאגם ולשתות מעט. הם היו אכזריים ביותר, ומי שניסה להתקרב לאגם שילם בחייו.

הפסקת המצעד

הגענו ליער ב-28/4/1945. באותו יום התרחשה המרידה של גרינג בעיר מינכן. השומרים לא סיפרו לנו כלום, אך שמענו את ההתלחשויות ונודע לנו שגרינג - שר המלחמה של היטלר ואחד מגדולי הרוצחים הגרמנים - השתלט על מינכן. הוא הודיע להיטלר ימ"ש ששהה בבונקר שלו בברלין שמאחר והוא נתון במצור ואינו יכול להמשיך לנהל את המלחמה, הרי שהוא - גרינג - לוקח על עצמו את השליטה באופן זמני והוא יהיה המפקד הראשי של המלחמה. הוא היה אחד העוזרים היחידים שנותרו בעורף וכל הצבא הגרמני היה בבווריה תחת פיקודו. הוא תכנן לקבל את הסכמתו של היטלר ואז להיכנע לאמריקאים ולערוך עימם הסכמי שלום - כך אולי יוכל להציל משהו מעצמאות גרמניה.

גרינג ציווה להפסיק בינתיים את מצעד המוות. השומרים הכניסו את כולנו ליער וחיכו לראות מה יתפתח. אם המרד של גרינג היה מצליח היינו כולנו משוחררים מיד, אך מן השמים עדיין לא זכינו לכך. אומרים שכאשר שמע היטלר ימ"ש את ההודעה של גרינג הוא קיבל התקפת עצבים, התגלגל על הארץ מרוב זעם וצעק: "כולם בוגדים ביי" הוא ראה בגרינג מורד ובוגד. ההיסטוריונים כותבים היום שהיטלר ימ"ש כלל לא תפס את מצבו. הוא היה לכוד מכל הצדדים על ידי הרוסים, ומתוך הבונקר שלו הוא נתן פקודה לראשי הצבא שכל החיילים הגרמנים שנשארו יובאו לברלין להילחם ויפרצו את המצור של הרוסים. לאחר שהגנרלים הודיעו שעם כל הכוח שלהם אין באפשרותם לפרוץ את המצור, הבין היטלר ימ"ש שהוא במלכודת ואין שום דרך לנצח. למחרת הוא כתב את הצוואה המפורסמת שלו. הוא ביטל את המינוי העצמי של גרינג לפיהרר וטען שהוא בגד באומה הגרמנית ובהיטלר, ואז קבע מי ימלא את מקומו. לאחר מכן הוא התאבד בבונקר המפורסם וציוה לשרוף את גופתו. גרינג חיכה עד ליום המחרת כדי לראות שמא בכל זאת אנשי הצבא יישמעו לו, אך כשראה שהם מתנגדים למהלך שלו הוא הפסיק את המרידה ונכנע להיטלר ימ"ש. גרינג נתפס לאחר המלחמה ונתלה במשפט נירנברג.

השומרים שלנו חיכו להודעה ממינכן מה לעשות בנו. אנו שמענו על המרד, אך לא ידענו אם להאמין. חשבנו שאנו שוהים ביער כיום וחצי ולא ממשיכים ללכת כיוון שכרגע הדרכים תפוסות על ידי הצבא הגרמני שמתקדם לחזית.

שתיית מים בדרך

במשך כל הדרך אסרו עלינו השומרים לשתות מים מהנחלים. מצאנו ביער שלוליות מים מלאות זבובים, אך פחדנו לשתות מהן שמא מלבד העפר והבוץ ישנן שם גם עלוקות. אנשים החליטו לשאוב מהשלוליות מים בעזרת צלחות הפח שהיו עימם, ואז להדליק מדורות ולהרתיח את המים.

גם אני התחלתי לחפש ענפים יבשים כדי לעשות מהם מדורה קטנה ולבשל את מי השלוליות. מנין היתה אש ביער - עד היום איני יודע. יתכן שברשותו של אי מי היו גפרורים, ואחד הדליק מהשני. לא מצאתי ענפים על הארץ מפני שהאנשים כבר אספו את כל מה שהיה מושלך, ונאלצתי לקטוף ענף יבש מהעץ. השומרים הגרמנים היו עומדים תמיד על גבעה קטנה בסביבה וכך משיגים שליטה על כל האזור. ברגע שקטפתי ענף מהעץ ניגש אלי חייל גרמני ואמר לי: "האם אתה יודע שקטיעת הענף מהעץ מכאיבה לעץ בדיוק כפי שהיה כואב לך אילו הייתי חותך לך יד?" - זוהי רמת המוסריות של איש ס"ס גרמני: חיתוך ענף יבש מהעץ שווה לקטיעת איברים של בן אדם.

הגרמני תפס את הרובה ורצה לרצוח אותי על הפשע הנורא שביצעתי. ידעתי שאין מקום לויכוחים ולהסברים, ולא מעניין אותו לשמוע שכבר יומיים לא שתיתי מים ורצוני בסה"כ לבשל את מי הביצה. אין תירוצים ואין התנצלויות, בעיניו אני בן מוות.

למרות כל החולשה שלי קפצתי תוך שבריר שניה כמו נמר בזירה ונמלטתי מהמקום. אני לא יודע מהיכן היה לי כח. בעיני רוחי ראיתי את החייל מכוון אלי את הרובה עם האצבע על ההדק. נבלעתי בין אלפי האנשים ונעלמתי מעיניו תוך שניות ספורות. איש הס"ס לא פילל לכזו חוצפה מנער יהודי, הוא חשב שאני אעמוד דום לפניו והוא יירה בי. הוא נדהם מהבריחה המהירה שלי והחל לרוץ כמו חיה טורפת שטרפה נשמט ממנה. ראיתיו מרחוק לוקח את הרובה ובכעס רב מכה בעץ ממנו קטפתי את הענף. קת העץ של הרובה נשברה, וזעמו התגבר. היה זה נס גדול וניצלתי ברגע האחרון ממש. מעניין, שבעיני הגרמני היה חיתוך הענף מעשה בלתי נסלח, אך הכאת העץ בכל הכוח היתה מותרת.

ישנם רגעים שבהם האדם בעצמו לא חושב על מעשיו ולא יודע מנין האומץ לברוח מרוצח גרמני עם רובה שלוף. נבלעתי בין ההמון והבנתי שהוא לא יירה באויר על כל האנשים. כנראה שהיתה פקודה לא לירות באנשים הצועדים אלא רק בנופלים. ברחתי לצד אחר כדי לא להתקל יותר בחייל הזה. נהניתי לראותו מרחוק כועס וזועם עד איבוד עשתונות. הוא המשיך לחפש אותי, אך היה קשה מאוד להבחין בי בין אלפי האנשים. כולם לבשו בגדים זהים וכולם היו מוזלמנים. אני, לעומת זאת, היכרתי את פרצופו של החייל הגרמני וכל הזמן התרחקתי ממנו.

ויתרתי כמובן על התכנית להכין מדורה ולהרתיח את המים המזוהמים, אך בכל זאת היינו צריכים לשתות משהו אחרי יומיים ללא שתיה. שאבתי מים מהשלולית, לקחתי את קצה מעילי שהיה כולו לכלוך וזוהמה וסיננתי את המים דרכו. החשוב מכל היה לסנן את החול והעלוקות. הרווינו את צמאוננו הנורא ובחסדי שמים לא חלינו כתוצאה משתיית מי הביצה. שתינו כפי יכולתנו, שכן לא ידענו מתי יזדמן לנו שוב מקור מים כלשהו.

כשהיינו במחנה העבודה לאגר 10 באוטינג, עבדו איתנו גם צרפתים. הם גרו בחופשיות בעיירה אך אסור היה להם להתרחק יותר מחמישה ק"מ. אם הם היו מתרחקים - היו מכניסים אותם למחנות הסגר כמו שלנו. הם לימדו אותנו לאכול שבלולים והסבירו לנו שבצרפת השבלולים הגדולים נחשבים למעדן מלכים. לטענתם, השבלולים מלאים בחלבון ויכולים להוות תחליף לבשר. הם לימדו את אנשי המחנה להוציא את השבלולים מהקונכיה ולבשל אותם במים רותחים עד שהם מתקשים ונהיים ראויים לאכילה. השבלול היה נראה כמו ריר עבה, ורק מהמראה שלו אפשר היה לקבל בחילה. במחנה היו כמה אנשים בודדים שאכן אספו שבלולים בקופסאות פח ובישלו אותם. אני אף פעם לא אכלתי את זה. כאן, ביער, מצאו האנשים המורעבים קונכיות קטנות בשלוליות והתחילו לאסוף אותן. לא היתה אפשרות לבשל את השבלולים והם בלעו אותם חיים למרות כל הגועל. הם סגרו את נחירי האף כדי לא להרגיש את הריח ועצמו

מצעד המוות

את עיניהם כדי לא לראות את השבלול עם הריר, וראו בזה הצלת חיים של ממש. לאחר מכן היו כמה שהקיאו את כל מיצי המעיים יחד עם השבלולים.

לאחר המלחמה התעניינתי ומצאתי ששם הכפר בו שהינו הינו וולפרטס-הורן. אז היה זה כפר קטן, אך כיום - לאחר חמישים שנה - הכפר הפך לעיר וכבר לא ניתן להכיר דבר. בביקורנו באזור מצאנו את האגם הגדול, אולם מעבר לכך הכל השתנה לחלוטין.

נס החלב החמוץ

לתושבי הכפר נודע על המרד במינכן, ויחסם כלפינו השתנה. ראש הכפר בא למפקד מצעד המוות ואמר לו שיש להם הרבה חלב שאינו ניתן לשיווק בשל המלחמה, וכעת כל החלב החמיץ. הוא הציע לתת לאלפי האנשים את החלב החמוץ, והמפקדים הסכימו לכך. הם שלחו לנו את החלב החמוץ בתוך דוודים מלוכלכים ומזוהמים, ומלבד העובדה שהחלב היה חמוץ ומקולקל - כעת הוא גם היה מזוהם ומטונף באופן שמתאים למאכל חזירים.

הכפריים החלו להביא עם סוסים ועגלות חביות של חלב חמוץ. אלפי אנשים נעמדו בתור, כולם רעבים עד מוות לאחר ימים ארוכים ללא מזון. כמו תמיד, אנחנו לא נדחפנו להיות הראשונים בתור. הראשונים היו הרוסים המורעבים שהיו איתנו במצעד המוות. תמיד היה להם סכין מוכן כדי ללחום את מלחמת הקיום. כל החלב החמוץ שהובא חולק, אך תורנו עדיין לא הגיע. הכפריים נסעו שוב בעגלותיהם והביאו עוד חלב חמוץ, וגם הפעם הוא נגמר לפני שהגיע התור שלנו. המחזה חזר על עצמו גם בפעם השלישית.

הצטערנו מאד על ביש מזלנו. רצינו לשתות את החלב החמוץ בגלל החלבונים שיש בו, ובעיקר כדי להרטיב מעט את גופנו ולקבל כוחות, אולם היה זה חסד הבורא והשגחה עליונה מיוחדת. אי קבלת החלב החמוץ היה אחד הניסים הגדולים שלנו. החלב היה כה מקולקל, עד שאנשים קבלו מיד שלשולים שגרמו להם חולשה נוספת על חולשתם והם מתו מאפיסת כוחות. עימנו במצעד היה קרוב משפחה מקובנה בשם קופילוביץ'. הוא היה בן דוד של דודי הקדוש והצדיק הרב צבי זוסמן מקובנה הי"ד. פגשנו אותו לאחר שהוא שתה את החלב החמוץ. הוא כבר היה מטושטש וראינו שהוא עומד רגעים ספורים לפני מותו. דיברנו איתו והוא לא ענה לעניין. למחרת עזבנו את היער והמשכנו לצעוד, אך הוא נשאר שם מחמת חולשתו ונפטר. החלב החמוץ היה מכת מוות לאנשים. יתכן שגופנו היה כה חלש עד שלא יכול היה לעכל את החלב החמוץ, ואם היינו חזקים יותר זה לא היה קורה. חייהם של אלו שעמדו בתור ולא קיבלו חלב ניצלו בנס.

התנפלותם של האסירים הרוסים

כפי שכתבתי, לרוסים לא היה כוח איפוק והתגברות. את כיכר הלחם שקיבלנו ביציאה מדכאו הם אכלו מיד, ועד שהגענו ליער כבר עברו עליהם חמישה ימים ללא אוכל. המראה שלהם היה זוועתי. הם הסתובבו כמו דב מורעב לאחר שנת החורף, ובלשו אחר חתיכת לחם. הם התפלאו נוכח העובדה שהיהודים החזיקו מעמד יותר מהם, ולא הבינו איך יתכן שאנו לא אוכלים ובכל זאת נראים כבני אדם. הם התחילו לחקור ולבדוק אחרינו ואז הבחינו שמפעם לפעם אנו לועסים משהו בפה. הם קלטו שהיהודים התגברו ולא אכלו את כיכר הלחם שקיבלו בדכאו, וכעת הם אוכלים פירורים מדי כמה שעות. אנו שמרנו על הלחם והשתדלנו ללעוס אותו כמה שיותר ולא לבלוע כדי למצות את כל הכוח של הלחם. לא אכלנו כמעט כלום והיינו רעבים מאד, אך בכל זאת נכנס משהו לפינו מדי יום ביומו. נזהרנו מאד מהרוסים המשחרים לטרף והחבאנו ככל האפשר את מזוננו.

לפתע, בעודנו עומדים כולנו ביחד ביער, התארגנו מאות אסירים רוסים עם סכינים מאולתרים והתנפלו עלינו כמו בפוגרום. הם הכריחו אותנו לתת להם את פת לחמנו האחרונה, ואיימו עלינו ברצח. כמובן, הגרמנים אנשי הס"ס נהנו מכך שמלאכתם נעשית בידי אחרים.

למחנה שלנו - לאגר 10 באוטינג - הגיעו 300 יהודים משארית יהודי גטו לודז'. הם נשלחו אלינו מאושוויץ יחד עם שני אנשי קאפו יהודים. אחד מהם היה מאקס, בחור יהודי בן שמונה עשרה שהיה גיבור וחסון ביותר. הגרמנים גידלו בחורים כאלו, נתנו להם אוכל טוב ונהנו לראותם מתאכזרים אל אחיהם היהודים. כפי שסיפרתי, הקאפו מאקס השתנה לחלוטין. כעת, הוא יצא לבדו נגד מאות הרוסים עם סכין ביד, והחל להרוג אותם כפי שקוצרים תבואה. הם ברחו מהקאפו מאקס כמו מאש, ביודעם שהוא מסוגל לחסל אותם במכות אף ללא סכין. מאז לא ראינו יותר את הרוסים בסביבתנו. הפחד שלהם ממאקס הרחיק אותם מאיתנו.

הרבה שלוחים לו למקום, והפעם היה מאקס האכזר השליח להציל את חיינו ביער. יש קונה עולמו בשעה אחת. יהי זכרו ברוך. לאחר המלחמה האנשים חזרו לכוחותיהם והתנפלו על אנשי הקאפו. הם ראו בהם אויבים גרועים יותר מאנשי הס"ס. אנחנו הגנו על הקאפו מאקס ולא הרשינו לגעת בו לרעה. הוא הציל את חייהם של מאות יהודים מידי הפורעים הרוסים, ומאז הרוסים לא העזו להתקרב אלינו.

גניבת פיסת הלחם האחרונה

כפי שסיפרתי, בתאריך 28 באפריל 1945 נחנו ביער. גם בלילה היינו אמורים לישון ביער, והתחלנו לסדר לעצמנו מקום לינה. חיפשנו מקום יבש ושמנו את השמיכות שהיו ברשותנו על הארץ. לכל אחד היתה שמיכה אחת, וביחד היו לנו שלוש שמיכות. אבא שכב באמצע, ואחי ואני שכבנו בשני הצדדים. פרשנו שמיכה אחת על הארץ והתכסינו בשתי השמיכות הנותרות. אבא שמר מכל משמר על חתיכת הלחם האחרונה שנשארה לנו, והחביא אותה מתחת למעיל. חשבנו שאם אי מי יתקרב אלינו בלילה - מיד נרגיש בו ונתגונן מפניו. הבחנו ביהודי אחד מיוצאי רומניה שכל הזמן מביט בנו. חששנו מהרוסים, אך לא חשבנו שיהודי ירצה לגזול את חיינו. חשבנו שאולי מסקרן אותו לראות אדם זקן עם שני בניו - מחזה שהיה די נדיר לאחר העבודה במחנות.

היה זה לאחר שישה ימי הליכה. היינו רעבים ועייפים וישנו כמו שישנים לאחר הרדמה בחדר הניתוחים. היהודי הרומני ראה שאנו נתונים בשינה עמוקה וניגש אלינו בחשאי עם סכין מאולתר. הוא הרים את השמיכות, חתך את המעיל של אבא, הוציא בזהירות את הלחם, ואנו לא הרגשנו מאומה. בבוקר התעוררנו, ולפני הכל אבא חיפש את הלחם. הוא ראה שהמעיל חתוך והלחם נגנב. מיד חשדנו ביהודי הרומני והתחלנו לחפש אותו, אך הוא נעלם כאילו בלעה אותו האדמה. עד אז הוא הסתובב כל הזמן לצידנו ועקב אחרינו, ואילו בבוקר הוא התאדה. נשארנו בלי פיסת הלחם האחרונה שלנו. שישה ימים שמרנו על הלחם כמו ששומרים על החיים, וכעת היא איננה. היה זה רצח ממש.

בכל זאת, חסדי שמים לא תמו ונותרו לנו מעט קוביות סוכר. מצעד המוות נמשך עוד ארבעה ימים קשים ובניסי ניסים שרדנו ללא לחם וכמעט ללא מים.

אכילת בשר אדם

התעוררנו בבוקר וראינו עשרות מתים שוכבים על הארץ. הרוסים חיפשו בבגדים של המתים שמא ימצאו בהם משהו לאכול, אך לא מצאו מאומה. כולם מתו מאפיסת כוחות ומרעב.

האנשים שהיו איתנו סיפרו לנו שהם ראו כמה רוסים חותכים חתיכות בשר מהמתים ומבשלים את הבשר במים. הם לא הצליחו לאכול את הבשר ללא בישול, ועל כן בישלו אותו בישול קל בלבד ואכלו את הבשר מבושל למחצה. לא ניתן לתאר את הרעב הנורא.

אנשים חיפשו את כל הדרכים לשרוד ברגעים האחרונים ולא בחלו בשום אפשרות. גם אני עוד ראיתי את הרוסים אוכלים בשר אדם. הם עמדו ליד מדורה קטנה עם פחיות האוכל של המחנה וכך בישלו את בשר המתים. הייתי ממש בהלם. כמה שארצה לתאר את הרעב המר ממוות - לא אוכל לתארו. מראה הרוסים האוכלים בשר אדם זיעזע את כולם. מי יודע אם הם לא חתכו חתיכות בשר גם מאנשים חיים שלא היה בכוחם להתנגד.

כמה אנשים מאיתנו ניגשו אליהם וביקשו שאת חלקי הבשר שלא הצליחו לאכול - לא יזרקו אלא יקברו באדמה. זה היה מזעזע. בהמשך הדרך לא ראיתי את הרוסים אוכלים שוב בשר אדם, מפני שהיו חייבים לבשל אותו מעט ולא היתה כל אפשרות לעשות זאת תוך כדי הליכה.

השומרים הפולנים

למחרת בצהריים, ב-29 באפריל 1945, נודע שהמרד במינכן נכשל והיטלר ימ"ש מינה לו יורש אחר. ב-30 באפריל 1945 היטלר ימ"ש התאבד, וגרינג הפסיק את המרד לאחר שאנשי הס"ס לא נשמעו לו. מפקדי מצעד המוות קיבלו פקודה להמשיך להוביל את כולם להרי טירול.

השומרים הוחלפו באנשי ס"ס צעירים וסדיסטים ביותר שהגיעו עם כלביהם האיומים. לאחר מנוחה קצרה, כשחשו בריאים ושבעים, נתנו השומרים פקודה ללכת במהירות. ההבדל בין אנשי הס"ס שהלכו איתנו עד כה ובין השומרים החדשים היה שהקודמים קיבלו פקודה וקיימו אותה במלואה, אולם החדשים היו רוצחים סדיסטים ומלבד קיום הפקודה נהנו לרצוח יהודים באכזריות. הם המריצו את כולם ללכת במהירות ועל כל דבר קטן ירו כדור מוות. אנשי הס"ס החדשים דיברו ביניהם גרמנית, אך מפעם לפעם שמענו מהם קללה מפורסמת בפולנית. רק מי שמכיר ומדבר בשפה הפולנית יודע לבטא את הקללות העסיסיות בפולנית, ואנו מיד חשדנו שהגרמנים הלבישו פולנים בבגדי הס"ס מחמת מחסור באנשים משלהם. הפולנים היו גרועים יותר מהגרמנים. הסיבה לכך שהגרמנים לקחו אנשי ס"ס צעירים היא מכיוון שההליכה נמשכה יומם ולילה ללא מנוחה, והמלווים הקודמים היו מבוגרים ולא היו מסוגלים לכך. הגרמנים העדיפו לשלוח אלינו את הכוחות הצעירים והנמרצים, למרות שהצבא הגרמני נזקק להם בחזית, העיקר לחסל את שארית הפליטה של היהודים. עד כדי כך היה הדבר חשוב בעיניהם!

הופצה שמועה שהחיילים האמריקאים התקרבו אלינו והם נמצאים במרחק של כשני ק"מ מאיתנו. ראינו על אנשי המשמר הגרמני לחץ ובהלה של ממש. הם רצו להעביר אותנו מהר על הגשר שמעל הנהר ולאחר מכן לפוצץ את הגשר כדי לעצור את האמריקאים. היתה זו שטות. במלחמה הזאת שום מכשול לא עיכב את האמריקאים. היו להם מכוניות משא כמין סירות שנועדו למעבר בנחלים. הצבא האמריקאי דילג על כל המהמורות בקלות.

מחמת הבהלה והפקודה להסתלק במהירות מהמקום, חילקו השומרים את כל האנשים לשני חלקים. רוב האסירים הועברו דרך הגשר הגדול, וכ-5000 איש הועברו בדרך אחרת. השומרים החדשים נהגו איתנו בברוטליות רבה וממש אילצו אותנו ללכת מהר. מי שהזדנב בשורה האחרונה סיכן את חייו. חיילי בנות-הברית התקרבו אלינו מכל צד - האמריקאים מצד אחד, האנגלים מצד שני והצרפתים מצד שלישי. לגרמנים נותרה רק דרך אחת - להסתלק להרי טירול. הם חשבו שאם נתקדם בהליכה מהירה כארבעים ק"מ, נתרחק מהחזית. חיילי בנות-הברית לא כבשו ביום אחד כאלה שטחים. מי שרצה להישאר בחיים היה צריך לרוץ קדימה בכוחותיו האחרונים. מלחמת החיים היתה לברוח מהשורות האחרונות.

הטנקים האמריקאים

לאחר המלחמה נודע לנו שכל 5000 האנשים שהופרדו מאיתנו והובלו בדרך אחרת השתחררו מיד מפני שהצבא האמריקני כבש את המקום שאליו הם הלכו. התקרבנו לגשר וראינו את החבלנים הגרמנים מחכים בצד השני לפוצץ את הגשר מיד אחרי שנעבור. הדינמיט היה כבר מוכן מתחת לגשר. רצנו על הגשר במהירות מפחד שמא לא נספיק לעבור ויפוצצו אותנו יחד עם הגשר. מי שהספיק לעבור חשב שחייו ניצלו. כשהתרחקנו ראינו את הגשר מתפוצץ ואת גושי הבטון עפים באויר. טענו אז שחלק מהאנשים נותרו על הגשר בזמן הפיצוץ ונהרגו. בביקור שערכנו בגרמניה לרגל יובל שנים לשחרור נאמר לנו שאלפי אנשים לא הספיקו לעבור את הגשר, ומכיוון שהאמריקאים היו במרחק של כ-2 ק"מ מהגשר - הגרמנים לא יכלו לחכות יותר והאנשים שנשארו בסוף השתחררו תוך כמה שעות על ידי האמריקאים. זה רק מלמד שאף פעם אין אנו יודעים מה באמת יכול להציל אותנו ומה כדאי לעשות. מי שנשאר בין האחרונים לא עבר את כל הגיהנום שעברנו בהמשך.

בזמנו היה נראה לי כאילו הגשר הוא באורך של כמה מאות מטרים. הייתי נתון בפחד ורציתי לברוח מהפיצוץ. מתוך פחד לא ניתן למדוד מרחקים - רגע אחד נראה כמו שעה ומרחק של חמישים מטרים נראה כמו מאות מטרים. כיום, כשעברנו את הגשר שנבנה מחדש, ראיתי שמדובר בגשר באורך חמישים מטרים ותחתיו ערוץ נחל לא גדול. כפי שכתבתי, הגשר המפוצץ לא היווה עיכוב גדול לאמריקאים. לאמריקאים היה את כל הציוד הנדרש כדי לעבור את הנחל. פיצוץ גשרים התאים למלחמת העולם הראשונה ולא למלחמת העולם השניה.

בשלב זה החל הקושי להיות בלתי נסבל. הלכנו יומם ולילה ללא כל מנוחה מפני שהחזית היתה בקרבת מקום והגרמנים רצו להרחיק אותנו מהחזית עד כמה שאפשר. הסבל במצעד המוות עד כה התגמד לעומת ההמשך.

מכר מקובנה סיפר לי שהוא הלך עם אביו במצעד הזה, ואביו נחלש ולא היה מסוגל להמשיך ללכת. הוא הציע לו להישען עליו ולנסות להמשיך, אבל גם זה כבר לא היה שייך. אביו ממש גסס והם החליטו להשאר ביער. לאחר שהלכנו נותרו ביער כשבע עשרה איש שקרוביהם היו במצב קשה, וגרמני אחד נצטווה לשמור עליהם. הגרמני אמר להם להתקדם אחרי שאר האנשים. הם התחילו לדבר עימו ולהסביר לו שהם אינם רוצים להותיר את קרוביהם לבדם ואין באפשרותם לצעוד אחרי כולם. הגרמני לא ידע מה לעשות - הוא היה לבד ולא רצה לרצוח את הנשארים, אולם גם להותירם ביער היה אסור לו משום שהוא קיבל פקודה לקחת את כולם.

הוא ציווה על 17 האסירים להשאיר את הגוססים ביער ולהמשיך איתו. ואכן, ידידי עזב את אביו והלך בעקבות הגרמני. כך הלך שומר אחד והוביל 17 איש, ולהם לא היה כוח להתאגד ולהתגבר עליו. כה גדול היה הפחד מאנשי הס"ס! בדרך עברה שם אישה גרמניה וצעקה על השומר איש הס"ס: "מה אתה מוביל אותם? בכפר שמו כבר דגלים לבנים של כניעה וכל רגע האמריקאים אמורים להכנס לכפר! עזוב אותם, שחרר אותם!" אולם דבריה נפלו על אוזניים אטומות. איש הס"ס קיבל פקודה להמשיך והוא בשום אופן לא יפר פקודה גם אם האמריקאים יאסרו אותו. הוא המשיך להוביל את אנשי המחנות ותוך כמה שעות הגיעו האמריקאים, כבשו את המקום ושיחררו אותם.

לאחר כיומיים של מנוחה הלך הנער לחפש את גופת אביו ביער, אך לא מצא שום דבר. הוא הלך לראש הכפר ושאל אותו: "היכן קברתם את המתים שנשארו ביער?", וראש הכפר ענה שהוא אינו יודע מאומה. אנשי הכפר שיקרו מפחד שמא יאשימו אותם ברצח, אך האמת היא שהנער לא תכנן להאשים אף אחד אלא רק רצה לדעת איפה קבור אביו.

שחרור אסירי האומות

הגרמנים הודיעו שכל האסירים מלבד היהודים והרוסים יכולים לעזוב את השורות של מצעד המוות. כולם המשיכו ללכת עד שהגיעו לכפרים או לעיירות, ואז החלו לעזוב אט אט את השורות. לכל אסיר גרמני היתה סיכה על המעיל המרמזת מהו חטאו ומדוע הוכנס למחנות. הם הוציאו את הסימון מהמעיל, נכנסו לבתי הכפר והתקבלו אצל תושבי המקום כמו גיבורים כאילו הם גרמנים אנטי נאצים. גם בני האומות האחרות נטשו כמובן את המצעד וכל אחד פנה לדרכו.

השורות החלו להתרוקן, אך בכל זאת נותרו עוד עשרות אלפי איש. היה קשה ללכת מפני שהכבישים הראשיים היו תפוסים על ידי אנשי הצבא שנסעו לחזית. על מנת לקדם אותנו במהירות חילקו השומרים את האנשים ולקחו כמה אלפים מתוכנו דרך כבישים אחרים. לקראת הסוף, לאחר יומיים של הליכה רצופה, נפגשנו והתאחדנו שוב. כשהתחלנו לטפס את הרי טירול התחילו לרדת גשמים ושלגים חזקים. היינו רעבים, צמאים ורטובים עד לשד עצמותנו. אם בתחילת הדרך נפלו עשרות ומאות מתים, כעת כבר נפלו כמה אלפים בבת אחת. השורות התרוקנו בשל הנופלים ואנו היינו צריכים לרוץ כדי להשלים את השורות. פחדנו להשאר בין האחרונים. בימים הראשונים למצעד היו בכל שורה 15-20 איש, ואילו בשלב הזה היו בכל שורה 3-5 אנשים בלבד. גם השמירה של אנשי הס"ס פחתה, ובמקום אלפי אנשי ס"ס היו עימנו רק כמה מאות. בתחילה היו הגרמנים הולכים לבדוק את הנופלים, ואם נתגלה מישהו חי - הוא היה נרצח מיד. כעת הם כבר כמעט לא בדקו. לא ידענו מה הגרמנים זוממים לעשות איתנו. כדי להשתיק את הפחדים אמרנו זה לזה שבוודאי הימלר ימ"ש וחבר מרעיו רוצים לתפוס מובלעת בהרי טירול ולהקים שם ממשלה, ואנו נהיה העובדים שיצטרכו לבנות הכל.

האמת היתה פשוטה: הם רצו להשמיד את כולם, כפי שהעיד הגולייטר של בוריה. רבבות כבר נפלו בדרכים, ואת כל היתר הם רצו לרצוח במקום שומם בין ההרים. הרגשנו שהגרמנים כבר יודעים שהם הפסידו את המלחמה. הם היו לכודים ומוקפים מכל הצדדים ברוסים, אמריקאים, אנגלים וצרפתים. שאיפתם היתה להספיק לרצוח את היהודים שנותרו עדיין בין החיים ובכך לנקום את נקמתם האחרונה.

מעניין שהגרמנים אנשי הס"ס כיבדו מאד את ראשי הערים. הם ראו בהם כנראה את שלטון ההמשך לאחר כיבוש האמריקאים. בכל עיר בה עברנו ראינו את ראש העיר מסתודד עם המפקדים שהובילו אותנו. כנראה שראשי הערים לא רצו שאנשי הס"ס

ירצחו אותנו באזור שלהם מפחד שמא האמריקאים יאשימו אותם ברצח. הם המריצו אותנו ללכת במהירות ולהגיע למקום שממה בהרי טירול, הרחק מהערים ומהכפרים, ושם תכננו לרצוח את כולנו. זו הסיבה לכך שרק היהודים והרוסים הושארו במצעד המוות.

הליכה באפיסת כוחות

הלכנו בגשם ובשלג ולא קיבלנו אוכל ושתיה כלל. ראינו מרחוק מים זורמים וחשבנו שמדובר בנחל ונוכל לשאוב מעט מים, אך לבסוף ראינו שזה בסך הכל כביש רטוב. היתה זו פטה-מורגנה, מחזה תעתועים בלבד. הצמאון היה נורא. היינו פוערים את הפה כדי לקבל כמה טיפות גשם או שלג ישר לתוך הפה. אסור היה לנו לצאת מהשורה ולקחת קצת שלג, ומי שיצא בכל זאת נורה למוות מיד.

היינו באפיסת כוחות מוחלטת. אבא נשען עלינו, וכל רצוננו היה להתגבר ולהציל את אבא. אסור היה לנו לספר לאבא שאנו על סף התמוטטות, משום שהוא לא היה מסכים להמשיך להישען עלינו ולסכן את חיינו למען הצלתו. העמדנו פנים כאילו אנחנו בכלל לא עייפים, לא צמאים ולא רעבים, ובסך הכל צועדים בטיול תחת פיקוח הגרמנים.

רגע השבירה שלנו היה לאחר כמה לילות וימים של הליכה ללא שינה. היינו עוצמים את העיניים תוך כדי הליכה ומנמנמים לכמה שניות. הלכנו מתוך שינה ופתאום אני עמדתי ליפול לצד אחד ואחי לצד שני. אני משכתי לכיוון אחד ואחי משך לכיוון השני, ואבא היה באמצע. הוא השגיח עלינו שלא ניפול כולנו יחד והעיר אותנו מהשינה. כתוצאה מהמשיכות המנוגדות בעת ובעונה אחת, חוט השדרה של אבא התעקם והוא החל לחוש כאבים עזים בגב, אך הוא לא רצה לספר לנו מאומה כדי לא לצער אותנו. היו רגעים שבהם הוא לא היה מסוגל לעמוד על הרגליים, אך התגבר והמשיך ללכת ואפילו לא רמז לנו על הכאבים האיומים שלו. המחסור בשינה היה קשה יותר מהרעב ומהצמאון. צעדנו שלושה יומים ושלושה לילות ברצף ללא עצירה למנוחה.

לרגל חמישים שנה לשחרור עברנו בדרכים בהן הלכנו במצעד המוות. שאלנו את עצמנו איך יכולנו להמשיך לצעוד ברעב ובצמא, בגשם ובשלג, ללא שינה או מנוחה. כמה יכול אדם להחזיק מעמד? - אין תשובה על כך. זה לא בכוח אנוש. היו אלה ניסים עצומים ורחמי שמים עד אין גבול. הקב"ה נותן ליעף כוח, ואנשים שכבר עברו את קצה גבול היכולת שלהם הצליחו להמשיך ללכת.

השניות הספורות שבהן ישנו תוך כדי הליכה עזרו לנו מעט ויכולנו להמשיך ללכת מבלי לסגור עיניים. היינו עייפים עד מוות, אך התעוררנו והמשכנו ללכת כמקודם. כיום איני יודע להסביר איך נמנום של כמה רגעים מתוך הליכה יכול להרגיע את החסר העמוק בשינה.

כפי שכבר כתבתי, השומרים אנשי הס"ס קיבלו פקודה לשחרר את כל האסירים מכל האומות מלבד היהודים והרוסים. הגולייטר של בוריה קיבל פקודה מהימלר ימ"ש להשמיד את כל היהודים בהליכה בדרכים. הרוסים לא שוחררו מפחד שמא הם יתנפלו על תושבי המקום וישדדו אותם. הגרמנים פחדו מפוגרומים של אסירים רוסים, וזה לא היה פחד שוא: לאחר שנגמרה המלחמה הרוסים אכן התנפלו על הכפרים, שדדו אותם ושחטו את הבהמות שלהם בתור נקמה. בשבועות הראשונים לאחר המלחמה היו הגרמנים חסרי אונים מול האלימות הרוסית.

חשבנו על כך שלפני כמה דקות צעדו איתנו אסירים מכל האומות והיו נידונים למוות כמונו, ואילו כעת הם משוחררים וחופשיים - אין מצעד מוות, אין רעב, אין צמא ואין כפור. לא ידענו מה יהיה איתנו ואם נוכל להמשיך להחזיק מעמד בתנאים-לא-תנאים שכאלה.

הנופלים בדרך

תהינו מה עושים האמריקאים בראותם לאורך כל הדרך רבבות אנשים מוטלים מתים בדרכים. לא הבנו מדוע האמריקאים שותקים והיכן הנקמה של האנושות, היינו בטוחים שהאמריקאים יפציצו את החיילים המלווים אותנו או ישלחו כמה טנקים לפרוץ את החזית ולהגיע אלינו. אולם, הכל היה שקט ואף אחד לא התערב והפסיק את מצעד המוות. הסתכלתי על התושבים הגרמנים וראיתי שהם שלווים עד מאד ואינם אחוזים בהלה כמו לפני כיבוש של אויב. המדינה שלהם נופלת, אין יותר גרמניה, בנות-הברית כובשות את אדמותיהם כמעט ללא קרב - והתושבים רגועים ונינוחים, אינם פוחדים ומוכנים לקבל את האמריקאים ככובשים. לא שומעים כמעט ירי תותחים אלא רק במקרים יוצאי דופן. במלחמת רוסיה-גרמניה הבתים בערו מהפצצות וממרחק של מאה קילומטר יכלו לשמוע את פגזי התותחים הרוסים, ואילו כאן לא הרגשנו אפילו ריח מלחמה באויר.

הכי מרגיז היה לשמוע מהתושבים הגרמנים שהמקום בו עברנו רק לפני שעתיים או חצי יום כבר נכבש על ידי האמריקאים. היינו כל כך קרובים לחופש, אך כל כך רחוקים מהצלה.

במחשבתנו לא תפסנו מה מעכב את האמריקאים מלשלוח כמה ג'יפים או טנקים ולשחרר אותנו, הרי אנשי הס"ס ייכנעו מיד מול כל הנשק שלהם. המטוסים האמריקאים סיירו באזור כל הזמן וראו את המצב לאשורו - את אסירי המחנות נופלים מתים וכן את היכולות הדלות של הגרמנים המלווים.

מלחמת הבלימה שהתנהלה בשבועות האחרונים לאחר התאבדותו של היטלר ימ"ש היתה רק נגד הצבא הרוסי. הגרמנים רצו שהאמריקאים, האנגלים והצרפתים יכבשו את בווריה וגרמניה כמה שיותר מהר, העיקר לא הרוסים. האזרחים הגרמנים ברחו מאימת הצבא הרוסי, מפני שהם חששו מנקמתם לאחר שהגרמנים רצחו מיליוני חיילים ותושבים רוסיים. הם נמלטו בהמוניהם מכל אזור פרוסיה, שלזיה וסודט, והכל היה פתוח לפני הצבא האמריקאי. נשגב מבינתנו להבין מדוע אין האמריקאים פועלים למעננו.

הולכים עם הסמרטוטים על גבינו

הקושי הגדול ביותר

בהרי טירול החל לרדת גשם שוטף, מבול ממש, והיינו רטובים מכף רגל עד ראש. יכולנו לסחוט את הבגדים ולשתות את המים. אח"כ ירד שלג והיה לנו קר מאוד עם הסמרטוטים הרטובים שהיו על גופנו. במשך שלושה ימים צעדנו ביום ובלילה ללא הפוגה, הכל כדי להתרחק מהחזית האמריקאית.

היה זה השלב הקשה ביותר, לאחר ימים ולילות ללא שינה. השמש נראתה סוף סוף מבעד לעננים, והבגדים הרטובים החלו להתייבש מעט. כל יום היה יותר קשה מקודמו, והצרות של הלילה היו גן עדן לעומת הצרות של הבוקר למחרת. ראינו בחוש שאסור לאדם לבקש את יום המחר, משום שלעולם אי אפשר לדעת מה עלול להיות למחרת.

כשהגענו למחנה האיום שטוטהוף, הרגשנו שגטו קובנה - עם כל הרעב והפחד - היה היכל תענוגות בהשוואה למה שעברנו בשטוטהוף.

כך נמשך המצב, כשכל יום יותר גרוע מקודמו. ככל שמועד השחרור התקרב - היה לנו קשה יותר ויותר. כל צרות העבר התגמדו לעומת הצרות שבאו עלינו במצעד המוות. אדם מיצה את כל כוחותיו במצעד וכולם עמדו שניות ספורות לפני מותם. גיבורים כחלשים נפלו מתים כמו זבובים. את רצון החיים לא ניתן לתאר - אנשים המשיכו לצעוד עוד ועוד ללא אוכל, ללא שתיה וללא שינה. מוח אנוש לא יכול להשיג דבר כזה. מלאכים אחזו בנו שלא ניפול ברגעים האחרונים.

באחד הלילות האחרונים הגענו ליער כלשהו בהרי טירול הרחק ממקום ישוב. ביער היה בור ענק, ואנו הרגשנו מיד את מר המוות הקרב ובא. ידענו שהגרמנים רוצים להכניס אותנו לעומק הבור ולירות בנו מלמעלה באמצע הלילה. כפי שהזכרתי, דעתם של ראשי הערים בהן עברנו היתה מקובלת על קציני הס"ס. הם התחשבו בהם מאד והתייחסו אליהם בכבוד. ראשי הערים עמדו בתוקף על כך שהגרמנים לא ירצחו אותנו ליד גבולם: "תעשו איתם מה שאתם רוצים, אך לא בקרבתנו", הם אמרו למפקדי המצעד. "קחו אותם להרים, למקום שבו רגל אדם לא דורכת, וכך האמריקאים לא יאשימו אותנו שלא התנגדנו לרצח".

כשראינו שהם מובילים אותנו לבור העמוק ביער, ראינו את מר המוות מול עינינו. נפש חיה לא היתה באזור מלבדנו ומלבד אנשי הס"ס הרוצחים. הגרמנים עמדו למעלה עם מכונות היריה שלהם, ופקדו עלינו לרדת לעומק הבור. אנו היהודים כבר אבדנו את טעם החיים והיינו חסרי כח התנגדות. התרגלנו למלא כל פקודה גרמנית במלואה ולציית ללא עוררין. הרגשנו שזה הסוף שלנו.

לעומתנו, האסירים הרוסים שהיו עימנו החליטו להתקומם. למרות חולשתם ורעבונם, הם סירבו להיכנס לבור הענק ביער ועמדו על כך בכל תוקף. הם החלו לברוח לכל הכיוונים, ולא היה להם אכפת שהגרמנים יירו בהם, שהרי גם אם לא יצליחו להימלט - עדיף למות ביריה מאשר להיכנס לבור הענק ולהישחט שם בוודאות. תוך רגעים ספורים גם אנחנו התחלנו לברוח מהבור ונוצרה מהומה אדירה. אנשי הס"ס לא ידעו מה לעשות, היתה זו הפעם הראשונה שהם נאלצו להתמודד מול התקוממות. לאחר מכן הם קיבלו פקודה חדשה מהמפקדים - לאסוף את כולם ולהמשיך הלאה את מצעד המוות. ישנה דרך אחת להשמדה בטוחה - להמשיך את הצעידה המפרכת וכך כולם יפלו בדרכים ללא צורך בכדור אחד.

מצעד המוות

כשביקרתי בגרמניה עם קבוצה גדולה מהארץ לרגל חמישים שנה לשחרור, חיפשתי את היער עם הבור העמוק אך לא מצאתי. כנראה מקום הבור היה בעומק היער ממש.

חזרנו לכביש בחזרה והמשכנו ללכת. כעת היו השומרים אנשי הס"ס אכזריים וברוטליים עוד יותר, ואפילו לאסוף מעט שלג ולשים בפה הם לא נתנו. אלפי אנשים נפלו מתים בזה אחר זה, וכל הזמן היינו צריכים להתקדם במהירות ולמלא את השורות החסרות. לא היה לנו זמן להסתכל לצדדים, כל מחשבתנו היתה נתונה לדבר אחד - איך מחזיקים מעמד ומנין לוקחים את הכח. ראינו את המוות בעיניים. היה זה מרחץ דמים של ממש.

המשכנו ללכת בגשם ובשלג מתוך שינה. היה עלינו להשגיח כל העת לא ליפול. כשעברנו במקום ישוב קרוב לחלונות הבתים היינו שוברים חתיכות קרח מהחלונות ומוצצים את המים כדי להרוות את הצמאון הנורא ולהרטיב את הגוף מעט. מזג האויר הסב לנו סבל איום, אך הוא גם גרם שלא נזדקק להרבה מים - כך אני מבין כיום את העובדה שלא התייבשנו.

ידענו שאם נחשוב על מצבנו - נישבר מיד מחולשה ומיאוש. כל רוח מצויה היתה מסוגלת להפילנו. מחשבה אחת היתה בנו: להחזיק מעמד, לא להיכנע לחולשה של הגוף ולצפות לרחמי שמים.

לקראת סוף המצעד קיבלתי שלשול. היה זה כתוצאה מהקור ומהרטיבות וכן מהמים המלוכלכים והמזוהמים ששתיתי בדרך. כידוע, התרופה הטובה ביותר נגד שילשולים היא אי אכילה ואי שתיה - ואת זאת עשיתי בהידור רב. הייתי חלש ביותר, ולמרות הכל הייתי חייב לרוץ קדימה לשורה שלנו ולהחזיק את אבא. האוירונים האמריקאים טסו מעל ראשינו והגאולה נראתה בחוש, כל מה שביקשנו היה כמה יריות על השומרים

הגרמנים ומיד כולם יימלטו על נפשם ואנו נשתחרר, אך מאומה לא קרה. הטייסים עברו בשקט והמשיכו לטוס הלאה.

סומך נופלים ורופא חולים

בתפילה אנו אומרים: "סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים". תמיד התקשיתי מדוע לומר "סומך נופלים" ואח"כ "רופא חולים", ומדוע כל זה נאמר לפני "מתיר אסורים". לכאורה, קודם ד' עושה את הנס של "מתיר אסורים", לאחר השחרור הוא מרפא את החולים, ועל ידי הריפוי הוא כבר ממילא "סומך נופלים".

אלא, רואים בתפילה וכך גם הרגשנו במצעד המוות, שנס ההצלה הראשון הוא "סומך נופלים", שהרי כל רגע וכל שניה היינו עלולים ליפול ולמות. מלאכים שלוחי שמים החזיקו אותנו בידיים ממש ומנעו מאיתנו ליפול מחולשה איומה. לאחר מכן הקב"ה היה "רופא חולים", ואז מגיע הנס הגדול של "מתיר אסורים". כדי לקיים "מתיר אסורים" צריכים קודם כל להיות אדם. כבר כמעט לא נשאר בנו ניצוץ חיים, אך ד' סמך אותנו שלא ניפול ואחר כך ריפא אותנו. שרדתי את הזמנים הקשים למרות הקור האיום, למרות הביגוד הדל והרטוב ולמרות החום הגבוה והשילשול שנטלו את הכוחות האחרונים, ורק אז זכינו ברחמים ובחסד ל"מתיר אסורים" - לגאולה הגדולה.

בכל יום בתפילת שמונה עשרה אני נזכר במצב בו היינו, ואני עומד ומשתומם - איך זכיתי מתוך רבבות ל"סומך נופלים" ממש, איך הלכתי בימים האחרונים עם כאבי בטן איומים ושילשולים והרגשתי שאני תיכף מתמוטט חלילה, איך החזקתי מעמד למרות הכל? כל רגע הגיעה רפואה מן השמים וסייעה לנו להמשיך לשרוד, ואז באה הגאולה הגדולה. שואג אני בכל ליבי: "ד' מתיר אסורים".

ניסינו להבין לאן לוקחים אותנו אנשי הס"ס הרוצחים. אם הם היו רוצים להביא אותנו למחנות - הרי עברנו בהרי טירול וראינו מחנות גדולים ריקים ובכ"ז אנו ממשיכים הלאה. ואם הם רוצים לירות בנו - מדוע אינם עושים זאת? למה הם יורים רק בנופלים?

בעוברנו בערים ובכפרים כמעט ולא ראינו אזרחים מסתובבים. לפי פקודת אנשי הס"ס היו ראשי הערים מטילים עוצר באזור בו היינו אמורים לצעוד. הם סיפרו לתושבים ששיירה של פושעים אמורה לעבור, וחששו שהם יראו אותנו ויבינו את האמת. הם לא רצו שהאזרחים הגרמנים יראו אנשים מובלים לטבח וירחמו עליהם ויתנו להם חתיכת

לחם או שתיה. בנוסף, הם פחדו שמא תושבי המקום יתמרדו נגד אנשי הס"ס בראותם את מצבנו.

הרגשנו שאלה הן השעות האחרונות שלנו חלילה. המשמרות התחלפו כל 24 שעות ואנשי הס"ס הגרמנים צעדו במלוא המרץ לאחר מנוחה ואכילה. הם זירזו אותנו בעזרת רובים שלופים וכלבים איומים. הגרמנים לימדו את הכלבים איך להתנפל על אדם ולשסע את צווארו. כל זמן שהיה לאדם ניצוץ של חיים - הוא לא היה נופל. נפילה היתה מתכון למוות בטוח מכיוון שגם אם לאחריה האדם נותר בחיים, הכלבים דאגו להשלים את המשימה ולשסע אותו.

לקראת הסוף הגענו לעיר באטעלז, עיר יפהפיה ונקיה, ושוב לא נראה אף לא גרמני אחד ברחוב.

בביקורנו בעיר לאחר חמישים שנה, סיפר אדם שנראה בערך בגילי שבעת מצעד המוות הוא היה נער. כשעברו בעיר באטעלז הוא ראה לפתע אישה יוצאת ממאפיה ולחם בידה. הוא ביקש ממנה את הלחם באומרו שכבר כמה ימים לא בא אוכל לפיו, והאישה נתנה לו מיד את כיכר הלחם. הלחם הציל אותו והחזיר לו את כוחותיו. כשעברנו באותו אזור הוא מצא את מקום החנות, אך כיום כבר לא קיימת שם מאפיה. אנשי המקום אישרו את דבריו ואמרו שאכן בעבר היתה שם מאפיה. כך ניצל כל אחד עם נס פרטי משלו.

בהמשך עברנו ליד בנין ענק, 'יונקער שול', שנועד עבור הנוער ההיטלראי. בסוף המלחמה הוקם שם בית חולים עבור הפצועים הגרמנים, וכדי שהטייסים האמריקאים יכירו שזה בית חולים ולא יפציצו את הבנין, הוצב שלט לבן גדול בגג הבנין וצויר עליו צלב אדום ענק באורך 10 מטר. הבית הענק היה מוקף בגדר גדולה. במצעד המוות העז אחד האסירים לצאת מהשורה ולקחת קצת שלג מהגדר כדי להרוות את צמאונו, אך השומר איש הס"ס ירה בו מיד ורצח אותו עם השלג בידו. לאחר שראינו זאת לא העזנו יותר לאסוף שלג ולשים בפה.

המונים הולכים בצעדת המוות

תהינו לאן נעלמו כל האלפים והרבבות שנפלו בדרך - האם זכו לקבורה או שמא ניתנו למאכל לעוף השמים ולחיות הארץ. בביקרנו בגרמניה לציון חמישים שנה לשחרור עברנו גם ליד העיר באטעלז, ושם קיבל אותנו ראש העיר ונערך טקס זיכרון בהשתתפות כמה מאות גרמנים מתושבי המקום. שאלנו אותם היכן כל האנשים שנפלו בדרך והאם קברו אותם.

ראש העיר ענה שכפי הידוע לו נאספו בעיר באטעלז 35 גופות ונקברו בקבר אחים בבית הקברות העירוני. הוא לקח אותנו לבית הקברות והראה לנו את השלט במקום הקבורה. כיום הקבר ריק מפני שהאמריקאים העבירו את הניספים לקבר אחים אחר בהרי טירול שם קבורים אלפי אנשים שנפלו בדרך.

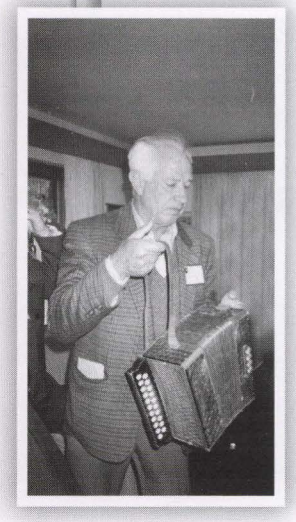
בעודי הולך חשבתי לעצמי - מהיכן עוד יש לשרידים כוח ללכת ולסבול? באופן נורמלי, אנשים שהיו במחנות ועברו את כל הגיהנום, עבדו בעבודה הקשה וניזונו ממעט האוכל שניתן במחנות - לא היו מסוגלים להחזיק מעמד בדרך הקשה של מצעד המוות. זה בא להראות לנו שלא לגיבורים כוח ולא לחכמים לחם, הכל מתנהל רק לפי רצון ד'. אחרת אי אפשר להבין איך הם ניצלו והחזיקו מעמד.

היו הרבה מצעדים של אסירים להרי טירול לקראת סוף המלחמה, אבל המצעד ממחנה דכאו היה הגדול מכולם. עברנו בעיירות בווריה וכל הגרמנים ראו את רבבות מזי הרעב נופלים מתים, אך הם בחרו להעלים עין ולשתוק במשך עשרות שנים עד כה. הנאצים ראו שאלפי מתים נותרים מוטלים בדרך ולכן העדיפו להוביל אותנו בדרכים עקיפות ולא במקומות ישוב.

הדרך מבאטעלז היתה הקשה ביותר. זה היה לאחר 11 ימים של הליכה מאומצת, כאשר ביומיים האחרונים לא יכולנו לנוח אפילו דקה. כאן נפלו הכי הרבה אנשים.

אקורדיון תמורת לחם

התקרבנו לעיירה בשם 'ביי קירכען'. בשלב זה של המסע נותרו כ-3000 איש בחיים, כלומר - כשלושה אחוזים מתוך אלה שיצאו מדכאו. היום רוצים הגרמנים להמעיט את המספר כמובן. הכפר היה קטן והבתים בו היו מעץ. חלק מהבתים שימשו למגורים, וחלק שימשו לבהמות ולתבואה. אנו רצינו ללכת כל הזמן יחד עם אנשי המחנה שלנו והתקרבנו ליהודי קובנה ממחנה לאנדצברג. היות ונשארו במצעד רק כמה אלפי אסירים וגם השומרים אנשי הס"ס התמעטו, כבר היו בכל שורה רק שלושה

מראים לניצולים את האקורדיון

אנשים. אחי היקר ואני הלכנו ביחד והחזקנו באבא בכל כוחנו. מחמת חולשתו שם אבא את שתי ידיו על הכתפיים שלנו, וכך הוא נישען עלינו וניתלה על כתפינו. לפתע אני מבחין בבחור מקובנה שסוחב אקורדיון קטן בידיו. התפלאתי עליו - כל אחד חיפש כל דרך שהיא להקל על עצמו, והוא סוחב את האקורדיון הקטן כל הדרך?! בביקורנו כעת סופר לנו שהבחור הביא ללאנדצברג את האקורדיון הקטן, ולאחר העבודה היה לפעמים מנגן באקורדיון כדי להשרות מצב רוח טוב ואנשים היו מפצים אותו בפירורי לחם. הוא לקח איתו את האקורדיון מתוך מחשבה שהגרמנים יקחו אותנו למחנה חדש בהרי טירול והוא יוכל להמשיך לנגן ולקבל פירור לחם להחיות את נפשו. בשלב זה הוא כבר הבחין שרוב האסירים נפלו בדרך ואין שום סיכוי להגיע למחנה כלשהו, והבין שלא יהיה לו צורך באקורדיון. פתאום הוא הבחין בנער גרמני כבן ארבע עשרה עומד ליד הבית בכפר. הוא זרק לו את האקורדיון, ואמר לו שכבר יומיים תמימים לא בא אוכל לפיו והוא מבקש ממנו חתיכת לחם עבור האקורדיון. הנער מיהר לביתו, הביא כיכר לחם והספיק לזרוק אותה לעבר בעל האקורדיון.

פרצה מהומה, וכל אחד רצה חתיכה קטנה של לחם מהכיכר. לאחר ששמעתי שהלחם שייך לבחור שזרק את האקורדיון חשבתי בליבי: זה שייך לו, ולי אין רשות לחטוף ממנו חתיכת לחם. זה ממש כמו רציחה.

בינתיים התחלק הבחור עם כמה מחבריו בכיכר הלחם. אנשי הס"ס הבחינו בנער הגרמני שזרק את הלחם, תפסו אותו וצירפו גם אותו למצעד המוות. מי שזרק לחם לאסירים נחרץ דינו למוות, גם אם הוא גרמני. בתחילה חשבתי בליבי שאין זה נורא שגם נער גרמני ירגיש את טעם המוות, אך במחשבה שניה אמרתי לעצמי: נער גרמני שהסתכן בחייו וזרק לנו כיכר לחם - צריך להציל את חייו ולהבריח אותו משיירת מצעד המוות בלי שהחיילים אנשי הס"ס יבחינו בו ויירו עליו.

המחבר בשיחה עם ה'נער' שזרק את הלחם תמורת האקורדיון

התחלנו לדבר עם הנער ולומר לו שיברח מהשורה לתוך בתי הכפר, אך הוא פחד מהחיילים הגרמנים שהלכו עם נשק שלוף. הקמנו מהומה קטנה, ובמקום שלושה אנשים בשורה נעמדנו פתאום עשרה אנשים בשורה. ניצלנו את הרגע בו החיילים הגרמנים לא ראו, וזרקנו את הנער מהשורה בכוח. הנער התחיל לרוץ במהירות ונכנס לאחד מבתי הכפר. החיילים אנשי הס"ס רצו לירות בו, אך הוא כבר נעלם מעיניהם וכך ניצל.

המחבר לאחר חמשים שנה
בבית הנער שזרק את האקורדיון

משפחת הנער המשיכה לגור בכפר והם מאוד התעשרו. אומרים שהוא ממש מיליונר. הכפר הפך למקום יוקרתי והעשירים בונים שם וילות לימות הקיץ. כיום כל בית שם שווה מיליון מרק, ואדמות רבות בכפר שייכות לאותו נער. זהו השכר על הצלת יהודי.

הנער הגרמני ששמו היה פרידל קונסטוולד שגדל בינתיים חיפש במשך שנים מישהו שנותר בחיים מאנשי המצעד, אך לא מצא מפני שהניצולים לא רצו להיזכר במה שעבר עליהם ולא ביקרו במקום.

לפני שנתיים עבר במקום אחד מניצולי גטו קובנה שהיה במצעד המוות, והוא שאל את אנשי המקום אם מישהו זוכר את המצעד. אף אחד לא זכר, כיוון שחלק גדול מהתושבים כבר מתו ובאו תושבים חדשים. רק אישה אחת בקשה ממנו לחכות כמה רגעים ורצה לשאול את בעלה. ואכן, בעלה היה הנער שזרק את הלחם. האיש יצא החוצה וביקש מהניצול להיכנס לביתו. הוא סיפר לו את סיפורו והראה לו את האקורדיון המונח על הארון בתור מוצג הסטורי. הוא אמר שמעולם לא השתמש בו והוא רק מונח לזכר האנשים מזי הרעב שזרק להם לחם והציל את חייהם.

האיש הגרמני ביקש שאם אי פעם תבוא משלחת של שרידים לראות את המקום, הוא רוצה שהם יבואו לביתו ואולי ייזכרו בסיפור. הגרמני הוסיף וסיפר שגם בבית לא היה להם מה לאכול, אביו היה בצבא והוא נשאר בבית עם אימו וארבע אחיותיו הקטנות. היו להם רק תפוחי אדמה קטנים שבד"כ ניתנו לחזירים, אך בזמן הרעב לקראת סוף המלחמה אימו בשלה את תפוחי האדמה הקטנטנים בשביל ילדיה. בנוסף, היתה להם כיכר לחם אחת קטנה ותו לא. כששמעה האם מבנה שליד ביתם צועדים אנשים רעבים

שלא אכלו במשך יומיים והם מבקשים לחם, היא מסרה לו מיד את כיכר הלחם היחידה שנשארה להם והוא קפץ החוצה לזרוק את הלחם. למעשה, הוא לא היה צריך את האקורדיון ואף פעם לא השתמש בו.

אני זכרתי בדיוק את המעשה כפי שכתבתי, וכשהייתי בביתו אמרתי לו: אתה פחדת לברוח מתוך שיירת האנשים ואנחנו הקמנו מהומה ודחפנו אותך מהשורה בכל הכח. הוא אישר את הדברים. בשמים משלמים על הכל: הוא נתן את פת לחמו האחרונה, וכיום הוא אחד מעשירי המקום. הגרמני מאוד שמח לפגוש אדם שהיה במצעד וראה את הכל במו עיניו. עד כה אנשי המקום לא האמינו לסיפורו וחשבו שהוא הוזה בהקיץ. הוא מחזיק את האקורדיון כמוצג מוזיאוני עד היום ובעיניו הוא כמין קמיע לחיים.

רואים במעשה הזה השגחה פרטית - אם מישהו צריך לקבל חתיכת לחם להצלת חייו הוא יקבל אותה בכל דרך שהיא. הנער מקובנה סחב כל הדרך את האקורדיון הכבד, ובאופן בלתי צפוי יצא הנער הגרמני לרחוב השומם בשל העוצר וזרק לו כיכר לחם שהצילה את נפשו ואת נפש חבריו.

היער ליד ביי-קירכען

לאחר שעברנו בכפר החליטו הגרמנים להוליך את השיירה דרך כביש צר ולקחת את כל השרידים למנוחה קצרה ביער. היה זה לאחר שלושה ימים ולילות נטולי שינה. לאחר 50 שנה, כשביקרנו בעיירה, ראינו את הכביש הצר שבו עברנו אז. העולם כביכול עצר מלכת במשך חמישים שנה. שום דבר לא השתנה ואני התרגשתי מאד לראות את כל המראות מהעבר. ראיתי את עצמי נכנס לאדמת היער הבוצית ומבוסס בקושי בתוך הבוץ. ההליכה ביער היתה שעות ספורות לפני השחרור, אבל אנו לא ידענו זאת.

חשבנו שהמשמרות תתחלפנה שוב והשומרים החדשים יצוו עלינו מיד להמשיך ללכת. כולם היו ממוטטים וכבר לא היתה לנו טיפה אחת של כוח. יותר לא היינו מסוגלים בשום אופן לעמוד בצעידה המפרכת מבלי לאכול, לשתות ולישון. כשנפגשנו עם שאר השרידים לאחר 50 שנה, כולנו הסכמנו שאם היינו ממשיכים ללכת עוד כמה שעות - אף אחד לא היה שורד חס ושלום. זה היה למעלה מכוח הסבל האנושי למרות רצון החיים שפיעם בנו בחוזקה. הרגשנו אמנם שאלה הן השעות האחרונות לפני השחרור, אך לא ידענו איך נעבור אותן. רצינו לנצל כל רגע של מנוחה. התיישבנו על הארץ וחיפשנו מקום יבש וללא קוצים.

למעשה, השרידים חולקו לשלוש קבוצות. הגרמנים עשו זאת כדי להקל מעליהם את עול השמירה ולמנוע התקוממות אפשרית. הם הכניסו את הקבוצות לתוך מקומות עמוקים, כמו מכרה חצץ, וכך יכלו לשמור על האסירים מגובה של כשני מטרים. הגובה העניק להם שליטה מלאה והקל על עבודת השמירה.

אנו היינו בקבוצה האמצעית. השומרים חיפשו גבעה סביב מקום החניה כדי לשמור עלינו מלמעלה ולהשגיח היטב על האסירים שלא יתקוממו. האדמה באזור היתה בוצית, ואנו חיפשנו מקום יבש.

גם כיום, כאשר מבקרים ביער ומכניסים את הנעל לתוך הבוץ - קשה להוציא את הנעל. אבא תמיד השגיח לא להיות סמוך מדי לכביש מפני שבאזור זה היתה שמירה מוגברת והגרמנים אנשי הס"ס יכלו לירות באנשים באופן פתאומי מתוך תאוות רצח. בעומק היער השמירה היתה חלשה יותר. פנים היער היה כמין מדבר, אדם שנכנס לעומק לא יכול היה למצוא את הדרך לצאת משם. ביער לא היו כבישים ולא שבילים, אלא רק עשרות קילומטרים של עצי יער. מצאנו מקום קצת יבש במידרון ליד עץ עתיק. בינתיים נתנו לנו קצת זמן לנוח ואנו לא ידענו עד מתי תימשך המנוחה. חשבנו שהשומרים מתחלפים כעת ולכן החיילים הנאצים הכניסו אותנו ליער. כלל היה בידינו: אם יש אפשרות למנוחה קצרה צריך לנצל זאת עד תום. חשבנו שתיכף נצטרך להמשיך במצעד המוות ובינתיים עלינו לאגור קצת כוח. שמנו תחתינו שמיכה רטובה שהיתה עדיפה בעינינו על ישיבה באדמה בוצית.

המחבר במקום השחרור ליד העץ

הקבוצה השניה הוכנסה למכתש של חצץ. הם חיפשו ביער ענפי עץ, שמו אותם על החצץ והמים, פרשו שמיכה מעליהם וכך שכבו לנוח. הקבוצה השלישית היתה קרובה יותר לכביש והם חשבו שאולי יצליחו לברוח. היה זה לאחר שלושה ימים ולילות ללא שינה, מזון ושתיה, והשרידים היו באפיסת כוחות מוחלטת.

הסוס שהתפגר

בין האסירים עברה השמועה שסוס כלשהו התפגר. כל האנשים רצו במהירות אל פגר הסוס כדי לחתוך חתיכת בשר ולהשקיט את הרעב. לרוב האסירים היו סכינים מאולתרים שנעשו מחתיכת ברזל מושחזת, ובעזרתם הם החלו לחתוך חתיכות בשר מהפגר. המחזה היה נראה כמו להקה של ארבה - כל אחד רצה להחזיק בסוס ולקבל פירור בשר. אנשים שלא היה ברשותם ברזל מושחז התנפלו על פגר הסוס וניסו לחתוך ממנו פיסת בשר עם השיניים, אך שיניהם היו כה חלשות עד שהן נותרו תקועות בבשר הסוס. צריך להבין שצעדנו במשך למעלה מ-11 יום, ובימים האחרונים לא אכלנו מאומה. אנשים ראו בחתיכת הבשר פתח הצלה.

הפרידה מאבא

את הקטע הבא אני כותב בדם ליבי. בכל פעם שאני נזכר במעמד ההוא זולגות דמעות מעיניי. גם לאחר חמישים שנה אני בקושי יכול לספר את הדברים, אך אנסה בכל זאת לתאר את מה שנחרט בליבי ובנפשי.

כל אחד קיבל במחנה שמיכה אחת, ובסה"כ היו לנו שלוש שמיכות. כפי שסיפרתי, פרשנו על הארץ שמיכה אחת, ובשתי השמיכות הנוספות התכסינו שלושתנו - אבא, אחי רפאל ואני. תמיד השגחנו שאבא יהיה באמצע ויהיה מכוסה היטב ומוגן מפני הגשם והכפור. כעת ישבנו שלושתנו על הארץ ועמדנו להירדם תוך שניות ספורות מחמת החולשה והמחסור העמוק בשינה שהיה קשה יותר מהרעב. מה שהחזיק אותנו היה המלחמה התמידית על הצלתו של אבא. כל מחשבתנו וישותנו התמקדו בדבר אחד - חייו של אבא. על עצמנו לא חשבנו כלל.

לפתע החל אבא לדבר אלינו ולהיפרד מאיתנו, וכה היו דבריו של אבא: "אני לא מסוגל יותר לזוז וללכת אפילו מטר אחד למרות שאתם ממש סוחבים אותי כל הדרך ואני נישען על הכתפיים שלכם בכל גופי. לולא תמיכתכם כבר מזמן הייתי נופל. כשהלכנו יום ולילה בלי שינה הייתם נרדמים לשניות ספורות תוך כדי הליכה וכל אחד מכם היה נופל לצד אחר. אני הייתי באמצע ושמרתי עליכם שלא תיפלו. מאחר והייתם מושכים אותי לשני הצדדים מבלי להרגיש התעקם לי חוט השדרה ויש לי כאבים איומים. אני ממש לא יכול ולא מסוגל לעמוד על הרגליים וללכת אפילו מטר אחד למרות העזרה שלכם".

הוא החליט להשאר ביער, ופירוש הדבר היה שהגרמנים היו עוברים עם הכלבים וכשהיו מבחינים בו - היו יורים בראשו ורוצחים אותו מיד או נותנים לכלבים האיומים את התענוג לשסע לו את הגרון. הכלבים שלהם היו מאומנים להתנפל על צוואר האדם. מוות ע"י כדור הינו מיתת חסד, וכזה חסד לא מגיע ליהודים. חבל על הכדור.

עד היום, לאחר חמישים שנה, כשאני נזכר בדיבורים של אבא אני חש שחותכים לי את כל חדרי הלב. אבא המשיך את דבריו הקדושים: "דעו לכם שאני אומר כעת את דעת התורה הקדושה: מצוות כיבוד אב נגמרה ברגע זה. על פי דין תורה אתם לא מחוייבים יותר במצוות כיבוד אב. מה שעשיתם עד עכשיו היה המקסימום שבן מחויב לעשות לאביו, ומכאן ואילך אם תסחבו אותי על כתפיכם אתם מאבדים עצמכם לדעת וזהו איסור תורה כמו רציחה. אם נמשיך ללכת כולנו ניפול ונמות ביחד. אתם עומדים לפני התמוטטות והמשא שלי יגרום לכם מוות בטוח. אתם עוד צעירים, ואם תלכו לבד ולא תקחו אותי אולי תוכלו להחזיק מעמד ותינצלו, אחרת כולנו ניפול".

נענינו ואמרנו: "אבינו היקר, איך אתה דורש מאיתנו דבר כזה - להשאיר אותך מופקר לחסדי חיות הטרף והכלבים האיומים?! אתה הוא הדבר היקר לנו מכל, האם לכך גידלת אותנו ומסרת נפשך עלינו כל ימי חייך?", אך אבא היקר אמר לנו שוב: "לא אני דורש זאת, אלא התורה הקדושה דורשת זאת. יש לכבד את אבא ואמא בגוף ובממון, אך כיבוד אב מתוך איבוד עצמי לדעת אסור בתכלית האיסור. הדבר שאתם רוצים לעשות גובל באיסור וזוהי דעת תורה".

המשכנו לדבר על ליבו של אבא, אך הוא הוסיף ואמר: "אין רצון פרטי לאדם עלי אדמות. יש רק את רצון התורה שהוא רצון הבורא, ואותו מחוייבים לקיים בכל עת כפי שנידרש. רצון ד' תקף גם בשעה שעומדים לפני המוות חס ושלום. גם במצב כזה אדם צריך לנהוג לפי דעת תורה. אם יש כאן איסור של מאבד עצמו לדעת, הרי שאדם צריך להפקיר את אביו ולהקריב את הדבר היקר לו ביותר". המשכנו להתווכח עם אבא וכל הזמן פנינו אליו במילים "אבא היקר". אבא עצר אותנו בכאב גדול ואמר: "אני מבקש מכם לא להזכיר יותר את המילה 'אבא' מפני שאמירת המילה 'אבא' הינה גם בכלל כיבוד אב. אם אי אפשר לקיים יותר מצוות כיבוד אב - אין גם לקרוא את המילה 'אבא'". הוא פשוט רצה לשכנע אותנו להוציא מליבנו את האהבה העצומה שחשנו כלפיו.

ליבנו התפלץ מרוב צער ועגמת נפש. בכינו מעומק ליבנו. בחיים לא חשבתי לשמוע דיבורים שכאלה מפיו של אבא. אחי היקר רפאל ואני אמרנו לאבא: "אף פעם לא

המרינו את פיך ותמיד שמענו בקולך. היום בשום אופן אנו לא מסוגלים לקיים את בקשתך. איננו יכולים להשאיר אותך למות על ידי הכלבים חס ושלום. אנו לא מסוגלים לכך בשום אופן. זוהי הפעם הראשונה בחיינו שבה אנו לא יכולים לקיים את בקשתך. לא לשם כך גידלת אותנו ומסרת את נפשך עלינו. אנחנו החלטנו לקחת אותך, ומה שאתה טוען שאתה לא מסוגל אפילו לעמוד על רגליך מחמת הכאבים האיומים בחוט השדרה - באמת יותר לא ניתן לך ללכת על הרגליים אלא נישא אותך על הכתפיים. אני אשא אותך על כתפיי מרחק של מאה מטרים, ואחר כך רפאל יחליף אותי ויקח אותך מאה מטרים נוספים. כך נמשיך לקחת אותך בהמשך הדרך וכל הזמן נתחלף. אם חס ושלום נגזר עלינו למות - ניפול כולנו ביחד, אך לא נשאיר אותך לבד בשום פנים ואופן".

ענה לנו אבא: "להגיד עוד פעם שאסור לכם לעשות זאת איני יכול, מפני שאתם תקבלו את זה כאילו אבא דיבר וזה בגדר 'כיבוד אב'. במצב בו אנו נמצאים כעת אין מצוות כיבוד אב. ומה שאתם טוענים שאתם לא יכולים להשאיר אותי למאכל לחייתו ארץ - זה כבר חשבון שלי עם בורא עולם, ומה שרצונו לעשות בי - יעשה". הוא לא המשיך לדבר איתנו יותר, הכל כדי להוציא מליבנו את אהבתנו לאבא.

ידענו שלא נוכל להחזיק מעמד. אני הייתי נער בן חמש עשרה ונראיתי כבן שלוש עשרה, וגם אחי היקר היה במצב דומה. אך למרות הכל לא היינו מוכנים להשאיר את אבא לבדו ביער. הדיבורים שיצאו מפיו של אבינו היקר והצדיק זעזעו אותי לגמרי. כל החיים הם נסיונות, אבל כזה נסיון לא היה לי כל ימי חיי. בשמים ניסו אותנו לראות אם נחזיק מעמד ונציל את אבא, ובוודאי בזכות העובדה שעמדנו בנסיון זכינו להינצל ולהציל את אבינו הצדיק.

רצוני לספר סיפור שקרה בדרך. לפנינו צעדה משפחת לוריה מקובנה. הם היו בגטו קובנה ולאחר מכן הגיעו למחנה 1 בלאנדצברג. המשפחה הזו היתה מיוחדת ממש. ארבעה בנים ואבא הלכו במצעד המוות. הבן הצעיר היה בגילי. בסוף המצעד ראינו שאביהם המבוגר לא יכול היה ללכת, והבנים נשאו אותו על כתפיהם. הם הרימו את רגליו על גבם והחזיקו אותו בידיים, וכל הזמן התחלפו ביניהם. היתה זו דוגמא של כיבוד אב, והם כולם ניצלו.

במלאות חמישים שנה לשחרור נפגשתי עם הבן הצעיר של משפחת לוריה. הוא סיפר לי שלפני המלחמה היה אביו סוחר גדול בסוסים מיוחדים, והיתה לו אורווה גדולה בחצר הבית בקובנה. הוא היה בוחר גזע של סוסים לעבודה ולרכיבה ומגדל אותם,

והם היו מתפרנסים בכבוד. בבוקר, עוד לפני התפילה, היו הבנים מאכילים את הסוסים ונותנים להם מים לשתיה, וכשגמרו להאכילם היה אביהם שולח אותם להתפלל שחרית במנין. הרב בבית כנסת שליד ביתם היה הרב רוזנסון, אחד מרבני קובנה. הרב רוזנסון נפטר לפני המלחמה. הוא היה מפורסם כנואם דגול. אני זוכר אותו בתור ילד. הרב היה דודו של ראש הלח"י רזיאל וזכה שבנו ניצל וגר בארץ. זה היה בית כנסת גדול ומפורסם. לאחר המלחמה חזרו האחים לליטא כדי לחפש את אימם, ולא ונתנו להם לצאת. עברו עליהם קשיים גדולים אצל הרוסים, ובמשך הזמן הם הצליחו לצאת מליטא. חלקם הגיעו לא"י, ואח אחד גר באמריקה וזכה להקים משפחה של בני תורה.

המחבר במקום השחרור

הבנים היקרים סחבו את אביהם על הגב והיתה זו דוגמא למופת עבורנו, אך הם היו ארבעה אחים ואילו אנו היינו רק שני נערים. למרות זאת, החלטנו שבשום אופן לא נשאיר את אבא ביער.

הגרמנים נתנו לנו קצת לנוח ומיד נפלה על כולם תרדמה עמוקה.

הנדר בלילה האחרון

לפני שנרדמתי התחלתי לחשוב על דבריו של אבא ועל בקשתו להציל את חיינו ולהשאיר אותו במקום. מעט הסוכר שהחיה את נפשנו בימים הקשים נגמר, בבשר הסוס שהתפגר לא נגענו, ובעוד זמן קצר בוודאי יקחו אותנו להמשך הדרך. העברתי במחשבתי את כל מה שעבר עלינו במשך ארבע השנים שבהן היינו תחת הגרמנים הנאצים בגטו קובנה, במחנה ההסגר האיום שטוטהוף, במחנה העבודה, בדכאו וכעת במצעד המוות. כמה ניסים עברו עלינו מדי יום ביומו! בכל יום קרו לנו אלף ניסים. איך יכול להיות שלאחר כל הניסים הללו ניפול בעוד זמן קצר בדרך? האם יתכן שלאחר כל החסדים העצומים ניפול ונמות? ודאי שלא! בסיעתא דשמיא נינצל. לא יתכן לזכות לכאלו ישועות ולתחיית המתים ממש, ולבסוף ליפול. מצד שני, חשבתי לעצמי, גם כל האלפים והרבבות שנפלו בימים האחרונים זכו במשך ארבע שנים לניסים נוראים ומתו ברגע האחרון.

נזכרתי בדבריה של אשת מנוח. מנוח אמר לאשתו שהם בוודאי ימותו לאחר שראו את מלאך ד', והיא ענתה לו - אם ד' היה חפץ להמיתנו הוא לא היה מראה לנו כאלו ניסים. אני הייתי ילד בן שתים עשרה כשנכנסתי לגטו. כל האקציות היו מכוונות בעיקר נגד ילדים וזקנים. נזכרתי באקציית הילדים, כשנשארתי לבד בבית וממש ברגע האחרון בטרם נכנסו הגרמנים הספקתי להתחבא והם לא מצאו אותי. נזכרתי בשריפה הטוטלית של בתי הגטו בשעה שאנו היינו בבונקר וברחמי שמים ניצלנו ברגע האחרון. לאחר מכן נזכרתי גם בסלקציה שנערכה בשטוטהוף - אלף נערים נשלחו לתאי הגזים באושוויץ ואילו אני ניצלתי ברגע האחרון.

חשבתי בליבי: איך יתכן שהקב"ה הראנו ניסים כאלו שכמעט שום ילוד אשה לא זכה להם, ועכשיו ברגע האחרון נמות חס ושלום. מצד שני נזכרתי בחלום שחלם אבא בלילה לפני היציאה למצעד המוות. פתרונו של אבא לחלום היה שרבים ימותו, אך אנו נישאר בחיים לאחר שנהיה תלויים בין חיים למוות.

כפי שכתבתי, אבא תמיד היה צם ונותן צדקה לפדיון נפש, אבל במחנה הוא לא היה מסוגל לצום. אני האמנתי שחלומו של אבא הוא גילוי מן השמים ובוודאי יתקיים.

הפרידה של אבא מאיתנו שברה אותי לרסיסים על אף שלא הסכמנו לעשות את דבריו. הרגשתי שכל הניסים עד עכשיו היו בזכותו של אבא. אבא התקרב לגיל שישים. כשאני נולדתי היה לו אירוע מוחי, ובמשך שלושה חודשים הוא שכב מחוסר הכרה בבית חולים. תשעה חודשים נוספים חלפו עד שהתחיל להיזכר בנו ולהבריא. מאז הוא סבל מבעיות בלב ונזהר מאוד מכל מאמץ.

אחי הגדול דוב סיפר לי שאבא שכב בבית ללא הכרה והרופאים טיפלו בו. כל העיר החלה לבוא לביתנו במשמרות, ובמשך עשרים וארבע שעות ביממה נאמרו פרקי תהילים בחדר הסמוך לחדרו של אבי. המנהג באותו זמן היה להתפלל על החולה דווקא בבית בו הוא שוכב.

ואבא, שזכה לניסים עצומים ובחסדי שמים שרד את הגטו והמחנות האיומים, שוכב על הארץ רטוב עד לשד עצמותיו, נפרד מאיתנו ואומר שהוא לא מסוגל יותר. כוחותיו הדלים לא עומדים לו והוא באפיסת כוחות.

נזכרתי בדברי יונה הנביא במעי הדג, ונרגעתי מעט: "אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני..." - גם אנו נמצאים בתוך אוקיינוס של צרות, וגלים של רעב ושאר עינויים

מאיימים עלינו. והנה, בעומק הים הנביא מתפלל ורואה את בית המקדש שתפילתם של ישראל נשמעת בו, ואומר: "אך אוסיף להביט אל היכל קדשך". גם אני נמצא בתוך עומק האוקיינוס ואיני רואה פתח הצלה, אך בכל זאת אני מתפלל לבורא עולם - השקיפה ממעון קדשך והשפע עלינו רחמים ממקור הרחמים, מהכותל המערבי בארץ הקודש שהשכינה לא זזה ממנו.

התחלתי לחשוב - במה אודה לה' על חסדיו וניסיו אם אזכה להשתחרר ולהישאר בחיים יחד עם אבי ואחי, והחלטתי - אני הולך ללמוד תורה בישיבה! לא אלמד מקצוע ולא אלך לאוניברסיטאות, אלא אלמד את תורתך הקדושה בישיבה בארץ הקודש. אם אנצל בחסדי שמים אלך ללמוד תורה חמש שנים כנגד ארבע שנים שבהן הייתי תחת הנאצים הארורים ולא יכולתי ללמוד תורה בישיבה, ושנה אחת נוספת שבה בעקבות הכיבוש הרוסי סגרו את כל הישיבות. אין זה משנה אם אזכה להנצל עכשיו או בעוד שנים - לא אעשה שום דבר בחיי לפני שאקיים את נדרי. זה יהיה קרבן התודה שלי. תפילה אחת היתה בפי: "עננו כמו שענית ליונה במעי הדגה!" ומיד נפלה עלי תרדמה.

השחרור בבוקר

ישנו כולנו משעת בין הערביים עד למחרת בבוקר. אני חושב שישנו כארבע עשרה שעות, עם בגדים ספוגים במים על האדמה הרטובה. לא היינו צריכים לצאת לשירותים במשך כל השעות הללו, מפני שלא אכלנו ולא שתינו מאומה. שכבנו בעומק היער כדי להתרחק במידת האפשר מקצה הקבוצה - שם היתה שמירה מוגברת. חששנו שהגרמנים ירצחו אותנו מתוך שינה סתם לשם הנאה.

האנשים עימם נפגשתי במשלחת בגרמניה סיפרו לי שבאמצע הלילה, לפני שהגרמנים עזבו את המקום, כל האסירים היו מכוסים בשלג שירד עליהם במשך הלילה. הגרמנים שהיו ליד הכביש ירו ירויות לתוך השלג, ואז הסתלקו מאיתנו. אנחנו ישנו כמו לאחר זריקת הרדמה ולא הרגשנו כלום. לפתע, מתוך שינה, אני

במקום השחרור ליד ניצולים נוספים

מרגיש שחם לי מאד, ואני מדמיין שאני יושב בביתי בקובנה על הספה הרכה וההסקה המרכזית מחממת אותי. עד כדי כך היתה השינה מתוקה לאחר שלושה ימים ושלושה לילות נטולי שינה.

כנראה שקיבלתי חום גבוה ולהטתי ממש. התעוררתי, וברגע הראשון חשבתי שכנראה נפלתי בדרך והגרמנים לא הרגישו בי, וכעת אסור לי לזוז עד שאראה שהגרמנים עזבו את המקום והמשיכו הלאה. לאט לאט נזכרתי שאני שוכב על האדמה הרטובה ליד אבא. התחלתי למשש את אבא עם הידיים וראיתי שכולנו עדיין חיים, אבל עוד לא העזנו לזוז ממקומנו. כל יתר האסירים התעוררו גם הם באותה שעה, והרוסים החלו לגלגל מעצמם את השלג ולחפש את הגרמנים. הם ראו שהגרמנים הסתלקו, והודיעו לכולם שהשומרים הגרמנים אינם. חיכינו עוד קצת, מחשש שמא הם בכל זאת מתחבאים לידינו, ולבסוף ראינו שהגרמנים אנשי הס"ס אכן עזבו אותנו לנפשנו וניצלנו בחסדי שמים עצומים. ברגע שקמנו והסרנו את שיכבת השלג חיפשנו קודם כל נטילת ידיים. מים לא היו לנו, ולכן שפשפנו את הידיים בשלג לשם נטילת ידיים.

לפתע ראינו חייל גרמני זקן עם רובה בידו. אנשי הס"ס הביאו מהכפר הסמוך חייל גרמני זקן כדי להביא אותנו לכפר ולמנוע מאנשים להתפרע. אנשי הס"ס פחדו להשאר איתנו בעת שהצבא האמריקאי כובש את המקום, מחשש שמא ננקום בהם ונהרוג אותם. הם עזבו את היער, התאספו במקום כלשהו וחיכו להימסר בידי אנשי הצבא האמריקאי.

המחבר בתפילה עם ניצולים במקום ההצלה

החייל הגרמני אמר לנו שהשומרים אנשי הס"ס עזבו את המקום, והוא אמור להוביל אותנו לכפר ביי-קירכען. בבתי הכפר אין מקום להכניס 3000 איש, ולכן יכניסו אותנו בינתיים לדירים ולרפתות - העיקר שלא נישאר ללא קורת גג בשעות הספורות שנותרו עד לבוא הצבא האמריקאי שידאג לנו.

השחרור

השתחררנו. הגאולה הגיעה ביום ל"ג בעומר תש"ה, יום הישועה. התחלנו ללכת כמו עדר כבשים אחרי השומר הגרמני שנשא את הרובה על כתפיו. הפחד בליבנו עוד היה רב, ולא האמנו שאנו משוחררים. התקשינו להבין את העובדה שאנשי הס"ס לא רצחו אותנו. חששנו שהגרמנים אורבים לנו במקום כלשהו ליד הכביש, וכשנעבור לידם הם יתחילו לירות בנו.

ביער נותרו אנשים מתים תחת השלג. בחורים צעירים גוועו לעינינו כמו נר שהולך ודועך, ומאות אסירים לא זכו להינצל ברגע האחרון. אנשים צעירים בני עשרים מתו מות קדושים ברגע הגאולה והשחרור. לבנו כה כאב עליהם - הנה הגיעה הגאולה שכל כך חיכינו לה במשך ארבע שנים נוראות. ניצלנו מהשד הנאצי! בעוד שעה יבואו האמריקאים ויותר לא נהיה משועבדים לגרמנים במחנות האיומים. הישועה הגדולה הגיעה, וברגעים האחרונים ממש גוועו בחורים צעירים ונותרו מתים תחת השלג. לא היה מי שיקבור אותם. לא היה לנו כוח לכלום וחששנו ליפול ולמות ביער מרוב חולשה.

כשהתחלנו לצאת מן היער אבא קיבל כוחות חדשים. יתכן שהדבר נבע מהמנוחה הארוכה, ויתכן ששמחת הגאולה היא שעוררה בו כוחות רדומים. אבא צעד בכוחות עצמו ואף לא נשען עלינו. הלכנו בעקבות הגרמני הזקן, ואף אחד מאיתנו אפילו לא ניסה לתפוס את הרובה מידו. הגענו לכפר ביי-קירכען, ואנשי הכפר חילקו אותנו בין הרפתות. הוכנסנו לרפת מרוצפת בבטון, והסרחון מזבל הבהמות היה איום ונורא. לא היה לנו ספסל לישיבה, ונאלצנו לשים את השמיכה הרטובה על רצפת הבטון וכך לשבת ליד החזירים, הפרות והסוסים.

בתי הכפריים היו בנויים באופן כזה: בחזית הבית היו כמה חדרי מגורים, ומאחור היו הרפת, הדיר ומחסן התבואה. לא היה לנו אכפת להיות בין החזירים והפרות - העיקר לא להישאר תחת כיפת השמים בגשם ובשלג. בדרכנו לרפת עברנו ליד חלון הבית, ולפתע ראיתי חדר ובו שתי מיטות שעליהן מזרנים מכוסים בסדינים לבנים, שמיכות, שולחן עם מפה וכסאות מסביב. הייתי בהלם - האם קיים בעולם דבר כזה? האם יש

עדיין מיטות אנושיות עם מזרן וסדין? האם קיים שולחן מכוסה במפה צחורה? האם יש בעולם כסאות? זה בוודאי חלום. לנו היתה רק בקשה קטנה - חתיכת לחם.

בשלב כלשהו הרגשנו שאיננו מסוגלים יותר להשאר ברפתות יחד עם הבהמות. בכל מקרה אין לנו על מה לשבת, וכיוון שהגשם פסק - עדיף לצאת החוצה לאוויר הצח. חששנו מעט לצאת לכפר מפחד שמא אנשי הס"ס מתחבאים בו, ואם יראו אותנו תתעורר בליבם תאוות רצח. בתחילה יצאו רק אנשים ספורים, וכשהם לא שבו - העזו אנשים נוספים לצאת גם הם. היה זה בדומה ליונה שיצאה מתיבת נח - שכאשר ראו שהיא לא חוזרת, הבינו שנפסק המבול. לאט לאט קבלנו אומץ ויצאנו כולנו לחכות לחיילים האמריקאים בחוץ. אנשי הכפר התארגנו ובשלו לנו דוד מים חמים עם עלי עשב, כמין עלי תה, ואנו קיבלנו משקה חם בפעם הראשונה מזה 11 יום. הרגשתי שהתה מחלחל בכל איברי. סבלתי משילשולים ומכאבי בטן, אך לא סיפרתי על כך לאבא כדי לא לצערו. התה החם זרם בכל גופי כמו זרם חשמל. התחממתי, וכאבי הבטן והשלשולים פסקו. כנראה היה זה כתוצאה מהקור. פחדתי לשתות מים קרים שמא כאבי הבטן יתחילו שוב.

לאנשי הכפר היו תפוחי אדמה קטנטנים שנועדו למאכל חזירים. הם התחילו לבשל אותם בתוך דוודים גדולים כדי שנוכל להכניס דבר מה לפה. הבישול ארך זמן רב, אך שמחת השחרור האפילה על כל הרעב והצמאון. האמנו שברגע שהצבא האמריקאי יבוא יזרקו עלינו החיילים טונות של אוכל וכל הרעב יישכח תוך שניות. היה עלינו להחזיק מעמד רק עוד שעה, ואז הכל יסתדר.

לאחר שתיית התה נרגענו מעט, והרעב כבר לא הציק לנו כמקודם. היינו שרויים בשמחה גדולה ולא יכולנו להאמין שאנו נמצאים בחוץ, ללא שמירה של אנשי ס"ס, ללא כלבים עזי פנים, ומדברים אחד עם השני כמו בני אדם. ראינו בדמיוננו את החיילים האמריקאים באים לשחרר אותנו וזורקים עלינו שפע עם אוכל. חשבנו שכל העולם מחכה לשחרורם של הניצולים משרידי העם היהודי, והיינו בטוחים שאנו היחידים שנותרו בחיים. דימינו את עצמנו ללוט ובנותיו לאחר הפיכת סדום ולנח בתיבה לאחר המבול. חשבנו שכל העולם נחרב וכל היהודים נרצחו, ורק אנו השרידים היחידים אודים מוצלים אש. בתמימותנו, חשבנו שכל העולם הנאור כואב את כאבנו ומבכה את צערנו. חשבנו שיש עוד רוח אנושית בעולם, שאמריקה החופשית והדמוקרטית הצילה את העולם מהחיה ההיטלריסטית וכעת כל העולם מחכה לשרידים.

למעשה, לא הכל התנהל על פי הדמיונות שלנו. רגלינו עדיין רעדו שמא הכל הצגה אחת גדולה, והחיה הנאצית רוצה להראות לנו כאילו אנחנו חופשיים - אך תיכף תצא מהחור שלה ותשמיד אותנו, כפי שבים סוף עם ישראל המשיכו לפחד מהמצרים עד שראו אותם מתים על שפת הים. לא הבנו מדוע איננו רואים כבר את הטנקים האמריקאים למרות שהם כל כך קרובים אלינו.

הגרמני שצעד שלוב זרוע עם יהודי המחנות

ברצוני לספר סיפור שבמשך עשרות שנים שמרתי בליבי והתביישתי לספרו. כפי שסיפרתי, כולנו יצאנו מהרפתות ומהדירים וחיכינו לאמריקאים בשטח הכפר. השמש יצאה מבעד לעננים והחלה לחמם אותנו, הגשם פסק ואנו התחלנו להתייבש. לפתע אני רואה מול עיניי יהודי אחד ממחנות לאנדצברג. הכרתיו מגטו קובנה, אך את שמו אינני זוכר. הוא היה עורך דין מפורסם בקובנה, ובמשך תקופה היה מראשי המחלקה של משרד העבודה בקומְיטֶט בגטו. אני רואה אותו הולך שלוב זרוע עם גרמני מכובד הלבוש בביגוד אזרחי - חליפה יפה וכובע, ואילו הוא לעומתו לבוש בבגדי המחנה המלוכלכים ומלא בכינמת.

חשבתי אז שהגרמני מחפש דרך לחפות על מעשיו ורוצה שהאמריקאים יראו אותו בחברת היהודים. עשרות שנים תהיתי בליבי איך יתכן הדבר - אנו נמצאים לאחר מצעד המוות בו נפלו רבבות או נרצחו בדרכים, רק היום בבוקר השארנו ביער עשרות או מאות קדושים שנפחו את נשמתם הטהורה, איננו משוחררים עדיין, והנה - יהודי מכובד ומוכר מקובנה הולך ומטייל שלוב זרוע עם גרמני, ועוד מדבר עימו בכבוד גדול! מה קרה, איפה הכבוד שלך?! איפה האישיות שלך?! איפה ה'אדם' שבך?! האם הכל נגמר? הגעת לשפל המדרגה עד כדי כך?! עשרות שנים שמרתי בליבי את הדבר ולא סיפרתיו לאף אחד מרוב בושה.

כיום נודע לי בדרך מקרה, שאותו גרמני היה הגנרל שניסה להתנקש בהיטלר ימ"ש ביולי-אוגוסט של שנת 1944, אז בדיוק הגענו מגטו קובנה למחנה האיום שטוטהוף. כידוע, היטלר ימ"ש נפצע מנסיון ההתנקשות, אך נותר בחיים. הגנרל הגרמני הצליח להימלט להרי טירול ולהתחבא בכפר בו היינו, וכעת יצא ממחבואו. הוא סיפר ליהודי מקובנה את סיפורו ורצה לקבל את פניהם של החיילים האמריקאים יחד עם השרידים היהודים. וכה היה דבריו של הגנרל הגרמני: "אני זר במקום ומסתתר מאימת הנאצים. אני רוצה לקבל את החיילים האמריקאים יחד אתכם - העם הנרדף". כששמע זאת

עורך הדין היהודי מקובנה, הוא לקח את הגנרל, שילב את זרועו בזרועותיו, וביחד הם הלכו לקבל את פני החיילים האמריקאים. הגנרל הגרמני היה אחד מחסידי אומות העולם. כך למדתי שעל האדם מוטלת תמיד החובה ללמד זכות, גם בזמנים הקשים ביותר.

ההמתנה לטנקים האמריקאים

חיכינו בחוץ לבואו של הצבא האמריקאי. היינו לבושים עדיין בסמרטוטים של המחנה ולרגלינו נעליים קרועות, אך לא היה חסר לנו מאומה. עכשיו הבנו את מדוע ציווה ד' על משה רבינו שעם ישראל ישאלו מהמצרים כלי זהב ובגדים - שמחת ההצלה עולה מעל כל צרכיו של האדם, ועם ישראל לא היו חושבים על כך ללא הציווי. לא היינו צריכים כלום - רק חיים, חתיכת לחם וכוס מים. בעינינו היה זה העושר הגדול ביותר שקיים בעולם. כל יתר תאוות האדם נידמו לנו כהבלים - כסף, זהב ובגדים. מי בכלל האמין שנזכה לרחמי שמים ונינצל. זה היה נראה כמו חלום באספמיה.

השמחה בדכאו לקראת החיילים האמריקאים

תמיד עמדו לפני דבריו של הבחור הצרפתי במחנה: "אם אתם חושבים שהימלר ימ"ש ישאיר יהודי אחד בחיים - אתם טועים. אפילו בגן החיות הוא לא ישאיר יהודי חי למזכרת. לחיה יש מקום, אך יהודי יש להשאיר רק מפוצלח". רק ברחמי שמים עד אין סוף זכינו לישועה הגדולה. פתאום הרגשנו את היום, את השמש ואת החיים. איה המשורר שיוכל לתאר את ההרגשה הזו?

לפתע שמענו מרחוק רעש של טנקים מתקרבים. התחלנו לרוץ במלוא כוחותינו לראות את הגאולה בחוש. בתחילה חששו החיילים האמריקאים שהגרמנים רוצים להתקיף אותם בבקבוקי תבערה, אך פתאום נפתח הצריח של הטנק ומתוכו יצא ראש של חייל כושי אמריקאי ענק. הוא הבחין בנו ונעצר, ואחריו נעצרו כמה טנקים נוספים. אנשים החלו לקפוץ על הטנק מרוב שמחה ולנשק את החייל הכושי. הכושי הענק היה המום. היתה זו בוודאי הפעם הראשונה בחייו בה ראה שלדים של אנשים לבנים המנשקים

אותו, שמחים עימו וממש אינם יודעים מה לעשות איתו מרוב אהבה. קראתי אחר כך שהחיילים האמריקאים ששיחררו אותנו, בפרט הכושים, בכו מהתרגשות. אנו רקדנו מרוב שמחה, והחיילים שראו שלדי אדם מוזלמנים הבינו בחוש את מעלליה של החיה הנאצית הטורפת. רוב החיילים והטנקיסטים היו יפנים ילידי אמריקה.

לאחר המלחמה, כשנסענו לביקור בגרמניה, הראו לנו המלווים הגרמנים את תמונותיהם של החיילים האמריקאים ששיחררו את האנשים במצעד המוות. היו שם תמונות של חיילים כושים, חיילים ממוצא יפני וסתם חיילים אמריקאים שהצטלמו עם האסירים, והם בקשו שננסה לזהות מישהו מוכר בתמונה. כמובן, לאחר חמישים שנה קשה מאד לזהות פרצופים. המלווים הגרמנים סיפרו שהחיילים האמריקאים ממש בכו מרוב צער לאחר שראו את מראם הנורא של השרידים שהיו מוזלמנים ברובם.

רצינו לבקש מהחיילים האמריקאים לחם, אך לא ידענו לבטא את המילה 'לחם' באנגלית. עשינו סימנים עם הידיים והפה, והחיילים זרקו לנו את כל האוכל שהיה להם בטנקים לשעת חירום - ביסקוויטים, שוקולד וקופסאות עם מזון מוכן. האוכל שהיה בטנקים לא הספיק כמובן לאלפי אנשים מורעבים, והם מסרו באלחוט למפקדה שלהם שישנם כאן אלפי אנשים מהמחנות במצב קטסטרופלי. אלפי אנשים עמדו וחיכו, וכל מה שנזרק נחטף מיד. ההיצע היה עלוב ביותר מול הביקוש העצום. אחי רפאל מצא פטנט להסב את תשומת הלב לכיוונו: הוא התרחק מעט והחל לזרוק לגובה את כובעו בכל הכוח כדי לבטא את השמחה. כאשר החיילים האמריקאים ראו זאת, הם זרקו לו בתגובה חבילה קטנה של ביסקוויטים ושוקולד. הוא רץ אלינו מיד עם השלל, ואנו טעמנו מעט מהביסקוויטים ומהשוקולד ורעבוננו שכך קמעה. בינתיים החלו להגיע ג'יפים של הצלב האדום, והם זרקו לנו חבילות של ביסקוויטים, שוקולד וסיגריות. על כל פירור התנהלה מלחמה של ממש, ואנו כבר לא לקחנו יותר. טעמנו משהו ושברנו את התענית, וכוחנו שב אלינו לאט לאט.

הניצולים מסירים את הכובע
לקראת בואם של החיילים האמריקאים

הטנקים האמריקאים עברו והמשיכו הלאה בכיבוש. בינתיים לא ניגש אלינו שום מפקד אמריקאי. אנשים עמדו בשולי הכביש וחטפו אוכל מכל רכב אמריקאי שעבר. כולם היו

עדיין רעבים. הרגשנו כבר את תחושת השחרור, אך היינו נטושים ועזובים. האמריקאים ידעו שאלפי האנשים עומדים על סף המוות וכל בקשתם היא חתיכת לחם להציל נפשם - ואין.

לאחר שחלפו כמה שעות וראינו שלא מביאים לנו אוכל, שמענו שבמרחק 2 ק"מ מאיתנו הוקם מחנה צבאי אמריקאי ובו מטבח שדה לחיילים, והחלטנו ללכת לשם. אחי רפאל ואני קיווינו להשיג דבר מה לאכול ולהביא גם לאבא. הלכנו לבדנו ועברנו בדרכים בהן צעדנו במצעד המוות. דממה מוחלטת עמדה באויר, ושום קול ירי לא נשמע. עברנו ביער שבו היינו בלילה הקודם וניסינו לחפש את הגופות, אך לא ראינו שום גופה. היה זה פלא בעיני - עברו בקושי חמש שעות, וכבר הספיקו לקבור את המתים? ומי בכלל קבר אותם, הרי לא ראינו נפש חיה באזור!

בביקורנו בגרמניה לאחר חמישים שנה מהשחרור, סיפרו לנו ראשי הערים שהאמריקאים הקימו מחלקה מיוחדת לאיסוף גופות, והטנקים שלהם נסעו מאות קילומטרים כדי לקבור את כל המתים. הם קברו אותם בקבר אחים בהרי טירול, ובמקום מצבות - סימנו לעצמם סימונים כלשהם. הסימונים ומשמעותם ידועים רק למשרד ההגנה האמריקאי, ומי שרוצה לעלות על קברו של אחד מהקדושים - צריך לפנות למשרד ההגנה ולקבל מהם הכוונה ומידע על מקום הקבורה. ליד כל עיר וכפר בהרים, לכל אורך הדרך של מצעד המוות, ישנם קברי אחים. הכל ממוספר ומתועד, והאמריקאים יודעים במדויק כמה נפלו בדרכים. לצערי, אף אחד לא מתעניין בנעשה באותם קברים. אין שם מצבות, ואם לא יהיה מי שידאג לקבל את סימני הקברים ממשרד ההגנה האמריקאי - עוד מעט לא ישאר כל זכר מהסימונים ומהקברים הנסתרים. כל הנופלים מכל האומות נקברו ביחד, על אף שקל היה מאד להבדיל בין יהודים לבין נכרים. אך זהו המצב - אף אחד לא דורש את מקומות הקבורה המדוייקים. אדם פרטי לא מסוגל לפעול בענין, רק ועדה ציבורית יכולה להרים את הפרויקט הזה ולדאוג שלכל הפחות ישאר סימון גלוי או מצבה על קבריהם של עשרות אלפי הקדושים.

הניצולים נאלצו להמתין זמן רב עד שזכו לקבל מזון מן האמריקאים. שום דבר מאכל לא נכנס לפינו מלבד החבילות שנזרקו אלינו מהחיילים. היינו תשושים מרעב ומקור לאחר מהלך של 11 יום ולילה ללא אוכל, ללא שתיה ולבסוף גם ללא שינה. והנה, המתים הקדושים מקבלים טיפול מהיר ויעיל, ומיד מופעלת מחלקה מיוחדת שדואגת לקבור אותם תוך זמן קצר ביותר. לפי ההגיון, יש לדאוג קודם כל להציל את החיים שלא ימותו, ורק אחר לקבור את המתים. כפי שסיפרתי, עברנו ביער לאחר שעות ספורות מרגע הכיבוש, וכבר לא נותרה שום גופה ביער.

הסיבה לכך שהצבא האמריקאי מיהר כל כך לקבור את הנופלים לכל אורך הדרך, היא משום שהם פחדו מהתפרצות מגפות. אולם, תחושתי היא שהסיבה היתה שונה: ראשי הצבא האמריקאי פחדו שהחיילים האמריקאים, בפרט החיילים הכושים, יראו את כל הדרך מדכאו וממינכן זרועה ברבבות מתים לאורך מאות ק"מ. לא היו אז הרבה כבישים צדדיים, ומצעד המוות עבר בכבישים הראשיים - שם עבר גם הצבא האמריקאי הכובש. המראות היה זוועתיים. הממשל האמריקאי חשש מתגובתם של החיילים, ולא רצה שהם יתנקמו בחיילים הגרמניים ובפרט באנשי הס"ס, וגם לא בתושבי המקום. הזוועה היתה כה גדולה, עד שגם התמונות שצולמו ע"י הצבא האמריקאי בזמן ההוא נמסרו רק למשרד ההגנה ולא הותרו לפרסום. המלחמה היתה כבר לקראת סיומה, והאמריקאים חשבו להקים ממשלה גרמנית אנטי-נאצית. זוהי הסיבה לכך שמיד לאחר הכיבוש הגיעו אנשי המחלקה המיוחדת וקברו מיד את כל הנופלים והנרצחים.

משום כך הצבא האמריקני גם לא הקים מצבות לזכר הנופלים, אלא רק סימן סימונים מסויימים לכל קבוצת נופלים בכל קבר. הם רצו שאם בכל זאת יעברו באזור חיילים אמריקאים - הם לא ידעו מכלום. הם חששו במיוחד מהחיילים הכושים ששנאו את אנשי הס"ס הגרמנים שנאת מוות. החיילים הכושים ראו באנשי הס"ס את הרוע של הגזע הלבן - היום זה נוגע ליהודים, ומחר זה נוגע לכושים.

כראיה לחששם של אנשי הצבא האמריקאי מפני החיילים, יסופר המקרה הבא: בבית הקברות בעיר באטעלז היו קבורים שלושים וחמישה אנשים במקום נכבד - מיד בכניסה לבית הקברות - והוקמה שם מצבה המתארת מי הם הקדושים. תושבי המקום הגרמנים לא בקשו תמורה כספית עבור הקברים, ויותר מכך - הם הפכו את מקום הקבורה למקום התכנסות לזכר הנופלים. לאחר כמה שנים הוציא הממשל האמריקאי את עצמות המתים, קבר אותם בעילום שם בקבר אחים בהרים וסימן אותם כפי שסימן את יתר הנופלים במצעד המוות.

גם בלאגר 4 בקאופרינג התרחש דבר דומה מאותה סיבה: בזמן חיסול המחנה שרפו הגרמנים את כל הגוססים והמוזלמנים שנותרו במחנה בעודם חיים. לאחר שעתיים כבש הצבא האמריקאי את המקום. המפקד האמריקאי שכבש את המחנה הגיע לביקור בארץ לרגל חמישים שנה לשחרור, והוא סיפר שהגיע לשם לאחר השריפה, ולפני שהמשיך הלאה - נתן פקודה להביא עשרות גרמנים מתושבי המקום כדי לקבור את השרופים. הוא הסריט את המראות הנוראים, אך הסרט היה מופקד במשרד ההגנה האמריקאי במשך חמישים שנה, ולאף אחד לא ניתנה רשות לראותו. רק לאחר חמישים שנה, לאור בקשתו של המפקד הבכיר, הותר הסרט לפרסום והוקרן לראשונה בארץ.

כשבועיים לאחר השחרור הביאו את כולנו לפרבר ליד מינכן - פריימן מינכן. אנשים סיפרו לי שהם נסעו ברכבת עירונית, ועימם חייל אמריקאי כושי. הם הצביעו על גרמני אחד, ואמרו לחייל הכושי שהוא איש ס"ס נאצי. החייל ניגש אל הגרמני וכמעט הרג אותו במכותיו. השנאה של החיילים לנאצים היתה עזה ויוקדת, וממנה פחדו אנשי הממשל האמריקאי. לדעתי, זו הסיבה לכך שהם כה מיהרו לקבור ולהעלים את אלפי הנופלים.

במחנה האמריקאי

המשכתי ללכת עם אחי רפאל, ובמרחק של כ-2 ק"מ מצאנו את מטבח השדה של הצבא האמריקאי. ראינו מכונית משא אמריקאית, וחייל אמריקאי יושב על הקבינה מבחוץ. בתוך מכונית המשא עמדו כמה חיילי ס"ס שבויים - אלה שהובילו אותנו במצעד המוות - והם נראו שמחים ועליזים. התחלנו לזרוק על המכונית אבנים כדי לפגוע באנשי הס"ס, אך נזהרנו לא לפגוע בחיילים האמריקאים. פגענו בכמה מהם, וראינו את הגיבורים הגדולים מתכופפים. הרגשנו בחוש את תחושת השחרור, כפי שבים סוף הרגישו עם ישראל כבני חורין רק לאחר שראו את המצרים מתים על שפת הים. הצטערנו שלא היה לנו כוח לזרוק עליהם עוד ועוד אבנים ולהורגם, אך בקושי עמדנו על רגלינו. אנשי הס"ס הרוצחים ניצלו. כלאו אותם במשך כמה חודשים במחנות, ולאחר מכן שחררו את כולם. לשרידים לא היה כוח לא למשפטים ולא לנקמה.

ביומיים האחרונים המלחמה כמעט ולא הורגשה. לא שמענו קולות ירי כלל. החיילים הגרמנים פחדו רק מהצבא הרוסי, והם שמחו להימסר בידי האמריקאים ולסיים את המלחמה. כנראה שלאמריקאים היה הסכם עם הרוסים עד איזה גבול הם יגיעו. הצבא האמריקאי קבע לעצמו כל יום כמה ק"מ ייכבשו על ידו, וכך נסתיימה המלחמה. חיילי הוורמאכט וחיילי הס"ס השבויים הופרדו - את אנשי הוורמאכט שחררו מיד לבתיהם, ואילו אנשי הס"ס הוחזקו במחנות, נחקרו ולאחר כמה חודשים רובם שוחררו. כמובן, חלק גדול ממנהיגי המלחמה ואנשי הס"ס בעלי הדרגות הגבוהות ברחו מיד בגמר המלחמה והתחבאו בכל העולם. חלק זעיר מבין מתכנני ומבצעי ההשמדה נמצאו ע"י בנות-ברית והועמדו לדין.

הגענו למחנה האמריקאי כשעתיים לאחר שהצבא כבש את הכפר בו היינו. המחנה האמריקאי היה מחנה מסודר - עם אוהלים, מטבח שדה וארוחות סדירות כמו בבית מלון. סביב המחנה היתה גדר תיל, אך כל שמירה לא הוצבה במקום. גם בשער לא היה שומר. בתוך המחנה נתקלנו בשני קציני צבא מצויידים באקדחים, אך הם לא

שאלו אותנו לפשר מעשינו במחנה. נגשנו למטבח, היה זה כבר לאחר ארוחת הצהריים, ובקשנו חתיכת לחם. הטבחים זרקו אותנו והורו לנו להסתלק מיד מהאזור. חשדנו שהטבח הינו גרמני מאנשי המקום. הלב כאב: יש כאן מכל טוב, ומהי בקשתנו הצנועה? חתיכת לחם! ניסינו לנבור בפח האשפה, ומצאתי תפוז רקוב עטוף בנייר. תפסתי בו כפי שתופסים באוצר הכי יקר. לא הרשינו לעצמנו לנגוס ממנו בדרך, מפני שרצינו להגיע לכפר ולחלוק את השלל עם אבא.

רצוני לתאר איך היה נראה המחנה הארעי של הצבא האמריקני: כל יום, לאחר כיבוש כמה עשרות ק"מ נוספים, פורק המחנה והוקם מחדש. בערב היו הטנקים חוזרים למחנה החדש, והחיילים היו ישנים באוהלים יחד. בבוקר המשיכו הטנקים להתקדם, ובכל מקום הוציאו לקראתם דגלים לבנים ונכנעו מיד. החיילים הגרמנים מסרו את נשקם לחיילי הצבא האמריקני והוכנסו למחנות שבויים. במטבח המחנה היה אוכל מכל טוב כפי שהאמריקאים רגילים. במחנה היה גם בית מרחץ. לקראת סוף המלחמה, ב-2/5/1945, זו כבר לא היתה מלחמה אלא טיול בוקר. כמובן, היה על האמריקאים להיזהר מפני שבכל מקום יש משוגעים, אבל באופן כללי נפל פחדם על הגרמנים והכיבוש התנהל בקלות. כל הדוודים במטבח היו על גלגלים, וכל יום הועבר המחנה והוקם מחדש כמה עשרות ק"מ קדימה. לאחר התקדמות הטנקים והעברת המחנה, חזרו החיילים לארוחת ערב, רחצה ולינה במחנה, ולמחרת בבוקר המשיכו הלאה כטיול בוקר. כשהייתי במחנה האמריקאי ראיתי שני מפקדים בכירים שקועים בשיחת רעים, ולא ראיתי עליהם כל דאגה או פחד. חזרנו לכפר והבאנו את התפוז הרקוב לאבא, אך הוא לא היה מסוגל לאכול את הרקב של התפוז.

כשבקרנו בגרמניה יחד עם כל המשלחת, סיפרו לנו ראשי הערים כי בלילה האחרון לפני שחרורנו, כשנחנו ביער, כבר נכנע הכפר ביי קירכען והניף דגל לבן. הצבא האמריקאי היה במרחק של 2 ק"מ מהכפר והוא קיבל את הידיעה על הכניעה, אך החליט לא להתקדם הלאה. הצבא האמריקאי ידע היטב שביער נמצאים אלפי אנשים שצעדו במצעד המוות והם עומדים על סף התמוטטות. החיילים האמריקאים הגיעו למקום חנייתם בשעה חמש אחה"צ, והמפקד החליט להפסיק את ההתקדמות היומית ולא להמשיך. אילו ג'יפ אחד בלבד היה נוסע אלינו - כל החיילים הגרמנים היו נכנעים לו היות שידעו שהכפר כבר נכנע. הם היו יכולים להציל עוד מאות אנשים במאמץ מועט. כך שכבנו באותו לילה תחת השלג כארבע עשרה שעות, וחשבנו שתיכף אנו מסיימים את חיינו. החיילים האמריקאים ישנו בנחת על מיטות שדה במרחק כה קצר מאיתנו, אך הם החליטו לא להתקדם הלאה.

רבים מן הגנרלים והמפקדים האמריקאים שנשארו בחיים באו לגרמניה לציון חמישים שנה לשחרור. אחד מן הישראלים במשלחת סיפר שיצא לו להיפגש בימים האחרונים עם המפקד האמריקאי שפיקד על הצבא בגמר המלחמה וכבש את המקום. הוא שאל אותו - אם ידעתם שבקרבת מקום נמצאים אנשים מזי רעב, והכפר שליד היער כבר נכנע ולא התנהלו בו כל קרבות - מדוע לא ניתנה הפקודה לשלוח כמה ג'יפים ולהציל את השרידים?! המפקד לא נתן לו תשובה. אין תשובה לשאלה זו.

האמריקאים ידעו בוודאות על מצעד המוות - ראשית כל מפני שהאוירונים שלהם סיירו לאורך כל הדרך, ושנית, הם ראו את גופות המתים הפזורות בדרכים. איפה האנושיות שלהם, היכן הדאגה הבסיסית לחייהם של אלפי אנשים במצב כה חמור? אין לכך כל תשובה. בשעה חמש אחה"צ נגמר הכיבוש היומי וטיול המלחמה הסתיים. כעת הגיע הזמן לנוח עד למחרת בבוקר. רק שני קילומטרים של יער הפרידו בינינו ובין הצבא האמריקאי, הכביש היה פתוח ולא היה כל זכר לצבא הגרמני. כולם חיכו לאמריקאים: אנשי העיירה ביי-קירכען עם הדגלים הלבנים, ומאות אנשי הס"ס השומרים ביער. הם חיכו להיכנע להם, אך כשראו שהאמריקאים מתעכבים - הם הסתלקו לכיוון הכפר וחיכו שם לצבא האמריקאי. זה פשוט פשע היסטורי שאף אחד לא מדבר עליו והוא נודע לנו רק לאחרונה מפי ראשי הערים בהרי טירול.

ב-יונקר שולע

האנשים בכפר סיפרו שהאמריקאים מעבירים את כולנו עוד היום בחזרה לעיר באטעלז. היה זה במרחק של כעשרה ק"מ מאיתנו. היה שם בית ענק, מעין ארמון, ששימש כפנימיה של הנוער ההיטלראי ונקרא: "יונקר-שולע", בית ספר לבני הנוער ההיטלראי. היטלר והימלר ימ"ש נתנו לנוער שלהם להנות מכל המנעמים. שם חונך הדור הבא של אנשי הס"ס לרצח ולהשמדה. לקראת סיום המלחמה יצאו בני הנוער שהיו בני 14-15 למלחמה בהתנדבות, והמקום התרוקן. הגרמנים הקימו שם בית חולים ענק עבור פצועי המלחמה, וכעת נתן הצבא האמריקאי פקודה לגרמנים להעביר את כל הפצועים למקום אחר ולשחרר את הבנין למגורים עבור שרידי מצעד המוות.

תוך חצי יום סידרו עבורנו מקום נפלא. הבנין היה גדול במיוחד והכיל את כולנו ברווח, ובנוסף - נשאר שם מטבח גדול עם אוכל רב שסיפק את כל צרכינו. צעדנו לבאטעלז בשמחה של שחרור, ולא הרגשנו כל עייפות או חולשה. גם אבא הלך לבדו מבלי להישען עלינו. חשבנו שהאמריקאים יתנו לנו מכל טוב כדי לחפות מעט על השנים הקשות שעברו עלינו. היינו בטוחים שכל העולם מחכה לנו - הניצולים מבור המוות.

נשארנו בחיים כשלושת אלפים איש. אף אחד לא יודע את החשבונות של בורא העולם, אנו רק יודעים שרחמי שמים עד אין גבול הם שגרמו לשרידי החרב להישאר בחיים. צריך להיות חירש כדי לא לשמוע את הגאולה. צריך להיות עיוור כדי לא לראות את הישועה. כל אדם שזכה להיגאל היה צריך לזעוק ולהודות לבורא עולם על חסדיו העצומים.

בדרכנו לבאטעלז עברנו ביער. דממה עמדה באויר. לא נשמעה גניחה של בקשת מים או תחינה לחתיכת אוכל. הרגשנו את ריחם המשכר של העצים, את יופי הבריאה, את חג הגאולה - ל"ג בעומר יום השחרור. כל הזמן חשבתי בליבי - במה אוכל להודות לבורא עולם על החסדים הגדולים והעצומים שעשה עמנו בהותירו את כולנו, ובפרט את אבא הצדיק, בין החיים. גמרתי אומר לקיים את מה שהבטחתי כששכבתי ביער בתוך הגשם והשלג, ולנסוע לירושלים ללמוד תורה בישיבה קדושה. הרגשתי שבקיום הבטחה זו אזכה להיות שליחם של רבבות נערי ישראל שלא זכו לכך. לאחר השחרור כולם חשבו איך לעשות כסף ולהתפרנס בכבוד, אך אני אמרתי: "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף". אמרתי לעצמי - עליך לחשוב כאילו השתחררת מהגיהנום הנאצי בעוד חמש שנים. תן תודה והודאה לבורא עולם שהשתחררת כבר כעת, ובמשך חמש שנים לך לישיבה ללמוד תורה בקדושה! במשך הזמן שכנעתי גם את חברי ללכת לישיבות, ואמרתי להם שרק כך הם יוכלו להודות לד' על הישועה הגדולה.

בדרך עבר לידנו כפרי גרמני רכוב על סוס ועגלה. כמה אנשים תפסו את הסוס והעגלה וציוו על בעל העגלה לקחת עימו אנשים חלשים לבאטעלז. בתחילה הגרמני סירב לעשות זאת. הוא עדיין לא הבין שהמצב השתנה. האנשים איימו עליו ואמרו לו: אם אתה לא מסיע אותם, אנו זורקים אותך ולוקחים את הסוס והעגלה, ולא יהיה לך כלום! הוא נכנע מיד, ואכן כמה אנשים חלשים עלו על העגלה והוא הסיע אותם. אבא הלך איתנו בלי שום עזרה, ולמרות שעדיין היינו רעבים - שמחת השחרור נתנה לנו שובע וכח.

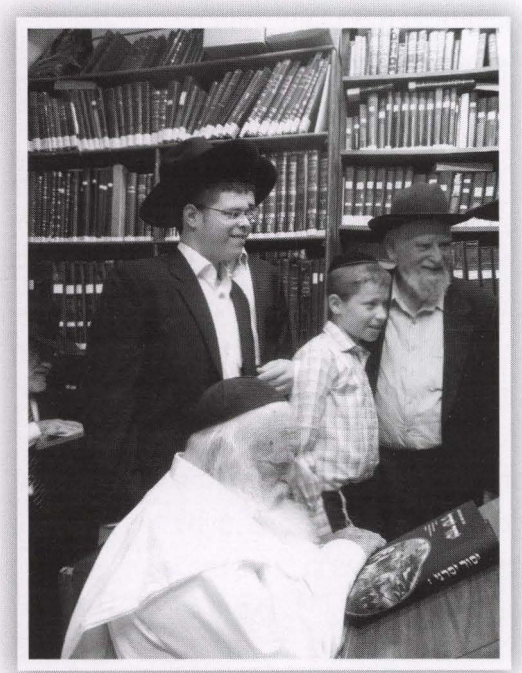
אני נזכר בקינות - "אש תוקד בקרבי בהעלות על ליבי בצאתי ממצרים" - כך מבטא בעל הקינות את ההרגשה של היציאה לחרות. "תודה ותעודה וכלי חמדה בצאתי ממצרים" - את היציאה לחרות מעם רשע ניתן להביע ע"י תודה והודיה לבורא עולם. "יסור יסרני קה" - היינו בשערי המוות, אך "ולמוות לא נתנני". על שם פסוק זה קראתי את שמו של ספרי.

השאלה מדוע זכו שרידי חרב להשאר בחיים בניסי ניסים אינה ניתנת להשגה בשכל אנושי. אנשים רוצים לדעת למה הגיע לנו עונש כה נורא ואיום, מדוע שליש מעם ישראל נפל בחרב ובמיתות משונות. לאחר חורבן הבית הראשון לא ידע עם ישראל על איזה חטא הגיע העונש הנורא של חורבן וגלות, עד שד' גילה את התשובה - "על עוזבם תורתי". את התשובה לשאלה על מה בא החורבן הנורא של עם ישראל במלחמת העולם השניה - נדע בזמן גאולתנו על ידי משיח צדקנו. לשרידי האש והחרב ישנה רק מילה אחת: תודה לבורא עולם על כך שנשארו בחיים.

החזון איש משמאל
עם רבי יחזקאל סרנא זצ"ל

כשזכיתי בחסדי שמים לעלות לא"י וללמוד בישיבת חברון בירושלים, ביקרתי עם אבי אצל מרן ה'חזון איש'. ה'חזון איש' שאל את אבא מהי בקשתו, ואבא ביקש ממנו לברכני שאזכה לעליה בלימוד התורה. נענה מרן ה'חזון איש' ואמר לאבא: דע לך שכל השרידים שנשארו ברחמי שמים והלכו ללמוד בישיבה הם מעל לכל ברכה ונפתחים להם שערי חכמה. כה היו דברי מרן ה'חזון איש' שכל מילה שלו היא תורה.

הספר 'יסור יסרני' ח"ב
מונח על שולחנו של מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
אחיינו של מרן החזון איש

בדרכנו לבאטעלז עברנו שוב במקומות בהם הלכנו במצעד. רק ביום האתמול, כשצעדנו במצעד המוות, יצא אדם מהשורה לקחת קצת שלג מהגדר ומיד נרצח - והנה עכשיו אנו צועדים בכביש הראשי כבני חורין. במשך כל הדרך כמעט לא נתקלנו בנפש חיה. הלכנו בשורות למלוא רוחב הכביש, שמונה עשר איש בשורה. לפתע ראינו גרמני רכוב על אופניים, ומיד ניגשו כמה אנשים, זרקו אותו מהאופניים ולקחו אותם לעצמם. גרמני נוסף שעבר באזור התבקש לחלוץ את נעליו ולקבל תמורתם את הסמרטוטים שקבלנו במחנות. כל גרמני נחשב לאיש הס"ס או לאוהד הנאצים ואנשי המחנות חשבו שיש להתנקם בכל אחד.

אני לא עשיתי דברים כאלה. קיבלתי את חיי במתנה מבורא עולם, ואמשיך לקבל ממנו כל מה שאני צריך. אין זה תפקידנו לנקום. בורא עולם לבדו יעשה זאת והוא אינו זקוק לעזרתנו.

לפי דעתי, מעשים אלו נעשו ע"י הרוסים שהשתחררו איתנו. השנאה שלהם לגרמנים היתה נוראה וחסרת רחמים. הם לא שאלו אף אחד מה לעשות ובמי להתנקם. הם חשו עצמם כמלכי העולם לאחר נצחונה של רוסיה במלחמה, כאילו הם בעצמם השליחים של הצבא האדום. הגרמנים פחדו מנקמתם של הרוסים פחד מוות. הרוסים שהיו איתנו נעלמו לאט לאט מהשטח והלכו לשדוד את הגרמנים. הם לא היו מסוגלים לחיות חיי מחנה.

נכנסנו לבנין הענק ומיד שיכנו אותנו בחדרים. הבנין היה בן שלוש קומות והיו בו מאות חדרים. בכל חדר היו ארבע מיטות קומתיים. בשלב זה עוד לא היתה לכל אחד מיטה פרטית משלו. אנו קיבלנו 2 מיטות - מיטה על גבי מיטה. היו אנשים שלקחו את הנעליים הצבאיות של הפצועים הגרמנים שהוצאו באלונקות. כרגע הפצועים לא היו מסוגלים ללכת, וכשהם יוכלו ללכת הם כבר יקבלו נעליים אחרות. בינתיים דאגו האמריקאים למיטות ולמזון, אך על ביגוד הם בכלל לא דברו. נאלצנו להמשיך ללכת עם הסמרטוטים שעל גופנו.

בפעם הראשונה מזה זמן רב ישנו במיטה עם מזרן, סדין וכר, לאחר שבמחנות ישנו על איצטבאות של עץ עם קצת קש. הרגשנו בשכיבה על המזרן טעם גן עדן. התחלנו להרגיש בני אדם. היינו מאושרים כאילו אכלסו אותנו במלון הכי יוקרתי בעולם. לאחר שהסתדרנו בחדרים יצאנו למטבח וקבלנו לחם לשובע. לקחנו לחדרים פרוסות לחם כאוות נפשנו והחבאנו אותן תחת הכר ותחת הסדין, מחשש שמא נהיה רעבים ומחר בבוקר לא נקבל לחם. ריפדנו את כל המזרן בלחם. האמריקאים התחננו אלינו: אל תקחו לחדרים, יש לנו מספיק לחם עבורכם! אך לא שמענו להם. הלחם היה הערובה לחיים. במשך שנים חיינו ברעב נורא, ולפתע יכולנו לקחת לחם ללא הגבלה. לא יכולנו להתגבר על הרצון לקחת לחדרים. השובע העניק לנו הרגשת חרות שקשה לתארה במילים.

הנס שלנו היה שאבא, עם חכמת החיים שצבר במלחמת העולם הראשונה, הפציר בנו לאכול פרוסה אחת, ורק בעוד שעתיים לאכול פרוסה נוספת. הוא אמר שהמעיים עדיין לא מסוגלים לעכל הרבה מזון בבת אחת, ועלול להתרחש אסון.

אנשים היו נתונים בבולמוס של אכילה. לא היה זה רק הרעב האיום לאחר כמעט שבועיים ללא אוכל, אלא תוצאה של שלוש שנים בגטו ושנה במחנות בגרמניה. רבים לא עמדו בנסיון האכילה והתחילו לאכול וללעוס בלי סוף. הבטן התמלאה, והם המשיכו לאכול עוד ועוד. חתיכת לחם היתה חלומו של כל אחד. אט אט התרגלנו לעובדה שיש מספיק לחם ואין צורך להחביא. בינתיים הלחם במיטות התקלקל, אך בולמוס האכילה נרגע.

החזרה לחיים

רצוני לתאר את המקום אליו הביאו אותנו: היה זה בנין ענק בן שלוש קומות ובו מאות חדרים. הבנין היה בנוי כמין מלבן ענק, והיה בו אולם כינוסים שיכול היה להכיל אלפי אנשים. היתה שם גם בריכת שחיה אולימפית ענקית בעומק של ארבעה מטרים. המים היו קרים אך נקיים. מצאנו שם חדרי כושר, חדרים למשחקי פינג פונג וטניס, ותפנוקים רבים נוספים. הנאצים פינקו את הנוער שלהם בכל ה'עולם הזה'. נכנסנו לשירותים ולחדר הרחצה וקבלנו הלם של ממש מהניקיון ששרר שם. החרסינה היתה מבהיקה והרצפה הבריקה כמו מראה. כבר לא זכרנו מתי ראינו דבר כזה. החרסינה הלבנה כיסתה את הקירות עד התקרה, והכל היה נקי ונוצץ. חדר המקלחת הבהיק מלובן ומניקיון. סביב הבנין היו משטחי דשא רבים, והוא נחשב לארמון מלכים במושגים של אז.

לפתע ראינו שם חיילים איטלקים שבויים. כנראה שלאחר שמוסוליני נכנע, הגרמנים שבו את החיילים האיטלקים וסגרו אותם במחנות, והאמריקאים שחררו אותם והביאו אותם לכאן. האיטלקים לא סבלו כפי שאנחנו סבלנו, והיו שבויים רק למשך זמן קצר. הם היו צעירים ונראו כאילו יצאו מבית הבראה. האמריקאים סילקו אותם מהמקום במהירות - כנראה לא רצו שיהיה בינינו מגע ישיר.

בינתיים חזרנו לחדר שלנו. מצאנו במרתף מים מינרלים ולקחנו הרבה ארגזים, מתוך מחשבה שהמים המינרלים יעזרו לעיכול האוכל ויגרמו למעיים לעבוד היטב. האמריקאים בשלו עבורנו אורז עם חלב. התבשיל הזה היה קל, ולאט לאט המעיים התחילו להתרגל לעכל את האוכל. לאחר שאכלנו קצת לחם לפי ציוויו של אבא, כוחותנו החלו לשוב אלינו אט אט. שתינו הרבה מים מינרלים, והמעיים החלו לפעול.

היינו מלאים בכינים. למחרת באו החיילים האמריקאים, העמידו את כולנו בחצר בשורות מסודרות ופיזרו אבקת די.די.טי. בבגדים ובשערות. הם ציוו עלינו לא להוציא

את הבגדים ולא להתרחץ במשך עשרים וארבע שעות. לאחר זמן מועט הרגשנו תחושת רווחה. הכינמת נעלמה לחלוטין וכל הגירודים העזים פסקו. אז לא ידענו עדיין שאבקת הדי.די.טי. מסוכנת ביותר. הרגשנו בני חורין אמיתיים. למחרת, בפעם הראשונה, התרחצנו במים ובסבון. המים היו קרים אמנם, אך אנו היינו מאושרים ללא הכינים המציקות. הרגשנו את החופש הגדול מהרעב, מהעינויים וממכת הכינמת האיומה.

אנו הרגשנו תחושת חופש וחירות. הרוסים, לעומתנו, נעלמו מיד מהמקום מפני שהרגישו שהוא מחזיר אותם לחיי מחנה ריכוז. הם פשוט לא היו מסוגלים לחיות במשטר של מחנה, למרות שהכל היה פתוח ולא היתה שמירה. הם היו צריכים את החופש ואת הוודקה שלהם. הם רצו לכפרים ולא פחדו לשדוד את התושבים הגרמנים באיומי סכין. היהודים המשוחררים לא שדדו את האזרחים הגרמנים ולא נגעו בהם לרעה.

אח המחבר רפאל ז"ל
בבגדי המחנה לאחר השחרור

לא קבלנו עדיין בגדים חדשים, ונאלצנו ללבוש את בגדי המחנה המלוכלכים. לא יכולנו לרחוץ אותם משום שלא היה לנו מה ללבוש בזמן הייבוש, אך לפחות התפטרנו מהכינמת.

כל הזמן התנגנו באזנינו צלילי החופש. שמחת החיים חזרה אלינו במלוא עוצמתה. הרגשנו שאנו בני אדם. הסוף למחנות ההשמדה האיומים, הסוף למחנות שטוטהוף, דכאו וקאופרינג. תפקיד חדש היה לנו - להתאושש ולהפוך בחזרה לבני אדם חופשיים מן היישוב, ואח"כ להתחיל לחפש מי נשאר בחיים מכל משפחתנו. השתוקקנו לדעת האם אמא עדיין חיה ומה שלומה, ומה קורה עם אחינו הגדול דב.

כדי לתאר את ההרגשה של השחרור, ניקח כדוגמא הר געש שמתפרץ ואלפי טונות של לבה נשפכים מסביב ומכסים ערים, כפרים ושדות. אימת מוות שורה על הכל, ולפתע ההר נרגע ודומם. החיים חוזרים לקדמותם, ומי שניצל בונה בחזרה את חייו.

אפשר להשוות זאת לאניה שנטרפת בגלים אדירים ומיטלטלת כקליפת אגוז, עד לרגע שבו נח הים מזעפו ושוב היא שטה לבטח.

דומה הדבר לאש לוהטת השורפת את כל הנקרה בדרכה. ההרים והעצים נשרפים, והאדם נמצא בתווך ורועד מפחד שמא האש תגיע אליו והוא ישרף. לפתע ניתך גשם עז, והאש דועכת.

הבאתי מספר דוגמאות כדי להמחיש את רגע השחרור. אין מחנה, אין אפלים, אין קאפו, אין ראש בלוק, אין שומרי ס"ס, אין לאגר-פירר, אין עבודת פרך איומה, אין רעב ואין מצעד מוות. הכל הופך בבת אחת לדממה. לאט לאט מתאוששים ומתחזקים בין בגוף ובין בנפש. אנשים מתחילים לחזור לעצמם.

אנשים מתים מאכילת יתר

אנשים רבים לא התגברו על רעבונם ואכלו בלי סוף. הם לעסו לחם ואוכל מבושל ללא הפוגה, והמעיים שלהם לא עמדו בקצב. כך החלו השילשולים והדיזנטריה. הכל נשפך מהגוף כמים, והשירותים הנקיים והמסודרים הפכו לדיר חזירים. הסירחון היה איום ונורא, ולא היה מי שינקה כיוון שהגרמנים הממונים על הניקיון עזבו את המקום יחד עם הפצועים שלהם. לא היתה אפשרות לצאת לשירותים.

רבים גוועו למוות בימים הראשונים הללו. הם לא קבלו מחיל הרפואה האמריקאי הדרכה כיצד לאכול בצורה נכונה, וחשבו שלא יקרה להם דבר אם יאכלו את האוכל הקל - אורז, חלב ולחם. לא היה בידינו לסייע להם.

אסיר משוחרר

האמריקאים נכנסו מיד לתמונה והתחילו לפנות את הגוססים והמעולפים לבית החולים. לא היה לנו קשר עם החולים, ורבים מהם מתו. זה היה מזעזע - לאחר כל מה שעבר עליהם הם איבדו את חייהם בצורה טראגית שכזו. אנו ניצלנו בזכות אבא שהשגיח עלינו והזהיר אותנו בחכמתו הרבה לאכול רק מעט עד שהמעיים יתרגלו לאוכל ויתחילו לפעול כמו שצריך. אדם אינו יכול לתאר לעצמו מה היה שוויה של פרוסת לחם. בעינינו היה הלחם עולם ומלואו, ובאכילתו התמלאו כל שאיפותינו. גם את המעט שאכלנו בהשגחתו של אבא לא היינו מסוגלים לעכל, והרגשנו שהלחם והאורז נתקעים בגופנו. התחלנו ללכת ולטייל כדי שהאוכל ירד מעט, ונכספנו לחתיכת לחם נוספת. למרות העייפות הנוראה התאמצנו להמשיך ללכת כדי שמעט האוכל יתעכל ונוכל לאכול דבר מה נוסף.

ברכוש גדול

מצאנו חדרי כושר משוכללים, חדרי משחקים וכדו'. הדלתות היו סגורות עם מנעולים. ניסינו לפתוח דלת אחר דלת, ולפתע מצאנו חבילות של בדי משי וכותנה בצבע לבן. אני אחי לקחנו שתי חבילות והבאנו לאבא. כשאבא ראה את הבדים הוא שלח אותנו מיד להביא חבילות נוספות, וכל הזמן הבאנו עוד ועוד. שמנו הכל מתחת למיטות, וכשכבר לא היה מקום - שמנו את הבדים על המיטות ועל הארץ. אבא שלח אותנו שוב ושוב להביא חבילות בדים, וכמובן רצנו מיד לעשות רצון אבינו היקר. הוא הבין שאנו נוכל לעשות מבדים אלו מעט כסף לדברים ההכרחיים, ואם נתמהמה מעט - לא ישאר לנו כלום ואלפי אנשים ירוצו לקחת בדים לעצמם. לאחר שהלכנו ושבנו כמה פעמים, אמרנו לאבא: "מה אתה רוצה מאיתנו, מי צריך את כל זה? יש לנו חיים וחתיכת לחם לשובע, ויותר אנחנו לא צריכים מאומה!" מאסנו בתאוות העולם, החיים היו כל כך יקרים לנו עד שמלבדם הכל נראה לנו אפס אפסים. אך אבא בשלו: "לכו להביא עוד". הוא בחכמתו הבין את חשיבות הפרנסה לאחר המלחמה. הבאנו עשר חבילות ויותר. כמובן, היו שם אנשים ובחורים שהבחינו בנו ובלשו אחרינו, וכל אחד רץ להביא לעצמו חבילה עד שהמחסן התרוקן. המשכנו להסתובב בחדרים ולחפש דברים נסתרים, ומצאנו חליפות ס"ס או חליפות רופאים בצבע לבן ללא סימונים. בנוסף, מצאנו גם עורות ומדי חיילים. כל הבגדים היו נקיים וחדשים, ולקחנו אותם על מנת להחליף את הבגדים שעל גופנו. היתה בכך סכנה מסויימת, משום שהחיילים האמריקאים היו עלולים לחשוד בנו שאנו חיילי ס"ס לשעבר, אך מי שהביט במראה הכללי שלנו - מוזלמנים מלאי שערות ומגודלי זקן - לא היה יכול לחשוד שאנו אנשי ס"ס לשעבר.

הבאנו לאבא חליפה חדשה של חייל גרמני, והוא לבש אותה והתחמם מעט. מילאנו את כל המיטות והחדר בבדים, ואבא כל הזמן אמר - תביאו עוד. אבינו היקר עבר את מלחמת העולם הראשונה והיה נע ונד במשך ארבע שנות המלחמה. הוא ידע היטב עד כמה חשובה כל פרוטה לאחר המלחמה. אין מי שיתן לפליטים בסיס להשתקם, מה שיש לך - עם זה תחיה. עד שיהיה אפשר לקבל עזרה מהעולם - יהיה מחסור איום, וכל סחורה היא בגדר אוצר.

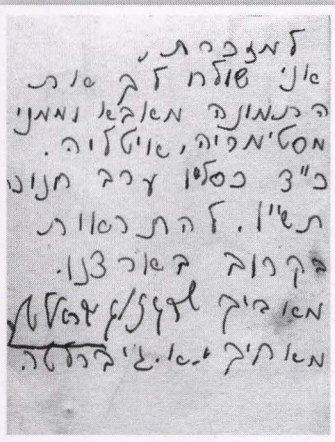
כעת הבנתי מדוע ד' ביקש ממשה רבינו לשאול מהמצרים בגדים וזהב. תמיד היה לי קשה - אם ד' נותן רשות, מדוע עם ישראל אינם רוצים וצריך לצוות זאת עליהם? לאחר המלחמה חשתי על בשרי שהיציאה מעבדות לחרות היא כה עוצמתית, עד שהכל מתגמד לעומתה ואין לאדם כל צורך בבגדים ובזהב. בזנו לכל הדברים הללו, רצינו רק לאחוז את החיים בידיים ולהרגיש בכל גופנו ונשמתנו את החופש.

עצתו של אבא הצילה אותנו ממש. מכרנו עשרות מטרים של בדים בגרמניה ובאיטליה, ותמורתם קיבלנו אוכל.

בעודנו משוטטים בבנין הגדול מצאנו חדרים עם כל מיני מכשירים רפואיים. היו שם חדרי רנטגן, ואנו כמובן חששנו אפילו לגעת במיכשור הרפואי והסתלקנו משם מיד. מחסנים רבים נשארו סגורים וחתומים. הרבה אנשים רצו לחפש דברי ערך בחדרים ולהביא אותם לחדרם. לנו כבר היה מספיק, ולא נשאר מקום לחפצים נוספים.

התמונה שנשלחה לאחינו יוסף המחבר ואביו חודש כסלו תש"ו

הכיתוב שמאחורי התמונה

עד כה הסתובבנו בקור לבושים בבגדי המחנה הקלים, ופתאום מצאנו חליפות חדשות של הצבא הגרמני עשויות מצמר נקי. שמחנו מאד על כך שמצאנו בגד חדש וחם, ולא ייחסנו כל חשיבות לעובדה שמדובר בבגד גרמני צבאי.

כחודשיים בערך לאחר השחרור, כשהיינו כבר במחנות הפליטים באיטליה, מישהו צילם את אבא ואותי ואנו שמחנו ושלחנו את התמונה לארץ לאחי הגדול יוסף ע"ה. רצינו שאחי יראה אותנו ממש ולא רק יקרא את מכתבנו. אבא היה לבוש בבגדי הצבא הגרמני ועטור בזקן קטן, אך כמובן שכל הצרות המלחמה עדיין ניכרו על פניו. אני הייתי נער צעיר ונראיתי בגיל בר-מצוה. אחי קיבל את המכתב והתמונה והיה שבור ורצוץ - האם זהו האבא שהוא מכיר? לאחר קבלת התמונה הוא שלח לנו מכתב וכתב שהוא אינו מוצא לעצמו מקום מאז שראה את אבא במצב שכזה, והלוואי שלא היינו שולחים לו את התצלום. אנו, לעומת זאת, שמחנו ורקדנו מתוך הודאה לבורא עולם על כך שזכינו להגיע למצב הזה. אבא כבר היה כולו תוסס ועירני, והיה שוקד על תלמודו שמונה עשרה שעות ביממה. לא היה לו מאומה עם העולם הזה, כולו קודש לד'. כתבתי לאחי מכתב תשובה, והסברתי לו שהיה עליו לרקוד כל הלילה ולהודות לבורא העולם על שזכה לראות את אבא בין החיים לאחר המצב הנורא בו היה נתון.

מלחמת העולם השניה נגמרה כ"ה באייר תש"ה, 8/5/1945 למניינם.

מסיבת ההודיה

למחרת סיום המלחמה עשה הצבא האמריקאי מסיבה והזמין את כל השרידים ששהו בבאטעלז לשמוח יחד עימם. די לשפיכות הדמים! במסיבה השתתפו המפקדים והגנרלים האמריקאים, וכן רב צבאי אמריקאי.

המסיבה נערכה באולם האסיפות הענק שהיה בבנין בבאטעלז. כולנו הלכנו, אך אבא נשאר בחדר מאחר והנאומים ממילא נאמרו באנגלית. בנוסף, אבא סבר שאין לו מקום במסיבה ואין זו צורת ההודיה הראויה. יש להודות לד' על הניסים הגדולים, אך לא זו הדרך. אבא לא התנגד שנלך, ורק אמר לנו שאם נראה שההתנהגות במסיבה אינה לפי רוחנו - נעזוב מיד את המקום.

הכינוס נפתח ע"י הגנרל האמריקאי מפקד האזור. אנו כמובן לא הבנו מילה מדבריו, וכשראינו שכולם סביבנו מוחאים כפיים - נהגנו כמותם. לאחר מכן דיבר הרב הצבאי האמריקאי הצמוד לדיוויזיה האמריקאית. הוא דיבר באנגלית ועבר קצת לאידיש. הוא תיאר את היום הגדול בו נגמרה המלחמה, הגרמנים נוצחו ע"י העולם הדמוקרטי ואויב האנושות התאבד. הוא ציין שדם החיילים האמריקאים עדיין נשפך במלחמה עם היפנים שטרם נכנעו. הרב הצבאי המשיך ואמר שהאומות הנלחמות בגרמניה הנאצית הקימו בית משפט שידון את כל הרוצחים הנאצים, וכל מי שעסק בהשמדת עמי אירופה ובפרט בהשמדת העם היהודי יבוא על עונשו.

לפתע התפרצו חלק מן היושבים באולם כמו הר געש. היהודים חשבו שלאחר שבוע של אוכל מזין ומנוחה כוחם שב אליהם, אך לדאבוננו זה לא היה כך. הם באמת התאוששו קצת וקבלו צורת אדם וגם מעט כוח, אך עדיין היו חלשים.

השרידים היהודים החלו לצעוק על הרב הצבאי ולומר: "מה אתה מדבר גבוהה גבוהה, כאן בינינו יושבים נאצים יהודים - אנשי הקאפו וראשי המחנות - שהיו יותר אכזריים מהגרמנים אנשי הס"ס. אנשי הקאפו הללו היכו ורצחו אנשים, גזלו את פת לחמם והתאכזרו אליהם ללא רחם. הגרמנים לא היו צריכים להניף יד, אנשי הקאפו וראשי הבלוקים - הם היו אנשי הס"ס האמיתיים! אותם צריך לדון ולתלות! הם היו המוציאים לפועל של תכנית השמדת העם היהודי! והם, הרוצחים הללו יושבים כאן איתנו ושמחים בשחרור כאילו לא עשו שום דבר רע. צריך תיכף ומיד לאסור את הרוצחים היהודים ולדון אותם כמו אנשי ס"ס הנאצים".

החלה מהומה גדולה. האנשים החלשים החלו להתנפל בשארית כוחם על אנשי הקאפו שהיו שם, ורצו לבצע בהם לינץ'. אולם, כוחם היה דל מול אנשי הקאפו. אנשי הקאפו כל הזמן גנבו ושדדו את האוכל מכולם, וכעת הם היו גיבורים בעלי כוח כביר. קאפו אחד נעמד מול עשרות ניצולים ונתן להם מכות רצח עד שהם נפלו כמו זבובים. האנשים כמובן לא נכנעו, ותפסו בידיהם מקלות. כאן התרחש דבר נורא שאיני מסוגל לשכוח: עמדה שם אישה יהודיה שהיתה קאפו איומה במחנה, וגם בעלה היה כמותה. היא היתה הכי גרועה ואכזרית מכולם. היא נעמדה לבדה מול עשרות יהודים והחזירה להם מכות עם האגרופים שלה. היא היתה נראית כמו בזירה של מתאגרפים.

במחנה שלנו לא היה כאלו אנשים. ראש המחנה היהודי התנהג עימנו באחווה, ולכן ברגע הראשון כלל לא תפסתי מה קורה באולם. לאחר יובל שנים נודע שהאשה האיומה הזאת הצילה שבע נשים עם ילדיהן במחנה לאנדצברג. היא היתה במחנה 1 בלאנדצברג, שם היה גם מחנה נשים קטן ובו נשים שנשלחו מאושוויץ. בין הנשים היו גם שבע נשים לפני לידה, והגרמנים הנאצים לא הבחינו בכך. כרגיל, כל אישה באושוויץ שהיתה במצב כזה נשלחה מיד לקרמטוריום, ואילו 7 הנשים נשלחו למחנה העבודה בלאנדצברג.

בינתיים, דאגו להביא עבורן רופא נשים יהודי מבין אנשי המחנה, והוא הצליח בניסי ניסים ליילד אותן. לא היה להן כלום - לא בגדים, לא חיתולים ולא אוכל. הקור היה איום ונורא. והנה, הקאפו האיומה מסרה את נפשה והצילה את היולדות והתינוקות ודאגה לכל מחסורם. היא גנבה עבורם סוכר מהמטבח וארגנה להם חימום ובגדים. היא קיבלה על כך מכות רצח מהמפקדת הנאצית, אך לא נכנעה והמשיכה להתמסר אליהם. כולם נשארו בחיים וחלק מהם מנהלים אורח חיים חרדי ולומדים בישיבות.

רק לאחר חמישים שנה נמצאה תמונתן של 7 הנשים וילדיהן, ולאחר בירורים רבים אומת סיפורן והופק סרט המתאר אותן. לידתם של שבעה ילדים בגיהנום הנוראי היא נס שלא יאמן. הקאפו האיומה מסרה את נפשה כדי שהתינוקות ישארו בחיים. זוהי נפש של יהודי.

אני ואחי לא נגענו באף אחד. הסתלקנו משם מיד כמו שאבא אמר, ובליבי חשבתי - כמה חכם היה אבא שלא הגיע. אנשי הקאפו תפסו את המצב שלהם, ובמכות רצח פילסו לעצמם דרך ונמלטו מהאולם. הם שינו את שמם ועקרו למקום בו אף אחד אינו מכיר אותם.

המפקדים והגנרלים האמריקאים לא הבינו מה קורה כאן - במקום לשמוח הם רואים פתאום מכות רצח. הרב הצבאי האמריקאי היה חסר אונים והתבייש מאד ממפקדיו. האנשים נראו כמו חיות מהג'ונגל. האמריקאים חשבו שמדובר במרד נגד הצבא האמריקני, והם שלחו מיד טנקים לתוך החדר כדי להכניע את המורדים.

האמריקאים לא תפסו איך יתכן שיהודים ירביצו עד מוות ליהודים אחרים. הם רצו להפריד ולפרק מיד את המחנה, עד שאנשים הסבירו לרב הצבאי שהמכות כוונו כלפי אנשי הקאפו שהיו רוצחים ופושעים. הם אמרו לו: "אתם מחפשים את הרוצחים אנשי הס"ס הגרמנים, וכאן מסתובבים בינינו הרוצחים הכי גדולים בהיסטוריה היהודית שרצחו בידיהם את אחיהם". הרב הצבאי בקושי תפס מה קרה כאן, ולא האמין שיהודים יכולים לרצוח את אחיהם במחנות. הוא רץ למפקדים האמריקאים כדי להסביר להם מה התרחש לנגד עיניהם ואמר להם שלא מדובר במרד נגדם.

הרב הצבאי התחנן לניצולים היהודים: "הפסיקו עם זה, אנו נאסור את כולם ונדון אותם כמו אנשי ס"ס, אך עליכם להפסיק את המכות הללו". בינתיים החלה בריחתם של הרוצחים הללו, והאמריקאים נרגעו. אולם, האנשים עדיין לא נרגעו. חלק מאנשי הקאפו רצו בטיפשותם הרבה לחדרים כדי לאסוף את הסמרטוטים שלהם, ובינתיים הניצולים רדפו אחריהם, נכנסו לחדריהם והצליחו לזרוק אותם מהחלונות בכוחות משותפים. חלקם נהרגו, חלקם נפצעו, והיו גם כאלה שהספיקו לברוח.

עימנו היה ראש המחנה אדון בורגר. בגטו שאולי היה אדון בורגר חבר ה'יודען-ראט'. הוא התנהג עם אנשי המחנה שלנו כמו אחים, ולכולם היה כבוד אליו. הקאפו מאקס היה קשור לאדון בורגר, ואדון בורגר יעץ לו ללכת למקום חדש ולהתחיל שם את החיים. הוא הבטיח לו את הגנתו. מאקס קבל את העצה, נפרד מאיתנו והלך לדרכו. היה קשה מאד לראותו - נער צעיר שהגרמנים הפכו לחיה טורפת. במחנה שלנו, לאחר המכות שקבל, הוא הפך לאדם אחר ואף הציל את חיינו מהרוצחים הרוסים. היתה לנו הכרת הטוב כלפיו. ראיתי אותו הולך עם ראש מורכן. כשכולם שמחו על החופש - הוא יצא לגלות. בכל זאת, הוא היה נער צעיר בן 18, ובליבי היתה רחמנות עליו.

הקאפו השני במחנה שלנו היה יהודי מהולנד. כאשר הוא ראה את התפרעות ההמונים, הוא תפס את רגליו ומבלי להתייעץ ברח מיד. הוא לא עזר לנו ולמאקס בזמן ההתנפלות של הרוסים עלינו, ואנו לא היינו מגינים עליו ומוסרים את נפשנו למענו.

המצב במחנה נרגע. אנשים התחילו לאכול בצורה סבירה יותר, ולא היו כל שילשולים או מחלות. לאט לאט הפכנו לאנשים מן היישוב. המלחמה נגמרה ואנו שמחנו יחד עם כולם.

פינוי מהבנין

לפי הרגשתי, האמריקאים רצו לקחת את הבנין הענק עבור אנשי הצבא שלהם. לא היה להם נעים לזרוק משם את אלפי הפצועים הגרמנים ולחלקם בבתי חולים ללא סיבה מיוחדת, ולכן הם הכניסו לבנין את אנשי המחנות ממצעד המוות וכולם הבינו את הצורך בכך. הגרמנים לא העזו לפתוח את פיהם. לאחר עשרה ימים או שבועיים הם העבירו אותנו משם, כפי שאספר בהמשך, ולקחו את הבנין הענק לעצמם. הבנין לא היה שייך לאף אדם פרטי, היה זה רכושה של המפלגה הנאצית.

האמריקאים עשו כל דבר בצורה מחושבת ודאגו שהתושבים הגרמנים המקומיים לא יכעסו עליהם. כשהוציאו את אלפי הפצועים הגרמנים מבית החולים המאולתר בבנין הענק של הנוער ההיטלראי והכניסו במקומם את משוחררי המחנות שנותרו בחיים לאחר מצעד המוות, הסכימו תושבי האזור הגרמנים למהלך מפני שהם ראו את רבבות המתים בדרכים והבינו שהשרידים גם הם על סף התמוטטות. הם הפנימו שמגיע לשרידים יחס מיוחד ולא כעסו על הוצאת אלפי הפצועים הגרמנים מהמקום היפה. אם היו האמריקאים מוציאים את הפצועים הקשים מהמקום ומכניסים מיד את המפקדים של הצבא האמריקאי - הם היו כועסים עליהם וטוענים שזו שחיתות לזרוק אנשים פצועים ולהכניס אנשים בריאים. הדבר היה עלול להקשות על היחסים עם הגרמנים. זוהי הסיבה לכך שקודם כל הוכנסו לבנין שרידי מצעד המוות, ורק לאחר כשבועיים ניתנה הפקודה להעביר את כולם לפריימן-מינכן.

לאחר ניקיון הועבר מטה חיל האויר האמריקני לבנין, ואנשי המקום לא כעסו על האמריקאים כלל וכלל. להיפך, הם חיפשו דרך לעבוד אצלם בשירות אזרחי, בניקיון ובעבודות בניה. האמריקאים עשו הכל בתחבולות מתוחכמות בשם הדמוקרטיה.

הבנין כיום

בביקורנו בגרמניה לרגל חמישים שנה לשחרור עברנו ליד הבנין, והמלווים אמרו לנו שגם כיום נמצא שם המטה הראשי של חיל האוויר האמריקאי בבווריה. מלבד הבנין

הגדול בו היו כאלף חדרים, בנו האמריקאים גם אלפי דירות עבור קציני הצבא שלהם ששהו שם עם משפחותיהם עשרות בשנים.

כיום האמריקאים מחסלים את המקום מחמת צמצום חיל המצב, והם רוצים למכור את הבנין הענק תמורת מיליוני דולרים ולהפוך את השטח למלון גדול.

אף אחד לא רוצה לקנות את הבנין משום שהתאמתו למלון מודרני מחייבת לבנותו מחדש. אין כל אפשרות להתאים את הבנין הענק למלון מפואר, ועדיף להרוס הכל ולבנות מחדש. הדבר אינו כדאי, ולטענת המלווים הגרמנים - ברגע שהאמריקאים יעזבו את המקום, יעמוד הבנין ללא שימוש.

היה זה המקום בו התאוששנו לאחר הגיהנום הנורא. בימים הראשונים היתה התמוטטות כללית, בעיקר בעקבות תאוות האכילה, אך התגברנו על כך ובמשך זמן קצר ביותר הפכנו לאנשים נורמלים וכוחותנו שבו אלינו. מי שניצל במחנות אחרים, כמו בדכאו, לא זכה לתנאים המצוינים שהיו לנו. הבנין הגדול והיפה היה ממש כמו ארמון. החדרים היפים, השירותים המטבח והאויר הצח של הרי בווריה הבריאו אותנו במהירות רבה.

המעבר לפרימן מינכן

לאחר כשבועיים נגמרה המלחמה, והאמריקאים היו צריכים את הבנין הגדול לעצמם כדי לאכסן שם אלפי חיילים. הם חיפשו עבורנו מקום חדש ומצאו את 'פרימן-מינכען' שליד העיר מינכן. היה שם מחנה של חיל האויר הגרמני, וכל אלפי החדרים שלו עמדו ריקים ועזובים. החיילים הגרמנים הוכנסו למחנות שבויים כדי לחקור אותם ולסנן מתוכם את אנשי הס"ס, ואחר כך כולם שוחררו מלבד אלה שהואשמו בפשעי מלחמה. בפרימן-מינכן הוקם מחנה עקורים גדול עבור משוחררי המחנות מכל האומות.

קיבלנו מהאמריקאים הודעה על המעבר למקום קבוע, והצטערנו מאד. לא רצינו לעזוב את המקום הנפלא בו שהינו. הבנו שבמקום החדש אנו נעבור לרשות עצמנו ונצטרך לדאוג לכל הצרכים שלנו בכוחותנו אנו. האמריקאים אמרו לנו שאנו יוצאים מרשות הצבא האמריקאי לרשות אונר"א - ארגון שהוקם במיוחד מטעם האו"ם כדי לדאוג לשרידי המחנות.

היינו על קו התפר בין סיום האחריות של הצבא האמריקאי לבין קבלת האחריות מטעם אונר"א. ידענו שעד שאונר"א יתארגן יהיה מצבנו קשה, ובינתיים נצטרך לדאוג לעצמנו במשך זמן קצר. היינו עדיין מורעבים, וחתיכות לחם היו העונג הגדול שלנו.

האמריקאים היו לחוצים שנעזוב את באטעלז, ומכיוון שהמשאיות שלהם היו עסוקות באיסוף הנשק הזרוק בכל הדרכים, הם שלחו לנו מכוניות משא קטנות שעוברות מיבשה למים כמו סירה. עד למים נוסעות המכוניות הללו כמו רכב משא, ובמים הן הופכות לסירת מנוע. לאור העובדה שהמכוניות היו קטנות, אסרו עלינו האמריקאים לקחת את כל החפצים שאספנו מהמחסנים של הבנין. הם ידעו שאם כל אחד מאיתנו יקח את כל חבילותיו - הם יצטרכו לבלות בדרכים הלוך ושוב במשך שבועות ארוכים, ולכן אסרו לקחת חפצים והבטיחו שנקבל במינכן כל מה שצריך. אנו ידענו שאת מה שיש לנו עכשיו - לא נקבל שם, והחלטנו להיות בין האחרונים שיוצאים למינכן, אולי אז ירד מפלס הלחץ ונוכל להגניב את רכושנו.

ואכן, כך היה. בתחילה העמיסו האמריקאים על מכוניות המשא אנשים רבים, יותר מן הקיבולת הרגילה, ולבסוף נותרו רק מעט אנשים והם התירו לנו לקחת הכל. הם רצו לגמור במהירות את ההעברה ולשלוח את כולם מהמקום עוד באותו יום.

מלכתחילה רצינו להתחלק ולנסוע בשלוש מכוניות משא שונות כדי שהאמריקאים לא יראו את כל הסחורה שלנו ביחד. התחלנו להעמיס את החפצים על מכונית אחת, וכשראינו שהאמריקאים אינם מתערבים - העמסנו הכל על המכונית הזו ועלינו למעלה. לקחנו הכל איתנו וישבנו כל הדרך על החבילות שלנו. לאחר נסיעה של שעה וחצי הגענו למחנה בפריימן-מינכען, ואז אחד מאיתנו ירד, ושניים נותרו למעלה כדי לפרוק את הסחורה. ידענו שעד שלא נרד מהמכונית הצבאית, הנהג לא יתחיל לנסוע. פרקנו הכל, ולאחר מכן ירדנו כולנו למגרש של המחנה.

התחלנו לחפש במחנה החדש חדרים למגורים. כמובן, רוב המקומות הטובים כבר נתפסו על ידי האנשים שהגיעו לפנינו. לבסוף סידרו אותנו בבנין סמוך למגרש המרכזי, בקומה הראשונה, והיינו שלושתנו יחד בחדר גדול עם שני אנשים נוספים.

האנשים שהיו עימנו בחדר היו משרידי יהדות פולניה, ולאחר שהיו בגטו לודז' הם הגיעו למחנה שלנו - מחנה 10 באוטינג. הכרנו אותם מהמחנה. אחד מהם היה מבוגר, ולפי השמועות שימש לפני המלחמה כרב או כדיין. לאחר השנים הארוכות בגטאות ובמחנות אנשים הלכו כמו סהרוריים, ועד שהתאוששו לא ניתן היה לראות אם הם אכן תלמידי חכמים. קבלנו שלוש מיטות, והכנסנו מיד את חבילות הבד מתחת למיטות.

המקום אליו הגענו היה בעבר מחנה צבאי גדול של חיל האויר הגרמני. מצאנו שם רכבת עמוסה בארגזים עם פגזים נגד מטוסים באורך שני מטרים. מעניין, שהרכבת

נבנתה עם פסים ברוחב כפול מהרגיל, וכל העת היא נעה סביב מינכען כדי להגן על העיר. במקרה של התקפה אווירית היו הגרמנים יורים את הפגזים הארוכים הללו, והרכבת היתה נוסעת במהירות מהמקום כדי שלא יבחינו בה. הגרמנים עבדו בחכמה והצליחו - ראינו את הרכבת לאחר המלחמה והיא היתה שלמה ולא מפוצצת.

החדרים שימשו כחדרי מגורים עבור חיל האויר הגרמני. לא היו מטבח ושירותים בחדרים. עברנו מרשות הצבא האמריקאי לרשות אונר"א - ארגון שרק כעת נוסד והחל להתארגן. לא היה עדיין מטבח במחנה, ואנו רק קבלנו ככרות לחם בהקצבה ולא כפי שרצינו. את כל היתר היה עלינו לארגן לבד. היינו צריכים לחפש מזון, או לחילופין לרעוב במשך כמה ימים עד שהמחנה יכנס לסמכותו המלאה של אונר"א.

חיפוש אוכל

התחלנו לחפש לעצמנו מזון. מאחר ולא היתה לנו פינת מטבח בחדרים, היינו צריכים לבשל בחצר הבית אפילו כוס תה. היו במחנה הרבה ארגזי עץ של תחמושת, ואנו עשינו מהם מדורות לבישול. כובעי הברזל שנמצאו בשטח שימשו כסירי בישול. אנשים רחצו את הכובע היטב, הרתיחו בו מים לשם נקיון, והכשירו אותו לבישול. מילה חדשה נכנסה ללכסיקון של המחנה: 'להתארגן', כלומר - לחפש אוכל, ביגוד וצרכים נוספים. שמענו שבמרחק של עשרה קילומטרים מהמחנה ישנם כפרים גרמנים שאפשר להשיג בהם אוכל תמורת מצרכים אחרים. ביררנו איך בדיוק מגיעים לשם, ואז חתכנו מהאריג הלבן חתיכות של שלושה-ארבעה מטרים ויצאנו לדרך. אחי רפאל ואני היינו רגילים ללכת מרחקים ארוכים ולא היינו מתעייפים. מרחק הליכה של 10 ק"מ נחשב בעינינו כטיול בוקר.

תמורת מארקים גרמניים לא יכלו להשיג כמעט מאומה. התפתח שוק שחור להחלפת כסף, בפרט דולרים, והשווי של המארק היה כחמישה אחוזים מערכו האמיתי. לדוגמא, אם בבנק היו נותנים עשרה מארקים עבור דולר אחד, בשוק היו מקבלים מאתיים וחמישים מארקים עבור דולר.

האיכרים היו מחוייבים למכור חלק גדול מהתוצרת לשוק החופשי, כלומר - לממשל האזרחי שדאג לחלוקת כרטיסי מזון לאוכלוסייה הגרמנית, ושם הם קיבלו סכום פעוט ביותר ששימש רק עבור קניית מזון ללול ולרפת. את המעט שנותר להם הם מכרו בשוק השחור והרוויחו פי עשרים.

לנו עוד לא היה כסף. באנו לכפרים במטרה להחליף את חתיכות הבדים במצרכי מזון. אנשי הכפר לא ראו כאלו בדים יפים כבר שנים ארוכות, והעיניים שלהם יצאו מחוריהן. אנחנו בעצמנו לא ידענו כמה שווים הבדים שבאמתחתנו. לא חשבנו להקים בית מסחר לבדים, רצינו רק להשיג מזון תמורת הבדים עד שאונר"א יפרוש עלינו את חסותו.

החלפנו בדים בלחם, ביצים וחמאה. הכפריים רצו לתת לנו גם ירקות, אך לא היה לנו כוח לסחוב אותם. חזרנו מהכפר עם כל השלל והתחלנו לאכול לשובע. שמחנו על כך שהשגנו מאכלים עשירים בחלבונים.

יום אחד שלח אונר"א למחסן המחנה משאיות עם שקי תפוחי אדמה, ובקשה מתנדבים לסיוע בפריקת השקים. אחי רפאל ואני באנו לעזור, ומיד לקחנו כמה שקים של תפוחי אדמה לחדר. כך יכולנו לבשל תפוחי אדמה כאוות נפשנו. מצאנו סיר לבישול, הכשרנו אותו ובישלנו בו תפוחי אדמה עם חמאה. מיום ליום התאוששנו יותר ויותר, ולאחר כשבועיים כבר כמעט לא יכלו להכיר בנו שהיינו במחנות ובמצעד המוות.

חזרה ללימוד

השבת הראשונה במחנה פריימן-מינכן הגיעה. בערב שבת בישלנו תפוחי אדמה בקליפתם עם ביצים, חמאה ולחם, וכבר היה לנו די אוכל לכבד בו את השבת. חיפשנו שטח גדול וריק כדי לייחד אותו לתפילה וללימוד, ואכן מצאנו בקומה השניה אולם גדול. התחלנו לתור אחר שולחנות וספסלים עבור בית הכנסת. תפילין עדיין לא היו לנו, וגם לא ספרי קודש או ספר תורה, אך בכל זאת התפללנו שלוש פעמים ביום תפילה בציבור. בתחילה המנין היה מצומצם והשתתפו בו בעיקר יוצאי ליטא, אך לאחר כמה ימים נודע הדבר במחנה ובית הכנסת החל להתמלא במתפללים.

רבנים אמריקאים מהצבא התחילו להגיע לביהכנ"ס, וביקשנו מהם להביא לנו סידורים, חומשים, גמרות, תפילין וציציות. לרבנים הצבאיים היה מלאי של תשמישי קדושה עבור החיילים היהודים, ולמרבה הצער הכל עמד בלא שימוש. הם הביאו לנו מעט ספרי קודש וכן כמה גמרות 'בבא קמא'.

אחד הניצולים היה אברך בוגר ישיבת סלבודקה, ושמו הרב ירחמיאל מלר. הכרתי אותו מגטו קובנה, וכבר כתבתי שבתקופת הגטו התפללנו בימים הנוראים בבית נסתר והרב מלר שימש כבעל-תפילה ובעל-תוקע. הוא התפלל יפה מאד וקולו היה ערב. אח אשתו, נער צעיר בגילי בשם פריד, היה חברי הטוב בגטו. למדנו ביחד ב'תפארת בחורים'. כמו

הרב ירחמיאל מלר שליט"א

כן, לפני שהרב מלר היה יוצא לעבוד בבוקר, היו הנערים עושים מנין ב'תפארת בחורים' והוא היה קורא בתורה. הכרנו אותו היטב בגטו. כעת, כשקיבלנו גמרות, בקשתי מהרב מלר ללמוד איתנו כל יום, ומיד התאספו כמה נערים מבין הניצולים והיינו לומדים גמרא בצוותא.

בית הכנסת הפך למקום מפגש לכולנו, ושימש גם את האורחים הנכבדים שהגיעו. בינתיים הגיעו בעיקר רבנים צבאיים מהצבא האמריקאי. פעם ישבנו ולמדנו עם הרב מלר, ולפתע נכנס רב צבאי צעיר בדרגה בכירה. הוא דיבר אידיש עילגת, ואמר לנו שהוא המום לראות את נערי המחנות יושבים ולומדים גמרא כשבועיים בלבד לאחר תום המלחמה. למדנו אז פרק 'שניים אוחזין' במסכת בבא מציעא. הוא התחיל להסתכל בגמרא וניסה להיזכר מתי הוא למד את הגמרא הזאת. הוא אמר שזה מאד מוכר לו, וסיפר שלמד בישיבת הרב שכטר. אז לא ידענו מהו רב קונסרבטיבי, אבל אני זוכר שלא קלטתי איך יתכן שאיש צעיר שלמד בישיבה ומוסמך לרבנות באמריקה - אינו יכול להיזכר מתי למד 'שנים אוחזין', בשעה שכל ילד ונער מתחיל לומד את זה.

הוא לא ידע מה לעשות איתנו. לא בקשנו ממנו מצרכי מזון גשמיים, אלא מצרכי מזון רוחניים - גמרות, חומשים, סידורים, תפילין, ציצית וספר תורה. הוא נפרד מאיתנו והבטיח שיעשה הכל למעננו. ואכן, הוא שלח לנו ספרי קודש ותפילין, ואנשים הגיעו להתפלל וללמוד במקום.

הדרך לכפרים

כשיצאנו ממחנה פריימן-מינכן לכיוון הכפרים כדי להשיג מצרכי מזון, עברנו ליד הכביש הראשי הרחב שהיה מוסווה ביער גדול. בזמן המלחמה שימש הכביש כשדה תעופה צבאי עבור מטוסי הקרב הגרמניים. המטוסים היו עולים על הכביש הראשי וממריאים ממנו, וכשחזרו מן הטיסה היו נבלעים מיד בין שבילי היער ומסתתרים בין עצי היער הגבוהים. בזמן טיסתם היתה נעצרת התנועה בכביש הראשי, ולאחר שובם נפתח הכביש לתנועה ציבורית כרגיל. המטוסים האמריקאים שחיפשו את שדה התעופה ואת

מסלולי ההמראה לא מצאו דבר, משום שהגרמנים פתחו את מסלול ההמראה בכביש לא לפני שדאגו להסוואה מצוינת - איכרים גרמנים המובילים בעגלותיהם שחת. היה נראה כאילו כל הכביש משמש את האיכרים, והאמריקאים לא יכלו להפציץ איכרים תמימים. כשנכנסתי ליער ראיתי עשרות מטוסי קרב חמושים. המקום נעלם מעיני הטייסים האמריקאיים. ביער נסללו שבילי עפר ולא כבישים, והיה שם מיכשור מתקדם ומלאי של דלק. הכל היה מסודר כמו כוורת דבורים. פחדתי להסתובב שם שמא אגע בטעות במוקש או בפצצה חיה.

זה היה מבהיל ממש לראות שדה תעופה גדול ובו מאות מטוסי קרב גרמניים עומדים בשורות, וכעת הכל דומם ומופקר. מי שידע לטוס יכול היה להיכנס לתוך מטוס ולהתחיל לטוס. המטוסים הללו היו חוד החנית של הצבא הגרמני. התפעלתי מן ההסוואה המושלמת - שום כביש פנימי לא היה בשדה, אלא רק שבילי עפר. כנראה הובלו המטוסים לכביש הראשי על ידי מכוניות, ומשם היו ממריאים כמו בשדה תעופה הכי משוכלל.

צעדנו כעשרה קילומטרים עד שהגענו לכפרים. אט אט החלו להגיע אנשים נוספים, והכפר הלך והתרוקן ממצרכי מזון. מעניין, שאנשי הכפר המשיכו לספק לתושבי העיר את כל המצרכים כמו בזמן המשטר הנאצי, והממשל הגרמני המשיך לחלק את מעט המזון לציבור הגרמני לפי כרטיסי מזון. במעט הכסף שקיבלו האיכרים מהממשל בתמורה לתוצרתם, הם קנו תערובות מזון לבהמות וללול, וגם זה במחיר מוזל ביותר. למטבע המארק הגרמני לא היה כל ערך. מחיר הדולר בשוק השחור היה כמאתיים וחמישים מארק. מחירו הרשמי, לעומת זאת, היה עשרה מארקים. הקצבות המזון היו הקצבות רעב. בשוק החופשי יכלו להשיג הכל תמורת מחירים מופקעים. חבילת סיגריות אמריקאיות או קופסת קפה אמריקאי עלו מאות מארקים.

המחבר מימין עם אחיו רפאל ז"ל באטליה

אנשי הכפר הגרמנים ניצלו את מעט התוצרת שברשותם ועשו הון. לנו עוד לא היה כסף, וניסינו להחליף את הבד הלבן תמורת מזון. הבדים היו יקרי המציאות, מפני שהתעשייה הגרמנית עוד לא התאוששה ואנשים מן השורה לא יכלו להשיג מאומה.

הרוסים שהשתחררו איתנו מהמחנות לא סבלו את חיי המחנה וכל העת חיפשו את החופש. הקצבת לחם ומזון לא היתה בשבילם. מלבד זאת, הם רצו לנקום בגרמנים על כך שרימו אותם ואמרו להם לבוא לעבוד בגרמניה ולהרוויח הרבה כסף. הרוסים אכן הגיעו לסייע לצבא הגרמני, אך הם קבלו עבודה קשה ולא כסף. מי שהתמרד הוכנס למחנות הקשים, ורבבות רוסים מתו מרעב ומעבודה קשה.

כעת הם חשו עצמם כאדוני העולם. רוסיה ניצחה את גרמניה הנאצית, ולכן כל העולם כולו שייך למשוחררי המחנות הרוסים. מיד עם השחרור הם התנקמו בגרמנים ושדדו מהם כל מה שעלה בדעתם. המשטרה הגרמנית עדיין לא פעלה, וגם האמריקאים היו עסוקים בלכידת הנאצים ומנהיגיהם ובאיסוף הנשק. בחודש הראשון לאחר השחרור היתה גרמניה כולה מופקרת, והרוסים ניצלו את המצב לשוד ולנקמה.

הם נכנסו לכפרים, וכל אחד מסר לרעהו היכן ללכת. בתחילה אנשי הכפר לא סיפקו להם את בקשותיהם, מפני שגם להם היה רק מעט מכל דבר, ואז החלו הרוסים לנהוג באלימות. הם שחטו את הבהמות והעופות לשם הרס ונקמה, ושדדו מן הגרמנים את רכושם. לאנשי הכפר לא היה למי לפנות. גם בעיר מינכן היו הרוסים מתנפלים, בעיקר בלילות, והיו שודדים זהב ויהלומים וכמובן אלכוהול. התושבים המבוהלים חיכו לנקמה גם מיהודי המחנות, אך היהודים לא נקמו ולא שדדו מאומה. היהודים שמחו על הצלתם וחיכו לסיוע מיהודי העולם. הם רצו לעזוב במהירות את אדמת גרמניה - ארץ הדמים בה נרצחו מיליוני יהודים קדושים.

הרוסים התייחסו לכל התושבים הגרמנים כאילו הם אנשי ס"ס. הגברים הגרמנים היו עדיין סגורים במחנות שבויים, ובבתים נותרו רק הנשים, הילדים והזקנים. הרוסים ניצלו את המצב וגרמו הרס ונזק ככל יכולתם.

אנשים מהמחנה שלנו סיפרו שבלילות היו באים אליהם הרוסים ומבקשים להחליף זהב בבקבוק וודקה. אני לא נפגשתי איתם בעסקי מסחר במחנה שלנו. אנשי המחנה חיפשו דרכים לקנות אצל החיילים האמריקאים משקאות חריפים בכל מחיר, וכמו כן ניסו לקנות מאנשי המטבח כמה שיותר קופסאות קפה. היה לכך ביקוש עצום מצד הגרמנים, וכך החלו היהודים להרוויח כסף.

אנשי הכפר הגרמנים החלו לבנות במהירות מקומות מסתור עבור מעט הבהמות והעופות שנותרו להם. הם עשו כל שביכולתם להחביא את הבהמות מפני עינם הרעה של הרוסים. למען האמת, לא כל הרוסים היו כה נקמנים ואכזריים. היה מדובר בכמה עשרות צעירים חמומי מח.

ההתגוננות של התושבים הגרמנים מפני הרוסים נעשתה בכמה צורות. בעיר מינכן פנו התושבים לממשל האזרחי הגרמני שזה עתה הוקם תחת חסות האמריקאים, וביקשו את עזרתם במניעת השוד וההרס. המשטרה המקומית עוד היתה נטולת סמכויות, אך ברגע שהתושבים פנו אליה טלפונית - יצרו השוטרים קשר עם האמריקאים והם פעלו באופן מיידי. כך פחתו מעט ההתנפלויות וההתנכלויות. היה זה כלל אצל משוחררי המחנות הרוסים: ברגע שחשו בסכנה מתקרבת - הם נעלמו מהאופק.

גם בעיירות הקטנות החלו התושבים הגרמנים לתת חדרים למגורים עבור אנשי הצבא האמריקאי, וכך נפתרה הבעיה. כשראו הרוסים את החיילים האמריקאים - הם נעלמו מיד. אולם, בכפרים היו הבתים רחוקים ומבודדים זה מזה, וההתמודדות עם הרוסים היתה קשה מאד. כצעד ראשון, הכינו הכפריים מקומות מסתור עבור הבהמות שהיו ברשותם. כמו כן, הם ביצרו את הדלתות, החלונות והתריסים באופן שהקשה על פריצתם. ברגע שהם היו רואים את משוחררי המחנות הרוסים נכנסים לכפר - הם היו מפעילים סירנה כמו בזמן ההפצצות מן האויר. כולם סגרו מיד את הבתים והגיפו את החלונות והתריסים, ובנוסף - שיחררו בחצרות הבתים את הכלבים העזים שלהם עד ששום אדם לא יכול היה להיכנס לחצר. כך, ברוב המקרים, נמנעה התנפלותם של הרוסים.

נכנסנו שנינו לחצר הבית, והכלבים רצו מיד להתנפל עלינו. הכפריים ראו דרך חריצי החלונות שני נערים צנומים מנופפים בבדים לבנים, ואט אט שוכנעו שפנינו לשלום ולא למלחמה. הם הרגיעו את הכלבים וקראו לנו להתקרב. אישה זקנה, כולה רועדת מפחד, שאלה לרצוננו, ואנו הראינו לה את הבד הלבן עם חוטי המשי. עיניה יצאו מחוריהן, ואנו הסברנו לה שברצוננו להחליף את האריג במצרכי מזון. הזקנה נרגעה וקראה לנו להיכנס פנימה. היא החלה לספר לנו שהאסירים הרוסים המשוחררים מסתובבים בכפר ומחוללים הרס, ולכן הם כה פוחדים. נזכרתי איך אנו, בגטאות ובמחנות, רעדנו מכל גרמני. והנה, הגיבורים הגדולים בני העם הגאה רועדים מנער כמוני - צעיר וחסר כוח! הזקנה המשיכה לספר לנו שהיו לה ארבעה בנים וכולם נפלו במלחמה, ותמונותיהם תלויות בסלון. לפתע יצאו ארבע נשים ממחבואן, והזקנה אמרה לנו שהן כלותיה - נשותיהם של הבנים שנפלו. הן גרות ביחד בכפר ומתפרנסות מחלקת האדמה שברשותה. בנה הראשון נפל באפריקה, בעת שלחם תחת פיקודו של הגנרל רומל, הבן השני נפל בחזית סטלינגרד, הבן השלישי נפל באיטליה, והבן הרביעי - בצרפת. היא נותרה עם ארבע האלמנות הצעירות.

בינתיים החלו הכלות לבחון את הבד, והוא מאד מצא חן בעיניהן. אחת אמרה שהיא רוצה לתפור ממנו חולצה יפה, והשניה בחרה בחצאית. הן שאלו מה אנחנו רוצים תמורת הבדים, ואמרנו שאנו זקוקים למצרכי מזון כגון ביצים, חמאה ולחם. הזקנה קראה לבעלה, שהיה אדם מבוגר אך נראה עדיין בשיא כוחו, והתייעצה איתו אם לתת לנו מצרכי מזון. לאחר שהם שוכנעו שאיננו שודדים כמו הרוסים, הם הסכימו לעשות איתנו עסקת חליפין. הגרמני פתח לנו את המרתף והוביל אותנו אל אוצרותיו. לנגד עינינו נגלו רפת ובה עשר פרות, לול עם מאות עופות ודיר חזירים. הכל היה מוטמן באדמה, מסודר, מאוורר ונקי במיוחד.

הוא נתן לנו סל עם עשרות ביצים, כיכרות לחם וחמאה. הוא רצה לתת לנו גם בשר חזיר מעושן, אך כמובן לא לקחנו. מסרנו להם את הבדים, והם הזמינו אותנו לבוא שוב ולהחליף בדים במצרכי מזון. הם סיפרו לשכניהם שיוצאי המחנות היהודים באו לעשות עימם עסקים, וכולם נרגעו מעט. הם למדו להבדיל בין היהודים ובין הרוסים המזיקים.

מצבם של הגרמנים

לאחר המלחמה היו התושבים הגרמנים רעבים ללחם ממש כמונו. הם קיבלו הקצבת מזון, אך היתה זו הקצבה מוגבלת ביותר. הבירה, לעומת זאת, היתה זולה מאד, וכל בתי הבירה היו גדושים בגרמנים מבוקר עד לילה.

הלכנו ברחוב וראינו גרמני יושב בבית מרזח ואוכל לארוחת צהריים פרוסות לחם יבש עם כוס בירה גדולה. אמרתי לאחי - אם זה כל כך טוב, בא ננסה גם אנחנו לשתות בירה! הבט, הבר מלא באנשים השותים כוסות בירה בלי סוף! ואכן, נכנסנו לבר ובקשנו חבית בירה. לא הצענו כל תשלום, אך בעל בית המרזח חשש שמא נקים מהומה ונשבור את כל הנקרה בדרכנו - כפי שעשו הרוסים - ומיהר להביא לנו חבית של 30 ליטר. הגרמנים פחדו מאד מהיהודים כיוון שהם ידעו היטב שמגיעה להם נקמה על פשעי המלחמה. רצינו לשים את חבית הבירה על הגב ולעזוב את המקום, אך לא הצלחנו. התחלנו לגלגל אותה על הארץ וכך צעדנו מרחק של קילומטר עד שהגענו למחנה שלנו. כתוצאה מהגלגול החלה הבירה שבחבית לתסוס והפכה לקצף. לא ידענו שכדי לשפוך את התכולה צריך לתקוע ברז בתוך הפקק שבחבית, ובמקום לעשות זאת שברנו את הפקק בעזרת פטיש. התחלנו לשפוך את הנוזל לתוך דלי, אך במקום בירה - יצא קצף. חשבנו שתיכף יגמר הקצף ואז נהנה מהבירה, אולם הקצף לא נגמר. הבית התמלא במהירות בקצף. חיפשנו חתיכות בד כדי לסתום את החור, אך ללא הועיל. גלגלנו את

החבית החוצה, ולאחר זמן הקצף נרגע ויכולנו לטעום מהבירה. הבירה היתה מרה עד מאד ואנו לא היינו רגילים לכך. שפכנו הכל ויותר לא נגענו בבירה. ראינו שהבירה אותה שותים הגרמנים בכמויות אדירות אינה מתאימה לנו, וכך נשארנו עם האוכל הבסיסי שלנו - לחם, ביצים, חמאה ותפוחי אדמה מבושלים.

חלוקת כרטיסי המזון

שמענו שעיריית מינכן מחלקת כרטיסי מזון באופן חד פעמי לפליטים החוזרים לעיר, ואם הם מחליטים להתיישב שוב בעיר - העירייה בודקת את הכתובת ומאמתת את חזרתם, ואז הם יכולים לקבל בקביעות את כרטיסי מזון.

אנו התגוררנו במחנה פריימן-מינכן, ולא יכולנו לתת את הכתובת שלנו משום שקיבלנו מזון מאונר"א. למרות זאת, יכולנו לטעון שזה עתה הגענו לעיר ולקבל כרטיסי מזון באופן חד פעמי. כרטיסי המזון כללו כיכר לחם לבן, חבילת חמאה ודבר מה נוסף.

חלוקת מזון במחנה

בבוקר נסעתי לעירייה עם אחי רפאל, ואמרנו לפקיד שהגענו עכשיו לעיר ואין בידינו כל מסמך מזהה. הפקיד רשם את שמותינו ונתן לנו כרטיס מזון. הלכנו לחנות שמכרה מזון תמורת כרטיסים וקבלנו את המנה ללא תשלום נוסף. בגדי הפסים של המחנות היו מעין פספורט, והכרטיס היה התשלום. היתה זו הפעם הראשונה לאחר המלחמה בה אכלנו לחם לבן. למחרת הלכנו שוב, כל אחד לחוד, וכדי שלא יכירו אותנו - שינינו את תנוחת הכובע על ראשנו.

הלכתי בשעת ערב מוקדמת, נכנסתי לחנות וקניתי בכרטיסים את ההקצבה. בשעה זו הרחובות כבר היו ריקים, וכנראה שהוטל עוצר צבאי ללא ידיעתי. צעדתי לבדי, לבוש בבגדי המחנה, ועברתי ליד המגרש הגדול של מרתף הבירה - שם הקים היטלר ימ"ש את המפלגה הנאצית. אהבתי לעשות זאת בתור נקמה קטנה, להראות לגרמנים

שעם ישראל חי וקיים. לפתע עצר אותי חייל אמריקאי, כנראה מאנשי הבולשת, ובדק בגסות את הסל שלי. הוא חשד שעשיתי עסקים עם השוק השחור או שאולי ביצעתי שוד במקום כלשהו. הוא כבר חשב שבידו פושע רציני, אך בסל הוא מצא רק לחם לבן וחבילה קטנה של חמאה. הוא לעס בפיו עלי סיגריות עבים שהדיפו צחנה נוראה. לאחר שגילה את תכולתו התמימה של הסל, הוא הפטיר באנגלית: "הסתלק במהירות, יהודי מזוהם!"

היתה זו הפעם הראשונה לאחר המלחמה בה חשתי באנטישמיות של אנשי הבולשת האמריקאית. הם חיפשו להכניס את משוחררי המחנות היהודים לבתי הסוהר כדי למצוא חן בעיני הגרמנים ולהראות להם כאילו הם מגינים עליהם מפנינו. המקרה התרחש כשלושה שבועות לאחר השחרור. עד כה הייתי רגיל שאנשי הצבא האמריקאים, וביניהם החיילים הכושים, נוהגים עימנו בטוב לב ובנדיבות, אך כעת נתקלתי בחייל בולשת אמריקאי אכזר לא פחות מאיש ס"ס גרמני. רק היה חסר שהוא יוציא את אקדחו ויירה בי. מאז לא נסעתי שוב לבדי לעיר מינכן אחר הצהריים. הפכתי את סדרי הלימוד שלי, ובמקום ללמוד בבוקר השתתפתי בשיעור בן כמה שעות אחר הצהריים. בבקרים יצאנו העירה בקבוצות ושם עשינו את כל העסקאות שלנו. פעם עד פעמיים בשבוע היינו הולכים לכפרים כדי להחליף בדים במזון, ולאחר שהיו ברשותנו מספיק מארקים - היינו הולכים לרכוש מזון בשוק השחור בכפר במחירים מופקעים.

לאחר שתיארתי את הגסות בה נהג עימי החייל האמריקאי, עלתה הסברה בין אנשי המחנה בו גרנו שיתכן והוא יליד גרמניה שנסע לפני המלחמה לאמריקה וגוייס לבולשת האמריקאית. הסיבה לחיפושים ולקללות שלו היתה אנטישמיות גרידא.

המשכנו לבוא מספר פעמים נוספות למשרד שחילק כרטיסי מזון לפליטים מטעם עיריית מינכן, ובכל פעם היינו משנים את הביגוד שלנו שלא יזהו אותנו. לאחר כמה פעמים החלו הגרמנים לחשוד בנו ולא רצו לתת לנו את כרטיסי המזון. היה עלינו לחפש דרכים אחרות להשגת מזון.

היינו נוסעים באוטובוס העירוני חינם אין כסף. אף אחד לא העז לבקש מאיתנו להראות לו את כרטיס הנסיעה. כך התנהלו הדברים במשך פסק זמן קצר, עד שהכל חזר למסלולו הרגיל.

השוק השחור החל לפרוח. העסקים התנהלו במגרש שליד 'מרתף הבירה' של הצורר היטלר ימ"ש - שם הוקמה המפלגה הנאצית. תמורת כל דולר אמריקאי היה ניתן לקבל

בשוק השחור 250 מארקים גרמניים. בסכומים כה גדולים יכלו לקנות בחנויות מכל טוב, ללא כל הגבלה והקצבה. החיילים האמריקאים החלו להכיר משפחות גרמניות, והן החליפו עבורם כספים בשוק השחור והביאו להם שפע של מצרכי מזון יקרים בתמורה. גם אנו קלטנו את הפוטנציאל הטמון בהחלפת הדולרים של החיילים האמריקאים, ולאט לאט עברנו מסכומי כסף קטנים לסכומים משמעותיים יותר.

המינהל האזרחי של הצבא האמריקאי התנגד בכל תוקף לעסקים הבלתי-כשרים שנעשו ע"י החיילים. המנגנון האזרחי של הצבא האמריקאי רצה להביא לנורמליזציה בחיי הכלכלה הגרמניים, ועסקי השוק השחור מנעו זאת. האמריקאים התחילו להתערב בענין ולפקח על רכישת הדולרים מהחיילים. הבולשת האמריקאית החלה ברדיפות ובהידוק הפיקוח, אך המצב רק הלך והחמיר.

בידי הגרמנים היה כסף רב שלא בא לידי שימוש לאור העובדה שכל החנויות מכרו בהקצבה. הם היו באים לקנות בשוק השחור בעיקר קפה וסיגריות. עבור קפה אמריקאי משובח הסכימו הגרמנים לשלם טבין ותקילין - אפילו מאתיים מארק עבור קופסה אחת.

המסחר במזון

יום אחד, לאחר המלחמה, צעדתי בעיר מינכן וראיתי פועלי בנין גרמנים עומדים על פיגומים גבוהים. הבנין שנבנה שם היה בן 5-6 קומות, והפועלים עבדו בפרך כדי להעביר את חומרי הבניה מאחד לשני עד לקומה העליונה. בתמורה ליום עבודה הם קיבלו עשרים מרקים. אמרתי אז בליבי - אם הגרמנים מסוגלים לעבוד עבודה כה קשה עבור תגמול כה זעום, הם יצליחו במסירותם הרבה להפריח את ארצם ולהפוך אותה למדינה המשגשגת והעשירה ביותר באירופה. לאחר העבודה הקשה היו הפועלים יושבים בבית הבירה ואוכלים את סעודתם העיקרית - חתיכת לחם יבש עם כוס בירה. יותר מזה לא עלה בידם לרכוש. אין כיום בעולם מושג של 'עבדים', כל פועל אמור לקבל תמורה לעבודתו, אולם הם לא עשו חשבונות ועבדו בכל כוחם לבנות את מדינתם כדי שאחר כך יהיה להם טוב.

במשך שנות המלחמה השתמשו הגרמנים בעיקר בתחליפי קפה, וכעת הם היו להוטים מאד להשיג קפה אמיתי בכל מחיר. היו ביניהם עשירים גדולים שהיו מוכנים לשלם גם מחירים מופקעים ממש. יתר על כן, בעלי היכולת הגרמנים חששו שמא בקרוב יוחלף המארק במטבע חדש, והם רצו להתפטר בכל מחיר מהמארקים הישנים.

גם אנו התחלנו ללכת למחנות הצבא ולנסות להשיג במחיר מלא קפה וסיגריות. החיילים האמריקאים יכלו לקנות בקנטינות סיגריות ובקבוקי אלכוהול, אולם קפה לא היה בקנטינות. ניסינו לשחד את הטבחים שימכרו לנו קפה ויעמידו פנים כאילו נתנו לנו במתנה, אך היה זה קשה מאד. לא ידענו לדבר עימם באנגלית, אולם עשינו שימוש בשפה המובנת לכולם - כסף. היינו קונים מוצרים מאנשים, ולמחרת היינו הולכים העירה ומוכרים הכל במגרש שליד מרתף הבירה.

בגרמניה היה מחסור גדול בסוכר, ולצורך המתקה השתמשו בסכרין. גם סביב מכירת הסוכר התפתח עסק גדול.

התחלנו להרגיש עכשיו כאילו מדובר בביזת מצרים. ההזדמנויות היו אינסופיות, אולם ידענו שהמצב לא ימשיך כך לעד וצריך לנצל את הזמן. הבנו שההליכה לכפרים לצורך השגת מצרכי מזון הינה בזבוז זמן, ועלינו להשקיע את כל כוחותינו בעסקים בעיר. מפעלי התעשיה, לדוגמא, שבתו מפני שעדיין לא היו חומרי גלם כדי להפעילם, ובכסף קטן יכלו לקנות מפעלים גדולים.

רוב אנשי המחנה היהודים היו עדיין חלשים ורצו כל הזמן לנוח ולאגור כוח. בנוסף, משוחררי המחנות רצו לברוח במהירות מארץ הדמים ולא רצו לעשות שום עסקים. הם חיפשו מקום לבנות בו את חייהם מחדש, אך בינתיים אף מדינה לא פתחה את שעריה לפליטי המחנות. רק חלק קטן מהניצולים הבין את גודל ההזדמנות וחש שהשעה כשרה לעשות כסף רב כדי להתבסס אח"כ במדינה אחרת. מזון כבר לא היה חסר לנו, משום שאונר"א החל להתארגן ודאג לאנשי המחנה.

לאחר המלחמה היו אנשים שחשבו שכדי להתחזק הם מוכרחים לאכול הכל. הם חשבו שהדבר גובל בפיקוח נפש וחובתם לאכול גם מאכלי טריפה. אבא, ברגע שעמדנו ברשות עצמנו, השגיח שנאכל רק דברים כשרים למרות החולשה הגדולה שלו. כשהגענו לפריימן-מינכן ראיתי את אחד הפליטים מכין לעצמו חביתה מעשרים ביצים. שאלו אותו - מדוע אתה אוכל כל כך הרבה ביצים? והוא ענה שמדובר בפיקוח נפש, ואם לא נתחזק במהירות אנו עלולים למות מחוסר תזונה. לא היו לנו רופאים שייעצו לנו איך לאכול בצורה נכונה, ורבים חלו כתוצאה מאכילת יתר.

כפי שכתבתי, היינו יוצאים פעמיים בשבוע לכפרים כדי להחליף את הבדים במצרכי מזון - בעיקר לחם, ביצים וחמאה. לא עשינו החלפות תמורת מזון לא כשר. פעם עברתי דרך עיירה קטנה שהיתה בה חנות של בשר. כשהם ראו את הבד הם היו מוכנים לתת לי מיד נקניק בשר, אך ברגע שהרגשתי את ריח החזיר ברחתי מרוב בחילה.

יום אחד, לאחר הקניות, חזרתי עם אחי רפאל למחנה. לפתע הרגשתי שכל גופי קודח מחום. הרמתי מעט את שולי החולצה וראיתי כתמים אדומים בכל גופי. לא יכולתי להמשיך ללכת, משום שהפצעים החלו להציק לי והבגדים שמעליהם גירו את הגירוד העז. חשבתי שחליתי במחלת טיפוס הבהרות, ואמרתי לאחי היקר רפאל: "ראשית כל, התרחק ממני והיזהר לא להידבק מהמחלה. קח לבד את כל המצרכים למחנה, ואני אלך אחריך לאט לאט. בינתיים, עד שאגיע למחנה, תדאגו להזמין רופא".

לאחר שעות ארוכות של הליכה איטית הגעתי למחנה ונכנסתי לחדרנו. בקשתי מאבא להיזהר מאד לא לגעת בי כדי שלא יידבק חלילה. הרופא הגיע, ולאחר שפשטתי את בגדי והראיתי לו את הפצעים האיומים, הוא פרץ בצחוק אדיר ושאל: "אמור לי, נערי יקירי, כמה ביצים אכלת היום ואתמול? כל הכתמים הנוראים הללו הינם תוצאה של אכילת יתר של חלבונים. הפסק לאכול ביצים במשך יום-יומיים, והכל יעבור לך". ואכן, כך היה. לא אכלתי ביצים והכל עבר במהירות. לאחר שהתאוששנו וכבר לא חשנו כה חלשים, יכולנו לאכול כרגיל ורק נזהרנו מאכילת יתר של חלבונים. אני המשכתי לאכול ביצים, אך שמרתי על מינון נמוך.

בשבתות היה האוכל מורכב מתפוחי אדמה מבושלים בקליפתם ומלחם, חמאה וביצים. היה לנו מזון לשובע. רוב אנשי המחנה היו עדיין במצב של רעב וחיכו שאונר"א יתחיל לפעול באופן סביר יותר וייפתח מטבח במחנה.

נכנסנו למסלול. בבוקר התפללנו במנין גדול בבית הכנסת שהקמנו בבנין. למדנו שיעור בגמרא עם הרב מלר יחד עם כמה נערים ובחורים נוספים. חיינו החלו לקבל צורה של קבע. נרגענו מהחיפוש המתמיד אחר מזון ויכולנו לדאוג לאיכות הרוחנית של חיינו. בנוסף, התחלנו לחפש שרידים נוספים ממשפחתנו. בכל המחנות נעשו רשימות של אנשי המחנה, והן הועברו ממחנה אחד למשנהו כדי לקבל מידע מי נשאר בחיים. ניסינו לקבל ידיעה כלשהי על אמא. ידענו שהיא היתה במחנה נשים בשטוטהוף וחשבנו שבאמצעות אונר"א נוכל ליצור קשר עם שרידי המחנות הרוסים שהיו שם.

מציאת האח דוב

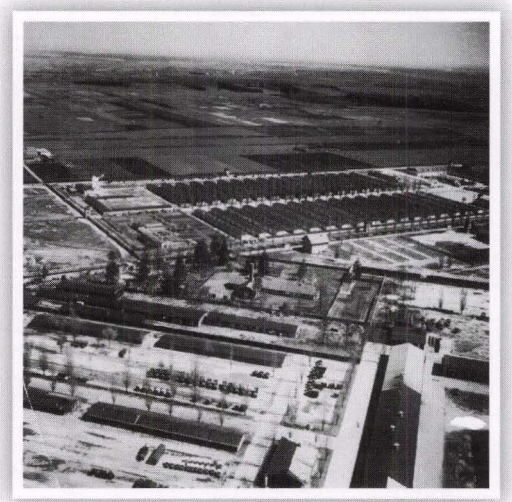
מול חדרנו הוקם משרד קטן של אנשי המחנה, ושם נערכה רשימת השרידים במחנה והועברה לשאר המחנות. במשרד זה עבד בהתנדבות אחד ממכרי, עימו עבדתי במשרד הקומיטט בגטו קובנה. הם קיבלו רשימות של ניצולי מחנה דכאו, ולפתע הבחין ידידי בשם 'דוב גיברלטר'. הוא רץ אלי והודיע לי בהתרגשות שאחי דוב נשאר בחיים והוא

נמצא במחנה דכאו המשוחרר. כל עוד נשמתי בי רצתי להודיע את בשורת הצלתו של אחי היקר דוב לאבי היקר, והשמחה כמובן הרקיעה שחקים. בחסדי שמים עצומים נותרנו כולנו בין החיים - דבר נדיר ביותר בין אנשי המחנות.

על אמא לא קבלנו כל ידיעה לעת עתה. החלטנו להביא מיד את אחי היקר דוב למינכן, וכבר הכנסנו עבורו מיטה נוספת לחדר שלנו. ההחלטה היתה שאחי היקר רפאל ילך לבד לדכאו, המרוחקת כעשרה קילומטרים ממינכן, ואני אלך לכפר על מנת להביא גבינה לבנה, ביצים חמאה ולחם בשפע עבור אחי היקר דוב. לא ידענו עדיין את מצבו הגופני.

ערימת הבגדים שנשארו במחנה דכאו

צילום אויר של מחנה דכאו בסיום המלחמה

בבוקר, לאחר התפילה, יצא אחי היקר רפאל לדכאו ברגל, ואני הלכתי לכפרים. ביצעתי את ההחלפה במהירות וחזרתי לכפר כשכולי משתוקק לראות את אחי הגדול והיקר דוב.

אחי היקר רפאל הגיע למחנה דכאו לפי השילוט. הוא רצה להיכנס פנימה, אך בשל התפרצות טיפוס הבהרות הוצבה סביב המחנה שמירה של חיילים אמריקאים שמנעו את הכניסה והיציאה. מחלת הטיפוס התפרצה עקב העובדה שהנאצים דחסו בתוך הצריפים אלפי אנשים נגועים בכינמת. האמריקאים נכנסו לפעולה ועשו הכל כדי להציל את המצב. אלפי אנשים מתו ביומיים הראשונים לאחר שחרור דכאו. בינתיים הוטל סגר על המחנה, אין יוצא ואין בא. אחי רפאל, שהיה נמוך קומה, החל לבלוש ולחקור איך ניתן להתגנב למחנה. לפתע הוא הבחין במחילה באדמה שדרכה יצאו אנשים מהמחנה. הוא הצליח לחמוק למחנה דרך המחילה, והחל לשאול על היהודים מליטא. הוא מצא את אחי היקר דוב במצב איום ונורא. במשך כשישה שבועות שהה אחי דוב במחנה 4 של מחנות קאופרינג - לשם נשלחו כל החולים והמוזלמנים מכל המחנות. לא נתנו להם אוכל, וכך הם גססו ומתו בהמוניהם.

אחי רפאל כבר היה במצב גופני מצוין. הוא הוציא את אחי היקר דוב מדכאו דרך המחילה, ורצה להביאו אלינו בכל המהירות. הוא הבחין בחולשתו הרבה של אחי היקר דוב והבין שהוא אינו מסוגל בשום אופן לצעוד רגלית עד מינכן. אחי רפאל לא היסס. הוא תפס איכר גרמני עם סוס ועגלה והכריח אותו להביא אותם למינכן. היה זה זמן קצר לאחר השחרור, והגרמנים עדיין פחדו מניצולי המחנות.

דלת חדרנו נפתחה, ואחי הגדול והיקר דוב נכנס יחד עם רפאל. התנפלנו זה על זה בהתרגשות והשמחה לא ידעה גבול. אחי אמנם היה מוזלמן, אך העיקר שברחמי שמים גדולים הוא נשאר בחיים. נתתי לו מיד כסא, אך הוא לא היה מסוגל לשבת עליו. הוא היה כולו רק עור ועצמות ויכלו לספור כל עצם בגופו. שמתי כר על הכסא וכך הוא יכול היה סוף סוף להתיישב. אבא התחיל לתת לו אוכל, אך בחכמתו דאג שאחי דוב יאכל באופן הדרגתי.

ישבתי והבטתי באחי היקר דוב - זהו האח שהפקיר את חייו הצעירים בגטו ודאג להביא לנו חתיכת לחם במסירות נפש של ממש. שלוש פעמים הוא נתפס ע"י הגיסטפו בעת שחיפש מזון עבורנו, ובניסים נוראים הוא ניצל. והנה, כעת יושב מולי מוזלמן בן עשרים ושתיים ששוקל 25 ק"ג. בכל ליבי ונפשי רציתי להציל את חייו וללכת לכפר כל יום להביא לו מכל טוב. הוא היה במצב של פיקוח נפש, ואבא התחיל לתת לו אוכל במינונים קטנים. הוא הצליח לעכל את האוכל בנס, אך בכל זאת לא עלה במשקל. אבא הבין שהוא זקוק לסיוע מקצועי בבית חולים, ושמענו שאכן הוקם בית חולים לאנשים כאלה בסנטוטיליה שבבווריה. הרופאים במקום היו רופאים יהודים מניצולי המחנות. שמענו על שני רופאים גדולים שעובדים שם: ד"ר פסחוביץ ממחנה 10 באוטינג, שהגיע מהעיר שאוולי שבליטא, וד"ר גרינברג מקובנה, שלאחר המלחמה היה אחד המנהיגים הגדולים של ציבור יוצאי המחנות והיה מקושר עם המפקדים האמריקאים הבכירים. ד"ר גרינברג עלה לאחר מכן לארץ ושימש כמנהל בית החולים 'בלינסון'. למעשה, הוא פיתח את בית החולים והפך אותו לאחד מבתי החולים הגדולים בארץ.

בבית החולים בבווריה החלו להתאסף כל החולים מן המחנות, בעיקר המוזלמנים וחולי השחפת, והרופאים התאמצו למצוא מזור לכולם במסירות נפש. אבא החליט לשלוח את אחי לבית החולים כדי להעמיד אותו על הרגליים, ואכן לאחר כמה שבועות בבית החולים החל אחי דוב לעלות במשקל ולצאת מכלל סכנה.

החזרנו אותו למחנה ויכולנו לחלוק עימו את שפע המזון שהיה ברשותנו. כל היום הייתי מסתכל על אחי היקר דוב ומודה לבורא עולם שזיכנו להציל את חייו ולהתאחד

עימו. אחינו הבכור אהרן יוסף ז"ל נסע לפני המלחמה לשוויץ לצרכי רפואה, וכך ניצלו חייו. התחלנו לחפש דרכים להודיע לו על הצלתנו. הדואר עדיין לא פעל, ואנו תרנו אחר חייל יהודי אמריקאי או רב צבאי שבאמצעותו נוכל להעביר את הידיעה לאחינו הבכור. בשלב זה לא צלחו מאמצינו. בנוסף, היינו מודאגים מאד לאור העובדה שלא קבלנו כל מידע על אמנו הצדקנית. לא הצלחנו ליצור עימה קשר והדבר העיק עלינו מאד.

לא הייתי בבית החולים בסנטוטיליה, אך השמועות מספרות שהרופאים שם זכו להציל המוני אנשים נפוחים מרעב, חולי שחפת וחולים קשים אחרים. יום יום התנהלה בבית החולים מלחמה על חייהם של שרידי המחנות. חולי השחפת נשלחו לבתי החלמה בשוויץ או בספרד, ולמרבה הנס הומצאה אז האנטיביוטיקה המיוחדת לחולי שחפת ובחסדי שמים רוב החולים ניצלו. אחי היקר דוב היה בעל משקל נמוך מאד, אך מלבד זאת היה מצבו טוב יחסית ולא היו לו מחלות נוספות. כפי שסיפרתי, לאחר שהות קצרה בבית החולים אחי היקר התאושש ועלה במשקל, ולאחר חודש כבר לא היה ניכר עליו שהיה מוזלמן. הוא קיבל כוחות רעננים, ואנו שמרנו עליו כאוצר יקר.

כשהגענו מליטא לשטוטהוף בשנת 1944, נדברנו בינינו שאם נזכה לישועה ונשאר בחיים - לא נמשיך לחיות על אדמת רוסיה אלא ניסע לאירופה וניפגש כולנו בשוויץ אצל אחינו היקר אהרן יוסף ז"ל.

אבא טען שאם אמא זכתה להשאר בחיים היא תעשה כל מאמץ לברוח מרוסיה לשוויץ, ולנו אסור לסכן את חיינו ולנסוע לרוסיה לחפש אותה - אא"כ נקבל ידיעה ברורה שהיא נמצאת שם.

החיים במחנה הרוסים בפריימן-מינכן

האמריקאים אספו את ניצולים מכל האומות למחנה הצבאי בפריימן-מינכן. זה היה מחנה גרמני גדול, והיה בו מקום למגורים עבור אלפי איש. כיום בביקורי במקום, ראיתי שכל הבנין נהרס ובמקומו הוקמו בנייני מגורים גבוהים בני עשרות קומות. האמריקאים הביאו לשם חיילים פולנים שהיו בשבי הגרמני. הגרמנים לא התחשבו בחיילים הפולניים ולא נהגו בהם בהתאם לחוקי ז'נבה, מאחר ומדינת פולין התבטלה.

כידוע, היתה פלוגה או דיוויזיה פולנית בתוך הצבא האנגלי שנלחם בגרמנים. לאחר המלחמה אספו אנשי הפלוגה בתוך ימים ספורים את כל החיילים והמפקדים הפולנים השבויים מכל המחנות בגרמניה, ולפי ההסכם עם האמריקנים הביאו אותם לפריימן-

מינכן. נתנו להם את הבתים הכי יפים, וכן הביאו להם את בגדי הפאר של הצבא הפולני. לאחר שהם התעטרו במדים, בדרגות צבאיות ובאקדחים לפי מעמדם - ראינו פתאום מהו גנרל פולני. הם הסתובבו נפוחים מגאווה כמו תרנגולי הודו, והחלו להתנשא על כולם. כנראה שהחיילים הפשוטים בצבא הפולני לפני המלחמה היו כמו עבדים מול הקצינים הגבוהים והגנרלים, שכן הבחנתי שהחיילים הפשוטים נכנעו להם ממש כמו משרתים. הם ממש איבדו את כל הערך העצמי שלהם, וכל הזמן רק אמרו 'פונס', כלומר - 'אדון' בפולנית, ואצו רצו למלא את בקשתם של הגנרלים. לא הבנתי מדוע החיילים הפולנים משפילים את עצמם. חשבתי בליבי - הרי עברתם ביחד את כל המחנות האיומים במשך שנים ארוכות, וכולכם נאלצתם להשתעבד לגרמנים במידה שווה. כעת נעשיתם חופשיים, אדונים לעצמכם, איך הפכתם לעבדים ומשרתים?!

החיילים הפולנים ששוחררו חשבו שיקבלו דרגות גבוהות מהגנרלים הפולנים. פולניה איבדה את עצמאותה ונכבשה על ידי הרוסים. אם החיילים היו חוזרים לפולניה - הם היו נשלחים לסיביר. הפולנים חשבו שאנגליה ואמריקה יחזירו להם את מדינתם ופולניה תהיה מדינה חופשית, והם - שבויי המלחמה - יחזרו בחזרה למדינתם המפוארת והקצינים והגנרלים יהיו אדוני הארץ. הם חיו בדמיונות, ואנו צחקנו עליהם. הם חשבו שכבודם יחזור אליהם יחד עם כל הלבוש המפואר ועם הדרגות. בעיני זה היה כמו בתיאטרון. לא היה לנו שום קשר איתם, ואדרבא - התרחקנו מהם ומהגאווה שלהם למרות שהיו במחנה גם יהודים מפולניה. דבר אחד הפחיד אותנו: הם היו מסתובבים עם נשק במחנה על אף שהיה להם אזור מיוחד ויפה משלהם. הם לא רצו לכפרים להשיג אוכל מפני שהיה להם שפע של מזון, ובפרט - בשר חזיר מעושן שאותו הם אהבו במיוחד.

הם היו מאד אנטישמים וחשו בושה על כך שהם יושבים איתנו במחנה עקורים אחד - הגם שהיה להם שטח נפרד. כל מי שרק עבר לידם שמע מפיהם קללות נמרצות. הם חשבו שהם אדוני הארץ וביכולתם להכניע את היהודים, ושכחו שהם ישבו איתנו במחנות ולא קבלו שום יחס מיוחד מהגרמנים. אנו לא התייחסנו אליהם ולא הענקנו להם כבוד. השתדלנו להתרחק ולהתעלם מהם. חששנו שהם יחליטו לבצע פוגרום עם האקדחים והרובים שברשותם, ועד שהאמריקאים יתערבו - כבר יהיו קורבנות חלילה. לאחר חודש עזבנו את אדמת גרמניה כפי שאכתוב בהמשך, אך שמענו שאכן היו עימם חיכוכים רבים, וברוב גאוותם הם ירו פעם אחת על יהודי המחנות וכמה יהודים נהרגו. היהודים כמובן לא שתקו והתקיפו אותם בחזרה, אך הצבא האמריקאי התערב מיד ושם קץ לענין. הוקמה מחיצה גדולה בין השטח שלהם ובין השטח של היהודים, ומאז לא היה כל קשר בין הצדדים.

התחלנו לטייל עם אחי בעיר מינכן, ופתאום ראינו בנין בן חמש קומות הרוס לחלוטין - אך בכל זאת במרתפיו מתנהלים חיים כמו בכוורת דבורים. הקירות היו הרוסים, אולם המרתף נשאר שלם. בזמן המלחמה בנו הגרמנים בתוך המרתפים של הבתים ערים שלמות. הם חפרו באדמה ויצרו שטח בן כמה קומות בתוך מרתף הבית. בקומה אחת היה בית חולים עם מחלקות, חדרי ניתוח ומרפאה, בקומה נוספת היו חנויות שונות, וקומה אחת הוקצתה למגורים. הגרמנים במינכן חיו מתחת לאדמה, והמטוסים לא הפציצו אותם מכיוון שהיה נראה שהמקום כבר הרוס. גם לאחר המלחמה התקיימו שם חיים תוססים עד שהגרמנים החלו לבנות ולתקן את הבתים המופצצים.

היינו עוברים ליד הבתים המפוצצים ומבחינים בשלטים המודיעים על מקום קבורתם של מאות אנשים שנהרגו בהפצצות. תושבי המקום הגרמנים סיפרו שבסוף המלחמה הופצצה מינכן באופן אגרסיבי ע"י האמריקאים, ובניינים רבים הפכו לגל עפר. הגרמנים לא הספיקו להוציא את כל ההרוגים, ורק תלו שלטים המודיעים על מאות הגופות הקבורות תחת ההריסות. הם פינו את הכבישים כדי שיהיה מעבר לכלי רכב, אך לא נהגו כל כבוד בנפטרים.

מרתף הבירה של היטלר ימ"ש

המקום המבוקש ביותר היה מרתף הבירה של היטלר ימ"ש. כולם חיכו לראות מה ייעשה בו כנקמה בנאצים. הגרמנים הקימו שם אנדרטת זיכרון. לאחר המלחמה מצאנו שם כתובת גרפיטי בגרמנית: 'אני מתבייש שאני בן האומה הגרמנית'. אנו נכנסנו למרתף כדי לשתות בירה ללא תשלום, ומלבד זאת לא היה מה לראות שם. ליד המרתף המפורסם היה מגרש ריק מרוצף ששימש כנראה כמקום כינוס לאנשי הס"ס. כפי שכתבתי, לאחר השחרור התחיל להתפתח שם השוק השחור.

היינו במינכן במשך שלושה שבועות. בתחילה נחשבנו לעשירי המחנה לפי המושגים של אז. המינהל האמריקאי מינה חיילי בולשת מיוחדים לרדוף אחרי אלו שהתעסקו עם השוק השחור. הם רצו לעקור מן השורש את העסקים הללו. הם לא הבינו שכל עוד הם לא נותנים לגרמנים לקנות בשוק החופשי - השוק השחור יפרח מתחת לאפם. איזה חייל אמריקאי יהיה טיפש ויחליף דולרים בבנק תמורת עשרות אחוזים פחות ממה שהוא יכול לקבל בשוק השחור?! לחיילים היה הרבה מה לעשות עם הכסף והם לא חיפשו לאבד אותו.

בינתיים הוקמה במחנה הנהלה בהתנדבות. אני ואחי התנדבנו תמיד לפרוק את שקי התפו"א מן המשאיות שהגיעו למחנה, וכמובן לקחנו כמה שקי תפוחי אדמה לעצמנו.

את בגדי המחנה טרם החלפנו, כיוון שהיתה זו תעודה הזהות שלנו. כשהסתובבנו עם הבגדים הללו כולם פחדו מאיתנו, ואנו היינו מנצלים זאת ונוסעים בתחבורה הציבורית בחינם או קונים בחנויות מבלי לשלם. הגרמנים פחדו להרים עלינו את הקול. בשלב כלשהו התחלנו לחפש בגדים אחרים. גם כעת לא לבשנו בגדי אזרחים, אלא בגדים בלויים של הצבא האמריקני שאף גרמני לא העז ללובשם. המדים הללו העניקו לנו בטחון כמו בגדי המחנה. הגרמנים ידעו שאיננו חיילים אמריקאים, וממילא הבינו שאנו אנשי המחנות.

בכל יום בבוקר, לאחר תפילת שחרית בציבור, היינו יוצאים מביתנו כדי להשיג מזון בכפר או בעיר מינכן. אבא נשאר כל היום במחנה ושקד על תלמודו. המצב בעיירות הקטנות בגרמניה השתנה לטובה. התושבים הקצו לקצינים האמריקאים חדרים למגורים בקרבת ביתם, וכך נגמרו כל מעשי השוד והנקמה של הרוסים. הרוסים חששו שהקצינים יירו בהם בעת שוד, והם נעלמו כאילו בלעתם האדמה. הנשים הגרמניות קבלו את החיילים האמריקאים בהערצה ובכבוד. רוב הגברים הגרמנים נפלו במלחמה או נכלאו במחנות שבויים, והן חשבו שהדבר יימשך עוד שנים ארוכות. הקצינים האמריקאים לא התנהגו כמו כובשים אלא היו חברותיים, ובדעתן של הנשים הגרמניות עלתה המחשבה שהן תינשאנה לאמריקאים וביחד יעקרו לאמריקה.

הרצון לחזור לרוסיה

האמריקאים רצו להתפטר במהירות מהניצולים. הסיבה העיקרית לכך היתה הפחד שמא היהודים והרוסים יעשו פוגרומים בעם הגרמני בתור נקמה. הם ראו בנו הר געש שעלול להתפרץ כל רגע, וחששו שלא יוכלו להתגבר על המהומות. הם כנראה לא קלטו איך יתכן שלא עשינו פוגרומים מיד לאחר השחרור. בנוסף לכך, אף מדינה בעולם לא פתחה את שעריה לפליטי המלחמה, ואף ארץ ישראל היתה סגורה ומסוגרת בעקבות ה'ספר לבן' מאנגליה שהגביל את העלייה. האמריקאים רצו להחזיר את היהודים ואת יתר העמים לארצות מוצאם. היו שמועות שטענו שהאמריקאים יכריחו כל יהודי לחזור למדינה בה התגורר לפני המלחמה. פחדנו מכך מאד, והחלטנו להתנגד בכל תוקף לרעיון להחזיר אותנו למקומות בהם נרצחו מיליוני יהודים. כצעד ראשון החלטנו לא לגלות את ארץ מוצאנו ולומר רק שאנו בני העם היהודי.

לפתע נפתחה דרך חדשה - הרוסים, בשל אינטרסים שונים, הודיעו שיקבלו את כולם לארץ מוצאם. הרוסים שלטו במחצית משטחה של יבשת אירופה, ולמעשה רוב המקומות בהם התגוררו הניצולים בעבר - כגון פולניה, הונגריה, רומניה וליטא - היו בשליטתה של רוסיה. האמריקאים קפצו על הצעת הרוסים בשתי ידיים ותכננו להתפטר במהירות ממשוחררי המחנות.

מה היו השיקולים של הרוסים? היה להם חשבון ארוך עם שבויי המלחמה הרוסים, ובפרט עם האוקראינים. לאחר שהללו נפלו בשבי הגרמני הם לחמו נגד אחיהם הרוסים, והרוסים ראו בהם בוגדים ורצו לדון את כולם למוות או לגלות בסיביר. כדי להחזירם לשטחי רוסיה, החליטו הרוסים לפתותם ולהבטיח להם שהם יהנו מכל טוב אם ישובו הביתה. האוקראינים חשדו בכוונותיהם של הרוסים וניחשו מה מצפה להם כשיחזרו לרוסיה הקומוניסטית. כפי שכתבתי, רבבות אוקראינים נסעו בהתנדבות לגרמניה כדי לעבוד ולהרוויח כסף, והם סייעו במאמץ המלחמתי הנאצי. בעיני הקומוניסטים הרוסים הם היו בוגדים ופושעים איומים. בעת שברוסיה נשפכו נחלי דם ומיליונים נפלו בקרבות וברעב - הלכו אלה ועזרו לגרמנים. אסור היה לספר בעולם שהעם האוקראיני בגד ברוסים, שכן הם היו עם בן עשרות מליוני אנשים והיוו נתח נכבד מרוסיה, לכן רצו הרוסים לדון אותם כרוסים יחידים שבגדו בעמם.

מלבד כל זאת, סטאלין ידע שהיחסים הטובים עם האמריקאים עתידים להסתיים במהירות. ברגע שרוסיה תקים ממשלה קומוניסטית בפולניה ולא תתיר לממשלה הפולנית הגולה באנגליה לשוב לפולניה, ומיד כאשר תחל המהפכה הקומוניסטית בצ'כיה, בהונגריה, ברומניה, בבולגריה ובגרמניה המזרחית - תתחיל לנשב רוח עויינת בין רוסיה ואמריקה. הרוסים חששו שאם האוקראינים והרוסים השבויים יישארו בגרמניה, האמריקאים יהפכו אותם לגיס חמישי תמורת שוחד, ואז הם עלולים לחזור לרוסיה ולחולל מהפכה באוקראינה בעזרת הצבא האמריקאי. כתוצאה מכל החשבונות הללו רצו הרוסים שכל הניצולים ישובו לרוסיה מיד בגמר המלחמה, בטרם יספיקו לכלכל את צעדיהם בתבונה.

לאחר הסכמתם של האמריקאים להצעה הרוסית, החלה התעמולה הגדולה של רוסיה הקומוניסטית לפעול בגרמניה. לאחר השחרור התאחד כל אחד עם בני עמו והתגורר עימם במקום מרוכז. במחנה שלנו, בפריימן-מינכן, היו הרוסים מרוכזים בשכונה משלהם, וכן הפולנים והיהודים. כל אחד ביקש לגור יחד עם אחיו. הרוסים המשוחררים חשו את עצמם כאילו הם מלכי העולם הם התגאו בכך שהמנהיג הדגול סטאלין קורא

להם ואמא רוסיה מחכה לבניה שישובו לחיקה. מלבד זאת, בני משפחותיהם נותרו ברוסיה.

רוסיה היתה המדינה הראשונה שהסכימה לקבל את מאות אלפי תושביה בחזרה. רוסיה היתה עדיין בקשרי ידידות עם אמריקה, ולא עלה על דעתם של האמריקאים שסטאלין ישלח המוני ניצולים לסיביר, ועל רבים אחרים יגזור מוות או שנים ארוכות בבתי הסוהר האיומים ברוסיה. ההיסטוריונים טוענים כיום שהאמריקאים ממש כפו על האוקראינים שהיו בצבא הגרמני לשוב לרוסיה.

בינתיים האמריקאים לא כפו על יוצאי המדינות האחרות לחזור לרוסיה, אך הם נתנו לרוסים את האפשרות להפעיל את התעמולה ואת מנועי השכנוע שלהם. אנו היהודים ידענו שהאמריקאים מעוניינים שנחזור לרוסיה, והחלטנו להתנגד לכך בכל תוקף. רצינו לנסוע לארץ ישראל או לכל מדינה אחרת שתפתח עבורנו את שעריה, העיקר לא לשוב לרוסיה וגרורותיה. ידענו שרוסיה הינה ארץ גזירה וסטאלין לא יתן ליהודים לחיות על מי מנוחות.

הרוסים החלו לפעול במחנות בגרמניה בריש גלי. שליחים הגיעו מרוסיה והבטיחו לחוזרים גן עדן של ממש. התעמולה הקומוניסטית פעלה במלוא המרץ ושטפה את המוחות בהבטחות חסרות תקדים. במינכן היה בחור יהודי בן 20 מהעיר שאוולי, והוא ניסה לשכנע את היהודים לשוב לרוסיה בכל צורה שהיא. הוא אמר שהניצולים היהודים יקבלו בחזרה את בתי המגורים ובתי החרושת שהולאמו, וטען שלאחר הסבל האיום שעבר עליהם סטאלין מעונין להתחשב בהם ולפצותם. הרוסים הסתמכו על כך שטבעו של האדם לשכוח את כל העבר ולהאמין לתעמולה זדונית. הם החלו לפרוט על הנימים המשפחתיים וטענו שבמחנה שטוטהוף נותרו הרבה ניצולות מליטא וכולן כבר חזרו לליטא וכעת הן גלמודות. אבא עמד כצור חלמיש והתחנן לכולם - אל תחזרו לארץ הדמים ליטא, אין שם כלום! אף אחד לא נשאר בחיים, וליטא היא בית קברות ענק. אין לשוב בשום אופן לליטא או לשאר המדינות ברוסיה, ולהכנס מדעת לחיי גיהנום חדשים. הרוסים לא יחזירו את הרכוש, הם רק מתכננים מזימה כלשהי. אם מישהו מליטא אכן נשאר בחיים - הוא כבר ימצא את הדרך להגיע לגרמניה, היות שרוב הניצולים מליטא נמצאים כאן. אין כל ענין לנסות לרדוף אחרי הניצולים תוך סיכון עצמי עצום.

אולם, קולו של אבא היה כקול קורא במדבר. התעמולה הקומוניסטית היתה יעילה ומשומנת. שמעתי שהקומוניסטים עורכים אסיפה גדולה באולם ענק במחנה במינכן,

והלכתי לראות מי הם האנשים הטיפשים שרוצים לחזור. לא התיישבתי, אלא עמדתי סמוך לפתח האולם כדי שאוכל להימלט אם חס ושלום תתפתח קטטה בין האנשים. האולם התמלא עד אפס מקום באלפי אנשים, והשליחים הקומוניסטים החלו לנאום בהתלהבות ולהבטיח הרים וגבעות. הם ציירו את החיים העתידיים ברוסיה כגן עדן על אדמות - כולם יקבלו דירות ועבודה, ורכושם ישוב אליהם, רוסיה הגדולה שניצחה את גרמניה הנאצית הינה מדינה עשירה ויש בה מכל טוב כמו באמריקה, הרוסים ינקמו בגרמנים וידונו את הרוצחים למוות, ועוד ועוד. ברגע שהנואם רק הזכיר את שמו של סטאלין - מנהיג העולם, שמש העמים, האבא של רוסיה וכו' - נשמעו תרועות צהלה היסטריות ומחיאות כפיים עזות. ילדים רוסיים בגילאי שלוש-ארבע מחאו כפים בכל כוחם עד שהאולם רעד. בל נחשוב שהרוסים לא ניחשו מה עלול להתרחש מיד לאחר שישובו לרוסיה, אך הם ידעו היטב שבכל האולם שורצים אנשי הבולשת של הנ.ק.וו.ד והם בוחנים כל אחד ואחד בשבע עיניים. הם חשבו שאם יצעקו 'יחי סטאלין ורוסיה' בכל כוחם הם ייחשבו כקומוניסטים נאמנים ואז לא יגעו בהם לרעה. כשאני ראיתי את כל ההתנהלות, הבנתי תיכף ומיד את תעלולי התעמולה הקומוניסטית והלכתי משם. למחרת הביאו האמריקאים למחנה אוטובוסים מפוארים ומשוכללים. הם רצו לסנוור את עיני האנשים ולרמוז להם שהלוקסוס הזה הוא רק ההתחלה, וברוסיה מצפה להם גן עדן על אדמות. האמריקאים התייחסו אל הרוסים בכבוד גדול שנבע מפחד, ולא רצו שהרוסים יאשימו אותם בפגיעה בבנים הנאמנים של העם הרוסי.

לאחר שאנשים ראו את האוטובוסים המפוארים שהתמלאו בחוזרים, כבר לא היה להם שום ספק שמחכה להם כל טוב ברוסיה. גם התעמולה של הקומוניסטים היהודים השפיעה לרעה, וכאלף יהודים יוצאי ליטא מהמחנה שלנו חזרו לגיהנום הרוסי. כל השכנועים שלנו נפלו על אזניים אטומות: החוזרים אמרו שמדינה אחת בעולם פתחה את שעריה לעם היהודי - וזו רוסיה. אנשים חשבו שאם האוטובוסים נשלחו ממוסקבה, בוודאי התעשייה הרוסית עולה על זו האמריקאית. טענו שכל התעשיה הגרמנית הועברה לרוסיה וכעת היא פורחת ומשגשגת. קשה לתאר מהי תעמולה ומהי חנפנות. החוזרים האמינו באמת ובתמים שמחכה להם גן עדן ברוסיה.

מתוך האוטובוסים נשמעה שירה אדירה, ואנו עמדנו מן הצד בלב דואב. תהינו איך יתכן שאנשים שעברו את הגיהנום הנאצי מתפתים בקלות כה רבה לתעמולה הקומוניסטית הארסית ומסכנים את חירותם במו ידיהם.

המשלחת הנכבדת של הרוסים התייחסה ליוצאי המחנות היהודים בחביבות רבה כדי לפתות את הרוסים והאוקראינים להזדרז ולשוב לרוסיה בעקבות היהודים. כולם

ידעו שהעם היהודי הינו נבון ומתוחכם, ואם הם מוכנים לנסוע - בוודאי ביררו שכל ההבטחות של הרוסים הן אמת לאמיתה.

הרוסים החוזרים דיברו ביניהם ואמרו שהיות שעשרות מליוני חיילים נפלו או נפצעו במלחמה - בוודאי חסר כוח עבודה לתעשייה הרוסית, והבטחותיה של המשלחת מעוגנות במציאות. הקומוניסטים הבטיחו ליוצאי המחנות הצעירים שהם יוכלו ללמוד באוניברסיטה ולקבל מילגה. ניצולי המחנות היו בטוחים שכל חלומותיהם יתגשמו, ואב העולם סטאלין - ששיחרר את העולם מהשטן הנאצי וכבש את ברלין - מעונין ברחמנותו הרבה לפצות את העם היהודי על כל העינויים שהיו מנת חלקו.

רעש גדול עשו היהודים הקומוניסטים יוצאי המחנות עם כל השירה האדירה והלהט שלהם. כך, למרות כל חששותיהם, התפתו יוצאי המחנות הרוסים אחר היהודים החכמים וחזרו לגיהנום הרוסי.

עמדתי בחצר הבית בפריימן-מינכן והבטתי ביהודים החוזרים לרוסיה. היו ביניהם כאלו שחשבו למצוא את בני משפחתם ברוסיה, אך רובם חזרו בשל התעמולה הקומוניסטית ומתוך מחשבה שאף אומה בעולם אינה מעוניינת בהם - ואילו סטאלין קורא להם לשוב לרוסיה האהובה כמו אמא שקוראת לבניה האוהבים.

נגשתי לאוטובוס ורציתי להיכנס אליו כדי להרגיש את טעם החופש. לאחר רגעים ספורים ברחתי משם כמו מאש משום שפחדתי שמא הנסיעה תתחיל לפתע. כולם חשבו שהרוסים שלחו את האוטובוסים החדשים והיפים ביותר כדי להראות את העושר הרוסי ולהמחיש כמה טוב יהיה לחוזרים לרוסיה. ברגעים בהם שהיתי באוטובוס החדיש והמשוכלל נגשתי אל הנהג בכבוד ובנימוס ואמרתי לו 'שלום' ברוסית, אך הנהג לא הגיב. חשבנו שהנהג הוא חרש ואילם, אך איך יתכן שנהג חרש ינהג במכונית מפוארת שכזו, הלא נהג צריך לשמוע את צפירת המכוניות האחרות בכביש! לאחר זמן מה נודע לנו שהנהגים היו אמריקאים, ונאסר עליהם לדבר עם הנוסעים כדי שכולם יחשבו שהם רוסיים. הדבר נעשה על מנת להערים על יוצאי המחנות ולהתפטר מהם.

הלב כאב לראות את האנשים הצעירים - שהיו עימנו במחנות ועברו את הגהינום הנאצי ואת מצעד המוות - מתפתים לשקר הרוסי ונוסעים מרצונם הטוב ללוע הארי. כשהגיעו היהודים לפולניה אמרו להם היהודים במקום - תברחו מכאן מיד, רוסיה היא גיהנום והכל שקר אחד גדול. ואכן, רבים ברחו וחזרו בחזרה לגרמניה.

האוטובוסים החדשים והיפים, שהיו מעוטרים בתמונות ענק של סטאלין וחבריו, החלו לנסוע. אלפי אנשים פרצו בשירה אדירה ונסעו לאמא רוסיה האהובה ולשמש העולה סטאלין. אלפים חזרו בטרנספורט הזה לרוסיה, שהיה הטרנספורט הראשון והאחרון ממינכן ומשאר המחנות. המחנה התרוקן והנותרים בו הרגישו כמו לאחר אקציה. כאב לנו מאד שלא הצלחנו להשפיע עליהם, בפרט שלאחר כמה ימים הגיעה משלחת מהבריגדה היהודית באיטליה. אם הם היו מקדימים ובאים כמה ימים קודם - היינו יכולים להציל את אלה שנסעו לרוסיה, אך הכל כמובן מתנהל ע"י ההשגחה העליונה.

כשנסעתי לגרמניה לרגל יובל שנים לשחרור המחנות, פגשתי כמה אנשים שהיו עימנו בשיחרור וחזרו לליטא בקבוצה הזאת. וכך הם סיפרו: האוטובוסים הגיעו לפולניה ומיד קבלו אותם אנשי הנ.ק.וו.ד. והכניסו אותם למחנה סגור עם שמירה חזקה. הם החלו לחקור אותם ולבדוק מהו מוצאם, היכן הם היו בדיוק בשנות המלחמה, במה עבדו, ועוד ועוד. החוקרים רצו לבדוק את החפצים שהניצולים הביאו עימם, וכצעד ראשון לקחו מהם את השעונים, המצלמות ויתר דברי הערך. בדיוק כמו בגרמניה הנאצית, גם ברוסיה לא היה למי להתלונן. מילה אחת מיותרת - והקו פתוח לסיביר. כל החביבות והיחס המיוחד שהוענקו להם בגרמניה נעלמו. הם היו המומים. הם חזרו לאמא רוסיה הטובה, ולפתע שודדים אותם כמו בגרמניה! והגרוע מכל - אין דרך חזרה, המחנה מוקף בשמירה חזקה והגבול גם הוא סגור. הניצולים קיוו שלאחר שיצאו ממחנה המעבר ויגיעו לליטא, הם יועברו מהרשות הצבאית לרשות האזרחית ומצבם ישתפר. היתה זו טפשות לחשוב שבליטא - עם כל הרוצחים הליטאים שיושבים בה - ישתפר מצבם, אך בכל מקרה לא היתה להם דרך לשוב על עקבותיהם.

החוזרים לרוסיה

בן דוד של אימי ע"ה, שהיה עימנו בגטו קובנה, היה גם הוא בין החוזרים לרוסיה. לפני המלחמה הוא היה קומוניסט מושבע וחבר מרכז המפלגה הקומוניסטית בליטא. כמו כן, הוא שירת לפני המלחמה בצבא ליטא. הוא ברח מהגטו והלך לפרטיזנים ביער. היה זה אדם נטול פחד ומלא אומץ. הוא היה סייר מצוין. הוא סיפר לי שהוא מסוגל ללכת ביער לפי הכוכבים. הוא נשלח מטעם הפרטיזנים הקומוניסטים בגטו למצוא קשר עם הפרטיזנים הרוסים ביערות קוזלברודה. הוא סיפר לי שהלך במשך שלושה ימים ולילות ביער עד שמצא את הפרטיזנים הרוסים. לאחר שיצר עימם קשר, הוא היה נעלם מהגטו ומופיע בו לסירוגין. ביציאותיו ליער היה לוקח עימו אנשים מהגטו. לקראת חיסול הגטו הוא נשלח מטעם הפרטיזנים להוציא מאות בחורים ליער, והגיע ברגע

בית הקברות היהודי בגטו קובנה

האחרון ממש לפני חיסול הגטו. שמו היה מרדכי כץ מהעיר מרינפול.

ליד בית הקברות הנוצרי בגטו היה מקום מסוים שדרכו הם היו בורחים. מיד לאחר שהם עברו את גדר התיל הם היו נשכבים על הארץ, והמצבות היו מסתירות אותם. אט אט הם היו מתגנבים משם ליער. היה זה מקום הבריחה הבטוח ביותר. בעת חיסול הגטו הוא רצה להוציא את הבחורים בדרך זו, אך הגרמנים, שידעו על המקום, הציבו שם שמירה חזקה ביותר. עשרות אנשים נהרגו במקום, ומאז נחשבה הבריחה דרך בית הקברות לבלתי אפשרית.

ברגע האחרון הם מצאו דרך אחרת לברוח מן הגטו. בסלבודקה היו צינורות ביוב ארוכים ומפותלים. הם רצו לחפור באדמת החול ולהתחבר לצנרת הביוב שלא פעלה עדיין, וכך לצאת מהגטו. הוא סיפר לי שהם החלו את החפירות מהבית הסמוך לגדר, ותוך כדי עבודה נפער בור באדמה. החפירה נתגלתה מיד על ידי השומרים, וגם דרך מילוט זו נכשלה.

הוא היה סגור ומסוגר בגטו ולא מצא כל דרך לברוח. הוא החליט לצאת עם נשקו במשלוח הראשון לגרמניה ולנסות לברוח באמצע הדרך. המשלוח הראשון מהגטו יצא בשבת. הם הוכנסו לספינות משא סגורות והתיישבו בקרקעית הספינה. בכל ספינה היו כחמש מאות איש. הוא הבחין שלמעלה יש רק שומר גרמני אחד. הוא ניגש לכמה אנשים ואמר להם: "יש בידי נשק. אני רוצה לחסל את השומר הגרמני ולהכריח את המוביל באיומי אקדח לקחת אותנו לצד השני של הנהר. נברח ליער ואני אביא את כולכם אל הפרטיזנים". אולם, ברגע שהאנשים סביבו שמעו שיש לו נשק והוא רוצה לרצוח את השומר הגרמני, הם תפסו אותו ואמרו לו: "אם אתה לא זורק את הנשק למים - אנו מוסרים אותך לגרמני והוא ירצח אותך במקום".

הוא היה יכול להתנגד להם, אך פירוש הדבר היה לירות באחיו היהודים ואת זה הוא לא רצה בשום אופן. לא היה זו דרכו להינצל על יד רצח יהודים. למרות היותו פרטיזן וממנהיגי הקומוניסטים, הוא זרק לעיניהם את האקדח למים ונסע איתם למחנה 1 בלאנדצברג.

הוא שרד את המלחמה וניצל. לאחר המלחמה הוא נסע לליטא וחשב שיתקבל שם כגיבור לאומי, שכן במשך שנים היה פרטיזן והשתתף בעריכת פשיטות והתנפלויות על הגרמנים. בנוסף, כפי שסיפרתי, לפני המלחמה הוא היה חבר המפלגה הקומוניסטית בליטא והיה בקשרי ידידות עם חברי הממשלה הליטאית הקומוניסטית. הוא דיבר רוסית רהוטה ופנה לחוקרים כדי לספר להם מי הוא. הוא היה סמוך ובטוח שהם יתנו לו מיד רכב ויעבירו אותו בכבוד רב לליטא המשוחררת.

אנשי הנ.ק.וו.ד שמעו את סיפורו ומיד אסרו אותו באומרם: "אתה הפושע הגדול של העם הרוסי, אותך אנחנו מחפשים!" הוא התפלא מאד ואמר: "אתם בוודאי טועים, אני חבר המפלגה הקומוניסטית ובמשך שנים הייתי פרטיזן ביער ונלחמתי נגד הגרמנים. אני נקרא פושע בעיני המפלגה הקומוניסטית?! הלא את כל חיי מסרתי למען המפלגה!" אך הם ענו לו: "פושע שכמוך, אתה נסעת לגרמניה לסייע לגרמנים במאמץ המלחמתי נגד האומה הרוסית, האם אתה יודע כמה חיילים רוסים נהרגו ונפלו בקרב בגלל העזרה שהגשת לגרמנים?!" הוא החל להתווכח איתם ואמר: " לקראת חיסול הגטו נשלחתי מטעם מפקדת הפרטיזנים להוציא אנשים ליער, אך בשום אופן לא יכולתי לצאת מהגטו. רציתי לרצוח את איש המשמר הגרמני בספינה, אולם היהודים לא נתנו לי לעשות זאת. מה יכולתי לעשות?", ענה לו החוקר: "פרטיזן רוסי לא מוסר את עצמו בשום אופן לגרמנים. היה עליך להרוג את היהודים שתפסו אותך ולברוח חי או מת. אין ליפול בשבי!"

אנשי הבולשת נתנו פקודה לאסור אותו מיד בבית הסוהר המפורסם שבמוסקבה. הוא הבין שהחיים שלו בסכנה ואין להם כל רחמנות כלפיו, וידע שאם לא יברח ברגע זה - עוד לפני שהשומרים יבוא לאזוק אותו - אין לו סיכוי מולם. ואכן, עד שהחוקר קרא לשומרים הוא כבר ברח. הוא לא התחשב בסכנה ונמלט דרך הגדר אל היער. הם רדפו אחריו אך לא מצאו אותו.

לאחר השחרור פעלה בפולניה מחתרת מטעם המדינה. אנשי המחתרת פעלו למען עליה בלתי ליגאלית וסייעו בהברחת הגבול. הוא יצר עימם קשר, ולאחר שהם שמעו שהוא איש צבא ופרטיזן שהרוסים רודפים אחריו - הוא קיבל זכות קדימה והועבר מיד לאיטליה ומשם לא"י. הפעילים בא"י נתנו לאנשי צבא הבורחים מפני הרוסים זכות קדימה על מנת לצרפם ל'הגנה'. עד הגעתו לארץ הוא עדיין חשש שהרוסים רודפים אחריו.

מקרה זה מלמד על קבלת הפנים שציפתה לכל החוזרים לגבולות רוסיה. היחס היפה והמתקתק נעלם, ותחתיו החלו חקירות צולבות. חלק מן השבים נשלחו לסיביר, חלק נרצחו בעוון שיתוף פעולה עם הגרמנים, והיו גם כאלה שנמצאו נקיים מכל רבב ונשלחו לליטא. כמובן, דבר מכל ההבטחות והחלומות לא התממש - לא החזרת רכוש, לא החזרת בתי מגורים ולא החזרת בתי מלאכה. הם ישבו בחדרונים קטנים ועבדו בעבודות קשות. לנוער הצעיר ניתנה אפשרות ללמוד באוניברסיטה.

החזרה לליטא התרחשה כמעט שנה לאחר שחרור ליטא ע"י הרוסים. משוחררי הגטאות שהתחבאו ביערות הפרטיזנים או בבתי הליטאים החלו אט אט לברוח מליטא לפולניה, תוך נטילת סיכונים ושימוש במסמכים מזוייפים. אולם, כל אלו שחזרו ממחנות בסיביר וכדומה היו מפוחדים ולא היה להם את האומץ הדרוש כדי להבריח את הגבול. רק אלו שהיו ביערות ובגטאות העזו להסתכן. כל מי שנתפס נשלח לגלות בסיביר. הבורחים התפזרו בצ'כיה, הונגריה, רומניה, אוסטריה ואיטליה, ומשם עשו עלייה לא"י. יוצאי המחנות שחזרו לליטא נותרו בה עשרות שנים עד שלאחר מאבקים קשים קבלו חלק מהם רשיונות עליה וזכו לצאת בשנת 1970 או לאחר מכן ב- 1993. היו גם בודדים שהצליחו לקבל רשיונות עלייה לא"י לצורך איחוד משפחות.

פגשתי בארץ אנשים שחזרו ממינכן לרוסיה, וכולם ללא יוצא מן הכלל הצטערו על הגלות הרוסית שהיה עליהם לעבור לאחר המחנות בגרמניה. כמובן, אין לדמות את גלות רוסיה לתופת הנאצית, אולם החוזרים הפסידו את החופשיות שהיתה מנת חלקם של האחרים. יתר על כן, לאדם דתי ברוסיה היה קשה מאד לקבל עבודה ולהקפיד על שמירת השבת וקיום המצוות.

לאחר המלחמה התרכזו רוב היהודים שחזרו לרוסיה בשתי הערים הגדולות וילנה וקובנה. בוילנה התגבשה קהילה של כ-30,000 יהודים, ובקובנה מנתה הקהילה כ-10,000 יהודים. הם חיפשו כל העת דרך לברוח מליטא ולהגיע לפולניה, אך ידעו שמדובר בסכנת נפשות. כיום עוד נמצאים בוילנה כ-4000 יהודים, ובקובנה - כ-800 יהודים. רובם פנסיונרים חולים, וחלקם נשואים לנכריות. צעירים קשה מאד למצוא שם. אנשים נוסעים לשם לביקורים בלבד כדי להתייחד עם הנרצחים הקבורים בסביבה: בפורט התשיעי בקובנה נרצחו כ-100,000 יהודים, ובהר הירוק ליד בית הקברות, בפורט השביעי, נרצחו כ-10,000 איש. גם בפורט הרביעי וביערות פונאר נרצחו כ-100,000 יהודים. בבתי הקברות ובכל העיירות בליטא בהן נרצחו יהודים, דאגו אנשי המקום

לגדור את שטחי הקברים וכך נשמרו עצמות הקדושים. למעשה, ליטא כולה הינה בית קברות ענק ליהודי ליטא שנרצחו באכזריות עצומה.

אין שום ספק שהביקורים במקומות הרצח מסייעים בשימור הקברים, ואחרת הכל יטושטש ברבות השנים והרצח הגדול של העם היהודי יישכח.

יערות הפונאר מכוסים בשלג

מחנה הפליטים באיטליה

המשלחת מהבריגדה היהודית

אנו התרגלנו זה מכבר למקום המגורים שלנו, וחיכינו מאד לידיעה כלשהי בדבר שלומה של אמא. כפי שסיפרתי, ייסדנו במחנה בית כנסת לתפילה ולימוד, וכן השגנו כמה זוגות תפילין. שליח-הציבור קיבל זוג אחד, ולאחר התפילה עמדנו כולנו בתור והנחנו תפילין בזה אחר זה. הרבנים הצבאיים האמריקאים הביאו לנו מעט סידורים וגמרות, וכך ישבנו ולמדנו. בית הכנסת הפך למקום המרכזי ביותר במחנה.

היינו צריכים עדיין לחפש מצרכי מזון כדי להשלים את סל המזון. אונר"א החל לפעול וכבר חולקו לנו מצרכי מזון הכרחיים. מצבנו לעומת אנשים אחרים במחנה, ובוודאי לעומת מחנות אחרים, היה מצוין. יום יום חיכינו לרגע בו נוכל לעזוב את המקום ולעלות לארץ ישראל.

והנה, כמה ימים לאחר נסיעתם של הרוסים, לקראת סוף חודש מאי 1945, הגיעה למחנה פריימן-מינכן משלחת מהבריגדה היהודית באיטליה. היה זה ביום שבת. בראש המשלחת עמדו עו"ד חוטר ישי וכן קולונל בצבא הבריטי בעל דרגה צבאית בכירה, ובין חברי המשלחת היה הרב הצבאי של הבריגדה - הרב ליפשיץ, ומלווים נוספים. התרגשנו מאד לראות יהודים גאים ביהדותם שלחמו נגד הגרמנים ולא ישבו במחנות. התלהבנו מכל דבר קטן ובמיוחד מהסמל של 'מגן דוד' שהם לבשו על המדים. היה זה מפעים ביותר לפגוש יהודי בעל דרגת קולונל בצבא הבריטי שאינו פליט מלחמה אלא מגיע מארץ ישראל ובידו נשק. זה עשה עלינו רושם כביר - כאילו הם נקמו וינקמו בגרמניה הנאצית.

אולם, הלב כאב: מדוע הם הגיעו בשבת? היכן הרבנים האמיתיים מהדגם אותו הכרנו לפני המלחמה? חברי המשלחת התנצלו על כך שנסעו בשבת, והסבירו שכיוון שחלק מהמשוחררים נסעו בחזרה לרוסיה - הם היו סבורים שהגעתם המהירה היא בגדר פיקוח נפש.

בגרמניה היה עדיין מצב חרום צבאי, והנסיעה ממקום למקום הותרה רק בהצגת רשיונות של מפקדי האזור. אנו, יוצאי המחנות, יכולנו להסתובב בכל גרמניה ולנסוע בכל הרכבות ללא תשלום וללא רשיון, מפני שבגדי המחנות היו הפספורט שלנו. אותנו אף אחד לא עצר, אך אדם בלבוש אזרחי נעצר מיד ונדרש להציג אישורים. גם אנשי הצבא האנגלי היו צריכים אישורים. האמריקאים שמחו מאד שאנו עוזבים את המחנות. חלק מאיתנו חזרו להונגריה ולרומניה לחפש את שרידי משפחתם, ומשלא מצאו - הבריחו את הגבול וחזרו לגרמניה.

העובדה שבמחנה שלנו מסתובבים חיילים וקצינים פולנים עם נשק באופן רשמי, ואילו לנו אין כל נשק, העיקה עלינו מאד. כאשר ראינו מול עינינו מפקדים יהודים בכירים נושאים נשק - חשנו גאווה גדולה. בנוסף, חברי המשלחת היו לבושים במיטב בגדי הפאר של הצבא האנגלי.

זמן קצר לאחר נסיעתם של אלפי שרידי המחנות היהודים לאיטליה בסיוע הבריגדה, החלו לבוא מרוסיה אלפי אנשים שהבריחו את הגבולות תוך סיכון עצום, והמחנות שוב התמלאו באלפי אנשים. אולם, בשלב זה כבר החלה המלחמה הקרה בין האמריקאים והרוסים, ולא עלה על דעת האמריקאים לשלוח אנשים בחזרה לרוסיה.

אנשי המשלחת בקשו שנמצא להם מקום בו אפשר לכנס את כל אנשי המחנה ולדבר לפניהם. הכנסנו אותם לאולם בבית הכנסת, וכל הציבור החל להתכנס. אנו הרגשנו בבית הכנסת כמו בבית, והיינו בין הראשונים שהגיעו בעקבות אנשי הבריגדה. אחרים, לצערי הגדול, לא באו להתפלל ולא ידעו היכן בית הכנסת. תוך זמן קצר התמלאו האולם והפרוזדורים, ויותר לא יכלו להכנס או לצאת. אבא לא הלך לשם מפני שחש שאין זה מקומו, בפרט לאור בואם בשבת בתירוצים של פיקוח נפש.

הציבור התחלק ל-2 סוגים: היו שרצו לעלות ארצה בגלל ההתלהבות הרבה שאחזה בהם, והיו מבוגרים שחיפשו מקום שקט כדי לזכות להקים את משפחתם מחדש ורצו לנסוע למדינות כמו אמריקה ואוסטרליה.

עו"ד חוטר ישי היה עורך דין גדול ומפורסם בארץ ושימש כסנגור במשפטיהם של אנשי המחתרות אצ"ל ולח"י. על כך שמעתי רק לאחר שזכיתי לעלות לארץ, בזמנו חשבנו שהוא גנרל שנלחם באופן אקטיבי בצבא האנגלי נגד הגרמנים באיטליה. לא ידענו להבדיל בין קצין ניהולי ובין קצין שנלחם בחזית. חברי המשלחת כנראה לא קבלו אישור צבאי מהאמריקאים להגיע אלינו, אלא רק רשיון להביא ציוד צבאי לבריגדה.

הרב הרצוג זצ"ל באיטליה עם חברי הבריגדה

אך ברגע שהיה בידם רשיון מעבר - הם כבר התעכבו במחנות ובעיקר במינכן, שם היה מחנה העקורים הגדול בגרמניה.

לאחר המלחמה נודע לי שהרב הראשי לישראל, הגאון הרב הרצוג, ביקש מהאנגלים אלף סרטיפיקטים עבור נערים מהמחנות, ובקשתו התקבלה. המשלחת של הבריגדה באה לאסוף את הנערים ולהעבירם לאיטליה, ומשם להעלותם לארץ. בין לבין הם ניסו להשפיע על הציבור לנסוע לארץ באופן בלתי חוקי, כלומר - להגיע לאיטליה ומשם לעשות עלייה בלתי ליגאלית לארץ. באיטליה הרגישו אנשי הבריגדה חופשיות רבה. המחנות של הבריגדה היהודית היו באיטליה דווקא, משום שתוך תקופה קצרה קמה באיטליה ממשלה אזרחית איטלקית תחת פיקוחם של האמריקאים והאנגלים, ומצב זה היה נוח יותר לבריגדה. איטליה שוכנת בים התיכון ויש לה מפרצים ונמלים קטנים רבים שאפשר בקלות להגניב דרכם אניה בלתי ליגאלית ולעלות לארץ.

אינני היסטוריון, אך לפי השמועות עברו דרך איטליה רבבות יהודים. הגיעו אליה פליטים גם מפולניה, הונגריה ורומניה, והם שוכנו במחנות תחת פיקוחו של אונר"א. המחנות היו ממוקמים בקצה איטליה, בעיירות קיט ריקות.

אז, כשאנשי הבריגדה הגיעו למחנה במינכן, עוד לא ידענו מאומה על פעילותם. לא ידענו כלל על איסוף אלף הנערים. אולם בית הכנסת התמלא עד אפס מקום, וכולם עמדו צפופים כדי לשמוע את אנשי המשלחת. אנשי המחנה התפעלו מאד לראות בגדולת ישראל, כביכול. הנה הם - הגיבורים שנקמו את נקמתנו מהגרמנים. באיטליה היתה מלחמה קשה עם הגרמנים, ורבים מהקרבנות היו מאנשי הבריגדה היהודית. לאחר מכן, כשנסענו עם חיילי הבריגדה לאיטליה, הם הראו לנו את מקומות הקרב ואת מקומות הקבורה של החיילים היהודים.

עורך הדין חוטר ישי פתח את דבריו. הוא בעצמו עוד לא ידע ולא הבין את גודל השבר ועוצמת האסון שפקדו את העם היהודי. הוא אמר שהם רוצים להעביר אותנו לאיטליה, ומשם להעלותנו לא"י. הוא לא תפס שהוא עומד ומדבר בבית הכנסת בו אנו מתפללים ולומדים, והחל לומר דברי כפירה ואי אמונה בביאת משיח צדקנו. ברגע ששמעתי זאת רציתי לצאת מהאולם, אך הכל היה סתום ודחוק. רק מי שעמד קרוב לדלת הכניסה

יכול היה לצאת. רציתי להתחיל לשיר 'אני מאמין בביאת המשיח'. באותו רגע הבנתי שהבריגדה העברית אינה מתאימה לנו ואינני רוצה כל קשר עימם מלבד העזרה בעלייה לא"י.

הרב הצבאי של הבריגדה, הרב ליפשיץ, עמד כאילם ולא פתח את פיו. עורך הדין חוטר ישי הסתכל עליו כדי לראות מהו הרושם שדבריו עושים, אולם פניו של הרב הצבאי היו חתומות. כשהגעתי לארץ שמעתי שהרב ליפשיץ מכהן כרב מטעם החוגים הציוניים, ואז הבנתי הכל. דרכה של הבריגדה אינה דרכנו. רצינו כמובן לברוח מאדמת גרמניה הספוגה בדם מליוני הקדושים, וחששנו שמא נישלח בעל כורחנו לרוסיה, אך מלבד סיוע בעלייה לארץ לא רציתי כל קשר עם אנשי הבריגדה.

לא רציתי למחות בקול על דברי הכפירה האיומים שאמר עורך הדין, כי אז הייתי עלול לקבל מכות רצח מהאנשים באולם. כפי שכתבתי, מחמת הדוחק לא היתה לי כל אפשרות לצאת מהמקום, וכך המשכתי לשמוע את נאומו. הוא הוסיף ואמר שהיהודים צריכים להקים מדינה יהודית בארץ ישראל, להיות בין אחיהם ולהגן ולהילחם על חייהם. אולם, הוא איבד את כל ערכו בעיני. לא הבנתי איך יתכן לשמוע את כל הניסים שהיו עם כל אחד ואחד - ועדיין להשאר כופר.

יוצאים לאיטליה

הנערים שהיו איתנו שאלו את עורך הדין מה הוא מייעץ להם לעשות - האם לעלות לא"י, או אולי לנסוע בחזרה לרוסיה כדי לחפש אחר בני משפחתם. הוא לא ידע לענות להם.

אבא אמר כל הזמן - אל תחזרו לרוסיה, זוהי סכנת נפשות! קרובי המשפחה שנותרו בחיים ונמצאים ברוסיה יברחו לגרמניה ויבואו לחפש אתכם, ואז תוכלו לנסוע לארץ הקודש או לשאר המקומות החופשיים ולחיות בין יהודים. אולם, חברי המשלחת לא הבינו ולא השיגו מהי רוסיה. היה זה בימי הקומוניזם הסטאלינסטי, והציונים השמאלנים - כגון מפ"ם - עדיין האמינו באידיאלים הללו.

האסיפה הסתיימה, ואנשי הבריגדה הודיעו שברצונם לקחת עימם לאיטליה את כל בני הנוער עד גיל 18. אחי היקר רפאל ואני היינו בגיל המתאים, ומטעם איחוד משפחות היתה לנו הזכות לצרף אלינו גם את אבא ואת אחי הגדול דוב שיחי'. היינו בין המשפחות הבודדות שזכו לשרוד ולהתאחד ברחמי שמים גדולים. אנשי הבריגדה

אמרו שהם אינם נוהגים כמו הנאצים ואין ברצונם להפריד בני משפחה. אם הם היו מתעקשים שרק הנערים יכולים לצאת לאיטליה - לא היינו נוסעים איתם.

החלטנו לצאת מעמק הבכא הגרמני ולהצטרף לנוסעים לאיטליה. הרגשנו את פעמי הגאולה ורצינו מאד להגשים את שאיפת כל הדורות ולעלות לארץ ישראל במהירות האפשרית. רציתי לקיים את הנדר שנדרתי במצעד המוות תחת מעטה השלג וללמוד בישיבה קדושה בעיר הקודש ירושלים. שמחנו לברוח מהגיהנום הגרמני.

אנשי הבריגדה אספו את הנוער מכל המחנות בגרמניה ובאוסטריה, והעבירו את כולם לאיטליה. כנראה לא היו להם רשיונות, מפני שהם סגרו אותנו במכוניות משא וכיסו בכיסוי ברזנט. כאשר הגענו לאוסטריה הם הסירו את הברזנט. הדרך היתה מאד קשה משום שהכבישים היו צרים ושבורים בעקבות המלחמה. בירידה מההרים באזור הרי האלפים היו הכבישים תלולים והנשמה פרחה מרוב פחד. בדרך צורפו אלינו נערים נוספים ממחנות אחרים ומארצות אחרות. דובר אז שכאלף נערים נאספו מתוך המחנות. עברנו דרך אוסטריה ועצרנו לנוח במקום כלשהו. לפתע ראו הנערים גן ובו עצי שזיפים שהיה שייך לאחד הכפריים. היינו רעבים מאד, וחלק מהנערים היו מופרעים וחסרי משמעת. הם התנפלו על העצים והחלו לקטוף את פירותיהם. היינו רגילים בגרמניה שעבור יוצאי המחנות הכל נחשב הפקר.

הגרמני האוסטרי ראה את ההתקפה על שדותיו ורץ הביתה לקחת את הרובה. התחלנו לצעוק: "עצרו את הנאצי איש הס"ס!" הוא שמע את צעקותנו וברח כל עוד נשמתו בקרבו מחשש שמא יאסרו אותו.

על אנשי הבריגדה הוטל תפקיד קשה - להכניס את הנערים למסלול. אנו, כל האחים, היינו שונים מהם לחלוטין. התנהגנו במוסריות רבה, בדיוק כמו בקובנה, בניגוד ליתר יוצאי המחנות. לא לקחנו כלום מבלי לשלם, ולא חשבנו שהכל מותר לנו וכל העולם מגיע לנו.

כשהגענו לגבול איטליה סגרו אותנו שוב בכיסוי הברזנט. הגענו למחנה בצפון איטליה שאת שמו אינני זוכר, והיינו תחת פיקוחה של הבריגדה מא"י.

היינו שם במשך יומיים. קבלנו אוכל חלבי בחדר אוכל מסודר ומקום לינה אנושי. נסענו עם הג'יפים של החיילים הישראלים לביקור במחנה הצבאי שלהם, והם כיבדו אותנו בשתיה וכו'. החיילים לא ידעו מה לעשות איתנו מרוב חיבה. ידעתי לשוחח עימם בעברית משום שלמדתי בבית הספר 'יבנה' של 'אגודת ישראל' בקובנה.

פגשנו חייל בעל דרגה בכירה שהיה קרוב משפחתנו. שמו היה קלווריסקי, ומשפחתו נמנתה על עשירי קובנה. הם עלו לא"י בשנת 1926. הם היו בני דודים של אימי ע"ה, ואבא הכיר את אביו היטב. הפגישה בינינו היתה מאד לבבית. הוא כמובן קיבל אותנו בצורה יוצאת מן הכלל, ובקשנו ממנו להודיע לאחינו הבכור יוסף, דרך קרובי משפחתנו בארץ, על הצלתנו. ואכן, כך נודע לכל המשפחה שלנו בארץ שנותרנו בחיים.

כששהינו בצוותא עם החיילים הישראלים, הם החלו ללמד אותנו את השירים המפורסמים ששרו באותה תקופה בארץ: 'הבאנו שלום עליכם', 'דוד מלך ישראל חי וקיים', ושירים קלים נוספים. בני הנוער למדו את השירים במהירות ושרו אותם מאות פעמים מבלי להתעייף.

היה שם חייל תימני שלא הבין מילה באידיש ובגרמנית ולא יכולנו לדבר איתו. לאחר שהנערים למדו את השירים הם התחילו לדבר איתו במילים של שירה והשמחה כבר היה גדולה - הם יודעים לדבר עם החיילים בעברית! לי היה קל לדבר איתם והם שמחו לדבר איתי בעברית. בתחילה לא הצלחתי לנהל שיחה שוטפת, אך תוך ימים ספורים שבו אלי כל המילים שנשכחו ממני במהלך השנים. יכולתי לדבר עם חיילים ספרדים או תימנים בעברית, והם רצו לדעת מה היה איתנו ואיך ניצלנו.

לפתע, בעודנו לומדים לשיר את השירים בתוך הצריף, החל לרדת מטר סוחף. המחנה היה ממוקם בהרי האלפים שבצפון איטליה. אנו, בני הנוער, יצאנו החוצה לגשם העז וצחקנו על החיילים שהתחבאו מהגשם בתוך הצריף. במצעד המוות התרגלנו ללכת גם במזג אוויר סוער, והבגדים הרטובים לא היוו שינוי עבורנו.

זמן רב עבר עד שהתרגלנו לחיות כבני אדם. בעודנו קודחים מחום של ארבעים מעלות היינו צועדים ברחובות כרגיל ולא ממהרים להכנס למיטה. לא הרגשנו צורך לשכב ולא הבנו מדוע יש להתפעל מארבעים מעלות חום או מגשם שוטף וקור. העיקר שאנו חיים, נושמים ואוכלים. יתר הדברים היו חסרי חשיבות בעינינו. ביגוד לא עניין אותנו וכל סמרטוט היה לנו טוב, ומבחינתנו השינה על הארץ היתה מצויינת ממש כמו שינה על המיטה הטובה ביותר.

לאחר מנוחה בת כמה ימים המשכנו לדרום איטליה. אזור זה היה חופשי כבר במשך שנה והחיים שם חזרו למסלולם. היתה שם עניות גדולה. מספר שבועות שהינו במחנה מעבר בעיר בארי - עיר נמל גדולה בדרום איטליה, ולאחר מכן העבירו אותנו לעיירות קיט ריקות בדרום. אונר"א הושיב שם את הפליטים היהודים והמקום התמלא באלפי יהודים.

כשהיינו במחנה בבארי ראינו ערבים שהגיעו מצפון אפריקה. הערבים היו נמוכים וכהי עור, ובקירבם בערה שנאה כלפי היהודים. יום אחד ראיתי את הערבים באים לכיוונינו כשהם חמושים בסכינים. אחד הבחורים היהודים מיוצאי יוון, שהיה גבוה וחסון, יצא מולם עם סכין קצבים ארוך, וכשהגיבורים הגדולים ראו אותו - הם נסו בבהלה לכל כיוון. הבריגדה ראתה שאסור להחזיק אותנו אפילו יום אחד נוסף בבארי, וכך נלקחנו במהירות לערי הקיט שהיו ממוקמות ממש בקצה איטליה, ב'עקב'.

סנטי מריה

ערי הקיט שליד הים היו ריקות מתיירים, והצבא האמריקני הקצה אותן עבור העקורים יוצאי המחנות. גם היהודים שברחו מרוסיה הגיעו לשם. הבריגדה הישראלית לקחה אותנו דווקא לאזור זה כדי להרחיק את העלייה שלנו מעיני האנגלים ככל האפשר. בדרך, כשנסענו עם החיילים, הם סיפרו לנו על הקרבות הקשים שהיו באזור, בפרט ליד הר מסוים - שם נפלו אלפים מאנשי הבריגדה. למעשה, היה זה מקום הקרב הקשה ביותר באיטליה. יש שם בית קברות גדול.

לפני שהגענו לעיר בארי, עברנו בעיר הנמל נאפולי. הוכנסנו למחנה של הבריגדה היהודית שהיה מורכב ממספר בתים גדולים. ברגע שהגענו לחצר הבית התחלנו לשיר: 'הבאנו שלום עליכם'. היינו בטוחים שהחיילים ישמחו בשירתנו ובמילים העבריות שבפינו, אך הם מיהרו להסות אותנו. הבריגדה לא רצתה לעשות רעש גדול בטבורה של העיר. קבלנו סנדוויץ' חלבי, והחיילים כיבדו אותנו בכוס מים עם תמצית לימון ממותקת. הרגשנו במשקה הזה טעם גן עדן. למבוגרים הם נתנו גם בירה. לנו כמעט לא היה כסף, אך האמת היא שגם לחיילים לא היה מספיק כסף כדי לכבד מאות נערים. הם באמת רצו לקרב אותנו ולעזור לנו, אך לא היתה להם אפשרות. הרגשנו לאחר השחרור כאילו כל העולם מחכה ומצפה לנו בכיליון עיניים.

שוב היו הנערים מליטא מיוחסים עקב שליטתם בשפה העברית. בדרך, כשנסענו במכוניות המשא הצבאיות, היינו עורכים מניינים לתפילה בציבור. תמיד חיפשנו להיות יחד עם יתר הדתיים. לאחר שהגענו לעיר הקיט סנטי-מריה התחלנו לחזור למסלול החיים הנורמלי.

היה זה נס מופלא ביותר שאבא - שהתקרב לגיל שישים, עבר בצעירותו אירוע מוחי והיה חולה לב - זכה להינצל ולעבור את כל הגיהנום. מתוך כל רבבות ההולכים במצעד

המוות נותרו רק 6% - 3% בין החיים. לאחר כל אקציה בגטו היה אבא מלא דאגה, שהרי ידוע מה שאמרו חכמי הגמרא: אדם שעבר ליד קיר שעומד ליפול וניצל - איבד את כל זכויותיו. אבא תמיד היה אומר: אנו זוכים לאלף ניסים ביום אחד. אם הנס הראשון כבר איבד את כל הזכויות, בעבור מה הוא ימשיך לחיות עם בניו? בענוותנותו הרבה הוא לא מצא לעצמו שום זכויות, והגיע למסקנה שיתכן שכל הניסים הם בזכות העתיד ויהיה עליו לפעול לקדש שם שמים. הוא עדיין לא ידע איך יוציא את מחשבתו אל הפועל. אבא הקדיש את כל חייו ללימוד התורה יומם ולילה, ועל כך התבטא ואמר: "אדם שניצל בניסים אסור לו להנות מהעולם הזה. אם הוא נהנה הרי זה כמו מעילה בקודשים. עליו להקדיש את כל חייו קודש לד'". הוא היה לומד כשמונה עשרה שעות ביממה. אבא ראה בהצלת חייו וחיי בניו חסד עצום שלא ניתן לשער. הצדיקים תולים את הניסים לא במעשיהם - אלא במתנת שמים, וזה מחייב מאד לחיות עם חוב לקב"ה.

אבא בערוב ימיו

בסנטי-מריה כבר היו מעט יהודים שהשתחררו עם צפון איטליה לאחר שהתחבאו אצל הפרטיזנים או אצל ידידים איטלקים. היתה זו עיר קיט השייכת לנסיך איטלקי כלשהו, והאמריקאים החרימו את המקום לטובת הפליטים שהגיעו לאיטליה. ארגון אונר"א היה אחראי לספק את האוכל. הבריגדה התחילה להביא למקום אלפי יהודים. היו בסביבה ערי קיט נוספות, וגם בהן שוכנו פליטים. בכל חדר הוכנסו מיטות רבות ככל האפשר. ידענו שהכל רק זמני ועלינו להמתין עד שהעברתנו לא"י תתאפשר. היתה זו הפעם הראשונה בה ראינו מיטה שתחתיתה לא עשויה מקרשים אלא מחבלים מתוחים לאורך ולרוחב. על החבלים הונח מזרן, והיה זה לוקסוס מיוחד במקום לשכב על הארץ.

היינו לבושים עדיין בבגדי המחנה או בבגדים משומשים של הצבא האמריקאי, והיינו מאושרים בכך. ראשית כל, הבגדים היו עשויים מצמר מחמם, ושנית - הרגשנו כאילו אנו נראים כמו החיילים האמריקאים. היתה זו אשליה מגוחכת, שכן לבשנו מדים שחוקים ביותר.

אלפי הפליטים התפזרו במחנות השונים בסנטי-מריה. אני כבר לא זוכר היטב את שמות כל המחנות שהיו מסביב. סמוך אלינו היו מחנות בשם 'סנטי-קרוץ' ו'סנטי-צ'זריה'. אנו נלקחנו למחנה 'סנטי-דלוקה'.

אונר"א היה אחראי על המחנה וסיפק את המזון לכל יושביו. המזון היה דל ומועט מאד. בתחילה לא ייחסנו לכך חשיבות, מפני שחשבנו שתיכף אנו עוזבים את המקום ועולים לא"י, אך למעשה שהינו שם זמן רב בהמתנה לסרטיפיקטים שהובטחו לנו.

אלף הנערים חולקו לקבוצות, והוקם עבורם כפר נוער. אנשי הבריגדה ארגנו מטבח עבור הנערים והביאו את הקצבות המזון מהמטבח הצבאי שלהם. היתה זו בעיה קשה, שכן האוכל לא היה כשר. הם נתנו לנערים כל מה שרק היה להם, מתוך מחשבה שלאחר המלחמה מותר לאכול הכל מטעמי פיקוח נפש. אני לא אכלתי שם מאומה. הבחורים החרדים, בוגרי הישיבות, הקימו לעצמם קיבוץ קטן ובו מטבח כשר, ואת הקצבת מצרכי המזון קיבלנו מאונר"א בצמצום רב.

הקצבת הלחם היומית עמדה על 250 גרם לחם לבן. מזמן לא ראינו לובן שכזה, אך לאחר המלחמה מנת הלחם הזו לא הצליחה להשביע אותנו למשך יום שלם. בשר כשר לא היה לנו. אכלנו חצילים מטוגנים בשמן זית, כפי שאוכלים האיטלקים, ומעט מרק ירקות. הנערים מכפר הנוער שאכלו במטבח של הבריגדה נהנו מכל טוב, אולם אני הייתי רעב במשך כל היום. כאן כבר לא יכולנו למכור את הבד הלבן שהיה ברשותנו, מפני שאיטליה התחילה לחזור לחיים תקינים והיה ניתן להשיג הכל בחנויות. יותר לא היה שום דבר מיוחד בבד הלבן. אם היינו יודעים בוודאות מתי נגיע לא"י הייתי מוכן לסבול את הרעב, אך הסרטיפיקטים המובטחים עדיין לא נראו באופק.

מרוב חולשה ורעב הייתי נשכב במיטתי באמצע היום. פעם נכנס חייל מהבריגדה לחדרי. הוא היה המדריך בקבוצה שלנו והתעניין לדעת מדוע אני שוכב באמצע היום ולא יוצא לפעילויות עם יתר הנערים. אמרתי לו: "אין לי כח ואני רעב. למה אתם דואגים לכולם, ורק את הנערים הדתיים אתם מזניחים? תנו לנו מרק כשר ולחם לשובע - יותר מכך אנחנו לא מבקשים. למה הוצאתם אותנו מגרמניה, שם היה לנו אוכל בשפע, ואתם מחזיקים אותנו כאן ברעב?!" מיד הוא נענה ואמר: "בוא למטבח שהקמנו עבורכם ויהיה לך אוכל לשובע! אנשי הבריגדה מוסרים את כל האוכל שלהם לנערים". נענעתי בראשי ואמרתי לו: "אני מעדיף לרעוב ולא לאכול כלום, העיקר לא לגעת במאכלות אסורים. הכל אצלכם טרף. לא ניצלתי כדי לאכול טריפות ונבלות. במיוחד שמלבד הרעב אני חש את עצמי בריא". השיחה התקיימה בעברית, והמדריך לא ידע איך להגיב. לכזו קבלת פנים הוא לא ציפה. אנשי הבריגדה חשבו שיוצאי המחנות הם טיפשים, וכוונתם היתה להרחיק את הנוער מהדת. רבים מבני הנוער השתייכו למשפחות דתיות וחסידיות, ומחמת חוסר ברירה הם אכלו את המזון הלא כשר.

בערב שבת קיבל כל נער חבילת שוקולד, וגם אנו - שלא אכלנו במטבח הטרף - קבלנו.

רעבתי לחתיכת לחם. התחרטתי שעזבתי את גרמניה - שם היה לנו אוכל לשובע. לא חשבתי שארעב לפרוסת לחם לאחר המלחמה, אך זו היתה המציאות.

לאנשי ה'הגנה' לא היה עניין בנערים דתיים, והמדריכים עשו כל מאמץ לטשטש את הנושא הדתי. הנערים שהיו עדיין חלשים מאד אכלו הכל מחוסר ברירה, אך חשבו שתיכף יעלו לארץ ויתפטרו מהמדריכים הללו. לצערי, רק מעטים נותרו דתיים.

בקיבוץ הדתי שלנו היה יהודי מזוקן שנשלח מהארץ לעבוד באונר"א. ככל הנראה הוא השתייך לתנועת המזרחי, והיה עליו לדאוג לכל הדתיים. היינו בטוחים שבעוד זמן קצר נעלה לארץ, אך לא כך היה. השערים בארץ ישראל היו נעולים למרות כל הלחץ הבינלאומי שהופעל על אנגליה. המחתרת של ה'הגנה' המשיכה להביא לאיטליה פליטים מכל הארצות הכבושות, ובפרט מהמדינות הקומוניסטיות. הם תכננו לנצל את המפרצים הרבים באיטליה, ובשעות החשיכה לעלות על אניות ולהגיע לארץ באופן בלתי ליגאלי. טוענים שהיו כמאה אלף יהודים שהגיעו לאיטליה כתחנת מעבר.

המחנה שלנו בעיר הקיט סנטי-מריה היה מקום נפלא. הוא היה ממוקם ליד הים, ומזג האוויר שם היה נהדר. במשך היום שחינו הרבה בים. המדריכים היו מלמדים אותנו את שירי ארץ ישראל, ובנוסף ניתנו לנו הרצאות רבות.

המפלגות במחנה

באותה תקופה החלו המפלגות הציוניות לפעול במלוא כוחן. בליטא, לפני המלחמה, כמעט לא שמעתי על המפלגות הללו. 'השומר הצעיר' היה ידוע גם לפני המלחמה, אך לפתע החלו לצוץ מפלגות שמאליות שלא שמעתי עליהן, כמו 'נורדניה' ועוד. המדריכים לא הפריעו לפעילות המפלגות, מלבד העובדה שמנעו את הקמת מפלגת 'ביתר' וכן מפלגות דתיות. כל מפלגה הקימה קיבוץ נפרד משלה. היינו אמורים להשתלב במפלגה כלשהי כדי שנוכל לעלות יחד איתה לארץ. אנשים פרטיים כמעט לא יכלו להתקיים מבלי להיות קשורים למפלגה ציונית כלשהי.

לאחר המלחמה חיינו כולנו כמו אחים, כמו משפחה אחת, ואילו כעת - המפלגות החלו להביא עימן רוחות זרות של עוינות ואיבה. לדעתי היו המפלגות בגדר אסון של ממש וגרמו לפירוד ולפילוג. למדנו שללא עזרה מפלגתית לא נקבל כלום, ולא נוכל לעלות לארץ ולהסתדר בה.

היו אנשים שראו את הקמת הקיבוצים המפלגתיים כמעשה מושחת ביותר וחיפשו דרכים לברוח מכל העניין. הם החליטו לנסוע למדינות אחרות בעולם ולא להיכנס לריב ולשנאת אחים. אנו, הצעירים, היינו מלאי להט לעלות לארץ ולא רצינו לשמוע על שום אפשרות נוספת.

כל מפלגה רצתה לקחת נתח גדול ככל האפשר משארית הפליטה, ביודעה שלאחר העלייה תזדקק לקולות רבים בבחירות. אצלנו הוקם קיבוץ של תנועת פועלי אגודת ישראל, שבימים ההם עוד טרם נפרדה מאגודת ישראל. המפלגה הרוויזיוניסטית היתה מנודה ממפלגות השמאל.

בכפר הנוער שלנו פעלו כל המפלגות מלבד ביתר ואגודת ישראל. היו נערים רבים שהשתייכו למשפחות חרדיות וחסידיות והיו באים כל יום להתפלל ולהניח תפילין, אך כעת הם הפכו לחברי 'השומר הצעיר'. היה זה חורבן גדול והדבר גרם לוויכוחים ולשנאה. גרנו כולם ביחד, אך כבר היינו מובדלים ומופרדים. המפלגות הרסו את כל האחווה שהיתה בינינו. המדריכים מהבריגדה נתנו הרצאות וכמובן משכו את הנוער לקיבוצים השמאלנים בארץ.

מנהיגים מהארץ הגיעו כדי להרצות לנו. אני ידעתי כי לא דרכיהם דרכי. הנס הגדול שלנו היה נוכחותו של אבא עימנו, וכך עמדנו כחומה בצורה נגד כל הרוחות האנטי-דתיות וכנגד כל הנחשולים. אם היינו יודעים מראש איזה יחס יקבלו הדתיים לא היינו נוסעים לאיטליה בשום אופן, אך הרגענו את עצמנו ואמרנו שבעוד פסק זמן קצר נקבל את הסרטיפיקטים שהובטחו לנו ונעלה לארץ.

הרבנות של אבא

בקיבוץ של אגודת ישראל הוקם בית מדרש והתקיימו בו תפילות סדירות במשך היום. היו לנו תפילין וסידורים, והתחלנו ללמוד תורה בציבור. האוכל במטבח השתפר מעט, אך עדיין לא היה לנו בשר כשר מפני שלא היו לנו שום תקציבים ממקורות חרדיים. אבא התיישב בבית המדרש ולמד יומם ולילה. במשך שעות ארוכות לא פסק פומיה מגירסא, והוא אף לא הלך לחדר האוכל כדי לא לבזבז את הזמן. הייתי מביא לו את האוכל לבית המדרש, ותוך כמה רגעים הוא סיים לאכול ומיד המשיך ללמוד.

היה שם בחור בשם הרב יוסף לב מישיבת גרודנא. הוא היה מתלמידיו של הגאון רבי שמעון שקופ זצ"ל. גם הוא התיישב ללמוד כמו בישיבה, ואחריו באו רבים נוספים. בית המדרש הפך למקום תורה.

אבא בקריאת המגילה באיטליה
לימינו רבי יוסף לב זצ"ל

היה עדיין מחסור בספרים, ולכן את המשניות, למשל, פירקו לפרקים וחלקו לכל מי שרצה ללמוד פרק אחד. גם את הגמרא פירקו לפרקים.

הרב יוסף לב נבחר למזכיר הקיבוץ של אגודת ישראל. היתה בו קנאות לתורה ולמצוות שנבעה מיראת שמים של בן תורה אמיתי יוצא ישיבות ליטא. הוא דאג לכל ענייני הקיבוץ וניסה לקרב את כולם לקיום המצוות. הרב לב היה באושוויץ, ולמרות כל הסבל שהיה מנת חלקו נותרה בו אנושיות והוא היה כולו מלא יראת שמים ואמת. התקרבתי אליו מאד מאד והוא היה לי לידיד נאמן. הוא הזכיר לי בני תורה מליטא של לפני המלחמה - אלה שכל כך שאפתי להידמות להם. הייתי עדיין נער צעיר אמנם, אך בכל זאת כבר נהניתי מחברתם של מבוגרי הקיבוץ. היו שם חסידי גור וחסידי בעלז, ובמשך הזמן הגיעו גם יהודים מהונגריה ומרומניה.

בתחילה אנשי הקיבוץ לא ידעו את מדרגתו של אבא. הם לא הכירו דמויות הוד מיהדות ליטא, ובעיני הפלג החסידי - מי שלא היה במסגרת חסידית לא יכול היה להיות בעל מדרגה. אבא החביא את עצמו ואת גדלותו וחיפש לעצמו פינה שקטה שיוכל לשבת בה וללמוד יומם ולילה ללא הפרעה. כפי שכתבתי, היה ברשותנו רק סט משניות בודד. אחד האנשים לימד את הפרק והסביר לציבור את תוכנו, ופעם אחת הוא טעה בפירוש כלשהו. אבא יצא מגידרו למען כבוד התורה, וכדי לא לבייש את מוסר השיעור - לא הראה לו את הטעות אלא רק שאל אותו שאלה שממנה הבין הלה את הענין. מגיד השיעור קם ממקומו, ביקש את סליחתו של אבא ואמר שלא היה מודע לכך שתלמיד חכם כה גדול יושב ביניהם. הוא ביקש מאבא להמשיך את השיעור. אבא לא הסכים להצעה בשום אופן כדי לא לבייש את מוסר השיעור, ורק הסביר את התירוץ הנכון. לאחר השיעור אבא אמר לו שכאשר אומרים שיעור בציבור צריכים קודם לכן להתכונן היטב כדי שלא יבואו לידי טעות, ומיני אז היה אותו יהודי בא להתכונן עם אבא לפני מסירת השיעור. אבא המשיך ללמוד ש"ס ופוסקים, ועבר במשך זמן קצר על כל המסכתות שהיו בנמצא עשרות פעמים. הוא רצה להמשיך להסתיר את עצמו, אולם הרב ר' יוסף לב, תלמידו של הגאון ר' שמעון שקופ, התחיל לדבר עם אבא בלימוד

והבחין שהוא תלמיד חכם עצום וגאון גדול. הוא פנה אל אבא וביקש ממנו שיאות לקבל על עצמו את רבנות והנהגת הקיבוץ.

במשך כל חייו לא רצה אבא לקבל על עצמו עול רבנות. חותנו, הסבא זצ"ל, היה רב במשך כחמישים שנה בהר הירוק בקובנה - שם גרו עשרות אלפי יהודים - ועוד זכה לשבת בבית דינו של רבה של קובנה גאון הדור רבי יצחק אלחנן ספקטור. לעת זקנותו הוא ביקש מאבא לקבל את הרבנות של ההר הירוק, לאחר שלאורך שבעה דורות, דור אחר דור, כיהנו בני המשפחה כרבני המקום. הסבא טען שהוא ראוי לכך, אך אבא סירב בתוקף ולא הסכים ליטול את הרבנות גם ללא תשלום. הוא לא רצה להנות מכיתרה של תורה וחשב שאם לא ראויים לכתר זה - הרי שהרבנות היא כמו אש.

כעת פנה אליו הרב ר' יוסף לב וטען בפניו שאין להם לא פוסק ולא ספרי הלכה, והיות שהוא יודע הכל - עליו להסכים לקבל את הרבנות. אבא חשב שיתכן ולשם כך הוא ניצל עם בניו, ולכן הסכים להצעה בתנאי אחד: אם יימצא תלמיד חכם אחר הפוסק כפי הראוי - הוא עוזב מיד את הרבנות. ואכן, אבא החל לכהן כרב הקיבוץ ופסק בכל התורה כולה. הוא אמר לי שהרגיש סיעתא דשמיא המלווה אותו על כל צעד ושעל וכך לא נכשל בשום הלכה.

רבים מחברי הקיבוץ היו חסידים או הונגרים, והיתה זו להם הפעם הראשונה בה ראו דמות של ליטאי שבמשך כל היום והלילה יושב ולומד במתיקות. הם התבוננו באבא והתפעלו מתפילתו הנרגשת ומצדקותו. לא היו לאבא שום דרישות, הוא רק רצה שלא יפריעו לו בלימודו.

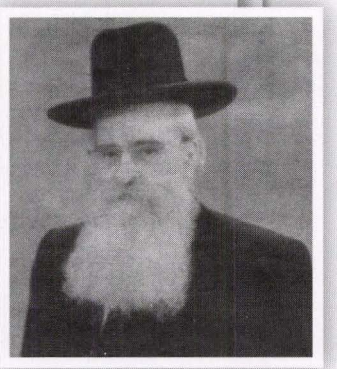
כל מי שרצה לעלות לארץ היה חייב להיות חבר במפלגה כלשהי שתדאג לעלייתו. אנו, הנערים, היינו אמורים לקבל סרטיפיקטים, ובינתיים שהינו בכפר הנוער. בכל בית היתה קבוצה של עשרות נערים תחת פיקוחו של המדריך שהיה חייל מהבריגדה. כפי שכתבתי, לא אכלתי במטבח של כפר הנוער אלא במטבח של הקיבוץ החרדי. שמו הפרטי של המדריך של הקבוצה שלנו, קבוצת 'גאולים', היה יוסף, ואת שם משפחתו אינני זוכר. לאחר שהגענו לארץ נודע לי שהוא היה מלומד גדול ואף כיהן כפרופסור לשפה האנגלית באוניברסיטת תל אביב. אני מעולם לא פגשתיו בא"י.

אדם בשם שקולניק הגיע מהארץ לסנטי-מריה וניהל את בית הספר ואת התיכון. רבים מבין הנערים לא יכלו עדיין ללמוד בעברית, מלבד יוצאי ליטא שלמדו עברית בבתי הספר בליטא - ולמרות שעברו מאז חמש שנים הם היו מן המצויינים ביותר.

כפי שכתבתי, כל קבוצה היתה שייכת למפלגה כלשהי. היה לי חבר מפולניה שהיה בא מדי יום להתפלל ולהניח תפילין בבית הכנסת שלנו, ובחר להשתייך ל'שומר הצעיר'. שאלתיו מה לו ולחברה שמאלנית ואנטי דתית שכזו, ותשובתו היתה שדעותיו שמאלניות והמפלגה לא מפריעה לו לחיות חיים של תורה ומצוות. אולם, הכל היה רק דיבורים. למעשה, מי שהתקשר איתם התרחק מקיום תורה ומצוות. אני אמנם גרתי בכפר הנוער, אך השתדלתי להתרחק מחברתם וברוב היום הייתי עם אבא.

תפילות הימים הנוראים באיטליה

השטח אותו ייחדנו לבית כנסת ולבית מדרש היה צר מהכיל את הציבור הגדול שרצה לבוא להתפלל בימים הנוראים. חיפשנו אולם גדול במקום מרכזי, ובסיעתא דשמיא מצאנו. שליח הציבור בתפילת מוסף היה אדם נפלא ויקר נפש בשם הרב מרדכי בורנשטיין. הוא היה תלמיד חכם, נעים הליכות ואהוב על הציבור, וכבר הספיק לגדל זקן. הוא הגיע לאיטליה עם שני בניו, והם עזרו לו לשיר קטעים מתוך התפילה. קולו היה נעים, ערב ומלא מתיקות ורגש. נוסח התפילה היה חדש עבורנו ולא שמענו כמותו בליטא. תפילתו הנפלאה גרמה להתרוממות נפש גדולה. הרגשנו טעם גן עדן בתפילתו הזכה. בשני ימי ראש השנה הוא עבר לפני התיבה בתפילת מוסף, וכן ברוב התפילות של יום הכיפורים. הוא זכה לעלות לארץ, להקים משפחה לתפארת ולשמש כמנהל תלמוד תורה של החינוך העצמאי. בניו וחתניו הינם תלמידי חכמים גדולים ומכהנים כר"מים בישיבות גדולות בארץ ה"ה רבי יעקב בורנשטיין זצ"ל. היה נעים לפגוש יהודי כה אציל נפש לאחר הגיהנום הנורא. בארץ כמעט לא פגשתי אותו, אך את בניו וחתניו אני מכיר ופוגש מדי פעם.

רבי יעקב בורנשטיין זצ"ל

חג הסוכות

הקמנו סוכה גדולה בחצר הפנימית של הקיבוץ החרדי, אולם השגת ד' המינים נתקלה בקשיים. השגנו אתרוגים, לולבים וערבות, אך לא הצלחנו להשיג הדסים ולא יכולנו להסביר לאיטלקים מה בדיוק אנו מחפשים. אבא יעץ לאנשי הקיבוץ ללכת להרים שבסביבה ולחפש בין סלעים שיח של הדסים. ואכן, הם הלכו בעצתו של אבא ומצאו הדסים מהודרים ביותר.

כך חגגנו לאחר המלחמה את הימים הנוראים ואת חג הסוכות. כולם היו עדיין שבורים ורצוצים. נותרנו אחד מעיר ושניים ממשפחה, ועדיין לא יכולנו להירגע מכל הסיוט שעבר עלינו.

בשמחת תורה היתה השמחה רבה. התחזקנו, ושמחנו ורקדנו בכל עוז לכבודה של תורה.

לא יכולנו לשתות יין מדין איסור 'סתם יינם'. בישלנו צימוקים לקידוש, ויי"ש יכולנו לשתות לאחר שביררנו שאין בזה ענבים. רבים השתכרו, ואז החלו להישמע בכיות נוראות בתוך השירה. אחד מבני החבורה התחיל לשיר בבכי את הפסוק מ'הלל': "לא אמות כי אחיה ואספר מעשה י-ה". הוא הלך מאחד לאחד והתחנן בבכי: "הקשיבו אלו ניסים נוראים עברו עלי!" אדם נוסף שר את הפסוק: "אפפוני חבלי מוות..." והמשיך: "ובשם השם אקרא". השלישי שר: "יסור יסרני י-ה ולמוות לא נתנני". כך הפכה השירה לבכי של הודיה אמיתית על ניסי ההצלה. המראה היה נורא. כולם שרו: "קלי קלי למה עזבתני" ושירים נוספים ששברו כל לב. שרנו גם: "עוצה עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו קל". לאחר מכן נודע לנו השיר המקודש עימו הלכו הקדושים לעקידה: "אני מאמין". שרנו אותו פעמים רבות לאין ספור.

היתה זו הפעם הראשונה לאחר המלחמה בה שמחה של מצווה פרצה את הגבולות. ההודיה על הצלת החיים היתה מתוך בכי. היינו לבושים עדיין בבגדי הפסים של המחנות או בבגדי הצבא הגרמני או האמריקאי, והכל היה בלוי ודהוי. למתי מעט היו בגדים אזרחיים חדשים שאותם קיבלו בחבילות מחוץ לארץ, אולם הלב של כולם היה שווה ומלא בשיר ובהודאה לבורא עולם. צריך להיות משורר כדי לתאר את השמחה שאפפה את כולנו בחג שמחת תורה הראשון לאחר השחרור. כל העולמות רקדו איתנו.

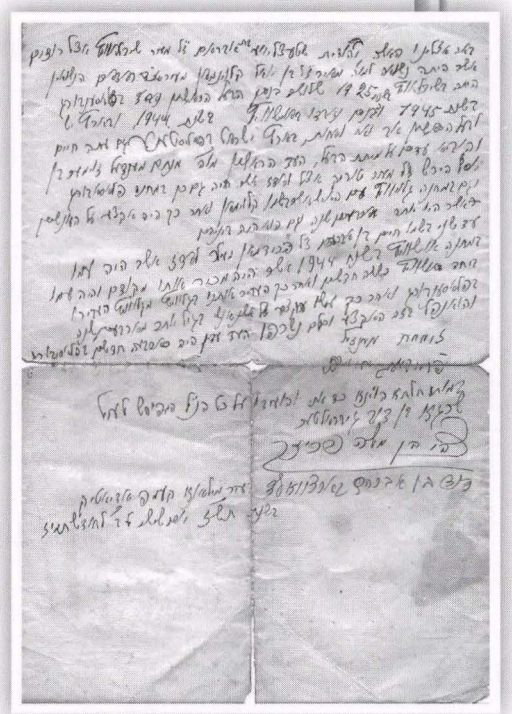
התגעגעתי מאוד לתפילה של נוסח ליטא. רוב המתפללים היו חסידים והתפללו בנוסח התפילה של החסידים. בליטא לא היינו רגילים לנוסח הזה ולכל השירים, ואני השתוקקתי לתפילה מלאת הרגש וביטוי המילים כנוסח ליטא.

למחנה שלנו בסנטי-מריה הגיע יהודי זקן מהעיר שאוולי שזכה להינצל עם שלוש בנותיו. הוא הצטרף אלינו ואל הרב יוסף לב, וביחד מנינו חמישה מתפללים. מצאנו כמה אנשי ליטא נוספים וקיווינו מאד שבהמשך נוכל לעשות מנין בנוסח אשכנז. בינתיים היה לנו חסר עשירי למנין. היה לי חבר מפולניה שהתפלל בבית המדרש בנוסח ספרד. בקשתי ממנו שיתפלל איתנו פעם אחת בנוסח ליטא, וכך יזכה להרגיש את

מתיקות התפילה של אנשי ליטא. כיבדנו את היהודי הזקן משאוולי לשמש כשליח ציבור. התמוגגתי ממתיקות התפילה שכמותה לא שמעתי מאז עזבנו את גטו קובנה. לאחר התפילה, בעודי מלא רגש מרומם, ניגשתי להודות לחברי שהצטרף להשלים את המנין שלנו. שאלתי אותו: "מה אתה אומר על התפילה המרוממת ומלאת הרגש של נוסח ליטא?" והוא ענה לי: "האם לזאת ייקרא תפילה של שבת, הלא זוהי תפילה של תשעה באב! מה עשית לי, הרסת לי את כל הטעם בתפילה". מאז ואילך לא בקשתיו להצטרף למנין שלנו פעם נוספת. רק בליל שבת הצלחנו לעשות מנין בנוסח אשכנז.

בעיית העגונות

כל היראים והחרדים לדבר ד' במחנה שלנו ובשאר המחנות בסביבה רצו שאבא יסדר להם קידושין. אבא כמובן וידא ע"י עדות כשרה ונאמנה שמדובר בנישואין של בחור ובחורה, משום שבשום אופן לא רצה להיכנס לשאלה של היתר עגונות. רק במקרה בו היתה לו עדות כשרה שהבעל מת - העניק אבא לאישה היתר נישואין. אבא טען שכמות המקרים של העגונות שהיתה בדור שלנו, לאחר הגיהנום הנורא של הצורר היטלר ימ"ש, לא היתה כמעט בכל הדורות בעם ישראל.

היתר עגונה שאבי המחבר חתום עליו
[מהבודדים שנעשו]

גם במקרים בהם היתה עדות כשרה שהבעל הובא לבור ההריגה וכולם נרצחו, לא היה בכך די. היו יחידים שגם לאחר השחיטה הנוראה נותרו בחיים, וכשהרוצחים הנאצים ועוזריהם עזבו את המקום - הם הצליחו לצאת מהבור. נתקלנו בכמה מקרים כאלו במחנה באיטליה.

אבא סיפר לי שאדם אחד מהמחנה שלנו סיפר לו שבעת חיסול הגטו הוא הספיק להחביא את אשתו וילדיו אצל מכר בכפר, ובתמורה שילם לו כסף רב. בינתיים הוא חזר לגטו כדי להביא את כל הזהב שהסתיר. באותו יום ערכו הגרמנים אקציה פתאומית, ולא היתה לו כל אפשרות לברוח. כך הלך עם כל יהודי הגטו לגיא ההריגה. כשעמד

בסמוך לבור התעלף ונפל פנימה, והכדורים לא פגעו בו. לאחר כמה שעות הוא התעורר מעלפונו ונזכר בכל מה שהתרחש. הירי פסק זה מכבר, וכולם סביבו שכבו מתים. הוא ניסה לצאת מתוך גופות הקדושים הנרצחים, ולאחר מאמץ גדול הצליח לצאת מתוך הבור. הוא חש שראשו כבד עליו כאילו מונח עליו משא במשקל עצום. כשיצא מהבור הבחין שאין גרמנים בסביבה. לפני הטבח הנורא ציוו עליהם הרוצחים להוריד את כל בגדיהם, וכעת הוא נאלץ ללכת לחפש לעצמו דבר מה ללבוש. לפתע, הוא הבחין שאחד הרוצחים שהשתתף ברצח והיה שיכור עומד ומקיא, והרובה מונח על ידו. הניצול הבין שאין לו כבר דרך להמלט, ותפס את הרובה ונתן לרוצח מכה בראשו. הרוצח השיכור התמוטט ונפל על הארץ, ואז ניגש אליו הניצול, הפשיט ממנו את בגדיו ועטה אותם על גופו. מיד לאחר מכן הוא ברח לבית האיכר שאצלו החביא את אשתו וילדיו. בשארית כוחותיו הוא הצליח להגיע, ומיד כשנכנס לבית האיכר נפל מתעלף על הארץ.

אשתו סיפרה שהם החלו מיד לטפל בו. לראשו היה דבוק דם קרוש של הקדושים, והם נאלצו לרחוץ אותו במשך כל הלילה עד שהצליחו לנקות אותו. בינתיים התחילה אשתו לבדוק את כיסי הבגדים שלגופו, ביודעה שאין אלו בגדיו, ולפתע מצאה בהם אוצר גדול של יהלומים שהרוצח שדד מהקדושים. כסף זה שולם לאיכר שהחביא אותם במשך תקופה ארוכה, וכך שימש להצלתם.

היו מקרים בודדים בהם נלקחו אנשים לתאי הגזים, וברגע האחרון הנאצים התחרטו והשאירו אותם בחיים.

בעקבות כל המקרים הללו אבא לא רצה לדון בענין היתר עגונות בשום אופן. בנוסף לכך, אבא טען שאדם שעבר את הגיהנום הנורא - אין לו את השקט הנפשי הדרוש כדי להתעמק בנושא של היתר עגונות. אבא הציע לעגונות לבדוק ולחפש אחר קרובי משפחה או ידידים מעיירות מגוריהן שניצלו, מפני שטבע האדם לחפש מכרים וידידים מימי הנעורים ואולי דרכם הן תצלחנה לקבל ידיעות על בעליהן. הדין הוא שעד אחד נאמן בעגונה שמת בעלה, משום שאישה דַיָקה ומינסבה. לאחר המלחמה היה העולם סגור ומסוגר ולא היתה אפשרות לנסוע ממדינה למדינה, בפרט לרוסיה - שם נותרו יהודים רבים. אבא אמר שכדאי להמתין עד שהעולם ירגע, ואז האישה צריכה לנסוע לכל פינות העולם ולחפש עדויות על בעלה. רק לאחר כמה שנים, אם לא תתקבל שום ידיעה אחרת, תקבל האשה היתר נישואין, ואבא יכתוב שקיבל עדות שהאיש הלך להריגה ומאז לא נראה יותר מעולם.

אבא הקים קרן של עשרות אלפי דולרים כדי לתמוך בנשים העגונות ולסייע להן לנסוע לכל פינה בעולם ולחפש ידיעות בין ידידים ומכרים. אבא לא נכשל בשום מקרה. הגיעו

אליו שני מקרים שבהם גדולי ישראל התירו לנשים להינשא ולפתע באו הבעלים הקודמים, ואז כתב אבא את הגיטין. אם למרות כל החיפושים והבירורים לא הצליחו הנשים העגונות לקבל ידיעה ברורה, אבא יעץ להן לנסוע לגדולי הדור בא"י - שלא עברו את הגיהנום הנורא - ולקבל מהם היתר נישואין. רק במקרים בהם היתה עדות מהימנה על מותו של הבעל או שהאשה העידה שראתה את בעלה נהרג - סידר אבא חופה וקידושין.

לא היה לאבא נוסח כתובה, והדבר היווה בעיה. היו ברשותנו ספרי קודש בודדים, וכל ספר היה יקר המציאות, עד שיהודי רומניה והונגריה הגיעו והביאו עימם מעט ספרי הלכה. אבא כתב מזכרונו את נוסח הכתובה הנהוג בליטא ולא טעה אף באות אחת. על מנת לתאר את גדלותו וגאונותו של אבא, אזכיר שכאשר הייתי במחנה בשטוטהוף והייתי אמור להישלח לאושוויץ עם יתר הנערים, בקשתי מאבא להכין לי לוח שנה כדי שאדע מתי חלים כל המועדים. השגתי חתיכת נייר בגודל כף יד, ואבא חישב בראשו וכתב את כל ימי השנה. בחסדי שמים ניצלתי ברגע האחרון מהמשלוח ולא השתמשתי בלוח שאבא הכין לי.

יום אחד הגיעו למחנה שלנו גבר ואשה נשואים, והם פנו לאבא באומרם שמחמת טלטולי הדרך אבדה להם הכתובה והם מבקשים שהוא יכתוב כתובה חדשה. אבא לא רצה לכתוב כתובה בלי עדות, מחשש שמא הם פסולי חיתון או שהאשה צריכה היתר עגונה. מדי יום הם היו באים לאבא לבקש שיכתוב את הכתובה, אך אבא עמד על שלו בתוקף וביקש עדות נאמנה. הוא הציע להם לנסוע לא"י ולבקש מהרבנים שם לברר את הדברים. כך נזהר אבא בתכלית הזהירות, וטען שאפילו זוג שמוחזק כנשוי - יש לחשוש שמא האשה היתה עגונה וכעת הם רוצים היתר רשמי לנשואין.

במחנה שלנו באיטליה היה רב מניצולי יהודי יוגוסלביה, ובעיניו היה זה כבוד גדול לסדר חופה וקידושין. כאשר אבא לא רצה לסדר חופה וקידושין מטעמים הלכתיים, היו האנשים פונים אליו. כנראה השתייך לקהילה הרפורמית. הוא לא בא להתפלל איתנו, שכן יהודים ספרדים כמעט לא היו אצלנו. את ברכות הנישואין הוא היה מברך עם סלסולים יפים, ובזה היה כאחד הגדולים.

בעיות הגירות

כשהגענו לאיטליה, היה זה כבר כשנה לאחר שחרור הדרום. החיים בדרום איטליה חזרו לתיקונם, בניגוד לגרמניה - שם לאחר המלחמה לא היה כלום וההתאוששות

ארכה זמן רב. האיטלקים נרגעו מהמלחמה והחיים נכנסו לשגרה. ניתן היה להשיג הכל בחנויות, אולם אחוזי האבטלה היו גבוהים במיוחד. החנויות היה מלאות ובמסעדות ישבו המונים, ובכל זאת היו רבים מחוסרי עבודה וממש רעבו ללחם. כידוע, גם כיום קיימת בדרום איטליה עניות גדולה.

הנשים והבחורות האיטלקיות ראו שאנו יושבים במחנות מסודרים ואונר"א דואג לנו לאוכל, וידעו שבעוד תקופה קצרה ניסע לא"י - שם לא היתה מלחמה. לאור רעבונן ומצבן הקשה, הן רצו לעזוב את הנצרות, להתגייר ולהתחתן עם יהודים, בפרט לאחר שראו שהיהודים נוהגים בכבוד עם נשותיהם. הגברים האיטלקים היו מרבים לשתות יין, שמחירו היה זול מאד, ובשכרותם היו מכים את הנשים שלהם.

הן באו לאבא ובקשו שיגיירן גיור כשר לפי ההלכה. הן אמרו שהן רוצות ללמוד את תורת היהדות ולקבל על עצמן את מצוות התורה, אך אבא לא נאות בשום אופן לגייר אף אחת מהן למרות הלחץ הכבד. הוא אמר להן שאם הנשים האיטלקיות באמת רוצות לקבל על עצמן עול מצוות - עליהן לעלות לא"י באופן בלתי ליגאלי, ולאחר שתעבורנה את כל ייסורי העליה ובכל זאת תרצינה להשאר בא"י - יהיה זה סימן שרצונן להצטרף לעם היהודי הוא אמיתי. למעשה, חלק מהנשים האיטלקיות הצטרפו לעליה הבלתי ליגאלית, וכשהגיעו למחנות בקפריסין הן ביקשו לחזור בחזרה לאיטליה. היה שם רב מהארץ מטעם תנועת המזרחי, ואמרו עליו שהוא גייר עשרות מהן ע"י טבילה בים. אבא לא נתן לו רשות בשום אופן להטביל אותן במקווה שהוא בנה, כדי שלא יצא קול כאילו הוא בעצמו גייר אותן.

הצלת הנערים מקובנה

הבריגדה המשיכה כל העת לאסוף את נערי המחנות מגרמניה ולצרפם לקבוצת הנערים בכפר הנוער במחנה בסנטי מריה. שבועות מספר לפני העליה לארץ הגיעה למחנה קבוצת נערים מניצולי מחנה ההשמדה אושוויץ. הם הגיעו לאושוויץ מגטו קובנה. לאחר חיסול גטו קובנה בשנת תש"ד, 12/7/1944 למניינם, נשלחו אלפים מאנשי הגטו למחנה 1 בלאנדצברג. לאחר כשבועיים נערכה במחנה 1 אקציה לנערים, וכמאה וארבעים נערים עד גיל 14 נשלחו למחנה ההשמדה אושוויץ.

השטן הנורא, ד"ר מנגלה, הניח קרש בגובה של נער גבוה מתוך הקבוצה הזאת. מי שראשו נגע בקרש - נשאר בחיים, וכל היתר נשלחו לתאי הגזים. בניסים גדולים נשארו כארבעים נערים בחיים, וכעת חלק מהניצולים הללו הגיעו אלינו.

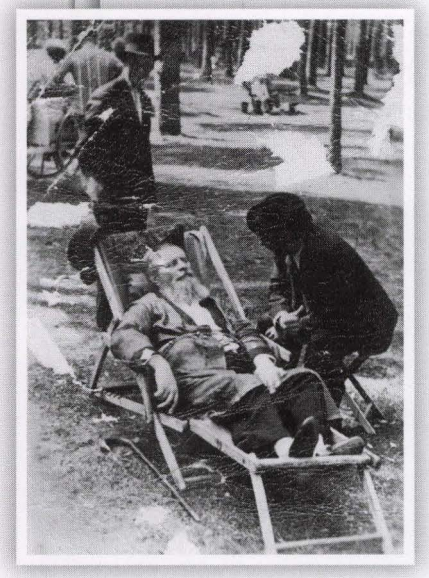
פגשתי שני נערים שאותם הכרתי היטב לפני המלחמה ובגטו קובנה. כשאבא ראה אותם הוא מיד הניח להם תפילין, והיתה זו הפעם הראשונה בחייהם בה זכו להניח תפילין. הם זוכרים זאת עד היום. כמו כן אבא ביקש מהרב יוסף לב, מזכיר הקיבוץ שלנו בסנטי-מריה, ללמוד איתם כל יום שיעור בגמרא כדי להכניס אותם ללימוד ולהכינם ללימודי ישיבה בא"י. הנערים למדו בחשק רב, אך היה עליהם להשלים פערים גדולים על מנת ללמוד בישיבה. הרב יוסף לב התמסר להם בכל ליבו ונפשו.

אביו של אחד הנערים, יהודה ג' שמו, היה ממתפללי בית המוסר בקובנה ונמנה על ידידיו של אבא. הוא היה תלמיד חכם גדול והשתתף בשיעורו היומי העמוק של הקדוש הרב הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין הי"ד הטהור, מחבר הספר הגאוני 'דברי יחזקאל', שהיה מכונה בעולם הישיבות בשם 'ר' יחזקאל טרסטינר'. בגטו קובנה היתה חבורה של תלמידי חכמים גדולים שהמשיכו את השיעור הלמדני העמוק, ובראשם עמדו הגאונים הרב ר' זלמן פרמוט - מנהל כולל סלבודקה שהיה מכונה בעולם הישיבות 'ר' זלמן קוברינר', ידידו הרב הגאון ר' בנימין אזיינסקי, וכן אבא וידידו הרב ג'. בתוך ים הצרות בגטו הם עסקו יחד בעמלה של תורה בעומק וביגיעה, כביכול אין גטו ואין נאצים.

הרב ג' היה אדם עשיר, בעל צדקה מפורסם ואחד העסקנים הגדולים לכל דבר שבקדושה בבית המוסר. אני זוכר שהוא ארגן ואסף את הכסף למשלוח המזון עבור הפליטים מבני הישיבה שבזמן המלחמה הגיעו לוילנה. בית משפחת הרב ג' בקובנה היה בית לתפארת והתקיימו בו תורה וגדולה במקום אחד. אחיו הגדול של יהודה היה חברו הטוב של אחי היקר רפאל. הם למדו יחד לפני המלחמה ב'יבנה'. בקובנה היה מכונה יהודה בשם החיבה 'יודלה'. הוא היה ילד חביב ונחמד, ילד השעשועים של משפחתו ואהוב על כולם. אביו ואחיו הגדול של יודלה ניספו במחנה 1 בלאנדצברג. כעת הגיע הנער יודלה ג' למחנה באיטליה, ואבא לא ידע מה לעשות איתו מרוב חיבה ואהבה.

הנער השני היה שמואל גפן, וגם הוא ניצל בניסים נוראים. למדנו יחד ב'תפארת בחורים' בגטו. אביו היה אחד מצדיקי עולם, והיה אומר שיעור בישיבת 'אוהל משה' בסלבודקה. לא זכיתי להכיר את אביו, אך ברצוני לספר על גדלותו.

לפני כמה שנים פגשתי בארץ יהודי אמריקאי, תלמיד חכם גדול, ששימש כראש ישיבה חסידית באמריקה והתבקש לעלות לא"י ולהגיד שיעור בישיבה חסידית גדולה. כשהוא שמע שאני מקובנה, הוא שאל מיד אם הכרתי את הצדיק הגדול הרב גפן מסלבודקה.

רבי אברהם גרודזינסקי זצ"ל
בשיחה בדאצה עם תלמיד

הוא סיפר לי שהוא יליד פולניה ולמד בבחרותו בישיבה בפולניה. כשהגרמנים כבשו את פולניה הוא ברח לליטא, הגיע לקובנה ונכנס ללמוד בישיבת 'כנסת ישראל' בסלבודקה במשך כשנה, עד שהרוסים סגרו את הישיבה. באותה תקופה הוא התגורר אצל הרב גפן. האיש אמר לי שמלבד גדלותו, למדנותו והיותו תלמיד חכם גדול, הוא היה צדיק עצום מיחידי סגולה ממש.

בתשובה לשאלתו אם זכיתי להכיר את הרב גפן, סיפרתי לו שהרב גפן נהרג בפורט השביעי בקובנה כשבועיים לאחר הכיבוש הגרמני, יחד עם עשרת אלפים קדושים וביניהם הגאון הקדוש רבי אלחנן וסרמן הי"ד הטהור. בחסדי שמים נשארה הרבנית מרת לאה גפן בחיים. היא היתה בת אחותו של הגאון הקדוש ר' אברהם גרודז'ינסקי הי"ד, מנהל ישיבת סלבודקה. גם בתה הרבנית מלכה ובנה הרב ר' שמואל גפן נותרו בחיים. הרב ר' שמואל גפן היה תלמיד חכם גדול ואחד מגדולי ישראל.

כשראש הישיבה האמריקאי שמע זאת, הוא אמר לי שהוא עוזב מיד את המקום וממש רץ לראות את בנו מחמדו של הגאון הצדיק והקדוש הרב גפן.

אבא התמסר אל הנערים ככל יכולתו, ממש כמו אבא אמיתי. אולם, לאחר כשבועיים כבר הגיעה אניה כדי לקחתם לא"י. אנו נפרדנו מהם ונשארנו באיטליה. לפני עלייתם לארץ אבא דיבר איתם וביקש שכאשר יגיעו לארץ יבקשו להכנס לישיבה ליטאית, והם אכן הבטיחו לנהוג כך. יש לציין שנער כבן ארבע עשרה שעבר את המחנות האיומים כבר לא היה נער, היה לו ידע בדרכי החיים כמו זקן בן מאה שנה. כמה שבועות לאחר שעלה הנער שמואל גפן לארץ, הגיעו למחנה שלנו אימו הצדקנית הרבנית מרת לאה גפן וביתה - אחותו הגדולה. הם כבר לא פגשו אותו, וכנראה נסעו אחריו כדי להתאחד.

עליתם לארץ ישראל

כשנפרדנו מהם היינו בטוחים שהם נכנסו ללמוד בישיבה. הם עלו יחד עם הנערים מכפר הנוער, ובהגיעם לארץ חולקו כל הנערים בקיבוצים השונים של המפלגות

השמאלניות, כמו קיבוץ גבעת השלושה של מפא"י בפתח תקוה. רבים מן הנערים הגיעו מבתים חסידיים, ולא עלה על דעתם שהאוכל במקום לא כשר והשבת מחוללת. לא היו להם קרובי משפחה שאפשר לפנות אליהם, ובינתיים הם נשארו בקיבוצים ושמחו למצוא פינה שאפשר לחיות בה. הנס של הנער שמואל גפן היה שהגאון הגדול הרב חיים קרייזווירט, שאשתו הרבנית היתה בת דודה ראשונה של אמו של שמואל, הגיע לקבל את פניו. הגאון הרב קרייזווירט לחם כאריה כדי להוציא את שמואל מהקבוצה ולקחת אותו תחת חסותו. הוא הכניס אותו לישיבת פוניבז' וכך הציל אותו. הוא זכה לצמוח לגדול בישראל והיה מיחידי סגולה ממש.

רבי חיים קרייזווירט זצ"ל

הנער השני, יודלה ג', לא זכה לכך. דודתו, שכנראה לא היתה אשה דתית, הגיעה לקבל את פניו. היא השפיעה עליו להכנס לכפר הנוער בקיבוץ גבעת השלושה, ואמרה ששם ידאגו לו והוא יוכל להשלים את כל הידע שהפסיד במשך הזמן ולהשיג מקצוע טוב. אנו לא היינו לצידו, והוא היה גלמוד ונכנע להשפעה של הדודה. הוא לא הבין אז עד כמה החלטתו הינה גורלית.

מימין: רבי צבי גפן, רבי שמואל גפן, ומחותנו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

חשבנו ששניהם נכנסו לישיבות וזכו להקים את דור ההמשך לתפארת המשפחות היקרות והנכבדות. לא קיבלנו באיטליה שום מכתבים מהם.

כשהגעתי עם הנוער החרדי מאיטליה לא"י וזכיתי ברחמי שמים הגדולים להיכנס ללמוד בישיבת חברון בירושלים, התחלתי להתעניין בנערים הללו ושמעתי שידיד נעורי שמואל גפן לומד בישיבת פוניבז'

וגדל בתורה לתפארת. נסעתי לבקר אותו וראיתי שמעיינות החכמה נפתחו לפניו והוא כולו שופע דברי תורה. הוא חזר באוזניי על שיעורי ראש הישיבה הגאון רבי שמואל רוזובסקי, וממש קינאתי בו על העובדה שהוא כבר הפך לאחד ממצוייני הישיבה, ואילו אני רק עכשיו התחלתי ללמוד. בדבר מצוה מותר כמובן לקנא, וקנאה זו דרבנה אותי ללמוד בכל כוחי ולהשלים את מה שהפסדתי במשך שנות הכיבוש הרוסי והגרמני. ראיתי בחוש מה אפשר להשיג בסיעתא דשמיא במשך זמן קצר. בימי החופש בקיץ, בשנתי הראשונה בישיבה, הייתי נוסע כל יום לישיבת פוניבז' אל ידיד נעורי ר' שמואל, והיינו נהנים האחד בחברת השני.

שאלתי אותו היכן הנער יודלה ג', והוא סיפר לי שדודתו השפיעה עליו להשאר בקיבוץ, ללמוד מקצוע ולהתקדם בחיים. כששמעתי זאת, רצתי מיד לקיבוץ ונפגשתי עימו. הפגישה ההיא קרעה את ליבי. הילד העדין, שהיה כולו מחמדים וממתקים, הפך לנער גס ופורק עול. ראשו היה גלוי וניכר עליו שהשליך מאחוריו כל עול. הבחנתי שבצריף המגורים שלו היו מיטות רבות, והנערים ישנו יחד עם נערות באותו חדר מגורים. שאלתי אותו: "יודלה, איפה אתה ואיפה ההבטחה שלך לאבא שאתה הולך עם שמואל לישיבה?! מה נעשה ממך, הרי אתה נצר למשפחה כה חשובה ומפוארת, מה איתך?" הוא סיפר לי שהגיע לארץ ורצה ללכת לישיבה כמו שהבטיח, אך דודתו השפיעה עליו להשאר בקיבוץ ולא היה אף אחד שניסה לשכנעו אחרת. הוא נשאר כאן, ולאחר שנה וחצי כבר לא היה לו כל קשר לדת ישראל.

החלטתי לנסות להשפיע עליו ואמרתי לו: "בא איתי עכשיו לישיבת חברון, ואני אדאג לכל מחסורך", אך הוא ענה לי במשפט אחד: "יצחק יקירי, אני כבר שרוף ואיני יכול לחזור. הסתכל סביבך ותבין הכל".

אנשי הסוכנות נלחמו על כל נער ונאבקו להשאיר את כולם בקיבוצים. מה היה אכפת להם שכמה נערים בודדים מתוך אלף ילכו לישיבות?! המלחמה איתם היתה קשה ומתישה.

אני עליתי לארץ דרך קפריסין, ובמשך חודש שהיתי במחנה ביניים בעתלית ובקרית שמואל. גם שם ניסו אנשי הסוכנות להשפיע עלי ללכת בדרכם, אך הם ראו מיד שאני לא בשבילם ועזבו אותי.

נפרדתי מהנער יודלה ג' בשברון לב. בלילה בא אלי בחלום אביו הצדיק והקדוש, ואמר לי: "יצחק, איך השארת את בני יקירי, הנצר היחיד שנותר בחיים מכל המשפחה,

בקיבוץ של פורקי העול בגבעת השלושה?" עניתי לו: "מה אני יכול לעשות עוד? נסעתי אליו וניסיתי להשפיע עליו לצאת מהקיבוץ, אך הוא סירב!"

עשרות שנים עברו עלי מבלי לראות שוב את יודלה ג'. כעת, לאחר יותר מיובל שנים, התקיים כינוס של ניצולי המלחמה. והנה, אחד האנשים ניגש אלי כשדמעות חונקות את גרונו וביקש לדבר עימי. רק לאחר דקות ארוכות הבנתי שמדובר ביודלה ג'. שמחנו כמובן להיפגש זה עם זה, ושאלתי אותו על משפחתו. הוא לא היה מסוגל לדבר, וכל העת השתנק מבכי. לאחר מכן הוא אמר לי שהוא זכה להקים משפחה אך לא זכה להמשיך את דרכו של אביו הצדיק והקדוש. כשהוא ראה אותי עם משפחתי, הוא נזכר בעיר מולדתו קובנה ובבית המוסר שאביו היה אחד מן המיוחדים ביותר בו. בשברון ליבו הוא סיפר על דודתו שגרמה לו לעזוב את דרך אבותיו.

רבי אברהם שמואל פינקל זצ"ל

ראיתי מול עיני שתי דמויות של נערי קובנה - האחד הינו הרב שמואל גפן, שגדל לתפארת וזכה לדורות של תלמידי חכמים וראשי ישיבות, והשני הוא יודלה ג', שהגיע ממשפחה מיוחסת אך לא זכה להמשיך את הדורות בדרך הנכונה. אף פעם לא מאוחר ועדיין לא אפסה תקווה. ד' יעזור שיזכה לחזור למקורות.

הרב שמואל גפן נשאר ידיד נפש שלי, ממש כמו אח. כיום קשה להבין זאת, אך כל מי שהיה בגטאות ובמחנות ושתה ביחד מכוס הייסורים, חי באחווה עם יתר הניצולים כמו משפחה מלוכדת וכל אחד שמח בשמחתו של השני.

המחבר עם הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר נכדו של רבי אברהם שמואל פינקל

אמו של חברי היקר הרב שמואל גפן שליט"א נשארה באיטליה עם בתה במשך כשנה. לאחר מכן היא עלתה לארץ בעלייה בלתי ליגאלית ונשלחה לקפריסין. אני הגעתי לקפריסין מעט לפניה. בכל פעם בה הגיעה אנייה חדשה לקפריסין היינו עומדים ליד השער ומחפשים קרובים ומכרים בין העולים. כך פגשתי את הרבנית גפן עם בתה היקרה. כשהגיע תורם לקבל

רבי אברהם גרודז'נסקי זצ"ל
בפתח רכבת

סרטיפיקטים, הם עלו לארץ והתגוררו בבני ברק. בימי החופש הייתי נוסע לחברי היקר ר' שמואל ומבקר את אמו אצילת הנפש שתמיד כבדה אותנו ככל יכולתה. היחס שלה אלי היה כאם לבנה. כעבור זמן היא נישאה בנישואין שניים לגאון הצדיק ר' שמואל פינקל, בנו של הסבא מסלבודקה, ועברה לגור בירושלים. מדי שבת הייתי בא לבקרה יחד עם בנה ר' שמואל, וכך התקרבתי מאד לגאון הצדיק ר' שמואל פינקל. פעם שמעתיו מתבטא ואומר שטוב לו איתה עד מאד והיא אישה יקרה ועדינת נפש.

דודה, הגאון הצדיק רבי אברהם גרודז'נסקי, התאלמן ונותר עם ילדים קטנים. הרבנית גפן נכנסה לבית וטיפלה בכל הצרכים כמו אם. כך היו כל חייה רצף של טוב לב ועשיית חסד. היתה זו דמות של אם בישראל מליטא שלפני המלחמה.

בתה היקרה מרת מלכה התחתנה בא"י עם ת"ח בשם הרב יעקב רוטברד מישיבת לומז'ה בפתח תקווה, זכתה להקים משפחה לתפארת וצאצאיה ממלאים את הישיבות בארץ. בנה הבכור משמש כמגיד שיעור בישיבה גדולה בירושלים. במשך הזמן הכרתי את בעלה הגדול וקשרתי עימו קשרי ידידות.

אחי דוב חוזר לגרמניה

לאחר שחברי כפר הנוער נשלחו לא"י - ואילו הסרטיפיקטים שלנו חולקו ע"י אנשי הסוכנות למכריהם ולידידיהם, לא ראינו כל סיכוי לקבל סרטיפיקטים חדשים והחלטנו לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגאלית.

אחי הגדול דוב התאושש וחזר לקו הבריאות, וכאשר הבין שלא נקבל אישורי עליה - לא רצה לשבת ולהתבטל סתם. שמענו שיהודים רבים הגיעו מרוסיה לגרמניה והקימו שם קיבוצים כהכנה לעליה בלתי חוקית לארץ. דוב שמע שהסיכויים לעלות לא"י מגרמניה גדולים יותר. הוא נפרד מאיתנו ונסע לגרמניה במטרה להצטרף לקיבוץ כלשהו ולעלות במהירות לא"י. הוא פגש שם את אחת השכנות שלנו מגטו קובנה שהיתה יחד עם אמא במחנה שטוטהוף, והיא סיפרה לו שאמא החזיקה מעמד לאורך

כל הדרך ועבדה עם נשים נוספות בשדותיהם של האיכרים הגרמנים. לקראת החורף, כשנגמרה עונת הזריעה, החזירו אותן ברכבת למחנה המרכזי בשטוטהוף. תוך כדי נסיעה קבלה אמא התקפת כאבים כתוצאה מאבנים במרה, אך לא היו לה תרופות והיא נפטרה ברכבת. השכנה מסרה לנו בדיוק את תאריך הפטירה של אמא. הנספים ברכבת הובאו למחנה שטוטהוף אך הם לא זכו לקבורה אלא נשרפו בקרמטוריום. כך עלתה לשמים נשמתה של אמנו הצדקנית הי"ד הטהור. היא זכתה לדורות של תלמידי חכמים, ונכדיה וניניה ממלאים את הישיבות הקדושות כפי ששאפה כל חייה.

הדרך למשרפות בשטוטהוף

אחי דוב שלח לנו מיד מכתב בו כתב את הבשורה המרה. כשאבא קיבל את הידיעה על פטירת אמנו הצדקנית הוא קרא לי ולאחי היקר רפאל ואמר לנו לשבת על הארץ כשעה ולהתאבל על אמא כדין שמועה רחוקה. הורדתי דמעות על אמנו הצדקנית. 'קדיש' לא אמרתי, כיוון שקבלנו את הידיעה לאחר שנה מפטירתה.

כפי שכתבתי, בהיותי במחנה בגרמניה חלמתי שאמא הביאה לי מגש עם גחלי אש, אך לא עלה על דעתי שהיה זה רמז לפטירתה. כמובן, לפי הלכה לא ניתן להגיד 'קדיש' על פי חלומות. כל כך שאפנו שגם אמא תינצל ותתאחד עם כל המשפחה, אך לא זכינו לכך.

בשעה בה התאבלנו על אמא עברה דמותה לנגד עיני. נזכרתי בצדקותה של אמנו ובאהבת התורה שלה. כפי שכתבתי, אבא סיפר לנו שלאחר החתונה היה יושב ולומד בקול, ואמא הצדקנית היתה יושבת בחדר השני ובוכה בקול מרוב שמחה על כך שזכתה לבעל תלמיד חכם גדול. קול בכייתה עלה על קולו של אבא. בלילות החורף הארוכים בקובנה, בשעות הקטנות של הלילה, היתה אמא יושבת ליד אבא בעת שהיה לומד, וכל הזמן היתה שומרת עליו שלא יירדם לאחר יום העבודה הקשה. בקשתה של אמנו הצדקנית מאבא היתה - עד עכשיו למדת בשביל העולם הבא שלך, כעת תלמד קצת גם עבור העולם הבא שלי. כל התורה והמעשים הגדולים של אבינו הגדול היו בשותפות עם אמנו היקרה, אך היא רצתה שעה נוספת של לימוד תורה לאחר לימוד של שמונה שעות רצופות.

אמא כבדה את הוריה שגרו בביתנו בצורה יוצאת דופן, ובפרט את סבינו - הגאון רבי משה ליב כגן - הרב של ההר הירוק בקובנה. כשהיתה בבית לא נתנה לאף אחד מאחיה לשמש את הסבא הגדול, באומרה שהיא זכתה שההורים יגורו בביתה ולכן כאשר היא נמצאת בבית זוהי זכותה לשרת אותם. היא ידעה שאביה הוא אחד מגאוני הדור, ומעשיה נבעו מאהבת וכיבוד התורה. בשבתות ובחגים היא היתה נוהגת כבוד גדול בבני הישיבה שהיו באים לאכול אצלנו, ושירתה אותם ממש כמו שפחה. היא ידעה שהבחורים המצוינים הללו יהיו גדולי התורה של הדור הבא. ביום שישי, לאחר כל ההכנות לשבת, היתה אמא לוקחת שני סלים גדולים ומחלקת בשר ודגים לכבוד שבת לגלמודים ולתלמידי חכמים. אנו, הילדים, ספגנו בכל איברינו את כבוד התורה שראינו בבית.

היא לא זכתה לאף נכד בחייה. היא נפטרה גלמודה במחנה האיום שטוטהוף ואפרה פוזר על אדמת גרמניה. אמא יקרה, זכית שנכדייך וניניך מפארים את הישיבות בארצנו הקדושה, והכל בזכות מעשייך הגדולים. יהי רצון שנזכה לקיום נבואת יחזקאל הנביא והעצמות היבשות תחיינה, ומהאפר הקדוש שפוזר באדמת גרמניה יברא בורא העולם עצמות, בשר, גידים ועור ויפיח בך רוח. וכשנזכה לתחיית המתים בקרוב תזכי לראות במו עינייך את יוצאי חלצייך עוסקים בתורה כשאיפת חייך.

במשך שנים הייתי שבור ואבל על אמנו הצדקנית, וידעתי שרק דבר אחד יכול לגרום לה כבוד ונחת רוח בעולם העליון - לימוד בישיבה קדושה. רציתי לממש את חלומה הטהור לעלות לארצנו הקדושה ולגדול בתורה.

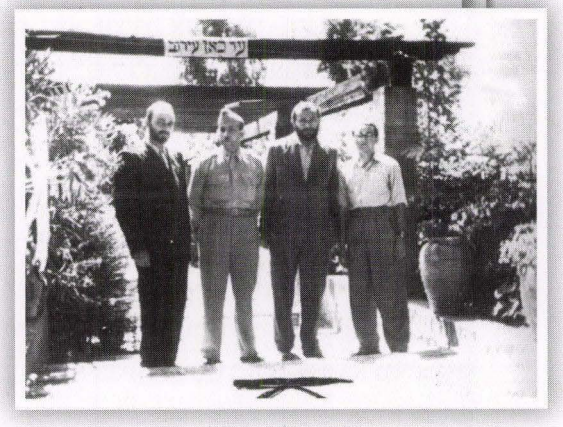
הרבנות של אבא

אבא בתקופת הרבנות באיטליה

בינתיים החל אבא להתמסר לציבור החרדי. הוא עדיין נלחם עם עצמו בנוגע לעול הרבנות. הוא היה מוכן לעשות הכל, אך לא להקרא 'רב'. הוא פחד מאד שמא יהנה מכבוד התורה ואולי הוא אינו ראוי לכך. כפי שכתבתי, בעבר כבר הופנו אליו שתי הצעות רבנות בקובנה, ובשום אופן הוא לא רצה לקבלן.

האנשים באיטליה ראו את גאונותו וצדקותו של אבא, והתחננו אליו - למדנו דרך חיים אשר נלך בה. הרב ר' יוסף לב, מזכיר הקיבוץ, פנה אל אבא ואמר לו: "צא מהענווה

בדיקת העירוב באיטליה
מימין: הרב מ' דז'אלובסקי, הרב לייבל קוטנר, קצין אמריקאי, רבי יעקב שטרסר

שלך! אין לנו אף אחד מלבדך שיכול לשמש כרב, ואף לא ספר הלכה. קבל את הרבנות ואז תקים לנו שחיטה כשרה, מקווה, עירוב וכל צרכי הדת". אבינו הצדיק עבר מלחמה פנימית קשה ביותר האם לקבל את הרבנות, וחשב לעצמו שיתכן שנותר בחיים יחד עם כל בניו רק כדי לתת מענה לצורך הזה. ואכן, הוא החליט שהוא מחויב לקבל על עצמו את הרבנות ללא שכר. אולם, היה לו תנאי אחד - ברגע שיבוא אדם גדול בתורה ובהלכה שאפשר לסמוך עליו, הוא ימסור לו מיד את הרבנות ויפסיק לפסוק הלכות.

אבא החל לארגן את הקהילה ופסק בכל חלקי התורה. הוא חש שמחובתו להשפיע על אנשים לחזור לקיום המצוות בתכלית ההידור. חיי המחנות הסתיימו, וכעת צריך להודות לד' על הניסים הגדולים והנוראים ולקיים את מצוות התורה בהקפדה. בילדותי בקובנה לא שמעתי את אבא דורש ונואם, אך כעת הוא שינה את טבעו וכל העת דרש וחיזק את כולם בקיום המצוות. הוא החדיר בכולם יראת שמים, והמצב השתנה לטובה. אבא התחיל להגיד שיעור קבוע, ובית המדרש התמלא עד שכבר לא היה בו די מקום. כמה מניינים נערכו, ובית הכנסת הפך למקום המרכזי ביותר בסנטי-מריה.

הבעיה הגדולה שלנו היתה מחסור בכסף. אנשי הקיבוץ לא עבדו, והאוכל מטעם אונר"א לא התאים לחרדים. לא היה כמעט מה לאכול, אך הנהלת הקיבוץ עשתה את המקסימום האפשרי.

הלימוד בבית המדרש

יצרתי קשרי ידידות עם שלושה נערים בני גילי. הבחור הראשון הוא הרב ישי מנדל, שכיום הוא אחד מתלמידי החכמים הגדולים בבני ברק. הבחור השני הוא הרב יצחק דוד רזמוביץ הגיע מבית חסידי. הוא עלה לא"י בשנת תש"ז והיה מתלמידי החבורה הראשונים בישיבת ויז'ניץ בתל אביב. כעבור זמן התעלה בלימוד ובחסידות והפך לגבאי של האדמו"ר מויז'ניץ. אלו היו הנערים עימם התחברתי. הם הגיעו מהונגריה ושהו כשנה במחנות בגרמניה, אך עד אז ישבו ולמדו בישיבות בהונגריה. לי היה חסר

רציני של חמש שנים בהן לא יכולתי ללמוד בישיבה, וכמובן שלא היה בכוחי להידמות לרמת הלימוד שלהם. למרות זאת, הם היו ידידי הקרובים. התרחקתי מהנערים עימם גרתי בקבוצת 'גאולים'. ידעתי שדרכם אינה דרכי. הנער השני לא רצה בשום אופן לגור עם הנערים בכפר הנוער, אפילו לא באופן זמני. נפגשנו בבית המדרש ולמדנו ביחד.

הרב יצחק דוד רזמוביץ
בתקופת המחנה באיטליה

אבא הבחין שבכל זאת אני קצת מתבטל והולך בבוקר עם כולם לשחות בים שעות ארוכות. הוא קרא לי ואמר: "דע לך, אם תמשיך להתנהג כך - תשאר עם הארץ". כששמעתי מאבא את דברי התוכחה הללו, הזדעזעתי ואמרתי לו שבשום אופן איני רוצה להיות עם הארץ. הכינוי 'עם הארץ' הבהיל אותי כאילו היה צרעת או שחפת. זכרתי מילדותי בקובנה את היחס כלפי תלמיד חכם, ולעומת זאת - כלפי עם הארץ. אנשי קובנה לא ביישו את עמי הארצות ח"ו, אך הללו פחדו לפתוח את פיהם לפני תלמידי החכמים. המון העם ראה בת"ח אדם עליון והעניק לו כבוד מלכים. עם הארץ הרגיש את עצמו כגס רוח.

אבא הקדיש לי מזמנו היקר וישב ללמוד איתי מספר שעות, ובמשך היום הייתי חוזר בעצמי על הדברים. הרגשתי שחבורת הנערים מכפר הנוער אינה מתאימה לי. הם החלו להתחבר עם הקבוצות השמאלניות, כמו 'השומר הצעיר' ומפא"י, ואני חשתי כזר ביניהם. למעשה, הנערים התחלקו בין המפלגות השונות. כפי שכתבתי, לפני שהוקמו המפלגות היו יוצאי המחנות כמו משפחה אחת, אך אח"כ החלו פילוגים, מחלוקות וריחוק. הנערים היו בגילאי 14-16 וכמעט לא זכרו את הבית, במיוחד שרידי יהדות פולניה שהיו כחמש שנים תחת הגרמנים הנאצים. רובם הגיעו ממשפחות דתיות וחסידיות, אך לא היה מי שיסחוף אותם אחריו. לחיילי הבריגדה היה כוח, הם נתנו אוכל טוב, והמדריכים שלהם הרצו לפני הנערים ולימדו אותם את שירי א"י. הם הקימו שם בית ספר ותיכון וכבשו את ליבם של הנערים. אנחנו עוד טרם הרגשנו עד כמה הזמן הזה הינו גורלי.

מאה פעמים מסכת חולין

בשלב זה החל כוכבו של אבא לדרוך. התמדתו בתורה יומם ולילה היתה עצומה. אנשים בקשו שהוא יעבור לישון בקיבוץ החרדי, והביאו לאבא מיטה טובה, כר ושמיכות. אנחנו ישנו על מיטות חבלים עם מזרן פשוט וללא כר.

אבא מצא גמרא חולין ולמד במתיקות שאינה ניתנת לתיאור. מדהים היה לראות אדם בגילו לומד במרץ נעורים. לאחר שנים סיפר לי אבא שהוא חזר מאה פעמים על מסכת חולין בשנה אחת. לא היה לאבא שולחן ערוך יורה דעה, והוא פסק מדברי תוס' ורא"ש, מעדני יום טוב ודברי חמודות על הרא"ש. כמו כן, הוא החל להקים מערכת של שחיטה כשרה. כל החרדים רצו שאבא יסדר להם קידושין וראו בכך ערובה להצלחה בחיים, ואכן - הם זכו להקים דורות ישרים. אבא ראה את כח השפעתו ונסע לכל מקום לסדר חופה וקידושין. כמובן, לפני הכל הוא היה מלמד אותם את הלכות קיום הבית היהודי. רק לאחר לימוד כל הדינים הוא היה מסדר חופה וקידושין, וכל השאלות הובאו אליו. פעם כבדו אותו לסדר קידושין במחנה סנטי-דז'ריה, שהיה במרחק של כעשרים קילומטרים מאיתנו, ולאחר החופה כבר היה מאוחר מכדי לחזור הביתה. הוא נכנס לבית המדרש המקומי והחל ללמוד. לפתע הבחין אבא בשו"ע יורה דעה שבו הלכות שחיטה וטריפות, בשר וחלב ותערובת, עם ש"ך וט"ז ובאר היטב. אבא שאל את אנשי המקום למי זה שייך, והם הראו לו את בעל האוצר. אבא ניגש לבעלים ושאל אם יורשה לו לשאול את הספר לכמה שבועות כדי שיוכל ללמוד את ההלכות הללו. הוא הסביר שעליו לפסוק הלכות ואין לו שום ספר הלכה. האנשים במקום לא הכירו את אבא, ותשובתם היתה שאוצר יקר כמו יורה דעה הם אינם יכולים להשאיל. אבא בקש רשות ללמוד את הספר בבית המדרש והם אפשרו זאת.

אבא התיישב בבית המדרש לאחר תפילת מעריב, ובמשך כל הלילה ישב ולמד מבלי להכניס לפיו דבר מאכל כלשהו. למחרת בבוקר באו האנשים לתפילת שחרית וראו שאבא יושב באותו מקום בו ישב בתחילת הלילה ולומד. הם פנו לאבא ואמרו לו: "על מקרה כזה לא חשבנו, קח בבקשה את הספר יורה דעה וסע לביתך לשלום". אבא בקש לשאול את הספר לשלושה שבועות, ובמשך תקופה זו חזר שבעה עשר פעמים על תוכנו. הוא שכח אפילו לאכול בימים אלו. לא יכולתי להחליף מילה עם אבא, הוא היה פרוש מהעולם לחלוטין ולמד בהתמדה עצומה שאינה ניתנת לתיאור. כעבור תקופה סיפר לי אבא שגם בלילות הוא לא הצליח להירדם מפני שכל הזמן עברו בראשו דפי הגמרא, דברי רש"י ותוספות ומפרשי הש"ס. אבא אמר לי שהרגיש בחוש סיעתא דשמיא מיוחדת בפסיקת ההלכות, ותלה זאת בזכות הרבים. כדי להקים קהילה עם מערכת שחיטה, מקוואות ויתר הצרכים דרוש ממון רב. כנראה שהג'וינט התחיל לשלוח תמיכה לאחר שנוכח בגדלותו של אבא ובעובדה שאין לו כל דרישות כספיות לעצמו.

בדיקת המקווה

החשוב מכל היה לבנות מקווה טהרה. עד אז טבלו במי הים הקרים והדבר הפריע לחיי המשפחה. כפי שכתבתי, לאבא לא היו ספרי הלכה, אלא רק משניות ומעט גמרות. ההשגחה העליונה כוונה שלפני המלחמה היתה לו קביעות ללמוד הלכות יורה דעה כל לילה לאחר הלימוד בשעה שתיים אחר חצות. כעת, לאחר המלחמה, הביא לו לימוד זה תועלת עצומה. אבא בנה מקווה לתפארת עם כל ההידורים, אך בכל זאת פחד לקחת אחריות על דבר חמור שכזה וחיכה שאחד מהרבנים הגדולים יוכל להעניק למקווה את הסכמתו. בחג הפורים הראשון לאחר השחרור בא אלינו לביקור הרב הראשי של א"י - הגאון הרב יצחק אייזיק הרצוג. אבא שמע שהרב הרצוג שימש קודם לכן כרבה הראשי של אירלנד, ומטבע הדברים בוודאי טיפל בנושא המקוואות. ואכן, אבא הלך עם הגאון הרב הרצוג לראות את המקווה, וכולנו ליווינו אותם בהליכתם. היתה זו חגיגה ממש כמו הכנסת ספר תורה חדש. רק התזמורת היתה חסרה. אבא הראה את המקווה עם האוצר, והגאון הרב הרצוג אמר שהכל עשוי בתכלית ההידור.

ביקורו של הרב הרצוג זצ"ל במקוה באיטליה

הרב הרצוג זצ"ל במחנה לשמאלו הרב מישקובסקי זצ"ל
לימינו ר' בנימין מינץ ז"ל

הגאון הרב הרצוג התפעל מאד מאבא. הוא לא חשב לפגוש גאון שכזה לאחר הגיהנום במחנות. כשחזר לארץ, סיפר לכולם על הפלא של אבא. הדברים סופרו לי כאשר למדתי בישיבת חברון ע"י הבחורים המבוגרים שהלכו אז לרב הרצוג לשמוע את רשמיו לאחר הביקור במחנות. הגאון סיפר להם שפגש באיטליה תלמיד חכם עצום מליטא שבנה את המקווה בתכלית ההידור. הוא הוסיף וסיפר ששאל את אבא קושיה עצומה בהלכות מקוואות לאחר שבמשך שנים רבות הוא מתקשה בה וכבר הציגה לפני רבים מחכמי ירושלים, אך עוד לא קיבל תירוץ ששבה את ליבו. להפתעתו, אבא השיב לו מיד תירוץ גאוני.

אבי המחבר מדבר לכבודו של הרב הרצוג זצ"ל בביקור באיטליה

אבא, בענוותנותו הרבה, היה אומר שהוא מרגיש בחוש סייעתא דשמיא בכל פסקי ההלכות שהוא פוסק, אך אני גם ראיתי את העמל והיגיעה שהשקיע בלימודו באופן שלא ניתן לשער. הוא ממש יצא מהוויות העולם, היה כולו קודש לד' ולן בעומקה של הלכה. בד"כ היה לומד בכל יום עשרים וחמישה דפי גמרא עם רש"י, תוס' ומפרשים בכל עומק העיון. אבא הרגיש שכל רגע הוא מתנת חיים, וכאשר סיים לעסוק בצרכי הציבור שב מיד ללימודו. אנשים ראו את צדקותו ותפילותיו וכולם, מכל החוגים, נכנעו לו. אבא לא התנשא על אף אחד והתנהג כאילו הוא אחד מבני החבורה.

כל רגע היה יקר לאבא מאד. ההשתתפות בסעודת מרעים, אפילו בסעודת מצוה, היתה קשה עליו. למרות זאת, הוא ידע שיוכל להשפיע על כולם בדיבוריו ולכן היה יושב עם כולם, שר זמירות ומדבר דברי חיזוק בתורה, ביראת שמים ובקיום מצוות. החסידים בקשו מאבא שיחלק שיריים, אולם אבא לא הסכים לכך בשום אופן. "אני לא אדמו"ר", אמר בתגובה לבקשתם, "הבה נאכל כולנו מהקערה בחבורה אחת ויהיו בינינו אחדות ורעות. יהיו אלה שיריים של כולם".

לאחר פטירתו של אבינו הצדיק, עשרות שנים לאחר מכן, התרחצתי בקיץ בים ופגשתי שם את אחד החסידים שהיו איתנו בקיבוץ בסנטי-מריה. כשראה אותי, הצביע עלי החסיד ואמר לחברו שאני בנו של ר' שרגא מאיטליה. חברו שאל אותו: "מי היה ר' שרגא?" והוא ענה לו: "תאר לעצמך, לאחר הגיהנום הנוראי שעברנו פגשנו פתאום יהודי גאון וצדיק מאין כמותו. איך אוכל לתאר לך את גדלותו? מצאנו 'חזון איש' באיטליה! האם את גדולת ה'חזון איש' אפשר לתאר?!"

אבא היה מקודש בעיני אנשי המקום, וכל הזמן רק ברח מכבוד. כל רצונו היה לקרב את כולם לקיום מצוות ולבנות את העם היהודי שקם מהאפר.

עם הגאון רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי

כיומיים לאחר פורים הגיעו לאיטליה הגאון הרב חזקיהו יוסף מישקובסקי ור' בנימין מינץ והביאו קצת כסף מוועד ההצלה של העזרה העולמית של הרבנים. הכסף ניתן לאבא

הרב מישקובסקי במחנה

על מנת לעזור ליהדות החרדית במקום, והוקדש עבור מטבח הקיבוץ החרדי לשם רכישת בשר כשר ומצרכים נוספים לימות הפסח. אבא ידע שהגאון הרב חזקיהו יוסף מישקובסקי שימש לפני המלחמה כרבה של העיר קריניק והיה מקורב ביותר לראש בני הגולה הגאון ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי מווילנה. הרב מישקובסקי היה בנו של הגאון והצדיק רבי חיים ליב סטוויסקר, עימו למד סבא, הגאון ר' משה לייב כגן, בכולל אישישוק. הסבא היה מזכיר את שמו בחרדת קודש, ובכל פעם בה הזכיר את שמו היה קם מלוא קומתו לכבודו.

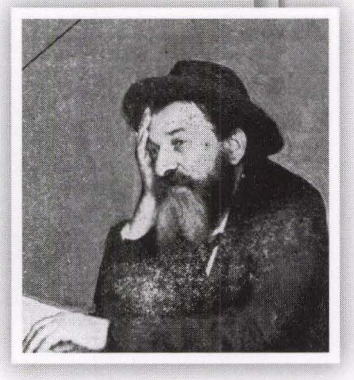
לאבא היו שאלות קשות בבדיקת העופות. העופות חיו בחצרות ובלעו זכוכיות, ובמעיים שלהם היו פצעים רבים. הרבנים בחוץ לארץ לפני המלחמה התקשו מאד בשאלות סבוכות אלה. היה צורך לבדוק אם הקרום שנמצא ליד הפצעים הינו קרום טבעי של המעיים - ואז העוף כשר, או שמא הקרום עלה לאחר המכה והעוף טרף.

המחבר עם רבי חיים שאול קרליץ זצ"ל

שמעתי מהגאון הגדול רבי חיים שאול קרליץ זצ"ל שאביו הגאון רבי מאיר זצ"ל סיפר לו שהדבר הקשה ביותר ברבנות בעיירות ליטא היתה בדיקת המעיים של עופות שהיו נגועים בפצעים.

אבא ישב כל הלילה עם הגאון הרב מישקובסקי כדי לראות עשרות דוגמאות של פצעים במעיים ולבדוק ביחד אם פסק כשורה. בבוקר הגענו להתפלל תפילת שחרית ופגשנו את שניהם עוד יושבים ודנים בעופות. בנוסף לדיני העופות, התייעץ אבא עם הגאון הרב מישקובסקי בנוגע לשאלות חמורות אחרות שהובאו לפניו. יש לציין שעדיין לא היו לאבא ספרי הלכה, אלא רק גמרות חולין, שבת, נדה ועירובין. כפי שכתבתי, כשחזר הגאון הרב מישקובסקי לא"י באו בני ישיבת חברון לבקרו ולשמוע על הנעשה אצל

הרב מישקובסקי שקוע בשרעפיו

שארית הפליטה. לאחר כשנתיים, כאשר הגעתי ללמוד בישיבת חברון, נודע לי מהבחורים שהגאון הרב מישקובסקי אמר להם בהתפעלות שפגש באיטליה יהודי גאון וצדיק עם ישרות התורה. הוא סיפר להם שלא היו לאבא ספרי הלכה והוא נאלץ לפסוק מתוך הגמרא רש"י ותוס', רא"ש, מעדני יום-טוב ולחם חמודות, והכל פסק כהלכה מבלי להיכשל חס ושלום. היה זה מכוח ישרות התורה. ברבות הימים השיג אבא כמה ספרי הלכות להם נזקק.

גם בקובנה הכירו את גדלותו של אבא בתורה ואמרו עליו שסברותיו נובעות מישרות התורה. כאן, באיטליה, התגלה אבא בכל גדלותו וענוותנותו. ראש ישיבת פוניבז', הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל, סיפר לי שהיה בקובנה בשנת ת"ש ונפגש עם גאון הדור רבה של קובנה בעל ה'דבר אברהם'. הוא שאל אותו מי הם חכמי העיר, והגאון הזכיר את שמו של אבא, שהיה בעל בית, בתור הת"ח הגדול ביותר בקובנה. כמעט בכל יום היה בא המזכיר של רבה של קובנה וקורא לאבא לבוא אל הרב.

הדבר אברהם בביקור בארצות הברית לוחץ את ידו של ראש עיריית ניו יורק מאחור נראה הראי"ה קוק. ובצד שמאל נראה הגרמ"מ אפשטיין זצ"ל

אבא לא ישב ב'מזרח' וגם לא על כסא מיוחד, אלא על ספסל פשוט באמצע בית המדרש יחד עם כולם. כל שאיפתו היתה לקרב את כולם לבורא העולם. קשה לתאר איך היו נראים האנשים לאחר הגיהנום הנורא, והכל השתנה לטובה בהשפעתו של אבא. הוא התגלה כמלאך הגואל. כאשר הגיעו הפליטים שתחת הנהגתו לא"י, כבר היו יראים ושלמים.

בבוקר, כשהגענו לתפילה, ראינו את התפילין המהודרות של הגאון הרב מישקובסקי ובקשנו ממנו להניח אותן ולברך עליהן. היתה זו הפעם הראשונה בה ראיתי תפילין גסות פרודות מעור אחד. כולם נעמדו בתור כדי לברך על התפילין של הרב מישקובסקי. הרגשנו בתפילין שלו קדושה מיוחדת. לאחר תפילת שחרית ערכנו סעודה, והרב מישקובסקי דרש לפנינו. הקשבנו לכל מילה ולכל הגה בענין רב. רצינו מאד לשמוע מגדולי ישראל את דעתם על החורבן הגדול ועל רצח העם היהודי ולקבל מהם ניחומים. לאחר הסעודה עזב הרב מישקובסקי את המקום והמשיך לבקר בשאר המחנות

באיטליה. לביקורו היתה השפעה גדולה על הציבור - הקיבוץ החרדי התחזק מאד ואנשים נוספים באו לאכול במטבח הכשר.

הרב מישקובסקי עם בני החבורה
לצידו ר' בנימין מינץ ור' לייב קוטנר

הרב מישקובסקי לימד אותנו שירי אמונה חדשים, וכך הוא אמר, אנחנו לא יכולים לשאול שאלות על הנהגת הבורא במלחמה האחרונה, אבל מותר לנו לבקש ולהתחנן 'צוה ישועות יעקב', ואז שרנו הרבה זמן את השיר בהתלהבות גדולה, וגם אחרי שנסע משם היינו שרים כל הזמן את שיריו, זו היתה דמות מפוארת שזכינו לראות לאחר המבול.

כפי שכתבתי, הרב מישקובסקי השאיר לאבא כסף מוועד ההצלה כדי להחזיק את המטבח הכשר. ימי הפסח התקרבו והיה עלינו לדאוג למצות כשרות, ליין כשר וליתר מצרכי החג.

האיטלקים שותים יין כמו שהגרמנים שותים בירה, ובכל פינה באיטליה ישנה חנות לממכר יין. היין כנראה נמכר בזול, אך הבעיה היא שמדובר ב'סתם יינם' ואסור לשתותו. יהודי אחד, עם הארץ ממתפללי בית הכנסת שלנו, אמר שהוא אינו מחמיר על עצמו כל כך ואינו נזהר מלשתות את יינם, בפרט בדבר מצווה. בכל מוצאי שבת הוא היה עושה הבדלה על סתם יינם, ולמרות שהסבירו לו שיש הבדל בין לחם ליין, הוסיף וטען כל הזמן "אני לא מחמיר". זוהי דוגמא לעם הארץ.

למעשה, אני כבר לא זוכר אם השגנו לבסוף יין כשר לארבע כוסות, או שאולי בישלנו צימוקים ועליהם בירכנו.

כפי שכתבתי, אבא עבר לגור עם אנשי הקיבוץ החרדי. הם נתנו לו חדר נאה, מיטה טובה וכלי מיטה. אחי ואני המשכנו בינתיים לגור עם קבוצת 'גאולים'. המדריך, חייל הבריגדה, ידע שאין לו כל יכולת השפעה עלינו ולא הפריע לנו בדרכנו. לא הופענו באסיפות שלהם ולא האזנו לכל הנאומים. במשך היום הייתי כל הזמן לומד עם אבא.

אפיית המצות בסנטי-מריה

ימי הפסח התקרבו, ואונר"א לא טרח להביא לנו מצות כשרות מאמריקה. אבא וחבריו מהקיבוץ מצאו טחנת קמח שבעליה הסכימו לא לרחוץ את החיטה לפני הטחינה, אך התנו זאת בכך שאנו נדאג לניקיון יסודי של טחנת הקמח. קנינו חיטה, טחנו אותה, שמנו את הקמח בשקים חדשים ושילמנו את שכר הטחינה כפי שנתבקשנו.

כעת חיפשנו מאפיה ישנה של לחם שלא היתה בשימוש כמה שנים ויש בה תנור לבנים שאפשר להכשירו. לאחר חיפושים רבים מצאנו את מבוקשנו, כמובן בעד תשלום. נסענו יחד עם קבוצה גדולה מהקיבוץ כדי לנקות את המאפיה ניקוי יסודי ולהכשיר את התנור לאפיית מצות לפסח. אבא הדליק גזירי עץ ובאמצעותם ליבן את התנור והכשירו. הכשרנו גם את השולחנות שלא היו בשימוש במשך מספר שנים, ושיפשפנו אותם היטב במברשות על מנת שלא ישאר עליהם שום פירור של בצק. כמו כן, ניקינו גם את הקרשים ואת הרצפות. שעות ארוכות של עבודה נמרצת הוקדשו עד שהיתה המאפיה מוכנה לאפיית המצות.

לפתע החל להישמע בכי נורא. האבות שאבדו את ילדיהם באושוויץ והנערים היתומים והגלמודים נזכרו בימים הטובים לפני המלחמה - אז הלכו לאפות את המצות בשמחה גדולה. כעת, לעומת זאת, הם נותרו אחד מעיר ושניים ממשפחה, וכל עולמם חרב עליהם. עבודת ההכשרה נעשתה באווירה של תשעה באב, והדמעות שנשפכו כמעיין נובע שטפו את השולחנות והמרצפות. לא היה צורך לשפוך מים. אבא ראה זאת ופרץ בבכי של כאב והשתתפות בצערם של ידידיו.

לאחר יום של עבודה היה הכל מוכן לאפיית המצות ביום המחרת. בערב חזרנו לסנטי-מריה, ואבא נכנס לבית המדרש, התיישב על הספסל והתחיל לבכות בכי נורא. האנשים במקום, שלא היו עימנו בעת הכשרת המאפיה, נבהלו ושאלו מיד את אבא: "רבינו, מה קרה?" אבא החל לענות להם אך הדמעות חנקו את גרונו ומנעו ממנו את הדיבור. האנשים היו אובדי עצות, ושוב ניסו לחלץ מאבא תשובה - אך אבא רק פתח את פיו ומיד החל לבכות בכי סוער. לאחר כשעתיים אבא נרגע וסיפר להם את מה שהתרחש במאפיה.

משלוח של מצות

לאחר שאפינו את מצות היד בעצמנו, הגיע לפתע משלוח של מצות מכונה מאמריקה.

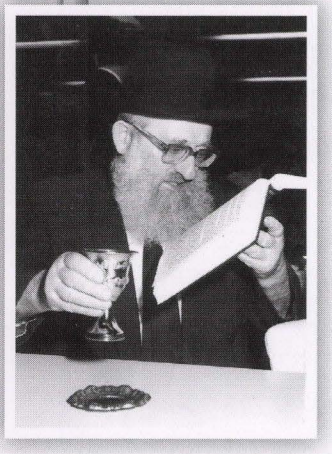
באיטליה היה רב צבאי אמריקאי שדאג לחיילים היהודים לכל צרכי הדת ולמזון כשר. שמו היה הרב אהרן פיפרמן, כעבור זמן נודע לנו שבהיותו בחור הוא נסע ללמוד בישיבת טעלז, ולפני פרוץ המלחמה עוד הספיק לחזור לאמריקה ואז גוייס לצבא האמריקאי.

ר' לייב קוטנר בצעירותו

היו ברשותו מאכלים כשרים ללא דורש, ובמסירות נפש הוא שלח את המצרכים לישיבת 'באר הגולה' ברומא - שם היו לאחר המלחמה שלוש מאות וחמישים בחורים. ראש הישיבה היה הרב הגאון ר' אפרים אושרי זצ"ל. פיפרמן החזיק על כתפיו כמעט את כל הישיבה. כמו כן, הוא שלח מזון גם למקומות נוספים בהם היה ריכוז של חרדים. אלינו נשלחו מצות 'מנישביץ' ושמן 'זופניק' כשר לפסח. בסנטי-צ'זריה הוקם קיבוץ של אגודת ישראל ע"י הצדיק הרב ר' לייב קוטנר. היו בו כמאה איש, ביניהם כשמונים נערים ובחורים. הקיבוץ היה מעין סניף של ישיבת 'מאור הגולה' ברומא. גם לשם שלח הרב פיפרמן מצרכי מזון.

הרב פיפרמן היה מוכר מאד באמריקה ובארץ הקודש. הוא זכה להקים דור ישרים מבורך של תלמידי חכמים. לאחרונה הכרתי את בנו ונוכחתי שהוא תלמיד חכם גדול. אנו במחנה לא הכרנו אותו עד שקבלנו ממנו את המשלוח. הוא החזיק את הקיבוץ בסנטי-צ'זריה. בהמשך דרכי עברתי לשם, כפי שאספר, ויחד עימם הגעתי לארץ דרך קפריסין. בקפריסין היה רעב גדול. האנגלים ממש הרעיבו אותנו. שאלתי את הנהלת הקיבוץ מדוע באיטליה הם דאגו לנו לאוכל, ואילו כאן הם אינם עושים זאת, ותשובתם היתה שבאיטליה היה הרב פיפרמן דואג לכל הצרכים, וכעת הוא איננו עימנו. הקב"ה דואג לעולמו, והרבה שלוחים למקום.

הרב יוסף לב זצ"ל

כשהגיעו המצות של 'מנישביץ' מאת הרב פיפרמן, שמחנו מאד על כך שיהיו לנו מצות בשפע בחג הפסח. את המצות קיבל המזכיר של הקיבוץ, הרב הצדיק יוסף לב זצ"ל, והוא הכניס אותן לחדרו ונעל במפתח. הוא לא ניאות להעביר את המצות למטבח שהוכשר והוכן לפסח, וטענתו היתה שישנם במחנה שלנו מאות נערי ישראל שיאכלו חמץ וכדי למנוע זאת ברצונו למסור להם את המצות הללו. כנגדו, טענו אנשי הקיבוץ שהמצות נשלחו עבורנו, ולמרות כל המזון שהוכן לפסח - עדיין אנו עומדים לרעוב בחג. בנוסף, המטבח של כפר הנוער הוא טרף, ואם כן מה תהיה התועלת במצות?! השיב

הרב הצדיק ר' יוסף לב ואמר: "האוכל חמץ בפסח דינו כרת, אולם אכילת בשר נבלה היא 'לא תעשה'. רבים מן הנערים הינם יתומים ומגיעים ממשפחות חרדיות, אך מחמת אונס הם אוכלים במטבח הטרף. עלינו לדאוג שלכל הפחות הם לא יעברו על כרת!" כנגד טענה זו נסתתמו טענותיהם של אנשי הקיבוץ. זוהי דוגמא לבן תורה של ליטא, תלמידו של גאון הדור רבי שמעון שקופ זצ"ל.

כפר הנוער בסנטי-מריה, בו היו מאות נערים ובחורים, נתמך ע"י הבריגדה הישראלית שהיתה באיטליה. כל המצרכים שנשלחו למטבח הגיעו ממחסני הצבא והיו בלתי כשרים. החיילים אמרו שאין להם מצרכים כשרים משום שהם מקבלים הכל מהאנגלים ומפרישים מהמזון שלהם עבור הנוער.

הרב הצדיק יוסף לב קיבל על עצמו את המשימה לשכנע את הנהלת כפר הנוער לא להביא בימות הפסח לחם, עוגות, ביסקוויטים ומאכלים העשויים מדגן, ובתמורה הבטיח להם מצות כשרות. ההנהלה לא הביעה כל התנגדות, ואדרבה - מצאה חן בעיניהם העובדה שהנערים יאכלו מצות בחג הפסח. הם התעניינו לדעת מנין יהיו לו מצות עבור מאות נערים בכל ימי הפסח, והוא ענה שיש לו כמות מסויימת של מצות, אך הוא לא יביא הכל ביחד - מחשש שמא הנערים יחסלו הכל מיד - אלא שלוש פעמים ביום בזמן הארוחות הוא יביא את מס' החבילות הנדרשות לאותה סעודה. ואכן, מדי יום, שלוש פעמים ביום, הוא היה מביא את חבילות המצות לנערים. היה זה מעשה נס שהמצות הספיקו לכל ימי הפסח.

כך היתה נראית דמותו של בן תורה אמיתי ירא שמים. כאשר זכה לעלות לארץ הפסיק את כל הפעולות הללו, בראותו שישנם אחרים המתעסקים בכך. הוא מעולם לא חיפש מנהיגות. הוא זכה לדורות ישרים ולצאצאים תלמידי חכמים מגדולי ישראל, והוציא ספר המתאר את קורותיו במחנה אושוויץ.

חג הפסח

אבא ניהל 'סדר' גדול לאנשי הקיבוץ החרדי, ומי שרצה יכול היה להצטרף. חגגנו את ליל הסדר עם כל ההידורים, וכל המאכלים היו כשרים בתכלית הכשרות בהשגחתו של אבא. כרים לא היו לנו לצורך ההסבה, וכל אחד היסב על רעהו. אבא דרש לפני כולם והסביר כל פרט, וחיפש להחדיר בלב הנוכחים את מידת הזהירות בקיום המצוות ובכל שטחי החיים. ה'סדר' היה מרומם ביותר, ואני - שזכיתי לשבת ליד אבא עם אחי רפאל - שמחתי באופן שלא ניתן לשער.

אבא נתן את הכסף שקיבל מהרב מישקובסקי להנהלת המטבח לשם קניית עופות לפסח. העופות נקנו שבוע לפני החג, והקמנו להם לול בחצר. נתנו להם מזון והקפדנו שלא יהיו בו גרעיני חיטה כדי שחס ושלום לא יהיה חשש חמץ. אכלנו בעיקר תפוחי אדמה ומעט מצות. קיבלנו בשר, כמובן בצמצום רב, וכן דגים. לא בשלו במטבח 'שרויה' בגלל החסידים. כך עברו עלינו ימי החג.

'שביעי של פסח' הגיע. אצל החסידים נוהגים לומר בחצות לילה את שירת הים מתוך ריקודים ושירים. אצלנו, בקובנה, לא שמענו מכך. אבא ישב כל הזמן ולמד, ולקראת חצות - כאשר עמד לנוח מעט - התפרצו לפתע החסידים לחדרו, שפכו על הארץ מים והתחילו לשיר ולרקוד בתוך המים. אבא לא הספיק לנוח מאומה, אך בכ"ז קם, דיבר איתם והמשיך את השירה והריקודים. היה זה נפלא ביותר.

בשר בקר כשר

לאחר שאבא קיבל מעט כסף למטבח הכשר של הקיבוץ, הוא הקים מערכת של שחיטה כשרה עם שוחטים מהודרים. היה לנו מעט מאד בשר לכבוד שבת, אך היינו מאושרים שהשגנו בשר כשר בתכלית עם כל ההידורים.

בקיבוץ של הרוויזיוניסטים היו למעלה משלוש מאות אנשים ונשים, רובם יוצאי ליטא שהשתחררו מהמחנות. המטבח שלהם לא היה כשר, וכשהם שמעו שאבא ייסד שחיטה כשרה, הם פנו אליו והציעו לו שאם יקבלו קצת בשר כשר - הם מוכנים להפוך את מטבחם לכשר. היתה להם דרישה נוספת: היות ובשבת עליהם להימנע מבישול, הרי שצריך להכין את התבשילים החמים לפני שבת ולהשאיר את הדוודים על האש. מחשש שריפה יש להציב שומר איטלקי גוי לשמור על האש, אך השמירה עולה כסף ואין להם מנין להשיגו. אם אבא ידאג לשלם את שכרו של השומר - הם יכשירו את המטבח.

אבא נזקק כמובן להסכמתם של חברי הקיבוץ החרדי ולא יכול היה להיענות לבקשתם על דעת עצמו. הוא ניגש לדבר עם הנהלת הקיבוץ, אך החברים באו אליו בטענות ואמרו לו שהכסף נתרם עבור אנשי הקיבוץ החרדי, ואין סיבה שנמסור אותו לאחרים ואנו נרעב. אבא עמד על בקשתו והסביר: אתם, אם לא יהיה לכם בשר כשר, לא תאכלו בשר טרף חס ושלום, ואילו מאות אנשי הקיבוץ הרוויזיוניסטי אוכלים גם בשר טריפה. כעת הם מסכימים לעשות מטבח כשר, האם לא ניתן להם יד?!

ואכן, בהסכמתם של חברי הקיבוץ נתן אבא לרוויזיוניסטים את הבשר שנשחט כדין, ומכספו הפרטי שילם את משכורתו של השומר האיטלקי בשבתות. הוא זכה שציבור של למעלה משלוש מאות איש אכלו מזון כשר.

העלייה הראשונה

לאחר שנאספו באיטליה מאות נערים מן המחנות, התקבלו סוף סוף הסרטיפיקטים והעלייה לארץ הותרה באופן רשמי. כל הנערים מכפר הנוער עלו לארץ בקבוצות מגובשות תחת הנהגתם של חיילי הבריגדה, אולם מתוך קבוצת 'גאולים' הושארו כשבעים נערים באיטליה, ואנו בתוכם. החיילים טענו שהם היו מוכרחים למסור את הסרטיפיקטים שלנו לפליטים מרוסיה שהיו קצינים בצבא הרוסי ומצויים כעת בסכנת נפשות לאור החיפושים אחריהם. הם הוסיפו ואמרו שהארץ זקוקה לקצינים שיגנו עליה ויילחמו בעדה, ולכן נמסרו שבעים הסרטיפיקטים שלנו לאותם קצינים.

האמת היתה שונה בתכלית. מדריכי הבריגדה רצו להכניס את כל בני הנוער לקיבוצים שלהם. הם ידעו שהנערים שלנו באים ממשפחות חרדיות וחסידיות, וראו שלאבא ישנה השפעה גדולה עליהם. הם חששו שאם נעלה יחד עימם - אבא ישפיע על הנערים ללכת לישיבות וכך יקלקל את התכניות שלהם.

החיילים ניסו להרגיע אותנו והבטיחו שהם ידאגו להעלותנו לארץ בעלייה בלתי ליגאלית מיד כאשר הדבר יתאפשר, אך הם כמובן לא קיימו את הבטחתם. סרטיפיקטים נוספים לא התקבלו מאז. בינתיים, מצבו של המטבח שלנו השתפר. הקיבוץ שלנו הפך למרכזה של היהדות החרדית במקום, והכל תחת השפעתו והנהגתו של אבא.

בשלב זה החלה להתארגן עלייה בלתי ליגאלית שכונתה בשם: 'עליה ב". נודע לנו של'פועלי אגודת ישראל' ישנו הסכם עם המארגנים הקובע שבכל אניה בלתי ליגאלית יקבלו גם הם אחוז מסוים של מקומות. ואכן, הקיבוץ החרדי קיבל מספר קטן של מקומות וכמה אנשים מתוכנו היו אמורים לעלות בעלייה זו. ערכנו מסיבת פרידה בקיבוץ ואבא התחיל לדבר. הוא אמר להם: "אתם זוכים כעת לעלות לארצנו הקדושה. לפני שאתם מתחילים להתארגן ודואגים לקבל מקום דיור ועבודה, עליכם להיכנס לגדולי הדור - כל אחד מהחוג שלו - ולשאול בעצתם היכן לגור ובמה לעסוק. הבלבול הוא נורא. חושבים שכל א"י שייכת לאנשי המפלגות השמאלניות, וצריך לדעת כי חובתכם לחיות על פי התורה ולהישמע לגדולי הדור". דבריו הותירו רושם עמוק בלב

כולם, ויש לציין שכל אלו שעלו מהקיבוץ שלנו לא"י נשארו יראים ושלמים וזכו לדורות מבורכים על ברכי התורה והיראה.

כשהבנתי שלא אקבל בקבוצה שלנו מקום לעליה, לא מצאתי כל תועלת בהישארותי בקבוצה. בכל מקרה לא השתתפתי בפעילויות שלהם, ואדרבה - ממש התרחקתי מהם. החלטנו, כמה בחורים מקבוצת 'גאולים' ואני ביניהם, לעבור לקיבוץ החרדי בסנטי-צ'זריה. אחד הבחורים שהחליטו על הצעד הזה היה הבחור החשוב ר' ישראל פוזנר ז"ל, שלאחר מכן היה ממקימי מושב קוממיות בא"י ויד ימינו של הגאון רבי בנימין מנדלסון, רבה של קוממיות. שם, בקיבוץ שהקים הרב הצדיק ר' לייב קוטנר זצ"ל, היו כשמונים נערים ובחורים. הקיבוץ נחשב כסניף של ישיבת 'באר הגולה' שברומא, והתנהל תחת השפעתו והדרכתו של הרב קוטנר.

ר' לייב קוטנר בערוב ימיו

אבא שכנע אותי לנסוע לשם מכיוון שמתוקף רבנותו היה עסוק עד למעלה מראשו וכבר לא היה לו הרבה זמן ללמוד איתי. הוא הכיר את המקום וידע שהוא בעל צביון חרדי מובהק.

הקיבוץ היה מסונף ל'פועלי אגודת ישראל' והם חשבו ליצור מהקבוצה הזאת קיבוץ חרדי בארץ. היו לנו שם את כל הסיכויים לקבל את המקומות של מפלגת 'פועלי אגודת ישראל' בעליה ב', ולכן עברתי לשם. כפי שאתאר, זכיתי לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגאלית, ובינתיים נהניתי מאד מכל אנשי הקיבוץ שהיו יראי שמים בתכלית. מצאתי שם חברים כלבבי, וכל היום למדתי והתכוננתי לקראת כניסתי לישיבה גדולה בארץ הקודש.

אבי נותר בסנטי-מריה לדאוג לכל צרכי הציבור, וכולם קבלו עליהם את מרותו. אנשי הקיבוץ והקהילה דאגו לכל ענייניו של אבא, וכך יכולתי לעזוב אותו בלב שקט.

עריכת גיטין

מתוקף תפקידו היו פעמים בהן נאלץ אבא לערוך גיטין. כפי שכתבתי, היו מספר מקרים בהם רבנים גדולים התירו עגונות לאחר שעד נאמן וכשר העיד שראה את הבעל המדובר מובל לבור ההריגה, למרות שלא ראה אותו נהרג ממש. אבא בשום אופן לא רצה להתיר את המקרים הללו, וייעץ לעגונות להמתין כמה שנים ולברר בין כל המכרים

והידידים אם שמעו משהו אודות הנעדרים. הוא הוסיף וייעץ להן לנסוע לגדולי הדור בארץ הקודש ולקבל מהם את ההיתר להינשא בשנית. ואכן, כפי שצפה אבא בחכמתו, ארעו כמה מקרים בודדים בהם הבעל שנחשב כמת חזר לפתע, והאישה שנישאה על פי היתרם של גדולי החכמים נאלצה לקבל גט.

אבא מאד פחד לתת גיטין, היות שאם חלילה לא כותבים את השם כראוי או לא מקפידים על כל ההלכות כקוצו של יו"ד - הגט פסול והאשה נחשבת כ'אשת איש'. למרות כל חששותיו, אבא התאמץ בכל כוחו לערוך את הגיטין. הוא הסביר לי שכעת, לאחר המלחמה, ישנה הפקרות גדולה ביותר, והגברים עלולים לברוח ולהגר למדינה עלומה כלשהי ולהותיר את האישה עגונה כל ימי חייה. אבא לא רצה לקחת על כתפיו את האחריות הנוראה להשאיר אישה עגונה.

ישיבת מאור הגולה

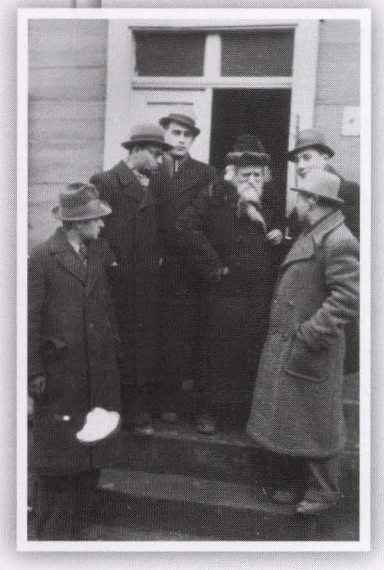
את הגט צריך היה לערוך על יד נהר. אבא החליט לנסוע לרומא, שם גם היתה ישיבת 'מאור הגולה', ולערוך שם את הגט. אבא שכר סופר שכתב גיטין על קלף כפי הנהוג, וצירף אליו שני תלמידי חכמים. בסייעתא דשמיא הכל נכתב בתכלית הכשרות ובחסדי שמים אבא לא נכשל בזה אף פעם.

אחד מחברי, שהיה עימי בסנטי-מריה ועבר ללמוד בישיבת 'מאור הגולה' ברומא, סיפר לי שלאחר המלחמה התאסף ברומא ציבור של כשלוש מאות וחמישים בחורים, ואחד מראשי הישיבה היה הגאון הרב אפרים אשרי מישיבת סלבודקה. הרב אשרי היה עמנו בגטו קובנה, וכבר כתבתי שהוא היה הרב שלי ב'תפארת בחורים' בגטו. רוב הבחורים במקום הגיעו מהונגריה. למעשה, הם היו במחנות רק כשנה, ועד אז ישבו ולמדו בישיבות בהונגריה.

רבי אפרים אשרי זצ"ל מעוטר בטלית ותפילין
על חורבות גטו קובנה

חברי סיפר לי שלאחר עריכת הגט נכנס אבא להתפלל מעריב בישיבה, והבחורים - ששמעו שאבא הינו ת"ח עצום משרידי חכמי ליטא - בקשו ממנו לתרץ קושיה מסויימת של רבי עקיבא איגר. חברי העיד בפני שאבא לא אכל ולא ישן, ובמשך כעשר שעות עמד ותירץ את ר' עקיבא איגר. דפים שלמים מן הש"ס עברו בראשו בעל פה, והם ראו בחוש את העמל והיגיעה של לימוד התורה של ליטא. היתה זו הפעם הראשונה בחייהם בה שמעו עומק ובקיאות שכאלה. רק אז הם הבינו מהי תורת ליטא. אבא היה מתבטא ואומר: "כדי לתרץ רבי עקיבא איגר צריך לחתוך ש"ס לעומק ולרוחב". ההתעוררות שהיתה שם אינה ניתנת לתיאור. מאות בחורים נעמדו לשמוע את חידושיו של אבא, ולא הלכו לישון או לאכול עד שהגיע זמנה של תפילת שחרית. אבא ניסה להסתיר את גדלותו, אך מעיניהם הבוחנות של גדולי התורה לא יכול היה להימלט. רבה של קובנה, בעל ה'דבר אברהם', אמר על אבא לפני המלחמה שהוא הת"ח הגדול ביותר בקובנה. כאן באיטליה, לאחר המלחמה, התגלה אבא במלוא הדרו וצדקותו שלא ברצונו.

רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל

אבא היה תלמידו המובהק של הגאון רבי ברוך בער בסלבודקה. פעם בא אחד מקרובי משפחתנו, שהיה מגדולי תלמידי טעלז, ודיבר בלימוד עם אבא. הוא אמר סברא מתוקה בהגיון כדי לתת הבנה ברמב"ם מוקשה, אך אז התרומם אבא ובכעס רב אמר: "בסברא של הגיון רצונך לתרץ רמב"ם מוקשה?! כדי לקבל קצת הבנה ברמב"ם צריכים לחתוך את כל הש"ס!"

אבא חיפש תמיד את העומק והישרות, אך לא ויתר על ראיות מכל חלקי ש"ס. ללא ידיעה מקיפה סבר שאין לגעת בענין מוקשה משום שהדבר נחשב לגילוי פנים בתורה שלא כהלכה.

חכמתו של אבא

באחד מימי שישי ישבתי ולמדתי עם אבא בבית המדרש בסנטי-מריה, כשלפתע נכנסו בעל ואשה לבית המדרש ודרשו שאבא יסדר להם גט באופן מיידי.

האשה הצעירה התחילה לבכות ואמרה לאבא שהיא לא עשתה שום רע לבעלה והיא מאד שבעת רצון ממנו, ואין היא יודעת מדוע הוא כועס ומבקש לתת לה גט. היא ספרה

שהיא אשה גלמודה שנשארה יחידה מכל המשפחה, ובקשה מאבא לנסות להשפיע על בעלה שיסכים להמשיך לחיות עימה. האיש פתח את פיו בגסות ואמר לאבא: "רבי, אני מבקש לסדר גט תיכף ומיד, ואם היא תדבר עוד מילה אחת - במשך שש שנים הייתי פרטיזן וגרתי ביער כמו חיה, אחרי מכה אחת שלי היא כבר לא תצטרך שום גט".

עברתי מיד לצד השני ונעמדתי ליד האיש. פחדתי שהוא ירים יד גם על אבא, ואני - שהייתי במלוא כוחי - שמרתי שלא יתפרע. האישה התפרצה בבכי ונעמדה בצד בפחד רב, שמא בעלה יחליט להרוג אותה במקום. היא עמדה בצד ובכתה.

לאחר מעשה סיפר לי אבא שהוא פחד מאד שמא אם לא יעשה גט - הוא מפקיר את האשה לחיי עגינות. האיש היה מסוגל לברוח ולהשאיר אותה עגונה לכל ימי חייה, ואת זה היה אסור לאבא להרשות.

אבא פנה לפרטיזן ואמר לו: "אתה צודק, אשה כזאת אתה באמת צריך לגרש". ליבו של אבא נקרע בראותו את האשה מתייפחת בבכי סוער, אך הוא המשיך: "דע לך, כדי שהגט יהיה כשר ובהמשך יהיו לך חיים טובים, צריך לכתוב אותו על קלף כמו ספר תורה ע"י סופר ירא שמים שיכתוב הכל בכשרות ובכוונה. בנוסף, צריך לכתוב את הגט ליד נהר, כמו תפילת 'תשליך' בראש השנה. היום יום שישי והזמן קצר, לא נוכל להספיק לנסוע לרומא ולהעמיד בית דין לכתיבת הגט". אבא הוסיף ואמר לו שאם אכן יכתוב את הגט יחולו עליו כל הברכות שבעולם, אך הזהירו שאם הוא חושב להשאיר את אשתו עגונה ולברוח - תבואנה על ראשו כל הקללות הכתובות בתוכחה. אבא החל לברך אותו בברכות רבות והבחין בחכמתו שהאיש נרגע מעט מהברכות. בשלב זה הוציא אבא כסף מכיסו, נתן אותו לאשה ואמר לה: "דעי לך שבשבת אסור לריב. קחי את הכסף, קני דגים ובשר כשר לשבת והכיני את האוכל הכי טעים לכבוד שבת קודש. התנהגי כאילו אתם אינכם מתגרשים וכאילו כעת היא החופה שלכם".

הוא הבטיח להם שביום ראשון לאחר התפילה, בשעה שש בבוקר, הוא מזמין מונית על חשבונו ונוסע עימם לרומא לסדר גט כשר. כך נסתיימה השיחה. אבא הבחין שהבעל נרגע, אך בכל זאת הזמין מונית לרומא ליום ראשון בבוקר. הוא התפלל בהשכמה וחיכה יחד עם נהג המונית לזוג, אולם הם לא הופיעו בשעה שנקבעה. אבא שילם לנהג פיצוי ושלח אותו לדרכו, באומרו שאם יזדקק לו - יקרא לו בשנית.

אבא הבין שהם התפייסו ומאז לא שמע מהם. לאחר כמה שנים נסע אבא באנייה לאמריקה, ולפתע הבחין באשה צעירה ומאושרת המשחקת עם שני ילדיה החמודים.

האשה הבחינה באבא ומיד התנפלה על רגליו בהיסטריה ואמרה: "אני היא האשה שבאה אליך בסנטי-מריה כדי לסדר גט. לאחר שהכנתי שבת יפה עם הכסף שקבלתי מכבודו כפי שהצטווית, נרגע בעלי לחלוטין ומאז אנחנו חיים באושר. אלו הם שני הילדים שנולדו לנו".

זו היתה דמותו של אבא. לאחר המלחמה הוא נתגלה כמלאך המושיע, והכל בחכמת התורה. סיפורים אלו הם רק מקצת ממעשיו הגדולים שנתגלו לנו. שהיתי עימו במשך רוב שעות היום, אך הוא היה נסתר ונעלם. כל חייו כוונו למטרה אחת ויחידה - קידוש שם שמים. הוא חי את חייו לאחר המלחמה על מנת לקדש שם שמים ולמסור עצמו לטובת הציבור.

המצב הרפואי

לאחר שזכינו להשתחרר מהמחנות האיומים, מבטנו על החיים השתנה. לא היו לנו שאיפות לחיי תענוגות בעולם הזה, לא חפשנו עושר והסתפקנו במה שהיה לנו. היינו לבושים בסמרטוטים, אך מאושרים ושופעים שמחת חיים. התפללנו שד' יציל אותנו מדקדוקי עניות, אולם לעשירות לא שאפנו כלל וכלל ולא התפללנו לזכות בה.

לא הענקנו חשיבות רבה למחלות, ובפרט לחום. גם מי שקדח מארבעים מעלות חום היה מסתובב ברחוב כרגיל. במחנות בגרמניה הורגלנו לצאת לעבוד עם ארבעים מעלות חום, וכעת לא ראינו צורך לשכב במיטה במצב כזה.

בינתיים, לאחר העלייה הראשונה של בני הנוער לארץ, התאספו בכפר הנוער שלנו בני נוער חדשים שהובאו ע"י אנשי הבריגדה מפולניה, הונגריה ורומניה. הסיכויים לקבל סרטיפיקטים היו קלושים ביותר, ואנשי ה'הגנה' החלו לנסות לארגן עלייה באמצעות ספינות קטנות של מאה איש. תקוותם היתה שהספינות הקטנות הללו תצלחנה להגיע לחופי א"י מבלי להתגלות ע"י האנגלים. אנשי הבריגדה פתחו בית ספר עממי ותיכון ברמה גבוהה כדי להכין את הנוער לעלייה וללמדו את השפה העברית.

סבלנותם של בני הנוער הוותיקים שהושארו באיטליה פקעה. הם שהו במחנה באיטליה כתשעה חודשים, ולא ראו כל סיכוי לעלות לארץ. הם החלו לחפש דרכים נוספות וחשבו לעבור לקיבוצים אחרים בהם יהיו להם סיכויים טובים יותר להצטרף לעלייה בלתי ליגאלית. מלחמת העולם הסתיימה, וגם יפן נכנעה. חששנו שמא יתחילו לשחרר את אנשי הבריגדה העברית, ואנו נישאר תקועים באיטליה מבלי שאף אחד

הפגנה בעד קבלת אישורי כניסה לארץ ישראל

ידאג לגורלנו. העולם היה עדיין סגור ושום מדינה לא נתנה ויזות למשוחררי המחנות. דאגה גדולה החלה לקנן בנו.

יום אחד נערכה אסיפה והפגנה גדולה של כל אנשי המחנה. אלפי אנשים נאמו, ומשלחת יצאה לראש המחנה - שכנראה היה מהצבא האנגלי - בבקשה לקבל אישורי כניסה לא"י. אולם, שום דבר לא השפיע על האנגלים. היו להם האינטרסים שלהם והם לא השתכנעו מההפגנות שלנו כמלוא הנימה.

משטרה פנימית

אנשי המחנה החלו להפנים שהישיבה במחנה תהיה לזמן ארוך, ואם כך - יש צורך להקים מערכת של משטר במחנה. התפרנסנו על ידי אונר"א, אך הם לא התערבו בנעשה תוך המחנה.

יום אחד החלו להתהלך שמועות הטוענות שאנשים בעלי ממון מהמחנה נשדדו ונרצחו על ידי חבורת פושעים. הצורך בהקמת משטרה פנימית היה דחוף, על מנת שפרשת הרצח תֵחקר ומעשים כאלה לא יחזרו על עצמם. למעשה, באיטליה כבר התקיימו בחירות והוקמה ממשלה איטלקית. החוקים שנחקקו היו בפיקוחן של בנות-הברית, וכל עניין אזרחי ומשפטי היה אמור להימסר בידם. אנו חשבנו שהמשטרה האיטלקית עודנה פשיסטית כמקודם, ולא רצינו לערב אותה בענין. אט אט הוקמה משטרה פנימית שהורכבה מאנשי הפרטיזנים שהיו ביערות. אחד מאנשי המשטרה היה בעברו מפקד הפרטיזנים ביער, והוא קיבל כבוד גדול וסמכויות רבות. הם נכנסו לעובי הקורה בפרשת הרצח שנלחשה מפה לאוזן והחלו לחקור את האנשים בסביבה להיכן נעלמו התשודים ברצח. הם ניסו בכל כוחם לעלות על עקבותיהם של הרוצחים.

המקום בו היינו היה מקום יוקרתי שנועד לבילוי ולקיט בימות הקיץ. העיירות כולן היו ממוקמות על שפת הים, ובסביבה היו כרמים רבים. אויר צח שרר בכל האזור, וגם בחורף היה האקלים חמים ונעים. בדרום איטליה היתה עניות גדולה, אך בצפון איטליה, לעומת זאת, פרחו התעשיה והמסחר, והעושר היה נחלת הכלל. רוב האדמות בדרום היו שייכות לנסיכים או לפריצים, והאיטלקים המקומיים עבדו אצלם והרוויחו מעט

מאד. בזמן המלחמה החרימו בנות-הברית את המקומות הללו לטובת פליטי המלחמה. הצפון והדרום היו כה שונים זה מזה, עד שנדמה היה כאילו מדובר בשני עמים שונים.

הקבוצה שלנו שוכנה באחד הבתים בו התגוררה משפחה איטלקית שקיבלה זיכיון לשמירה במקום ולפתיחת חנות לממכר יינות. המשפחה היתה עניה ביותר. יום אחד התחוללה מהומה בבית האיטלקי. בני המשפחה יצאו החוצה בריצה לקבל את פניה של הנסיכה האיטלקית בעלת המקום שבאה בכרכרה הדורה. בעלת החנות ליינות כרעה על רגליה ונשקה את אצבעות רגליה של הנסיכה כאילו היא שפחה שלה. הזדעזעתי לראות את המחזה. היא פשוט רעדה שמא תחליט הנסיכה לזרוק אותם מהדירה ומהחנות שהיתה מקור פרנסתם.

בבתים בהם שהינו לא הותקנו עדיין ברזי מים. התושבים היו חופרים במרתף בור לאגירת מי הגשמים ועושים פתח גדול בתוך הבור בכל הקומות כדי לאפשר שאיבת מים לשימוש ביתי. בנוסף, הותקנו ברזים ברחוב ומשם שאבו כולם מים נקיים לשתיה ולבישול.

כפי שסיפרתי, בשלב זה נמנעו אנשי המחנה מלשתף את המשטרה המקומית בסיפור הרצח. המשטרה הפנימית שהוקמה במחנה החלה לבדוק את הבית בו התגוררו האנשים שנעלמו. לפתע הם הבחינו שהפתח הגדול ממנו שאבו מים סתום באבנים גדולות, וחשדם התעורר. הם המשיכו בחיפושים ביתר מרץ ומצאו סימני דם יבש על הקירות שליד הפתח של המתקן. הם אסרו מיד את האיש היחיד שנותר בבית בחשד לסיוע ברצח. הם החלו להוציא את האבנים שסתמו את פתחו של בור המים, וריח נורא של גופה עלה באוויר. האיש שנרצח נמצא לבסוף בתוך המים. התברר, כי נודע לשכנים שיש לו כסף, והם החליטו לרצוח אותו ולזרוק את גופתו לבור המים. הם סתמו את הפתח באבנים ונעלמו עם הכסף הגזול. המשטרה פתחה בחקירת האיש שנותר בבנין. הוא היה חייט במקצועו. בתחילה הוא הכחיש הכל, אך לבסוף הודה שהאנשים שברחו רצחו את האיש העשיר. הפרשיה החלה להיוודע לציבור וכולנו הזדעזענו: לרצוח יהודי, שריד מן המחנות שנשאר בחיים, כדי לשדוד את כספו?! הזעזוע היה עמוק ביותר לאור העובדה שהרוצחים השפלים היו יהודים. אנשי המשטרה התלבטו מה לעשות באיש שנחשד בסיוע לרצח. לפי החוק אסור היה להחזיק בסוד את פרשת הרצח, ועל המשטרה היה למסור את החשודים מיד להנהלת המחנה ולאנשי אונר"א.

בינתיים הוחזק החשוד בבית מעצר. הוא קיבל כמובן מכות הגונות כדי שיפתח את פיו ויגלה פרטים נוספים, אך הוא פחד כנראה שידם של הרוצחים תגיע אליו וסירב

לדבר. לאחר עינויים קשים הוא ביקש לצאת לשירותים שעל שפת הים. הוא יצא בליווי שוטרים, ואז קפץ למים מהחלון של השירותים. הוא חשב שיוכל להימלט מחוקריו דרך הים, אך לרוע מזלו הוא לא ידע לשחות והחל לטבוע. השוטרים שמרו ליד השירותים ולא הבחינו שהוא בתוך המים, אך אז הוא התחיל להקים צעקות ולהתחנן שיצילו אותו מטביעה. השוטרים החלו לדון ביניהם אם כדאי להצילו או שמא עדיף להניח לו לטבוע ולהתפטר ממנו. לבסוף, הוחלט שעדיף להצילו על מנת למנוע את התערבותם של האיטלקים בפרשה. כפי שציינתי, המשטרה האיטלקית נחשדה בעינינו כפשיסטית, ולא רצינו שהיא תתערב בחיינו ותגלה את קיומה של המחתרת של ההעפלה לארץ. למעשה, הם זרקו לו חבל ומשכו אותו החוצה. אינני זוכר מה היה סופו של הסיפור.

במקרים רבים, כאשר יהודים נחשדו ברצח איטלקים, אנשי הבריגדה העלימו את החשודים מהמקום ובתוך זמן קצר שלחו אותם לארץ בעלייה בלתי ליגאלית. הסיבה לכך היא, שכידוע באיטליה היתה מאפיה איטלקית שהלכה והתחזקה במלחמה. לאחר המלחמה הם הקימו מחתרת חזקה ורצחו אנשים שלא צייתו להם. אנשי הבריגדה חששו שאנשי המאפיה יזרקו את החשדות של הרציחות על אנשי המחנה היהודים, ולכן החליטו לסלק מיד את האנשים הללו מאיטליה. אני באופן אישי הכרתי בקפריסין אדם מבוגר שלפי דעתי לא היה מסוגל לפגוע בזבוב, והוא סיפר לי שהעלילו עליו שרצח איטלקיה והעלים את גופתה. הכל היה שקר וכזב. אנשי הבריגדה שלחו אותו תוך שבוע לא"י בעלייה בלתי ליגאלית, אחרת היה נרקב זמן ארוך בבתי הסוהר באיטליה.

הספר במחנה היה יוגוסלבי ואשתו היתה יהודיה. הוא היה גיבור עצום ובעל כוח רב. פעם אחת הוא הכה את אחד היהודים במחנה מכות רצח, ואז תפסו אותו אנשי המשטרה המתנדבת והכניסו אותו לבית המעצר. אולם, הוא היה כה גיבור עד שהצליח לשבור את שער הברזל בידיו וברגליו ולברוח מן המעצר.

אנשי המשטרה המתנדבת ראו שבלתי אפשרי להקים משטרה פנימית יהודית שתתפקד כמשטר בתוך משטר. למרות זאת, היתה תועלת בכך שהוקם כוח משטרתי פנימי במחנה, מפני שהדבר היווה איום על אנשי העולם התחתון. מאז לא שמענו יותר על פרשיות רצח במחנה.

מסביב למקום מגורינו היו פרושים עשרות קילומטרים של כרמים. הכל היה שייך לפריצים, והאיטלקים המקומיים היו עובדים שם בימי הבציר ומזה התפרנסו במשך השנה כולה. לאחר המלחמה היתה ההפקרות גדולה, והפליטים התקשו להסתגל לחיי אזרחות תקינים ולשמירת החוק. בלילות היינו מתגנבים לכרמים הענקיים וממלאים

שקים מלאים בענבים, ובמשך כל היום היינו אוכלים אותם. בתחילה האיטלקים לא הרגישו בגניבות הללו משום שהשטחים היו ענקיים, אך ברגע שהדבר הורגש הוצבה שמירה הדוקה סביב הכרמים והחגיגות נגמרו.

לאחר ישיבה ארוכה וחסרת תכלית במחנה באיטליה, אבדו האנשים את סבלנותם וחפשו דרכים יצירתיות לעלות לארץ. היו כאלה שחברו למחתרת של ההגנה, והיו כאלה שקרוביהם היו באמריקה והם החלו להתעניין באפשרות לנסוע לאמריקה או למדינות אחרות. כך נוצרו פילוגים וקבוצות: מי שרצה לעלות לא"י התחבר לקיבוץ ציוני, ואלו שחשבו לנסוע למקומות אחרים יצרו להם מסגרת משלהם. החרדים הצטרפו לקיבוץ של 'פועלי אגודת ישראל'. לא ידענו להבחין בין 'אגודת ישראל' ובין 'פועלי אגודת ישראל', וראינו בשתיהן מפלגה חרדית אחת. אנשי ה'מזרחי' הקימו קיבוץ גדול בסנטי-קרוץ, במרחק של כשני ק"מ מאיתנו. כאמור, הדבר הביא לפילוג ולמחלוקת. האחווה הגדולה ששררה בינינו לאחר המלחמה נעלמה מן האויר, וכל אחד היה קשור למפלגה שלו.

אנשי הבריגדה רצו למנוע מהנערים להסתובב ברחובות, ומלבד הקמת בית ספר ותיכון הם דאגו לבנות גם מגרשים למשחקי כדורגל וכדורסל. אני ישבתי במשך רוב שעות היום ולמדתי גמרא עם אבא. רציתי להכין את עצמי היטב לקראת לימודי העתידיים בישיבה גדולה בארץ, וניצלתי את זמני. בנוסף, השתתפתי בלימודים בבית הספר שלהם ונחשבתי לאחד התלמידים הטובים ביותר. במשך שנה אחת סיימתי את כל תכנית הלימודים של התיכון. הצטיינתי ביותר במתמטיקה, והמורים יעצו לי להמשיך ללמוד איתם בא"י. הם היו בטוחים שאני מתעתד ללמוד מתמטיקה באוניברסיטה, אך אני בחרתי ללכת ללמוד בישיבה גדולה כפי שנדרתי בלילה האחרון לפני השחרור.

בינתיים הייתי דואג להביא לאבא את ארוחותיו וכן לרחוץ את בגדיו יחד עם אחי רפאל. התחלתי לתור אחר מקום מגורים אחר, משום שהבנתי שאין לי יותר מה לעשות בקבוצת 'גאולים'. ראיתי שלא אוכל לעלות לארץ דרכם מכיוון שהם דאגו קודם כל לנערים שלהם. הם ידעו היטב שלא יצליחו להשפיע עלי להצטרף לקיבוץ ציוני.

השמועות על התנפלות האיטלקים

במחנה פשטו השמועות כאילו הפריצים והנסיכים בעלי דירות הקיט רוצים לסלק אותנו מהמקום ולבנות עיר קיט מודרנית. בשלב זה היו עיירות הקיט מולאמות על ידי

צבא בנות-הברית והאיטלקים לא יכלו עדיין לגרש אותנו, אך כוונתם היתה להקשות עלינו את החיים במקום ולגרום לנו לעזוב אותו מרצון.

השמועות אמרו שקבוצה איטלקית גדולה התארגנה עם נשק ומתכננת להתנפל עלינו בקרוב. הבריגדה העברית לא יכלה לסייע לנו, משום שהמחנה שלהם היה בנאפולי ואנו היינו מרוחקים מהם מאות קילומטרים. המחנה בסנטי-קרוץ היה במרחק של כשני ק"מ מסנטי-מריה, ושם היה קיבוץ גדול של רוויזיוניסטים. הבנין שלהם היה ממוקם בדיוק מול הכביש הראשי שהגיע עד אלינו, והם הכינו מצבור גדול של אבנים על הגג. הם תכננו שאם אכן יותקפו ע"י האיטלקים, הם ישליכו עליהם אבנים כבדות וכך יבריחו אותם. גם לנו לא היה נשק, והכנו על הגגות אבנים כבדות.

בערב התרוצצה השמועה שהפורעים האיטלקים מתקדמים אלינו דרך סנטי-קרוץ. מהומה גדולה החלה. הבחנתי במפקד הפרטיזנים מסתובב עם רובה ציד פשוט וכולו רועד מפחד. הגיבור הגדול הזה, שכולנו חשבנו שיצליח להגן עלינו, לא ידע את נפשו. רצתי לבית המדרש וראיתי את אבא יושב ולומד במנוחת הנפש כאילו לא קרה דבר. סיפרתי לו על המתרחש ורציתי שיעלה עימי הביתה ולא ישב במקום פתוח.

בינתיים, האיטלקים שגרו איתנו חששו שאנו עומדים להתנפל עליהם וכולם רצו לכנסיה שלהם. הכומר האיטלקי יצא אלינו ושאל בפחד גדול מה קרה ומדוע אנו רוצים לעשות פוגרום באנשי המקום. סיפרנו לו שישנה שמועה הטוענת שמאות איטלקים עם נשק מתכננים להתנפל עלינו ואנו מנסים לחפש דרך להתגונן מפניהם. הכומר, שהיה למעשה מנהיג המקום, התקשר מיד למשטרה האיטלקית, וכשהגיעו השוטרים האיטלקים שתקה סוף סוף המהומה. הנהלת אונר"א ראתה שלא יתכן להמשיך להחזיק כאן את הציבור, ויש צורך לחפש מקומות אחרים לשכן בהם את הפליטים.

החיים במחנה המשיכו בינתיים להתנהל כסדרם. אנשים חפשו דרכים לעלות לא"י בעלייה בלתי ליגאלית או לנסוע לאמריקה, ואף אחד לא גילה לשני מה בכוונתו לעשות. הכל נעשה בסודיות גמורה בשל החשש שאנשי הבריגדה ינסו לחבל במאמצים השונים.

האיטלקים המקומיים היו עניים גדולים. בסמוך אלינו התגוררה משפחה איטלקית שעסקה בשמירה ובמכירת יין. היין היה מאד זול, והאיטלקים היו רגילים לשתותו בכמויות גדולות. לשומר הבית היתה בת שנישאה לדייג עני. הוא היה אדם צעיר והיתה ברשותו סירה קטנה ומשוטים. מדי פעם הוא היה יוצא לדוג דגים בים עם רשת קטנה, אך לאחר לילה שלם היה דג בקושי כמה עשרות ק"ג דגים. פעם אחת הוא הצליח לצוד

צב ים גדול ששקל למעלה ממאה ק"ג, והיתה שם שמחה גדולה. הם הראו לכולם את הצב הגדול תמורת תשלום, ולאחר מכן חתכו אותו ומכרו את בשרו לאיטלקים כמעדן.

הלילות במקום היו יפים. ביום ראשון הם ישבו ושרו שירים איטלקיים ערבים עם כלי נגינה. היו לנו יחסי שכנות טובים איתם, ולא הרגשנו שום אנטישמיות מצידם. טוענים שאנשי הצפון - הם היו הפשיסטים, ואילו אנשי הדרום כמעט ולא הכירו יהודים כלל.

סבלנו מאד מהחום. היינו רגילים למזג האויר האירופאי, ובלילות התקשינו להירדם מרוב חום. אנשים היו מוציאים את מיטותיהם לחצרות או לגגות וישנו תחת כיפת השמים. שעות רבות בילינו ברחצה בים, וכך הפכנו לשחיינים מעולים. רצינו להתאמן בשחייה כדי שכאשר נעלה לארץ בעלייה בלתי ליגאלית נצליח לשחות בקלות עד לחוף. גם בחורף היינו מתרחצים בים, כיוון שמזג האויר נחשב בעינינו כקייצי ורצינו להתרגל לאקלים של א"י. פעם אחת, בימות החורף, היו גלים גבוהים ביותר והם התנפצו ליד שפת הים. גלי המים הגיעו עד הבתים, ואנו היינו צריכים לסגור את החלונות. לפתע ראינו בחורים איטלקים המתרחצים בים ומתמודדים עם הגלים בקלות ללא כל ציוד. הגלים היו בגובה של כחמישה מטרים, אך הם ידעו איך לעלות עם הגל ולא להתרחק משפת הים. היה זה העונג הגדול שלהם. הסתכלנו עליהם מבעד לחלונות המוגפים והבנו שהשחייה שלנו היא משחק ילדים לעומת השחייה המיומנת שלהם.

לקיבוץ של ר' ליבל קוטנר

כפי שסיפרתי, לא ראיתי כל תועלת בהישארותי בקבוצת 'גאולים'. בני הקבוצה הפכו להיות חברים במפלגה שמאלנית, ואני התרחקתי מהם. אבא עבר לגור בקיבוץ של החרדים, אך אחי רפאל ואני נותרנו בכפר הנוער. היינו אוכלים את ארוחותינו במטבח של הקיבוץ החרדי יחד עם נער בשם ישראל פוזנר שהגיע ממשפחה חסידית, ונער נוסף בשם זלמן. גם הם לא רצו להשאר בקבוצת 'גאולים'. הסרטיפיקטים שלנו נלקחו מאתנו ונמסרו למקורבים של חיילי הבריגדה, ולא היה כל סיכוי לקבל סרטיפיקטים חדשים. החלטנו לעבור למחנה סנטי-צ'זריה שהיה במרחק של כעשרים קילומטרים מסנטי-מריה. נפתח שם קיבוץ של 'פועלי אגודת ישראל' לפליטי המחנות ממשפחות חרדיות, והמייסד היה הרב החסיד הצדיק ר' לייבל קוטנר מלודז'. הוא היה במחנות האיומים בגרמניה ואיבד את ילדיו וכל משפחתו. כעת, הוא החל לארגן את קבוצת הנערים ולקרבם לתורה ומצוות. 'גנזך קידוש השם' הוציא ספר שלם בשם 'תחיינה העצמות האלה' המתאר את הקבוצה.

עוד לא ידעתי ולא הכרתי את התושבים בסנטי-צ'זריה, אך בכל זאת החלטתי יחד עם חברי ישראל פוזנר וזלמן לנסות לעבור לשם. אבא עודד אותי לכך למרות הפרידה ממנו, משום שרצה שאתחיל ללמוד היטב ואוכל לעלות לא"י ומיד ללמוד בישיבה. החברה בסנטי-מריה לא התאימה לי יותר, ואבא כבר היה מאד עסוק בענייני הרבנות במקום. הוא שמח בנסיעתי ואמר שאם לא אהיה מרוצה אוכל תמיד לחזור למקומי.

גם אחי רפאל לא מצא לעצמו מקום בקבוצת 'גאולים'. הוא עבר לסנטי-קרוץ, שם היה הקיבוץ של הרוויזיוניסטים שמנה מאות אנשים, וחלק מהם היו חבריו בקובנה לפני המלחמה. אבא סידר שם מטבח כשר, ואחי חשב שדרכם תהיה לו אפשרות לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגאלית.

המחנה בסנטי-צ'זריה

גם בסנטי-צ'זריה חיינו בקבוצות, אך הקיבוץ שהקים החסיד הצדיק רבי ליב קוטנר יחד עם ידידיו היה קיבוץ לתפארת. היו שם כשמונים בחורים, רובם מהונגריה ומקצתם מפולניה. היתה שם גם קבוצה של חסידים מבוגרים שהחזיקו היטב את הנערים מפולניה.

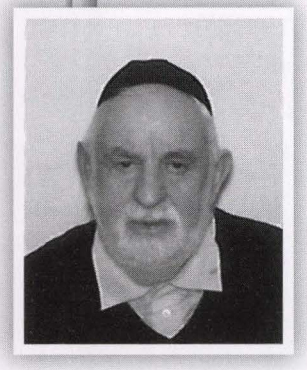

שיעורו של ר' אבא הלפרין שליט"א
[יושב בראש השולחן]

מצאתי במקום כמה אנשים יקרים ומופלאים מאנשי ליטא. אחד מהם היה תלמיד ישיבת טעלז ושמו הרב ר' אבא הלפרין. היתה זו הרגשה מיוחדת לראות לאחר המלחמה בחור ישיבה שנותר עם כל הלהט הישיבתי. הוא היה כולו אהבת תורה, יראת שמים, דקדוק הלכה ובעל חסד בכל לבו ונשמתו. פגשתי בקיבוץ בחור נוסף מליטא, ושמו ר' זלמן שטיימן. הוא היה בחור יקר ביותר, וכל כולו יראת שמים. ר' זלמן שטיימן למד בסמינריון למורים בטעלז. הוא היה בגטו שאוולי ומשם הועבר למחנה 2 בלאנדצברג דרך המחנה האיום שטוטהוף. כשחוסל המחנה, הוא הועבר למחנה 1 בלאנדצברג והלך איתנו במצעד המוות. הוא השתחרר איתנו בכפר 'ביי קירכען' בהרי טירול. שני הבחורים הללו חיו כמו אחים.

שיעורו של ר' זלמן שטיימן שליט"א
[עומד לצד התלמידים]

הרב אהרן בארון ז"ל

בנוסף, פגשתי שם נער בשם אהרן בארון, יליד טבריג שבליטא שהיה גם הוא בגטו שאוולי. נפגשנו במחנה האיום שטוטהוף. הוא היה שם יחד עם אביו שהיה צדיק ות"ח גדול מתלמידי הסבא מסלבודקה. הסבא שלח אותו עם בחורים נוספים מישיבת סלבודקה כדי לחזק את ישיבת טעלז בשיטת המוסר. משטוטהוף נשלחנו ביחד למחנות העבודה בגרמניה. קבוצתנו מנתה שמונה מאות איש, ובתחנת הרכבת בקאופרינג הופרדו מאיתנו שלוש מאות איש ונשלחו למחנה עבודה האיום מיהלדארף - וואלד-לאגר. חברי ואביו היו ביניהם. היה זה אחד ממחנות העבודה הקשים ביותר בגרמניה. אביו נפטר שם מרעב ומעבודה קשה. מתוך שלוש מאות האנשים שנשלחו לשם, נותרו בודדים בין החיים. אהרן היה נער כלבבי, אציל במידותיו וירא שמים. הוא הזמין אותי לגור בחדרו, וכך חיינו ממש כמו אחים. הוא היה מהמייסדים של מושב קוממיות והיה האיש הנאמן ביותר על רבה של קוממיות, הגאון הרב בנימין מנדלסון זצ"ל.

שיעורו של הרב יעקב שטרסר זצ"ל

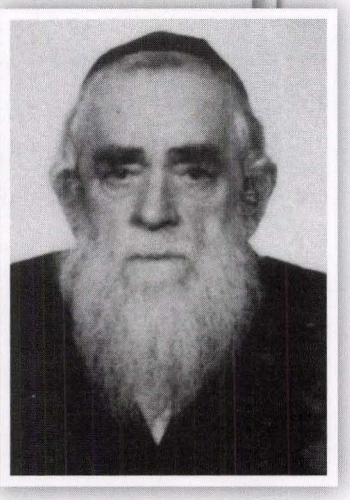
הקבוצה הליטאית היתה כמו משפחה חמה. מצאתי לי פינה של בני תורה אמיתיים של ליטא בתפארתה. בקיבוץ הנוער הוקמו קבוצות לגמרא ולעברית. הרב אבא הלפרין לימד שיעור בגמרא בקבוצה הליטאית, וביתר הקבוצות נמסרו שיעורי הגמרא ע"י חסידי גור. ר' זלמן שטיימן לימד עברית.

בצ'זריה היה תלמיד חכם גדול מאד בשם הרב יעקב שטרסר, נינו של ה'חתם-סופר', והוא היה פוסק הלכות.

רבי יוסף קנובליך

בקיבוץ בסנטי-צ'זריה פגשתי בתלמיד חכם גדול ואחד מצדיקי הדור בשם הרב הגאון רבי יוסף קנובליך. הוא היה חסיד בעלז ונודע בארץ כאחד מעמודי התווך של חסידות

בעלז. הוא היה החסיד המקורב ביותר לאדמו"ר צדיק יסוד עולם הרבי ר' אהרן מבעלז זצ"ל. ראיתי לפני תלמיד חכם עצום וצדיק. התחלתי להתקרב אליו ובקשתי שילמד איתי ויכין אותי לישיבה גדולה. ואכן, הרב קנובליך למד איתי יומם ולילה, ומספר בחורים נבחרים מהקבוצה שלנו הצטרפו לשיעורו. לאחר כמה שעות של לימוד עימו היינו עושים הפסקה וחוזרים על שיעורו, ולאחר מכן חזר הרב קנובליך על מה שלא הבנו והסביר הכל עשרות פעמים נוספות מבלי להתעייף. לאחר החזרה הוא נתן לנו עוד שיעור. הוא היה מוכן ללמד אותנו במשך כל שעות היום והלילה. בתחילה היה לי קשה להבין את האידיש הפולנית שלו, אך אח"כ התרגלתי.

רבי יוסף קנובליך זצ"ל

ספר שלם אפשר לכתוב על קורותיו בשנות המלחמה. כאשר רוסיה כבשה חלק מפולניה, הוא גוייס לצבא הרוסי. במשך שנתיים הוא היה חייל בצבא הרוסי והתכלכל מפרוסת לחם ומים. פעם אחת הוא הגיע עם הצבא הרוסי לקייב שבאוקראינה ופגש ברחוב אדם שהיה נראה לו יהודי. הוא שאל אותו היכן ניתן למצוא מסעדה יהודית כשרה, והאיש פתח זוג עיניים תמהות - חייל רוסי מבקש מסעדה כשרה?! מכל מקום, הוא הראה לו מסעדה כזו, והרב קנובליך השתמש במעט הכסף שאביו נתן לו לפני פרידתם וקנה כוס תה. הוא סיפר לי ששתה את תכולת הכוס והרגיש את החמימות פושטת בכל איברי גופו. לאחר מכן היה קונה בכסף שנשאר לו ביצים והיה אוכל אותן חיות מבלי יכולת לבשלן.

במלחמה הוא נפל בשבי, ובמשך ארבע שנים היה במחנות הקשים ביותר. הוא העיד בפני שנזהר לא לעבור על 'אב מלאכה' בשבת. הוא היה תלמיד חכם וגאון, ועם הידע העצום שלו בהלכות שבת יכול היה להמנע ממלאכה גמורה במסירות נפש. בחסדי שמים עצומים הוא זכה להינצל, וכל שאיפתו היתה לזכות לראות את האדמו"ר הצדיק מבעלז.

בעצמי איני יודע מתי הספיק ללמוד בעמקות כה גדולה. היה לו ראש גאוני, והוא כלל לא ידע שכחה מהי. הוא זכר דברים שלמד בנערותו כאילו למד אותם זה עתה. רצונו היה להסתיר את צדקותו וגאונותו, אך החסידים הכירו אותו. האדמו"ר מבעלז החזיק אותו לידו והתבטא: "אני רוצה אותך לידי".

מעמד הנחת אבן הפינה לבית המדרש דחסידי בעלזא ברח' האדמו"ר מבעלזא 5,
במלאת השלשים לפטירת כ"ק אדמו"ר זצ"ל.
על שולחן הכבוד מימין לשמאל: האדמו"ר מזידיטשויב - פ"ת זצ"ל, האדמו"ר מוהרמ"מ מלעלוב זצ"ל,
יבלחט"א האדמו"ר מבעלז שליט"א בילדותו, הגר"ש וואזנר זצ"ל נואם, הגרי"מ אהרנברג זצ"ל,
הגר"י לנדא זצ"ל - רבה של בני ברק, הגרי"ב רוטנר זצ"ל - אב"ד חליסה.
נראים עוד: הרה"ח ר' מנחם לפקוביץ ע"ה, הגה"ח ר' מנדל שימל ע"ה, הרה"ח ר' יוסף קנובליך ע"ה,
הרה"ח ר' נטע שישיצקי ע"ה, הרה"ח ר' שלום פויגל ע"ה, הרה"ח ר' אברהם רויטמן ע"ה,
הרה"ח ר' שאול ברזל ע"ה, הרה"ח ר' יוסף כהנא ע"ה, ויבלחט"א הרה"ח ר' מרדכי גליק שליט"א.
התמונה מארכיונו של ר' הרשל קליין

אני לא הכרתיו בעבר ולא ידעתי את גדלותו. ראיתי לפני תלמיד חכם גדול שמוכן ללמוד עימי, והתקשרתי אליו מאד. כל אימת שביקשתי ללמוד עימו, הוא נענה לי. הושפעתי ממנו מאד וראיתי בו תלמיד חכם עצום וצדיק המגלם את דמות האדם השלם. הרב החסיד הגאון והצדיק ר' יוסף קנובליך היה מוכר בארץ, אך לדעתי למרות שהיה מוכר היה נסתר ביותר. הוא דיבר בפשטות והחביא את גדלותו כיוון שלא רצה להשתמש בכתרה של תורה, אבל החסידים והמקורבים הכירו אותו ונתנו לו כבוד מלכים.

פעם שאלנו אותו אם יצא לו לראות ספרים של גדולי ראשי הישיבות בליטא. הגאון הרב קנובליך אמר שראה את הספר 'ברכת שמואל' של רבי ברוך בער ליבוביץ ראש ישיבת קמניץ. מי שלא למד בישיבה בדרך ליטא מתקשה מאד להבין את עומק הספר,

אך הוא עבר עליו בקלות והבין הכל. למרות זאת, הוא היה רגיל ללימוד של נוסח פולין והמשיך כך. התפעלתי לראות שכל הדברים הכי קשים בגמרא ובתוספות היו קלים וברורים בשכלו הזך.

הגאון והצדיק ר' יוסף קנובליך העמיד אותי על הרגליים בלימודו, בצדקותו ובכל הנהגתו. הוא הבין שאני שייך לסגנון של יהדות ליטא, אך ידע שלהבנת התורה אין גבולות. צריך רק רצון לשבת וללמוד. כאמור, לשיעוריו עימי הצטרפו עוד כמה בחורים רציניים שרצו לגדול בלימוד. זה היה השיעור הכי חשוב במקום.

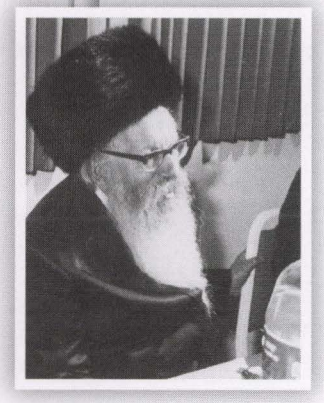
משמים זיכו אותי לפגוש לאחר המלחמה יהודי כה גאון וצדיק כמו הרב ר' יוסף קנובליך. הדבר מראה כי בדרך בה אדם רוצה ללכת - מוליכים אותו. אם רצונך ללמוד תורה באמת, בשמים מכינים לך את הדרכים הטובות ביותר לכך. גם כשזכיתי לעלות לא"י וללמוד בישיבת חברון בירושלים, הוא לא פסק מלהתעניין בי. יום אחד הוא הופיע בישיבה ללא כל התראה, לאחר ששילם על הנסיעה בפרוטות האחרונות שהיו ברשותו, ואמר לי שהשמועות טוענות כי ישנם בחורים בישיבה האוהדים את ההגנה והאצ"ל. הוא חשש שהם ינסו לקרב אותי לפעילות מחתרתית והדבר יוציא אותי מהלימוד, ועצתו היתה שאכנס לישיבה חסידית כגון גור. הוא שכנע אותי ואמר שלמרות שאיני מגדל זקן ופאות כמו כולם ואין זו החברה הטבעית שלי, בכל זאת כדאי לי ללכת לשם וכך אף אחד לא יסחוב אותי למחתרת ואוכל להתעלות בלימוד. דאגתו של הרב הגאון ר' יוסף קנובליך למצבי היתה כה רבה, עד שהוא דיבר כבר עם ראשי ישיבת גור בירושלים ושכנע אותם לקבל אותי על אף שאין לי זקן, והם אכן הסכימו. לבסוף המשכתי ללמוד בישיבת חברון, וכשבחורים מסוימים החלו למשוך אותי להתאמן בנשק ולהתקרב למחתרת, עניתי להם שכאשר יצאתי מהמחנות בקשתי מבורא עולם דבר אחד - לזכות ללמוד את התורה הקדושה בישיבה. "אתם למדתם כל הזמן", אמרתי להם, "אך אני לא למדתי עדיין מאומה. מלבד לימוד התורה אינני מחפש דבר". כששמעו הבחורים את דברי הנחרצים, עזבו אותי לנפשי.

תיארתי את דמותו של הגאון והצדיק ר' יוסף קנובליך על קצה המזלג ממש. הוא פעל גדולות ונצורות למען קידוש שם שמים, ובארץ היה מקורב ביותר לאדמו"ר הקדוש הרבי מבעלז זצ"ל. לעיתים, במוצאי שבתות, הייתי נוסע עם חותני לסעודה שלישית לשולחנו הטהור של הרבי מבעלז. חותני היה מקורב אליו מאד. לא הבנתי מילה מה'תורה' שאמר הרבי, ולמעשה גם לא שמעתי כמעט כלום אלא רק ראיתי את השפתיים הטהורות נעות. הרב ר' יוסף קנובליך עמד בצד והסתכל על הרבי הקדוש, וכשהרבי היה יוצא לפסק זמן קצר, היה עומד וחוזר על ה'תורה' הנפלאה כשסביבו

המוני חסידים. עולם חדש נתגלה לנו כשחזר הרב קנובליך על תורתו של האדמו"ר הקדוש מבעלז.

קיבוץ הנוער בסנטי-צ'זריה

הרב הצדיק החסיד ר' לייב קוטנר התמסר בכל ליבו ומאודו לשמונים הנערים שאסף תחת חסותו. חלק מן הנערים הגיעו ממשפחות חסידיות, אך רובם היו ממשפחות ליטאיות. הנערים הללו התגלגלו לאחר המלחמה בכל מיני מקומות, ולמרבה הצער לא היה מי שיארגן אותם לחזור לחיים דתיים כמו בבית אבא. כעת, החסיד ר' לייב קוטנר וחבר עוזריו התמסרו אל הנערים בכל כוחם. יש לציין בעיקר את העוזרים הקרובים ביותר: החסיד הצדיק ר' לייב יוד, החסיד הצדיק ר' לייב זילברמן והאחים בריקמן. היו עוזרים נוספים, אך איני זוכר את שמם. ה"ה החסיד ר' פנחס אבא אבוביץ נשא בעול ניהול המטבח, והיה זה תפקיד חשוב וחיוני מאין כמוהו, שכן ללא אוכל לשובע לא היתה אפשרות להחזיק את הנוער.

ר' לייב יוד זצ"ל

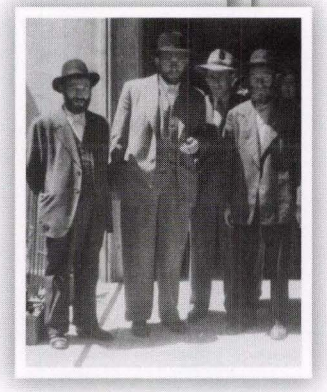
שהיתי בקיבוץ בסנטי-צ'זריה במשך כחודשיים בלבד, ואח"כ נסעתי לעיר ליוורנו שבאיטליה כפי שאכתוב בהמשך. מסיבה זו לא הכרתי אנשים נוספים שהיו ממייסדי הקיבוץ, כמו החסיד ר' משה אבוביץ וחברי הנהלה אחרים שאותם הכרתי לאחר מכן בא"י. כוונת ההנהלה היתה לקרב את הנערים לתורה ומצוות, ולאחר העלייה להקים בא"י קיבוץ או יישוב חרדי עם הגרעין הזה.

בשורה העליונה מימין:, משה טלוביץ, מנדל לוי, חנניה קוזניץ, משה זנדמן. בשורה התחתונה מימין: לייב זילברברג, לייב בריקמן, זלמן הנלנדר, משה יהושע אבוביץ

החסיד ר' לייב קוטנר וחבר עוזריו התמסרו לכל אחד ואחד כאילו היה בן יחיד. כל נער היה אצלם עולם ומלואו. החסיד ר' לייב קוטנר היה פדגוג חינוכי מן המעלה הראשונה והכיר היטב את נפש הנוער. הוא לא הכביד עליהם בלימוד ונתן גם אפשרות ללכת לשחות בים. הנערים ידעו שהלימוד שהם לומדים כעת יהווה בסיס לכל החיים הדתיים שלהם בעתיד ועליהם לנצל כל רגע.

הנהלת הקיבוץ ידעה היטב שהחשוב מכל הוא להעניק לנערים הניצולים אוכל בשפע. כאן, בקיבוץ בסנטי-צ'זריה, היה הלחם מונח

מימין: רבי פנחס אבא אבוביץ
ור' לייב קוטנר

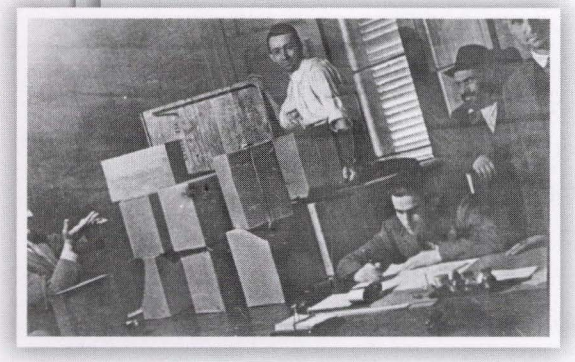
על השולחן, ואפשר היה לקחת ממנו ללא הגבלה. ארבע ארוחות הוגשו בכל יום, ואף שהיו פשוטות הן השביעו את רעבוננו. בבוקר הוגשה הארוחה הראשונה, בצהריים הוגשה השנייה, בשעה חמש אחה"צ הוגשו פרוסות לחם וסלט ירקות, ובערב הוגשה ארוחת ערב. לא היה להם כסף למזון מיוחד והאוכל היה פשוט בתכלית, אך הוא מילא את יעודו וניתן בשפע.

המנהל הרב לייב קוטנר חיפש מקורות שונים שיסייעו בהחזקת המקום. השגת המזון היתה רצופה בניסים. ללא מזון בכמות נאותה היו הנערים עוזבים את המקום, שכן לאחר הסבל והרעב אצל הנאצים הם לא יכלו יותר לסבול רעב.

ימי הפסח בקיבוץ

ברצוני לתאר סיפור שהתרחש טרם בואי לקיבוץ בסנטי-צ'זריה: בהתקרב ימי חג הפסח הראשון לאחר השחרור, לא היה להנהלת הקיבוץ מצרכים כשרים לפסח מלבד תפוחי אדמה ומצות יד שנאפו במקום. אנשי ההנהלה חפשו בדחיפות מקור להשגת מצרכים כשרים נוספים. הרב ר' לייב קוטנר שמע שברומא הוקמה ישיבה בשם 'מאור הגולה' ולומדים בה כשלוש מאות בחורים. הוא שלח לשם את הרב ר' אבא הלפרין, שהיה תלמיד ישיבת טעלז וזכה לעבור את אושוויץ בניסי ניסים, וביקש ממנו לברר אצל הגאון הרב אושרי כיצד הוא מצליח להחזיק ישיבה גדולה שכזו בימות השנה בכלל ובחג הפסח בפרט. ואכן, הרב הלפרין נסע לרומא עם חבר נוסף, והגאון הרב אושרי סיפר לו שישנו באיטליה רב צבאי אמריקאי שדואג להחזיק את הישיבה ושמו הרב פיפרמן. רבי אבא נזכר שהוא למד עם הרב פיפרמן בישיבת טעלז בטרם חזר לאמריקה, והוא מכירו היטב. הוא נפגש עם הרב פיפרמן וקיבל מיד את עזרתו. ברשותו של הרב הצבאי האמריקני היו הרבה מצרכי מזון כשרים לפסח, ולצערו כמעט לא היה להם דורש. הוא דאג לאנשי הקיבוץ למזון כשר בשפע למשך כל ימי הפסח. כמובן, היה צריך לשם כך הרבה מסירות נפש והדבר לא היה פשוט כלל ועיקר. הרב פיפרמן הזכור לטוב דאג גם בהמשך למזון עבור אנשי הקיבוץ, והעניק את הבסיס העיקרי לקיומו של הקיבוץ החרדי.

הקיבוץ החל לפרוח, והשפעתם הברוכה של מייסדיו נכרה על בני הנוער. כל הבחורים היו שומרי תורה ומצוות ולמדו גמרא, וכולם נותרו יראים ושלמים.

הגעת המשלוחים מאונר"א

אני הגעתי לקיבוץ בסנטי-צ'זריה לאחר חג הפסח תש"ו. כפי שכתבתי, במשך כל היום למדתי עם חבורה של נערים אצל הרב הגאון והצדיק ר' יוסף קנובליך. גם כאן העיק עלינו החום מאד, והיינו שוחים בים בעיקר בימי שישי. פעם אחת, בעת ששחינו בעומק הים, יצאו מן המים ארבע צוללות אמריקאיות. התרחקנו מהן במהירות כדי שלא נינזק, ומאז לא חזרנו לשחות בעומק הים הרחק מן החוף.

בסנטי-צ'זריה היו מעיינות מים חמים שנשפכו לים. על המעיינות הללו נבנה ביתן והמים החמים היו זורמים בתוך אמבטיות כמו בטבריה. כעת, לאחר המלחמה, הכל נסגר, והנערים היו יורדים לבריכה הגדולה שמתחת לביתן ושוהים בתוך הבריכה הרותחת. גם אני ניסיתי להיכנס לבריכה, אך היה לי קשה מאד לשהות במים הרותחים. ככל שמי המעיין התקרבו יותר לים - הם הלכו ונעשו קרים יותר והיה אפשר ליהנות מהשהייה בהם. המקום שימש גם כמקווה מים חמים.

בעיירה צ'זריה היה ארמון קיט גדול של מוסוליני שבא כנראה להתרחץ במי הגופרית. היה מקום נוסף בו היתה בריכת גופרית - בתוך סלע ההר נחצבו כמאה מדרגות לעומק, ושם היתה בריכה קרה המכוסה בשכבה של גופרית. מקום זה היה מקום ריפוי והבראה בעיקר עבור חולי כבד.

השהייה בצ'זריה חזקה אותי מאד. היה לי אוכל בשפע, ויכולתי לשבת וללמוד כל היום עם חברים כלבבי שהגיעו מארץ מוצאי - ליטא. מצאתי שם את מה שחיפשתי, וקיוויתי שאוכל להגיע איתם לא"י.

אחי רפאל בסנטי קרוץ

לאחר שעזבתי את כפר הנוער בסנטי-מריה יחד עם חברי ישראל פוזנר, החליט גם אחי רפאל לעזוב את המקום. כפי שכתבתי, קבוצת הנוער ב'גאולים' בהדרכת החייל מהבריגדה הישראלית הפכה לחברה שמאלנית מגובשת, ואחי לא מצא בה את מקומו. במרחק של כשני קילומטרים מהעיירה שלנו היתה עיירה נוספת בשם סנטי-קרוץ, וגם

בה שוכנו יהודים מן המחנות. היה שם קיבוץ רוויזיוניסטי גדול שמנה מאות אנשים, ולפי בקשתם סידר להם אבא מטבח כשר. רוב אנשי הקיבוץ הגיעו מליטא, מקובנה ומשאוולי, ולאחי היו שם מספר חברים. השמועות בסנטי-קרוץ טענו שאנשי 'ביתר' באמריקה מסדרים לכל אנשי 'ביתר' באיטליה אנייה גדולה לעלייה בלתי ליגאלית, ללא כל קשר עם הסוכנות, ואחי היקר רפאל החליט לעבור לשם בתקווה שיוכל לעלות במהירות לא"י. הוא חשש שגם אם בני הנוער ב'גאולים' יקבלו הקצבה של כמה עשרות מקומות לעלייה בלתי ליגאלית, הם יקחו עימם רק את אנשי השמאל המקורבים אליהם, ואילו הוא יישאר נטוש.

המחבר מימין ואחיו רפאל ז"ל באיטליה

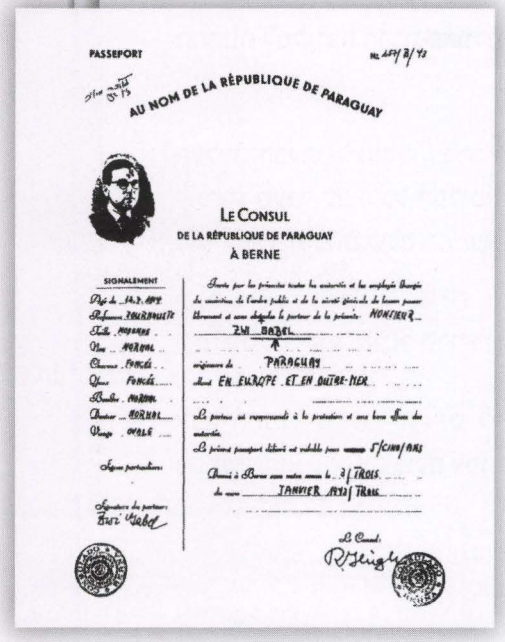
אחי לא רצה להצטרף אלי, מפני שחשב שמאחר והקיבוץ בסנטי-צ'זריה הינו חרדי - תמיד תינתן זכות הקדימה למקורבים השמאלנים של אנשי הבריגדה ולא לאנשי הקיבוץ החרדי.

בהמשך, אנשי ההנהלה בסנטי-קרוץ אמרו לאנשי הקיבוץ של 'ביתר' שמאחר ומיקומו של הקיבוץ גלוי מדי, האנייה לא תוכל להעלות את האנשים מבלי להתגלות. הם חיפשו מקום נידח ליד שפת הים שבו אין איטלקים, ושם הקימו מחנה אוהלים כדי שבבוא הרגע הגורלי יוכלו לעלות לאנייה בחשאי ובבטחה. המקום החדש בו הוקם המחנה שלהם היה במרחק של כשישה קילומטרים מצ'זריה.

כששמעתי שאחי רפאל עבר עם הקיבוץ שלו למקום אחר הסמוך אלינו, ידעתי שיש לו בעיות עם אוכל כשר ועל כן ביקשתי מהנהלת הקיבוץ שלנו לתת לו כל יום מנה לארוחת צהריים. הם נתנו לי מיד את מבוקשי, ומאז בכל יום לאחר ארוחת הצהריים בקיבוץ הייתי מביא לאחי ארוחה מבושלת. כך גם יכולתי לדרוש בשלומו ולבדוק אם חסר לו דבר מה. לאחר המצעד הנורא בימי המלחמה, נחשבה צעידה של שישה קילומטרים כטיול בוקר נעים. עם הארוחות בבוקר ובערב לא היתה לו בעיה של כשרות, מפני שהמזון שהוגש היה לחם עם ירקות.

הרוויזיוניסטים לא הצליחו לארגן אנייה לעלייה בלתי ליגאלית בשנת 1946, ותירצו זאת בטענה שהאנגלים בולשים אחריהם והאנייה לא יכולה להתקרב מבלי להתגלות. האמת מאחורי טענה זו היתה שלא היו להם תקציבים כפי שהיו לאנשי הסוכנות, ובעיני בסוכנות הם היו מנודים. בן גוריון ששלט בסוכנות ביד רמה לא נתן להם שום תקציבים.

האנייה היחידה שהצליחה בכל זאת להפליג בזמן קום המדינה היתה 'אלטלנה'. אינני בקיא מספיק בהיסטוריה של עליה ב', אך מה שברור הוא שאחי לא הצליח לנסוע איתם בעלייה בלתי ליגאלית, ואילו אנו - אנשי הקיבוץ החרדי של 'פועלי אגודת ישראל' - הצלחנו לבסוף לעלות לא"י. עלייתנו התאפשרה בעזרת איש הקשר של 'פועלי אגודת ישראל' באיטליה, חבר קיבוץ 'חפץ-חיים' שנודע בכינויו המחתרתי ' צבי גבל'. [שמו האמיתי היה יוסף אייגרמן].

PASSEPORT

AU NOM DE LA RÉPUBLIQUE DE PARAGUAY

LE CONSUL
DE LA RÉPUBLIQUE DE PARAGUAY
À BERNE

SIGNALEMENT

תעודת נסיעה של צבי גבל

כפי שכתבתי, החברים בקיבוץ רצו מאד להתאמן בשחייה למרחקים. המרחק בין המחנה שלנו למחנה של אחי היה כשישה קילומטרים, ובסמוך היתה לשון יבשה שיצאה לעומק הים. בימי שישי הארוכים היינו יוצאים ושוחים ביחד את ששת הקילומטרים הלוך וחזור, כלומר - תריסר קילומטרים בשחייה אחת. בדרך הארוכה לא יכולנו לנוח על שפת הים, משום שבשפת הים היה הר גבוה של אבן שנראה כאילו חתכו אותו במכונה, ולא היה כל מקום להאחז במשהו ולנוח. אם מישהו היה מתעייף, היו שאר החברים באים לעזרתו ומושכים אותו עד שכוחותיו שבו אליו והוא היה מסוגל להמשיך לשחות.

למעלה, בגובה מאה מטר, היו אנשי המחנה שלנו מטיילים, וכשראו אותנו היו צועקים עלינו בפחד שנחזור בחזרה. היינו צוחקים על הפחד שלהם, שכן היינו שחיינים מעולים. פעם אחת, כאשר התחלנו לחזור, שניים מחברי התעייפו ורצו לנוח על הגב עד שיתאוששו. אמרתי לשניהם לשים יד על כתפיי ואז משכתי אותם בשחייה עד שהתאוששו וכולנו המשכנו לשחות. כדי לשחות למרחקים נדרשים רק אימון ותרגול. לאחר מכן לא מרגישים עייפות או התכווציות ברגליים.

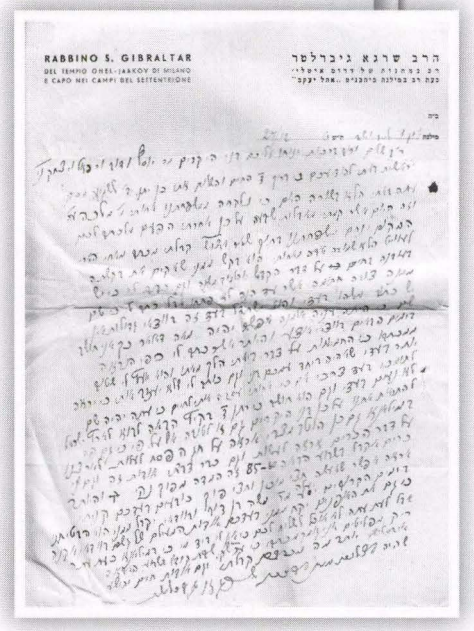
לאחר שעזבנו את איטליה התרחשו שינויים גדולים במחנות הפליטים בהם שהינו. כפי שכבר כתבתי, עיירות הקיט הללו היו בבעלותם של כמה נסיכים פשיסטים, והאמריקאים הלאימו אותן והושיבו שם אותנו. כשנתיים לאחר המלחמה התייצב הממשל האיטלקי והחל לדרוש מצבא הכיבוש להחזיר את העיירות והבתים לבעליהם. ואכן, האמריקאים

נאלצו לחפש מחנות צבא ריקים ששמשו בעבר את החיילים הגרמנים והאיטלקים, ואז החלו להעביר את כל הפליטים למחנות הללו. כל היהודים היו צריכים לעזוב את המחנות למקומות הרבה פחות נוחים, כגון בארי ומילאנו. אני כבר לא הייתי שם בשלב הזה.

העלייה הבלתי ליגאלית צברה תאוצה, ואלפים עלו לא"י ולקפריסין. איטליה הפכה לתחנת מעבר עבור כל הפליטים היהודים שברחו מרוסיה, פולניה, הונגריה, רומניה ויתר הארצות בהם שלט הממשל הרוסי.

פעולותיו של אבא במילאנו

אבא התמנה מטעם הג'וינט לרבם הראשי של הפליטים היהודים בדרום איטליה. בהמשך, הוא עבר עם כולם צפונה והגיע למילאנו - שם התבקש ע"י הקהילה החרדית לשמש גם כרב הקהילה. ואכן, אבא החל לפעול במלוא המרץ למען חיי הדת בקהילה, בדיוק כפי שפעל במחנות בדרום איטליה. הוא פעל להקמת מקוואות כשרים בתכלית הכשרות, שחיטה מהודרת בכל מקום ושאר צרכי הדת.

RABBINO S. GIBRALTAR
DEL TEMPIO ORELI-JAAKOV DI MILANO
E CAPO NEI CAMPI DEL SETTENTRIONE

הרב שרגא גיברלטר
רב בקהילת יעקב דרום איטליה
כעת רב במילנו וראש המחנות ...אחי יעקב

הבלאנק של אבא כרבה של מילאנו

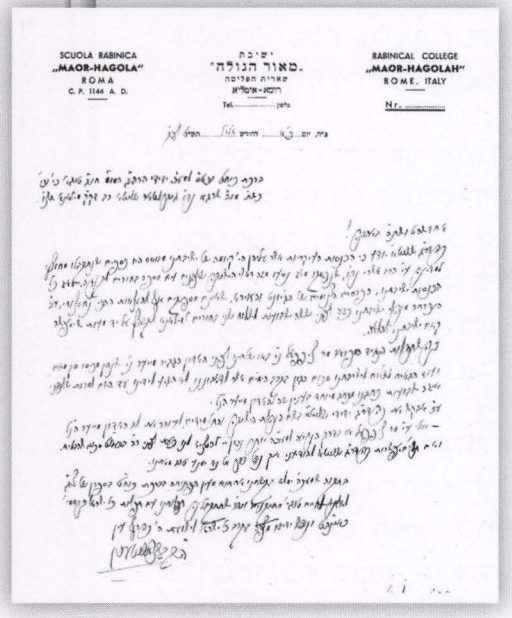
אבא היה מוכן לעזור לכולם, ורצונו היחיד היה לקדש שם שמים. מלבד זאת הוא לא חיפש מאומה. הוא התרחק מגינוני כבוד, ועובדה זו מצאה חן בעיני הרבנים באיטליה. הוא שימש כרב במילאנו, וכל ענייני הכשרות נמסרו בידיו. הוא היה עורך חופה וקידושין לאחר בירור ושמיעת עדות כשרה, ואם היה צורך בגט - היה מסדר גיטין. גם הרבנים הספרדים נתנו לו יד חופשית ואפשרו לו לפעול כהבנתו. אבא קיבל כבוד מלכים, אך סלד מכך.

במילאנו התאספה קהילה גדולה של כאלף משפחות חרדיות. לצד עבודת הקודש שעשה אבא, היה יושב ולומד בבית הכנסת שייסדה משפחת האחים ציפל הנכבדה, ובמיוחד האח ארי ואשתו שולמית. משפחת ציפל היתה אחת המשפחות הנכבדות במילאנו, וכל אחד מצא

אצלם אוזן קשבת ויד מושטת לעזרה ולחסד. ביתם היה בית ועד לחכמים. הם דאגו לאבא למזון והתייחסו אליו כאילו היה אביהם. הם קבלו ממנו הדרכה כיצד לבנות בית לתפארת בישראל. עד היום אנו מרגישים עימם כבני משפחה ממש. במשך הזמן, לאחר שרוב העקורים עזבו את איטליה, גם הקהילה החרדית במילאנו החלה להתרוקן ולהצטמצם, ונותרה שם קהילה קטנה אך חרדית.

לא הייתי צריך לדאוג באשר למצבו של אבא. ידעתי שכל שאיפת חייו היא שאזכה ללמוד בישיבה, ויותר מכך הוא אינו מבקש. זהו האושר הגדול ביותר עבורו.

פעם באו אנשי המזרחי לבקש מאבא עזרה כספית. הם סיפרו לו שהגוש הדתי של קיבוץ פועלי המזרחי בכפר עציון נמצא במצור, ויש צורך להשיג מיכלית משוריינת כדי להביא להם מים. הם ביקשו מאבא לגשת לאדון מאיר, שהיה עשיר גדול, ולבקש ממנו תרומה עבור מיכלית המים. אדון מאיר היה יוצא גרמניה, ובמילאנו היה לו בית חרושת גדול לתעשיית נייר. אבא שמע שיהודים נמצאים בצרה, וללא שהיות ניגש עם המשלחת לאדון מאיר לבקש את תרומתו ועזרתו. כשאדון מאיר הבחין באבא, הוא קם לכבודו ושאל לרצונו. אבא סיפר לו שאנשי המזרחי זקוקים לתרומה עבור מיכלית מים משוריינת לחברי הקיבוצים בגוש עציון. אדון מאיר הוציא צ'ק, חתם עליו ואמר לאבא לכתוב את הסכום לו הוא זקוק עבור קניית המיכלית. המדובר היה בסכום גדול של מאות אלפי דולרים.

SCUOLA RABINICA
„MAOR-HAGOLA"
ROMA
C. P. 1144 A. D.

ישיבת
„מאור הגולה"
תאורת הפליטה
רומא-איטליא

RABINICAL COLLEGE
„MAOR-HAGOLAH"
ROME, ITALY

Tel. טלפון

Nr.

בקשת ישיבת מאור הגולה מאבי המחבר שיבקש תמיכה ממר מאיר

סיפור זה מהווה דוגמא לכבוד הרב אותו קיבל אבא מכל החוגים. אבא לא רצה ליהנות אף לא מפרוטה אחת, אך עבור צרכי הכלל לא היסס לבקש. לאחר קום המדינה היה אדון מאיר קונסול כבוד באיטליה, ואח"כ הקים את בית החרושת לנייר בחדרה. אני לא הייתי עם אבא במילאנו, ואת כל הסיפורים שמעתי מפי ידידים. אבא מעולם לא סיפר על עצמו ועל מעשיו הגדולים.

בהמשך אספר עוד על קרותיו של אבא במילאנו, ועל סיבת עזיבתו את המקום.

הנסיעה לרומא

לאחר כחודשיים בהם שהיתי בקיבוץ החרדי בצ'זריה, קבלנו הודעה שהקיבוץ שלנו צריך לעזוב את המקום ולעבור למקום אחר באיטליה. הסבירו לנו שהמעבר נעשה לצורך מנוחה ונופש, לאחר שאחת הנסיכות מבית המלכות באיטליה הואילה להעניק לניצולי המחנות מגרמניה את בית הקיט שלה ליד העיר ליוורנו. היה זה מסך עשן שנועד להסתיר את היעד האמיתי - עלייה בלתי ליגאלית. הסיבה האמיתית הוסתרה גם מאיתנו, כדי שלא נדבר יותר מדי והסוד יתגלה. הכל היה חייב להעשות בסתר. אנו רק ידענו שקבלנו מתנה כדי שנוכל לנוח ולאגור כוחות. הווילה שנשכרה עבורנו ע"י איש הקשר של 'פועלי אגודת ישראל' היתה ממוקמת באזור נסתר ובלתי בולט, באופן שיקשה על גילוינו בעת העזיבה.

הרב החסיד ר' לייב קוטנר המשיך לנהל את הקיבוץ ולחנך את בני הנוער. כשעזבנו את המחנה בצ'זריה לא נסענו ישירות לעיר ליוורנו, מחשש שמא האנגלים בולשים אחרינו, אלא נסענו קודם לעיר רומא. באחד מפרבריה של רומא היתה עיירה בשם 'דינציטה' שנועדה להפקת סרטים, ובכל שטחה השתרעו פארקים של פרחים ועצי נוי. לעת עתה היה המקום מוחרם על ידי בנות-הברית, כיוון שבכל המקומות הללו נעשו סרטים לצורך התעמולה הפשיסטית של מוסוליני וחבריו.

שהינו שם במשך יום או יומיים, וניצלנו את הזמן כדי לראות את המוזיאון של רומא. בהיותנו לבושים בבגדי המחנות, לא נדרשנו לשלם ברכבת או בכניסה למוזיאון. הלכנו לראות גם את הגטו הקטן של רומא ואת בית הכנסת הגדול שנשאר בשלמותו. לאחר מכן רצינו לבקר בוותיקן ולראות את האוצרות הרבים הטמונים שם. חשבנו שאולי יתנו לנו לראות כלים מבית המקדש, וחלומנו היה לראות את מנורת הזהב הגדולה. הגענו לוותיקן בליווי של מדריך איטלקי דובר גרמנית שחשב שאנו אנאלפבתים ואפשר לספר לנו דברים לא נכונים. כשעברנו באולם הגדול של הוותיקן, הוא ביקש מאיתנו להוריד את הכובעים בהתאם למנהגם, אך אמרנו לו שאנו יהודים והדת שלנו איננה מתירה זאת. הוא ראה עם מי יש לו עסק והעדיף לא להתחיל איתנו ולא להפעיל את המשמר השוויצרי במקום. יתכן שלאחר המלחמה ניתנה להם הוראה לא לכפות על יהודים להסיר את הכובע בניגוד לרצונם.

המדריך התחיל להסביר לנו את הציורים על התקרה שצויירו ע"י גדולי הציירים המפורסמים בעולם. בהמשך, הוא הצביע על פינה בתקרה הגבוהה ואמר שעל האבנים הקטנטנות נכתבה כל מגילת שיר השירים בלשון הקודש. לא יכולנו לאמת את הדברים

מפני שלא הצלחנו לראות בבירור ממרחק כה רב. קשה לתאר את כמות הזהב הרבה המצויה באולם הוותיקן. ישנן שם עשרות מנורות מזהב טהור בגובה מטר. המדריך ראה שאיננו מתעניינים בדברי ההדרכה שלו, והביא אותנו למרתף האוצרות של הוותיקן. העושר המצוי בהם הוא בלתי נתפס. ראינו שם בגדי זהב ויהלומים כחולים בגודל של שקדים. ביקשנו מהמדריך להראות לנו את כלי בית המקדש, והוא הראה לנו מנורה גדולה העשויה מזהב ולה שלושה קנים. על המנורה היה כתוב שם השם. אמרנו לו מיד שבבית המקדש היתה מנורת זהב בת שבעה קנים ולא היה רשום עליה שום שם. המדריך ראה שאותנו לא ניתן לשקר. הוא הראה לנו מדרגות היורדות לעבר שער כלשהו ואמר לנו שיש בהמשך מרתף סגור עם אוצרות, אך לא ניתן לבקר בו מחשש גניבות. כנראה שבמרתף זה מוטמנים הכלים מבית המקדש. כיום נעשתה הסוואה לפתח המרתף כדי שלא יראו אפילו את הדלת ולא יופעלו לחצים על אנשי הוותיקן.

למעשה, לא ראינו שם שום דבר מבית המקדש. אמרו לנו שהאפיפיור מקבל יהודים ממשוחררי המחנות, גם מעבר לשעות הקבלה, ומברך בעברית ברכת כהנים. לא הלכנו אליו. מבהיל היה לראות את אנשי המשמר של הוותיקן שנראו כמו פסלים. הם לא זזו ממקומם ולא עשו כל תנועה עם החרבות שבידיהם. בתחילה חשבנו שמדובר בפסלים והיו שרצו לנגוע בהם, אך פתאום ראו שאלה הם חיילי הוותיקן שוטרי המקום.

הנוצרים הקתולים מתאספים בחצר הוותיקן בעיקר בימי חגם. המדריך סיפר לנו שביום האתמול האפיפיור יצא למרפסת וברך את הנוצרים החוגגים.

שמענו שישנם שני ארמונות שנותרו בשלמותם מימי מלכות רומא בזמן חורבן הבית. עד כמה שזכור לי, מדובר בארמונו של אדריינוס קיסר ובארמונו של אספסינוס קיסר. הלכנו לבקר בהם וראינו את צורות הנשק שהיו מקובלות במלחמות של אז. הראו לנו שתי דוגמאות של תותחים שהיו יורים בהם. התותחים מן הסוג הראשון היו גדולים, עשויים מעץ ומונחים על גלילי עץ הבנויים על גלגלים בצורת מגן דוד. המדריך אמר לנו שהם שמשו במלחמת טיטוס בישראל. הדגם השני היה גם הוא עשוי עץ, בשני צידיו היו חבלים שמתחו את העצים, ובתוכו היה חץ ברזל באורך של כשני מטרים. כאשר היו היורים עוזבים את החבלים המתוחים, חץ הברזל היה עף למרחק של עשרות מטרים בתנופה עזה ומצליח לבקוע את לבוש השיריון בו השתמשו החיילים הרומאים.

לפנות ערב חזרנו למחנה שלנו בדינציטה שליד רומא. למחרת נסענו למקום נסתר ומבודד בין עצי פרי וכרמים, הממוקם במרחק של כמה עשרות קילומטרים מהעיר ליוורנו. מנהל הקיבוץ, הרב החסיד ר' לייבל קוטנר, היה כל הזמן בקשר מלא עם השליח

מהארץ מטעם 'פועלי אגודת ישראל' שהוזכר בשם הקוד כ'מר גבל'. הכל נעשה בסתר ובחשאי על מנת שבני הנוער לא יגלו מבלי דעת את הסוד הגדול. תוך מספר שבועות היינו אמורים לעלות לא"י בעלייה בלתי ליגאלית.

עבורנו היה זה מקום קיט אמיתי. הבית עמד על צלע ההר ליד הים, ונשקף ממנו נוף מרהיב עין. מזג האוויר היה נפלא, ובחצר היו שבילים של פרחים יפהפיים. בבית היו חדרים רבים ומאווררים, והמיטות היו נוחות. הרגשנו שאנו נמצאים בארמון קיץ. בכל חדר היה גם חדר אמבטיה. לאחר כמה שנים בגטו ובמחנות רציתי ליהנות פעם אחת מרחיצה באמבטיה, אך לא ידענו כיצד מחממים את המים. מילאתי את האמבטיה במים קרים, אולם לאחר פסק זמן קצר ראיתי שבשום אופן לא ניתן לשהות במים הקרים ויצאתי מהאמבטיה. במשך היום היינו שוהים בחצר בינות עצי הגפנים ולומדים בהנאה באוויר הצח.

האוכל היה נפלא לעומת האוכל שהיה לנו קודם. הם רצו כנראה לחזק אותנו לפני העלייה על האנייה. הנהלת הקיבוץ ידעה שהנסיעה באנייה תהיה קשה מאד ליהודי חרדי והמזון יינתן בצמצום נורא. אנחנו לא ידענו מאומה על המתרחש סביבנו. קבלנו הרבה ירקות, בעיקר עגבניות, פלפלים ומלפפונים. שחטו עבורנו בשר, עופות ואווזים, ואף שקיבלנו הכל במידה - המזון נחשב בעינינו למזון מלכים.

אכלתי מכל טוב, אך אז התחלתי לסבול משלשולים. מאז שהגעתי לאיטליה ואכלתי את ארוחותי במטבח החרדי הייתי רגיל לרעב, שהרי לא היה להם אלא רק את המינימום ההכרחי. כאן, לעומת זאת, קיבלנו ירקות לשובע וגם בשר, וגופי התקשה להסתגל לשינוי. מחמת רעבוני הנורא המשכתי לאכול על אף כאבי הבטן והשלשולים, עד שהגעתי למצב בו הייתי מוכרח להפסיק לאכול. במחנות בגרמניה למדנו שהתרופה הטובה ביותר נגד שלשולים הינה הימנעות מאכילה, אך היה זה קשה ביותר עבורי. בהתאם למושגים של אז היה לנו אוכל מעולה בשפע, ואני הייתי חייב לעצור את עצמי מלאכול. סבלתי מאד, אך לא סיפרתי על כך לאיש. לא היו רופאים במקום, שכן הכל נעשה תחת מעטה סודיות.

בעיר ליוורנו

מפעם לפעם ערכנו ביקורים בעיר ליוורנו בקבוצות קטנות. העיר ליוורנו הינה עיר יפהפיה. בעיר זו נמצא קברו של החיד"א, ויום אחד יצאו החסידים המבוגרים ובראשם הצדיק הרב קנובליך להשתטח על הקבר הקדוש.

מאות בשנים היתה ליוורנו מפורסמת בהדפסת ספרי קודש, ש"סים ושאר ספרי הראשונים. רבים מיהודי המקום נרצחו, אך כמה עשרות יהודים התחבאו בבתי האיטלקים או אצל הפרטיזנים ונותרו בחיים. הם חזרו לליוורנו, ואז למרבה הצער החלה מגפה של נישואי תערובת. לא היו שם גדולי ישראל שיעצרו את התפשטות הנגע הזה. במקום היה רק משרד של הקהילה שכמעט ולא היה לו קשר עם הקהילה.

וועד הקהילה אסף את כל ספרי הקודש מבתי הנרצחים ומבתי הכנסת הפזורים בעיר. הם לא ידעו מה לעשות עם הספרים, מפני שהיו אלה ספרים ישנים מהדפוסים הראשונים והיה קשה ללמוד מהם. הספרים היו כבר אכולי עש, והם הציעו לנו לקחת אותם ללא תשלום. לאחר מכן, כשעלינו על האנייה, לא יכולנו לקחת איתנו מזוודות ורכוש, אלא רק תרמיל גב קטן שבו הוכנסו פריטי ביגוד מינימליים ותפילין. מעבר לכך לא היינו יכולים לקחת עימנו מאומה. אחד מאיתנו לקח עימו 'ספר החינוך' קטן מהוצאה עתיקה ביותר, ובדרך לימדו אותנו את הספר הזה.

שתי סיבות היו לחלוקת הספרים: ראשית, הספרים הלכו והתקלקלו ואנשי הקהילה לא ידעו כיצד לשמר אותם, ושנית, הם לא ידעו להעריך את גודל האוצר שיש ברשותם. הגמרות וספרי הראשונים שחולקו לנו בחינם היו עתיקים והודפסו לפני שלוש מאות שנה ויותר, ושוויים נאמד במיליונים.

לא היה לנו זמן לסייע לקהילה לסדר את אלפי ספרי הקודש. כל יום חיכינו לעזוב את המקום ולעלות בעלייה ב'. בדיוק אז התנפחה לי השן והוציאה המון מוגלה, ועובדה זו העמידה בסימן שאלה את הצטרפותי לנסיעה באנייה. נזקקתי לטיפול רפואי מהיר. נסעתי לליוורנו עם אחד מאנשי ההנהלה וביקשנו מוועד הקהילה למצוא לנו רופא יהודי מאנשי המקום. הם נחלצו מיד לעזור לנו והשיגו רופא שיניים יהודי איטלקי, והוא העניק לי טיפול מהיר. הוא היה מוכרח לעקור את השן מיד ללא הרדמה, כיוון שאז רווחה הדעה שאם נותנים זריקה לשן מוגלתית - יכול הדבר לגרום לחום גבוה. אנו חיכינו כל רגע לעלייה, וידעתי שאם חומי יעלה לא אוכל להצטרף לקבוצה. ביקשתי מהרופא להוציא את השן בלי שום זריקה, והוא אכן עקר לי שן עם שלושה שורשים. הרגשתי שהרופא מפוצץ לי את כל הראש, אך כל הכאבים האיומים היו שווים. אט אט נזלה המוגלה מן הפה והעניין הסתיים בכי טוב.

כפי הידוע, רבה הראשי של יהדות איטליה התחבא בזמן הכיבוש הנאצי בוותיקן, ולאחר המלחמה התנצר כהכרת טובה לוותיקן. הדבר השפיע על שרידי יהדות איטליה באופן נורא, וזמן רב חלף עד שהם התאוששו מהמכה הגדולה. התדהמה והבלבול

הביאו לכך שהשרידים שניצלו התחתנו עם איטלקיות, עד שקמה הרבנות הראשית החדשה באיטליה ועצרה את הסחף הגדול ואת ההתבוללות.

בקרבת מקום, בין ההרים, מצאנו נחל קטן שהתנקז לתוך בריכה קטנה. המים היו זכים ונקיים כבדולח, ואנו היינו הולכים לשם בערב שבת להתרחץ ולטבול. נפש חיה לא היתה באזור, והכל סביב היה שמם. היינו שוחים בבריכה הקטנה, אך היה זה מסוכן מאד למי שלא ידע לשחות היטב, שכן הבריכה היתה עמוקה מאד ובקרקעיתה היו אבנים חדות.

כפי שכתבתי, הבית בו שהינו היה מחוץ לעיר, במרחק של מאות מטרים מבתים אחרים. האיטלקים בסביבה חשבו שיש לנו הרבה כסף אם אנו יכולים להרשות לעצמנו לשכור וילה כה גדולה, ואנו חששנו מפני שוד. בשעות היום לא היתה בעיה, משום שהיו במקום כמאה איש, אך בלילה היתה הסכנה גדולה. סגרנו כל הדלתות והחלונות והצבנו שמירה, וכל רשרוש הכי קטן העיר את כולנו. הזמן חלף ללא כל ניסיונות שוד. יתכן שהאיטלקים הבחינו בשמירה הקפדנית ולא העזו לנסות.

הלימוד אצל ר' יוסף קנובליך

רבי יוסף קנובליך זצ"ל בזקנותו

אני ניצלתי את רוב הזמן ללימודי הגמרא על מנת להכין את עצמי ללימוד בישיבה גדולה. הרב הגאון והצדיק ר' יוסף קנובליך התמסר אלי במשך כל שעות היום והלילה ולמד איתי ללא לאות. לשיעור המשותף שלנו הצטרפו עוד כמה בחורים, והיה זה השיעור בגמרא הכי למדני במקום.

הייתי בטוח שכאשר יגיע הרב קנובליך לא"י הוא יהיה אחד מפוסקי הדור, שכן היתה לו ידיעה ובקיאות עצומה בש"ס ובפוסקים בכל מקום. אולם, הוא רצה לחיות חיי נסתר והסתיר את עצמו ככל יכולתו. סיפרו עליו שזכה לעלות לא"י עם משפחתו והתגורר ברמת הדר. הוא עבד בכל מיני עבודות במקום כדי לא להראות את גדלותו בתורה, ובשאר הזמן ישב ולמד בשקידה.

אולם, חייו לא התנהלו כך לאורך זמן. הוא נכסף בכל ישותו לפגוש את רבו הקדוש האדמו"ר מבעלז ולהיות תחת השפעתו, וכשהאדמו"ר הקדוש ראה אותו הוא ביקש ממנו שיצטרף אליו. הוא התבטא במילים אלו: "אני צריך אותך לידי". מהאדמו"ר הקדוש והצדיק לא הצליח הרב קנובליך להסתיר את עצמו. האדמו"ר מיד הכיר בו והרגיש בגדלותו.

הוא עבר לתל-אביב, להיות במחיצת רבו הקדוש, והתפרנס מלחם צר. במשך כל היום והלילה ישב ולמד, והיה קשור לרבו הקדוש בכל נימי נשמתו. כל מי שבא לבעלז הכיר אותו מיד למרות כל ההסתר שלו. לאחר זמן מה, הוא ניהל את כל המוסדות בתל-אביב, ובפרט את הת"ת שקיים עד היום.

בינתיים למד איתי הרב קנובליך על דרך הפשט, שכן לא יכולתי עדיין להיכנס לעומק הדברים. הוא טיפח אותי ככל יכולתו, ומלבד לימוד הגמרא דיבר איתי גם בדברי מוסר. הוא ידע את הגבול ולא ניסה להשפיע עלי מתורת החסידות. "יש לך את הדרך שלך לפי מסורת אבותיך", אמר לי, "תמשיך כך, אך עליך לדעת שהתורה הקדושה משותפת לכולם - בין לליטאים ובין לחסידים".

ברור לי שלא יצאתי ידי חובתי בסיפורי על הגאון והצדיק הרב קנובליך. זכיתי ללמוד אצלו כשמונה חודשים בלבד, אך הלימוד עימו העניק לי תנופה לכל המשך הדרך. ראיתי לפני אדם מושלם בכל השטחים - גאונות, דביקות וחסידות. הוא לא חיפש לשכנע אחרים ללכת דווקא בדרכו, והחשוב לו מכל היה הלימוד בהתמדה. רק דרך לימוד התורה אפשר להשיג את השלמות. הגאון החסיד הרב קנובליך זכה לעלות לארץ הקודש ולהקים דור ישרים מבורך בדרכי התורה והיראה והחסידות המקורית.

מתכוננים ליציאה

סוף סוף הגיע היום המאושר בו הודיעו לנו שאנו עוזבים את המקום ועולים לארץ בעלייה בלתי ליגאלית. בערב תשעה באב הגיע השליח 'גבל' מטעם 'פועלי אגודת ישראל' והודיע לנו שביום המחרת, בי' במנחם אב תש"ו, נצא למקום הנסתר ממנו תתבצע היציאה.

נאסר עלינו לקחת עימנו חבילות, וכל אחד הצטייד בתרמיל גב קטן עבור הדברים ההכרחיים ביותר. מלבד הנסיעה ברכבת, ציפתה לנו הליכה ארוכה בשבילי ההרים עד ההגעה למקום נסתר שאין בו נפש חיה. אנשי ההנהלה בקשו שלא נשיר בדרכים ולא נתבלט, כדי להראות כאילו מדובר בקבוצת נוער שעוברת ממחנה אחד למשנהו.

לאחר הנסיעה ברכבת הגענו למקום נידח והתחלנו להסתדר בשורות בעקבות מורה הדרך. הלכנו בשלישיות כמו בצבא. הרב ר' יוסף קנובליך שהיה בצבא הרוסי במשך שנתיים, לימד אותי איך החיילים צועדים. לאחר שעות ארוכות של הליכה הגענו למקום שומם ליד שפת הים, שם הוקם מחנה אוהלים נסתר בתוך ההרים. קיבלנו כמה

אוהלים ארוכים וישנו על הארץ. מחוץ לאוהל חפרנו באדמה כדי להכין כמין ספסל ישיבה, והאדמה שמולנו שמשה כשולחן.

בבוקר קיבלנו לחמניה קטנה. למנהלי הקיבוץ לא היתה יכולת לארגן מטבח מחמת המרחקים הגדולים ואנו היינו רעבים מאד, אך האושר הגדול שהסבה לנו העלייה המתוכננת חיפה על כל הסבל.

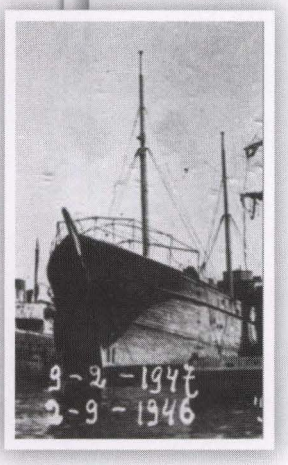
במשך כמה ימים התאספו במקום מאות אנשים מכל המפלגות והקיבוצים שביתר המקומות, וכולם היו אמורים לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגאלית. ביומיים הראשונים, כשהציבור עוד היה קטן, נתנו לנו אפשרות לצאת להתרחץ ולשחות בים, אך כאשר הגיעו כל יתר האנשים - אסרו עלינו לצאת מחשש שמא יבחינו בנו ויחשדו שמדובר בטרנספורט לעלייה בלתי ליגאלית.

חפשנו מקום אחר בו נוכל להתרחץ, ומצאנו נחל קטן ברוחב של כשני מטרים המוסתר בין העצים. נתנו לנו להתרחץ שם, ואנו - אנשי הקיבוץ החרדי - הלכנו למקום מעט יותר רחוק כדי לא לרחוץ במקום מעורב.

העלייה לארץ ישראל

אניית 'ארבע חרויות'

יום אחד הודיעו לנו אנשי המחתרת שהאנייה עתידה להגיע בלילה הקרוב ועלינו להיות מוכנים לעלות עליה. בערב התחלנו לצאת בקבוצות מסודרות לחוף הים, שם חכתה לנו סירה שנועדה להעביר אותנו לאנייה הגדולה. האנייה נצבה במרחק של כחמישה קילומטרים מהחוף ולא יכלה להתקרב יותר מפני שהים היה סוער מאד. בזמנים אחרים היו דוחים את העלייה לאנייה ליום אחר, אך לאור העובדה שהאנגלים חפשו בכל פינה את מארגני העלייה לא"י, פחדו אנשי המחתרת לעכב את היציאה אפילו ביום אחד.

אונית ארבע חרויות

סולם חבלים הונח על דופן האנייה, ואנו היינו צריכים לצאת מן הסירה הגדולה ולעלות דרך הסולם לסיפונה של האנייה. האנייה התנשאה לגובה של כעשרה מטרים מעל הסירה הגדולה שלנו. כרגיל, כאשר הים רגוע, יש לעלות דרך שלבי הסולם עד למעלה וכך להיכנס לאנייה. אולם, באותו לילה סוער היטלטלה האנייה מחמת הגלים הגדולים מצד לצד, ולפתע נטתה בחדות והמעקה של הסיפון הגיע עד לסירה שלנו. תפסנו מיד את ראש הסולם, והאנשים שעמדו על סיפון האנייה תפסו אותנו והכניסו אותנו במהירות פנימה. כך נחסכה מאיתנו העלייה בשלבים של הסולם.

החבלים לעלות על האוניה

יותר מכך, מי שחיכה עד שהאנייה התיישרה ורק אז החל לעלות דרך השלבים של הסולם - כמעט טבע, מפני שהאנייה לא היתה יציבה ונטתה כל העת לצדדים. לאור כל זאת, הדריכו המארגנים את האנשים לעלות בסולם החבלים רק בשעה שהאנייה מתכופפת לכיוון הסירה מחמת הגלים, ואז ניתן היה לקפוץ לתוך האנייה בקלות רבה.

היינו אנשים צעירים, והעלייה לאנייה בשעת הסערה היתה מסוכנת מאד. נשמענו להוראות, ובסיעתא דשמיא העלייה לאנייה עברה בשלום.

ארץ ישראל נקנית בייסורים

הסיוט הגדול שעברנו בנסיעה הזאת היה בלתי ניתן לתיאור, אך השמחה היתה כה גדולה עד שהיה בכוחה לחפות על הכל. חשנו שאנו מממשים את שאיפת כל הדורות בכך שאנו עולים לארצנו הקדושה.

בהמשך הנסיעה אמרו לנו המלחים האיטלקים שבמקורה מיועדת האנייה שלנו להובלת משא של מאה בעלי חיים כגון פרות, אך כעת היא הותאמה להובלת למעלה מאלף ומאתיים איש.

המארגנים רוקנו את האנייה מכל תוכן, ולאחר מכן הניחו צינורות ברזל ארוכים לגובה האנייה וביניהם משטחים של ברזנטים. על הברזנטים הללו היו העולים אמורים לישון. הרווח בין ברזנט לברזנט היה כארבעים ס"מ. היינו צריכים להשתחל לחלל הזה כפי שנכנסים למגירה של ארון, ואח"כ כבר לא היתה אפשרות להתהפך מצד לצד משום שמשקלם של האנשים ששכבו למעלה הכביד על השוכב למטה. כדי לצאת מן ה'מיטה' נדרש מאמץ הדומה ליציאה מן הקבר חס ושלום.

לא הורשינו לעלות לסיפון האנייה, כדי שהאנגלים לא יבחינו שהאנייה מכילה בני אדם ולא בהמות. לפעמים היו הנוסעים מקיאים מחמת מחלת ים. כולם קבלו שקיות נייר, אך לא תמיד היה ניתן להספיק לירוק את הקיא בתוך השקית - ואז היה הקיא נשפך. אם המקיא שכב במקרה על אחד המשטחים העליונים, כל השוכבים תחתיו נאלצו לסבול מן הקיא המבחיל שנשפך מטה. האנשים המבוגרים, הנשים ואנשים בעלי פרוטקציה קבלו את המקומות העליונים וכך היה להם אוויר לנשימה, אך הצעירים, כלומר - רוב אנשי הקיבוץ החרדי, קבלו את המקומות התחתונים ביותר. כל הקיא היה נשפך עלינו, ולא היה למי להתלונן.

כדי לחסוך מעצמנו את הקיא הנורא, היינו יוצאים מהקבר הזה ונעמדים במרתף למטה ליד קיר האנייה. אולם, היה לנו קשה לעמוד שעות ארוכות, במיוחד לאור העובדה ששרר שם חום איום, ובעייפות רבה היינו שבים בחזרה למגירות שלנו. כעבור זמן מה מצאנו המצאה חדשה: היינו נכנסים למיטת הברזנט בצורה הפוכה, כאשר הרגליים נמצאות בפנים והראש מופנה כלפי חוץ. כך, כשאי מי הקיא עלינו מלמעלה, היה הקיא מגיע רק לרגליים.

לא היו לנו מים להתרחץ מהלכלוך. המשטחים התחתונים קבלו ריח של דיר חזירים. חיפשנו דרכים לצאת משם בתירוץ שאנו צריכים לשירותים, ואז היינו מחכים בתור הארוך לשירותים. בלילה היינו מתגנבים לסיפון ומתחבאים בפינה כלשהי, העיקר לברוח מהגיהנום ברצפת האנייה.

המארגנים מילאו את האנייה הרבה מעבר ליכולת הקיבול שלה, ועקב כך לא היה די מקום עבור מים ומצרכי מזון. בתחילה קיבל כל אחד מימיה מלאה במים ליום, אך בהמשך התארכה הנסיעה מחמת שנסעו בדרכים צדדיות, ואז קיבלנו כוס מים אחת ויחידה ליום. לצורך נטילת ידיים היינו שואבים מים מהים על ידי דלי.

האוניה עמוסה נוסעים

אנשי ההגנה שהובילו את האנייה הכינו לנוסעים אוכל בעייתי. הם הביאו דברים שנשמרים לאורך זמן, כמו נקניק מעושן שאינו כשר כמובן, צנימים בעובי עשרים ס"מ שבשום אופן לא יכלו ללעוס אותם, ועוד. ניסינו להכניס את הצנימים בתוך מי ים, אך הדבר לא הועיל לריכוכם. אנשי הקיבוץ שלנו כמעט לא אכלו כלום במשך ימי הנסיעה. פעם אחת קיבלנו מעט צימוקים והם הצילו אותנו. האנייה שלנו היתה בין האניות הראשונות שהפליגו עם כמות כזו של עולים, והמארגנים עוד לא ידעו כיצד להכין מזון לציבור כה גדול. הנסיעה שלנו היתה מעין ניסוי, ובהמשך הם כנראה תקנו את המצב.

נסענו בדרכים עקלקלות כדי שהאנגלים לא יגלו אותנו בתחילת הדרך ויחזירו אותנו למקום ממנו יצאנו. הנסיעה התארכה ונמשכה תריסר ימים, ובשלב כלשהו לא נותר מזון או מים לשתיה אף לא בכמות מינימלית. היה זה סבל בל יתואר.

באחד הלילות נסענו ליד חופי איטליה והתקרבנו לאי סיציליה. עברנו ליד הר הגעש הידוע, ושם התירו לנו לצאת מעט לסיפון האנייה ולראות את ההר המפורסם שאף בהיותו שקט יורק לבה לוהטת. לאחר מכן עזבה האנייה שלנו, אניית 'ארבע חרויות', את חופי איטליה והחלה להתקרב לחופי אפריקה, מתוך מחשבה שהאנגלים אינם מחפשים שם את אניות המעפילים.

מחוסר המים

החום ששרר בסיפון ובפרט בבטן האנייה היה נורא ואיום. כשהגענו לחופי אפריקה נתנו לנו אנשי ההגנה רשות לעלות למעלה ולשאוף אוויר, אך גם למעלה היה החום נורא והטמפרטורה התקרבה לארבעים מעלות חום. אנשים החלו להוריד מלבושים מגופם. היינו שואבים מי ים בדליים בעזרת חבל ארוך ואז שופכים אותם על עצמנו כדי להתקרר.

פעם אחת שאבו כמה אנשים מי ים לתוך דלי, וכאשר שפכו את המים על עצמם הרגישו שהם מתוקים וראויים לשתיה. שאלנו את רב החובל האיטלקי איך יתכן שמי הים התיכון יהיו מתוקים, והוא הסביר לנו שבתוך הים זורמים מעיינות של מים מתוקים המתערבבים עם מי הים, ואנו הצלחנו לשאוב בדיוק את המים הללו. הוא הוסיף ואמר שזה דבר נדיר ביותר ואין ענין לחפש שוב מים מתוקים במי הים.

על הסיפון היה ברז מים, וממנו היו מחלקים כוס מים אחת בכל יום. לאחר החלוקה סגרו האחראים את הברז ולא היה ניתן לפותחו שוב. אנשים ניסו למצוץ את הברז הסגור עם הפה - אולי יצליחו לשאוב כמה טיפות מים, אך הם לא הצליחו מפני שהברז היה סגור באופן הרמטי. כדי לנסות למצוץ את הברז היה צורך לעמוד בתור. גם אני הייתי בין הממתינים והמנסים, אך לא הצלחנו לשאוב אפילו טיפת מים.

שאלנו את אנשי ההגנה שהובילו את האנייה - מדוע לקחתם למעלה מאלף אנשים בשעה שאינכם יכולים לתת להם אפילו כוס מים נוספת?! הייתם לוקחים כמה מאות אנשים פחות, ואז הייתם יכולים לתת לכולם מים בכמות מספקת! אנשי ההגנה אמרו לנו שהם עושים הכל כדי להביא כמה שיותר עולים לארץ, והם אינם מסתכלים על הסבל הגדול. אין להם יותר מדי הרבה אפשרויות, ואת המינימום שיש הם רוצים לנצל ע"י מקסימום עולים.

לאחר כמה ימי צום בהם שתיתי כוס מים אחת ליום נחלשתי מאד והרגשתי כאילו יצאתי זה עתה מהבונקר בגטו. לא יכולתי כמעט להתפלל, וכשהייתי מניח תפילין הייתי מחזיק בצינורות הברזל של המיטות כדי שלא אפול מרוב חולשה. לאחר קריאת שמע ותפילת לחש לא הייתי מסוגל יותר להתפלל. החולשה איומה שלי אינה ניתנת לתיאור. אנשים אחרים במצבי הגיעו מיד לעילפון ואיבוד הכרה, ואז היתה עוברת אחות רפואית עם מימיה ומתחילה לשפוך מים על המעולפים עד שהם התעוררו. אני, למרות חולשתי, לא התעלפתי אפילו פעם אחת. מעניין, שאנשים שאכלו את הנקניק

הבשרי הטרף סבלו יותר מאיתנו ממחסור במים. רוב ההתעלפויות התרחשו אצלם. הם אמנם היו שבעים יותר, אך גם צמאים יותר. בצר להם הם החלו לשתות מי ים מלוחים - מה שהגביר את צמאונם וגרם להקאות והתעלפויות חוזרות ונשנות.

בכל פינה באנייה שכבו מעולפים, ואנשים היו צועקים לאחות שתבוא להעניק להם עזרה ראשונה ולשפוך לפיהם מי שתיה. היו אנשים שהעמידו פנים כאילו הם מעולפים, והמים שקבלו מהאחות החיו את נפשם. אני לא הייתי מסוגל לעשות את ההצגה הזאת. גם נערים אחרים מקבוצת הנוער שלנו לא עשו זאת. סבלנו מאד, אך השתדלנו להתגבר בכל כוחותנו.

על הסיפון

כשנסענו ליד חופי אפריקה הורשינו לשהות על סיפון האנייה, אך משהתקרבנו יותר לחופי הארץ נאסר עלינו לשהות למעלה. המארגנים רצו להסוות את קיומנו ככל הניתן ולהראות כאילו מדובר באנייה המובילה סחורה.

בשלב מסוים התעופפו מעלינו עופות ים, ואז ידענו שאנו קרובים ליבשה. בעומק הים ליוו את דרכנו קבוצות של דגי ענק בגודל של כשני מטרים ויותר. הם היו קופצים באוויר, כנראה כדי להראות לנו שהם רוצים אוכל, ולאחר כמה שעות הם התייאשו וחיפשו להם אניות אחרות.

באחד הימים היתה סערה אדירה בים והגלים הגיעו לגובה של עשרות מטרים. רב החובל לא הצליח להשתלט על האנייה. בד"כ, כאשר הגלים הגבוהים היו מגיעים מצד אחד, היה רב החובל מוביל את האנייה מול הגל והאנייה היתה מתרוממת עם הגל הגדול. אולם, כעת הגיעו הגלים מכל צד, ורב החובל לא הצליח להוביל את האנייה. האניה התנדנדה מצד לצד ללא שליטה, ורב החובל הפסיק את פעילות המנועים. הקאנו את כל תכולת המעיים שלנו. רב החובל תכנן לבקש דרך האלחוט עזרה בינלאומית. כדי להתגבר על הפחד שתו המלחים האיטלקים והשתכרו, ואז הם הלכו על המעקה הדק של האנייה - שכל רגע נטתה לכיוון אחר - ולמרבה הפלא שמרו על שיווי משקלם. במשך כ-12 שעות היינו שרויים בפחד מוות, ורק לאחר מכן החל הים להרגע מהסערה הגדולה.

תיעוד האוניה

בין הנוסעים היתה גם עיתונאית מאחד העיתונים הגדולים באמריקה, וכל הזמן היא צלמה ותיעדה את הסבל האיום שהיה מנת חלקם של העולים. היא זכתה ליחס מיוחד מאנשי ההגנה וקבלה מזון ושתיה כאוות נפשה. כמו כן, היא ישנה על הסיפון למעלה. בתחילה לא הבנו מדוע היא מקבלת יחס מיוחד, ורק בהמשך נודע לנו שהיא עיתונאית.

היא הגיעה עימנו גם למחנה בקפריסין ותיעדה את חיינו שם. היא מסרה את כל התמונות למישהו שהעביר הכל מחוץ למחנה כדי שהאנגלים לא יחרימו את התיעוד. היא הודיעה לקונסול האמריקאי בקפריסין שהיא נמצאת במחנה, כדי שאם היא תרצה לצאת ממהמחנה ויעצרו אותה לחקירות - יבוא הקונסול ויגן עליה. ואכן, שבוע ימים לאחר הגיענו למחנה הקיץ בקפריסין, היא רצתה לצאת מן המחנה. בקשנו ממנה לכתוב בעיתונות העולמית על הסבל הגדול שאנו עוברים. כל אנשי המחנה ליוו אותה בשירה לשער, והשומרים האנגלים חשבו שמדובר בהתמרדות. הם הזעיקו מיד חיילים על מנת לחזק את השמירה. היא נגשה אל החיילים והציגה את הפספורט האמריקאי ואת תעודת העיתונאית שלה. בינתיים הגיע הקונסול האמריקאי לשער והוא התערב וביקש להגן עליה ולקחת אותה תחת חסותו. מפקד המחנה התבלבל ולא ידע מה לעשות עם ה'טריק' שעשו על חשבונו. הוא היה מוכרח לשחרר אותה. כעבור זמן הראו לנו את המאמרים שלה בעיתונות העולמית.

למיטב הבנתנו, נסענו ליד מצרים ומשם הסתובבנו לכיוון יון. היינו במרחק של כמאה קילומטר מהחוף של ארץ הקודש. רב החובל והמלחים האיטלקים ירדו מהאנייה ועברו לאנייה קטנה אחרת, מפני שהאנגלים חפשו אחריהם מאד ורצו לכלוא אותם כדי שלא יהיו למארגני ההעפלה מלחים שיובילו את האניות. אנשי ההגנה עברו קורסים שהכשירו אותם להוביל אנייה במשך כמה שעות, והם היו אמורים לנווט את האנייה במקום רב החובל והמלחים. כדי למנוע את זיהויים, לבשו אנשי ההגנה בגדים דומים לבגדים שלבשנו אנו, וכך הם התערבו בינינו.

גילוי האוניה ע"י האנגלים

מחמת הסערה הגדולה התעכבנו במשך 12 שעות, והדבר קלקל את התכנית להוריד אותנו בחסות חשיכת הלילה ליד חולות ראשון לציון ויבנה. בינתיים, אווירון אנגלי הבחין באניית המשא והזעיק אניות קרב אנגליות לבדוק את תכולתה. ברגע שאנשי

ההגנה הבחינו בכך, הם הפעילו את כל המנועים בשיא הכושר וניסו בכל יכולתם להגיע לחופי הארץ במהירות. האנייה התחילה לטוס במהירות המקסימלית, וכך התקרבנו למרחק של כשישה קילומטרים מחוף תל אביב. מרחוק ראינו מאות אנשים ניצבים על החוף כדי לסייע לנו בירידה מן האנייה, אך האנגלים הקדימו אותנו וסגרו את האנייה מארבע רוחות.

אנשי ההגנה פקדו על כולם לעלות למעלה ולהתנגד בכל הכוח לתפיסת האנייה על ידי האנגלים. בימים האחרונים הקימו האנגלים מחנה מאסר בקפריסין לכל העולים שנתפסו ליד חופי הארץ, וידענו שגם את האנייה שלנו הם רוצים לשלוח לקפריסין. מארגני ההעפלה שברו את ההגה של האנייה והשחיתו את מנועיה. האנייה שותקה. עוד בהיותנו באיטליה קיבל כל אחד מאיתנו מצופים, כדי שאם חלילה תטבע האנייה נוכל להעזר בהם. האנשים שלא ידעו לשחות חשבו שבעזרת המצופים הם יוכלו להגיע לחוף בקלות כמו עם סירה. הם לא הבינו שהמצופים עוזרים למי שיודע לשחות, ומי שלא יודע עלול להיסחף איתם לעומק הים ולטבוע.

בין בני הנוער מהקיבוץ החרדי היו הרבה שחיינים מצטיינים. באיטליה התאמנו בשחייה למרחקים גדולים והצלחנו בקלות, אך כעת חששנו שהחולשה האיומה שלנו תהיה בעוכרינו. היינו לאחר 12 ימים של רעב וכבר לא יכולנו לעמוד על הרגליים מבלי להשען. גם שחיין מצטיין צריך כוחות פיזיים, ולנו לא היתה טיפת כח.

קופצים למים

החלטנו שבמצב כזה תהיה זו סכנת חיים לשחות, ואסור לנו לקפוץ מהאנייה. באיטליה התייחסנו לשחייה כזו כבילוי נעים שאינו דורש מאמץ. היינו מגיעים לחוף במהירות בלי להעזר במצופים או גלגלים, להיפך - הם רק הכבידו עלינו. אנשים שלא הבינו מהי שחייה בעומק הים חשבו שברגע שהם ישימו על עצמם את המצופים הם מיד יתחילו לשוט בקלות לכיוון החוף. המארגנים הורידו אותם למים, וכצפוי הזרמים העזים משכו אותם לעומק הים. הם עמדו לפני טביעה והתחננו לעלות בחזרה לאנייה.

רק אדם אחד, שחיין מעולה שלא היה מהקבוצה שלנו, קפץ מהאנייה ללא מצופים ושחה לכיוון החוף. הוא שחה מרחק של למעלה מעשרים קילומטרים והגיע להרצליה.

בניסי ניסים הוא הצליח להתחמק מעיני האנגלים שחיכו על החוף. סיפרו עליו שכאשר יצא מהמים הוא התעלף, ובדיוק עברו שם כמה יהודים והצילו אותו. הוא היה היחיד שהצליח להגיע בצורה זו לארץ.

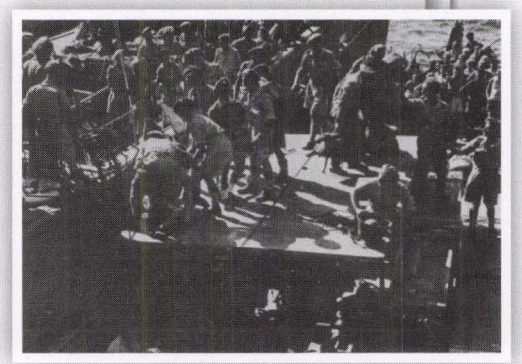

אוניה בריטית מתקרבת לאוניה שלנו

האנגלים שלחו סירות לים כדי לאסוף את כל מי שקפץ. כולם שמחו מאד לעלות לסירות ולהינצל מסכנת טביעה. ארבע משחתות ברזל הקיפו את אניית העץ שלנו, והיא נדמתה כסירה קטנה בהשוואה למשחתות הענק.

האנייה שלנו היתה בין האניות הראשונות שהובילו כמות כזאת של מעפילים, ורק לאחר שיצאנו לדרך שמענו שהאנגלים פתחו את מחנה המעצר בקפריסין. אילו היינו יודעים על כך קודם לכן, יתכן מאד שחלק גדול מאיתנו היה מוותר על התענוג. מחנות ההסגר של הגרמנים כבר הספיקו לנו.

האנגלים דרשו מאיתנו להיכנע ולקבל את האנייה שלנו ללא התנגדות. הם רצו להחזיר את כולנו לאנייה ולקחת אותנו לקפריסין. בשלב זה התפתח קרב חזיתי בין האנגלים ובין אנשי האנייה. כפי שסיפרתי, אנשי ההגנה שברו את ההגה של האנייה והשחיתו את המנועים כדי שלא תהיה כל אפשרות להפעיל את האנייה. החיילים האנגלים החלו לקפוץ מהאנייה שלהם בעזרת חבלים ותכננו לטפס על האנייה שלנו ולהשתלט עליה. אולם, אנשי ההגנה עמדו על יד המעקה של האנייה, חתכו את החבלים וזרקו את החיילים לים. חששנו מאד שהאנגלים יפתחו עלינו ביריות כדי לנקום בנו.

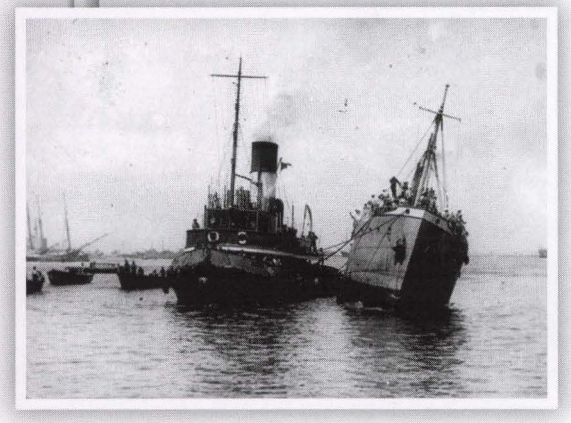

הקרב על הספינה

אנשים באנייה החלו לזרוק קופסאות שימורים על האנגלים, וכמו כן הוציאו את הברזלים הארוכים מהברזנטים וזרקו גם אותם. בתגובה, זרקו עלינו החיילים האנגלים פצצות עשן ופצצות גז, אך אנו תפסנו אותן וזרקנו בחזרה. במשך ארבע שעות התנהל הקרב בצורה כזו, והאנגלים לא פתחו ביריות.

תפיסת האוניה

לאחר ארבע שעות של קרב קפצו החיילים האנגלים מארבע המשחתות בבת אחת, וכך לכדו אותנו מכל הכיוונים. הם השתלטו על האנייה שלנו ומיהרו מיד לחדרו של רב החובל כדי לתפוס את ההגה של האנייה ולהוביל אותה לקפריסין. להפתעתם, הם מצאו הגה שבור ומנועים דוממים. הם החלו לחפש את רב החובל ואת המלחים האיטלקים, ורק אז נודע להם שהם ירדו מהאנייה לפני מספר שעות.

גוררים את האוניה

הם פנו לחפש את אנשי ההגנה שהובילו את האנייה בשעות האחרונות, אך לא גילו אותם כיוון שהם היו לבושים בסמרטוטים כמו שלנו. הם התערבו בינינו ונזהרו לא לדבר בעברית, ואנו חיפינו עליהם. האנגלים לא מצאו אף אחד מהם. החיילים החלו לקשור את האנייה שלנו לאנייה שלהם בחבלים ובכבלי פלדה עבים, וכך הובילו אותנו לחיפה.

הבריטים משתלטים

המצב של המעפילים היה נורא ואיום. כולם היו מיובשים מחוסר נוזלים. על אוכל בכלל לא חשבנו. החיילים האנגלים החלו להביא לנו כדי מים לשתיה, אך אנשי ההגנה ציוו על שביתת רעב ואסרו עלינו לקבל את מי השתיה. היינו על סף התמוטטות. באחת הפינות ראיתי מלח אנגלי עם זקן מטופח מוזג כוס מים לאשה שהיתה לפני לידה, אך האשה לקחה ממנו את הכוס ושפכה את תכולתה על פניו של המלח בעודה אומרת לו באנגלית: "המים שלך הם דם!" הוא ניגב את פניו בשתיקה ולא הגיב. הוא המשיך לחלק מי שתיה לנוסעים, אך אף אחד לא העז לקחת מפחד אנשי ההגנה. כאשר ראו האנגלים שאנו מתעקשים לשבות רעב, הם הפסיקו לחלק מים.

אנשי הקבוצה שלנו עמדו במקום נפרד כדי לא להצטופף עם הנשים. המקום בו עמדנו היה סמוך לחרטום האנייה. האנגלים נלחמו עם אנשי האנייה בעיקר על לב האנייה, המקום בו נמצא ביתן ההגה, ועל המרתף בו נמצאים המנועים. שתי משחתות התקרבו משני הצדדים לאורך האנייה, ואנו עמדנו בגוש אחד על יד המעקה כדי לבלום בגופנו את החיילים האנגלים ולמנוע את עלייתם על האנייה. בהמשך ראינו שכל הלחץ של האנגלים מופנה לאמצע האנייה, וכך נמנע מהקבוצה שלנו קרב פנים מול פנים.

גוררים את הספינה

האנייה נגררה אחר אנייתם של האנגלים עד לנמל חיפה, ושם חיכתה לנו אנייה מיוחדת שנועדה להעביר אסירים. האנייה הזו היתה מפורסמת מאד, אך אינני זוכר את שמה. סביב אניית האסירים הוצבה שמירה קפדנית, שכן האנגלים פחדו שאנשי ההגנה יפוצצו את האנייה ואז לא תהיה להם אפשרות להעביר את האנשים לקפריסין.

האנגלים הודיעו לנו שעלינו לעבור לאנייה הגדולה דרך גשר מעבר. אנשי ההגנה פקדו עלינו להתנגד בכל תוקף להעברה, וכשהאנגלים נוכחו בכך הם בקשו שנבחר נציג שיסביר את עמדתנו. אנשי ההגנה נעלמו מן העין, מחשש שמא האנגלים יגלו אותם, ובמקומם יצא אחד מן המעפילים שעוד היה לבוש בפיז'מה אדומה. מחמת החום המעיק היו רבים לבושים בפיז'מות קלילות. האנגלים מסרו בידו את מכשיר הרמקול ואמרו לו שלא כדאי לנו להתנגד למעבר לאנייה, משום שאז הם ייאלצו להשתמש בכח ולהכריח אותנו לעלות באמצעות מכות.

האיש שקיבל את מכשיר הרמקול התחיל לצעוק בקול גדול: "אחי היקרים, באנו לארץ אבותינו ולא נותנים לנו להיכנס אליה. הבה נתנגד בכל תוקף ולא נרד מהאנייה בשום אופן!" ולאחר דבריו אלו נפל והתעלף. האנשים על האנייה החלו לצעוק: "לא נרד!!!" וכשהאנגלים תפסו שהאיש רק גרם למהומה, הם לקחו ממנו מיד את המכשיר. חשבנו שהוא מת, וצעקנו בכל כוחנו על האנגלים: "מדוע רצחתם אותו?" האנגלים הרימו אותו והראו לנו שהוא חי.

בשלב זה הם קלטו שללא שימוש בכח פיזי הם לא יצליחו להעביר את כולם לאניית המאסר. וכאן קרה המשבר: לאחר יומיים בהם לא באה טיפה אחת של מים לפינו, רבים מן הנוסעים קבלו התקפת התייבשות. היה זה מחזה זוועתי: אנשים אבדו את הכרתם, קצף עלה בפיהם, וכל גופם רעד והתכווץ. ידיהם ורגליהם נזרקו לצדדים, ועיניהם רצדו בחוסר שליטה. לדעתי, אם הם היו שותים את מי השתיה שהוצעו להם ע"י האנגלים לאחר תפיסת האנייה, המצב הנורא הזה היה נמנע. כמאתיים איש, כלומר - כעשרים אחוז מאנשי האנייה, קבלו את ההתקפה הזאת. האנגלים טפלו במיובשים באופן מיידי, ואנשי הרפואה שלהם הוזעקו במהירות כדי לתת למפרכסים זריקת ואליום להרגעה. הם הורדו מן האנייה והוסעו באלונקות לבית החולים בחיפה. כך זכו כמאתיים איש לרדת בארץ הקודש.

יורדים לחוף

יש לציין שהאנשים הדתיים שלא אכלו את המאכלים האסורים ובעיקר את הנקניק סבלו אמנם מהתייבשות, אך לא הגיעו למצבים הקשים הללו.

לאחר פינוי המיובשים החלו החיילים להוריד את כולנו. היו כאלה שהתנגדו לעבור והחיילים נאלצו לקחו אותם על הידיים, אך אנו כבר לא ראינו בכך צורך. לא רצינו לעשות שטויות כדי שחס ושלום אף אחד לא ייפצע או ייהרג.

בדרך לאנייה הגדולה ראינו ברזי מים. זינקנו לעברם והתחלנו לשתות ככל יכולתנו לאחר 12 יום של צום כמעט מוחלט. התחלנו להרגיש שכוחותנו שבים אלינו. כל אחד מילא לעצמו בקבוק מים, וכך המשכנו לשתות תוך כדי הליכה. מרוב צימאון לא חשנו צורך באוכל. בכל מקום היו מוצבים ברזי מים, שכן האנגלים ידעו היטב עד כמה אנו צמאים.

גם כשהגענו לקפריסין היה הבקבוק כל הזמן בפה. בלילות הכנו בקבוק מלא במים ליד המיטה כדי שנוכל לשתות בכל פעם שנתעורר. רק לאחר חודש ימים נרגענו סוף סוף מהצמאון הנורא. היה זה סבל גדול ביותר, אך היהדות החרדית ידועה בכח ההתגברות שלה. אף אחד מאיתנו לא קיבל התקפת התייבשות.

עברנו לאנייה הגדולה, שהיתה למעשה כמין בית סוהר, והורדנו אל הסיפון. החיילים האנגלים סגרו את פתח הכניסה עם רשת והציבו שם שמירה.

הניצולים במחנה בקפריסין

היינו מותשים לאחר המסע הארוך והמייגע שעברנו ונרדמנו מיד. למחרת בבוקר הגענו לעיר הנמל פמגוסטה שבקפריסין. לפני הירידה הזהירו אותנו אנשי המחתרת שלא נגיד בשום אופן מנין הגענו ולא נמסור שום פרטים על התנהלות המסע שלנו, מפני שהאנגלים רוצים להשתמש במידע הזה כדי למנוע מהפליטים כל אפשרות לעלות על אנייה ולהגיע לארץ.

לעבר המחנה בקפריסין

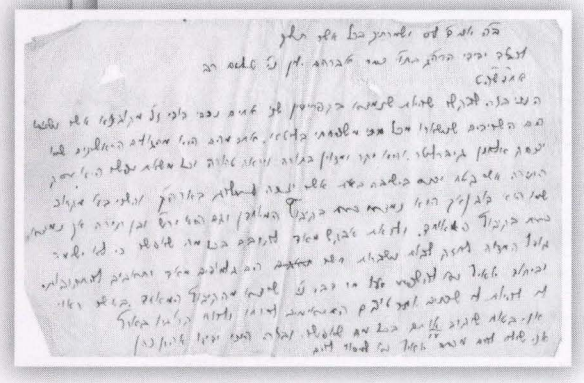
אנו, אנשי הקיבוץ החרדי, ירדנו מהאנייה בקבוצה אחת, ולפתע ראינו מולנו שני אנשים חרדים שרוצים להתקרב אלינו. הם עמדו ליד גשר היציאה מהאנייה כדי לקבל את פנינו, אך אנו התרחקנו מהם משום שחששנו שהם שייכים לאנשי הבולשת האנגלית ולבושם החרדי הוא רק פיתיון שנועד לגרום לנו לספר להם מנין הגענו.

פתאום נזכרתי שאני מכיר את האיש המבוגר מילדותי בקובנה. הוא היה מחשובי תלמידי ישיבת סלבודקה. הוא תכנן להתחתן ולאחר מכן לקבל רבנות חשובה בליטא, ובינתיים היה דורש בלילות שבת בקובנה בבית המדרש הגדול החדש. בית המדרש החדש נבנה ע"י רבה של קובנה, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, והיו בו למעלה מאלף מקומות ישיבה. בלילות החורף הארוכים בליטא ובלילות שבת היו בתי הכנסת ובתי המדרש בקובנה מתמלאים באלפי אנשים שבאו לשמוע דרשות או שיעור בגמרא ובפרשת השבוע על ידי המלמד המפורסם הרב סטרליץ.

כאשר הייתי בן שמונה, היה בא בן דודי בן התשע - הקדוש ישראל כגן ה"ד - לקחת אותי לבית המדרש הגדול בלילות שבת. הדרשן הנפלא שאת דרשותיו היינו הולכים לשמוע היה אותו יהודי שחיכה לנו כעת בנמל פמגוסטה בקפריסין.

נזכרתי בדרשה שנשא באחד הלילות שבת שלפני פסח. הוא דיבר על ארבעת הבנים מההגדה, וכאשר הגיע לבן הרשע אמר: "עם הרשע אסור להתווכח מפני שהוא לא רוצה

לשמוע תירוץ אלא רק לומר דברי כפירה. הפסוק לימד אותנו - הקהה את שיניו, לשון הכאה". הדרשן קמץ את ידו בצורת אגרוף והראה לכולם, באומרו: "במקום להתווכח איתו ולהגיד לו תשובה יש להכניס לו את האגרוף בשיניים ולשבור את שיניו כדי שלא יוכל יותר להשמיע דברי כפירה". האנשים ששמעו את הדרשה נבהלו, אך הוא חזר על דבריו ואמר שהויכוח עם הרשע מביא לדברי כפירה וזוהמה ולכן צריך לשבור באגרוף את שיניו. אנשים הסתכלו אחד על השני בפחד. צריך להבין שלפני המלחמה היתה ליטא שלווה ושקטה, ותושביה לא פתחו את פיהם בריב אחד על השני. הדברים נכנסו לעומק לבי למרות שהייתי אז ילד בן שמונה, והמסר החד חלחל בי: בשום אופן אין להתווכח עם עוזבי הדת מפני שהם ינסו לשכנע אותך בדברי הכפירה שלהם.

מכתב מרבי אהרן כהן זצ"ל לר' אברהם ילין ז"ל
להיות לעזר למחבר בקפריסין

מאז הכיבוש הרוסי בקובנה לא ראיתי אותו יותר בגטו. הכרתי את משפחתה של אחותו שהתגוררה לא רחוק מאיתנו. כעת, לאחר כשמונה שנים, אני רואה אותו שוב, והאדם לא השתנה. ניגשתי לראש הקבוצה שלנו, המנהל החסיד ר' לייב קוטנר, ואמרתי לו שאני מכיר את היהודי המבוגר. שמו הוא הרב אברהם ילין, והוא היה תלמיד ישיבת סלבודקה לפני המלחמה וכן דרשן גדול בקובנה. נענה הרב קוטנר ואמר: "איך זוכר ילד בגיל שמונה דרשות מלפני המלחמה?! אתה בוודאי טועה. זה לא האיש. ואף אם נניח שכן - יתכן שעכשיו הוא מושתל כאן ע"י הבולשת האנגלית ותפקידו להוציא ממנו פרטים על נסיעתנו לכאן. אסור לדבר איתו ועלינו להתרחק ממנו כמו מאש".

רבי אייזיק שר זצ"ל

התרגזתי מאד לשמוע מילים כאלה על תלמיד ישיבת סלבודקה לשעבר. כמובן, לא עשיתי דבר בניגוד לרצונו של ראש הקבוצה, אך בליבי לא יכולתי להשלים עם הדיבורים הללו. בתור נער הצטיירה בעיניי דמותו של תלמיד ישיבת סלבודקה כשיא השלמות, וכעת באים ואומרים לי שיתכן ואחד מבוגרי הישיבה הינו מרגל.

בהיותי ילד הייתי מבקר בשבתות בישיבת 'כנסת ישראל' בסלבודקה והייתי מביט על הבחורים הנפלאים. ראיתי את ראש הישיבה הגאון הרב ר' אייזיק שר זצ"ל שהליכתו

רבי אברהם גרודזנסקי זצ"ל
עם אחיינו רבי אברהם פנחס גרודזנסקי זצ"ל

אמרה הוד ומלכות, ואת המשגיח הגאון והצדיק הרב אברהם גרודז'נסקי הי"ד. שאיפת חיי היתה לזכות גם אני ללמוד בישיבה הקדושה בסלבודקה. הדודים שלי, אחי אמי, למדו בסלבודקה, וגם בני הדודים למדו שם. לא הכרתי רבים מבני הישיבה משום שהתגוררנו בקובנה, אך היו כמה בחורים עימם נפגשתי כאשר באו לנפוש בעיר הקיט קלוטובה.

אחי דוב שהיה גר באמריקה סיפר לי שאחד הבחורים מישיבת סלבודקה שהיה עימנו בנופש בקלוטובה הינו כיום אחד מגדולי וצדיקי הדור באמריקה. בחור אחד שהכרתי היה ר' יונה סטנציל מעיירה אניקשט שבא כל יום ללמוד עם אחי הגדול הרב יוסף ז"ל במשך ארבע שעות. הוא התחתן עם בתו של רב בית הכנסת שלנו, הגאון הרב יעקב פקלנישקי זצוק"ל. לרב פקלנישקי היתה ישיבה בקובנה בשם 'עץ חיים', והוא מינה את חתנו להיות מגיד שיעור בישיבה. לאחר שזכינו להינצל והגענו ללמוד בישיבת חברון, חזר פעם אחי יוסף ז"ל על חידוש תורה שאמר לו הגאון והקדוש ר' יונה אניקשטר בסוגיה של חרדל. היה זה לאחר כחמש עשרה שנה!

העולם אינו יודע כמה גאונים מופלגים היו בישיבת סלבודקה ונהרגו על קידוש ה'. לא הבנתי כיצד ניתן לחשוד שתלמיד ישיבת סלבודקה לשעבר ירגל עבור האנגלים. אפשר להבין חשד שכזה כאשר מדובר באדם שעזב את דרך התורה, אך כאשר האיש הוא תלמיד חכם מבחירי ישיבת סלבודקה לא עולה על הדעת לחשוד בו! בליבי חשבתי שהם אינם יודעים ומכירים בגדלותו של בן ישיבה מליטא.

השחיטה הכשרה במחנה

כעבור זמן נודע שהרבנות הראשית של א"י שלחה שני שוחטים מומחים לשחוט בהמות לצורך אנשי המחנה. התברר, שהרב ילין הצליח לברוח מליטא לפני המלחמה והגיע לא"י. היה לו קשה לנאום ולדרוש משום שלא שלט היטב בשפה העברית, ובינתיים הוא החליט ללמוד הלכות שחיטה כדי להתפרנס. בשלב זה החלו אלפים להגיע לקפריסין, והוא נשלח לסייע להם לשחוט כהלכה מטעם הרבנות הראשית. השוחט השני היה בחור ירושלמי צעיר עם לבוש ארוך שהיה מתלמידי ישיבת חברון. הם קיבלו 30 לירות שטרלינג כמשכורת חודשית עבור עבודתם.

הבחור השני עזב את המקום מפני שלא ראה את היותו שוחט בקפריסין כתכלית חייו. הוא היה אדם צעיר והחליט להגר לאמריקה ולחפש שם את גורלו. לאחר כמה שנים הוא בא לביקור בארץ וביקר בישיבת חברון בליל שבת. לצערי הגדול, הוא התחתן באמריקה עם בתו של רב קונסרבטיבי וחותנו מסר לו את המשרה. אף אחד לא ניגש לקבל את פניו, והוא ישב בישיבה בליל שבת כמנודה. הוא חשב שבא"י לא יודעים מה היו מעשיו באמריקה, אך נתבדה. מאז שוב לא הראה את פניו בישיבה.

לאחר שהשוחט השני עזב, היה הרב ילין השוחט היחיד בקפריסין. רוב אנשי המחנה היו חסידים ולא היו רגילים לאכול משחיטה של שוחט בלי זקן, בפרט כאשר הוא אינו מוכר. שוב מצאתי צורך להתערב ואמרתי להם שבליטא לפני המלחמה שום בחור לא גידל זקן לפני שהתחתן. הסברתי להם שהשוחט שנשלח לקפריסין הוא אדם מבוגר וברצונו להתחתן, ואם יתחיל לגדל זקן ייראה מבוגר מכפי גילו והדבר יפריע לו למצוא את זיווגו. חזרתי ואמרתי שאני מכיר אותו מילדותי בקובנה ואני מעיד עליו שהוא תלמיד חכם גדול וירא שמיים. הם דחו את דברי באומרם שהייתי אז ילד קטן ואי אפשר לקבל ממני עדות.

השוחט הרב ילין הבחין שבין אנשי הקיבוץ שלנו ישנם תלמידי חכמים גדולים, ובפרט הגאון והצדיק הרב יוסף קנובליך. כדי להרגיע את הציבור הוא הביא את הסכינים המוכנים לשחיטת הבהמות הגסות והראה לכולם שאין בהם כל פגימה והם כשרים לשחיטה. כמו כן, הוא הזמין את האנשים לבוא ולבדוק אותו בזמן השחיטה. הוא רצה שהם יראו את שחיטתו המהודרת ואת בדיקת הריאה ושאר האיברים לאחר השחיטה, וכך ישתכנעו שהכל נעשה בתכלית ההידור.

הם נענו להזמנתו, ואכן ראו שהוא תלמיד חכם חשוב, מדקדק במצוות ואומן גדול במלאכת השחיטה. מאז הוא היה בא אל הקבוצה שלנו ובשבתות ובחגים היה שוהה באוהל שלנו. חברי היקר ר' אהרן בארון היה מוסר את מיטת השדה שלו לרב השוחט, והוא היה עובר לישון באוהל אחר של הנוער. למרות שהחיים במחנה לא היו קלים, הוא העדיף להיות עימנו בשבתות ובחגים מפני שבעיר לא היה לו מנין. הוא הפך לבן הקיבוץ שלנו, וחברי הקיבוץ כיבדו אותו על אף שידעו שהוא אינו כמוהם.

בהמשך הגיעו קבוצות רבות נוספות של מעפילים שנתפסו ונשלחו לקפריסין. יום אחד הגיעה קבוצה חרדית של יהודי הונגריה ורומניה, והיה שם אחד שהתיימר להיות שוחט ובודק מומחה. הוא רצה לשחוט עבור אנשי הקבוצה שלו, והזהיר שאם לא יתנו לו לשחוט הם לא יאכלו מהשחיטה.

השוחט הרב ילין הסביר לו שהוא אינו יכול להרשות לו לשחוט מטעם הרבנות, אך הוא מוכן לקחת אותו ביום השחיטה, להראות לו את הסכין ואת השחיטה והבדיקה, ואם דבר מה לא ימצא חן בעיניו הוא יכול לומר לו.

השוחט הליטאי הרב ילין חשב בתמימותו שהאיש הינו באמת שוחט ובודק מומחה, וחשש שמא יחליט לפסול את שחיטתו. הוא אף פעם לא ראה שוחט מיהדות הונגריה. הוא היה לחוץ כאילו עמד לפני בחינה אצל תלמיד חכם גדול. בבוקר הוא בא לקחת אותו יחד עם הקצב לבית השחיטה, והתכונן להראות לו את הסכין המהודר שהכין, אך לפתע האיש נעלם. הקצב הפציר בשוחט שלנו לשחוט, אך הרב ילין חשש לשחוט מבלי שהאיש יראה את סכיניו ואת השחיטה והבדיקה. חלפו מספר שעות. הקצב אמר שתיכף כבר לא ישאר מספיק זמן להכין את הבשר לאחר השחיטה, אך הרב ילין עדיין היסס שמא השוחט ההונגרי לא ירצה לאכול משחיטתו.

הקצב הכיר היטב את האנשים המתיימרים לומר שהם שוחטים מומחים, ובמו עיניו ראה שהשוחט שלנו הינו מומחה גדול ובעל הלכה בתכלית ההידור. הקצב פנה אל הרב ילין ואמר לו שאם הוא לא שוחט, הוא מכה את ראשן של הבהמות והן תהיינה נבלות. השוחט שחט ובדק כהלכה, ולפתע הופיע השוחט ההונגרי. הרב ילין התנצל בפניו ואמר שלא היה לו זמן לחכות יותר. הוא נתן לו לבדוק את הסכין הגדול לאחר השחיטה, את הריאות ואת יתר האיברים. האיש היה בור ועם הארץ בהשוואה לשוחט הליטאי שלנו, ומאז אף אחד לא התיימר לעסוק בשחיטה מלבד הרב ילין. הציבור החל להבין את גדלותם של יהודי ליטא.

המחנה בקפריסין

מחנה המעצר בקפריסין היה ממוקם לאורך שפת הים. המחנה היה מורכב מאוהלים רבים שהופרדו זה מזה בגדר תיל, שכן האנגלים לא רצו לשכן אלפי אנשים במחנה אחד משום שהשמירה עליו תהיה קשה. כל מחנה היה ממוספר. המחנה שלנו היה מחנה מספר 59.

בתחילה שוכנו כל המעפילים באוהלים, אך לאחר שאוהלי הקיץ התמלאו והמעפילים המשיכו להגיע בהמוניהם, החלו האנגלים להקים את מחנות החורף. הביתנים החדשים היו עשויים מפח, והיה בהם יותר מקום ויותר נוחות. בקיץ היה מחנה האוהלים נח ומאוורר, אך בימי הגשמים היה חשש שהאוהלים יפלו ולכן נבנו הביתנים מפח. בקיץ היו החיים בביתנים קשים מאד מפני שהם להטו מחום.

מראה המחנה

במחנה הקיץ קבלו כל שישה אנשים אוהל אחד. המיטות היו עשויות מברזל ועליו קרשי עץ. לכל אחד מאיתנו היו שתי שמיכות צמר שהבאנו מאיטליה. לתוך המחנה לא נכנס אף חייל אנגלי. השומרים האנגלים היו בחוץ והשגיחו שאף אחד לא יצא מן המחנה, אך פנים המחנה היה חופשי לחלוטין.

אוהל אחד שימש כחדר אוכל, ובו התנהלו גם סדרי התפילה והלימוד. קיבלנו ביתן פח למטבח, וכן דוודי שדה אותם הכשרנו לבישול ארוחות הצהריים ולהרתחת המים לתה. חדרי המקלחת היו בצריפי פח לגברים לחוד ולנשים לחוד. בנוסף, היו שם חדרי כביסה עם שולחנות מפח שעליהם היינו רוחצים את הבגדים שלנו.

בשערי המחנה

נזקקנו בדחיפות לשולחנות וספסלים עבור בית המדרש שלנו. למעשה, השולחנות הרבים בחדרי הכביסה עמדו כמעט ללא שמוש. עבור הכביסה הספיקו כמה שולחנות בודדים, וכל השאר היו מיותרים. לקחנו כמה שולחנות לבית המדרש, הורדנו את הפח ודפקנו קרשים למעלה. כך מילאנו את האוהל במקומות ישיבה שהספיקו לכולנו ללימוד, לתפילה ולאוכל.

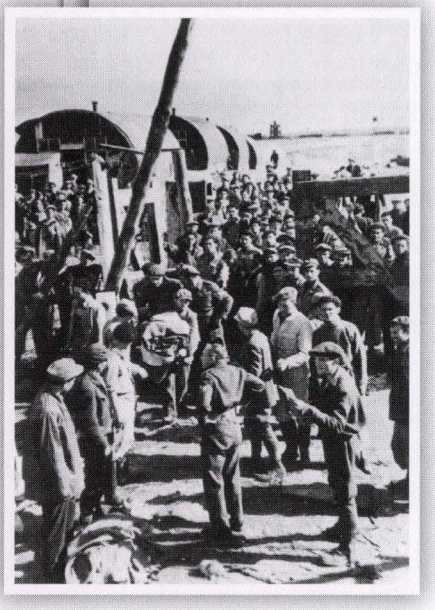
בקפריסין למדנו מילה חדשה שנוצרה לאחר השחרור: 'להתארגן'. המילה 'גניבה' הוצאה מהלכסיקון לאחר ימי המחנות. הכל היה שייך לכולם, כל החפצים היו בגדר הפקר ולאף אחד לא היתה בעלות על שום דבר. היינו מוכרחים להציב שמירה באוהלים יומם ולילה, אחרת לא היינו מוצאים בבוקר לא מטבח ולא מצרכי מזון, לא שולחנות ולא ספסלים. ברגע שהיה חשש לגניבה, היו השומרים מעירים בצעקה אחת את כל בני הנוער וכולם היו מזנקים החוצה. השמירה שהצבנו הוכיחה את עצמה והבריחה מראש את כל הגנבים וה'מארגנים'.

התפיסה הרווחת היתה שאין מושג של בעלות, כי ממילא בעוד זמן מה אתה תעלה לא"י ואחרים ישתמשו במה שהשארת. אך בינתיים היינו צריכים מיטת קרשים לישון עליה, שמיכה להתכסות בה, מטבח לבישול ארוחות ואוהל גדול לתפילה, ללימוד ולאכילה. הדרך היחידה לשמור על הכל היתה להציב שמירה רצופה.

היינו קבוצה מגובשת של שמונים בחורים ניצולי המחנות, ובהנהלה היתה קבוצה של חסידי גור. כולם בקפריסין ידעו שלא כדאי להתחיל איתנו. היה חסר לנו עוד שולחן אחד, וחיכינו להזדמנות להשיג אותו. כאשר הגיעה אנייה חדשה של מעפילים, היו האנגלים משכנים אותם במחנות הקיץ ואז היינו פורצים את גדר התיל ומחפשים שולחן בחדרי הכביסה של המחנה החדש.

האנגלים נתנו לעקורים הקצבה מינימלית של מזון מפני שחששו שרבבות עולים יגיעו למקום והחזקתם תעלה הון רב. הם ביקשו עזרה כספית מהג'וינט האמריקני, אך הנהלת הג'וינט חששה ליטול על עצמה את העול הכספי הכרוך בהחזקת העולים. הם צפו שמאות אלפי אנשים ינסו לעלות לארץ והתקציב שיידרש עבורם יגרום להם לפשיטת רגל.

רבים מן העקורים סבלו ממחסור במזון. רק אלה שהיה ברשותם מעט כסף יכלו לקנות אוכל ולהשלים את מנת המזון העלובה שקבלו. הנהלת הקיבוץ בראשות הרב החסיד ר' לייב קוטנר דאגה רבות לעלייתם הרוחנית של בני הנוער, אולם כסף לקניית תוספת מזון ולשיפור המצב הגשמי לא היה להם. הם לא בקשו עזרה מהארץ, מתוך מחשבה שבעוד כמה חודשים יגיע תורנו לקבל סרטיפיקטים. ההנהלה דאגה לשיעור גמרא עבור בני הנוער וכן ללימודי עברית עם המורה היקר ר' זלמן שטיימן שליט"א. בימי שבתות וחגים נערכו הסעודות בליווי שירתם היפה של חסידי גור. היו שם גם שני אחים שהשתייכו לחסידות באבוב, והם לימדו אותנו זמירות נוסח באבוב.

מקבלים ציוד בפתח המחנה

היה בינינו בחור מלודז' בשם ישראל פוזנר, והוא היה שר לנו בסעודת מלוה-מלכה זמירות בתוספת תרגום לאידיש. הכל התנהל בנעימות רבה, ומלבד המחסור במזון היו החיים שלווים ונינוחים.

בקפריסין לא היה עימנו הרב פיפרמן, הרב הצבאי האמריקאי בוגר ישיבת טעלז שהיה תמיד דואג לכל, אך ידענו שאנו בין הקבוצות הראשונות שנתפסו וא"ה לפי התור נקבל בעוד כמה חודשים את רשיונות העלייה. אף אחד מבני הקבוצה שלנו לא התלונן, שכן ידענו שההנהלה עושה את המקסימום עבורנו.

באוהל שלי היו שישה אנשים, ביניהם חברי היקר אהרן בארון מטבריג שבליטא, הרב ר' אבא הלפרין ור' זלמן שטיימן. היה שם יהודי נוסף בשם ר' יוסף קוזלובסקי, שלמד לפני המלחמה בישיבת חכמי לובלין והיה תלמיד חכם גדול. היה שם גם יהודי ששכחתי את שמו, אך אני זוכר שהוא היה קרובו של רבה של בני-ברק הרב יוסף קאלישר זצ"ל. בארץ הוא הלך ללמוד הלכות ניקור ועבד ברבנות כמנקר מומחה.

מפעם לפעם, בשבתות, בחגים ובפרט בימים הנוראים, היה בא השוחט הרב ילין לאוהל שלנו. כפי שציינתי, חברי ר' אהרן בארון היה מוסר לו את מיטתו והולך לישון באוהל אחר.

בעיר פמגוסטה התגורר יהודי עשיר מרוסיה, והיה ברשותו ש"ס וילנא בכריכת עור. הגמרות הללו היו מאוד יקרות, והוא ניאות להשאיל לנו אותן בתנאי שנשמור עליהן

היטב בזמן הלימוד. החברה בקבוצה שלנו היתה מאד נעימה, ומי שרצה ללמוד קיבל את כל האפשרויות. גם מי שחיפש חסידות מצא קבוצה חסידית מלוכדת מאד, והיחס בין אנשי הקבוצה היה מאד לבבי.

מראה המחנה בקיץ

לאחר שהגעתי לקפריסין חששתי שכל היהודים העקורים שנמצאים במחנות באיטליה ינסו לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגאלית. מדינות העולם עדיין לא הסכימו לקלוט את הניצולים, וזו היתה למעשה הדרך היחידה לעזוב את המחנות. כתבתי מיד לאבא שבשום אופן לא יצטרף לעלייה בלתי ליגאלית משום שבגילו זוהי סכנת נפשות, ואם הוא בכל זאת רוצה להצטרף - שיקח איתו מצרכי מזון כמו ביסקוויטים, לימונים ובקבוקי מים.

החיים במחנה בקפריסין

כפי שכתבתי, הראשונים שהוגלו לקפריסין התגוררו באוהלים. לא ידענו כיצד כדאי לקשור את החבלים של האוהל לווים התקועים באדמה: האם למתוח את החבלים בחוזקה ואז האוהל יעמוד היטב ולא יתנועע, או שמא לקשור אותם בצורה רפויה. לבסוף בחרנו באפשרות הראשונה. בערב יום הכיפורים, כאשר ניגשנו לאכול את הסעודת המפסקת, ירד גשם זלעפות. לפתע התפוצצו כל החבלים ונקרעו, והאוהל התמוטט. מאז למדנו שאסור למתוח את החבלים של האוהל יתר על המידה. יש להשאירם רפויים וחופשיים מעט, וכך גם בתנאי מזג אוויר קשים הם נמתחים מעט אך לא נקרעים.

התחלנו לעבוד במהירות ולהקים מחדש את האוהל של בית המדרש שבו היו אמורים כמאה איש להתפלל, וכן את האוהלים שלנו על מנת שיהיה לנו היכן לישון בלילה. לאחר כל זאת עוד הספקנו לאכול בחופזה את הסעודה המפסקת.

התפילה היתה יפה ביותר. בעלי התפילה היו חסידי גור, ואחד מהם היה החסיד ר' ליב זילברברג. ראינו אותם מתאמנים לפני כן עם המקהלה. לא היתה זו תפילת ליטא שרובה ככולה בכי ותחנונים, אולם היה בה הרבה רגש וקבלת עול מלכות שמים.

האחוה והרעות שררו בין כולם. המנהל הרב הצדיק החסיד ר' לייב קוטנר זצ"ל איבד את כל משפחתו במלחמה, אך הוא קיבל באהבה דין שמים ולא ניכרה עצבות על פניו. הוא דאג לחינוכם של הנערים ותכנן להקים בארץ הקודש קיבוץ של 'פועלי אגודת

ישראל' עם הנערים הללו. מחשבתו זו לא יצאה אל הפועל כפי שאכתוב בהמשך. התפילות בציבור נערכו שלוש פעמים ביום, וביניהן הושמעו לאורך כל שעות היום שיעורי תורה ושיחות מוסר.

המשכתי ללמוד עם קבוצה קטנה של בחורים אצל הגאון והצדיק הרב ר' יוסף קנובליך מהשעה חמש בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה. הרב אף פעם לא התעייף ובכל שעה היה שמח להסביר וללמד. מי שרק רצה להשתתף בשיעור יכול היה להצטרף. מצאתי ברבי יוסף קנובליך איש כלבבי, צדיק וגאון בתורה וכולו מידות טובות ויראת שמים. מעולם לא הראה סימני אי נוחות מכך שמפריעים לו בלימודיו, אלא תמיד היה מוכן ללמד אותנו. מהירות התפיסה שלו היתה מדהימה, אך כאשר אנו לא תפסנו הוא לא נלאה מלחזור ולהסביר לנו שוב ושוב. כולם כיבדו אותו וראו בו צדיק וגאון. כל מה שאכתוב עליו לא יספיק לתארו משום שהוא הסתיר את עצמו.

במחנה שלנו היה יהודי הונגרי שאיבד את כל משפחתו באושוויץ והחליט להקדיש את חייו לסיוע בהקמת משפחות בדרך התורה והיראה. במחנה היתה קבוצה של בנות חרדיות מהונגריה, ושם היתה גם אשתו של אותו שדכן. הם החלו לנסות לשדך את הבנות עם חברי הקבוצה שלנו, ועמלם נשא פרי. כך השתדך גם מורי ורבי ונישא לאשה צדקנית. כל מי שהתחתן קיבל אוהל נפרד בתוך הקיבוץ שלנו. שמחנו בכל כוחנו בשמחות הנישואין של חברינו, בפרט כאשר היה מדובר במנהיגים שלנו. השמועות במחנה טענו שהסוכנות בא"י לא מטפלת ברווקים אלא שולחת אותם לדאוג לעצמם, אולם למשפחות היא מסייעת מעט במציאת דיור ומקום עבודה.

רישום הנישואין מטעם הסוכנות והרבנות בא"י נעשה ע"י השוחט הרב ילין. הוא היה מורשה מטעם הרבנות בא"י לחקור עדים ולהשיא את הזוגות שנמצאו כשרים לנישואין. אמרו שהוא מקבל מהג'וינט חמישה דולרים לכל חופה. כמובן, כאשר המדובר היה בזוג חרדי הוא נתן גם לאחרים אפשרות לערוך את החופה, אך הוא היה מוכרח להיות נוכח בזמן החופה ולחקור את כשרותם של הזוג ושל העדים, ואז היה נותן את הכתובה והאישור.

לאחר שראינו שהמחנות בקפריסין מתמלאים בעשרות אלפי אנשים והאנגלים מעניקים הקצבה של 750 סרטיפיקטים לחודש בלבד, הבנו שככל הנראה נאלץ לשהות בקפריסין כמה שנים. אנשים החלו לחשוב ברצינות רבה על הקמת משפחה, וידי השוחט מלאו עבודה. לעיתים הוא היה עורך אפילו שבע חופות ביום אחד והיה רוצה לחסוך זמן בסיבובי הכלה סביב החתן. עמדה שם אישה זקנה ואמרה: "זוהי חופה

של רמאות, אני זוכרת שכאשר הייתי כלה הסתובבתי סביב בעלי שבע פעמים ורק אז הפכתי להיות אשתו, ואילו כאן אני רואה שהכלה מסתובבת פעם או פעמיים וכבר יש חתונה". כולנו צחקנו כמובן.

הרב השוחט התגורר בעיר פמגוסטה שהיתה סמוכה למחנות שלנו, אך כפי שכתבתי בשבתות ובחגים היה מגיע לקיבוץ שלנו ומסייע לנו ככל יכולתו. בהמשך, כשזכינו לעלות לארץ, הוא נותר בקפריסין עם קבוצות של אנשים מרומניה ומהונגריה, והיות שהם לא הכירו את יהדות ליטא - היו לו בעיות איתם. הם עשו שחיטה מיוחדת תחת הפיקוח שלו. הזמן הכי טוב שלו היה כאשר הקיבוץ שלנו היה שם. לאחר תקופה הוא מצא שם את זיווגו, נסע לאמריקה וכיהן שם ברבנות חשובה.

לאחר יובל שנים ישבתי בשמחה משפחתית, ולצידי ישב אברך מאמריקה. התחלנו לשוחח, וכאשר הוא שמע שאני יליד קובנה הוא סיפר לי שהרב שלהם הוא הרב ילין מקובנה ויש לו שני בנים תלמידי חכמים גדולים. הוא הוסיף וסיפר שאמנם הרב ילין הינו אדם מבוגר, אך הוא עודנו דרשן נכבד.

האנגלים לא התערבו כלל בנעשה בתוך המחנה. קיבלנו את הקצבת האוכל, וכל קבוצה היתה צריכה לדאוג לעצמה. רוב הניצולים הגיעו בקבוצות מגובשות, גרו ביחד ודאגו לעצמם. בזמנו לא היתה הנהלה פנימית במחנה בקפריסין, וכאשר צצה בעיה כלשהי היינו ניגשים לשער ומדברים עם החיילים האנגלים. אנו, שהיינו במחנות בגרמניה, לא הרגשנו שהמחנה מסב לנו סבל ומכביד עלינו, ומלבד המחסור במזון התנהלו חיינו על מי מנוחות. אולם, אלו שהגיעו מרוסיה ומרומניה ולא היו קודם לכן במחנות, סבלו נוראות. הם היו סגורים במחנה וחשו כבתוך כלוב, ולפי המכסה של הסרטיפיקטים צפו שישיבתם במחנה תארך שנים. לא ידענו שבא"י תקום מדינה יהודית ובקרוב ייקלטו כל העולים.

אנשי ההגנה שהובילו את העלייה חפשו דרך להימלט מן מהמחנה כדי לחזור בחזרה לאירופה ולהמשיך את העלייה הבלתי ליגאלית. הם היו מאומנים בכך היטב והיה להם קשר עם אנשים מבחוץ. בלילה, בשעה בה החליטו לברוח, הם גרמו לקצר חשמלי. המחנה המואר הוחשך באחת, והאנגלים לא תפסו שיש כאן בריחה. הם נגשו לתקן את הקצר החשמלי, וכך באותה עת לא היתה שמירה סביב המחנה. אנשי ההגנה נמלטו במהירות ופגשו מחוץ למחנה את ידידיהם מההגנה. גם אנו לא ידענו על המתרחש, ורק אחר כך נודעה לנו משמעותו של הקצר החשמלי במחנה.

גם כניסתם של אנשי ההגנה למחנה נעשתה בשיטה של גרימת קצר חשמלי בלילה, וזה פעל מצוין. האנגלים לא תפסו שהקצר הוא מעשה ידיה של המחתרת.

סדרי המחנה

כל קבוצה חיה את חייה ללא התערבות עם קבוצות וקיבוצים אחרים. כולם ידעו שהעלייה מתבצעת לפי התור ובכל חודש מקבלים 750 אנשים אישורי כניסה לא"י. אצל האנגלים לא היתה שום פרוטקציה. שמותיהם של הבאים בכל אנייה נרשמו, והתור היה מסודר מאד. ידענו שעלינו להתרגל לחיי המחנה. עשינו עירוב ומטבח כשר, ושלוש פעמים ביום נערכה תפילה בציבור. במשך רוב שעות היום שהינו באוהל הגדול שהוקצה לתפילה, לימוד ואכילה, וכמעט לא הסתובבנו במחנה.

היה חסר לנו לצורך בית הכנסת עוד שולחן אחד. כפי שכתבתי, האנגלים שיכנו את העולים מכל אנייה במחנה נפרד כדי שלא יהיה קשר בין כולם ותיווצר התקוממות. בין מחנה למחנה הוצבו גדרות תיל לצורך ההפרדה. אנשי ההגנה רצו לשבור את הגדרות והורו לנו שכאשר תבוא אנייה חדשה נשבור את גדר התיל המפרידה בין שני המחנות. כפי שציינתי, בכל מחנה היה צריף למטבח, צריף לשירותים וצריף עם שולחנות פח שנועדו לכביסה. כאשר נפרצה הגדר של המחנה החדש, ניצלנו את ההזדמנות ומיהרנו לקחת לנו שולחן אחד מחדר הכביסה שלהם. בשלב מסוים ראו אנשי קיבוץ ביתר שלקחנו את השולחן, והמפקד שלהם בא והודיע לנו שעלינו להביא להם אותו תיכף ומיד, אחרת הם ילמדו אותנו לקח. הוא טען שהם תכננו לקחת את השולחן עוד לפנינו.

אנשי ההנהלה לא רצו מחלוקות וחשבו שאפשר להשיג שולחן ממקום אחר, אך חברי הקיבוץ התנגדו לסחיטה הזו. יום אחד הופיעו אנשי ביתר בהמוניהם, פשטו על בית הכנסת שלנו כמו נחילי ארבה והחלו לחטוף את השולחנות והספסלים. חברי הקיבוץ שלנו נתנו להם מכות, והם השליכו הכל וברחו. המפקד הראשי סחב בעצמו ספסל כדי להראות את כוחו, ואז רץ אחריו חברי ר' ישראל פוזנר וצעק: "אם אתה לא עוזב את הספסל אני יורה בך!" הוא קמץ את ידו כאילו הוא מחזיק באקדח, והגיבור הגדול ברח כל עוד נשמתו בו. הוא חשב שיש לו עסק עם כמה חסידים, והתברר לו שמדובר בקבוצה מגובשת שלא תתן לנצל אותה. מאז לא העז אף אחד לסחוב מאיתנו דבר מה, והשקט והשלווה שררו בכל.

פעם אחת נכנס לאוהל שלנו יהודי מבוגר עטור בזקן וראה את אחד הבחורים אוחז בידו סידור עבה וגדול. הוא פנה אליו וסיפר שבסמוך אליו גרים בחור ובחורה, והיחסים

ביניהם לא מוצאים חן בעיניו. הוא ביקש שבעל הסידור הגדול יקח את סידורו, יגיד את הברכות וישיא אותם. מגוחך לראות עד כמה היה אותו יהודי עם הארץ. מבחינתו, כל חרדי עם סידור הוא רב מוסמך לערוך חופה וקידושין. יתכן שלאור העובדה שהשוחט הרב ילין היה תמיד בא אלינו ועורך חופות, חשבו כולם שאנו קשורים למוסד הרבנות במקום.

הטבילה בים

המחנה היה ממוקם סמוך לים, ורק גדר התיל חסמה את הגישה אל החוף. היה בינינו יהודי אחד שידע לדבר אנגלית ושמו ר' יוסף קוזלובסקי. הוא זכה ללמוד בישיבת חכמי לובלין והיה תלמיד חכם גדול. יצאנו עימו לשער המחנה והוא הסביר לשומרים האנגלים שיש לנו ענין דתי לטבול בים כל בוקר לפני התפילה, ואנו מבקשים לצאת לים בליווי השמירה שלהם. הם הסכימו לכך, אך הודיעו שיתנו לנו עשרים דקות בלבד.

ואכן, בתחילה יצאה לים קבוצה קטנה, ובהמשך הצטרפו אנשים נוספים. היות ששפת הים היתה מלאה באבנים - מי שלא ידע לשחות לא היה יכול להיכנס למים. התחלנו לשחות בים, והחיל האנגלי נבהל בראותו שאנו שחיינים מעולים ונכנסים לעומק הים, אך הוא הבין שאין אפשרות לברוח בים. הטבילה בים מדי בוקר סייעה לנו להירגע מעט מהחום הגדול והמעיק ששרר באזור.

העירוב

קבוצתנו מנתה כמאה איש. היו לנו למעלה משישה עשר אוהלים, ובכל אוהל התגוררו שישה אנשים. מיקומם של האוהלים שלנו היה בפינה צדדית, וכך לא התערבנו עם יתר האנשים. בשבתות היתה לנו בעיה עם הטלטול, שכן ללא עירוב לא יכולנו אפילו להביא את האוכל מהמטבח. דברנו עם האנגלים ובקשנו מהם שירשו לנו לעשות עירוב סביב האוהלים שלנו. הסברנו להם שמדובר בענין דתי. כל דבר שלא נגע לבריחה התקבל על דעתם של האנגלים והם אכן נתנו אפשרות לעשות עירוב למטבח ולמחסן המצרכים.

הצבנו שמירה הדוקה סביב מחסן המצרכים כדי לשמור על המעט שהיה לנו, אך באופן כללי אפשר לומר שסבלנו מרעב. מי שהיה לו קצת כסף לא סבל כמונו. לחם נמכר תמורת שלוש אגורות, ובלירה שטרלינג אחת ניתן היה לקנות למעלה משלושים ככרות, אך לנו לא היתה אף פרוטה.

המחבר מימין עם אחיו ר' דוב
במחנה בקפריסין

כעבור זמן מה קיבלתי מידיד מהארץ 5 לירות שטרלינג ויכולתי לקנות לחם לשובע. לאחר כמה חודשים הגיע אחי דוב מגרמניה והשארתי לו את הכסף כדי שיוכל לקנות לעצמו מזון. כל החיים חונכנו לדאוג זה לזה.

לאחד מהיהודים המבוגרים והחשובים אצלנו היה קצת כסף. הוא ראה את הרעב הגדול שלי ושל חברי היקר ר' אהרן בארון ורצה לתת לנו לירה שטרלינג לקניית ככרות לחם. חברי בא לשאול אותי אם אני מוכן לקבל את הכסף, ועניתי לו שאיני מסכים לכך בשום אופן מכיוון שאותו יהודי התארס ואמרו שזוהי המטבע האחרונה שלו. אנחנו באמת רעבים לחתיכת לחם, אך איך אפשר לקחת ממנו את הפרוטה האחרונה שלו?! עברנו זמן כה ארוך של רעב, ובעוד כמה חודשים נעלה אי"ה לא"י. אם כן, נתגבר מעט ולא ניקח את כספו של האיש היקר והצדיק הזה. האיש היקר שמע את סירובנו ושאל לסיבת הדבר, וחברי ענה לו שאני מתנגד לקחת ממנו את הפרוטה האחרונה שלו, בפרט לאור העובדה שהוא חתן. האיש בא להתווכח איתי ואמר לי שלא צריך להסתכל על העתיד בא"י, וא"א לרעוב כעת. אמרתי לו שאינני מעוניין בכסף, ואם חברי רוצה - שיקח. חברי היקר שמע שאני לא לוקח וגם הוא לא רצה לקחת. כך גם לאחר המחנות האיומים לא השתנינו. החינוך המוצק שקיבלנו בבית בקובנה היה מורה דרכנו לכל החיים. איני כותב את שמו של האדם היקר ואציל הנפש מפני שיתכן שהוא לא רוצה ששמו יתפרסם.

במחנה התחילו להתגבש קבוצות של בני נוער מכל המפלגות, והם לטשו עין לאוהל הגדול ששימש לנו כמקום תורה, תפילה, לימוד ואכילה. הם רצו מקום גדול לכל מסיבות ההוללות שלהם, והאנגלים לא נתנו להם אוהל גדול כשלנו משום שחששו מהקמת מחתרת. הקבוצות נאלצו להסתפק באוהל קטן לצרכי הבידור שלהם.

משלחות מהארץ התחילו להגיע לביקור במחנה העולים, וביניהן משלחת שכללה את הרב הראשי הרב הרצוג והראשון לציון הגאון הרב עוזיאל. אני הייתי כמעט בין היחידים שדברו עברית, ובקשה אחת היתה בפינו: עוד ועוד ספרי קודש. הם ראו את הרעב שהיה מנת חלקנו והתפעלו מכך שלא בקשנו כלום מלבד ספרי קודש.

ישנו על מיטת קרשים ללא מזרן, סדין או כר, אך חשנו אושר עצום על כך שנותרנו בין החיים. ידענו שעלינו להודות לבורא עולם על כל נשימה ונשימה. רק משורר יוכל

לתאר את ההרגשה הזו. לא היה לנו שום דרישות מלבד פרוסת לחם להחיות את נפשנו. למרבה הצער, במשך השנים השתנה המצב ושוב התעוררו בנו רצונות ודרישות.

עליית חברי הקיבוץ

אנשי הנהלת הקיבוץ חשבו שכאשר יגיעו לא"י יקבלו עזרה ממפלגת 'פועלי אגודת ישראל' שפעלה עימנו כל הזמן בשיתוף פעולה. התכנון היה להקים לנו קיבוץ חרדי או להתחבר לקיבוץ חרדי קיים. הנהלת הקיבוץ האמינה בראשי מפלגת 'פועלי אגודת ישראל' שעדיין לא התפלגה מ'אגודת ישראל' וחשבה שיש להם תקציבים שבעזרתם נוכל להמשיך להתקיים בקיבוץ חדש בארץ, ובינתיים עשו כל מאמץ כדי שהקיבוץ יהיה מאורגן לעלות לארץ ולהיות במקום אחד. ההנהלה חשבה שכל הקבוצה מגובשת ומוכנה לכך, אך לא כן היה. כמה חודשים לאחר העלייה לארץ התפרק הקיבוץ, אולם העיקר הוא שכל בני הקיבוץ זכו להישאר שומרי תורה ומצוות.

למעשה, לאחר שכמה אלפי אנשים עלו לארץ, לא היה יותר מקום בבתי העולים. לבחורים הרווקים נתנו כרטיס נסיעה ואמרו להם לדאוג לעצמם, ולמשפחות העניקו סיוע מינימלי. רק בקיבוצים שחיכו לידיים עובדות נותרו מקומות פנויים. אני רציתי ללכת מיד לישיבה כפי שנדרתי, ושום פיתוי לא השפיע עלי.

בחודש השישי לשהותנו במחנה הגיע התור שלנו לקבל סרטיפיקטים. הבעיה היתה שבאנייה שלנו היו למעלה מאלף איש, והקצבת הסרטיפיקטים עמדה על 750. האנגלים לקחו את השמות של כל נוסעי האנייה וערכו הגרלה. מתוך 100 אנשי הקיבוץ שלנו, 99 אנשים קבלו זכות עלייה. אני הייתי היחיד שלא עלה בגורל.

חברי אהרן בארון מהעיר טבריג היה לי כאח. הוא לא רצה להשאיר אותי לבד. ידידנו היקר באדם ר' אבא הלפרין התארס בקפריסין, אך כלתו לא עלתה בגורל. חברי אהרן מסר את זכותו לכלה של ר' אבא הלפרין ונשאר איתי חודש נוסף בקפריסין.

מכל הקבוצה נותרנו אנו - שני בחורים בודדים - לתקופה של עוד חודש במחנה. חשבתי בלבי: מדוע מן השמים הובילו שאני אשאר אחרון? הלא הם נסעו לא"י לנסות להתקבל לקיבוץ, ואילו אני רוצה לנסוע ללמוד בישיבה גדולה! מדוע מונעים אותי מכך?! אחר כך ראיתי שבחודש הזה בקפריסין הצלחתי לפעול רבות ולזכות את הרבים. יש מנהיג לבירה והכל נעשה בחשבון מדוקדק. בתחילה אנחנו לא מבינים ולא משיגים, ורק אח"כ אנו רואים את דרכי שמים.

האנגלים דרשו מקבוצת העולים לעלות לאניית האסירים בשבת. הסיבה לכך היתה הפחד שלהם שמא המחתרת בא"י תפוצץ את האנייה, ולכן כאשר האנייה היתה בחיפה היא עמדה כל העת תחת שמירה של צוללנים אנגלים. בקפריסין לא היו כוחות שמירה כה גדולים, ולכן רצו האנגלים לצאת לדרך כמה שיותר מהר ולא להתעכב כלל. תאריך היציאה האפשרי הראשון היה בשבת.

מנהל הקיבוץ הרב הצדיק ר' לייב קוטנר עמד על דעתו בתוקף והבהיר שבשום אופן לא יעלה בשבת לאנייה. הוא ביקש מהאנגלים על ידי מתורגמן שיביאו להם אנייה פרטית והם יעלו עליה עם צאת השבת. תשובתם של האנגלים היתה שעד שיסדרו להם את כל המסמכים הם עדיין בגדר אסירים ואין כל אפשרות שיסעו באנייה פרטית. חברי הקיבוץ הודיעו לאנגלים שגם אם בשל כך ייאלצו להישאר עוד שנים ארוכות במחנה בקפריסין - בשבת הם לא יעלו על האנייה מפני שהדבר נוגד את חוקי הדת היהודית. האנגלים ראו שחברי הקיבוץ ממשיכים להתעקש, ומכיוון שלא רצו להתחיל עם היהודים בענייני דת החליטו להיכנע חלקית: סוכם שהאנייה תבוא בערב שבת, ואז חברי הקיבוץ יעמיסו עליה את כל החבילות. הם יעשו קנין שביתה באנייה בכניסת השבת, ולאחר מכן יחזרו למחנה ברגל לשנת הלילה. בבוקר, לאחר התפילה והסעודה, יעלו שוב לאנייה שנמצאת בתוך תחום שבת של אלפיים אמה, ואז יוכלו להפליג ע"י קנין השביתה שעשו מערב שבת.

יוצאים מהמחנה

ואכן, כך היה: בליל שבת הם עלו על האנייה כדי לקנות שביתה, ולאחר מכן חזרו למחנה. בשבת בבוקר הם התפללו במנין ואכלו סעודת שבת, ומיד יצאו לכיוון האנייה. כולנו הצטרפנו אליהם וליווינו אותם בדרכם לאנייה. העובדה שהצלחנו לשבור את העקשנות של האנגלים היתה קידוש ד' של ממש.

חזרתי עם חברי ר' אהרן בארון למחנה, ומיד קראתי לאנשים שומרי תורה ומצוות לבוא להתפלל וללמוד באוהל הגדול. לא יכולנו להישאר לבד בשטח שלנו, מפני שידענו שהאנגלים יאכלסו מיד את האוהלים הריקים בעולים חדשים שאינם דתיים. התחלתי להשפיע על האנשים החרדים ולשכנע אותם לבוא לגור אצלנו.

הרה"צ ר' משה הגר זצ"ל עם אחיו
האדמו"ר מסערט ויזניץ זצ"ל

במטבח הכשר נותרו מצרכים רבים אותם יכולתי למכור ולהרוויח קצת כסף, אך לא עשיתי זאת. כל רצוני היה להשפיע על אנשים מהחוג שלנו לבוא לגור איתנו, ולשם כך הייתי צריך להראות להם שהכל מסודר ויש מטבח כשר, מצרכי מזון, אוהל גדול לתפילה ולאכילה, עירוב ושאר דברים נחוצים. התחלנו למשוך אלינו אנשים, והראשון שהגיע היה ר' משה הגר אחיו הצעיר של האדמו"ר מסערט ויז'ניץ בחיפה. התיידדנו מאד ונהיינו כמו אחים. הוא, באישיותו, משך אנשים חרדים נוספים. הוא היה מאד מקובל עליהם מחמת ייחוסו ומעמדו. אני, כיליד ליטא, כמעט לא הכרתי אדמורי"ם. כעת הזדמן לי לראות את הכבוד הרב שהעניקו לו בשל היותו מיוחס.

שמחתי להחיות וליישב מחדש את האזור שלנו. ראיתי שהמפלגות לוטשות את עיניהן אל האוהל הגדול שלנו ורוצות לעשות ממנו מועדון עבור בני הנוער שלהם. לכל המפלגות היו רק אוהלים קטנים של שש מיטות, כך שלא היה להם מקום מתאים להקים בו מועדון ריקודים. האנגלים לא התירו להם לצרף שני אוהלים לאוהל אחד גדול. ראשי הנוער תרו אחר מקום מתאים לפעולות ולריקודים המעורבים שלהם, ואני לא רציתי בשום אופן שמקום של קדושה יהפוך למקום של איסור עריות וחילול השם. זו היתה הסיבה לכך שלחמתי בכל כוחי להביא לשם משפחות חרדיות ולמלא את המקום.

לאחר מכן נודע לי שגם מאז עזיבתי ועד לסגירת מחנות קפריסין, במשך כמעט שנתיים, שימש המקום כבית מדרש ולא חולל. היה זה מעשה ההשגחה העליונה שאני אשאר לפעול על מנת שהמקום ישאר בקדושתו.

טרנספורטים חדשים של עולים בלתי ליגאליים המשיכו להגיע כל הזמן. העולים קבלו הקצבה של בשר גמל ולא ידעו שאפשר לקבל בשר כשר. משראיתי זאת, קישרתי את הרב השוחט עם הקבוצות, וכל שומרי התורה והמצוות קבלו בשר כשר. כך התפרסם במחנה שניתן לבקש מההנהלה בשר כשר.

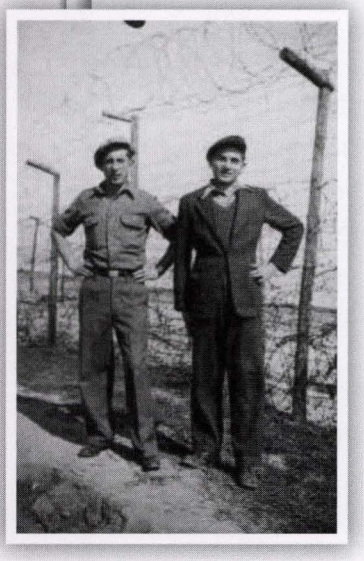
לפני עזיבתנו את המחנה הותרנו בידי העולים החרדים שהגיעו אחרינו את כל הזכויות הדתיות שלנו: בבוקר הורשינו לצאת מהמחנה ולטבול ולהתרחץ בים, היתה לנו הזכות

לנהל מערכת שחיטה כשרה, וכמו כן סודר עניין העלייה על האניה בערב שבת. נושא זה היה בעל חשיבות מיידית, משום שכבר בחודש הבא היינו אמורים לעלות על האנייה בשבת. האנגלים ניסו להתחמק מהרשות שנתנו לעשות קנין שביתה בערב שבת ורצו שהאנייה תגיע בשבת ואז נעלה עליה, אך אני עמדתי על כך שההסכם שהושג עם הקבוצה הקודמת ייכנס לתקן וישמש אותנו ואת כל הבאים אחרינו. ואכן, מאז הפך התהליך לשגרה: העולים היו מביאים את כל הבגדים בערב שבת, קונים שביתה בליל שבת על האנייה, חוזרים למחנה שהיה בתוך תחום שבת, ובבוקר לאחר התפילה והסעודה עולים על האנייה בלי לקחת חפצים כלשהם בדרך כיוון שאין עירוב.

אצל האנגלים היה כלל שאם מדובר בענין דתי ולא בהתעקשות ציונית - יש להרשותו. הם ראו שכל הדרישות שלנו נוגעות לענייני דת וכך זכינו לאישורן גם עבור שאר העולים החרדים.

חפשתי תלמיד חכם שעימו אוכל ללמוד ובס"ד מצאתי. המשכתי ללמוד כל החודש בחברותא כל היום.

המחנה הלך והתרוקן, ואנשים החלו לפרק את האוהלים ולתפור מן הבד חולצות ומכנסיים. האנגלים לא התירו לנו לקחת עימנו מזוודות של בגדים לאנייה, אלא רק תרמיל גב אחד קטן. לתומנו חשבנו שעד שנרוויח מעט כסף ונרכוש ביגוד מינימלי - נוכל ללכת עם בגדים העשויים מאוהלים. לא הבנו שאנו נכנסים לעידן חדש. למרות כל הקשיים שחיכו לנו בא"י, בכל זאת היה מדובר במקום מסודר ובמשך הזמן הסתדרנו והצלחנו להתקיים במינימום ללא לוקסוס.

המחבר מימין עם אחיו דוב
במחנה קפריסין

בינתיים הגיע גם אחי הגדול דוב בעלייה בלתי ליגאלית מגרמניה. אני, שהייתי כבר תושב קבוע בקפריסין, הדרכתי אותו בכל. ראשית דאגתי לו לאוכל כשר בצהריים בקיבוץ שלנו, ובנוסף הותרתי בידו את 5 הלישט"ט שקיבלתי מידיד המשפחה בא"י. מצאתי לי נפש קרובה, ובזמני הפנוי הייתי הולך אליו והוא היה בא אלינו לקיבוץ.

העלייה לארץ הקודש

במחנה עתלית

סוף סוף הגיע היום המאושר בו נקראנו לעלות על אניית האסירים הנוסעת לא"י.

כפי שכתבתי, סוכם שהאנייה תגיע כבר בערב שבת. העמסנו את התרמיל עם הבגדים על האנייה, עשינו שם קידוש על הלחם, וכך קנינו שביתה בשביל 'תחום שבת' כדי שנוכל להמשיך משם גם יותר מאלפיים אמה.

בלילה חזרנו למחנה וישנו על מיטת הקרשים, ולמחרת התפללנו במניין. אכלנו את מאכלי השבת ועלינו בחזרה לאנייה. במוצאי שבת החלה האנייה במסעה לא"י, ובחסדי שמים בבוקר כבר הגענו לנמל חיפה.

האנגלים שמו אותנו במרתף האנייה, וכך ישבנו וישנו על רצפת הברזל של האנייה כמו אסירים. כשהיינו צריכים לצאת לשירותים היו האנגלים פותחים פתח ברשת הברזל, שם המתין חיל אנגלי עם נשק דרוך, וכל אחד יצא בנפרד. רק כאשר חזר האחד - יכול היה השני לצאת גם הוא תחת שמירה. להיכן כבר יכולנו לברוח מהאנייה?! בעיני האנגלים היינו אסירים, והם נהגו בנו עם כל החוקים של בית הסוהר. התגברנו על הכל בידיעה שתיכף אנו משתחררים ויוצאים לחופשי.

בלילה שטה האנייה תחת פיקוחו של צבא הבריטי בליווי ספינת מלחמה. הם פחדו שהמחתרת בארץ תפוצץ את האנייה.

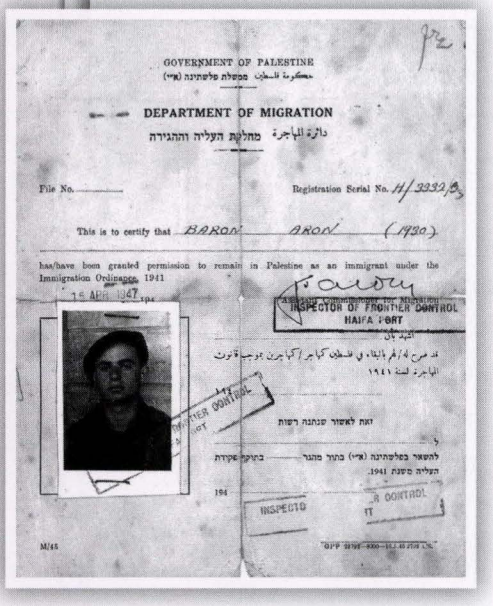
במחנה בקפריסין נותרו שני מחנות - מחנה האוהלים של הקיץ ומחנה צריפי הפח של החורף. כפי שתיארתי, המגורים בצריפי הפח בימות הקיץ היו גיהנום של ממש, אך בחורף היה שם חם ונעים והצריפים העניקו הגנה מהגשמים העזים. באוהלים, לעומת זאת, היה נח מאד בקיץ, אולם בחורף סבלו המתגוררים שם מקור ומרטיבות.

בקפריסין לא חיפשנו נוחות, שכן ידענו שבעוד כמה חודשים נעלה לא"י, אך כל עשרות האלפים שהגיעו אחרינו ידעו שהאנגלים משחררים בכל חודש רק 750 מעפילים ועשו

חשבון שיהיה עליהם להיות במשך כמה שנים בקפריסין. הם התלבטו מאד היכן לגור - במחנה הקיץ או במחנה החורף.

למעשה, כולם גרו בקבוצות ולא כיחידים. היה זה קל ונוח יותר שהחרדים גרו בקבוצה אחת ועלו לארץ ביחד, מפני שכך נמנעו חיכוכים עם שכנים לא דתיים.

הגיע הרגע המאושר בו הגענו לא"י. ירדנו מהאנייה והועברנו לאוטובוסים תחת משמר אנגלי. הביאו אותנו למחנה בעתלית, וגם שם היתה גדר תיל סביב המחנה. העובדה שלא ראינו שום שוטר יהודי הרגיזה אותנו. כל השומרים סביב המחנה היו ערביים. מהחיילים האנגלים לא פחדנו, שכן ידענו שהם אירופאים קרים וללא פקודה לא יירו, אך חששנו שהנוטרים הערביים מסוגלים לירות בנו גם ללא כל סיבה נראית לעין. לפתע מצאנו נוטר יהודי אחד, וזה כבר קצת הרגיע אותנו. בהנהלה הפנימית במחנה לא היה אפילו יהודי אחד, מלבד המטבח שהתנהל ע"י עובדים יהודים.

GOVERNMENT OF PALESTINE
ממשלת פלשתינה (א"י)
DEPARTMENT OF MIGRATION
מחלקת העליה וההגירה
File No.
Registration Serial No. H/3332/3
This is to certify that BARON ARON (1930)
has/have been granted permission to remain in Palestine as an immigrant under the Immigration Ordinance, 1941
INSPECTOR OF FRONTIER CONTROL
HAIFA PORT
INSPECTO
IT

תעודת הכניסה של אהרן ברון לארץ ישראל

הוכנסנו לצריף מגורים ארוך. לכל אורך הצריף היו מיטות שדה המותקנות זו על זו, ללא שום כרים או שמיכות. שמחנו בעובדה שלפחות הטבחים במחנה הינם יהודים. כמובן, עד לבירור הכשרות במחנה ניזונה הקבוצה שלנו רק ממזון חלבי.

מימין: האח ר' יוסף והמחבר - ירושלים תש"ו

אל המחנה בעתלית הובא כל יהודי שהגיע לארץ בלי סרטיפיקט ונתפס. אנו, עצורי קפריסין, קיבלנו כבר סרטיפיקטים לפי ההסכם, ומעתה היה זה רק ענין פורמלי של מספר ימים עד שנקבל את האישורים, אך אלו שנתפסו ללא אישורים היו עלולים להישאר במעצר בעתלית כמה שנים טובות.

הגענו לעתלית בתענית אסתר. בלילה חל חג הפורים, ולא ידענו מה נעשה עם קריאת המגילה. לפתע הופיע במחנה יהודי עטור זקן, כנראה מטעם הפועל המזרחי, והוא קרא

לנו את המגילה. בהמשך יצא לי להכיר אותו - הוא היה תלמיד חכם ממחלקת הדת בהפועל המזרחי. הוא רצה לארגן מנין לקריאת המגילה, ובקושי רב הצלחנו להשיג עשרה אנשים. העשירי היה יהודי מרומניה שלא עבר את המחנות. הוא לא הסכים לשום ויתורים ופשרות ורצה שהמנין יתנהל בדיוק כמו ברומניה החרדית. היתה לו בעיה עם קבוצה של נשים חרדיות שהגיעה במסגרת המזרחי. 'אגודה' פעלה בצורה חלשה ביותר, אך הפועל המזרחי, לעומת זאת, פעל באופן אינטנסיבי ושלח שליחים למחנות ברחבי העולם. הנשים הגיעו במסגרת זו ורצו גם הן לשמוע את קריאת המגילה, שהרי השליח הגיע בעצם בשבילן.

במחנה בעתלית לא היה בית כנסת, וקיבלנו רק חדר ריק עם שולחנות. נכנסנו לצריף ובאמצע החדר הערמנו שולחנות זה על זה לגובה כדי להפריד בין הגברים לנשים. כשראה זאת היהודי המזוקן מרומניה, הוא קפץ כנשוך נחש וצעק: "זהו איסור עריות! השם שונא את זה! עדיף שלא נשמע קריאת מגילה, ובלבד שלא נעבור על האיסור הזה!" רצנו אחריו ושאלנו אותו מה אפשר לעשות כדי שיסכים בכל זאת להצטרף אלינו, והוא ענה: "צריך להעביר אותן לחדר אחר ולפתוח את הדלתות כדי שהן תוכלנה לשמוע".

לאחר השנים הארוכות במחנות בגרמניה אבד לנו רגש הקנאות. שמחנו עם כל יהודי שהתקרב אלינו - אם זה איש ואם זו אשה. בעתלית נתקלנו שוב בקנאות לקיום המצוות עם כל החומרות וללא כל היתרים.

קרית שמואל

לאחר פורים העבירו אותנו למחנה אוהלים בקרית שמואל שליד חיפה. שהינו שם כחודש ימים עד לקבלת האישורים ותעודות הזהות, ואז זכינו סוף סוף לצאת לחופשי.

המחנה בקרית שמואל היה מורכב מאוהלים. לא היו שם מיטות. כל אחד פרש את השמיכה שלו על הארץ, גלגל את הבגדים תחת הראש כמין כר, וכך ישן. החום באזור היה נורא, ופעמים רבות שפכנו על האוהלים דליי מים כדי לקרר אותם מעט על מנת שנוכל לנוח ולישון בהם. השמירה סביב היתה רק על ידי נוטרים יהודים, ולא פחדנו לגשת לגדר התיל ולדבר עימם. הם הסבירו לנו שעלינו לשהות במחנה זה רק כחודש עד שנקבל את הניירות ואז נשתחרר. בינתיים נאסר עלינו לצאת מהמחנה. מבקרים שהגיעו מבחוץ לא הורשו להיכנס פנימה ויכלו לעמוד רק ליד הגדר.

אחי הבכור ר' יוסף זצ"ל שהה בזמן המלחמה בשוויץ לצורך ריפוי, ולאחר המלחמה עלה מיד לא"י. בהיותי במחנה המעבר בקרית שמואל נפגשתי עימו, והשמחה היתה עצומה. במשך כשמונה שנים לא ראיתי אותו. הייתי ילד בן עשר כאשר הוא עזב את הבית ונסע לשוויץ. סיפרתי לו על החלטתי ללכת ללמוד בישיבה. הסוכנות נתנה לבני הנוער אפשרות להמשיך את לימודיהם בתיכון ובאוניברסיטה, אך אני לא חשבתי על הכיוון הזה כלל וכלל. אחי שמח מאד לשמוע את החלטתי.

בן דודי, הרב ר' חיים יהושע גיברלטר, למד בישיבת טעלז שבליטא, ולפני המלחמה עלה לארץ ונכנס ללמוד בישיבת חברון לירושלים. הוא היה מתלמידי החכמים הגדולים בישיבת חברון, וקוויתי שהוא ילמד אותי ויעזור לי להשתלב בישיבה. גם ראש הישיבה, רבי אהרן כהן זצ"ל, היה בן דוד של אמא ע"ה. ידעתי שאמצא בישיבה בית, לאחר שלא היה לי בית בשש השנים האחרונות, ואכן כך היה. הם קבלו אותי בזרועות מושטות ופתחו לפני את שערי התורה.

מימין: רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל ורבי אנשיל וינהוז זצ"ל

במחנה בקרית שמואל פגשתי תלמיד חכם מישיבת מיר בשם הרב ר' אנשיל וינהוז זצ"ל. הוא לא קיבל סרטיפיקט והחליט לעלות על מטוס ללא כל אישור, והאנגלים הביאו אותו למחנה בעתלית ואח"כ למחנה בקרית שמואל. הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר בארץ דאג לו והשיג עבורו אישורי כניסה. פגשתי עוד כמה יהודים בודדים שהיו יראים ושלמים, וכך התארגן לנו מנין של שומרי מצוות בתכלית.

יהודים חרדים מהסביבה היו באים מדי פעם לחזק אותנו. אסור היה להם להכנס למחנה, והם היו עומדים ליד הגדר ומחכים שנשים לב לבואם. מיד כשראינו אותם היינו ניגשים לדבר עימם.

היה זה בתקופת 'בין הזמנים' של חודש ניסן תש"ז. בחור מישיבת פוניבז' בא וסיפר לי על הישיבה בה למדו אז כארבעים בחורים. הוא תיאר לי את ראשי הישיבה ואת הבחורים המצוינים, ודבריו עניינו אותי מאד. למרות זאת, אמרתי לו שהחלטתי ללכת ללמוד בישיבת חברון.

גם הרב הראשי לעתיד, הרב לאו, הגיע לבקר. הוא היה אז ילד נחמד, ואחיו הגדול נפתלי עלה לארץ בעלייה בלתי ליגאלית ושוכן בקרית שמואל. הרב ישראל מאיר לאו התגורר אז אצל דודו, רבה של קרית מוצקין, ובכל יום היה בא לראות את אחיו. כשאני

הגעתי למחנה אחיו כבר קיבל את האישורים הנדרשים ויצא לחופשי, אך הוא היה ממשיך לבקר את האנשים החרדים במחנה.

החבורה שלנו היתה מאד נעימה. היה עימי חברי היקר ר' אהרן בארון, שנשאר בקפריסין רק בגללי, והיינו ממש כמו אחים. עובדת היותנו ביחד, חבורה של יראים ושלמים, חזקה אותנו מאד.

הרגשתי שהכל נגמר - המחנות בגרמניה, איטליה וקפריסין - וכעת אני חי בעולם התורה. ההשגחה העליונה כיוונה שהפסיעה הראשונה שלי בארץ תהיה בין תלמידי חכמים יראים ושלמים.

דמותו של ר' אנשיל וינהויז, שלא עבר את אימי המלחמה, הקרינה עלי. היתה זו זכות לראות לאחר הגיהנום הנוראי בן תורה אמיתי שכולו אמונה ויראת השם. למדנו יחד בחברותא והידידות בינינו נמשכה גם לאחר שהוא התחתן. הוא היה תלמיד של צדיק הדור המשגיח הרב יחזקאל לוינשטיין בכל לבו ונפשו, וכל דבר עשה בהדרכתו.

חג הפסח במחנה

ר' נחמן אלבוים
ביום חתונתו

ימי הפסח התקרבו. המטבח הציבורי הוכשר לפסח, אך לא כפי רצוננו. הנהלת המטבח לא ידעה כלום מלבד העובדה שאסור לאכול בפסח לחם ועוגות, אטריות וביסקוויטים. ידענו שאם לא תהיה לנו פינת מטבח משלנו - נצטרך לאכול בפסח רק מצות ומים. למעשה, כבר היינו מורגלים בכך, אך בכל זאת היתה זו אכזבה מסוימת לזכות להגיע לארצנו הקדושה ולא לקבל מאכלים כשרים כרצוננו. בדיוק אז הופיע כמלאך מושיע אחד מחסידי גור ושמו ר' נחמן אלבוים, שלאחר מכן נודע לנו שהוא היה מ'ילדי טהרן'. הוא הבטיח לנו שידאג למצרכי מזון כשרים לפסח עבור כל הקבוצה הקטנה שלנו. ואכן, הוא הביא בשר כשר בתכלית, מצות ומצרכים נוספים, ואנו בשלנו את המאכלים על פתיליות באחד הצריפים. שמחנו שהכל סודר בתכלית הכשרות. בני המנין שלנו התארגנו, וערכנו סדר נפלא עם הרב ר' אנשיל וינהויז. למעשה, המאכלים בחג היו קצת בשר עוף עם מרק תפוחי אדמה, וקומפוט תפוזים עם מעט בננות. לאחר הרעב בקפריסין נחשבו בעינינו המאכלים הללו למעדן מלכים.

היהודי שהגיע מרומניה היה קנאי והחליט לא לאכול מהמאכלים שלנו. ההכשר שלנו לא הספיק לו. כנראה שהיו לו קרובים בירושלים, שכן יום אחד הופיע אחד מצדיקי ירושלים והביא לו חבילת מצות יד ויין. במשך כל ימי הפסח לא בא לפיו כל תבשיל שהוא אלא רק מצות ויין. האיש קיבל אוהל קטן לו ולאשתו, והם ישנו על הארץ כמונו. כעבור זמן, כשלמדתי בישיבת חברון, פגשתי אותו שוב. הוא היה מהקנאים בירושלים.

במחנה בקרית שמואל היתה גם קבוצת בנות מהונגריה שהגיעו במסגרת המזרחי. כפי שכתבתי, מחמת מחסור בכסף פעלה 'אגודה' מעט מאוד והן נאלצו להגיע עם המזרחי. הבנות הללו הגיעו ממשפחות חרדיות ממש, וחלקן אף התחתנו עם אנשים מהקיבוץ שלנו. הן נגשו לר' נחמן אלבוים ואמרו לו: "אתה חסיד גור וכמובן אינך מדבר עם נשים, אולם עליך לדעת שאם לא תדאג לנו נצטרך ממש לצום במשך כל ימי הפסח. לא נוכל לאכול כלום מלבד מים וסוכר מפני שאין כאן עם מי לדבר. כל זה יהיה על המצפון שלך". הוא כמובן דאג גם להן, וכל חייו רצה לעשות תשובה על כך שדיבר עם נשים.

הוא עבד יומם ולילה ללא כל עזרה, וראיתי שהוא ממש על סף התמוטטות. הוא הביא לשתי הקבוצות את החומרים והמצרכים הכשרים לפסח, ובשלנו הכל בעצמנו בכלים חדשים עם כל ההכשרים.

עריכת הסדר הכללי

הנהלת המחנה הכשירה את המטבח הציבורי וערכה סדר לכל אנשי המחנה - כשמונה מאות איש. הם סדרו שולחנות ארוכים ובימה גדולה, והרב הצבאי של הבריגדה, הרב אפשטיין, הוזמן להסביר לאנשים את תוכן הסדר. רוב האנשים היו פרטיזנים בעברם ולא ידעו מאומה, והם בקשו מאתנו לשבת עימם קצת בהתחלה ולהעניק תוכן תורני לסדר, ורק אח"כ ללכת ולערוך את הסדר כרצוננו.

הרב אפשטיין ישב על הבימה והתחיל להסביר את מהות הלילה. בשלב זה השולחנות היו כמעט ריקים, והיו עליהם רק בקבוקי יין וכוסות במחשבה שאף אחד לא ישתה לפני שהרב יורה לשתות.

כולם התיישבו, וגם אנו התיישבנו בסוף השולחן כדי שנוכל לעזוב מבלי שהדבר יורגש יותר מדי. הפרטיזנים ישבו בראש השולחן, ואנו שומעים אחד אומר לשני: "בא נעשה 'לחיים' ונשתה כוס יין", אך חבריו ענו לו: "הרב עדיין לא התחיל לשתות. אין זה נאה שנתחיל לשתות לפניו". נענה הראשון ואמר: "הוא כבר שתה יין מספיק במשך כל

השנים שבהן היינו אנו ביערות כמו חיות. שנים ארוכות לא ראינו כוס יין, וכעת מונחים לפנינו בקבוקי יין שלמים. הבה נשתה!" המנהיג מזג לעצמו ולחבריו יין בכוסות גדולות, וכולם הרימו את הכוסות ודפקו כוס בכוס. הם המשיכו לשתות עוד ועוד, והמנהיג, שכבר היה שיכור כמו לוט ועיניו בערו, הוסיף לשכנע את חבריו המהוססים באומרו: "אם לא תשתו אכה אתכם ואשבור לכם את השיניים עד שלא תוכלו לשתות יותר!" וכך הם המשיכו בהילולה שלהם.

לפני שהחל הסדר שאלו הנשים שעבדו במטבח את המנהל מתי להגיש את היין, והוא הנחה אותם להביא בקבוקים חדשים מיד כאשר הבקבוקים שהוגשו מתרוקנים. במטבח נצבו עשרות ארגזים של בקבוקי יין. הרב ישב על הבימה למעלה והסביר את מהותו של הלילה, ולמטה החלה חגיגה שלמה של שתיית יין והשתכרות. כל אימת שהבקבוקים התרוקנו - מיד רצו הנשים והחליפו אותם בבקבוקים חדשים. פתאום הן שמו לב לעובדה שהרב עדיין לא התחיל את הסדר, וכבר יותר ממחצית מבקבוקי היין נגמרו. הן לא ידעו מה לעשות, שהרי מעולם לא ראו סדר כהלכתו. שמעתי אותן אומרות אחת לשניה בעברית: "מה קורה פה, הבה נעשה הפסקה לפני שהיין נגמר! הרב עוד לא התחיל את הסדר!"

העולים ראו שהגשת היין הופסקה, ואז קם המנהיג שלהם ואמר: "הבה נעזוב כולנו את השולחן ונשאיר את הרב לבד. אין יין - אין סדר!" ובמילים אלה קמו כל החברים ממקומם והשאירו את השולחנות ריקים. גם אנו קמנו ועזבנו את שולחן הסדר. הרב הצבאי הרב אפשטיין נותר עם קומץ אנשים והמשיך את ניהול הסדר. כך היה נראה ליל הסדר בחברת העולים ובניהולן של הנשים.

חזרנו לחדרנו והתחלנו לחגוג את הסדר הראשון בארצנו הקדושה כהלכתו. במשך כל ימי החג בישלנו לעצמנו תבשילים מהמצרכים שארגן עבורנו הבחור החסיד ר' נחמן. נהנינו להיות בחברתו של תלמיד ישיבת מיר, הרב ר' אנשל וינהויז, שסיפר לנו על הישיבה הקדושה, ואנו מצידנו סיפרנו לו על הניסים הגדולים שהיו עימנו.

חובה לציין את מסירות נפשו של החסיד ר' נחמן אלבוים. הוא היה בחור צעיר, ובכוחות עצמו נשא את כל המצרכים. לא היתה לו מכונית פרטית, והוא נאלץ לשאת את כל הכלים והאוכל באוטובוסים. הוא היה מגיע למחנה באפיסת כוחות ממש. אנו לא יכולנו לסייע בידו, מפני שנאסר עלינו לצאת משטח המחנה. לכל אדם ישנן הזדמנויות לזכות בחיי העולם הבא, והוא אכן ניצל את ההזדמנות שלו. ההזדמנויות הללו לא חוזרות, ואם אדם זוכה וזוכר לנצל את הרגע - הוא זוכה לעולמים.

הוא התחתן בא"י עם בת למשפחת לודמיר המפורסמת ועבר להתגורר באמריקה. לפעמים אנו נפגשים בארץ. בכל פעם שדיבר איתי הזכיר בכאב את העובדה שנאלץ לדבר עם בנות, הגם שהיו חרדיות, בניגוד לחינוך שקיבל בגור.

לישיבת חברון

יום השחרור ממחנה קרית שמואל

לאחר חג הפסח, בכ"ה ניסן תש"ז [15/4/1947- למניינם], קיבלנו את תעודת הזהות שלנו ויכולנו לצאת מהמחנה. שוחחתי עם אחי הגדול והיקר יוסף, וסיכמנו שלאחר השחרור מהמחנה בקרית שמואל אגיע אליו לתל-אביב, ולאחר כשבוע אסע לירושלים ללמוד בישיבת חברון.

בעת השחרור שאלו אנשי הסוכנות כל אחד מאיתנו לאן פניו מועדות. אני, כאמור, ביקשתי לנסוע לתל-אביב. חברי היקר אהרן בארון בחר לנסוע לרמת הדר - שם הקימה הקבוצה שלנו קיבוץ הכשרה לקראת הקמת ישוב חרדי. בתקופה שלפני קום המדינה, היה הליך קליטת העולים שונה בתכלית מן המקובל לאחר מכן. לא היו אז בתי עולים שבהם נקלטו העולים ומשם מצאו את דרכם. בימים ההם, העולים שהסכימו לצאת לקיבוצים ולנסות להסתדר שם - קיבלו סיוע מאנשי הסוכנות, אולם מי שרצה להתיישב בעיר או במושב לא קיבל כל עזרה והכוונה. עולים שהקימו משפחה זכו לקבל יותר סיוע מן הסוכנות, אך בחורים צעירים שלא רצו לחיות חיי קיבוץ נעזבו לנפשם ולא זכו לתקציבים כלשהם מלבד כרטיס נסיעה למחוז חפצם. הכרטיס שקיבלתי מהסוכנות הספיק לנסיעה עד התחנה המרכזית בתל אביב, ומשם הלכתי לביתו של אחי ברגל. דיברתי עברית, וכך יכלו אנשים ברחוב להדריך אותי כיצד ללכת.

המחבר בתקופת הכניסה לארץ ישראל

אי אפשר לתאר את שמחת החיים שהיתה לי אז. לא היה לי מאומה - לא בגדים, לא אוכל ולא כסף, אך העובדה שזכיתי לעלות לא"י ואני מתעתד להיכנס בשערי הישיבה הסבה לי אושר עצום. משאת נפשי התגשמה. כשהגעתי לישיבה הייתי האדם השמח ביותר בישיבה.

חבריי מגטו קובנה שהגיעו לארץ באותה תקופה היו ישנים על החול בשפת ימה של תל-אביב או על ספסלים בגינות ציבוריות עד שמצאו לעצמם פינה

כלשהי ללון בה. כמה מחבריי ישנו על גג בנין תחת כיפת השמים, ובימי הגשמים נכנסו לחדר המדרגות ושמחו שלא זורקים אותם משם.

למרות התנאים הקשים, לא היתה כל התמרמרות. להיפך, כולם היו מאושרים מן העובדה שזכו להגיע לארץ הקודש. העולים היו עובדים בעבודות בנייה קשות ומקבלים משכורת רעב של שישים אגורות עבור יום עבודה, אך שמחו מאד שבאפשרותם לקנות לחם והסתפקו בכך.

רק לאחר קום המדינה, כאשר החלו רבבות עולים חדשים להגיע לארץ, נבנו עבורם מחנות עולים והם קיבלו סיוע ראשוני. העולים שוכנו באוהלים וישנו על מיטות הברזל המפורסמות עד שיכלו להסתדר בכוחות עצמם ולמצוא את מקומם בארץ.

באותם ימים טרם קום המדינה היתה הסוכנות, כלומר - הממשלה שבדרך, במצב כלכלי קשה ביותר. העלייה הבלתי-ליגאלית גבתה סכומים נכבדים, שכן מלבד שכר ההובלה הם היו צריכים לשלם גם את עלות האנייה מאחר והאנגלים החרימו את האניות שנתפסו.

אנשי הסוכנות היו מעוניינים לשלוח את כולם לקיבוצים שלהם ודאגו בעיקר לבני הנוער שחברו למפלגתם. המצב של 'פועלי אגודת ישראל', עוד לפני הפילוג, היה קשה מאד. העזרה שקיבלנו מהם היתה בענין קופות החולים, לאחר שסכמו זאת עם ההסתדרות. כמו כן, בכמה מקומות בארץ ישבו נציגים מטעמם בלשכות העבודה, והם דאגו לעבודה עבור החברים החרדים.

בחיפה היה המצב טוב בהרבה. פעל שם מטעם 'פועלי אגודת ישראל' עסקן גדול בשם ר' יעקב כץ. הוא היה מסור ביותר וסייע רבות בהשגת חדרי דיור במחיר סביר ובמציאת מקומות עבודה. היה זה מסובך במיוחד לאור העובדה שחיפה היתה עיר חילונית שמאלנית, ומפעלים רבים פעלו בשבת כרגיל. גם התחבורה הציבורית עבדה בשבת. רוב החרדים נמנעו מלעבור לחיפה והעדיפו, בעיקר בשל חינוך הילדים, לגור בירושלים או סמוך לבני ברק למרות כל הקשיים. רק לאחר קום המדינה החלו להתפתח יישובים חרדיים כמו קוממיות, יסודות, בית חלקיה ועוד.

חברי הקבוצה לישיבת פונביז'

חבריי בקבוצה לא ראו את עתידם ברמת הדר. לאחר שהתחלתי את לימודיי בישיבת חברון, כשנפגשתי עימם והם ראו שאני לבוש היטב ושמח בפינה החמה שמצאתי לי,

הם בקשו ממני לסדר גם אותם בישיבות עד שהמצב יתבהר והם ידעו אם יש בידם תקציב להקים קיבוץ.

נסעתי מיד להרב מפוניבז' ודיברתי איתו על חברי הקבוצה שלנו שרוצים להיכנס ללמוד בישיבה. אמרתי לו שמדובר בחומר מצוין - בחורים חרדים לדבר ד' שלמדו גמרא במשך שנתיים באיטליה. כמובן, הם לא התאימו לישיבה הגדולה. הרב הסכים מיד, אך ביקש שבתחילה, בזמן אלול, יבואו רק עשרה בחורים לפתוח את השיעור, ולאחר שהם יצליחו - יבואו גם שאר הבחורים שרוצים להתקבל לישיבה.

חזרתי אליהם עם התשובה, וכולם הסכימו ושמחו מאד. בינתיים נערכה רשימת הבחורים שיזכו לבוא ראשונים. לאחר החגים נסעתי לבקרם בישיבה בבני ברק, אך שם נאמר לי שהם לא הגיעו. נסעתי לרמת הדר והתעניינתי מדוע השתנתה ההחלטה. הם סיפרו לי שהנהלת המקום אמרה להם - לא כדאי לכם לנסוע לחודש אלול, מה כבר תספיקו ללמוד בחודש אחד? לאחר החגים, לקראת הזמן החדש, תסעו ותנסו את הלימודים בישיבה. אנשי ההנהלה היו נכבדים בעיניהם מאד, והם שמעו בקולם ולא נסעו. זה הכלל: עבר זמנו - בטל קרבנו.

הרב נוכח לדעת שהם לא רציניים, ומאז שוב לא נסעתי לבקש עבורם שיתקבלו לישיבה. למעשה, הם סבלו שם מקשיים רבים. היו כמה בחורים שעזבו את המקום וניסו להסתדר לבד בעיר, והמבוגרים שהתחתנו שמחו עם כל הצעת עבודה ועזבו גם הם. המקום החל להתרוקן, ועדיין לא הוקם לבני הנוער ישוב חקלאי כפי שהובטח. ל'פועלי אגודת ישראל' היו הבטחות רבות, אך לא היתה להם אגורה. כעבור זמן מה פרצו המאורעות, וחלק מן הבחורים גויסו לצבא ונפלו בקרב הקשה בלטרון.

חברי הקיבוץ שלנו התפזרו במקומות רבים. חלק מהם הצטרפו למייסדי מושב קוממיות, ביניהם חברי היקר ר' אהרן בארון ע"ה ור' ישראל פוזנר ע"ה, שסייעו רבות להרב בנימין מנדלסון בהקמת המושב. היו גם כאלה שהצטרפו למקימי מושב יסודות וזכו לבנות משפחות לתפארת. אולם, רוב רובם של חברי הקיבוץ התפזרו בכל מקום בו יכלו להתפרנס ולא חברו תחת קורת גג אחת כפי שתוכנן.

הנסיעה לתל אביב

כאמור, אני לא קיבלתי כל עזרה מלבד כרטיס נסיעה לתל-אביב. לא היו לי זכויות נוספות כלשהן. עליתי על אוטובוס של אגד עם תרמיל הגב שלי ובו הסמרטוטים

שברשותי: שני זוגות מכנסיים ושתי חולצות שנתפרו מבד אוהלים בקפריסין, וכן שמיכה אחת. אולם, למרות רכושי הדל הייתי מלא שמחת חיים. בדרכנו לתל-אביב נהנינו לראות יהודים עובדים בפרדסים ובשדות. לפתע הבחנו ביציקת גג של בית חדש, שם עמד קבלן מבוגר לבוש במכנס קצר ולראשו כובע קש גדול, וסביבו פועלים יהודים הבונים את ארצנו הקדושה בשירה ובהתלהבות.

הגענו לתל-אביב וירדנו בתחנה המרכזית. כל אחד פנה לדרכו, ואני, שדיברתי עברית, ביקשתי מהעוברים והשבים הדרכה כיצד להגיע לרחוב רש"י בו התגורר אחי היקר ר' יוסף. צעדתי את הדרך רגלית עד שהגעתי לביתו של אחי - חדרון קטן בגג בנין שנבנה כחדר כביסה וכעת הושכר למגורים. לאורך כל הדרך התענגתי למראה העצים, הפרחים והכבישים בהם הסתובבו יהודים בצורה חופשית. הרגשתי שתמו כל הצרות והפחדים מפני מכות ורציחות ללא סיבה. לפתע, בעודי צועד ברחובות, פנה אלי מאן דהוא וביקש לרכוש ממני את השמיכה שברשותי. המחשבה על כך דיכאה אותי - אתה רואה שאני עולה חדש, במה אתה חושב שאתכסה בלילה אם לא בשמיכה היחידה שיש לי?!

הגעתי לחדרו של אחי היקר והשמחה כמובן היתה גדולה מאד. אחי נוכח לראות שלמרות הגיהנום שעברתי הרי שנותרתי בריא בגופי ובנפשי, ללא תסביכים וצלקות ומלא שמחת חיים.

ראשית כל הוא לקח אותי אל הספר, לאחר שבמשך שנים לא זכיתי לתספורת נורמלית. הוא ראה את הסמרטוטים שאני לובש והחליט שכך לא ניתן להיכנס ללמוד בישיבה. הבגדים הללו אולי טובים עבור עבודות בנייה, אך אינם מתאימים לבחור ישיבה. אחי קיבל חבילות בגדים מאח של סבתי, הרבנית מלכה ריזה כגן הי"ד, שהתגורר באמריקה, ושם מצאתי חליפה לשבת וחולצות שהתאימו למידותיי. לאחר מכן הלכתי לקנות לי כובע לבד. היתה זו הפעם הראשונה בחיי בה חבשתי לראשי כובע כזה, וזאת בעקבות טענתו של אחי שלא שייך ללכת ללמוד בישיבה עם הבגדים הבלויים שברשותי. שמעתי בקולו, אך מצד עצמי לא היה חסר לי מאומה. שמחת החיים מילאה את כל ישותי ולא ראיתי צורך לעסוק בזוטות כמו ביגוד מכובד.

האח ר' יוסף ז"ל מימין והמחבר משמאל - ירושלים תש"ז

השהות עם אחי היתה מענגת ביותר. לא יכולתי להיפרד מעליו אף לא לרגע אחד לאחר שנים ארוכות של געגועים. הוא היה האח הגדול והאהוב שלנו, קיר המגן של המשפחה כולה.

בינתיים, נודע לנו שקרוב משפחתנו הגאון הגדול רבי אהרן כהן, ראש ישיבת חברון, הגיע לביקור בתל-אביב. הלכנו מיד לראות אותו, וסיפרתי לו על רצוני להיכנס ללמוד בישיבת חברון. אמרתי לו שכרגע הידע שלי בגמרא הוא עדיין מועט מאד, אולם הרצון שלי חזק ואני מקווה בעזרת השם להשלים במהירות את הפער הגדול. ראש הישיבה לא בחן אותי אלא רצה שאבוא עימו מיד לירושלים מחשש שמא אתחרט. הוא עדיין לא ידע מהו רצון חזק של יוצאי המחנות - זהו רצון של ברזל ופלדה שרק אש התורה יכולה לכופף אותו. אמרתי לו שאני רוצה להיות עוד כמה ימים עם אחי היקר לאחר הפרידה הארוכה והקשה, אך הוא יכול להיות סמוך ובטוח שבתחילת ה'זמן' אתייצב בישיבה.

מלוים את רבי אהרן כהן לנסיעה לחו"ל
מימין: המחבר, רבי זאב כהן, רבי יהושע זק"ש,
רבי יצחק פישברג
משמאל: רבי דוב יפה, רבי אהרן כהן, רבי דוד הורביץ,
רבי יעקב טברדוביץ [מאחור]

למעשה, כיוון שעליתי לארץ עם 'עליית הנוער', יכולתי לקבל מלגה וללמוד באוניברסיטה. חלק מחבריי מאיטליה אכן ניצלו את הזכות הזאת, אולם אני רציתי לקיים את נדרי שנדרתי בלילה האחרון לפני השחרור בעודי שוכב על השלג. ידעתי ששום דבר לא ימנע ממני לקיים את הנדר. הרגשתי שאני השליח של חבריי מהגטו ומ'תפארת בחורים' שלא זכו להינצל וללמוד בישיבה בארץ הקודש. זו היתה שאיפת חיי - ללמוד את תורתנו הקדושה בישיבת חברון בירושלים, שהזכירה לי את ליטא המקורית מלפני המלחמה.

אחי ואני ביקרנו אצל כמה מידידי משפחתנו מלפני המלחמה שזכו לעלות לארץ, והזמן חלף בנעימים עד שהגיעה העת לנסוע לירושלים ולהתחיל את ה'זמן' החדש. נפרדתי מאחי היקר ונסעתי לבדי לירושלים מבלי להכיר את המקום. עקב שליטתי בשפה העברית הצלחתי למצוא את דרכי בקלות.

כפי שכתבתי, לא התפעלתי מאף אחד. הדרך היתה לי ברורה וכבושה: ללכת לישיבה קדושה ולהשקיע את עצמי בלימוד התורה ככל יכולתי. זה מה שחסר לי בחיים, ומעבר לכך אינני זקוק למאומה.

בישיבת חברון

בהגיעי לישיבה חיפשתי קודם כל את בן דודי היקר לי כאח - הרב רבי חיים יהושע גיברלטר - שהתגורר בבית דודתו משפחת סובר המפוארת. געגועי אליו היו כמו אל אח גדול. בבחרותו למד בליטא בישיבת טעלז והיה אחד ממצטייני הישיבה. בימי 'בין הזמנים' ובחגים היה חוזר לביתו שבעיר לאזדיי, ובדרכו הביתה היה עובר בקובנה ובא לבקר אותנו ובפרט את דודו - אבינו היקר. יום ביקורו בביתנו היה יום חג. ידענו שהוא תלמיד חכם גדול ושאפנו לדמות לו. לפני המבול הוא זכה לעזוב את אדמת אירופה ולהיכנס ללמוד בישיבת חברון בארץ הקודש, וכך ברחמי שמים עצומים ניצל מן התופת. הוא היה השריד היחיד מכל משפחתו, אך במשך הזמן זכה להקים משפחה ענפה ודור המשך לתפארת.

חיכיתי בקוצר רוח לרגע הפגישה עימו. בפי עוד נותר הטעם הערב מביקוריו בביתנו. סבא, הגאון רבי משה ליב כגן זצ"ל, היה מתענג מתורתו, וכל שאיפתו היתה לזכות שכל צאצאיו ילכו בדרכו ויהיו דומים לו. בן דודנו היקר היה הפאר והכתר של משפחתנו - משפחת גיברלטר.

ואכן, הפגישה עימו היתה מרגשת מאד. הייתי מבין היחידים ממשפחתו שנותרו בחיים. הוא ראה באבינו הגדול דמות של אבא, וגם אבא ראה אותו כבנו היקר.

כאשר התחלתי את דרכי בישיבה התמסר אלי בן דודי יומם ולילה ובנה אותי בכל התחומים: בלימוד, בהשקפה, במידות ובמחשבה. זו היתה הדמות שאליה שאפתי להידמות. כמובן שלא זכיתי להגיע לגדלותו, אך תמיד ראיתי אותו כמושא חלומותי.

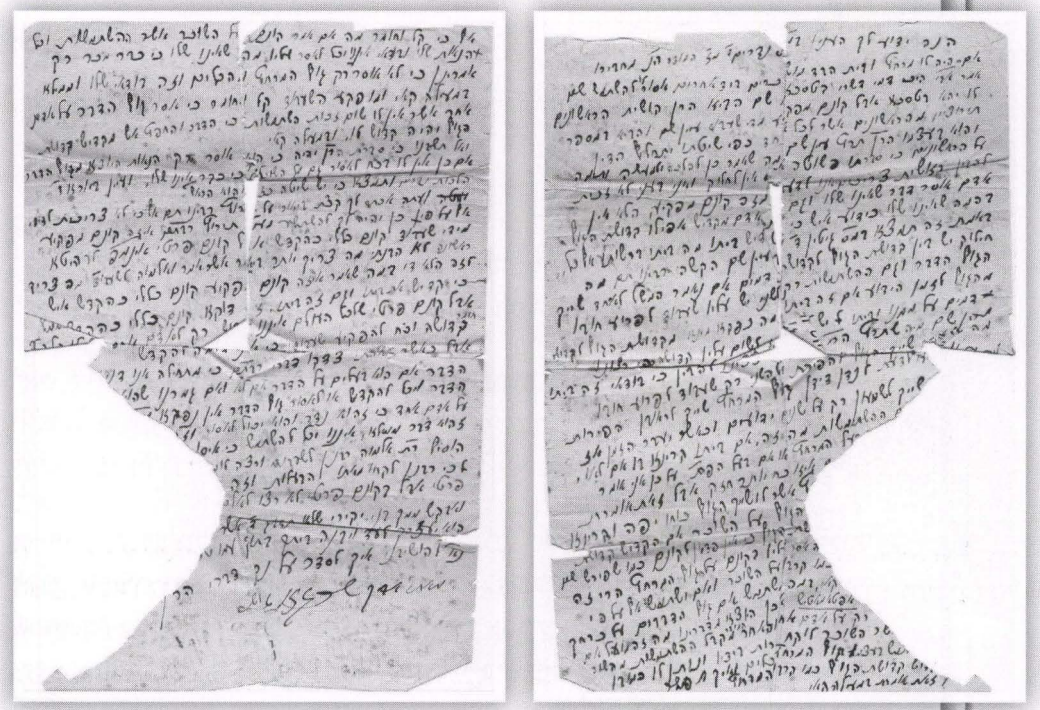
ראש הישיבה, הגאון רבי אהרן כהן, נתן לי חדר בביתו, ושם התגוררתי עם כמה בחורים נוספים, משום שהיה מחסור במקומות לינה בישיבה. הגאון קיבל אותי כבנו וטיפח אותי במסירות רבה. הוא היה אחד מגדולי הדור, וגאונותו היתה בלתי נתפסת בעיניי.

הייתי זקוק לביגוד, וכיוון שהשתייכתי למסגרת של עליית הנוער היתה לי זכות לקבל חולצות, מכנסי חאקי ושמיכה. התחלתי לאכול לחם לשובע וצמחתי לגובה עד שהחולצה כבר היתה קטנה עלי. היה שם רב אמריקאי זקן שהגיע ללמוד בישיבה, ופעם אחת הוא העיר לי שאין זה נאה שבחור בישיבת חברון ילבש חולצת חאקי כה קצרה. אמרתי לו שאין לי כל חולצה אחרת, והוא ענה לי מיד: "אני אביא לך". סירבתי בתוקף ואמרתי לו: "בשום אופן איני לוקח מתנות. מה שיש לי - עם זה אני הולך. אני,

מהבית העשיר בקובנה, אקח מתנות?!" לא היתה לי אפילו פרוטה לקנות כוס סודה, אך לא היה לי חסר לי דבר. בילדותי לא הספקתי ללמוד, והייתי מאושר מכך שכעת אני זוכה ללמוד בישיבה הקדושה ישיבת חברון. זהו משוש חיי ויותר מזה איני צריך.

במכתבי הראשון לאבא סיפרתי לו שנכנסתי ללמוד בישיבה. כשאבא קיבל את מכתבי, הוא חילק לאנשי הקהילה שלו משקה וביקש מהם לשמוח בשמחתו ולרקוד סביב הבימה כמו בשמחת תורה. אבא השיב לי מכתב בו סיפר שהידיעה על כניסתי לישיבה הביאה אותו אל הרגע הכי מאושר מכל ימי חייו.

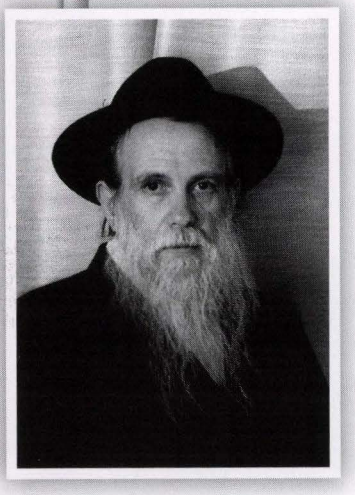
כדי לשמח אותו ולזכות בכיבוד אב, הוספתי לשלוח לו מכתבים בהם הייתי כותב את חידושי התורה שלי. פעם אחת כתבתי חידוש עמוק מאד ששמעתי מאחד מגדולי ישראל, אך לא ציינתי במכתב שהחידוש אינו שלי. במכתבו הבא כתב לי אבא: "עם כל גדלותך ולימודך בעומק העיון, לא יתכן שהגעת בעצמך לחידוש זה. בוודאי שמעת את החידוש מאחד מגדולי הדור". מאז נשמרתי מאד לציין במכתביי ממי שמעתי כל דבר.

מכתב תשובה בחידושי תורה של אבי המחבר

בישיבת חברון

נכנסתי בפעם הראשונה להיכל הישיבה וראיתי מול עיניי עשרות בחורים יושבים ולומדים ומתנצחים במלחמתה של תורה. המראה הזכיר לי את ליטא בתפארתה ועורר את קנאתי, אולם ידעתי שאינני מתאים למקום הזה כל עוד חסר לי הבסיס העיקרי. בשנות המלחמה צברתי פערים גדולים והידע שלי לא הספיק עבור ישיבה כמו ישיבת חברון הקדושה, אך לא הרמתי ידיים. ידעתי שבעמל רב אצליח בסיעתא דשמיא להשיג הכל.

רבי נתן שולמן שליט"א

פגשתי בישיבה שני בחורים, ידידי נעורים מקובנה ומהגטו, שהקדימו אותי ובאו ללמוד בישיבה. היו אלה ידיד נפשי הרב יצחק גרודז'נסקי וחבר נעוריי הרב נתן שולמן - בנו של ראש ישיבת סלבודקה. ר' נתן שולמן הגיע לארץ הקודש כשנה לפניי ונכנס ללמוד בישיבת חברון, ובהיותו בעל כשרונות נדירים והתמדה עצומה - הפך לאחד ממצטייניי הישיבה. כשאני הגעתי לאחר כשנה, כבר לא יכולתי להשיג אותו בלימוד. ר' יצחק גרודז'נסקי, בנו של הקדוש והצדיק הרב ר' אברהם גרודז'נסקי הי"ד שהיה המנהל הרוחני בישיבת סלבודקה, עזב את הישיבה לאחר זמן קצר משום שגיסו, הגאון הצדיק הרב שלמה וולבה, ייסד את ישיבת 'באר יעקב', והוא הלך לחזק את הישיבה החדשה.

שלשת הגיסים. מימין: רבי שלמה וולבה זצ"ל, רבי יצחק גרודזינסקי שליט"א, ורבי ברוך רוזנברג זצ"ל

היה זה נעים מאד לפגוש ידידי נעורים, אולם לא יכולתי בשום אופן להשתוות אליהם בלימוד. בין תלמידי הישיבה היו בחורים בגילי שהיו גדולי ישראל, למדנים עצומים בעומק העיון ובקיאים בכל הש"ס, ואילו אני הייתי חדש, שריד מן המחנות בגרמניה, ורמת הלימוד והידע שלי לא הגיעה אפילו לרמתו של נער העולה מישיבה קטנה לישיבה גדולה. ידעתי שהדרך היחידה העומדת לפני היא להתחזק, לא להישבר, ללמוד בהתמדה רבה ולשנן שוב ושוב.

בן דודי היקר לי כאח, הרב חיים יהושע גיברלטר, עמד לימיני והחל ללמוד איתי שני סדרים - לפני צהריים ואחרי צהריים. כך התחלתי להיכנס להבנת הלימוד ולחוש בטעמה

הערב של התורה. לאחר שסיימתי ללמוד עימו, הגיעו אלי תלמידים מן הישיבה ובקשו ממני לחזור באוזניהם על שיעוריו של בן דודי. הם היו מתענגים על הסבריו ומקנאים בי שזכיתי לרבי שכזה. באותה תקופה לא הרגשתי את מסירות נפשו אלי בכך שהוא מקדיש לי כמעט יום שלם, מפני שהתייחסתי אליו כאל אחי הגדול והאהוב ולימודו עימי היה נראה לי פשוט. רק לאחר זמן הבנתי שהיה עליו לרדת מעומק הלימוד שלו וללמוד עימי כמו עם נער מתחיל. בזכות רצונו העז והשקעתו הרבה הוא הצליח להעלות אותי עוד ועוד. אמנם, הידיעות שלי עד כה הסתכמו בכמה פרקים בודדים בסדר נזיקין, אך ההבנה שלי היתה טובה מאד. בשלב זה עוד לא יכולתי ללמוד לבד דף גמרא, אך כאשר לימדו אותי ועזרו לי, הבנתי הכל ויכולתי לחזור בעצמי. בדרך כלל בישיבה גדולה אין מקום לבחור כזה, לכאן מגיעים נערים בני שש עשרה ומעלה שיודעים להכין לבדם דף גמרא - ואילו אני הייתי בן שבע עשרה ועדיין לא ידעתי ללמוד בעצמי, אך לאחר שיעוריו של בן דודי השתפרה רמתי בלימוד לאין ערוך.

עומדים: רבי חיים יהושע גיברלטר, והאח רבי יוסף
יושבים המחבר, והאח ר' דוב

זכורני שבקיץ הראשון למדנו מסכת קידושין, ובתוך הלימוד הקשיתי לבן דודי קושיה גדולה בסוגיה. הוא נעצר לחשוב, ואז נכנס לישיבה הרב הגאון ר' שמחה זיסל ברוידא זצ"ל, שבאותה תקופה החל להגיד שיעורים לועדים הראשונים בישיבה. כשבן דודי הבחין בו, הוא ניגש אליו עם הקושיה והציג אותה בפניו. הרב ברוידא ממש נדהם מעומק הקושיה ושאל את בן דודי מי הקשה אותה. כשבן דודי הצביע עלי, תהה ר' שמחה זיסל כיצד יתכן שרק כעת התחלתי ללמוד ברצינות וכבר עלתה לי קושיה שכזו. במשך שעה שלימה הוא עמד והסביר את תירוצו לקושיה, אולם האמת ניתנת להיאמר שלא הבנתי מאומה מעומק חידושיו. מקרה זה חיזק אותי והראה לי שיש לי הבנה ועומק, אולם חסר לי ידע ויכולת לימוד באופן עצמאי.

בשלב מסוים חשב בן דודי שהלימוד עימי במשך שני סדרים שלמים פועל שלא לטובתי, מפני שהוא אמנם מכניס אותי לעומק ההבנה והעיון, אך מונע ממני להיות עצמאי. עדיף שאשמע פחות חידושי תורה עמוקים ואתרגל ללמוד לבדי ולהגיע להבנת הגמרא ביגיעה עצמית. הוא הציע לי שב'זמן' הבא ילמד עימי רק סדר אחד, וביתר הזמן יהיה עלי ללמוד בכוחות עצמי ולהתחבר עם בחורים בני גילי.

מימין: מרן הגראמ"מ שך, ורבי יצחק גרינברג

לצידי ישב הרב הגאון ר' יצחק גרינברג, שבאותו זמן עדיין לא היה נשוי. הרב גרינברג היה למדן גדול, ומלבד זאת היה גם בעל מחשבה והבנה בחינוך. לאחר נישואיו כיהן כמנהל רוחני בישיבה הגדולה בזכרון יעקב, שבהמשך עברה לכפר חסידים. הרב גרינברג הסביר את שיטת סלבודקה באמצעות המשל הבא: אפשר ללמד פעוט כיצד לצעוד את הצעדים הראשונים ולהחזיק כל העת את ידיו, ואז הפעוט אכן צועד היטב. אולם, ברגע שיעזבו את ידו - הוא ייפול מיד. לעומת זאת, אפשר לעמוד לצד הפעוט ולא להחזיק את ידיו, וכאשר רואים שהוא מתנענע בחוסר יציבות ועומד ליפול - רק אז לתת לו יד לתמיכה. בצורה כזו הילד מתחזק לאט לאט ומתחיל ללכת לבד ללא כל עזרה. זוהי בעצם שיטת סלבודקה: יש לתת לבחור לצעוד לבד בלימוד התורה, אך לעמוד כל העת לצידו ולהשגיח היטב שלא ימעד. כך נהג עימי בן דודי, וכעת החליט שאני כשיר ללמוד לבדי בחלק מן הזמן.

ב'זמן' חורף התחלנו ללמוד בישיבה מסכת יבמות. בסדר א' נתנו לי ללמוד לבד, להתאמץ להבין בכוחות עצמי ולשאול חברים בהבנה ובפשט. לאחר העמל הרב בסדר הראשון למדתי בסדר ב' עם בן דודי, וכך נפתחו לפני שערי החכמה ועליתי בלימוד מיום ליום.

כפי שתיארתי, חבריי החשיבו מאד את הלימוד שלי עם בן דודי. הם היו מתיישבים סביבנו מכל הצדדים כאילו הם לומדים לבד, ומאזינים לכל הגה היוצא מפיו של בו דודי. לאחר הלימוד הם היו באים לשאול אותי מה בדיוק אמר כדי להרחיב את הבנת הסוגיה. בן דודי היה מבחירי ישיבת טעלז בליטא, שם היתה נהוגה שיטתו של המהרי"ל בלוך זצ"ל - הגיון בהבנת התורה. בניו הגאונים של המהרי"ל בלוך, שכיהנו כראשי הישיבה בהמשך, פיתחו את שיטת ההגיון בשיעורים שאמרו לפני הבחורים, וכך נוצרה שיטת טעלז המפורסמת. בן דודי היה תוצר של שיטה זו, וכך גם לימד אותי. תלמידי הישיבה שישבו סביבנו התענגו על חידושיו, ועל ידי כך קיבלתי מעמד בישיבה.

הבחורים בישיבה חלקו כבוד רב לראש הישיבה ולמשגיח, ובנוסף כיבדו עד מאד את הבחורים המבוגרים. לדוגמא, כאשר ראש הישיבה הגאון הרב יחזקאל סרנא השמיע איזו סברא עמוקה בשיעורו הנפלא, חפצו הבחורים להתווכח ביניהם ולעמוד על הבנת הענין. בעת השיעור היו הבחורים כולם עומדים, ואילו הבחורים המבוגרים היו יושבים

ב'מזרח' מפני כבודם. הבחורים הצעירים, שהיו אריות בלימוד, היו ניגשים לבן דודי ושואלים לדעתו על הסברא שאמר ראש הישיבה. אם בן דודי היה אומר שזו סברא ישרה בהבנת הסוגיה, אף אחד לא היה פוצה את פיו וכולם היו מתאמצים להבין את הדברים כמות שהם. רק אם היה בן דודי אומר להם שניתן להתווכח ולדחות את הסברא, הם היו מתחילים להתנצח זה עם זה עד שכל הישיבה היתה כמרקחה.

בתחילה, לאחר שבן דודי הודיע לי שילמד עימי רק סדר אחד, הייתי במשבר רציני. לא ידעתי איך אוכל ללמוד סדר שלם לבד בזמן שאני עדיין לא עצמאי בלימוד, אך הבנתי שאין לי ברירה ואם לא אעשה את המאמץ הגדול הזה - לא אוכל להמשיך ללמוד בישיבה.

בן-דודה של אימי, הרב הגאון והצדיק ר' אהרן כהן, השגיח עלי מאד והחל לפתח אותי בהבנת הגמרא. אולם, הוא היה גאון עצום ובעל עומק בל יתואר, ולמרות שהשתדל לרדת לרמתי - בכל זאת לא הצלחתי להבין ממנו יותר מכמה קטעים קצרים. בליל שבת הוא היה לומד איתי פרשת שבוע במשך כשש שעות והגענו עד 'שני'. בנוסף, הוא היה חוזר באוזניי על השיעור שהוא עתיד לומר לפני הבחורים כדי שאבין מעט בזמן השיעור. העומק שלו היה בלתי נתפס, אך בכל זאת משהו מדבריו נדבק בי והייתי חוזר על חידושיו לפני חברי.

חתונת המחבר: מימין, רבי משה חברוני, רבי אהרן כהן, המחבר

דבר אחד שבר אותי לחלוטין וגרם לי להתאמץ מעל ומעבר לכוחותי: לביתו של ראש הישיבה נכנסו נערים צעירים שזה עתה הגיעו מישיבה קטנה, וראש הישיבה אמר לי שהם כבר יודעים ללמוד דף גמרא לבד ללא כל עזרה. אני, לעומתם, הייתי בחור כבן שמונה עשרה, ועדיין נזקקתי לעזרה על כל צעד ושעל. שאלתי את ראש הישיבה - האם הם מעולם לא למדו את הסוגיה? והוא ענה לי - לא! כאשר נכנסים ללמוד בישיבה גדולה יודעים ללמוד לבד כל סוגיה גם אם לא נתקלו בה קודם לכן. ראש הישיבה מכתיב את הבנת הסוגיה לעומק עם כל המפרשים, אך את הפשט יודעים לבד.

יצאתי מביתו שבור. החלטתי שעלי לעשות את כל המאמצים להגיע ללימוד עצמאי. חשבתי בליבי, שלמעשה רש"י ותוספות מסבירים הכל, ומה שנדרש מן הלומד הוא לדייק בכל מילה שלהם כדי להגיע להבנת הראשונים של הסוגיה. ואכן, התחלתי ללמוד לבד בכל המרץ. בדקתי מה רש"י מסביר על כל מילה, וחזרתי על כך עשרות פעמים עד שהצלחתי להבין לבד שורה שלמה של גמרא. כך המשכתי ללמוד תוך שינון בלתי פוסק, ולבסוף קלטתי בקושי רב את דף הגמרא ללא עזרה. כמובן, היתה זו רק ההבנה הראשונה והבסיסית של המילים בגמרא. תוך חודש, בהתמדה רבה ובעמל גדול, הפכתי להיות עצמאי ויכולתי להכין לבד דף גמרא. בן דודי המשיך ללמוד עימי בסדר של אחה"צ, והיה זה כמובן לימוד אחר לחלוטין לאחר שאני עמלתי על הבנת הסוגיות בכוחות עצמי. התחלתי לפרוח בלימוד והשגתי את החברותות הטובים ביותר שרצו לשמוע את חידושיו של בן דודי בהבנת הסוגיה.

מימין: רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א,
ורבי סיני אדלר שליט"א

בין החברותות שלי היה הבחור הלמדני והמוכשר הרב סיני אדלר, שהיה יליד פראג וצאצא של רבני העיר. גם הוא היה במחנות בגרמניה. בהמשך דרכו הוא כיהן כרב

סוף אדר תש"י
יושבים מימין: ?, אליהו הורוביץ, אברהם קופשיץ,
בן ציון יוסלובסקי, אחיו אייזיק, יואל שיף.
עומדים מימין: איתמר טעפ, יוסף בוגרד, יונה ראם,
סיני אדלר, יוסף כהן, משה חרוזנסקי, המחבר,
שלום לנדסברג

עוד מהמסיבה הנ"ל
יושבים מימין: אליהו הורביץ, אברהם קופשיץ,
בן ציון יוסלובסקי, אחיו אייזיק, נתן ויסקי,
שלמה מאלץ, יואל שיף
עומדים מימין: יוסף כהן, המחבר, משה חרוזבסקי,
שלום לנדסברג

באשדוד וכיום מכהן כרב במבשרת ציון. בנוסף, למדתי בחברותא עם הבחור העילוי הרב יוסף בוגרד, שהיה למדן גדול ובעל ראש ברזל. לאחר נישואיו כיהן כרב בית הכנסת 'הר צבי' בירושלים ומסר שיעורים מיוחדים בעומקם. גם הרב שמואל דוד פריימן היה חברותא שלי, וכך הפכתי לאחד מעמודי התווך בישיבה.

אם רוצים להצליח בישיבה אי אפשר לעמוד מן הצד, אלא יש להפוך לחלק מן הכלל. חבריי הטובים היו הבחורים המצוינים ביותר, וכך יכולתי להיבנות מהם ולהתעלות עוד ועוד.

בדרך כלל, הבחורים הצעירים שנכנסים ללמוד בישיבה שומעים שיעורים באופן יומיומי. בזמני נאמרו השיעורים ע"י הרב הגאון רבי שמחה זיסל ברוידא וע"י הרב הגאון רבי אברהם פרבשטיין. כמו כן, היו גם וועדים של המשגיח הרב הגאון רבי מאיר חדש. רציתי גם אני להיכנס לוועדים, כיוון שראיתי שהבחורים שמשתתפים בהם הינם הבחורים הטובים ביותר שבהמשך הפכו להיות גדולי ישראל, כמו הרב הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי, הרב הגאון רבי חיים צימבליסט ורבים נוספים.

ניגשתי למשגיח, הרב הגאון רבי מאיר חדש, וביקשתי שיצרף אותי לוועד. תשובתו היתה: "אתה, עם ההתמדה שלך ועם הלימוד המשותף עם בן דודך, לא צריך שום וועד. עליך רק להתמיד בלימודך וכך תתעלה מיום ליום". ואכן, כך עשיתי. אני חושב שניצלתי היטב את הימים בישיבה, והכל כמובן בזכות הרב הגאון רבי אהרן כהן שהדריך אותי והתמסר לפתח את הבנתי, וכן בזכות בן דודי הרב הגאון ר' חיים יהושע גיברלטר שלמד איתי בעומק ובהבנה ללא לאות.

כפי שכתבתי, הרגשתי שישיבת חברון הינה בעצם ארץ מולדתי ליטא. הלימוד הישיבתי הליטאי וגדולי ליטא ששרדו את המלחמה ברחמי שמים מרובים השפיעו עלינו רבות. היו רגעים שבהם חשבתי שאני נמצא בקובנה, בבית המוסר המפורסם או בישיבת סלבודקה. ישיבת חברון התנהלה בהוד ובמלכות של תורה, וכותל המזרח שלה התהדר בגדולי הדור ובצדיקי עולם: ראש הישיבה הגאון הגדול רבי יחזקאל סרנא, קרובינו הגאון הצדיק רבי אהרן כהן, הגאון רבי שמואל שינקר, הגאון הצדיק רבי אלי' לופיאן, הגאון רבי זלמן סורוצקין - רבה של סלוצק, הגאון העצום

היכל הישיבה בשנת תש"ז

רבי צמח שלומוביץ' זצ"ל

רבי שמואל הלל שינקר זצ"ל

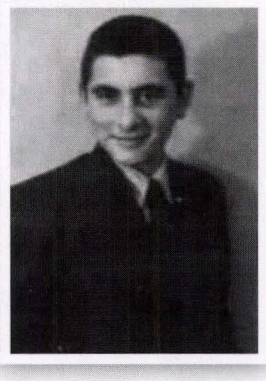
רבי חיים שמואלביץ, הצדיק המופלא רבי צמח שלומוביץ', שהיה מתלמידיו הראשונים של רבנו הגאון רבי שמחה זיסל מקלם, הגאון רבי משה חברוני ושאר גדולי ישראל.

תפילתם של רבני הישיבה היתה מראה נורא הוד. הגאון הצדיק רבי אהרן כהן היה נדמה כמלאך בעת תפילתו. בימים הנוראים היתה תפילת הלחש שלו אורכת שעות, והוא היה מסיים רק כדי להספיק לברך ברכת כהנים. תפילתו של המשגיח הגאון רבי מאיר חדש היתה כולה לב ורגש, וכל העת נשמעו מכיוונו קולות בכי וגניחות. הגאון רבי שמואל שנקר היה מרים את ידיו בעת תפילתו והיה נראה כמו משה רבינו במלחמת עמלק. כל אחד ב'מזרח' היה דמות מופלאה מגאוני וצדיקי הדור, ודי היה להביט בהם בעת שהתפללו או למדו כדי ללמוד מהם את דרכי התורה והיראה.

לפני תפילת מעריב היה מגיע זמן שיעור מוסר. אני הייתי מורגל בכך מילדותי בקובנה - שם ייסד הגאון הצדיק רבי ישראל סלנטר את בית המוסר. גדולי ישראל וצדיקי עולם היו מתכנסים שם ולומדים במשך חצי שעה מוסר בקול ערב ובשפתיים דולקות. ביומי הראשון בישיבת חברון, כאשר שמעתי לפתע את הקול הערב של לימוד המוסר בדיוק כמו בקובנה, הרגשתי כבתוך חלום. הניגון העצוב שקורא לערוך חשבון נפש, לבחון את המעשים שנעשו ביום שחלף ולתקן את הדרוש תיקון חדר לתוככי נשמתי. שכחתי את עובדת היותי בחור חדש בישיבה, ונסחפתי כולי אחר זכרונות ילדותי. בעיני רוחי ראיתי את הגאון הצדיק והקדוש רבי אלחנן וסרמן הי"ד ועל ידו הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר, הנה הגאון הקדוש רבי גרשון מיאדניק, מראשי בית התלמוד של קלם, והנה הגאון הצדיק רבי מרדכי פוגרומנסקי וכמובן מגיד השיעור הרב הגאון והקדוש רבי יחזקאל ברנשטיין. מתחת לסף ההכרה שמעתי את שירתם הנפלאה בעת לימוד המוסר, וכך התחלתי גם אני ללמוד מוסר בקול רם וערב. לא הבחנתי בתמיהתם של כל הסובבים אותי - בחור חדש שזה עתה נכנס ללמוד בישיבה, היכן ראה זאת?! ללא כל ידיעה הכנסתי בישיבה את נופך לימוד המוסר של ליטא. כעבור זמן אמרו לי כמה בחורים ששמעו את קולי למרחקים. אני כלל לא ידעתי שמישהו מסתכל עלי, שכן הייתי שקוע בזכרונות מימי ילדותי המאושרים בבית אבא בקובנה.

לאחר לימוד המוסר התפללנו תפילת מעריב בכוונה גדולה, ומיד המשכנו ללמוד בהתמדה רבה. בהמשך, כששמעתי את שיחות המוסר מאת המשגיח הרב הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל, הרגשתי את עצמי כאילו אני בגן עדן.

כאמור, רציתי להצטרף לוועדים שהושמעו בישיבה, אך היתה זו בעיה. הוועדים שבהם השתתפו הבחורים בגילי היו ברמה גבוהה ביותר, ואילו הוועדים האחרים הורכבו מבחורים שהיו צעירים ממני בכמה שנים. כפי שכתבתי, המשגיח הגאון הצדיק רבי מאיר חדש אמר לי: "אינך זקוק כלל לוועדים. עם ההתמדה שלך ועם הלימוד המשותף עם בן דודך תוכל להתעלות מיום ליום".

המחבר בתקופת ישיבת חברון

בישיבת חברון מצאתי את אשר אוותה נפשי. הרגשתי כאילו מתחתי קו על כל מה שעבר עלי בשנות הזעם, וכעת אני יכול לשבת וללמוד בהתמדה. שאיפתי היתה ללמוד עוד ועוד ולהשיג כל מה שהפסדתי עד כה, ואכן - שכחתי עולם ומלואו ולנתי בעומק הלימוד.

ב'זמן' הראשון בישיבה היו לי סיוטי לילה קשים ומרים. מדי לילה הייתי מתעורר בבהלה לאחר שפקדו אותי חלומות זוועה והחזירו אותי שוב למחנות האיומים, לאקציות, לבריחה ולירויות. הסיוטים נמשכו זמן רב, ואני מצאתי את נחמתי היחידה בלימוד התורה. היה זה עונג אמיתי ללמוד ולהתעלות בחברת בן דודי ויתר החברותות המעולים שהיו לי.

מאחורי התמונה אישור ראש הישיבה על התמונה

בן דודי, מורי ורבי הגאון הגדול רבי אהרן כהן זצ"ל, ורעייתו הרבנית הצדקנית מרת צילה ע"ה היו לי כאב ואם, וביתם היה ביתי. הייתי אוכל אצלם בשבתות ובחגים, וראש הישיבה היה מדבר איתי בלימוד במשך שעות ארוכות כדי להכניס אותי לעומק הבנת הלימוד.

בעיה אחת נותרה לי: לא הייתי מסוגל לשמוע קול שירה וזמרה. היה לי קשה מאד להשתתף בחתונות של חברי לאחר שראיתי עשרות אלפים מתים במצעד המוות. תמונותיהם עמדו לנגד עיני כל הזמן ולא נתנו לי ליהנות מצלילי שמחה. יכולתי לשבור מכשירי מוזיקה. עד היום איני מסוגל לשמוע שירה, מלבד כמובן זמירות שבת וחג ושירה של תפילה.

זכיתי להיבנות בישיבה ולקבל מחדש שמחה אמיתית בתורה ובתפילה. זה החזיר אותי לבית הורי הגדול בליטא. קבלתי את החברותות הטובים בישיבה, וביחד עמלנו בתורה יומם ולילה. כל שאיפתנו היתה לגדול בתורה וביראה.

מלבד שיעורי התורה והמוסר ששמענו בישיבה, הלכנו לשמוע שלוש פעמים בשבוע את המשגיח של ישיבת מיר בירושלים, הגאון הצדיק הרב יחזקאל לוונשטיין. כמו

ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל בשנת תש"ט

כן, הלכנו לשמוע גם את שיעורו הגאוני של ראש ישיבת מיר רבי חיים שמואלביץ. עמלנו להבין את השיעורים העמוקים של ראשי הישיבה שלנו, ובפרט את שיחות המוסר של ראש הישיבה מורי ורבי הגאון הצדיק רבי יחזקאל סרנא ואת שיחות המוסר של המשגיח הגאון הצדיק רבי מאיר חדש.

חיינו באווירה של התעלות רוחנית. רצינו לגדול ולצמוח בתורה וביראה ולהשיג את כל מה שהפסדנו בשנות הגיהנום. חברי סייעו בידי, וכולנו הפכנו לידידים קרובים. שרר בינינו כבוד הדדי ולא היתה התנשאות אלא רק שאיפה לגדול.

היה לי קול סופרן גבוה ונבחרתי לגבאי בשמחת תורה. נעזרתי כמובן בבחורים הוותיקים כדי שאדע לכבד את כולם בהתאם למעמדם. היה עלי להתחיל את השירה בהקפות בקולי הגבוה, ולהנמיך את הטון כאשר הגיעה העת לסיים. לא ידעתי עד אז שיש לי קול כה גבוה. קול הסופרן הוא קול דק מאד, אך הכי גבוה שיש. ניתן לעלות לטונים גבוהים ביותר שאף קול אחר לא יכול לגבור עליהם, והכל בקלות טבעית וללא מאמץ.

נבחרתי לגבאי בת"ת - 'תומכי תורה' - בישיבה, דבר שהיה נחשב מכובד מאד. מצאתי את מקומי בישיבה. לי באופן אישי לא היה חסר כלום, שכן שבעתי בימי ילדותי מהעשירות בבית הורי שהיה בית של תורה וגדולה, אך נעשיתי מודאג כאשר ראיתי את העניות הגדולה של הבחורים סביבי. התחלתי להתעניין כיצד ניתן לעזור, ושמעתי שלועד הישיבות בירושלים הגיעו שבעים חליפות חדשות מאמריקה וכן מעילי חורף חדשים כתרומה לבני תורה. רצתי לשם מיד, קיבלתי מהם את הבגדים וחילקתי אותם לבחורים. לאחר עשרות שנים סיפר לי אברך שזו היתה החליפה החדשה הראשונה שקיבל. נהגתי כמו גבאי צדקה ולעצמי לא לקחתי מאומה.

חבריי הגבאים ואני התחלנו להעמיד את הת"ת בצורה הטובה ביותר ולדאוג לבחורים שאין ביכולתם לרכוש את צרכיהם. דיברתי עם הרבנית, אותה כיניתי בשם 'דודה צילה', בענין הצורך לדאוג לבחורים למזרנים חדשים, סדינים, כרים ושמיכות, והרבנית הקימה ועד נשים שדאגו לכל. הן צבעו את החדרים, הכניסו ברז וקערת מים לכל חדר ודאגו לכל הפרטים הקטנים. היתה זו מהפכה של ממש. עד אז זרמו בברזי המקלחות רק מים קרים, וכעת הרבנית דאגה להביא דוד מים חמים. מצאתי בישיבה את ביתי ובחברי את אחי.

רוחות מלחמה

בינתיים, אחי הגדול דוב הגיע מקפריסין והתאחד עמנו. באותה תקופה התכסו שמי הארץ בעננים כבדים. תנועות המחתרת אצ"ל ולח"י היו נוהגות להתקיף את האנגלים, והם מצידם היו משיבים ביריות איום. בלילות היה עוצר, וגם בימים היתה זו סכנה גדולה להימצא ברחובות, בפרט בשכונת גאולה שבה היה ממוקם מחנה 'שנלר'. החיילים האנגלים ניצבו בעמדות שמירה סביב המחנה, ומכונות הירי שלהם היו במצב הכן. פעמים רבות שמענו הדי יריות עולים מן הרחוב.

פעם אחת, בשעת העוצר, ישבנו לאכול ארוחת ערב בישיבה. כדי לא לבלוט יתר על המידה הדלקנו אור קלוש ביותר בחדר האוכל, שחלונותיו היו שקועים בחלקם באדמה והוא היווה מעין חצי מרתף. לפתע קפצו לתוך החדר עשרות חיילים אנגלים עם כלי נשק ודרשו מכולנו לעמוד עם הפנים לקיר ולהרים ידיים.

היתה זו הפעם הראשונה בה חוויתי תקרית שכזו מאז המלחמה, והדבר הזכיר לי את הנאציזם הגרמני. החיילים החלו לבדוק אם אנו נושאים נשק על גופנו, וכל העת חששנו שמא הם יירו עלינו חלילה. מחלק האוכל היה סטודנט דובר אנגלית, והוא פנה אל המפקד האנגלי והסביר לו שמדובר בתלמידי ישיבה שאין להם כל קשר עם המחתרת. הוא הוסיף ותיאר לו את אמצעי הזהירות בהם נקטנו מחמת העוצר. לאחר הבדיקה הגופנית שנערכה לנו נדרשנו להציג את תעודות הזהות שלנו, ורק אז הם הואילו לעזוב את השטח.

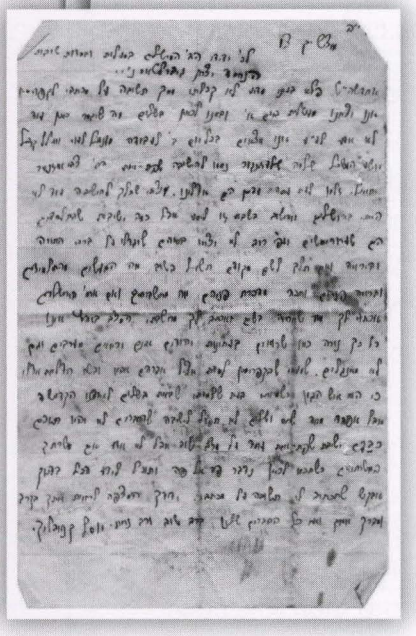
אסור היה להסתובב ברחובות ירושלים בלילות, ולכן גם הבחורים שגרו סמוך לישיבה נאלצו לעזוב אותה לפנות ערב ולהמשיך ללמוד בביתם, כדי שלא יצטרכו להסתובב בשעה מאוחרת. רק הבחורים שהתגוררו בישיבה יכלו להישאר בה ולהמשיך בלימודם.

בל"ג בעומר תש"ז, זמן קצר לאחר שנכנסתי לישיבה, הסתובבתי באזור מאה שערים ושמעתי קולות של שירה וזמרה. לפתע, תוך שניות ספורות, דממו הקולות, והרוקדים נעלמו בין החצרות והסמטאות. הם חשו שהאנגלים מתקרבים וידעו להסתלק בחיפזון, ואילו אני - שלא הכרתי את המקום כלל - נותרתי בדד. האנגלים תפסו אותי מיד ודרשו ממני להציג את תעודת הזהות שלי. הם ראו שאני חדש בארץ, ולאחר שאמרתי להם באנגלית רצוצה שזה עתה הגעתי, הם עזבו אותי לנפשי.

לא ידעתי כיצד אשוב משכונת מאה שערים אל הישיבה. נפש חיה לא נראתה באזור גאולה, וחששתי מאד לגורלי. אצל הנאצים כבר למדתי לא להראות את פחדיי כלפי חוץ, ולכן, מיד לאחר שהתעודה הוחזרה לי, התחלתי לצעוד לכיוון הישיבה מבלי להסתכל ימין ושמאל. כך למדתי שבשעות הערב אין לצאת לרחוב, בפרט בחור צעיר בעל לבוש פשוט כמוני.

ביקורו של מו"ר הגה"צ רבי יוסף קנובליך בישיבה

יום אחד הופיע בישיבה מורי ורבי מאיטליה ומקפריסין הגאון הצדיק רבי יוסף קנובליך. הוא הגיע עם רעייתו הרבנית, וביקש להתעניין במצבי. הוא בעצמו היה עדיין ברמת הדר יחד עם כל חברי הקיבוץ, ומצבו הכלכלי היה קשה מאד, מפני שכל הכסף שהרוויח נכנס לקופה המשותפת ולו לא נותרה פרוטה. למרות זאת, הוא עשה את כל המאמצים לבוא לבקרני ולראות כיצד אני מסתדר בלימוד. היה לו מבט רחב ובוחן, והוא ראה את כל התמונה לפרטי פרטים.

מכתב הגה"צ ר' יוסף קנובליך זצ"ל למחבר להצטרף לישיבת שפת אמת

שמחתי מאד בביקורו, והלכנו בצוותא להתפלל בכותל המערבי. הוא התחיל לשוחח איתי וסיפר לי שטרח להגיע לישיבה משום ששמע שאנשי המחתרות מנסים לצרף אליהם בחורים מישיבת חברון. הוא הוסיף ואמר שאנשי ההגנה, האצ"ל והלח"י פועלים בחשאיות ובסודיות, וכי יש חשש שיגיעו גם אלי ואני לא אוכל לעמוד מנגד.

המצב בארץ באותה תקופה היה אכן נפיץ ורגיש מאד. הרגשנו שבכל רגע עלולה לפרוץ מלחמה. אנשי המחתרות תקעו יתד בישיבה, וגם בחורים חשובים מאד הצטרפו אליהם. מורי ורבי ר' יוסף קנובליך חשש מאד שמא אעזוב את הלימוד למרות שהוא כ"כ יקר בעיניי, ואצטרף למחתרת כדי להציל את העם היושב בציון. הצעתו היתה שאעזוב את ישיבת חברון שמהווה קן לתנועות המחתרת ואלך ללמוד בישיבה חסידית - כגון ישיבת "שפת אמת" של חסידות גור - שם אין לאנשי המחתרות כל השפעה. הוא שכנע אותי ואמר: "אתה הרי רוצה רק ללמוד, מה אכפת לך איפה תעשה זאת?! אף אחד לא יפריע לך בדרכך, וכך תוכל ללמוד שם ולהמשיך לא לגדל

זקן כמנהג אבותיך. ראשי הישיבה הינם ענקי רוח מגדולי ישראל, ורק במקום כזה תצליח לעלות ולהתעלות בלי סכנות!"

הודיתי לו על אזהרותיו, אך הסברתי לו שאני יושב ולומד כל היום עם בן דודי שנחשב לאחד מגדולי תלמידי החכמים בישיבה ומצוי תחת השפעתו הישירה. הוספתי ואמרתי שאני מתייעץ עימו על כל צעד ושעל, וכן שמצאתי לי פינה חמה בביתו של קרוב משפחתי ראש הישיבה רבי אהרן כהן והוא מפקח עלי ומדריך אותי. לא הייתי מעוניין לעזוב מקום כה יקר, אך שוב ושוב הודיתי לו על אזהרותיו שיגרמו לי מעתה להיות ערני ולפקוח עיניים.

ואכן, לאחר תקופה קצרה יצאתי לטייל בזמן ההפסקה עם אחד מידידיי שהיה מבחירי הישיבה, וכשנכנסנו לשתות כוס שתיה במקום כלשהו, הוא החל לספר לי שהמצב חמור ביותר וכעת מצטרפים כמה בחורים מצוינים ל'הגנה' ולומדים להשתמש בנשק כדי שידעו להגן על עצמם אם חלילה תפרוץ מלחמה.

בנוסף, כמה מחבריי שהצטרפו לאצ"ל וללח"י והיו מדביקים מודעות ברחובות תוך סיכון עצמי רב ניסו להתקרב אלי ולהשפיע עלי. לאחר שכבר הוזהרתי מפניהם, עניתי להם: "אתם למדתם במשך כל שנות הנערות והבחרות שלכם, ואילו אני התחלתי ללמוד רק עכשיו. עליתי לארץ כדי להיות שקוע אך ורק בלימוד, ובשום אופן איני עוזב את הלימוד אפילו לשעה קלה. זוהי ההבטחה שהבטחתי בעת ששכבתי מתחת לשלג, ואינני רוצה להפר אותה". הם ראו את התקיפות שלי ועזבו אותי לנפשי, ולמרות סירובי נותרנו ידידים בלב ובנפש.

ההצבעה באו"ם

באותה תקופה הייתי לומד בהתמדה רבה על מנת להשלים את כל מה שהחסרתי. נהגתי לקום לפנות בוקר וללמוד כמה שעות ברצף. הייתי שקוע בלימוד, במאמץ להבין ולחזור, ולא חשתי שהזמן חולף.

באחד הלילות עליתי על יצועי, ולפתע שמעתי קולות שירה עולים מן הרחוב. לא ידעתי מה אירע ורציתי מאד לקום ולברר זאת, אך לאחר מאבק פנימי שלטתי בעצמי והמשכתי לישון. ידעתי היטב שאם אקום כעת - לא אוכל להשכים קום בבוקר וללמוד כרגיל, ובשום אופן לא רציתי לבטל את סדרי הלימוד שלי. רק למחרת בבוקר נודע לי שתוצאות ההצבעה באו"ם היו בעד הקמת מדינה יהודית, וזו היתה הסיבה לריקודים ולשירה.

גם בזמנים כאלה הקפדתי על סדרי הלימוד הקבועים שלי. בכל כוחותי ניסיתי להשלים את מה שהחסרתי בשנות נערותי ובחרותי. כבר מגיל עשר לא למדתי כסדר. בתקופת הגטו אמנם למדתי מעט, אך לא היה זה לימוד עצמי כי אם לימוד מאחרים ושמיעת שיעורים. כעת עשיתי את כל המאמצים ללמוד עוד ועוד, וברחמי שמים מרובים ראיתי פירות לעמלי הרב.

המצב הכלכלי בישיבה היה קשה מאד ונוצר מחסור במצרכי מזון. כמה מאחינו נפלו קרבן במאורעות, ולבנו נשבר. למרות הכל, המשכנו להתמיד בלימוד התורה יומם ולילה והשקענו בכך את כל ישותנו. עד היום אני מוצא את עצמי מתגעגע לתקופה ההיא. חשנו את האושר של החיים בלימוד התורה, בהבנה, בעמל וביזע. הרגשנו שאנו גדלים וצומחים מהלימוד, ולא הסתפקנו במה שהשגנו אלא המשכנו בכל הכוחות. ההתמדה בישיבה היתה עצומה: היו בחורים שישנו שעתיים או שלוש בלבד, ובכל יתר שעות היממה עסקו בתורה. חמש שעות שינה נחשבו כזמן ארוך.

המצור על ירושלים בשנת תש"ח

הערבים פוצצו את הצינור שהזרים מי שתיה לירושלים, ומאז החל מחסור במים לשתיה. בנוסף, כאמור, היה גם מחסור במצרכי מזון בסיסיים ובלחם. שיירות של מזון החלו להגיע מתל-אביב לירושלים, אך הן גבו קרבנות רבים בדרכן. הערבים היו מטמינים מוקשים בדרכים ומפוצצים את כלי הרכב עם המזון. ביום בו הצליחה להגיע שיירת מזון בשלום לירושלים, היתה שמחה עצומה בכל העיר.

בשכונותיה העתיקות של ירושלים היו בורות של מי גשמים כמעט בכל בית, ומשם נשאבו המים וחולקו לקהל הרחב בהקצבה. גם אנו הבאנו לישיבה פחים עם מים, ונהגנו בכל טיפה בחסכנות רבה. היינו נוטלים ידיים כך: חמישה בחורים או יותר היו פושטים את ידיהם, ובחור אחד היה שופך מים מגבוה. כך נטלו כמה בחורים את ידיהם בבת אחת בשיעור של רביעית מים בלבד.

ידענו היטב שלא המזון ולא השתיה יצילו את חייהם של תושבי ירושלים, אלא רק התמדה בלימוד תורה תגן ותציל את העם היהודי הנתון במצור בארץ הקודש.

אחרי המלחמה בירושלים
מימין: המחבר, ר' חיים יהושע, ר' דוב, ור' רפאל

הפיצוץ ברחוב בן יהודה בירושלים

כידוע, הערבים הטמינו פצצה גדולה במכונית משוריינת של הצבא האנגלי ששהתה ברחוב בן יהודה בירושלים. הפיצוץ נטל את חייהם של עשרות אנשים, ורבים נוספים נפצעו. בחורי הישיבה נחלצו חושים לעזור לפנות את ההריסות ולבדוק אם יש ביניהן אנשים חיים הזקוקים לעזרה. במשך כל הלילה עבדנו קשה מאד, ובהעדר מכשור פינינו את ההריסות במו ידינו. לפנות בוקר הגיעו מתנדבים אחרים להחליף אותנו, ואנו חזרנו לישיבה לתפילת שחרית. למרות העבודה המאומצת בה עסקנו כל הלילה, לא הלכנו לישון לאחר התפילה אלא התיישבנו ללימוד סדר א'. אף אחד מבני הישיבה לא נעדר! אמנם קיימנו מצוות הצלה וחסד והתעייפנו כהוגן, אך ידענו שאסור שהדבר יפגע בלימוד התורה. אחר הצהריים הלכנו לנוח למשך כשעה, ומיד שבנו ללמוד.

ידענו היטב שרק זכות לימוד התורה תציל את העם היהודי היושב בציון, ולכן סידרנו משמרות של לימוד לאורך כל שעות הלילה בלי הפסק. קבוצה אחת למדה חצי לילה, וקבוצה נוספת למדה במחצית השניה של הלילה. וביום כולם למדו יחד. שמחתי מאד שזכיתי להשתתף בלימוד הזה.

פסח תש"ח בישיבה

ירושלים היתה נתונה במצור מפני שהדרכים נשלטו ע"י כנופיות של ערבים. הבחורים שהתגוררו בתל-אביב לא יכלו לשוב לביתם והיו מוכרחים להישאר בישיבה גם בחג הפסח. הנהלת הישיבה נערכה להכנת ליל הסדר עבור כל תלמידי הישיבה. הם דאגו לדברים ההכרחיים ביותר, ואף אחד לא חשב על בשר ודגים.

רבי יחזקאל סרנא זצ"ל. מימינו רבי יצחק גולדברג, ורבי ניסן גולדברג, משמאלו רבי חיים גולדברג. מאחוריו הגה"צ ר' מאיר חדש זצ"ל

הסדר נערך באולם האוכל של הישיבה שהיה בקומת מרתף. ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא ניהל את הסדר, והאווירה היתה נפלאה ביותר. היה זה אחד הסדרים המרוממים בחיי. הסדר הזכיר לי את הסדרים שהיה עורך הנצי"ב בישיבת וולאז'ין. הלילה החל בשאלה הקבועה - האם התלמידים פטורים ממצוות הסיבה,

שהרי ראש הישיבה נמצא עימנו וכידוע תלמיד לא מיסב בפני רבו. איני זוכר מה היה הפסק הסופי, אך אני בוודאי זוכר שנהניתי עד מאד באותו ליל הסדר.

לקראת ההכרזה על הקמת המדינה

כאשר החלו האנגלים לעזוב את המחנות הצבאיים שלהם, מיד באו היהודים והערבים וניסו להשתלט עליהם. מי שהצליח לתפוס ראשון - קיבל שליטה במקום וביצר אותו ככל יכולתו.

מחנה שנלר היה בלב האזור היהודי, ולאחר שהאנגלים עזבו אותו הוא נכבש במהירות ע"י היהודים. בשכונת רוממה הסמוכה לשכונת גאולה התגוררה אוכלוסייה ערבית, ולאחר תפיסתו של מחנה שנלר בידי היהודים, החלו הערבים להימלט מבתיהם.

שכונת שיח'-ג'ראח היתה שכונה ערבית, ונערך עליה קרב קשה ומר עד שהיהודים הצליחו לכבוש אותה.

בשכונות רבות נוספות התנהלו קרבות קשים, ובחסדי שמים עצומים הכל נכבש בידי היהודים. הם החלו לבצר את הבתים באמצעות שקי חול, הקימו עמדות הגנה וסגרו את הכבישים המקיפים את השכונות בפחי ברזל גדולים מלאים בחול.

רחוב שמואל הנביא ושכונת בתי פאג"י בסנהדריה היו אזורים למודי קרבות, בהיותם כמין יישובי ספר המתחככים עם הגבול. היה שם בנין גדול שנקרא "בית הספר לשוטרים", והוא היווה מוקד שליטה על כל האזור. היה ברור שמי שיתפוס את המקום לאחר עזיבת האנגלים יקבל יתרון עצום של עמדת תצפית וירי על שטח נכבד.

הלגיון הערבי, שטופח בידי האנגלים, היה מצויד בנשק כבד, ואילו לאנשי ההגנה היו רק מעט רובים, רימונים ובקבוקי מולוטוב. חיל השריון של הלגיון הערבי הגיע ל"בית הספר לשוטרים", ובאמצעות ירי פגזים הצליח בקלות לכבוש את העמדה החשובה. היה זה נס שאנשי הלגיון נותרו בלילה בבנין כדי לבצרו מפני התקפה נגדית ולא המשיכו הלאה לשכונת סנהדריה.

בערב באו אנשי ההגנה לישיבת חברון וביקשו מראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא את עזרת הבחורים בהצבת מכשולים סביב השכונות היהודיות באזור. הגענו למקום, ולפני הכל התבקשנו לשמור על דממה מוחלטת, כדי שלא נתגלה ע"י החיילים של הליגיון הערבי שנמצאים במרחק קצר מאד מאיתנו - בבנין "בית הספר לשוטרים".

חולקנו לשתי קבוצות. הקבוצה הראשונה, עליה נמניתי אני, הופקדה על בניית גדר סלעים ומכשולים בגובה שני מטרים סביב השכונות. הפחד היה מוחשי. ידענו שהערבים נמצאים קרוב מאד אלינו ואנו חשופים כמעט ללא הגנה. בחסדי שמים מרובים הצלחנו להקים את הגדר.

לקבוצה השניה היה תפקיד שונה. היו בה כארבעים בחורים, וכל אחד מהם קיבל שני בקבוקי מולוטוב. על הבחורים הופקד מדריך מטעם ההגנה, והוא אמר להם כך: "עליכם לדעת כי לאורך כל הדרך עד שכונת גאולה אין שום כח צבאי יהודי, ואם הלגיון הערבי יחליט להתקדם - אין מה שיעצור אותו. אתם היחידים שנמצאים באזור. כעת עליכם לשכב בתעלות, וברגע שתראו את חיילי הלגיון - קומו והשליכו עליהם את בקבוקי המולוטוב שבידיכם. רק אם תצליחו לשרוף את שריוני הברזל שלהם תוכלו לעצור אותם. אם לא זורקים את הבקבוק בצורה הנכונה עלולים להישרף, לכן אני אקום ראשון, ואתם תסתכלו כיצד אני פועל ותעשו כמוני".

היינו בטוחים שהערבים מתכננים לתקוף אותנו והיינו שרויים בחרדה עצומה, אך למרבה הפלא, הלילה עבר בשקט. לאחר מעשה התברר שהערבים חשבו שיש בסביבה כוחות גדולים של יהודים שאורבים להם ומתכננים התקפה נגדית, וזו היתה הסיבה לכך שהם בחרו לנצל את הלילה לביצור הבנין ולא להתקפה.

עם חברים מישיבת חברון יושבים מימין: המחבר, ש' קוק, ?, נתן ויסקי. עומדים מימין: משה בן ציון אושפזאי, אליהו רובין, נטע שפירא

חזרנו לישיבה לפנות בוקר. כל התושבים היהודיים של פאג"י וסנהדריה ברחו מבתיהם, והשכונות נותרו ריקות מלבד נוכחות מצומצמת של אנשי ההגנה. באמצע היום שוב הופיעו אנשי ההגנה בישיבה ואמרו לראש הישיבה הרב סרנא שהם קיבלו ידיעה שהלגיונרים מתחילים בהתקפה. הם ביקשו מראש הישיבה שישחרר קבוצה של ארבעים בחורים, והם יזרקו על חיילי הלגיון בקבוקי מולוטוב. ראש הישיבה סירב בתוקף וטען שהבחורים אינם יודעים כיצד להשתמש בבקבוקים והם יהפכו לבשר תותחים. בשעות הלילה, אמר ראש הישיבה, עוד יש סיכוי כלשהו להינצל בנס, אך שעות היום הינן בגדר סכנה וודאית לבחורים שאינם יכולים להגן על עצמם כראוי.

לבסוף, במקום לתקוף את שכונת סנהדריה, החליטו הלגיונרים לתקוף את אזור מאה שערים - שם עצרו אותם אנשי ההגנה בעזרת

התותח האנטי-טנקי היחיד שהיה ברשותם וכן באמצעות בקבוקי מולוטוב. החלטתם התמוהה של הלגיונרים היתה נס עצום, וההתקפה נבלמה.

מאז, החלו אנשי ההגנה לקחת בחורים מהישיבה לכל מקום בו נדרשו ביצורים. בישיבה היתה קבוצה קטנה של בחורים שבתקופה שלפני המלחמה עברו אימוני נשק ע"י אנשי ההגנה, והם יצאו לעמדה נסתרת ברחוב שמואל הנביא ליד פאג"י. לילה אחד שמעו הבחורים בעמדה שקבוצת חיילים עוברת בסמוך אליהם, והיו בטוחים שאלו הם חיילי ההגנה הבאים להתקיף את בית הספר לשוטרים. הם לא הבינו מדוע לא הודיעו להם מראש על ההתקפה. לפתע, הם שמעו קולות של דיבורים בשפה הערבית. הם הבינו מיד שככל הנראה חיל הרגלים הלגיונרים יצאו לכבוש את פאג"י, ופתחו עליהם באש. רבים מבין החיילים הערביים נהרגו, ואלו ששרדו נמלטו בבהלה. אולם, מיקומה של העמדה הנסתרת של היהודים התגלה לאויב. הערבים התקיפו אותם באש תופת ורק בחסדי שמים עצומים הם ניצלו.

כאמור, בחורים רבים מן הישיבה וביניהם אני עבדו בביצורים. עבדנו בכל כוחותינו יומם ולילה ללא מנוחה וחשנו שכך אנו מצילים את ירושלים. אנשי ההגנה ידעו שאם הם זקוקים לעבודה מיוחדת בעמדות המסוכנות, הם יכולים לקרוא לנו ונעשה זאת על הצד הטוב ביותר. לאחר העבודה היינו חוזרים לישיבה ומיד שבים אל הסטנדר. לא התייחסנו לעייפות הרבה ולפחד הגדול שאפף את כולם, והשתדלנו ללמוד היטב בכל עומק העיון.

אנשי הפלמ"ח פתחו את הדרך לירושלים באמצעות סלילת 'כביש בורמה' המפורסם. היתה זו סכנת נפשות לנסוע בכביש זה, אך בכל זאת ניכרה הטבה במצבנו, ומשלוחים של מזון ונשק הגיעו לירושלים. היתה זו תקופה של רעב בעיר, והלחם חולק בהקצבה מצומצמת. המצב הזה לא השפיע עלי לרעה, מפני שכבר הייתי מורגל במצבי רעב חמורים יותר. כשהיינו יוצאים לביצורים בעמדות שבחזית היינו מקבלים סנדוויץ' לאחר סיום הפעולה.

בני הישיבה היו עובדים בכל העמדות בירושלים בזהירות רבה. היינו מגיעים גם למקומות המסוכנים ביותר. זכורני שפעם אחת נשלחנו לעבוד בביצורים בחצר של מנזר הסמוך מאד לחומה, ורק הכביש הפריד בינינו ובין חיילי הלגיון. חפרנו תעלות באדמה וביצרנו את כל העמדות סביב החומה. היינו הולכים על מזרנים כדי שהלגיונרים לא ישמעו את הדי פסיעותינו. בהדרכתם של אנשי ההגנה בנינו בכל מקום עמדות נסתרות של נשק מכוסה בחול. לא היה מקום שלא הגענו אליו. עבדנו בימין משה, במקור

חיים, בתלפיות ובמקומות רבים נוספים. יום אחד יצאנו לעבודות ביצורים בשכונת ימין משה. קבוצתנו מנתה כעשרה בחורים, והיה עלינו להקים גדר מכשולים אחרי העמדות של הצבא. שתי כיתות של חיילים התלוו אלינו כדי לשמור עלינו. מולנו, בהר ציון, היו חיילי הלגיון, וכל הזמן הם השליכו לכיוונו פצצות תאורה במטרה להאיר את האזור וכן לגרום להצתת הקוצים ולשריפות. בדרכנו חזרה מהעבודות היינו מקפידים תמיד לצעוד בדרך אחרת, שמא הבחינו בנו בהלוך וכעת אורבים לנו. היה עלינו להתגבר על מכשולים של קירות אבנים בגובה כמה מטרים. בחסדי שמים, אף אחד מאיתנו לא נפצע, ותמיד הלכנו בחפץ לב מתוך תחושת שליחות.

פעם אחת קראו אנשי ההגנה בדחיפות לארבעים בחורים כדי שיסייעו בביצורים בשכונות ירושלים. באותו לילה היו הפגזות כבדות, ואנשי ההגנה הורו לנו ללכת בשורה עורפית צמוד לקירות הבתים. התעורר צורך דחוף לבצר עמדה של ההגנה על מנת שלא תיפול בידי האויב, ולא היה זמן לחכות לסיום ההפגזות. לקחו אותנו במכוניות צבאיות, ובעוד הפגזים נופלים התחלנו לשיר את השיר המפורסם ששרנו בגטו "אל תירא". חלונות הבתים נפתחו וכולם תמהו - על מה ולמה השירה, האם קרה נס וניצלנו?! ירדנו מהמכוניות ליד שכונת בית וגן והתחלנו ללכת ברגל עד שהגענו לתחתיתו של הר. היתה זו עמדה של ההגנה שהוצבה מול שכונת עין כרם שהיתה בשליטתם של המצרים. העמדה היתה חשופה לירי, והיה עלינו לחפור במהירות תעלה, לשפוך את האדמה והאבנים סמוך לתעלה וליצור גדר של הגנה עבור החיילים בעמדה. חפרנו באדמה באצבעותינו והצלחנו להקים עמדת מגן בגובה של 30 ס"מ, אך אז הבחינו בנו החיילים המצרים והתחילו לירות עלינו אלפי כדורים. לולא עמדת המגן שבנינו אף אחד מאיתנו לא היה נשאר בחיים. שכבנו כולנו בשקט על הקרקע ולא זזנו מעמדת המגן, והכדורים עברו סנטימטרים ספורים בלבד מעל לראשינו, אך לא פגעו בנו.

בשלב מסוים הבינו אנשי ההגנה שבלתי אפשרי להשאיר אותנו במצב שכזה במשך שעות ארוכות, ואז נשמעה הפקודה: "בזה, תן!" ה'בזה' היתה מכונת יריה שהגיעה לירושלים ככל הנראה מצ'כיה. מיד לאחר הישמע הפקודה החלו אלפי כדורים להיפלט לכיוונם של המצרים, והם מיהרו להימלט מן המקום.

אנשי ההגנה החזירו אותנו בדרך שונה מהדרך בה הביאו אותנו לאזור, ובהמשך הלילה כבשו את עין כרם. חזרנו לישיבה עייפים ומפוחדים. למחרת הגיע לישיבה מכתב תודה מאת מפקד ירושלים שאלתיאל, ובו נכתב כי בזכות עבודתנו המסורה יכלו אנשי ההגנה להחזיק בעמדותיהם החשובות ולאחר מכן לכבוש ולשחרר את השטח סביב בית וגן ועין כרם.

בזכרוני חקוק מקרה נוסף שהיה משונה מאד בעיניי: בני הישיבה היו תמיד הולכים עם אנשי ההגנה בחפץ לב ובמסירות רבה לכל מקום ובכל עת. לעיתים, לאחר יום שלם של עבודה מאומצת, נקראנו בלילה שוב לבוא ולסייע בביצורים במקום אחר, ולמרות העייפות הרבה היינו הולכים בידיעה שמדובר בהצלת נפשות.

והנה, יום אחד הופיעו אנשי ההגנה בישיבה עם נשק שלוף בידיהם ועברו מחדר לחדר כדי לאסוף את הבחורים. תמיד הם הסתפקו בקריאה לבחורים, כעת היתה זו הפעם הראשונה בה הם הגיעו עם נשק. הם לקחו עימם כשמונים בחורים, ביניהם אני, והעבירו אותנו בעזרת נשק דרוך ממש כשם שמעבירים שבויים ערביים. התפלאנו מאד - מה יום מיומיים?! אני, שהייתי 'קאצעטניק', ניצול המחנות, הרחתי בחושיי המחודדים שיש כאן סכנה עצומה, אך לא ידעתי מה פישרה. כשהלכנו לשטחי סכנה ובנינו מכשולים - לא ליוו אותנו אף לא בנשק קל, ואילו כעת תפסו אותנו כמו שבויי מלחמה. הבנתי שזה לא מצב רגיל ויש כאן איום על החיים. האינסטינקט שלי אמר לי לברוח ולהסתתר, ואולי אפילו להתנפל על איש הגנה נושא נשק, להכניע אותו ולברוח. הייתי אז במלוא כוחי וכבר חשבתי לבצע את תוכניתי. רציתי לומר לחבריי - דעו לכם, זו סכנת חיים ממש כמו בגטאות ובמחנות בגרמניה!

מימין: רבי חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, המחבר, חתן הבר מצוה, רבי נתן זוכובסקי, רבי דוב אריה גולדברג זצ"ל

יחד עימי היה גם בן דודי הרב ר' חיים יהושע גיברלטר. השמעתי באוזניו את דעתי, והוא, בתבונתו הרבה, אמר לי: "עליך להבין שאינך נמצא במחנות בגרמניה ואין לך מה לפחד כל כך. תוציא את פחד המחנות מהראש שלך, אתה נמצא בארץ ישראל!" לשאלתי מדוע נתפסנו בעזרת נשק שלוף, לא היתה לו תשובה. הרגעתי את עצמי וחשבתי שאולי באמת אני מפוחד בגלל מה שראיתי במחנות האיומים, ובן דודי הנבון, שהחשבתי אותו למורי ורבי, צודק. למרות זאת החלטתי בליבי שאם אראה שימוש קל בנשק, אפילו ירי באוויר, מיד אתנפל על החיילים ואתפוס את הנשק.

אנשי ההגנה הביאו אותנו לחצר גדולה מוקפת בגדר תיל ונשארו לשמור עלינו שלא נברח. הם לא גילו לנו את מטרת מעשיהם, ועל כל שאלותינו ענו: "בהמשך תדעו".

שהינו יום שלם בחצר הסגורה ללא מזון ושתיה, ובינתיים שמענו שירושלים מופגזת. שוב ושוב אמרתי לבן דודי שלדעתי עלינו למצוא דרך לברוח מכאן משום שעצם העובדה שלא רוצים לגלות לנו מה יהיה איתנו מראה שמדובר בסכנה גדולה.

לפנות ערב הגיעו רכבים משוריינים עמוסים בנשק ובבקבוקי מולוטוב, ואנו נלקחנו לשכונת ימין משה על יד הר ציון. עברנו דרך מחילות שנחפרו בגובה קומת אדם, ושם, בתוך מרתף, החביאו אנשי ההגנה את כל הנשק, הבקבוקים וארגזי הרימונים. אנחנו לא ידענו מכלום. רק לאחר זמן נודע לנו שבאותן שעות כבש רבין יחד עם חיילי הפלמ"ח את שער הר ציון, ומשם הם תכננו לפרוץ לעיר העתיקה. מספר החיילים בקבוצה היה מועט, ורבין לא יכול היה לחלק את חייליו וכך לשמור על הקיים וגם להמשיך הלאה. הוא חיכה לכח עזר, ובינתיים שמר על השטח הכבוש. אנשי ההגנה רצו להשתמש בנו ככח עזר בעיר העתיקה למרות שידעו היטב שזוהי סכנה עצומה עבורנו, שהרי לא ידענו להשתמש בנשק, ואפילו את בקבוקי המולוטוב היה מסוכן מאד להשליך. הם לא גילו לנו את תוכניותיהם כדי שלא נתנגד ונברח. רק בהמשך הלילה, כשהחיילים ראו שלא ניתן לפרוץ את המצור על העיר העתיקה דרך שער ציון, עזב רבין את המקום עם קבוצתו, ואנו שוחררנו. גם בדרך חזור עברנו במחילות גבוהות שהיו ממש כמו בונקרים. כל אותה עת הפגיזו הלגיונרים את העיר ללא הפסקה.

מאז אותו מקרה התחילו בני הישיבה להיזהר יותר. אם אנשי ההגנה היו באים לישיבה ללא נשק ומבקשים את עזרת הבחורים בביצורים - הם היו הולכים עימם, אך אם הם הופיעו עם נשק - לא היה להם עם מי לדבר. היינו נמלטים על נפשנו. תנאי נוסף היה לנו, והוא - שרק חייל אחד יבוא לבקש את העזרה. אם היתה מגיעה קבוצת חיילים - היינו בורחים.

היינו יוצאים לסייע בביצורים תוך סכנת נפשות של ממש. עבדנו במקומות סמוכים ביותר לחומה, ושם היה עלינו לנקוט במשנה זהירות ולצעוד על מזרנים שהבליעו את הדי פסיעותינו. ביצרנו את העמדות בשקי חול וחפרנו תעלות בעומק האדמה כדי שהחיילים יוכלו ללכת בתוכן עם הנשק ואף אחד לא יבחין בהם. כידוע, אדמת ירושלים מלאה באבנים, והיה עלינו לשבור אותן כדי לאפשר מעבר בתוך המחילות. היינו עובדים במסירות גם תחת הפגזות כבדות. כאשר הפגזים היו מתעופפים מעל לראשינו היינו נשכבים דוממים על האדמה, ומיד אחר כך המשכנו לעבוד ולבצר את המקום.

ההפגזות באזור הישיבה היו קשות ותכופות. הישיבה היתה סמוכה למחלבת תנובה, וכל העת כיוונו הערבים את התותחים מנבי-סמואל לכיוון תנובה. פעם ספרנו כארבעים פגזים שנפלו באזור תנובה, מתוכם כשלושים פגזים במרחק קטן ביותר מהישיבה,

שלא גרמו כל נזק. רבים האמינו שזכות לימוד התורה בהיכל הישיבה מגנה על כל הנמצאים במקום, ומשפחות רבות הגיעו למצוא מחסה בתוך בנין הישיבה.

חדר האוכל של ישיבת חברון

כאמור, מרתף הישיבה שימש בימי המלחמה כחדר אוכל. כדי למנוע חדירת רסיסי פגזים ביצרנו את חלונות המרתף בשקי חול. בהמשך שימש המרתף גם כאולם תפילה ולימוד, וראשי הישיבה מסרו שם את שיעוריהם. היו בחורים שהמשיכו ללמוד בהיכל הישיבה במחשבה שזכות התורה תעמוד להם, ואכן, אף לא פגז אחד פגע בהיכל הישיבה.

מפאת המצור היווה נושא המזון בעיה חמורה. כיכרות הלחם חולקו בהקצבה מזערית, והבחורים נאלצו להסתכן וללכת להביא את הלחם ממאפיית ברמן במאה שערים. הנס של בני הישיבה היה שבמחסן המטבח נותרו מעט שקים של שעועית וקמח, והם שימשו לבישול מרק מדי יום ביומו.

בישיבה התארח בחור מישיבת פוניבז' שהתארס באותה עת בירושלים ונשאר תקוע מבלי יכולת לחזור לבני ברק. היה זה הגאון רבי חיים פרידלנדר. הוא הגיע בינתיים לישיבת חברון ושימש מופת ודוגמא לכח התורה. הוא היה לומד סדרים שלמים בעמידה במרתף הישיבה. הפגזים נפלו סביב ואימה שרתה על הכל, אך הוא עמד ולמד בעיון עצום ללא כל פחד, כביכול אינו שומע כלל את הפגזים. ברגע שאנו שמענו את קולות הפגזים התחלנו מיד באמירת תהילים בציבור.

כאשר פרצו את 'דרך בורמה' לירושלים חלה הטבה במצב הכלכלי, אך נותרה בעיה קשה של העדר תאורה. כל העת היו הפסקות חשמל, ואנו לא יכולנו ללמוד כסדר. היו אנשים שתרמו נרות לישיבה והם בעצמם ישבו בחשיכה, ובזכותם לא פסק קול התורה מהיכל הישיבה.

חלוקת המים בימי המצור

כפי שכתבתי, הערבים פוצצו את צינור המים לירושלים. בשכונותיה העתיקות של ירושלים היה מצוי כמעט בכל בית בור עשוי בטון שאגר את מי הגשמים, וכדי להשתמש

במים היה צורך לשאוב אותם במשאבה ידנית. מי הבורות שימשו בעיקר לשטיפת רצפות ולכביסה, מפני שלא היו נקיים דיים. אם היו רוצים להשתמש בהם לשתיה ולבישול היה צורך לרוקן את הבור בסוף הקיץ, לשטוף היטב את הלכלוך שהצטבר בקרקעיתו, לשפוך מעט נפט למניעת התפתחותם של זבובים ויתושים ולהתקין מסננות במרזבים שבגגות הבתים. אנשי ירושלים לא עשו זאת, מפני שלא היה להם צורך בכך. הם שאבו מים לבישול ולשתיה מהבור המרכזי של העיר, ובמי הבורות שלהם השתמשו ליתר הצרכים.

בשל המחסור החמור במי שתיה שנוצר בימי המצור, התחלנו להשתמש במי הבורות ולסנן אותם קודם השתיה. בשכונות הגדולות, כמו מאה שערים, היו בורות מרכזיים גדולים ששימשו את כל בני השכונה, ושם דאגו כל שנה לניקיון יסודי. בכל יום, למשך כמה שעות, היו מחלקים את מי השתיה מהבורות הללו לפי הקצבה. ניצלנו את פסקי הזמן הקצרים בין ההפגזות והלכנו להביא את הקצבות המים לישיבה בפחים גדולים. ההקצבה היתה מינימלית ממש, והדרך היתה בחזקת סכנה. אני תמיד הייתי בין המתנדבים להביא את הקצבות המים והלחם לבני הישיבה. בישיבה היה משטר חזק של חיסכון במים בשל הסכנה הכרוכה בהבאתם. כל בחור קיבל שתי כוסות מי שתיה ליום. שמתי את המים שלי בכלי כלשהו והנחתי אותו על יד החלון. כמובן, אף אחד לא נגע במים שאינם שייכים לו.

רבי ישראל שינקר זצ"ל

ביום בו כבשו חיילי הלגיון את 'בית הספר לשוטרים' היתה בריחה המונית מכל השכונות שמסביב, בעיקר משכונות סנהדריה ופאג"י. השמועות סיפרו שמפקדי ההגנה רוצים לסגת ולפנות את כל האזור עד בנין ישיבת "חיי עולם" בשכונת גאולה, מפני שאין להם יכולת צבאית להגן על כל השטח הזה. בינתיים נכנסו לישיבה קבוצת נערים שהיו עולים חדשים ולמדו בישיבת "באר הגולה" בראשותם של הרב הגאון ר' ישראל שינקר זצ"ל והרב הגאון ר' זרח שפירא זצ"ל.

המחבר בביקור בביתו של
ר' זרח שפירא משמאל

נכנס לחדרי נער כבן שלוש עשרה וביקש ממני מים לשתיה. את שתי הכוסות שקיבלתי ליום זה שמרתי לרגע שבו אהיה מוכרח לשתות, ולכן אמרתי לו שארד איתו

למטבח הישיבה ואבקש כוס מים עבורו. הנער הביט בי ולפתע אמר: "אני הבן של מרגוליס מגטו קובנה". איני יודע כיצד זיהה אותי, אך ברגע שאמר לי את שמו מיד נתתי לו את כל המים שנותרו לי ליממה הקרובה. לא היה אכפת לי מכלום, העיקר שהנער ישתה. אי אפשר לתאר מה זה היה בשבילנו, שרידי האש, לשמוע שמישהו - בפרט ילד - נותר בחיים. היתה זו תחושה של מעין תחיית המתים.

משפחת מרגוליס מנתה שלושה אחים. האח הגדול היה מראשי משרד העבודה בגטו, והוא הצליח לברוח עם משפחתו בזמן המצור בדרך בלתי ידועה. האח השני היה שוטר בגטו, וכשניסה לברוח דרך הגדר בזמן חיסול הגטו - ירו בו הגרמנים למוות. איני יודע מה עלה בגורלו של האח השלישי, אך כפי הנראה ילדיו הוחבאו בבתי הליטאים וחלק מהם ניצלו. הנער סיפר לי שהגניבו אותו ואת אחותו מליטא לפולניה, שם פעלה המחתרת של אגודת ישראל שסייעה לו להגיע לארץ. הוא נכנס לישיבת "באר הגולה", ואחותו הצטרפה לקבוצת נוער בקיבוץ "חפץ חיים".

הילד יוסף מרגוליס במחנה ברגן בלזן

בהמשך, הנהלת הישיבה העבירה את הנערים הללו לבית היתומים 'דיסקין' שהיה ממוקם באזור שקט יותר. מאז שוב לא היה לי קשר עם אותו נער.

אנו, ניצולי הגטאות והמחנות, הרגשנו כמו נח שיצא מהתיבה לאחר המבול וחיפש את השרידים שנותרו בעולם. היתה זו הפתעה אמיתית עבורי למצוא נער משרידי גטו קובנה. אני רק מיצר על כך שבהמשך לא הצלחתי לשמור על קשר עימו.

מצב המגורים בישיבה

כאמור, מספר משפחות של תלמידי חכמים הגיעו למצוא מחסה בישיבה, ואמרו שזכות לימוד התורה תגן עליהם יותר מכל המקלטים הכי טובים. אנו, בני הישיבה, הבאנו מזרנים למרתף ששימש בשעות היום כאולם לימוד ותפילה, ושם הלכנו לישון, ואילו המשפחות התארחו בחדרים שלנו. עובדה זו חיזקה אותי באמונה בצורה חזקה ביותר. התפעלתי מאד מכך שהם מוכנים לישון בחדרים עם חלונות פתוחים ללא כל מגן ומאמינים באמונה שלימה ששום פגז לא ייפול על הישיבה בזכות לימוד התורה. ואכן, למרות ההפגזות הכבדות בסביבת הישיבה, שום פגז לא פגע בה ישירות. פעם אחת התפוצצו מספר חלונות כתוצאה מההדף, אך לא נגרם כל נזק משמעותי.

בחדר שלי התארחו שתי משפחות של גדולי תורה. אחת מהן היתה משפחתו של הגאון הצדיק הרב ר' בן ציון ברוק זצ"ל, ראש ישיבת "בית יוסף" בירושלים. הרב נפצע ברגלו בזמן ההפגזות ושכב בבית החולים, ואילו הרבנית וילדיה היו בחדרי. הם התגוררו בשכונת בתי נייטין שגבלה עם השטח הירדני, ולכן נמלטו מביתם והגיעו לחפש מסתור בישיבה. קיבלנו אותם בכבוד רב כיאה למשפחתו של גדול בישראל וניסינו לעזור לרבנית ככל יכולתנו. הדאגה למזון ולשתיה עבור הילדים היתה עול כבד על הרבנית. היא לא יכלה לנטוש את ילדיה וללכת להביא להם מים, ומלבד זאת, היתה זו סכנת נפשות של ממש להסתובב ברחוב בהפגזות הכבדות. האמת היא שאני כבר הספקתי לשכוח מכך, אבל הילדים שגדלו הזכירו לי שהייתי הולך עבורם למאה שערים ומביא להם מים לשתיה ומצרכים נוספים.

רבי בן ציון ברוק זצ"ל קורא תנאים. מימינו עומד חתן המחבר רבי ניסן גולדברג שליט"א משמאלו עומד רבי יצחק גולדברג. יושבים מימין: רבי שמעון שפירא זצ"ל, רבי ברוך רקובסקי זצ"ל, החתן ר' דוד גולדברג, רבי דוב אריה גולדברג

המשפחה השניה שהתארחה בחדרי היתה משפחתה של הרבנית ויינטרוב, אשת ראש ישיבת נובהרדוק. כמובן, גם אותה קיבלנו בסבר פנים יפות ודאגנו לכל מחסורה. הם היו בחדרי עד ההפוגה הראשונה ולאחר מכן חזרו לביתם.

דרכי ההשגחה הובילו לכך שבהמשך זכיתי לקחת לחתן את בן אחיה של הרבנית ברוק. לאחר ההיכרות בימי ההפגזות עם משפחתו של הרב הגאון ר' בן ציון ברוק זצ"ל, כבר הייתי מקורב אליהם ממש כבן בית והוזמנתי לכל שמחה שלהם. ראיתי ברב ברוק דמות של גדול בישראל מהדור הקודם.

נפילת העיר העתיקה

ביום שבת קודש קיבלנו את הידיעה שהעיר העתיקה נפלה בידי הלגיונרים. את החולים, הנשים, הזקנים והילדים הסכימו חיילי הלגיון להעביר לעיר החדשה, ובני הישיבה נתבקשו להושיט יד ולסייע בהעברתם. היה זה פיקוח נפש, ובשל כך נפסק מיד שמצווה לחלל את השבת כדי להצילם. היינו צריכים להעביר אותם לשכונת ימין

משה דרך הר ציון, והחשש היה שמא מרוב שמחה יירו הלגיונרים באוויר ויפגעו בנו בטעות. הם אכן ירו באוויר, אך בחסדי שמים הכל עבר בשלום וכולם הועברו לעיר החדשה. הפצועים אושפזו מיד בבתי החולים, ויתר הניצולים הובאו לשכונת קטמון שזה עתה נכבשה מידי הערבים.

עבדנו תמיד לפי דרישתם של אנשי הצבא. כפי שסיפרתי, חיזקנו את עמדות הצבא בשקי חול גם באזורים מסוכנים ביותר וסמוכים לגבול וגם תחת הפגזות כבדות. לעיתים, תוך כדי עבודה, היינו מבחינים באנשי הפלמ"ח היוצאים לתקוף עמדות עוינות. הם לא ידעו מה עומד לפניהם והיו נראים חוששים ומפוחדים. לאחר כמה שעות הם היו חוזרים, ולפעמים היו ביניהם גם פצועים שנישאו באלונקות. האנחות והדמעות של הפצועים שברו את לבנו. כשהם היו שבים בשלום ללא כל פגע לאחר שהצליחו במשימתם, היינו רואים את פניהם הזורחות כבר מרחוק. היינו שומעים מהם את כל החדשות הטריות, גם אלה שהוסתרו מכלל הציבור.

היינו חוזרים לישיבה שבורים ורצוצים גם בגלל העבודה הקשה שלא היינו מורגלים בה, אך בעיקר בגלל החדשות מן החזית. ראינו את המחסור הגדול בנשק וידענו שהקרבות מתנהלים בצורה לא שקולה ורק תפילות יכולות להועיל. בחסדי שמים, למרות העבודות המסוכנות שביצענו, רק אחד מאיתנו נפצע קל.

לאחר המפלה שספגו הלגיונרים על יד בתי נייטין, שם נעצר והושמד טור שלם של משוריינים של הלגיון, לא היו כיבושים חדשים של הערבים, אך הקרבות נמשכו כל הזמן. הגבול נותר ליד בתי נייטין עד מלחמת ששת הימים. הלגיונרים לא הפסיקו לירות על סנהדריה מתוך 'בית הספר לשוטרים', אך היהודים בנו קירות מגן נגד הירי.

חג השבועות בזמן ההפוגה הראשונה

לקראת חג השבועות נכנס לתוקפו הסכם שביתת הנשק שנקבע ע"י שליח האו"ם. היה זה בהיותי בישיבה בירושלים, עוד לפני שקיבלתי את אישורי היציאה לתל אביב. חזרנו כבר ללמוד בהיכל הישיבה, אך הפסקות החשמל התכופות שבשו את סדרי הלימוד שלנו. יהודי אחד נידב באצילות נפשו פח נפט עבור תאורה בליל חג השבועות, ואכן, ההיכל היה מואר היטב, ובנוסף לבני הישיבה הגיעו גם רבים אחרים ללמוד בו. קינאתי באותו יהודי על הזכות הנפלאה שנפלה בחלקו. אשריו שויתר על בישול שתיה חמה ותבשיל משביע, ובכך סייע למאות בני תורה ללמוד בהתמדה רבה בליל שבועות.

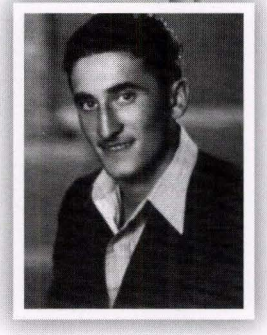
גדוד טוביה

כפי שסיפרתי, אנשי ההגנה היו באים לישיבה כדי לאסוף בחורים לעבודות הביצורים. היה זה המקום היחיד בו הם יכלו למצוא כל כך הרבה בחורים צעירים תחת קורת גג אחת.

לאחר כחודש ימים הוחלט על הקמת גדוד של בחורים שיסייעו בעבודות הביצורים. מפקד הגדוד היה אדם דתי בשם טוביה, ומכאן קיבל הגדוד את שמו: "גדוד טוביה". אנו הפכנו להיות חיילים בגדוד, ואף קיבלנו על כך אישורים רשמיים כתובים מן הצבא. עם הקמת הגדוד נעשה סדר חדש ונלקחו אליו גם בחורים מישיבות אחרות, וכך יכולנו לחזור ללימוד קצת יותר סדיר.

עליית האח רפאל

באחד הימים שמענו שלחופי הארץ הגיעה אניה גדולה של האצ"ל ושמה 'אלטלנה', ויש עליה עולים רבים וכן נשק. מיד כששמעתי זאת, חששתי שאחי היקר רפאל שהיה בקיבוץ בית"ר באיטליה נמצא על האניה הזאת. שמעתי שאנשי הצבא מפגיזים את 'אלטלנה', והייתי מבוהל ומלא חששות בנוגע לגורלו של אחי. לא היה לי מכשיר טלפון, ולא יכולתי ליצור קשר עם אחי יוסף בתל אביב ולהיוודע מפיו על החדשות השונות.

האח ר' רפאל

עוד לפני שיצאה 'אלטלנה' לדרכה, שמע אבא שאניה גדולה עם מאות אנשים ונשק רב מתעתדת לצאת לארץ ישראל. הוא פנה לאנשי הסוכנות במקום, שהיו חייבים לו הרבה לאחר שעזר להם ככל יכולתו והשפיע על עשירי איטליה לתרום להם, ואמר להם שמאחר ויש לו כבר שלושה בנים בארץ ישראל, הוא מבקש שבנו יישאר עימו לעת זקנותו ולא יאפשרו לו לעלות על האניה. אחי רפאל ידע שלאבא יש השפעה גדולה על אנשי הסוכנות, והוא לא רצה שאבא יעכב בעדו. הוא היה חדור אידיאלים, וחש שאינו יכול לעמוד מן הצד בעוד עם ישראל נאבק על נפשו וארצו. הוא החליט לברוח מאיטליה לצרפת וכך לעלות על האניה ללא ידיעתו של אבא.

באותה עת חלם אבא חלום, ובו ראה את עצמו שט בים בסירה קטנה. ליד הסירה הסתובב כל הזמן דג יפה וכביכול ביקש מאבא להצילו, ואכן, אבא תפס אותו בשתי ידיו והכניס אותו לסירה פנימה. כדרכו לאחר כל חלום, אבא קם בבוקר וצם כל היום,

התפלל וחילק כסף רב לצדקה כפדיון נפשו ונפש אשתו וילדיו. לאחר מכן הוא שלח לנו מכתב, ובו כתב כי הוא מבין שאחינו היקר רפאל היה בסכנה גדולה בים, אך הוא יודע בידיעה ברורה שהציל אותו בתפילתו מן הסכנה. הוא ביקש רק לדעת מה בדיוק קרה איתו וכיצד ניצל. המכתב הגיע לאחיי היקרים בתל אביב, אך הם בעצמם עדיין לא ידעו דבר על הנעשה עם רפאל. הם הותירו את המכתב, שזה עתה הגיע מאבא, פתוח על השולחן בחדר.

אחי רפאל, עם כל אהבתו לאבא, היה אידיאליסט גדול וחש שמחובתו להתגייס להצלת העם היושב בציון. הוא עלה על 'אלטלנה' בצרפת, ומהר מאד הפך להיות מלח לאחר שעבר קורס הכשרה קצר. רוב האנשים שהיו על האניה ירדו ממנה בכפר ויתקין, וכך נותרו בה רק המפקדים והמלחים שהובילו אותה לחופי תל אביב, במחשבה להוריד שם את הנשק הרב שהיה עשוי לשנות את המצב הקשה בארץ מן הקצה אל הקצה. כידוע, האניה הופגזה ע"י 'התותח הקדוש' המפורסם, והפגזים פגעו בחומרי הנפץ שהיו על האניה. החלו התפוצצויות באניה, והחשש היה שהאניה תיכף תתפוצץ כולה ותגזור על כולם מוות. מפקדי האניה ובראשם סטאבסקי ירדו לחוף, אך אנשי הפלמ"ח בהוראתו של בן גוריון פתחו עליהם באש כבדה.

אחי היקר רפאל חשש שמא כתוצאה מהתפוצצות האניה כל מי שירד לחול ימות מיד. הוא היה שחיין מעולה והחליט לשחות לעומק הים וכך להתרחק מן האניה ולקבל את הגנת המים במקרה שהאניה תתפוצץ ותישרף. לאחר שהתרחק מהאניה, הוא שחה עד החוף וניצל. הוא הגיע לחוף ללא נעל, עם מכנס שרוף ועם סידור התפילה שנתתי לו באיטליה כשהוא רטוב ומעט שרוף. מיד בהגיעו לחוף הוא רץ לכיוון דירתו של אחי לפי הכתובת שהיתה בידו. הוא נכנס לדירה ומצא על השולחן את מכתבו של אבינו הצדיק, והבין שניצל בזכות תפילותיו וצדקותו.

בהמשך, אנשי הצבא הציעו לאחי להצטרף לחיל הים, אך הוא סירב. כל האידיאלים שלו נשכחו ממנו לאחר שראה כיצד היהודים נלחמו איש באחיו, והוא רצה להצטרף אלי וללמוד בישיבת חברון. למרבה הצער, אנשי הצבא לא אפשרו לו לעשות כרצונו. הם אמרו לו - קודם כל תשרת בצבא, ואחר כך תעשה מה שאתה רוצה. אחי רפאל היה מסגר מוכשר ביותר, ואנשי הצבא החליטו לצרפו למחלקה של תיקון טנקים.

לאחר השירות הצבאי אחי חש עצמו מבוגר מדי בשביל להיכנס לישיבה ולהתחיל ללמוד, ולכן יצא לחיים אזרחיים. הוא זכה להקים משפחה יפה על פי דרך התורה והיראה וראה דור ישרים מבורך ההולך בדרך אבות.

רציתי מאד להיפגש עימו, וכאשר קיבלתי אישור יציאה מירושלים יחד עם כארבעים בחורים נוספים מהישיבה, מיד יצאתי לתל אביב. כמובן, הפגישה היתה נרגשת ביותר.

ראש הישיבה הגאון הצדיק רבי אהרן כהן נשאר בזמן המצור בתל אביב מבלי יכולת לשוב לירושלים, והחליט לפתוח סניף של הישיבה בבית כנסת ברחוב יצחק אלחנן בתל אביב. הוא התחיל להגיד שיעורים עמוקים במסכת מכות כדרכו, ולמדנו שם בהתמדה גדולה.

הנסיעה לתל-אביב

לאחר זמן מה החל לחול הסכם שביתת הנשק שנקבע ע"י האו"ם לתקופה קצרה של חודש ימים. חלק מאנשי תל אביב שנתקעו במלחמה בירושלים רצו לשוב לתל אביב שהיתה באזור שקט יותר, שכן יפו כבר נכבשה וכמוה גם רמלה ולוד. גם בני הישיבה מתל אביב רצו לחזור לעירם. הכתובת שהופיעה בתעודת הזהות שלי היתה תל אביב, וגם אני יכולתי לקבל רישיון לצאת מירושלים.

עם כניסת ההפוגה לתוקף חזר השקט לרחובות העיר. מפעם לפעם עוד נורו לעברנו פגזים בודדים, אך לא היו אלו הפצצות בלתי פוסקות כפי שהיה קודם לכן. מפה לאוזן עברה השמועה הטוענת כי לירושלים הובאו תותחים חדשים, ובמקרה של התקפה מחודשת אנשי ההגנה יפגיזו בחזרה וישמידו את עמדות הירי של הערבים. ההפוגה נוצלה כמובן לצורך הכנת מקלטים טובים יותר, וכן לצורך העברת מצרכי מזון מתל-אביב לירושלים. אחי סיפרו לי לאחר מכן כי מסרו את פרוטותיהם האחרונות כדי לשלוח חבילת מצרכי מזון לקרובי משפחתנו בירושלים.

כאשר נודע לי כי ההפוגה עומדת להסתיים וכי ההפגזות על העיר עתידות להתחדש, החלטתי לנסות לנסוע לתל-אביב ולהמשיך את לימודיי בישיבה אחרת. פניתי לסוכנות, למחלקה של יצחק רפאל שהיה ממנהיגי הפועל המזרחי, וביקשתי לקבל אישור יציאה. לאחר המתנה ארוכה השגתי את מבוקשי, אך הבעיה היתה שלאור הסכנות הרבות האוטובוסים הציבוריים לא נסעו עדיין בכביש בורמה. רק ג'יפים יכלו לנסוע בכביש זה. שמעתי שכמה עשרות בחורים מהישיבה מצאו דרך כלשהי להגיע לתל-אביב, והחלטתי לנסות את מזלי. עמדתי ביציאה מירושלים יחד עם מספר אנשים נוספים וחיכינו לכלי רכב שיוכל להסיענו למחוז חפצנו. כעבור זמן מה הגיעה משאית שהובילה חביות ריקות של נפט ובנזין מירושלים לתל-אביב. נכנסתי למשאית יחד

עם שאר האנשים ופילסנו לנו מקום בין החביות. הנסיעה היתה איומה ביותר. כביש בורמה לא היה כביש, כי אם פיסת קרקע בין הסלעים שיישרו אותה באופן פרימיטיבי. המשאית היתה עלולה להתהפך בכל רגע, והנסיעה בתוכה היתה בגדר סכנת נפשות ממש. לאחר כארבע שעות הגענו לרחובות, ולאחר שהודינו לנהג המשאית מעומק הלב, ירדנו ופנינו לכיוון התחנה המרכזית. כשהגענו סוף סוף לתל-אביב היינו במצב של אפיסת כוחות מוחלטת. אם הייתי יודע מראש איזו נסיעה מצפה לי הייתי מוותר על כל הענין, שכן ההפגזות על ירושלים לאחר ההפוגה היו חלשות ופחותות בהרבה. אנשי ההגנה הגיבו בהפצצות חוזרות בעזרת מכונות הירייה החדשות שהובאו לעיר, והערבים כבר חשבו פעמיים לפני כל הפצצה.

תל-אביב היתה שונה בתכלית מירושלים המופגזת והרעבה. אנשי הצבא נראו אמנם בכל פינה, אך בדרך כלל שרר שקט ברחובות וניתן היה לגשת לקנות כוס שתיה בקיוסק ללא כל חשש. הלחם ושאר המצרכים הבסיסיים היו בכמות מספקת.

כפי שכתבתי, כחמישים בחורים עברו מהישיבה לתל-אביב. בבית הכנסת ברחוב ר' יצחק אלחנן נפתח מעין סניף של הישיבה, וראש הישיבה הגאון רבי אהרן כהן, שלא יכול היה לשוב לירושלים הנצורה, החל למסור את שיעוריו באופן קבוע. קול התורה נשמע בתל-אביב כמו בישיבה בירושלים. את ארוחת הצהריים סעדנו בביתם של זוג קשישים יוצאי ליטא שומרי תורה ומצוות, שהתגוררו ברחוב מונטיפיורי פינת רחוב אלנבי. הארוחה כללה לחם וצלחת מרק.

למדנו בהתמדה גדולה ביותר. המעבר ברחוב היה קשה, מפני שכל הזמן אנשי הצבא ערכו בדיקות וחקירות לגילוי משתמטים, ולכן בהמשך חיפשנו מקום שבו נוכל ללמוד ולישון מבלי להיאלץ לעבור ברחוב.

ראש השנה תש"ח בעיר תל-אביב

את תפילות היום הקדוש התפללנו במנין מיוחד באחד מן האולמות של "היכל התלמוד" ברחוב יהודה הלוי. בני תורה רבים הצטרפו אלינו, וכך היתה זו תפילה ישיבתית מרוממת ביותר כפי שהורגלנו בישיבת חברון. לאחר התפילה הלכנו לאכול את סעודת החג אצל זוג הקשישים. הסעודה היתה דלה מאד, כפי שמתבקש בעת מלחמה כאשר המחסור שורר בכל, אך האוירה היתה חגיגית ומרוממת מאד. בעל הבית הביא עימו מבית הכנסת אורח נוסף - חייל שהיה בחופשת חג. פניו של החייל לא היו מוכרות לי,

כולל היכל התלמוד בתל אביב

אך משום מה הוא הסתכל עלי כל הזמן. לא הבנתי מנין הוא מכיר אותי, שכן הייתי עולה חדש ועדיין לא היו לי מכרים מלבד בני משפחתי ובני הישיבה.

בעל הבית עשה קידוש והוציא את כולנו ידי חובה בברכתו, ולאחר שתיית רוב הכוס מזג לחייל האורח את השארית שנותרה. פניו של החייל הפכו אדומות מכעס וראיתי שהוא על סף התפרצות. הוא לא הבין שבעל הבית ואשתו הם זוג זקנים שמתפרנסים בקושי רב, והיה בטוח שהוא הולך לקבל כוס יין שלמה. הוא לא שתה, והביט חליפות בי ובכוס שבידו. לא הבנתי מה הוא מצא בי מכל עשרות האורחים האחרים שהגיעו לסעודת החג. לפתע הוא התפרץ בכעס רב, ובפנותו אלי צעק באידיש: "יצחק, תראה מה נותנים לחייל גלמוד שהיה במחנות האיומים בגרמניה ובגטו קובנה! איך לא מתביישים לתת לי לגימה של שאריות יין! לליבלה צריך לתת כוס מלאה ביין!" ברגע ששמעתי את קולו נזכרתי במי המדובר. הוא היה מסכן גדול שאיבד את כל משפחתו והגיע לארץ ללא קרוב או מכר. הוא התייתם בילדותו וגדל בבית היתומים. תמיד היה נער חלש, וכשהתבגר וראו שהוא אינו מסוגל ללמוד, היה צורך לדאוג עבורו לעבודה כלשהי. אבא לקח זאת על עצמו והפקיד אותו על ביצוע שליחויות קלות, כגון סיוע בהבאת משלוחי נעליים לרכבת או לאוטובוס וכדומה, וכך היתה לנער פרנסה בכבוד. אנשי חסד מן הקהילה וביניהם אבא נטלו על שכמם את הוצאות החתונה שלו, וכמו כן שלמו עבורו את שכר הדירה. זאת היתה קובנה בתפארתה - כולה חסד ונשיאה בעול. אף אחד לא נעזב לגורלו.

לאחר שזכה להינצל מן המלחמה האיומה עלה לארץ ומיד גויס לצבא. כשהגיע להתארח בבית הקשישים, חשב שהוא נמצא בעולם החסד של קובנה ודואגים עבורו לכוס יין. הוא לא הבין שבעל הבית מכבד אותו בשאריות של כוס ברכה, אך אין באפשרותו כלל להעניק לו כוס יין מלאה. הרגעתי מיד את זוג הקשישים ואמרתי להם שלא יצטערו, הוא פשוט אינו מבין עדיין את מצבו החדש. בילדותו ובבחרותו הוא התרגל שכולם דואגים לו מעל ומעבר. ליבלה שוב פנה לכיווני והחל לצעוק: "יצחק, היכן אביך הצדיק, איפה מוצאים כאלה אנשים בעלי חסד?!"

לאחר המלחמה נהג אבא לומר לעיתים קרובות, כי בגטו ובמחנה כולם חשבו שרק הגיבורים הגדולים ואנשי החיל הם אלה שיזכו להינצל מן המלחמה, ואילו המציאות הוכיחה שגיבורים נפלו וחלשים שרדו. לכל אחד היה נס משלו. הנה, גם אדם חלש ושברירי כמו ליבלה עבר את כל מוראות המלחמה ולבסוף נותר בחיים.

בצבא ראו שמדובר באדם חלש והחליטו למנותו לטבח. הוא הצליח בתפקידו, וכך היה לו אוכל לשובע ומקום לינה. כעבור זמן מה רצו ללמדו להחזיק נשק כדי שיוכל לסייע בעבודות שמירה. ליבלה לא היה מסוגל לכך מבחינה נפשית, אך אנשי הצבא חשבו שהוא מעמיד פנים כדי שישחררו אותו. הם החלו לתת לו מכות רצח וחשבו שכך הוא יפסיק עם כל ההצגות שלו ויהפוך לחייל מן השורה. רק לאחר שראו שגם המכות הכי חזקות לא משכנעות אותו לחזור בו מסירובו להחזיק בנשק, הסכימו סוף סוף לשחרר אותו מן הצבא. כשפגשתי אותו בתל-אביב הוא סיפר לי שהמפקדים כמעט הרגו אותו במכות, וכתוצאה מההתעללות שעבר הפך להיות חצי עיוור ובעל לחץ דם גבוה. לאחר שהשתחרר לא היה מי שיסביר לו שיש לו זכות לקבל פנסיה של נכה צה"ל, והוא נזרק לרחוב וישן על ספסל בגני תל אביב.

לאחר כמה שנים, כשפגשתי אותו בתל אביב וראיתי את מצבו, נזכרתי איך אבא סייע לו ופרנס אותו בכבוד עבור עבודות סבלות. הצעתי לו שארכוש עבורו אופניים להובלת משאות קלים ואמצא לו מקום בקרבת החנויות כדי שיוכל להתפרנס ולהקים משפחה חדשה, אך הוא ענה לי שהוא כמעט עיוור ואינו מסוגל לנסוע ולהוביל סחורה. בכל פעם שפגשתי אותו נתתי לו תרומה בעין יפה.

הוא שם לב שבבני-ברק מרחמים יותר על אנשים גלמודים ועבר להתגורר ברחובות בני-ברק. אנשים אכן ריחמו עליו והוא התפרנס מתרומות, וכשפגשתי אותו היה אומר לי: "כאן בבני-ברק יש אנשים בעלי חסד שדואגים לי ונותנים לי בעין יפה". בעקבות צרותיו ובדידותו החל לשתות, ועובדה זו דרדרה אותו לחלוטין. הוא נפטר מבלי שאף אחד ידע מי הוא.

המעבר לחיפה

כאמור, בינתיים למדתי יחד עם עוד כמה עשרות בחורים בבית כנסת בתל-אביב. לאחר תקופה מסוימת החליטה הנהלת הישיבה לפצל את קבוצת הבחורים ולשלוח חלק מהם לחיפה, לישיבת 'תפארת הכרמל' של הרב דוב מאיר רובמן זצ"ל, למשך זמן קצר. הצטרפתי לקבוצה שנסעה לחיפה. כידוע, בחיפה היתה קיימת במשך עשרות שנים ישיבה קטנה מהמצוינות ביותר בארץ, וכן ישיבה גדולה בראשה עמד גיסו של הרב רובמן, הגאון רבי שלמה ליס זצ"ל, שהיה אחד מגדולי ישראל ותלמידו המובהק של הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, והגאון רבי אהרן קוטלר.

רבי שלמה ליס זצ"ל
ראש ישיבת תפארת ישראל

מימין: רבי דוב מאיר רובמן זצ"ל, ומשמאל רבי שלמה ליס זצ"ל

כמו כן, היה שם גם חתנו של הרב רובמן, הרב הגאון רבי רפאל שפירא, מגדולי תלמידיו של הרב מבריסק.

התעליתי מאד בלימוד בפסק הזמן הקצר הזה. מצאתי חן בעיניו של הרב ליס, והיה לי קשר טוב עימו. הוא היה פרוש מענייני העולם הזה, וכל עולמו היה רק לימוד תורה בעיון בלתי נתפס. הוא היה יושב בפינת בית המדרש ולומד עם כמה מן התלמידים החשובים, והרבה תורה ויראת שמים קבלתי ממנו בתקופה ההיא, יהיה זכרו ברוך.

חזרה לירושלים

לאחר כחודשיים קיבלנו ידיעה מהישיבה שהמצב בירושלים השתפר לאין ערוך, וסדרי הישיבה שבו לקדמותם. חזרנו לירושלים למסלול המוכר: שיעורים, שיחות מוסר ולימוד עם כל העומק. ראשי הישיבה החלו לנסוע לאמריקה ולערוך מגביות מיוחדות, ומצבה הכלכלי של הישיבה השתפר מאד. רבנים גדולים מאמריקה שהיו תלמידי הישיבה הגיעו לביקור בישיבה. זכורני ביקור אחד מרשים ביותר של אחיו הצעיר של ראש ישיבת סלבודקה, שעד כמה שידוע לי שמו היה הגאון רבי אפרים אפשטיין. הוא היה רב חשוב ודרשן נודע באמריקה. היה זה לאחר שערך ביקור במחנות הפליטים בגרמניה, ובשיחתו העמוקה והרגישה התייחס לאסון הגדול שפקד את העם היהודי במלחמה.

רבי אפרים אפשטיין זצ"ל

לפי דעתי, הוא לא הצליח לבטא בדרשתו המרתקת את כל עוצמת השבר והחורבן. תחושתי באותה עת היתה כי העיקר הוא לדבר על גודל הנס של כל אחד מהניצולים, וכן להדגיש את חובתנו לאחר הניסים הגדולים. על כל אחד ואחד מן השרידים לדעת כי יש ממנו דרישה מיוחדת, והוא אינו יכול לחיות את חייו כשאר האנשים שלצידו. אני למדתי מרבותי ומאבי כיצד לנהוג לאחר שחיי ניצלו ברחמי שמים עצומים.

התנפלותן של מפלגות השמאל על ישיבת חברון

לאחר קום המדינה ולאחר הסכם שביתת הנשק עם הערבים, החלו בני היהדות החרדית, בפרט ה'נטורי קרתא' בראשותו של הרב הצדיק רבי עמרם בלוי זצ"ל, להפגין ברחוב

שטראוס למען השבתת התחבורה בשבת באזור זה. הם עמדו על המדרכה הגובלת עם בתי וורשא וצעקו "שאבעס! שאבעס!" והמשטרה היתה מפזרת אותם.

בשלב מסוים החלה המשטרה להכות אותם מכות רצח בעזרת אלות, ובגלל פיקוח נפש הם הפסיקו את ההפגנות. אולם, הילדים והנערים המשיכו להפגין ולצעוק. עובדה זו לא מצאה חן בעיני מפלגות השמאל. הם ראו שבכך השבת ישנם רק ילדים ונערים, והחליטו להתנפל על ישיבת חברון - שהיתה ממוקמת בקרבת מקום - בטענה שכביכול המפגינים ברחו לתוך הישיבה והיא מהווה נקודת מוצא להפגנות.

באותה תקופה קמה בירושלים ברית בין כמה קנאים שעשו את עבודתם בסודיות מוחלטת, כמובן בניגוד לדעת גדולי ישראל שלא ראו בעין יפה את מעשיהם. הם בדקו מי הם הנוסעים בשבת, ובמשך השבוע שרפו את מכוניותיהם כדי להפחיד את מחללי השבת ולמנוע מהם לעשות זאת שוב. בדרך כלשהי נודע להם שבשבת הבאה מתכננים מאות מבני הנוער העובד של השמאל להתנפל על ישיבת חברון ולערוך בה פוגרום, הרס וחורבן. אחד מחברי הארגון הודיע לנו על התכנית והביא לנו מקלות כמו של המשטרה כדי שנוכל להתגונן.

התקשיתי להאמין שלאחר הפוגרומים שערכו הרוצחים הליטאים, האוקראינים ובעיקר הנאצים, ולאחר כל מה שעבר עלינו באירופה העקובה מדם, יקומו מפלגות השמאל ויעזו לעשות פוגרום בישיבת חברון בירושלים. הדבר הזכיר לי את פרעות תרפ"ט שנערכו בתלמידי ישיבת חברון בחברון.

למרות הפקפוק, החלטנו להכין את עצמנו. כמה בחורים הכינו על דעת עצמם אבנים ובקבוקי זכוכית על הגג, ותכננו לנפצם על ראשם של הפושעים. לא הסכמנו לתת את עצמנו לפוגרום. לא עברנו את כל הקשיים הגדולים בדרך ארצה כדי לקבל מכות רצח מהפושעים הללו. אי אפשר לתאר את הכעס והרוגז שחשנו כלפי נערי השמאל ומדריכיהם.

יותר מכך, הרי לא היה לנו כל עסק עם ההפגנות בככר השבת! כל שאיפתנו היתה ללמוד עוד ועוד ולהספיק להשלים את החסר הגדול שנוצר במשך שש שנות הכיבוש הרוסי והגרמני. החלטנו ללמד אותם לקח שייזכר לדורות.

שמנו את המקלות על המיטות בחדרים והמשכנו לחשוב שדבר כזה לא יכול להתרחש כלל וכלל. עוד לא הכרנו את מפלגות השמאל שהיו מלאות שנאה ושטנה לכל מה

שהדיף ריח של יהדות דתית חרדית. מלבד זאת, היינו סמוכים ובטוחים שהמשטרה לא תתן לזה לקרות. לא ידענו שמדריכי הנוער העובד עדכנו את המשטרה קודם לכן ובקשו שלא תתערב, והם כבר יעשו סדר וימנעו את ההפגנות בשבת. יהודים בעולם כולו מחכים להקמת המדינה היהודית הדמוקרטית הגדולה בעולם, ואילו כאן במדינה החדשה מתוכננות פרעות של יהודים ביהודים. היתכן?!

השבת כבר כמעט חלפה לה בשקט ובשלווה, אך לפתע, בעודנו יורדים מתפילת מנחה אחה"צ, התמלא כל רחוב הישיבה במאות בחורים ונערים. לא הבנתי מנין הם השיגו כמות כה גדולה של נערים בירושלים, כנראה שהם הביאו את הנוער שלהם מכל הארץ. כאשר נפתחו דלתות הישיבה והתחלנו לצאת החוצה, קבלו את פנינו עשרות בריונים עם מקלות והחלו להתנפל עלינו ולהכות אותנו. הם לא הסתפקו בכך, אלא רצו להתפרץ לישיבה.

בין הראשונים שיצאו מהישיבה לאחר תפילת מנחה היה גם ראש הישיבה הגאון רבי משה חברוני. הוא היה בעל מראה מרשים, ואף הגויים רחשו כבוד לאישיותו. הוא פנה לבריונים ואמר להם שהישיבה נועדה ללימוד התורה ואין לה שום קשר עם ההפגנות בככר השבת. דבריו נפלו על אזניים ערלות, ובני הנוער המשיכו בהתנפלותם על תלמידי הישיבה.

חתונת המחבר
מימין: רבי זבולון גרז, המחבר, רבי משה חברוני, הרב ישראל זכריה שטרן

בחור אחד, שהיה גיבור חיל, החל להחזיר להם מכות חזקות ביותר שגרמו לכל גופם להזדעזע. הם חשבו שהפוגרום יתנהל בקלות רבה ויהווה עבורם מעין טיול בוקר, ולא חלמו בחלומותיהם הגרועים שישנם בישיבה בחורים בעלי כח כה רב. גם יתר הבחורים החלו להחזיר להם. כל הכעס שהיה צבור בנו על הרוצחים הנאצים והליטאים יצא עליהם. כמובן, מהר מאד תפסנו את המקלות שהכנו, משום שהם כולם החזיקו מקלות. הם הוסיפו ואמרו שיש להם נשק.

קפצתי מהשער השני והנה אני רואה בחור מן הישיבה שוכב על הארץ וסביבו עשרות בריונים. עוד רגע קט והם היו מחסלים אותו לחלוטין. מיד העפתי אותם מהמקום

במכות והם ברחו כמו עכברים. הרמתי את הבחור ורצתי עימו לשער הראשי, שם עמדו מאות בחורים מהנוער העובד לבושים בחולצותיהם הכחולות. התקיים שם קרב רציני, וכולנו באנו לעזרה. לפתע החלו להיזרק על ראשי הפורעים בקבוקים עם אבנים מכיוון הגג, ותוך שניות ספורות ראינו אותם נמלטים על נפשם. הגיבורים הללו היו בטוחים שיהיה זה 'עונג שבת' עבורם לערוך בנו פוגרום, ולא העלו בדעתם איזו קבלת פנים מחכה להם. תוך כמה רגעים ברחו כל בני הנוער והמדריכים, ומתוך כאלף איש לא נותר אף לא אחד.

לא רדפנו אחריהם. נשארנו דרוכים לקראת הבאות. ידענו שהנקמה של מפלגות השמאל על מפלתם הגדולה בוא תבוא. יש לציין שהמשטרה עמדה מן הצד ולא התערבה. אילו השוטרים היו מתערבים - כולם היו מסתלקים.

איני קולט איך העזו החצופים הללו להתנפל על קודש הקודשים של עם ישראל - ישיבת חברון - לאחר החורבן הגדול. גם הם ידעו שלא היה לנו כל קשר עם ההפגנות בככר השבת, אך הם רצו להתנפל עלינו כדי ליצור רושם ולהפחיד את המפגינים.

יש לזכור שרוב רובם של הנערים שהפכו לקומוניסטים בזמן הכיבוש הרוסי בקובנה היו נערי ובחורי השומר הצעיר. כמעט אף בחור דתי חרדי לא הפך לקומוניסט ומלשין.

לאחר הבריחה שלהם קיבלנו ידיעה מברית הקנאים שאנשי הפלמ"ח, חברי קיבוץ צובא הסמוך לירושלים, מתכננים להתנפל על ישיבת חברון כנקמה על מפלת נערי הנוער העובד. תוכניתם היתה לבוא במשאיות של חלב למחלבת תנובה שהיתה ממוקמת סמוך לישיבה, וללמד אותנו לקח שלא נשכח.

רצתי לסניף של הפועל המזרחי שהיה סמוך לרחוב שטראוס, וראיתי שם בחורים בני שמונה עשרה רוקדים בשבת. ניגשתי למדריך הראשי וסיפרתי לו שאנשי הנוער העובד התנפלו על הישיבה ואנחנו הברחנו אותם, וכעת נודע לנו שארבעים בריונים מקיבוץ צובא באים לנקום בנו את נקמתם. בקשתי את עזרתם בעצירת ההתנפלות, אך הם ענו לי: "אדרבה, שירביצו בכם כמה שיותר וילמדו אתכם לקח על ההפגנות בככר השבת". אמרתי להם שישיבת חברון הינה ישיבה קדושה ואינה קשורה לאנשים שהשתתפו בהפגנות, אך תשובתם היתה: "לא אכפת לנו".

אני באתי מליטא - שם היו אנשי המזרחי בני ישיבה חרדים ביותר המדקדקים במצוות בתכלית. גם הסגידה שלהם לציונות הדתית נבעה מרצונם לקיים את מצוות ישוב

הארץ. כאן, בארץ הקודש, נוכחתי לדעת שאנשי המזרחי שונים לחלוטין. הייתי עדיין עולה חדש ולא הכרתי את פרצופם האמיתי. רציתי לרוץ למשה שפירא, המנהיג של הפועל המזרחי, אך לא ידעתי היכן הוא גר.

חפשתי סניף של הרוויזיוניסטים כדי לבקש מהם עזרה, ולא מצאתי. רצתי לישיבת גור, וגם שם ראיתי את בני הנוער מתנפלים על תלמידי הישיבה. הם לא נרתעו, השיבו מכות והבריחו אותם לכל רוחות השמים.

חזרתי לישיבה שבור ורצוץ. בינתיים התכוננו הבחורים להתנפלות של אנשי קיבוץ צובא. ארבנו להם בין הגדרות מסביב, ותכננו להפתיע אותם עם המקלות שבידינו. והנה, לפנות ערב הם הופיעו בשורה עורפית ארוכה, אחד אחרי השני, במרחק של כשלושה מטרים זה מזה. הפתענו אותם עם המקלות שלנו, כאשר חלקנו מכים בראשונים, חלקנו באחרונים וחלקנו מפליאים מכות באלה שהיו בתווך. הם לא התכוננו לכך. מחשבתם היתה להכות בנו ללא רחם, והם לא לקחו בחשבון את התנגדותנו העזה. יש לציין שבישיבה היו כמה בחורים שהיו בהגנה ובאצ"ל ועברו אימוני לחימה, ובנוסף להם בחורים רבים היו ניצולים מן המחנות בגרמניה וכעסם על המתנפלים היה נורא. אלו חברו לאלו, והתוצאה היתה מאבק חסר פשרות. כאשר ראו בני הקיבוץ שיש בין אנשיהם פצועים, הם הפסיקו את קרב המקלות והסתלקו לנפשם.

חזרנו לישיבה, אך עדיין שמרנו על דריכות וקיווינו שלא תהיינה הפתעות נוספות. רק לאחר שכולם עזבו את השטח נכנסה המשטרה לפעולה והחלה לחקור את מאורעות היום. עד אז היא שמרה על שתיקה ולא רצתה לסייע לנו במאומה. ההפגנות בככר השבת נמשכו, בעיקר על ידי ילדים ונערים, ואנחנו המשכנו לשקוד על תלמודנו. בני הנוער העובד לא העזו להראות שוב את פניהם בישיבה.

רבי אפרים אשרי זצ"ל יושב. מימינו גאב"ד נארול רבי חיים מאיר יחיאל שפירא זצ"ל

אני וכמה בחורים נוספים ראינו את כל מה שהתרחש והרהרנו לעצמנו - מה יהיה בהמשך כאשר הם ינהיגו את המדינה? המשטרה אינה חושבת לפעול בצורה שוויונית לטובת כולם, והנרדפים אינם מקבלים כל עזרה! רציתי לעזוב מיד את הארץ ולנסוע ללמוד בישיבה באמריקה יחד עם קבוצה נוספת של בחורים. התחלתי להתכתב בנידון עם מו"ר הגאון רבי אפרים אושרי זצ"ל שייסד ישיבה במונטריאל, אך בינתיים

שרר שקט ואט אט נרגענו. למדנו בהתמדה גדולה ובעומק, והבנתי שמקום תורה כמו ישיבת חברון לא אמצא בשום מקום בעולם.

סיפורו של הבחור מהונגריה

בטרם אספר את הסיפור הבא, רצוני להקדים סיפור שהתרחש עם אבי בעת היותו בחור ישיבה בזמן מלחמת העולם הראשונה. הסיפור עם אבא ממחיש את זהירותו והקפדתו על טהרת ההשקפה, והלקח שלמדתי ממנו בא לידי ביטוי כעבור שנים ארוכות, כפי שיסופר.

באותה תקופה הוציאה ממשלת הצאר צו הדורש מיהודים באזורים נרחבים לעזוב את מקום מגוריהם ולעבור לעומק רוסיה. טענתם של הרוסים היתה כי היהודים מדברים באידיש הדומה לשפה הגרמנית, וכך הם יכולים לשמש כמרגלים וכאנשי מודיעין של הצבא הגרמני. כך גלתה ישיבת סלבודקה לתוככי רוסיה יחד עם ישיבות נוספות ותושביהן של עיירות שלמות. היתה זו טרגדיה עבור העם היהודי בליטא. הערבות ההדדית וגמילות החסד של היהודים הוכיחה את עצמה, ובכל מקום זכו הגולים לסיוע ולתמיכה - אך עדיין היתה זו גלות קשה ביותר. הגולים יכלו לקחת עימם אך ורק תרמיל גב אחד, וכך צעדו רגלית למרכז רוסיה.

אבא ניסה להסתתר בעיירות בליטא שלא חלה עליהן גזירת הגירוש. הוא מצא את הפספורט של אחיו הבכור שנמלט לאמריקה בתור נער צעיר, וכך ברח ממקום למקום. בהגיעו לוילנה התיידד אבא עם בחור מישיבת סלבודקה, והם הפכו לחברים בלב ובנפש כאחים ממש. יום אחד סיפר החבר לאבא שהוא השתתף בהרצאתו של היסטוריון הנחשב לדתי בשם יעבץ. הוא הוסיף וציטט באוזניו רעיון היסטורי כלשהו שנאמר בהרצאה, ולפי דעתו של אבא הרעיון נגד את דעת חכמינו. בעיניו של אבא, אדם שיכול להשמיע רעיון שסותר את דעת חכמים הוא מין ואפיקורס, ואסור לדבר איתו. אבא ניתק מיד את כל קשריו עם אותו בחור, ולא הועילו כל תחנוניו והבטחותיו שלא ילך יותר להרצאות של יעבץ. אבא היה אדם סבלני וטוב לב, אך כשהגיעו הדברים לאמונה בחכמי התורה - הקפיד על קוצו של יוד בכל תוקף. כך למדתי מאבא לברוח מאנשים, אפילו הקרובים ביותר, אם הם אומרים מילה שמשתמע ממנה סתירה לדברי חכמים.

בין קבוצת הבחורים שלנו מאיטליה היה בחור אחד, מיוצאי הונגריה, שהיה עילוי גדול ומתמיד עצום וישב ולמד לבדו יומם ולילה. קינאתי בהתמדה, בהבנה ובידיעות המקיפות שלו, וחשבתי בלבי שאם ימשיך כך יגדל לאחד מגדולי ישראל. ניסיתי

להשפיע עליו לבוא ללמוד איתי בישיבת חברון, אך הוא אמר לי שבהונגריה נהגו לשלב תורה עם דרך ארץ, והוא מחפש מקום בו יוכל ללמוד רק חצי יום, כדי שבשאר הזמן יוכל ללמוד מקצוע. ניסיתי בכל כוחי להניא אותו מתוכניתו, אולם נכשלתי במאמציי. הוא מצא את מקומו בישיבת 'באר-הגולה' בשכונת סנהדריה בירושלים, שהחליטה לקבל אותו בתנאים שלו בתקווה שבמשך הזמן הוא יימשך ללימוד התורה בלבד ויגדל לשם ולתפארת. אך לא כך היה.

ישיבת באר הגולה
חמישי מימין רבי ישראל שינקר זצ"ל

במקביל ללימודיו בישיבה הוא החל ללמוד נגרות, אולם מקצוע זה לא סיפק אותו כלל. הוא שמע שבאוניברסיטה בירושלים ישנם ספרי קדמונים שעדיין לא הודפסו ואין להם עותק בשום מקום. הוא התחיל לבקר באוצר הספרים העתיק ומצא בכך סיפוק. פעם אחת צד את עינו הכיתוב "קתדרה לתלמוד". הוא צחק בליבו - מה כבר אנשי האוניברסיטה מבינים בתלמוד, הם מתיימרים לתת הבנה ודרך לימוד בגמרא ובמפרשיה?! הוא החליט להיכנס לשמוע הרצאה בגמרא. בתחילה הוא צחק וגיחך, אך לאט לאט הוא נמשך פנימה ברצותו לבחון עד היכן מגיעה ידיעתם של המרצים.

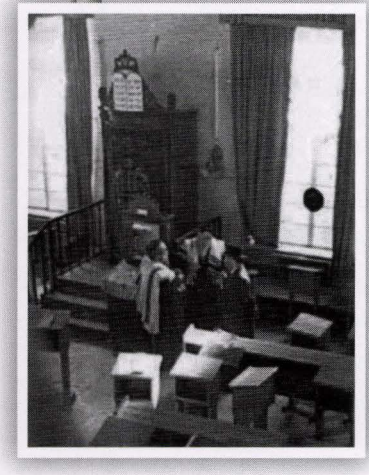
ראש הקתדרה היה פרופ' פרנקל, יהודי גרמני שומר מצוות בתכלית כנוסח גרמניה. הוא לימד באוניברסיטה גם ביקורת המקרא, שסותרת בעצם את הלימוד שלנו, ואח"כ היה סותר את הביקורת בביקורת נגדית. כך החל המשבר של אותו בחור. את הביקורת הוא קיבל, אולם את סתירת הביקורת - לא קיבל. יהודי גרמניה יכלו ללמוד גמרא ותנ"ך עם ביקורת המקרא ועם ביקורת נגדית ולהישאר חרדים וירא שמים, אך סגנון זה של לימוד לא התאים לאחרים.

פרופ' פרנקל חשב לתומו שהבחור ימשיך להיות ירא שמים. הוא ראה את הכשרונות הנדירים שלו, ומכיוון שכבר היה קרוב לגיל הפנסיה ורצה לפרוש ממשרתו, הציע לבחור לקבל ממנו הכשרה ולרשת את המשרה. הבחור ההונגרי אפילו לא למד בבית ספר עממי, והתנאים לקבלת המשרה היו שנת לימודים באוניברסיטה, עמידה בבחינות של בית ספר עממי ותיכון, וכמה שנות לימודים אצל פרופ' פרנקל. לאחר קבלת התואר הוא יכהן כמרצה, ואח"כ יתמנה לראש הקתדרה לתלמוד.

הבחור קיבל את ההצעה, ובקלות רבה נבחן והשיג ציונים גבוהים ביותר. הוא הצטיין מאד בלימודיו, אך ירד מהדרך ופרק עול. לאחר כשנתיים שמעתי מחברי שהיו עימי בקיבוץ באיטליה ובמחנה בקפריסין שהעילוי הגדול התפקר בצורה איומה והגיע עד כדי חילול שבת. שמעתי זאת בשבת, ולאחר התפילה והסעודה החלטתי ללכת לבקרו בדירתו שבקטמון. מצאתיו במצב איום ונורא, והוא אמר לי: "יצחק יקירי, לא תוכל להשפיע עלי. אני כבר בצד השני".

התחלתי לשוחח עימו ושאלתיו: "כיצד יתכן שבחור מתמיד כמוך, שהיה שקוד על תלמודו יומם ולילה, יהפוך לפורק עול? תמיד קינאתי בלימוד שלך והייתי בטוח שתצא אחד מגדולי הדור!" תשובתו היתה: "אני קינאתי בך. פעם אחת שמעתי אותך אומר את הפסוק בהבדלה: "ליהודים היתה אורה ושמחה... כן תהיה לנו" בכוונה עצומה, וקינאתי בך מאד באמונה ובבטחון שלך בה'. גם התפילה והלימוד שלך עוררו את קנאתי". ראיתי שאיני יכול להשפיע עליו וחזרתי שבור ורצוץ לישיבה.

כפי שלמדתי מאבא, ניתקתי את הקשר בינינו. ידעתי שליבו מורעל וחששתי לשוחח עימו. לאחר כמה שנים, בשעת חצות של מוצאי שבת, ישבתי ולמדתי עם חברותא בהיכל הישיבה. לפתע אני רואה את הבחור שהתפקר נכנס לישיבה ונעמד לצידי. לא רציתי להסתכל עליו או לדבר עם רשע כמותו והמשכתי ללמוד, אך הוא לא זז ממני. לאחר שעה שאלתי אותו ברוגזה: "מה אתה רוצה ממני?" והוא ענה: "ברצוני ללמוד אתך עכשיו גמרא". אמרתי לו: "אפיקורס שכמוך, קודם כל עליך לקיים מצוות ולשמור שבת, אחר כך תבוא ללמוד איתי גמרא". ואז הוא סיפר לי סיפור נורא: הסבא שלו, שנשרף באושוויץ, בא אליו בחלום בשלושת הלילות האחרונים ואמר לו: 'שבעים נכדים הקרבתי במזבח באושוויץ על קידוש השם, ואתה - הנכד השבעים ואחד - ניצלת. דע לך שאין לי מנוחה ממך בעולם העליון. או שתחזור לקיום התורה והמצוות, או שאני לוקח אותך אלי'. בליל שבת הוא נתן לו התראה אחרונה ואמר: 'לא אבוא אליך פעם נוספת. עליך לשוב בתשובה שלמה, ואם לאו - אקח אותך אלי'.

ארון הקודש בישיבת חברון
מימין: רבי הירש פאלי, רבי יחזקאל סרנא, רבי מאיר חדש

הוא פחד ללכת לישון ורצה לחזור בתשובה. הוא תכנן ללמוד עימי גמרא וכך לחזור בתשובה, אך אני אמרתי לו: "לפני שאתה רוצה ללמוד איתי גמרא עליך לחזור בתשובה שלמה. עלה לארון הקודש, פתח אותו והוצא את ספר תורה. החזק אותו

בידיך והבטח שאתה מקבל על עצמך מעתה ואילך לקיים את התורה כולה עם כל פרטיה ודקדוקיה, ואני והחברותא שלי נהיה העדים שלך".

הוא עשה כעצתי, ולאחר מכן סיכמנו שמחר בבוקר הוא יבוא שוב לישיבה ונפרדנו בשמחה. ביום ראשון הוא אכן הופיע בישיבה ואני הכנסתי אותו לחדרי. הבנתי שאין בכוחי להשפיע עליו לשכוח את כל לימודי הכפירה שלמד, ועל כן פעלתי בדרך אחרת.

בישיבה היו כמה בחורים יוצאי גרמניה בעלי תואר אקדמאי בפילוסופיה, שלמדו ביקורת המקרא וביקורת נגדית ונותרו יראים ושלמים. הכנסתי אותם לחדר, ובמשך כשש שעות ללא הפסקה התנהל ביניהם ובין הבחור ויכוח עז. הם מוטטו את כל טענותיו אחת לאחת, והתיאוריות הכפרניות שלו קרסו כמו קרח שהופך למים.

לאחר מכן התחלתי ללמוד עימו, והוא הפך לבעל תשובה שומר מצוות בתכלית. הוא אמנם לא הגיע לאן שיכול היה להגיע עם כשרונותיו הנדירים, אך לכל הפחות שמר על קלה כבחמורה. הוא התחתן עם בת רב מאמריקה, ואני התחתנתי ועברתי מירושלים. מאז לא היה לי עימו כל קשר.

אפייערדיקר ייד

זכיתי למצוא את זיווגי מן השמים עם אשתי היקרה שלמדה בסמינר בית יעקב בתל-אביב. תושבי ירושלים כינו את תל-אביב בשם 'הישוב החדש'. עד אז רוב בנות הסמינר בתל-אביב התחתנו אמנם עם בחורים חרדיים, אך כאלו שיצאו לעבודה מיד לאחר נישואיהם. אשתי היתה בין הבחורות הראשונות בסמינר שנישאו לבן ישיבה שהמשיך בלימוד התורה.

חמיו של המחבר הרב ישראל זכריה יוסף שטרן ז"ל לצידו כ"ק האדמו"ר רבי משה דוד מקרטעשניף זצ"ל מאחור נראה המחבר

לאחר שהתארסתי דברו בישיבה שהיישוב החדש 'נשבר' והם כבר לוקחים בן תורה שרוצה להמשיך ללמוד. בהמשך, כל בנות הכיתה של אשתי התחתנו רק עם בני תורה שהלכו ללמוד בכולל. נכנסתי למרן ה'חזון-איש' להתברך מפיו לפני החתונה, וכששמע על כך, התבטא באידיש על חותני

הצדיק רבי ישראל זכריה שטרן זצ"ל במילים אלו: "א פייערדיקר ייד" (יהודי של אש), מתוך הערכה על כך שחותני היה בין הראשונים שלקחו חתן בן תורה העתיד להמשיך בלימוד. זכיתי לבנות את ביתי, בית של תורה וחסד, בעזרתה של אשתי היקרה, ולזכות לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות. יהי רצון שנזכה בהמשך לרחמי שמים ולביאת משיח צדקנו בקרוב.

קורותיו של אבא

הרבנות במילאנו

לאחר חיסול המחנות באיטליה ע"י אונר"א, נסעו הניצולים למילאנו. הסוכנות הקימה שם קהילה, וכפי שכתבתי התמנה אבא לרב המקום. הוא הקים מערכת שחיטה מהודרת, סידר חופות, יסד מקוואות, ערך גיטין ודאג לעירוב ולכל יתר צרכי המקום.

הנהלת הג'וינט נכנסה לעובי הקורה, ולאחר שהכירה בגדלותו של אבא - החלה להקציב כספים לצרכי הרבנות. מאז כיהן אבא מטעם הג'וינט כרבם של כל אנשי המחנות מסביב. בהשגחה מיוחדת, היה הממונה מטעם הג'וינט באיטליה קרוב משפחתו של הסבא הגאון ר' ארי' משה כגן.

לסבא היה בן דוד באמריקה ושמו רשקס. לפני כמאה שנה הוא גר עם משפחתו בסנט-לואיס ובבעלותם היתה מחלבה. הם היו שולחים את החלב והגבינה הכשרים לניו-יורק, ותוצרתם היתה מפורסמת בכשרותה. למעשה, הממונה מטעם הג'וינט היה חתנו של רשקס. לאחר שנודע לו על קרבת המשפחה והוא הכיר את אבא, הוא התחיל להעניק לו תקציבים לקיום הרבנות.

הקהילה של אבא במילאנו מנתה כאלף משפחות חרדיות. גם אנשי המזרחי הקימו לעצמם קבוצה גדולה עם רבנות משלהם. היתה זו הקהילה החרדית הגדולה באירופה בתקופה שלאחר המלחמה.

במילאנו התגוררו ארבעה אחים בני משפחת ציפל. בזמן המלחמה הם נמלטו ממילאנו ללוגנו, וכעת הם חזרו. האחים ציפל היו סוחרים מפורסמים בעסקי פרוות וסייעו רבות בהקמת הקהילה. הם קנו שני בתים גדולים במקום היפה ביותר, ושם הקימו בית מדרש לתורה ותפילה, מקווה ומטבח.

הממונה מטעם הג'וינט עזר לאבא עם כל התקציבים. מפלגת אגו"י היתה ענייה, וליתר המפלגות דאגה הסוכנות. הציבור ראה שאבא הינו תלמיד חכם גדול וצדיק ואינו

מחפש לעצמו ממון או שררה, וכל רצונו הוא לקדש שם שמים ולנהל את הקהילה בדרך התורה והיראה. המלחמה הסתיימה וכעת יש להתחיל חיים חדשים כל אחד לפי דרכו, אולם תורת ישראל היא המדריך לכולם ואין לזוז בלעדיה. כעת אין שום סיבה לנהוג בהיתרים וקולות כמו בימי המחנות. שמירת חוקי התורה צריכה להעשות בדקדקנות. מלבד עיסוקיו בצרכי הקהילה הקדיש אבא את כל זמנו ללימוד ולמסירת שיעורים בתורה ובהלכה. כל בני הקהילה מכל החוגים כבדו אותו וראו בו דמות של גדול בישראל מהדור הקודם.

אבא חש שתפקידו בחיים לאחר הצלתו והצלת ילדיו הוא להקדיש את חייו למען הכלל, אך קיבל על עצמו שאם יימצא אדם גדול בתורה וביראה שאפשר לסמוך עליו - הוא יעזוב מיד את הרבנות ויעסוק כל חייו בלימוד התורה יומם ולילה. אבא שקד על תלמודו במשך שמונה עשרה שעות ביממה בכל העומק והעיון. עם כל אחד התנהג כמו אח ולא ביקש מעולם גמול.

אבא הפך לאדם אחר לגמרי לאחר המלחמה. מאדם שקט שלא מופיע בציבור ולא מקבל עליו כל משרה רבנית, הוא הפך לאיש ציבור שנושא דרשות בכל הזדמנות ומקרב את כולם לדרך התורה והמצוות. אבא הצליח מאד בתפקידו והיה אהוב על כולם.

הבסיס העיקרי עליו עמדה הקהילה היה בני משפחת ציפל הנכבדה, ובפרט האח הצדיק ארי זצ"ל ואשתו היחסנית מרת שולמית ע"ה. ביתם היה בית צדקה וחסד הפתוח לכל המשולחים והאביונים. הם החזיקו את אבא ודאגו לו כאילו היה אביהם, ועד היום אנו שומרים על יחסי משפחה חמים עימם. מילאנו הפכה לקהילה קדושה המונה כאלף משפחות חרדיות, והכל בזכותם. כל קהילה זקוקה לכסף ולתקציבים עד שתעמוד על הרגליים, והם תרמו לכל הצרכים בעין יפה.

הצלת בת ישראל

ברצוני לכתוב סיפור על אבא ששמעתי מפי אנשים שהיו במילאנו. באותה תקופה הפכה מילאנו לעיר מעבר של היהודים שנמלטו מרוסיה, מפולניה, מהונגריה, מרומניה ועוד. המחתרת היהודית מא"י פעלה להגניב את הגבולות ולארגן עליות בלתי ליגאליות לארץ. יום אחד שמע אבא שאשה אחת, שבעלה היה אחד מגדולי ישראל בליטא, הגיעה למילאנו עם בתה וקבלה מהסוכנות צריף בו היא ישנה על הרצפה עד שתצא לארץ בעלייה בלתי ליגאלית. אבא שמע זאת והזדעזע ממש. הוא אמר לאנשי הקהילה

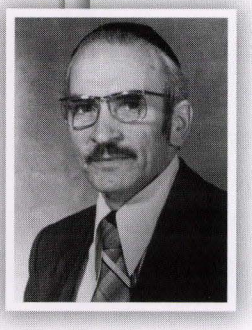
שלו שהמצב הזה הוא נורא ואיום. אשת חבר כחבר, ולא יתכן שאשתו הרבנית של אחד מגאוני ליטא תישן עם בתה על הארץ בביזיון. אסור להשאיר אותן כך, זהו ביזיון התורה וחילול ד' נורא. אנשי הקהילה שאלו את אבא מה לעשות, שהרי אין לסוכנות בתים עם מיטות ושאר הצרכים. אבא אמר להם שצריך בינתיים לשכור דירה על חשבון הקהילה, לקנות להן בגדים כפי כבודן ולתת להן הקצבה כספית למחיה. ואכן, אנשי הקהילה מיהרו לקיים את פקודתו של אבא ולקחו על עצמם לדאוג לכל הצרכים של הרבנית ובתה עד שהן תעלינה לארץ.

יום אחד שמע אבא שאחד מן הפליטים התקרב למשפחה של הרבנית והבת וברצונו להתחתן עם הבת. הבחור היה חופשי. אבא אמר לעצמו שאם הבחורה היתה נמצאת עם כולם בדירות הסוכנות, ישנה על הארץ ולבושה בסמרטוטים - אף אחד לא היה רוצה בה, אך לאור זאת שהיא גרה בדירה יפה, לבושה בחן ומקבלת תקציב למחייתה - היא מצאה חן בעיני הבחור. אבא סבר שיהא זה חורבן נורא אם בתו של אחד מגדולי ישראל תתחתן עם בחור חופשי, גם אם הוא יבטיח לנהוג לפי תורת ישראל.

אבא קרא לרבנית ושאל אותה כיצד היא נותנת יד לדבר חמור שכזה, והרבנית ענתה שהענין כבר לא בשליטתה. הבחור הינו עדין, ומלבד אי ידיעת תורת ישראל יש בו את כל המעלות. היא היתה אובדת עצות. אבא החליט לדבר עם הבחור. הוא קרא לו ושאל אותו: "איך אתה לא מפחד להתקרב לבתו של גדול הדור?!" הבחור התחיל לבכות וסיפר שנשאר יחיד מכל משפחתו לאחר שבמשך חמש שנים התגלגל ביערות ואכל שרצים. הוא זכה להינצל ופגש בחורה יקרה, אצילת נפש ובעלת מידות, ואינו מוכן לוותר עליה משום שלעולם לא ישיג אשה כמוה. הוא פנה לאבא ואמר: "רבי, כל מה שתאמר לי לעשות - אעשה, ובלבד שאוכל להתחתן איתה". אבא אמר לו שעליו לשמור כשרות ושבת, להתפלל ולקיים את יתר המצוות, והבחור אמר בבכי שהוא מוכן לעשות הכל אך הוא זקוק למישהו שידריך ויכוון אותו. אבא לקח מישהו שיתחיל ללמוד איתו, והבחור הפך לירא ושלם. אבא חיתן אותם והם חיו חיים מאושרים על פי דרכי התורה והיראה.

על קוצו של יוד

אחד מתלמידי ישיבת סלבודקה, הרב מאיר למפרט זצ"ל, היה בגטו קובנה ובמחנות בגרמניה וניצל בניסים גדולים. הוא נסע לאמריקה וכיהן כאחד מראשי ישיבת קמניץ בבורו-פארק. בכל שנה הוא היה מגיע לביקור בא"י ותמיד היה בא לבקר אותי. פעם

הרב מאיר למפרט זצ"ל

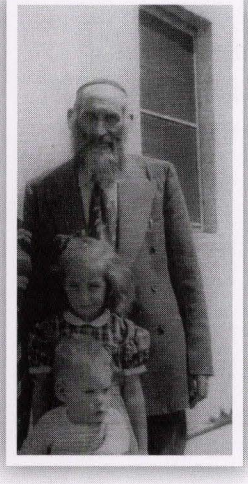
שאלתי אותו - מדוע זוכה אני בביקוריו של כבודו? נכון, גם אני גדלתי בקובנה והייתי בגטו, אך לא היתה בינינו כל היכרות מוקדמת!

בתגובה לשאלתי הוא סיפר לי שלאחר השחרור הוא עבר למילאנו ושם הכיר את אבא. אבא מינה אותו למנהל המטבח הכשר ודאג גם לחתן אותו, ולאור כל זאת הוא מרגיש אלי קרבה כאילו היה אחי. הוא הוסיף וסיפר שבאחד הבקרים הגיעה למילאנו קבוצת פליטים חרדים שברחו מהונגריה דרך ההרים. הם שמעו שיש במקום מטבח כשר ובאו לבקש אוכל עוד לפני התפילה. בתחילה הוא אמר להם להתפלל שחרית במנין ולבוא אחר כך לקבל ארוחת בוקר כשרה, אך הם אמרו לו שהם מתעלפים מרעב. אבא שמע זאת ואמר לו לפתוח מיד את המטבח ולתת להם אוכל, ורק אחר כך לשלוח אותם להתפלל. אבא הסביר לו שמן הסתם במשך כמה ימים כבר לא בא אוכל לפיהם מטעמי כשרות. אבא ידע לשלב הקפדה על קוצו של יו"ד עם עשיית המעשה הנכון בזמן הנכון.

מימין: הגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל, הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, הגאון רבי דוד ליפשיץ זצ"ל. מאחור הרב מאיר למפרט זצ"ל

אבא סייע גם ליתר הרבנים באיטליה בכל התחומים - בשחיטה כשרה, במקוואות ובגיטין. הוא היה מכובד על כולם, אך ברח מן הכבוד. יהודי הקהילה עסקו במסחר והתעשרו מאד. הם קנו בתים ובתי חרושת בשותפות, ופעמים רבות הגיעו הדברים לדין תורה. אבא, בשכלו הישר ובחכמת התורה שלו, היה פוסק ומפשר בין הצדדים, והקהילה הגדולה פרחה.

אבא בתקופת שהותו באמריקה

סיבת עזיבתו את הרבנות

פעם אחת הגיע אליו דין תורה שלא רצה לדון בו, והדבר גרם לו לרצות לעזוב מיד את הרבנות. וזה היה סיפור המעשה: יום אחד הוזמן אבא על ידי אחד מעשירי הקהילה לשמחת פדיון הבן. האיש זכה להינצל מהמחנות, התחתן ונולד לו בן בכור. הוא רצה לערוך את הפדיון בכל הפאר וההדר, כיאה לעושרו ולמעמדו הרם בקהילה, ואכן - אבא הגיע לשם וראה על השולחנות שפע של אוכל מכל טוב ערוך בכלי כסף נוצצים. אבא התיישב לסעודה, ולפתע נכנס אחד השותפים של בעל השמחה והתחיל לזרוק על

הארץ את כלי הקריסטל היקרים ואת כל האוכל, תוך שהוא צועק על בעל השמחה: "אתה גנב! אתה גזלן!"

בעל השמחה ושני שותפיו עסקו בהעברת גבולות איטליה, גרמניה ושוייץ בעזרת שוחד. איטליה שוחררה שנה קודם לכן והתעשיה האיטלקית כבר הספיקה להתאושש. בגרמניה, לעומת זאת, עוד שלט צבא הכיבוש והתעשיה ברובה היתה מושבתת. קבוצת יהודים החלה לשחד את הקצינים במעבר הגבול, וכך הם היו מגניבים לגרמניה סחורות שונות. לדוגמא, בגרמניה היה מחסור בסוכר ובסכרין שניתנו בהקצבה. היהודים היו מגניבים לשם סכרין בכמויות גדולות ומוכרים אותו בשוק השחור במחירים מופקעים. היהודים שעסקו בהברחת סחורות התעשרו מכך מאד ועם הזמן הונם רק הלך וגדל.

גם בעל השמחה ושותפיו התעשרו מהעסקים הללו, וכבר לא נאלצו לעבור את הגבולות ולהסתכן בעצמם אלא שלחו לצורך כך אנשים אחרים.

אבא שמע את צעקותיו של השותף ורצה לקום ולברוח מאורוות הפריצים הזו, אך השותף עצר אותו והתחנן אליו: "הצל עשוק מעושקו, בעל השמחה גזל ממני את כל הוניי" גם יתר האנשים שנכחו בשמחה בקשו מאבא להישאר ולעשות דין תורה, ובעל השמחה הצטרף לבקשתם.

אבא הבין מיד שהוא נמצא בבעיה. במקרה הזה אין כל עדות, שהרי כולם גנבו את הגבולות. אולם, האנשים לא ויתרו והתחננו לאבא לעשות דין תורה ולפשר בין הניצים בשכלו הזך. אבא ראה שאין לו ברירה. הוא נכנס לחדר עם השותף שזרק את הכלים על הארץ, והחל לשמוע ממנו את סיפורו. השותף סיפר שהם שלושה שותפים המעבירים סחורה לא חוקית בגבולות באמצעות שוחד. עד כה הכל היה חלק: הם ידעו בדיוק מהן שעות העבודה של הקצין שקיבל את השוחד, העבירו אז את הסחורות ושלמו לו את שכרו.

יום אחד הוא עבר בגבול עם מזוודה של סחורה יקרה, ולפתע הקצין החרים לעצמו את כל הסחורה שהיה שוות ערך לכל הונו. השותף אמר שהוא יודע בוודאות שבעל השמחה שילם לקצין סכום גדול כדי שיחרים את הסחורה שלו, וכך הוא רוקן אותו מנכסיו. ולא זו בלבד, אלא שכעת כולם חושדים בו שהוא שיחד את הקצין והוא הגנב, ואף אחד אינו רוצה לעשות איתו עסקים. השותף מירר בבכי ואמר שהוא כבר בעל משפחה וכעת נותר עני ואביון. הוא צעק ובכה כאילו איבד את כל עולמו

אבא חש שניכרים דברי אמת, אולם התלבט כיצד ניתן להוכיח זאת באופן הלכתי.

בעל השמחה צעק לעומת שותפו שהוא הוא הגנב וכל הצעקות שלו הן רק הצגה. הוא טען ששותפו שיחד את הקצין האיטלקי.

אבא החל לדבר עם בעל השמחה ושאל אותו: "האם אתה בטוח שהשותף שיחד את הקצין וגנב ממך את כל הכסף? הרי יתכן בהחלט שהקצין האיטלקי חשב בליבו - מה לי כל פעם להסתכן ולקבל סכום קטן, הרי אם יתפסו אותי יושיבו אותי בבית הסוהר לכל החיים! כעת אני יכול בפעם אחת להחרים את הסחורה ולהתעשר, ולגמור אחת ולתמיד עם הפחד התמידי שליו!"

בעל השמחה ענה לאבא שאכן יתכן לומר שזה מה שקרה, ואבא המשיך: "תראה את השותף שלך, כיצד הוא בוכה במר לבו כאילו חרב עליו עולמו. יכול להיות שאתה חושד בו לחינם ולמעשה הוא דובר אמת. אתה, גם לאחר החרמת הסחורה, נשארת עדיין עשיר. דעתי היא שעליכם לפרק את השותפות ולפעול כל אחד בנפרד. תנו לו את חלקו בשותפות וכך הוא יוכל להמשיך בכוחות עצמו".

לאחר המקרה הזה אמר אבא שאם יכול להתרחש כאן מעשה סדום כזה בין האנשים המכובדים ביותר - אין לי יותר מקום בקהילה הזו. ואכן, הציבור במקום התפרק. הוקמה ממשלה איטלקית, וכל היהודים חשבו שזוהי ממשלה פשיסטית הממשיכה את שלטונו של מוסוליני. היהודים, שרובם התעשרו והיו ממש מיליונרים, החלו לברוח מאיטליה בהמוניהם. הם נסעו עם כספם לארצות אחרות, בעיקר לדרום אמריקה, ונכנסו לשותפויות במפעלים גדולים עם אנשי המקום.

היו כאלה שרצו להשקיע בא"י, אך אבא חזר ואמר להם שבא"י אין צורך במפעלים גדולים כרגע. יש שם מצב מלחמתי ולא נראה לו שבקרוב יהיה שלום, כך שא"א לנהל קשרי מסחר עם המדינות הערביות. ברגע זה הקמת מפעלים גדולים בא"י תגרום הפסד גדול. ואכן, מי ששמע לעצתו יצא נשכר. אלו שהחליטו בכ"ז להשקיע את כספם בא"י - סבלו מהפסדים גדולים.

הפגישה עם אבא

יום אחד קיבלנו את הידיעה המשמחת כי אבא עתיד להגיע לביקור בארץ בזמן הקרוב. ביום המיועד נסעתי יחד עם אחיי לנמל תל-אביב כדי לקבל את פניו של אבינו היקר והאהוב שכה השתוקקנו לראותו. היה זה לאחר כמעט שלוש שנים בהן לא ראיתי את פניו של אבא.

האנייה בה נסע אבא לא הגיעה ממש עד הנמל, אלא עצרה במרחק של כמה מאות מטרים וכל נוסעיה הועברו לסירה גדולה. לאחר שאבא הגיע סוף סוף אל החוף, הוא נשלח לעמדת בדיקת הדרכונים. אנו עמדנו במרחק מסוים מפקידי ההגירה, וכשאבא הבחין בנו הוא ביקש מהם רשות לגשת אלינו למספר רגעים. הפקידים אישרו את בקשתו, ואבא מיהר לכיוונינו. ראשית כל הוא חיבק ונישק את אחינו הבכור ר' אהרן יוסף ז"ל, לאחר שלא ראה אותו מזה עשר שנים. לאחר מכן הוא חיבק גם את אחי דוב ואת אחי רפאל, אך אלי לא ניגש. הוא אמר שעליו לסיים את כל ההליכים הבירוקרטיים, ומיד אחר כך יבוא שוב. הייתי שבור מכך מאד. ידעתי שאני בן הזקונים שלו האהוב עליו כנפשו, בפרט לאחר שזכיתי לבוא בשעריה של הישיבה הקדושה, והעובדה שהוא לא ניגש אלי אלא רק סימן לי בידו להתאזר בסבלנות היתה בעיניי לפלא. כמובן, כיבוד אב הינו מעל הכל, ובלי לומר מילה חיכיתי שאבא יתפנה מכל הניירת ויבוא לפגוש אותי. בינתיים הסתכלתי על אבא, והבחנתי שעיניו מתרוצצות כל העת ממקום למקום והוא מחפש אחר דבר מה. כשסיים את כל ענייניו, יצא אלינו אבא שוב, ואני כמובן התנפלתי עליו מיד וחיבקתי ונישקתי אותו בכל כוחי. לפתע שמעתי את אבא שואל: "היכן בני יקירי יצחק?" נדהמתי ואמרתי לו: "אבא, אני יצחק!" ומיד באותו רגע נפתחו לו מעיינות השמחה והבכי והוא חיבק אותי באהבה ללא מיצרים. אבא פשוט לא הכיר אותי. בפעם האחרונה בה ראה אותי הייתי נער נמוך קומה ורזה, ואילו כעת עמד לפניו בחור בגובה מטר ושמונים. במשך הזמן מאז נפרדנו, לפני כשלוש שנים, התפתחתי מאד וגבהתי בצורה מרשימה. שאלתי את אבא מדוע לא ניגש אלי כשביקשתי זאת ממנו, והוא ענה לי שחשב שלא יכולתי להגיע ושלחתי חבר במקומי.

השמחה היתה עצומה. שוב היינו כולנו יחד, מלבד אמא כמובן. אבא הגיע לדירת הגג של אחיי, והחום הנורא העיק עלינו מאד. חמסין קשה שרר בתל-אביב באותה תקופה, והחדרון הקטן, שסויד לכבודו של אבא, קלט את כל החום.

המחבר בתקופת ישיבת חברון

הלכנו עם אבא לבקר בביתם של כמה מידידינו מלפני המלחמה. בתל-אביב התגורר סוחר נעליים שהגיע מקובנה, והיה חייב לאבא כסף עבור סחורה מהתקופה שלפני המלחמה. אבא לא הסכים בשום אופן לקבל ממנו את החוב, באומרו שבזמן המלחמה חייו היו הפקר וממילא גם החוב פקע והפך להפקר.

המצב בארץ בימי קום המדינה היה קשה ביותר. היו אלה ימי צנע. אבא חיפש ללא לאות דרך לסדר את אחיי בעבודה כלשהי. הוא החליט לנסוע לאמריקה ולפנות לאחיו בבקשת עזרה.

הנסיעה למיאמי

לאבא היו אחים שנסעו לאמריקה בשנת 1885, עוד לפני שנולד. אחד מהם, הארי לויט שמו, הצליח בעסקיו והתעשר מאד, והיה ידוע כנדבן גדול בקהילה החרדית באמריקה. בהמשך דרכו התיישב האח העשיר במיאמי, וגם שם הרים תרומות נכבדות והקים בית חולים יהודי, מושב זקנים, בית כנסת וישיבה שקיימת עד עצם היום הזה. למעשה, הארי לויט היה ממייסדיה של העיר מיאמי. במוזיאון בעיר תלויה תמונתו, ומסופר עליו כי הוא ויהודי נוסף היו שני היהודים הראשונים בעיר מיאמי.

Pioneer Developer Levitt Dies

Miami Herald

HARRY LEVITT
Founded Synagogue

GREATER MIAMI DEATHS

Levitt, Developer Of Beach

Lawyer

Michael Rom
383 Kingston Ave. #133
Brooklyn, NY 11213
chromelion@juno.com

Receives Honor
OCT 16 1987

קטעי עיתונות על הארי לויט

הפגישה הראשונה בין אבא לאחיו הבכור היתה קרירה מאד. הארי לויט לא הכיר את אבא כלל, שכן הוא נסע לאמריקה בהיותו נער בן שתים-עשרה, עוד בטרם לידתו של אבא. למרות זאת, הוא הציע לאבא לעלות לארץ, והוא ישלח לו פנסיה חודשית. אבא הודה לו, אך אמר שאינו זקוק למאומה עבור עצמו. הוא סיפר לאחיו שילדיו עלו לארץ והם מעוניינים לעבוד בייצור חקלאי, וביקש את עזרתו ברכישת טרקטור וכלים נוספים הנחוצים לעבודת האדמה.

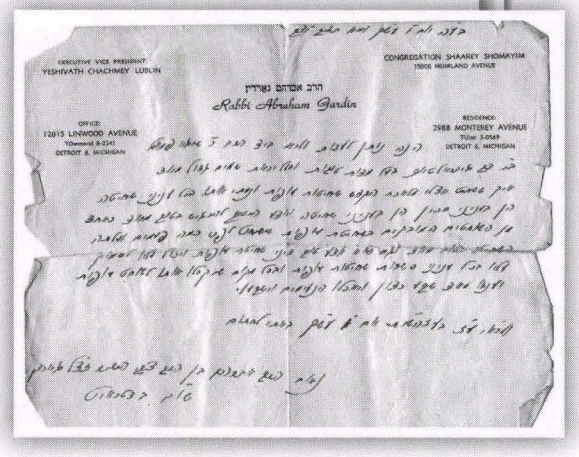
בית הכנסת החרדי בו התפלל הדוד היה תחת הנהגתו של הרב שמואל טוביה שטרן. הוא היה תלמיד חכם גדול, אחד מרבניה המפורסמים של היהדות האורתודוקסית באמריקה, והדוד הארי לויט החשיב אותו מאד. אבא בא לבית הכנסת להתפלל, ומהר מאד תפס הרב שטרן שמדובר בתלמיד חכם עצום. הוא ביקש מאבא למסור לפני הקהל שיעור בגמרא, וכך החלו כולם לחלוק לאבא את הכבוד הראוי. הדוד הבחין בכבוד שהיה מנת חלקו של אבא ולא האמין למראה עיניו: אחיו הגיע למיאמי זה עתה, אחד מאותם מהגרים 'ירוקים' הנחשבים כסוג ב', והנה הוא זוכה לכבוד מלכים מאת הרב שטרן!

הבית כנסת שהקים הארי לויט במיאמי כיום מוזיאון יהודי

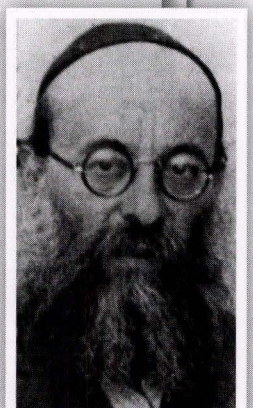
הוא פנה לאבא ואמר לו: "הבט, יש ברשותי דירת עשרים חדרים, ואני מתגורר בה לבד מפני שילדיי עזבו את המקום. אני רוצה שתבוא לגור איתי, ואם רמת הכשרות

אינה מספקת אותך - אתן לך מטבח ותוכל לבשל בו לפי החומרות שלך כרצונך. הבית גדול מאד, ונוכל לגור בו יחד באחוות אחים". אבא ניאות לבקשתו ואכן התגורר במיאמי זמן מה, אך לאחר מכן עזב את מיאמי ועבר לדטרויט. אבא סיפר לי שארמונו של הדוד היה ממוקם על אי קטן ליד שפת הים במיאמי, והכניסה אליו היתה באמצעות גשר מתרומם. לאחר פטירתו של הדוד רכשה עיריית מיאמי את הארמון והקימה שם את מוזיאון העיר. אבא החליט לעזוב את מיאמי מפני שבשעות היום היתה עיר החוף גדושה במראות פריצות, ואבא נאלץ לשבת כל היום במקום סגור ולא לצאת לרחוב. הדוד רצה לתת לאבא לנהל את אחד המלונות שלו וכך להתפרנס בכבוד, אולם אבא סירב להישאר במיאמי.

ההמלצה על אבי המחבר

אבא פנה לעיר דטרויט וקיבל שם משרת השגחה על השחיטה, ובכל השעות בהן היה פנוי מעבודתו ישב בבית המדרש והגה בתורה. כשהחל לקבל את קצבת הפנסיה החודשית מהביטוח הלאומי האמריקאי והיה סמוך ובטוח כי לא יזדקק להישען על ילדיו מבחינה כלכלית, החליט לעלות לארץ הקודש, וזכיתי אני שיתגורר בביתי במשך עשר שנים.

רבי נחום מאיר קרליץ
זצ"ל
ראש כולל חזון איש
ורב בית הכנסת הליגמן

לאחר עלייתו לארץ עסק אבא בתורה יומם ולילה ולא הסכים לקבל עליו עול רבנות, מפני שסבר שישנם גדולי תורה אחרים שיכולים לעשות זאת במקומו. בכל שבוע היה מסיים מסכת, אך הרבה להצטער על כך שהלימוד שלו אינו בעומק אליו התרגל בשנים עברו. הוא התפלל בכולל 'חזון-איש' בבני-ברק. כשהיה לו חיוב לקבל עלייה היו מכבדים אותו ב'שלישי', בשעה שרק גדולי הדור קבלו שם 'שלישי'. הגאון הרב ר' נחום מאיר קרליץ זצ"ל הזהיר את הגבאים לתת לאבא 'שלישי' מכיוון שחכם בעירו כמו אבא, עליו אמר גאון הדור רבה של קובנה שהוא הת"ח הגדול בקובנה, יש לו דין של אב בית דין והוא יכול לתקן תקנות שאף חכם אינו יכול להתיר. הוא היה מכנה את אבא 'רבה של קובנה'. בבחרותם הם למדו יחד בישיבת סלבודקה, ומשם הוא הכיר את גדלותו של אבא. אבא בענוותנותו היה

אבי המחבר בערוב ימיו עם נכדיו

רוצה לצאת בזמן חיובו, אך הגאון היה תופס את אבא בידו ואומר לו: "לאחר העליה תוכלו לצאת". כך כבדו כולם את אבא, אך הוא נותר עניו וסלד מן הכבוד.

ידידיו מישיבת סלבודקה ששרדו את המלחמה היו באים לבקרו, ואת כולם קיבל עם כל הכבוד הראוי. היה זה אושר חיי שזכיתי לארח את אבי הצדיק בביתי ולשרתו כיאה וכנאה לאדם כמותו. תבורך אשתי רחל שתחי', ששירתה אותו במסירות בכל ליבה ונפשה.

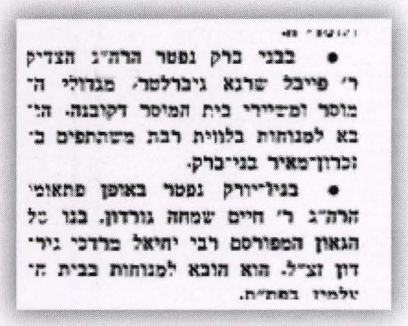
לאחר פטירתו של אבינו הגאון והצדיק נפגשתי עם ידיד נפשו מימי בחרותו בישיבת סלבודקה, הגאון הצדיק הרב ר' יוסף פרבר זצ"ל, שהיה ראש ישיבת 'אור ישראל' בסלבודקה ואח"כ כיהן בא"י כראש ישיבת 'היכל התלמוד'. הוא היה אחד מגדולי הדור של ליטא. הוא ניחם אותי במילים אלו: "אבא היה גאון בתורה, גאון בצדקה, ומעשיו מעשי החפץ חיים".

אסיפת ראשי ישיבות ורבנים למען החינוך העצמאי
מימין: רבי משה יחיאל אפשטיין מאוז'רוב, רבי יעקב קמינצקי (נואם), רבי יחזקאל אברמסקי, רבי מרדכי שלום פרידמן מסדיגורא, רבי רפאל ברוך טולדינו, רבי יוסף פרבר

תחושתי היא שניצלתי וזכיתי לכל הניסים העצומים בזכותו של אבינו הגאון והצדיק. יהי רצון שזכותו וזכותה של אמא הצדקנית הי"ד, שאפרה התפזר באדמת גרמניה, יעמדו לזרעי ולזרע זרעי עד ביאת משיח צדקנו.

הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קיווינו לך.

● בבני ברק נפטר הרה"ג הצדיק ר' פייבל שרגא גיברלטר, מגדולי ה' בוסר ומייסדי בית המוסר דקובנה. הי' בא למנוחות בלוויה רבת משתתפים בכרון-מאיר בני-ברק.

● בניו-יורק נפטר באופן פתאומי הרה"ג ר' חיים שמחה גורדון, בנו של הגאון המפורסם רבי יחיאל מרדכי גירדון זצ"ל. הוא הובא למנוחות בבית ה' עלמין בפתח.

הודעות בעיתונות החרדית על פטירתו של אבי המחבר

חתימה

ברית ראשונים

בגמר ספרי רצוני לכתוב את מחשבותי. פעמים רבות תהיתי - מדוע זכינו להינצל מהתופת האיומה?! בודדים בלבד התעלו במדרגות גבוהות ביותר של אמונה עד מסירות נפש, הודו על כל נשימה ונשימה, ראו בכל מעשי ד' עונשי שמים וציפו כל העת לרחמים משמי שמי קדם. אולם, לצערנו, לרבים היו טענות ותהיות - למה ומדוע הגיע להם עונש כה נורא ואיום. אם כן, איך זכינו לרחמים העצומים, בפרט בסוף המלחמה - כאשר הצורר ימ"ש הורה להפציץ את כל מחנות היהודים בגרמניה?! במדינת בווריה לבדה היו מאתיים מחנות ובהם כמאתיים אלף יהודים. מאחר והנאצים לא הספיקו להפציץ את כל המחנות, ציווה היטלר ימ"ש להביא את כולם לדכאו ולהרעיל אותם. עוזריו הרוצחים הנאצים לא קיימו את פקודתו, והיטלר ימ"ש איים עליהם במשפט מוות. כולנו היינו במצב של חיי שעה, ברגעים האחרונים לפני המוות, ואז זכינו לפתע לישועה הגדולה ולתחיית המתים ממש.

המתפללים בנוסח אשכנז אומרים כל יום בפרשת העקידה: "וקיים לנו ד' אלוקינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור". לעומת זאת, במוסף של ראש השנה בתפילת 'זכרונות' אומרים: "וזכרתי את בריתי יעקב", אך אין אומרים את: "וקיים לנו" אלא מתפללים: "וקיים לנו אשר הבטחתנו וזכרתי לכם ברית ראשונים של יוצאי מצרים".

תמיד חשבתי - האם זכות ברית ראשונים של יוצאי מצרים יותר גדולה מזכות ברית אבותינו הקדושים? הרי א"א נתנסה בעשרה ניסיונות! אלא, כדי לממש את ההבטחה של זכות ברית אבות ביום דין צריכים אנו לעמוד במעמד אבות, ולכן בר"ה אי אפשר לומר "וקיים לנו", אולם ההבטחה של התוכחה "וזכרתי לכם ברית ראשונים" היתה הבטחה אחרת לחלוטין.

הרמב"ן בפירושו מתייחס להבטחה בסוף התוכחה במילים "אני ד'", ומבאר שמשה רבינו אמר לקב"ה לאחר חטא המרגלים שהגויים יאמרו: 'באין יכולת ד' להביא את עמו לארץ הרג אותם במדבר, ולא מחמת חטאם של ישראל במדבר במעשה העגל'. לכן התחנן משה שאע"פ שעם ישראל אינו במדרגה של תשובה שלמה, שד' ירחם עליהם כדי ששמו הגדול והנורא לא יתחלל בגויים כאילו חס ושלום אין לו היכולת. מוסיף הרמב"ן ואומר שבסוף התוכחה לא מובטחת הצלה אלא "אני ד'", כלומר - משה רבינו ביקש בתפילתו שהנהגת הבריאה תהיה שאם חס ושלום עם ישראל יעמוד בסכנה נוראה של כיליון והגויים יאמרו 'איה אלוקיכם, אנו יכולים להרוג את כולכם' - כפי שהצורר ימ"ש אכן אמר - אזי למען שמו הגדול והנורא ומטעם חילול שם שמים, בורא עולם ירחם על שרידי עם ישראל.

אם כן, זוהי הסיבה לכך שבראש השנה מזכירים את ההבטחה של ברית ראשונים של יוצאי מצרים, כדי שגם אם עם ישראל לא יהיה במצב של תשובה שלמה, בכ"ז ד' ירחם עליהם למען שמו הגדול והנורא. אנו עמו של ד' ובני בריתו. ד' הבטיח לעם ישראל שלא יחליף אומתנו באומה אחרת, ואין ד' מפר בריתו.

בזכות תפילתו של משה רבינו זכינו ברגעים האחרונים לרחמי שמים אדירים. כפי שכתבתי, במצעד המוות היו כמאה אלף איש מכל אומות העולם, ובסופו שרדו רק כשלושת אלפים איש. מלאכים אחזו בשרידים שלא יפלו, והכל בזכות שמו הגדול והנורא **"אני ד'"**.

הקטן יהיה לאלף

לאחר המלחמה קיבלנו מכתב ממורי ורבי הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל, שהיה בן דוד של אמא ע"ה. הוא סיים את מכתבו בהבטחתו של הנביא (ישעיהו ס', כ"ב): "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום". היתה זו הנחמה הגדולה ביותר לאחר השבר הנורא שפקד את עם ישראל. מי פילל אז שנזכה להקים דור דעה נפלא בארצנו הקדושה!

תמיד התקשיתי בדברי הנביא - מדוע הקטן יזכה רק לריבוי של אלף, ואילו הצעיר יזכה לריבוי של גוי עצום? במה זכה הצעיר יותר מן הקטן, הלא שניהם בני אברהם, יצחק ויעקב!

חשבתי לפרש את הפסוק כך: השאלה היא מה פירוש 'גוי עצום'. אנו מוצאים שבחטא העגל ד' הבטיח למשה רבנו לעשות מזרעו גוי גדול, אך משה המשיך לבקש רחמים על

עם ישראל. בחטא המרגלים הבטיח הקב"ה למשה להפוך את זרעו לגוי עצום, ושוב לא התרצה משה והמשיך להתפלל עבור סליחה ומחילה לעם ישראל.

את ההבדל בין הבטחה של גוי גדול להבטחה של גוי עצום מוצאים בפי' הראשונים: 'גוי גדול' הוא הבטחה כמותית, ואילו 'גוי עצום' הוא לא רק הבטחה בעניין הריבוי, אלא גם הבטחה שיהיו בניו צדיקים וחלילה לא ייכשלו בחטא. אמנם, גם לאחר ההבטחה הזאת המשיך הרועה הנאמן להתפלל שעם ישראל יזכה לסליחה, כפי שאכן נאמר לו לבסוף: "סלחתי כדבריך".

בהתאם לכך חשבתי לפרש גם את הבטחתו של הנביא. מדובר בעצם בתנאי: 'הקטן' - אלו הם השרידים המועטים שזכו ברחמי שמים מרובים לקום מאפר הקרמטוריום ולבנות את עם ישראל מחדש. כעת, אם "הקטן יהיה לאלף" - דהיינו, אם השרידים יהיו ל'אלף', ילמדו בישיבות הקדושות ויצמיחו דור של בני תורה, כמו בדור המדבר - שם ה'אלף' היו ראשי הסנהדרין, אז מובטח להם מבורא עולם ש"הצעיר יהיה לגוי עצום" - זוהי הבטחה בעניין האיכות כנאמר לעיל, כלומר - כל יוצאי חלציהם יהיו צדיקים וגדולי תורה ולא תמוש התורה מפי זרעם. זוהי הברכה הגדולה ביותר לעם ישראל. ואכן, זכינו בדורנו שרבבות תלמידים, ובכללם בנינו, נכדינו וניניו כ"י, גודשים את הישיבות הקדושות ושוקדים על תלמודם.

נקמת ה'

רבים מתפלאים - מדוע איננו זוכים לראות את עונשי שמים ברוצחי עמנו, ואדרבה - כל המדינות שהשתתפו בטבח העם היהודי פורחות ומשגשגות. גרמניה הינה מדינה עשירה ומצליחה, וכמוה גם ליטא ופולניה. היכן עונשי שמים?!

ההיסטוריה מספרת כי לאחר מסעי הצלב בהם נטבחו מיליוני יהודים, התפרצה המגיפה השחורה באירופה ורבים מרוצחי עמנו מתו. הם טענו שהיהודים הכניסו רעל בבארות המים, אך דבריהם היו שקריים ומגוחכים שהרי מהמים הללו שתו גם היהודים ולא ניזוקו כלל.

והנה, במלחמת העולם השניה נרצחו מיליוני יהודים מאחינו בית ישראל, אך איננו רואים כל עונש!

בתפילת 'אב הרחמים' שאנו מתפללים בשבתות, אומרים "ונקיתי דמם לא נקיתי", כלומר - ד' ינקום, אך על הדם ששפכו רוצחי עמנו לא תהיה נקמה בעולם הזה. על יתר הצרות שנעשו לעמ"י תהיה נקמה, ואנו מתפללים "לא שכח צעקת ענוים".

"הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו ייקום ונקם ישיב לצריו" - תהיה לגויים שמחה כאשר תקוים בהם התוכחה הכתובה בנביא ישעיהו פרק כ': "תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף..." -הגמרא (ראש השנה כג, א) מדגישה שתחת הזהב אין תמורה, תחת ר' עקיבא וחבריו אין תמורה.

ראיתי שהמהרש"א אומר שאם נצרף את כל הייסורים שעברו כל האנשים מתחילת הבריאה ועד היום ונביא אותם על אדם אחד - עדיין לא תהיה זו נקמה ראויה עבור דמו השפוך של יהודי אחד. בעולם שלנו אין עונש שישווה לדם יהודי שנשפך, כפי שאומרת הגמרא: תחת הזהב אין תמורה, תחת ר' עקיבא וחבריו אין תמורה.

בהמשך אומר הנביא: "לא יהיה לך עוד השמש לאור עולם ולנוגה הירח לא יאיר לך", כלומר -בורא העולם יחדש את עולמו, "כי ד' יהיה לך לאור עולם ואלוקיך לתפארתך", ואז - "ושלמו ימי אבלך". בבריאה המחודשת יהיה עונש ראוי ונקמה אמיתית ברוצחי עמנו, ויתקיים בנו הפסוק: "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום".

אסור ליהנות ממעשי נסים

אסיים בדברי אבי זצ"ל שאותם נהג לומר לאחר שניצלנו ברחמי שמים עצומים: לאור כל הניסים הגדולים, כיצד עלינו לחיות את החיים? צריך לדעת שאסור ליהנות ממעשי ניסים, וכל חיינו צריכים להיות קודש לד'. הנהנה מחייו לאחר שקיבלם בנס ואינו מנצלם לתפקידו האמיתי - כאילו מועל בקודשים. ואכן, אבינו הצדיק ישב ולמד במשך שמונה עשרה שעות ביום ללא הפסק וזכה לקדש שם שמים לעיני שרידי האש שתחת הנהגתו. הוא זכה להקים דור של עמלי תורה, דבר שלא זכו לו דורות קודמים לפניו.

היום המאושר ביותר

כפי שסיפרתי, נכנסתי ללמוד בישיבת חברון בירושלים וכתבתי על כך לאבי. הוא ענה לי במכתבו: "היום המאושר ביותר בחיי הוא היום בו זכיתי שבני יכנס ללמוד בישיבה הקדושה ישיבת חברון לאחר החורבן הגדול והנורא".

בני הרה"ג ר' שרגא פייבל גיברלטר זצ"ל
נלב"ע ו' תמוז תשס"ח

דברים שכתבתי במלאות שנה לפטירתו

הננו עומדים לקראת יום הזיכרון של בני אהובי מחמד לבי הרב שרגא פייבל זצ"ל, שכל כך ציפיתי שיכלכל ימי זקנותי.

בימי העולם בן מספיד את אביו, אך כעת מידת הדין פגעה בי ונלקח ממני בני הצדיק לישיבה של מעלה.

כל ימיו ושנותיו היה שתול בבית ה', כל חייו היה קודש לשם שמים, להרבות תורה ובפרט בדור הצעיר, והכל תוך כדי התייעצות עם גדולי ישראל.

תמיד היה אומר 'כל בחור ימצא אצלי מקום'. מי שהיה יכול על ידי כישרונותיו הברוכים, לגדלו ולחנכו לתורה, היה פותח את לבו ללמוד בישיבה, ומכניסו לישיבות גדולות מהמפוארות בארץ. מה רבתה שמחתו עת היה זוכה להכניס בחור לישיבה ממש עד אין גבול.

בני הרה"ג ר' שרגא פייבל גיברלטר זצ"ל

היו בחורים שראה שלא מצליח לשולחם לישיבות גדולות והיה מתמסר בכל ליבו לגדלם לבני תורה להיות 'בעל הבית תורני'. הוא היה רגיל לומר שחייבים לחתן בחורים אלו עם בת הלומדת ב'בית יעקב', וכך יזכו לשלוח את בניהם לישיבות ובנותיהם לבית יעקב ויהיו יהודים המתפללים שלוש פעמים ביום במנין, ובאים לקביעות לשעורי תורה. אגב אזכיר מה ששמעתי מאחד מגדולי דורנו שהיום דין 'בת תלמיד חכם' קיים אפילו אם האב לא תלמיד חכם, אלא ששולח את בניו לישיבות ובנותיו לחינוך בבית יעקב.

שמחה עצומה היתה לו כשזכה להביא לחופה את תלמידיו עם בנות הלומדות בבית יעקב, ולהקים בית בישראל. כשמחת נישואי בנו היה זה לו. ואף שלא זכה להביא בניו לחופה, זכה להביא מתלמידיו שכבנים היו לו.

הישיבה שהקים תחת פיקוחו ועצתו של הגאון רבי יעקב אדלשטיין שליט"א רבה של רמת השרון, מלאה את כל ישותו. עשרים וארבע שעות ביממה. לילות שלמים לא היה בביתו וכל הזמן דאג לתלמידיו. כל תלמיד היה אצלו כבן יקיר ואהוב. כל בעיה בתלמידיו היה בעצמו מטפל בהתייעצות עם גדולי ישראל. ובפרט עם מורו ורבו הרב אדלשטיין. עד שעמדו הם על רגלם.

ואף כל יום שישי היה נכנס אל קודש פנימה, להתייעצות עם מורו ורבו שליט"א.

שמו קראתי על שם אבי זצ"ל שהיה גאון וצדיק, סיפר לי מרן הגאון הרב דוד פוברסקי זצ"ל ראש ישיבת פוניבז' שבשנת ת"ש היה בעירנו 'קובנה' וביקר אצל רב העיר בעל הדבר אברהם, ותוך כדי הדברים שאל על גדולי תלמידי החכמים שבקובנה. ואמר לו הרב על אבא 'שהוא התלמיד חכם הגדול שבקובנה'. היה באבא תורה וגדולה במקום אחד. היה הוא מגדולי הבעלי צדקה בקובנה.

וככר הבאתי מקצת מגדלותו בספרי שכתבתי, לא רציתי שיקראו על שם אבי אף אחד מנכדי ויוצאי חלצי, רציתי שכל זכותו תעמוד לבני הצדיק.

על אף כל מעשיו הרבים לתורה פעל רבות בחסד, היה לו מפעל לחלוקת מזון בערב פסח שהגיע לכדי אלף משפחות ובעיקר בני תורה, והכל לפי גודל המשפחה.

תמיד שאלתי אותו איך ידע מי הנצרכים ממי קיבל את המידע. תשובתו היתה, הכל בסיעתא דשמיא. כל הזמן היה בודק את הרשימות, ואם היה אחד שלא קיבל מחמת שהחליף כתובת. מיד עם בוקר היה שולח לו מזון, שלא ישאר תלמיד חכם רעב. ולעצמו לא נגע אף פרוטה. בערב פסח היה הולך לקנות לעצמו בחנות ולא לנגוע בכסף של צדקה.

פעם הגיע אליו ידיעה על אברך חשוב בעל משפחה שביתו ריק מכל בערב פסח ואין לו כלום, הוא עזב את צרכיו והלך לקנות לו מזון בחנויות ומילא את כל ביתו בכל צרכי החג. כל ימי חייו היתה בו מידת החסד והגדיל לעשות בתורה ומצוות.

הגאון הגדול רבי יעקב אדלשטיין שליט"א אמר לי שר' שרגא הספיק בימיו הקצרים יותר מאשר אדם רגיל שחי מאה שנה, ועד היום רואים את הפירות שלו, אברכים בני עליה יקרים.

בימי חוליו העלים ממני מצבו, בזמן יסוריו הנוראים היה בת צחוק על פניו לא לצער אותי מטעם כיבוד אב.

סיפרו לי אנשים שאך יצאתי מבית החולים גנח הוא מכאבים איומים ומיסורי איוב.

לאחר שהותי אצלו, שעות ימים ולילות הלכתי קצת לנוח. אך הוא היה מבקש ואומר אבא אל תעזוב אותי. מכיון שידע שאלו הם ימיו האחרונים אך לא רצה ליידע אותי בכך ולצער אותי. הוא ביקש מכל הרופאים במחלקה לא לגלות לי שלא אצטער. בימים האחרונים ממש הרופאה הראשית במחלקה אמרה לי שבני במצב טוב ובעיקר שהבדיקת דם בסדר ושעוד כמה ימים יצא מבית החולים, כאלו כוחות נפש.

בני זצ"ל לשמאלו מורו ורבו
הגאון הגדול רבי יעקב אדלשטיין שליט"א

ספר לי לא מזמן אחד מידידיו, שבשבועות האחרונים ישב ליד מיטת חוליו יום ולילה וטיפל בו במסירות נפש. שאחת הסיבות שלא רצה לגלות לי את מצבו כי פחד שחוץ מתפילתי עליו אצום יום ולילה ובשום אופן לא רצה את זה.

ביומים האחרונים דבר על עצמו שמעשי החסד שפעל וכן ניהול הישיבה לקחו ממנו הרבה זמן ונפל ממעמדו הרוחני שלא יכול היה להתעמק בלימודו כמו שהיה רגיל. שמעתי סיפור על תלמיד של החתם סופר שהיה רב גדול וראש ישיבה גדולה שפעם התלונן אצל רבו החתם סופר שהישיבה לוקחת לו הרבה זמן ופוגע לו הדבר בלימודו. ענה לו החתם סופר גם לי פוגע הדבר במעלתי הרוממת ניהול הישיבה והרבנות, יכולתי להגיע למדרגות רוממות יותר גדולות, אבל זה החיוב הגדול של חסד עם כלל ישראל. ובכל זאת לפני פטירתו קיבל על עצמו בני יקירי בעצתו של מורו ורבו הגאון רבי יעקב אדלשטין שליט"א שמהיום והלאה חצי יום ילמד בכולל ברמת השרון בעיון ובדיבוק חברים בעומק לימודו. ושאר היום יקדיש לתורה וחסד.

שאיפותיו היו להגדיל תורה כלי שיעור להקים ישיבה גדולה עם שלוש מאות בחורים. ולהקים סמינרים בית יעקב ברמת השרון שמשם יוכלו לקחת 'כלות'. והכל עשה הוא בהתייעצות ובהכוונת גדולי ישראל.

תפילתי שיגיע למנוחה שלימה, מסרתי את הפיקדון היקר בשלמות לבורא עולם.

יהי רצון שיהיה מליץ יושר לנו, ולאשתו הצדקנית, יתן ה' לה כוח לגדל את בניו ובנותיו היקרים והאהובים לתורה לחופה ומעשים טובים, ובזה תהיה נחמתנו הכותב בדמע ובשברון לב.

אביו